

Dragan Stanojević

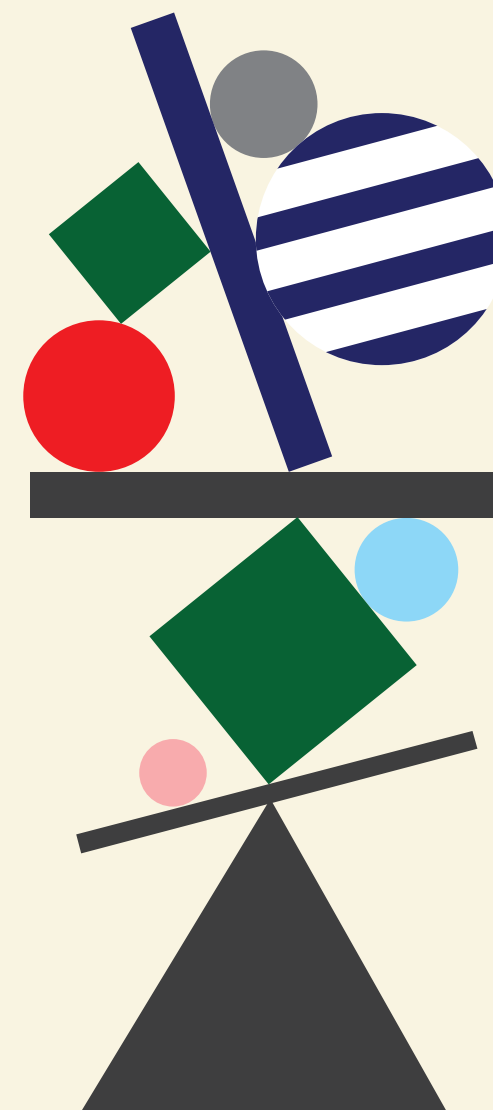
KONFLIKT I BALANS

Dragan Stanojević

KONFLIKT I BALANS

KAKO PAROVI U SRBIJI BALANSIRAJU IZMEĐU
POSŁA, PORODICE I DRUŠTVENIH OČEKIVANJA

ISBN 978-86-6047-474-4

Dragan Stanojević

KONFLIKT I BALANS

KAKO PAROVI U SRBIJI BALANSIRAJU IZMEĐU
POSŁA, PORODICE I DRUŠTVENIH OČEKIVANJA

iSi
DOSIJE
STUDIO

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu | 2025

Konflikt i balans

Kako parovi u Srbiji balansiraju između
posla, porodice i društvenih očekivanja

Dragan Stanojević

Naučna monografija

Dragan Stanojević
Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet
Institut za sociološka istraživanja
ORCID: 0000-0002-3667-2461

KONFLIKT I BALANS

Kako parovi u Srbiji balansiraju između posla, porodice i društvenih očekivanja
Prvo izdanje, Beograd 2025.

Izdavači

Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet
Institut za sociološka istraživanja
i
Dosije studio, Beograd

Za izdavače

Dr Marija Radoman
Mirko Milićević

Recenzenti

Prof. dr Smiljka Tomanović, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet
Docent dr Nemanja Krstić, Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet
Naučni savetnik dr Bojan Todosijević, Institut društvenih nauka, Beograd
Naučni savetnik, dr Vladimir Nikitović, Institut društvenih nauka Beograd

Lektura

Nataša Belić
Ivana Georgijev

Dizajn korica

Ivana Zoranović

Priprema i štampa

Dosije studio, Beograd

ISBN 978-86-6047-474-4

Realizaciju ovog istraživanja finansijski je podržalo
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije
u sklopu finansiranja naučnoistraživačkog rada
na Univerzitetu u Beogradu – Filozofskom fakultetu
(broj ugovora 451-03-66/2024-03/ 200163).

Open Content License

Sadržaj

9		Strukturni, a ne lični problem – ko radi, a ko čuva decu?
11		Predmet – odnos poslovnog i privatnog
15		Teorijski okvir
15		Podela plaćenog i neplaćenog rada između supružnika
15		Rod kao struktura
17		Teorije resursa
20		Rodne interakcije
22		Izazovi klasnog položaja
23		Stigma roditeljstva (fleksibilnosti)
26		Značaj (patrijarhalnih) vrednosti
28		Kvalitet supružničkih odnosa
29		Životni tok
34		Roditeljske faze (porodični ciklus)
37		Percepcija konflikta između privatne i poslovne sfere
40		Zahtevi i resursi
44		Ciljevi i hipoteze
47		Podaci i metod istraživanja
59		Kontekst istraživanja
59		Uporedni okviri roditeljstva u Srbiji
60		Bračno-roditeljska tranzicija i privatni domen
62		Obrazovno-radna tranzicija i tržište rada
65		Kultura rada i roditeljstvo

67		Javne politike i infrastruktura
68		Podela rada u privatnom domenu
71		Vrednosti i identiteti – između patrijarhata i rodne egalitarnosti
75		Objektivna podela plaćenog i neplaćenog rada
75		Nejednakosti i izazovi u sferi rada
75		Radni status
79		Fleksibilan rad
83		Izazovi na poslu
85		Diskusija
85		Podela rada u privatnoj sferi: roditeljska faza – predškolsko dete
85		Nega dece
94		Značaj resursa
98		Briga oko dece
103		Značaj resursa
106		Podela kućnog rada
112		Značaj resursa
113		Privatna sfera
122		Značaj resursa
125		Podela rada u privatnoj sferi: roditeljska faza – dete školskog uzrasta
125		Briga oko dece
132		Značaj resursa
133		Podela kućnog rada
140		Značaj resursa
143		Privatna sfera
150		Značaj resursa
152		Diskusija nalaza
159		Integralni modeli – direktni efekti resursa
162		Privatna sfera i vrednosti
173		Intimnost i privatna sfera
179		Međugeneracijska razmena
183		Integrativni modeli
197		Diskusija
202		Roditeljske faze i podela obaveza

220		Diskusija
223		Lične putanje
223		Osnovni pokazatelji
223		Aktivnosti supružnika oko deteta predškolskog uzrasta
227		Aktivnosti supružnika oko dece školskog uzrasta
228		Tranzicije
235		Životne putanje i tržište rada
236		Životne putanje i podela obaveza u privatnom domenu
263		Konflikt rada i privatnog života
266		Uticaj rada na privatni život $R \rightarrow P$
270		Uticaj privatnog života na posao $P \rightarrow R$
272		Integralni modeli
283		Diskusija
287		Zaključak
293		Spisak referenci
307		Aneks

*Mojoj porodici – Jovanu, Marku,
Ivani, Dragani, Mili, Tomi i Sneži*

Strukturni, a ne lični problem – ko radi, a ko čuva decu?

Poslednja dva veka dovela su do drastičnih promena u odnosu između privatnog i poslovnog života u evropskim zemljama, a u Srbiji su one bile posebno izražene tokom prethodnog veka. Napuštajući tradicionalne oblike proizvodnje (poljoprivredu) i porodične organizacije (kućne zajednice), veliki broj ljudi našao se u gradovima, radeći u fabrikama i novim uslužnim delatnostima. Industrijska revolucija imala je potrebu za mobilnim i funkcionalnim radnicima, i sve dok se radnici nisu izborili za osnovna prava, ni industrija ni politika nisu mnogo vodile računa o porodičnim i ličnim potrebama radne snage. Zahtevi reprodukcije, rađanja i odgajanja dece dugo nisu bili u fokusu javnih politika, ostavljajući porodicama da same pronađu rešenja.

Usklađivanje rada i porodičnog života u periodu klasične moderne odvijalo se kroz ono što je Talkot Parsons nazvao *komplementarnim, segregiranim rodnim ulogama* u porodici. Muškarci su radili i zarađivali za porodicu, a žene su se brinule o funkcionisanju domaćinstva i odgajanju dece. U takvim uslovima formirani su standardi rada u radnim organizacijama i ideali radnika, koji su podrazumevali duge sate rada, izdržljivost, posvećenost poslu i kolegama. Privatna sfera nije bila deo jednačine promišljanja poslodavaca, jer su poslove u privatnom domenu obavljale žene. Druga polovina dvadesetog veka dovela je do uključivanja velikog broja žena na tržište rada. Emancipacija žena ubrzala je njihovo uključivanje u sistem

obrazovanja i postepeno je dovela do toga da žene nadmaše muškarce po kvalifikacijama. I dok su žene počele da ulaze u tradicionalno shvaćena „muška polja” – rad i politiku – muškarci nisu istom brzinom počeli da se uključuju u privatnu sferu, tradicionalno shvaćeno „žensko polje”. Prve generacije suočile su se s novim situacijama tako što su ženama dodale još jednu obavezu – rad, dovodeći do dvostruke opterećenosti žena (Hochschild, Machung, 1989). Obavljajući i dalje sve obaveze u kući i oko dece, uključivši se u sferu rada, žene nisu bile oslobođene tradicionalnih obaveza, a radne organizacije nisu počele da se menjaju u skladu sa njihovim ulaskom u sferu rada, pa je ideal savršenog radnika, posvećenog radnoj organizaciji, i dalje ostao važećim, postavljajući visoke profesionalne zahteve i pred žene. Iako su institucije počele da prepoznaju da nema ko da čuva decu ukoliko oba roditelja rade, te da je neophodno pronaći rešenje, mere za usklađivanje poslovnog i porodičnog života uglavnom su značajno zaoštajale za promenama na tržištu rada, imale su ograničen obuhvat i zavisile od snage socijalnih politika u određenim društvima i periodima.

Dakle, u prvom periodu industrijskog razvoja obaveze reprodukcije bile su prepuštene porodicama, a u drugom, kada je industriji bila potrebna i ženska radna snaga, pokušalo se sa podružtvljavanjem ove funkcije, kroz predškolske ustanove i druge servise. Problem je bio u tome što obuhvat nikada nije bio dovoljan, a pristup ovim servisima nije bio univerzalan, te su izazove usklađivanja porodičnih i poslovnih obaveza parovi morali da rešavaju živeći u kontekstu u kom dominiraju klasično-moderni ideali posla (idealnog radnika) i simbolička podela na javnu (mušku) i privatnu (žensku) sferu, ali gde istovremeno postoji pritisak i želja da oba supružnika rade. Longitudinalna istraživanja u ekonomski razvijenim zemljama pokazuju da je ukupno opterećenje kućnim poslovima opalo u drugoj polovini XX veka, da su žene nešto smanjile, a muškarci povećali učešće u kućnim poslovima, te da dolazi do konvergencije ukupnog opterećenja (plaćeni i neplaćeni rad). Salivan i saradnici analizirajući 13 ekonomski razvijenih zemalja, primećuju da je stepen angažmana žena i muškaraca na dnevnom nivou sličan kada se uzme u obzir ukupan angažman. U periodu od pedeset godina žene su smanjile vreme posvećeno kućnim poslovima, dok su muškarci u istom periodu skromnije povećali udeo vremena za iste aktivnosti. Oba pola su značajno povećala vreme posvećeno nezi oko dece. Žene su znatno povećale angažman na tržištu rada, ali su i muškarci relativno više radili na poslu. U ukupnoj raspodeli vremena, sačinjenoj od plaćenog i neplaćenog rada, muškarci i žene su na dnevnom nivou gotovo identično angažovani. Ali, i dalje su žene ukupno angažovanije u privatnoj, a muškarci u poslovnoj sferi (Sullivan et al., 2018).

Dok je u Srbiji tokom 19. i prve polovine 20. veka proces industrijalizacije napredovao veoma sporo, u drugoj polovini 20. veka svedočili smo

ubrzanom razvoju industrije, praćenom urbanizacijom. Iako su vlasti tokom socijalizma dovele do značajne modernizacije uloge žena u javnoj sferi, privatni domen modernizovan je vrlo malo. Ulazeći na tržište rada, žene su i dalje obavljale sve poslove u kući i oko dece, a razvoj infrastrukture za čuvanje dece nikada nije uspeo da zadovolji potrebe rastućeg gradskog stanovništva. Zato su rođачke i neformalne mreže podrške imale značajnu ulogu u ublažavanju opterećenja sa kojima su se porodice, a posebno žene, suočavale. Kraj socijalizma i postsocijalistička transformacija tokom poslednje decenije 20. veka značili su zaustavljanje modernizacijskih procesa, eroziju velikog dela sistema socijalne zaštite i rast siromaštva, te veće oslanjanje porodica na sopstvene resurse. Izlazak iz akutne krize i političke i tržišne reforme od početka milenijuma doneli su neoliberalne vrednosti koje ističu značaj individualne inicijative, tržišnih mehanizama konkurencije, smanjenje uloge države, politike štednje i javne politike koje favorizuju srednje slojeve. Istovremeno je učešće žena na tržištu rada nastavilo da raste, jaz u zaposlenosti muškaraca i žena da se smanjuje, a neformalne mreže podrške da se sužavaju. Ipak, o načinu na koji parovi usklađuju porodične i poslovne obaveze i o tome kako radne organizacije i institucije mogu da im pomognu, do skoro se uopšte nije javno govorilo.

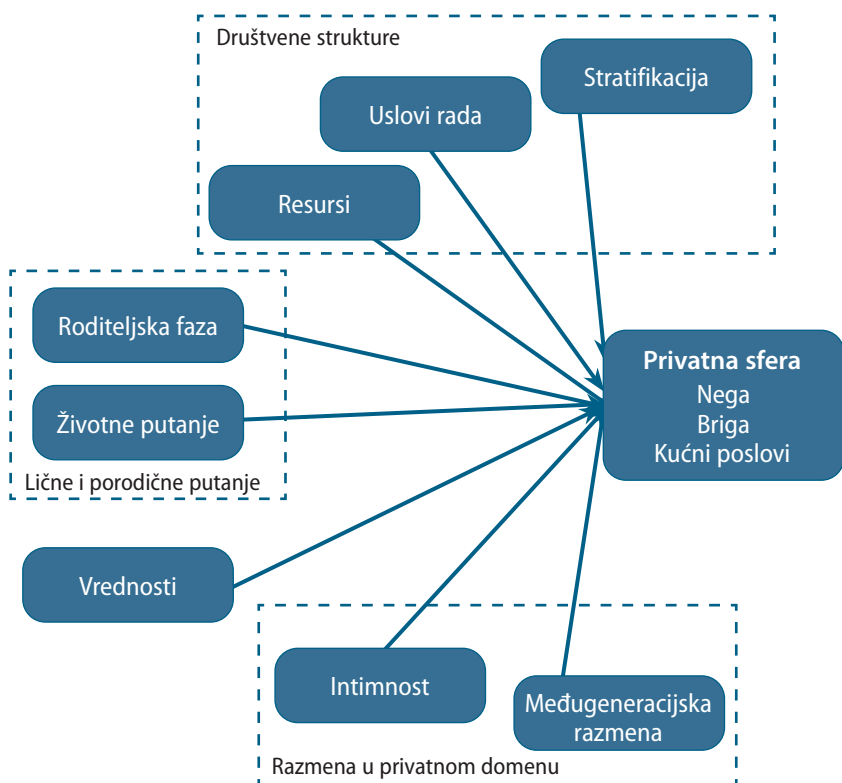
U takvom kontekstu supružnici nastoje da optimizuju svoje resurse i aktivnosti. Oni moraju da se dogovore da li će oboje raditi, koliko će ko raditi i ko će i u kojoj meri biti angažovan oko kuće i dece. Način na koji dolaze do ekvilibrijuma, ili optimuma (ne)lagodnosti, zavisi od toga šta sami smatraju rodnim obavezama, koje materijalne i socijalne resurse imaju na raspolaganju, kakva je institucionalna podrška roditeljstvu, te koji su rizici posla, a kakve su nadoknade i nagrade organizacija u kojima rade.

Predmet – odnos poslovnog i privatnog

Predmet ove studije je odnos između porodičnog i poslovnog domena muškaraca i žena koji žive u braku ili vanbračnoj zajednici u Srbiji i imaju decu starosti do devetnaest godina. Odnos poslovnog i porodičnog života posmatramo kroz dve dimenzije: objektivnu i subjektivnu. Prva, objektivna dimenzija obuhvata stepen stvarnog angažmana u poslovnoj i privatnoj sferi muškaraca, žena i bračnih parova. Druga, subjektivna dimenzija odnosi se na percepciju konflikta poslovne sfere prema privatnom domenu ($R \rightarrow P$ konflikt), i konflikta privatnog domena prema radnoj sferi ($P \rightarrow R$ konflikt). Razlog za ispitivanje obe dimenzije je u tome što objektivno stanje ne korespondira uvek sa subjektivnim, a činioци koji objašnjavaju objektivnu podelu plaćenih i neplaćenih poslova nisu nužno isti oni koji objašnjavaju percepciju konflikta tih sfera.

Analiza objektivnih pokazatelja u poslovnoj sferi obuhvatiće zaposlenost, tip ugovora, nestabilnost i nepredvidivost radnih aranžmana, kao i dostupnost fleksibilnih mogućnosti na poslu. Namera nam je da prepoznamo odnos između mogućnosti i rizika koje tržište rada nudi muškarcima, ženama i parovima koji zauzimaju različite društvene položaje i raspolazu različitim resursima. Analiza objektivnih pokazatelja u privatnoj sferi obuhvatiće stepen uključenosti muškaraca i žena u aktivnosti nege, brige o deci i kućnim poslovima, kao i stepen nejednakosti između njih. Osnovna namera nam je da identifikujemo efekte društvenih struktura (klase, uslova rada, raspoloživih resursa), ličnih i porodičnih putanja (roditeljskih faza i životnih tokova), razmene između supružnika i sa roditeljima, kao i vrednosnih orijentacija na ponašanje u privatnoj sferi (grafikon 1.1).

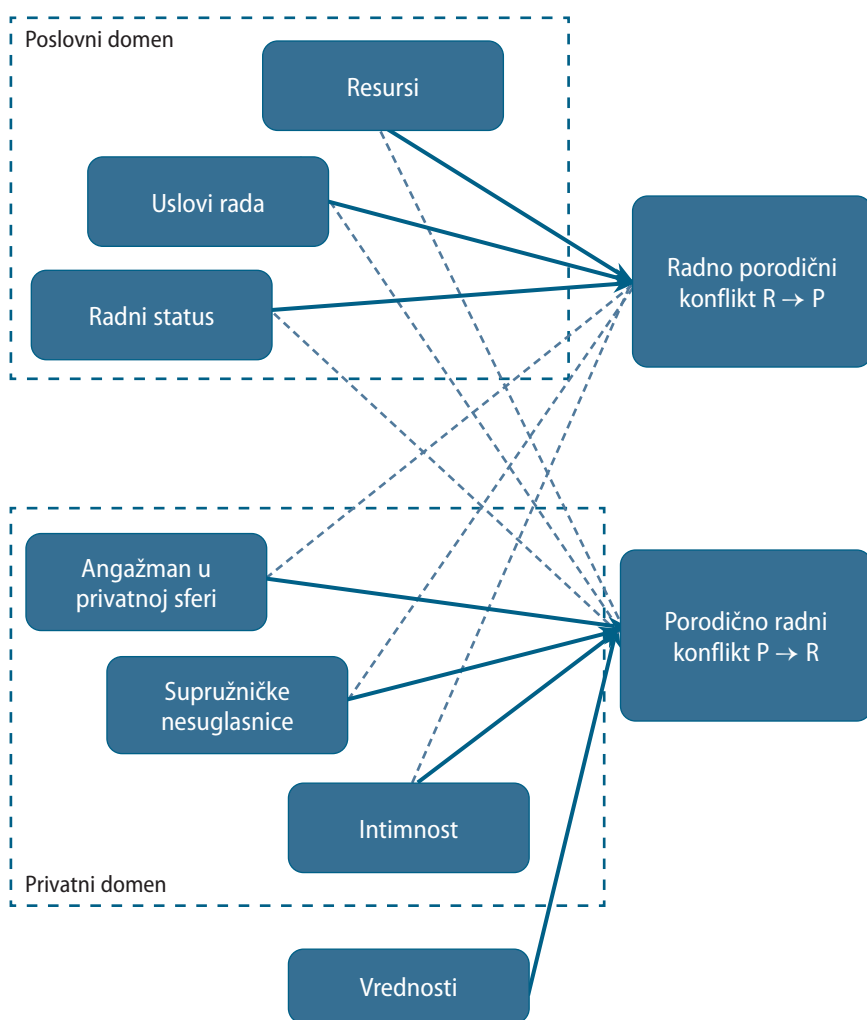
Grafikon 1.1: Dimenzije koje objašnjavaju objektivnu podelu poslova u privatnoj sferi

Analiza percepcije konflikta između sfere rada i porodične sfere polazi od pretpostavke da ključne uzroke konflikta koje jedan domen stvara u drugom treba tražiti upravo u tom domenu (grafikon 1.2). Radno-po-

rodični konflikt možemo bolje razumeti sagledavanjem rizika i nelagoda koje stvara sfera rada i njihovog prenosa na privatno polje. Istovremeno, porodično–radni konflikt ćemo jasnije sagledati fokusiranjem na odnos između supružnika: kako komuniciraju, u kojoj meri su bliski i kako dele obaveze. Iako pretpostavljamo da oba domena mogu uticati na oba pravca konflikta, očekujemo da će indikatori specifični za određeni domen imati izraženiji efekat. Zbog toga su u modelu ključni faktori prikazani punim linijama, a sekundarni isprekidanim.

Grafikon 1.2: Dimenzije koje objašnjavaju subjektivni osećaj konflikta između sfere rada i porodice

Populaciju čine parovi koji imaju decu do devetnaest godina. Najpre, u pitanju su parovi, što znači da su u fokusu dvoroditeljske heteroseksualne porodice. Iako smo ovim isključili jednoroditeljske porodice i druge porodične forme, ovu odluku smatramo opravdanom s obzirom na cilj rada – istraživanje odnosa unutar supružničkog para – kao i na činjenicu da ovakav tip porodice dominira u društvu. Drugo, gornja starosna granica odnosi se na najmlađe dete uzrasta do 19 godina, čime su u fokusu roditelji čija su deca predškolskog i školskog uzrasta, odnosno deca koja su još uvek finansijski zavisna od roditelja i zahtevaju roditeljski angažman.

Zahvaljujući domaćim sociološkinjama angažovanim na rodnim i porodičnim temama, podela rada u domaćinstvu dugo je prisutna u istraživanjima i analizama. Međutim, ova tema dosad nije dobila zasebnu pažnju, jer je uglavnom istraživana kao jedna od dimenzija privatnog života. Istovremeno, subjektivne procene odnosa privatne i poslovne sfere do sada nisu sistematski istraživane na reprezentativnim uzorcima, pa je ovo prilika da se nešto više sazna o percepciji tog odnosa.

Ova studija se sastoji od šest poglavlja: 1. Teorijski okvir; 2. Cilj, podaci i metod; 3. Društveni kontekst fenomena; 4. Analiza objektivnog odnosa porodičnog i privatnog; 5. Analiza subjektivnog odnosa porodičnog i privatnog i 6. Zaključna razmatranja. U teorijskom delu studije predstavimo ključne teorije u polju, poput teorije resursa, teorije neutralizacije rodnih očekivanja, teorije stigme i drugih. U narednom poglavlju predstavimo ciljeve, pretpostavke i opisati korišćene podatke, indikatore i metod analize. Treće poglavlje postavlja društveni, demografski i institucionalni okvir analize. Na osnovu zvaničnih statističkih, ali i podataka iz drugih domaćih istraživanja, biće prikazan način na koji, društvene strukture, institucije kroz javne politike, i kultura kroz vrednosti i simbole oblikuju ponašanje muškaraca i žena u javnoj i privatnoj sferi. U naredna dva poglavlja biće predstavljene analize istraživanja. Analize će obuhvatiti kako jednostavne veze između indikatora i zavisnih varijabli, tako i složene odnose kroz regresione modele koji uključuju veći broj indikatora. Svako (pot)poglavlje prati diskusija rezultata, a u zaključku je izvršeno sumiranje ključnih nalaza.

Svako poglavlje u kome se analizira neka od dimenzija je podeljeno na dve celine prema dve ključne roditeljske faze: predškolskog i školskog deteta. S obzirom da je operacionalizacija angažmana u privatnoj sferi urađena u odnosu na uzrasno specifične aktivnosti roditelja sa decom (nega, briga), sve analize razdvajaju ispitanike u odnosu na uzrast najmlađeg deteta.

Teorijski okvir

Ovo poglavlje, u kojem se bavimo dosadašnjim pokušajima preispitivanja odnosa privatnog i poslovnog domena, podeljeno je na dve velike celine. U prvoj celini ćemo preispitati različite teorije koje objašnjavaju veze između plaćenog i neplaćenog rada i odnose između supružnika – objektivnu podelu rada, a u drugoj ćemo se fokusirati na različita objašnjenja subjektivnog osećaja konflikta između dve sfere.

Podela plaćenog i neplaćenog rada između supružnika

Rod kao struktura

U istraživanjima podele rada između privatnog i poslovnog domena do sada su se iskristalisale perspektive koje veći naglasak stavljaju na *mikroteorije*, u koje spadaju različite varijante teorije resursa, kao i teorije rodних uloga i identiteta, i one koje akcenat stavljaju na *makroteorije*, odnosno prepoznaju značaj institucionalnog, društvenog i kulturnog konteksta (Lachance-Grzela, Bouchard, 2010; Coltrane, 2000).

Jedan od pokušaja da se ponudi integrativni pristup proučavanju roda dala je Barbara Rizman, posmatrajući rod kao stratifikacijski sistem (Risman, 2018). Pogled na „rod kao sistem stratifikacije” pokazuje da rod nije samo lična osobina, ili pitanje razlika, već društveni sistem koji ograničava i podstiče obrasce ponašanja i uključuje nejednakost prilikom raspodele moći, imovine i prestiža (Risman, 2018: 29). Pristupajući rodu kao strukturi¹, Rizman nastoji da pokaže da rod strukturise ponašanje pojedinaca

1 Autorka koristi Gidensovu teoriju strukturacije da prepozna kako strukture oblikuju ponašanje, ali i kako refleksivnost pojedinca čini da se kroz njihovo delanje restrukturisu društvene strukture.

na sličan način kao i druge društvene strukture (na primer ekonomija), a društvene strukture postoje nezavisno od volje pojedinca i uključuju i izvesne prinude i izvesne slobode. Rod predstavlja okvir mogućnosti i ograničenja na tri nivoa – individualnom, koji se odnosi na identitet; interakcionom, koji se odnosi na rodno specifična očekivanja; i institucionalnom, gde dominantni kulturni modeli i regulacija društvenog života (zakoni, politike) podrazumevaju različite načine distribucije materijalnih dobara (Risman, Davis, 2013: 744). Ovu shemu autorka dalje razrađuje praveći posebno razliku između materijalnih i kulturnih aspekata roda na svakom od tri nivoa (Risman, 2018). Prvi nivo, individualni, odnosi se na biološki i telesni aspekt, koji ne treba zanemariti, ali koji nije deterministički. Kulturni aspekt pokazuje na koji način socijalizacija funkcioniše, kako pojedinci uče i internalizuju rodno specifična ponašanja i očekivanja tokom detinjstva, ali i kasnijih životnih faza. Drugi nivo je interakcijski i ukazuje na to da rod podrazumeva interakcijska očekivanja, odnosno kulturne modele po kojima se interakcija između muškaraca i žena odvija. Materijalni aspekt interakcije uključuje brojčani odnos ljudi različitog roda u različitim situacijama. Rodne interakcije žena su drugačije ukoliko su muškarci većinski prisutni u nekom polju, na primer u političkim odborima, ili su interakcije muškaraca drugačije ukoliko se nalaze u poljima u kojima dominiraju žene, na primer kao radnici u tekstilnoj industriji. Kulturni aspekt interakcije uključuje kulturne modele ispoljene kroz očekivanja relevantnih drugih, i samo delanje – praktikovanje roda. Način na koji će se delanje ispoljiti zavisi od tipa interakcije, ko su relevantni drugi, ali značajno odstupanje od očekivanog i prihvatljivog može voditi sankcijama i stigmati. Treći nivo je institucionalni i uključuje načine na koje su društvene institucije organizovane: koji su zakoni na snazi, kakve su javne politike, na koji način se vrši distribucija materijalnih i nematerijalnih dobara. Materijalni aspekt uključuje zakone, politike i institucionalna pravila koja određuju šta je porodica, šta je brak, da li se favorizuje zaposlenost oba roditelja ili muškog hranioca, kakve su politike prema roditeljskom odsustvu, predškolskim ustanovama i slično. On se odnosi i na to kakva je politika radnih organizacija, da li imaju ideal savršenog radnika koji je posvećen na dnevnom nivou i koji ne prekida radnu karijeru, ili su rodno senzitivne i uzimaju u obzir i porodične obaveze. Kulturni aspekt uključuje rodne ideologije koje legitimizuju prakse na svim nivoima (Risman, 2018: 30–37).

Na sličan način su Kolins i saradnici izdvojili četiri bloka koja međusobno stvaraju i perpetuiraju rodne nejednakosti: rodnu organizaciju proizvodnje, reprodukcije, seksualnosti i političke ekonomije (Collins et al., 1993). Rodna organizacija rada je način organizacije proizvodnje na osnovu shvatanja o sposobnostima koje imaju muškarci i žene i različitog

vrednovanja tog rada. Podela na javnu i privatnu sferu u periodu moderne dovodi do razlikovanja muškog rada, tržišno orijentisanog, i ženskih aktivnosti u kući, kao dijametralno različitih aktivnosti koje sa sobom nose i različit nivo prestiža i realne moći. Drugi blok se odnosi na modele usklađivanja rađanja i roditeljstva sa poslovnim obavezama. I dok je klasična moderna podrazumevala odvojenost dve sfere koje korespondiraju sa rod-nim razlikama, pa su žene ostajale kod kuće i brinule o deci, a muškarci radili, kasna moderna je donela potrebe za preispitivanjem naturalističkih pretpostavki i socijalnom intervencijom koja bi omogućila ravnopravnost u privatnoj i javnoj sferi i ženama. Način na koji će se reprodukcija orga-nizovati zavisi od porodičnih i institucionalnih resursa koji stoje na raspo-laganju. Treći blok se odnosi na način na koji se rodne razlike kristališu u rodne ideologije koje više moći daju jednima, a manje drugima, prika-zujući društveno konstruisane razlike kao prirodne. Konačno, četvrti blok je način na koji se organizuje raspodela resursa unutar jednog društva u odnosu na rod, pa će više resursa i moći, i to kako u javnoj tako i u privat-noj sferi, imati oni koji obavljaju rad koji se smatra društveno vrednijim (Collins et al., 1993).

Interakcije ne nastaju u društvenom, kulturnom i institucionalnom vakuumu. One su oblikovane delovanjem brojnih struktura koje se pre-pliću kako u sferi rada, tako i u privatnom životu, utičući i na strateške, i na svakodnevne odluke koje konstituišu društvene odnose. Muškarci i žene u te interakcije ulaze sa različitih rodnihi pozicija, zbog čega njihovi ishodi nisu slučajni. Istovremeno, oni u njih ulaze i sa različitih društvenih pozicija, klasnih, obrazovnih, teritorijalnih i etničkih, koje dodatno modi-fikuju rodne odgovore.

Teorije resursa

Veoma uticajan pokušaj objašnjenja podele (ne)plaćenog rada između supružnika predstavlja tzv. teorija resursa. U testiranju teorijskih pretpo-stavki značaja resursa osnovna hipoteza glasi, što su viši resursi supružni-ka, a posebno resursi žene, to je veća lična moć, a samim tim i mogućnost da u pregovorima za sebe obezbede optimalniji stepen tereta privatnih obaveza. To bi značilo da ukoliko suprug više zarađuje da će se on ma-nje, a njegova supruga više uključivati u kućne poslove. Ili, sa porastom visine zarade koju ostvaruje žena njeno uključivanje u domaće obaveze će biti manje, a njenog supruga više (Coltrane, 2000; Knudsen, Waerness, 2008; Lachance-Grzela, Bouchard, 2010; Kamo, 1988). U osnovi ovih te-orija stoji logika ekonomske racionalnosti aktera unutar domaćinstva koji nastoje da optimizuju svoje aktivnosti i stepen zadovoljstva, tako što koriste

raspoložive materijalne i nematerijalne resurse za pregovaranje sa drugim ukućanima, a najpre sa suprugom, za raspodelu i kućnih i radnih obaveza. Brajns čak eksplicitno polazi od toga da je većina domaćih poslova tegobna i da bi ih većina ljudi pre platila drugima nego što bi ih sami obavljali (Brines, 1993). Unutar pomenutih teorija postoje različiti naglasci na različite tipove resursa: prihode, zaposlenje, obrazovanje i vreme.

Najčešće proučavani resurs u istraživanjima podela rada su lični prihodi i relativan odnos između prihoda supružnika. I zaista, veliki broj istraživanja je potvrdio značaj prihoda žene prilikom objašnjenja angažmana, kako žena tako i njihovih supruge, u vezi sa kućnim poslovima. Što su prihodi žene viši, njen angažman opada i opada stepen nejednakosti u raspodeli kućnih poslova (Brines, 1993; 1994; Bianchi et al., 2000; Knudsenand, Waerness 2008). Relativno učešće u prihodima supružnika se takođe u mnogim istraživanjima pokazalo kao veoma značajno. Došlo se do zaključka da sa rastom finansijskog udela supruge u ukupnom budžetu njen angažman može da opada ili da angažman njenog supruge raste (Davis, Greenstein, 2004). Analizirajući panel podatke parova u Švedskoj, Evertson i Nermo došli su do zaključka da ukoliko se ženini socijalni status ili obrazovanje tokom vremena popravljaju, njen angažman oko u kućnim poslovima opada, ali ukoliko postaju ekonomski zavisnije od supruge njihov angažman raste. Isti efekat ne postoji kod muškaraca (Evertsson, Nermo, 2007).

Prepoznajući značaj apsolutnih prihoda žene Gupta (Gupta, 2006; 2007) je formulisao *hipotezu autonomije*, sa drugačijim objašnjenjem veze i prihoda. On je, analizirajući podatke u Sjedinjenim Američkim Državama, prepoznao da veće efekte na stepen angažmana žena oko kućnih poslova imaju njeni apsolutni prihodi nego relativan odnos u prihodima između nje i supruge, jer „žene sa visokim apsolutnim primanjima mogu biti manje zavisne od svojih supruge nego žene sa niskim primanjima, bez obzira na to koliki je njihov prihod u odnosu na suprugov, i zato provode manje vremena radeći kućne poslove” (Gupta, 2007: 413). Ukoliko žena ima više resursa, oni joj mogu pomoći da se oslobodi jednog dela obaveza, ali ne kroz pregovore sa suprugom već kroz kompenzacije na tržištu ili kroz neformalne mreže. Dakle, sa povećanjem resursa, prihoda, obrazovanja, socijalnog kapitala, raste mogućnost da se osoba rastereti dela domaćih obaveza. To smanjuje njen ukupan angažman (Carlson, Lynch, 2017), ali najčešće vodi i nižem stepenu asimetrije između supružnika.

Direktno sa nivoom raspoloživih prihoda je radni status supružnika. Istraživanja pokazuju da se rodni jaz, koji inače postoji na tržištu rada,

dodatno povećava onda kada žene postanu majke (Budig, England, 2001). U zemljama koje imaju visok nivo fleksibilnosti tržišta rada, žene se nakon porodijskog i roditeljskog odsustva najčešće vraćaju na tržište, ali sa skraćenim radnim vremenom. Sa druge strane, u zemljama gde je tržište nedovoljno fleksibilno jedan deo žena se isključuje sa tržišta rada. Istovremeno se muškarci još intenzivnije angažuju na tržištu rada što dodatno pogoduje nejednakoj raspodeli poslova u privatnoj sferi zato što se žene angažuju više dok se angažman muškaraca smanjuje (Gjerdingen, Center, 2005; Yavorsky, et al., 2015). U svakom slučaju privremena ili trajnija neaktivnost na tržištu rada ili nezaposlenost žena podrazumevaju značajnije preuzimanje obaveza u kući. Da je radni status žene značajan pokazuju i rezultati do kojih su došli Davis i Grinsten (Davis, Greenstein, 2004) koji su analizirali podelu kućnog rada u trinaest zemalja i prepoznali da zaposlenje žene sa punim radnim vremenom povećava angažman njihovih supruga oko kućnih poslova. Istovremeno, muškarci koji su zaposleni sa punim radnim vremenom su manje angažovani oko kućnih poslova u poređenju sa nezaposlenim muškarcima. Ali odnos radnog statusa muškarca i podela kućnog rada može imati i drugačiji odnos jer neka istraživanja pokazuju da nezaposlenost muškaraca može voditi još većoj asimetriji u podeli domaćih poslova (Babović, 2009b).

Iako se resursi shvataju kao značajni za objašnjenje angažmana žene, njihova veza sa načinom uključivanja muškaraca u privatnu sferu je drugačija. Sa višim prihodima muškarca ili njegovim relativnim učešćem u kućnom budžetu zapravo dolazi do povećanja njegovog angažmana u kući (makar do određene granice, Greenstein, 2000) ili smanjenja ukupnog angažmana njegove supruge (Gupta, 2007). Takođe, sa povećanjem nivoa obrazovanja muškaraca opet raste njegov nivo angažmana. Obrazovanje je s jedne strane resurs, jer predstavlja okvir kvalifikacija koji se može kapitalizovati na tržištu rada u vidu prihoda, radnih uslova i autonomije. Ali je, sa druge strane, obrazovanje povezano sa vrednostima, drugačijim modelima muškosti i shvatanjem rodni uloga. Sa višim obrazovanjem muškaraca izraženije su postmodernističke, liberalne i vrednosti rodne ravnopravnosti u javnoj i privatnoj sferi, te je manje značajno hegemono shvatanje maskuliniteta, koje utiče na percepciju rodni uloga i odnosa (Davis, Greenstein, 2009; Stanojević, 2018). Tako, sa višim nivoom obrazovanja supruge opada njen angažman u kući (Anneli, 2001), a sa rastom obrazovanja muškaraca raste stepen njegovog angažmana oko domaćih obaveza, jer je obrazovanje ključni mehanizam u osnovi mehanizam rodni ideologija (Coltrane, Ishii-Kuntz, 1992; Ross, 1987). To nas dovodi do potrebe za alternativnim ili komplementarnim pristupom objašnjenju veze resursa i angažmana u kući – teorije koje uzimaju efekte roda u interakcijama.

Rodne interakcije

I dok teorije resursa, pregovaranja i ekonomske razmene stavljaju akcenat na značaj resursa i moći prilikom pregovaranja oko poslova u privatnom domenu, ili ističu mogućnost da se na tržištu kupi pomoć, alternativne teorije pokušavaju da objasne odstupanja ili situacije u kojima ova logika ne funkcioniše.

Studije roda su ponudile teorije koje objašnjavaju zbog čega ova logika neretko ne funkcioniše – zbog različitih rodnih normativa i očekivanja koji oblikuju ponašanje u privatnoj sferi. Kritikujući teoriju (rodnih) uloga, Vest i Cimerman smatraju da se rod (re)konstituiše kroz delanje i interakcije u različitim situacijama, imajući u vidu specifičan kontekst i „nadzor” relevantnih drugih (West, Zimmerman, 1987). Za razliku od teorije uloga, koja rod vidi kao relativno zaokružen niz osobina i ponašanja naučenih tokom socijalizacije, ovaj pristup naglašava da se rod praktikuje i modifikuje u zavisnosti od socijalnih situacija i interakcija, i pod stalnim nadzorom stvarnih ili zamišljenih referentnih drugih. Iako se „rodnost” menja tokom istorije, pa čak i tokom nečijeg pojedinačnog života, to ne znači da je ovo menjanje arbitrarno i da je značenja, očekivanja i prakse moguće lako modifikovati. Ali, kao što smatra Dojč, rod nije ni kroz socijalizaciju internalizovan skup očekivanja, već se formira i transformiše kroz društvene interakcije (Deutsch, 2007). Iako shvata značaj društvenih struktura, odnos roda i strukture ne postavlja linearno, već priznaje postojanje autonomije svakog od ovih polja. Zato nejednakosti u privatnom domenu mogu opstajati iako su muškarci i žene izjednačeni u javnom domenu (politici, na tržištu rada), ali i pregovori i egalitarnost u privatnom domenu mogu postojati uporedo sa asimetrijom u javnoj sferi. Rod se može shvatiti kao interakcijski proces, koji je uklopljen u društveni kontekst, zbog čega o njemu ne možemo da govorimo u jednini, čak ni o feminitetu i maskulinitetu, već on pokazuje različite oblike u različitim društvima i grupama (klasama).

U analizama kvantitativnih istraživanja takva alternativa se iskristalisala kroz: 1. teoriju rodnog prikazivanja (Brines, 1994) i 2. teoriju „neutralizacije (rodnog) odstupanja” (Greenstein, 2000). Oba pristupa nastoje da prepoznaju situacije u kojima su muškarci manje angažovani od supruge u privatnoj sferi, ali pritom imaju i manje resursa od njih, bilo da se radi o zaposlenju, prihodima ili obrazovanju. Tako Brajns u svom istraživanju primećuje da kada muškarci nisu u mogućnosti da odgovore na očekivanja od njih u pogledu izdržavanja porodice, u skladu sa normativom hranioca (jer ne rade ili zarađuju značajno manje od supruge), oni drastično smanjuju svoj angažman u privatnoj sferi. Istovremeno, ako žene povećavaju svoje relativno učešće u prihodima angažman žena se smanjuje.

Njeno objašnjenje za žene pripada klasičnoj teoriji resursa u čijoj osnovi stoji logika razmene i moći, ali za muškarce koristi alternativno objašnjenje koje potencira značaj rodnog identiteta. Kada muškarci ne uspevaju da ostvare stabilne pozicije na poslu, izgube posao ili imaju niže prihode od svoje supruge, oni nedostatak osnove za identitet u javnoj sferi kompenzuju izbegavanjem domaćih poslova koji se tradicionalno smatraju „ženskim”. Grinstajn modifikuje ovu teoriju tako što predlaže da se ne koriste različite logike za muškarce i žene, zato što je moguće da se oba supružnika prilagođavaju nenormativnim rodnim situacijama. U svom istraživanju koristi indikator relativnog učešća u kućnom radu i dolazi do nalaza da se i muškarci i žene drugačije ponašaju kada ponašanja muškarca odstupaju od normativnih očekivanja (imaju manje resursa). Ti muškarci obavljaju manje, a njihove supruge (koje inače doprinose većini kućnog budžeta) više kućnih poslova (Greenstein, 2000). Bitman i saradnici, analizirajući odnos prihoda supružnika i kućnog rada u Sjedinjenim Američkim Državama i Australiji primećuju da je stepen angažmana žena u Australiji u kućnim poslovima kurvilinearan, jer se smanjuje u skladu sa povećanjem njenih prihoda, ali samo do tačke kada su njeni prihodi gotovo identični kao i prihodi njenog supruga. Nakon toga se njen angažman oko kućnih poslova povećava. Udeo angažmana muškaraca ne zavisi uopšte od njegovih, njenih ili relativnog odnosa prihoda (Bittman et al., 2003). Do sličnih rezultata dolazi Simister (2013) u sedam zemalja (Kamerun, Egipat, Čad, Kenija, Nigerija, Indija, Ujedinjeno Kraljevstvo) analizirajući stepen angažmana muškaraca oko kućnih poslova u odnosu na prihode žena. Rezultati su pokazali da uključenost muškaraca raste u odnosu na relativan doprinos žene kućnim приходima, ali da posle određene granice, najčešće kada žene doprinose preko 80% kućnog budžeta, muškarci počinju da smanjuju angažman oko kućnih poslova. Tako je u svim zemljama (Simister, 2013). I kvalitativne studije pokazuju da je način shvatanja i vrednovanja određenih poslova u javnoj i privatnoj sferi pod uticajem rodnih ideologija i normativnih očekivanja, a to je posebno vidljivo kod onih parova u kojima supruge zarađuju više od supruga, ali istovremeno i obavljaju više kućnih poslova. Objašnjenje za ovakve aranžmane žene vide u nejednakom vrednovanju njihovog rada, pa čak ni zarada, jer se one primarno vide kroz ulogu majke i supruge (Tichenor, 1999).

Salivan kritikuje ovakvo tumačenje rezultata, smatrajući da se ova teorija može primeniti na relativno malom broju parova i da ne predstavlja fenomen koji karakteriše većinu ili čak značajan deo populacije. Kada se izuzme relativno mali udeo onih parova kod kojih je ovaj fenomen prisutan, zapravo apsolutni prihodi žene i dalje dovode do smanjenja njenog angažmana i višeg nivoa jednakosti između supružnika (Sullivan, 2011).

Izazovi klasnog položaja

Klasni položaj pojedinaca, izražen kroz zanimanje koje obavlja, pokazuje i njegovo mesto u hijerarhiji zanimanja, raspodeli prihoda, prestiža, i autonomije, koji pokazuju vrlo složene veze sa načinom uključivanja u privatnu sferu muškaraca i žena. Voren analizirajući klasne odnose u sferi rada prepoznaje da su ključni izazovi srednje klase nedostatak vremena, prenatrpani raspoređi i visoki zahtevi koji dolaze iz sfere rada. Kod parova srednje klase oba supružnika najčešće rade (sa punim radnim vremenom) i imaju razvijene aktivnosti tokom slobodnog vremena. Izazov sa kojom se suočava radnička klasa su nestabilniji i manje plaćeni poslovi, pa je primarni fokus kod njih usmeren na to da se zaradi dovoljno za porodicu tako što bi se povećao angažman na tržištu rada, posebno kod muškaraca. I dok kod prvih izazov za usklađivanje porodičnog i privatnog leži u previše sati na tržištu rada, kod drugih je primarni izazov u nedovoljnom i potplaćenom angažmanu na tržištu. Njena analiza pokazuje da je u Ujedinjenom kraljevstvu tokom recesije izazvane ekonomskom krizom došlo do smanjenja učešća radnika koji smatraju da im je radna nedelja predugačka, a istovremeno povećanje učešća onih koji prijavljuju finansijske teškoće jer je kriza dovela do gubitka mnogo poslova. Autorka smatra da je dominantna literatura fokusirana na previše rada, odnosno izazove sa kojima se suočava srednja klasa prilikom usklađivanja posla i porodičnog života, dok je radnička klasa u mnogo većoj meri zabrinuta zbog nedovoljno novca i neizvesnih radnih angažmana (Warren, 2015).

Analizirajući tip radnih angažmana (tip ugovora) i vreme koje se provede na poslu, koje uključuje kako broj sati tako i kontrolu nad radnim vremenom, Felstad (Felstead et al., 2020) primećuje da, u poređenju sa stručnjacima, radnici imaju veće šanse da će raditi prekarnije poslove (ugovore bez određenog broja sati) da će češće iskusiti iznenadna smanjenja radnih angažmana, i da će zbog toga biti značajno anksiozniji. Radnici ne samo da su slabije plaćeni, već je njihov rad daleko intenzivniji, sa manje autonomije i fleksibilnosti, i višim rizicima od gubitka posla. Stručnjaci ka zanimanja najčešće podrazumevaju više mogućnosti fleksibilnog rada, kliznog radnog vremena, raspodelu satnice ili rada od kuće, za razliku od radničkih koja gotovo po pravilu uključuju fizičku prisutnost na radnom mestu. Kad je reč o radu od kuće ne samo da stručnjaci imaju mnogo više mogućnosti da rade od kuće nego su i njihovi stambeni prostori mnogo bolje su podešeni za ovu funkciju u odnosu na pripadnike radničke klase koji neretko žive u manjim stanovima, proširenim porodicama, i najčešće bez dovoljno tehničkih mogućnosti. Stručnjaci i menadžeri imaju više opcija kako će organizovati rad, više prostora u pregovorima sa poslodavcima, i manje rizika prilikom promene posla (Evans, Wyatt, 2024).

Stigma roditeljstva (fleksibilnosti)

Autori i autorke koji su ukazali na fenomen stigme, koja proizilazi iz fleksibilnosti rada, su nam otkrili kontradikcije između poslovne i privatne sfere koje dolaze za rodnim promenama na tržištu rada i pokušajima javnih politika i politika radnih organizacija da na njih odgovore. Hallgren i Rizman (2022) smatraju da, iako su savremeni „fleksibilni” načini organizacije rada stvoreni za olakšavanje usklađivanja posla i privatnog života, oni ostaju u sukobu sa drugim principima koji konstituišu vrednosti unutar poslovne sfere, poput ideala savršenog radnika. Ovaj ideal podrazumeva da zaposlena osoba treba da bude stalno dostupna i posvećena u potpunosti radnim zadacima i organizaciji. On je nastao u periodima moderne kada je postojala jasna podela na privatnu i poslovnu (javnu) sferu, i gde su drugu sačinjavali pretežno muškarci. Organizacija rada i norme su bile podešene tako da podrazumevaju da će se o privatnom domenu brinuti žene. Sa ulaskom žena na tržište rada došlo je i do potrebe redefinisanja ideala, normi i organizacija rada. Postepeno je dolazilo do promene percepcije o ulozi žene na tržištu rada, promene koja je legitimisala rad i zarađivanje žena, i postepeno „osvajanje” tradicionalno muških poslova. Ulazak žene u sferu rada je najpre podrazumevao prihvatanje i prilagođavanje zahtevima idealnog radnika. Da bi se odgovorilo na potrebe u privatnoj sferi, pojavile su se različite opcije fleksibilnih radnih aranžmana, posebno tokom poslednjih decada (Hallgren, Risman, 2022). Uvođenje novih standarda najčešće ide sporo, nije u dovoljnoj meri usklađeno sa promenama koje se odvijaju u privatnoj sferi, niti pomenuti standardi imaju isti simbolički značaj za zaposlene (Coltrane et al., 2013). Zato fleksibilnost, koja podrazumeva skraćeno radno vreme, raspodelu satnice, odsustva sa posla, rad od kuće, dovodi u pitanje prioritete zaposlenih i značajno konkurišu zahtevima koji se postavljaju pred „idealnim radnikom”. Dva savremena standarda: *idealni radnik* i *usklađivanje poslovnog i privatnog* jasno konkurišu jedan drugom. U sferi rada prvi nosi viši simbolički značaj, veće nagrade, a drugi potencijalnu stigmu.

Vilijams i saradnici prepoznaju da postoji u Sjedinjenim Američkim Državama značajan jaz između onoga što kompanije *nude na papiru* i načina na koji se politike fleksibilnosti koriste. Najpre, relativno mali broj zaposlenih koristi ove opcije, a mnogi od njih verovatno i nisu svesni njihovih postojanja. Razlog za obazrivost radnika su posledice potencijalnog korišćenja ovih mogućnosti koje se ogledaju kako u nižim platama, lošijim uslovima napredovanja, ali i neodobravanju takvih aranžmana među kolegama i pretpostavljenima, te stigmatizaciji zaposlenih (Williams et al., 2013). Kako Stoun i Hernandez navode: „Nesposobni da neometano rade, kao idealni radnici, oni koji rade kraće od punog radnog vremena

ili koriste pravo na odsustvo, ... posmatrani su kao manje profesionalni i manje posvećeni. Shodno tome, odstupanje od stalnog, punog radnog vremena postaje stigmatizovana osobina, a radnici koji se tako ponašaju bivaju percipirani i označeni kao devijantni i autsajderi. Kao članovi grupe definisane stigmatizujućim obeležjem izloženi su stereotipima, pristrasnosti i drugim sankcijama koje nameće dominantna grupa” (Stone, Hernandez, 2013: 239).

Ova stigma ima svoju rodnu i svoju klasnu dimenziju. Kod muškaraca, tradicionalno, idealni radnik je kompatibilan sa idealnim suprugom i ocem. Ova kompatibilnost je deo modernog shvatanja uloge muškarca, oca i supruga, u porodici koja se primarno vidi kao „hraniteljska”. Ona podrazumeva materijalno obezbeđenje porodice na prvom mestu. Ukoliko je muškarac u ovom smislu uspešan, on se percipira i kao uspešan porodičan čovek. U tom smislu, više posla, prekovremenog rada, veća dostupnost, ukoliko rezultira i višim prihodima, nije u suprotnosti sa ovako shvaćenim idealom muškosti. Muškarci stručnjaci, koji ne žele da se dodatno posvete poslu nakon dobijanja deteta, ili žele da budu više prisutni u kući, mogu trpeti posledice stigme fleksibilnosti (Coltrane et al., 2013). Kako Vilijams i saradnici navode da stigma kod muškaraca nastaje ukoliko odstupaju od rodničkih normativna, dok kod žena nastaje ukoliko se povinuju zahtevima rodničkih uloga (Williams et al. 2013). Ukoliko žene rade ono što se od njih očekuje, a to je posvećenost deci i porodici, te usklađivanje poslovnih obaveza sa zahtevima iz porodičnog domena, one na poslu mogu biti diskriminisanе na različite načine. Žene mogu biti diskriminisanе i ako su (previše) posvećene poslu, jer mogu biti percipirane kao nedovoljno dobre i posvećene majke (Sprung, et al., 2015: 235). Na osnovu podataka za Ujedinjeno Kraljevstvo, Čung primećuje da su muškarci skloniji da osuđuju upotrebu fleksibilnih aranžmana koje vide kao pokazatelje nedovoljne posvećenosti poslu i nekolegijalnog preliivanja obaveza na druge, u odnosu na žene koje u manjoj meri prihvataju ovakav stav. Istovremeno, žene u mnogo većoj meri smatraju da korišćenje fleksibilnih aranžmana ima negativne posledice na karijeru i napredovanje, i same češće navode da su trpele takve posledice u poređenju sa muškarcima (Chung, 2020). Rudman i Mesker, analizirajući podatke u Sjedinjenim Američkim Državama, dolaze do rezultata o postojanju značajnih predrasuda (i to kako među muškarcima tako i među ženama) prema muškarcima koji uzimaju roditeljsko odsustvo. Takvi muškarci, „koji traže odsustvo, pate od *stigme feminiteta*, i drugi ih vide kao slabije i više orijentisane ka zajednici, ali i kao manje dejstvujuće i dominantne”, što su ključne maskuline osobine (Rudman, Mescher, 2013: 336).

U ovom polju su posebno izražene klasne razlike, jer su, s jedne strane, same politike bolje podešene za stručnjake nego za radnike, a sa druge

„stigma fleksibilnosti” drugačije funkcionise za pripadnike različitih klasa. Vilijams i saradnici smatraju da drugačiji načini kontrole ponašanja na radnom mestu funkcionišu kod pripadnika radničke i srednje klase (stručnjaka). Kod prvih postoji direktna kontrola nadređenih koja se manifestuje kroz fiksne satnice, norme i strah od gubitka posla. Radnici rade da bi živeli, odnosno zaradili dovoljno novca za porodicu. Bilo koji znak nepouzdanosti na poslu može dovesti do stigmatizacije od strane nadređenih i/ili kolega. Kod njih i inače postoji velika tenzija očuvanja maskulinog identiteta jer su već subordinirani u hijerarhiji rada i moći. Ukoliko bi imali zahteve u pravcu veće fleksibilnosti zbog privatnog domena, suočili bi se veoma brzo i intenzivno sa stigmom, a vrlo moguće i sa drugim posledicama (Williams et al., 2013). U skladu sa ovim su i pomenute analize Čunga koje pokazuju da pripadnici radničke klase imaju mnogo čvršće uverenje da oni koji koriste fleksibilne aranžmane nisu dovoljno posvećeni poslu, da oni opterećuju druge takvim aranžmanom, ali i da su sami trpeli tokom karijere ukoliko su koristili takve aranžmane, u odnosu na pripadnike srednje klase – stručnjake i menadžere (Chung, 2018: 534–537). Ne samo u odnosu na fleksibilne aranžmane, pripadnici radničke klase svoju subordiniranost u sferi rada nadomešćuju posebnim isticanjem maskulinog identiteta i asimetričnim rodnim odnosima, kao odbrambenim mehanizmom i adaptivnom strategijom izbegavanja društvene stigme (Slutskaya et al., 2016). Stručnjaci, s druge strane, žive da bi radili, pa su im posao i karijera bitan deo identiteta. Deo tog identiteta je internalizovana radna etika koja podrazumeva da je pravi profesionalac posvećen poslu. Privremeno odstupanje od pune posvećenosti (zbog porodičnih obaveza) može se tolerisati, ukoliko ostane samo privremeno. Ukoliko postane uobičajeno, onda i stručnjaci dobijaju stigmatu nedovoljne posvećenosti i odgovornosti (Williams et al., 2013).

Žene srednje klase, a posebno one koje se nalaze na vodećim pozicijama, su često pod sumnjom i znakom pitanja da li će i čemu dati prioritet u različitim fazama života – poslu ili porodici. Ukoliko je prioritet na porodici, onda rizikuju da budu percipirane kao osobe čija je posvećenost poslu samo privremena. Iako mogu da budu doživljavane kao „dobre majke”, istovremeno će biti i viđene kao nezainteresovane ili promašene stručnjakinje. Ukoliko se posvete poslu, odnosno ukoliko ne koriste fleksibilne mogućnosti posla, mogu da dobiju osobinu „loše majke” i dožive osudu (Williams et al., 2013; Blair-Loy et al., 2015). Proučavajući odluke majke srednje klase u Sjedinjenim Američkim Državama da se, zbog porodičnih obaveza, povuku sa posla na neko vreme, Stoun primećuje da su ključni razlozi za to nemogućnost adekvatnog usklađivanja poslovnih i porodičnih obaveza, značajno opterećenje na poslu (Stone, 2007), ali i shvatanje

da korišćenje fleksibilnih opcija vodi devalvaciji njihovog statusa na poslu i nemogućnosti integracije u kolektiv i identifikacije sa timovima, odnosno zbog stigme koju nestandardni tipovi radnih aranžmana nose sa sobom u većini radnih organizacija (Stone, Hernandez, 2013). Kod žena iz radničke klase identifikacija sa porodicom je mnogo jača nego sa sferom rada i često im nedostaje dovoljno resursa za adekvatno povezivanje poslovnih i privatnih sfera. Korišćenje fleksibilnih aranžmana poslodavcima u velikoj meri predstavlja znak nepouzdanosti i brzo vodi ka stigmatizaciji i svim rizicima koji su povezani sa stabilnošću posla i prihodima. Za razliku od žena srednje klase koje se najčešće suočavaju ili sa stigmom profesije ili roditeljstva, žene radničke klase mogu istovremeno nositi obe, i kao problematične radnice i kao „loše majke” (Williams et al., 2013).

Značaj (patrijarhalnih) vrednosti

Opšta teorija roda, koja uključuje kako društvene strukture, ideologije, institucionalne aranžmane tako i načine socijalizacije i (re)konstituisanje rodničkih habitusa, implicira, a mnoga istraživanja to i pokazuju, da vrednosti muškaraca i žena pokazuju vezu sa njihovim ponašanjem u privatnoj sferi. Naime, što su muškarci patrijarhalniji, odnosno smatraju da postoji odvojenost rodničkih sfera i različitost rodničkih uloga između muškaraca i žena, veća je verovatnoća da će se držati onih uloga i aktivnosti koje smatraju „muškim”, a isto važi i za žene. Takođe, ukoliko smatraju da ne postoje razlike između toga šta mogu i treba da obavljaju muškarci i žene u privatnom domenu, veća je verovatnoća da će se ponašati u skladu sa time i da će od svojih supružnika očekivati ravnomernije uključivanje u kućne poslove i roditeljstvo.

Jedno od istraživanja u Holandiji (Vanyperen, Buunk, 1991) pokazuje da su žene sa tradicionalnim stavovima u većoj meri uključene u kućne poslove, dok su muškarci sa patrijarhalnijim stavovima manje uključeni.² Bianki i saradnici su prilikom analize parova u Sjedinjenim Američkim Državama došli do rezultata da su egalitarnije vrednosti žene povezane sa njenim nižim stepenom angažmana u kući i da su egalitarnije vrednosti njenog supruga na isti način povezane sa njenim angažmanom. Istovremeno, patrijarhalnija žena i patrijarhalniji suprug podrazumevaju viši stepen anga-

2 U Holandiji, Portman i Van der Lippe takođe prepoznaju da se ovaj mehanizam rodno odvojenih sfera reprodukuje zbog različitih shvatanja kućnih poslova od strane žena i muškaraca. Žene u većoj meri cene kućne poslove, insistiraju na višim standardima njihovog obavljanja, i čak više uživaju u njima u poređenju sa muškarcima. Muškarci kućne poslove manje cene i manje uživaju u njima. Razlike u ovim shvatanjima pokazuju jasne veze sa realnim nivoom uključenosti između muškaraca i žena (Poortman, Van der Lippe, 2009).

žmana žene. Isto istraživanje pokazuje da ni vrednosti muškarca ni vrednosti žene ne utiču na stepen uključenosti muškaraca. U relativnoj raspodeli kućnih poslova između supružnika, i vrednosti muškarca i vrednosti žene pokazuju značajne efekte, tako što sa rastom patrijarhalnosti raste i stepen asimetrije između njih, ali, kao što je iz ovih rezultata jasno, usled varijacija u angažmanu žena, ne i muškaraca (Bianchi et al., 2000). Grinstajn dolazi do drugačijih rezultata kako vrednosti žene utiču na stepen uključenosti muškaraca u tradicionalno ženskim poslovima (takođe u Sjedinjenim Američkim Državama). Onda kada im supruge imaju patrijarhalnije stavove, stepen učestvovanja muškarca se ne menja, bez obzira na njihove stavove, ali zato u većem stepenu učestvuju kada su njihove supruge liberalnijih shvatanja. To znači da se i liberalni muškarci više uključuju u kućne poslove, ako su im supruge liberalne (Greenstein, 1996b). Braun i saradnici, analizirajući komparativno samo žene u 25 zemalja, dolazi do toga da žene koje su tradicionalnije i koje obavljaju više poslova u domaćinstvu takvu raspodelu vide kao normalnu, dok su žene liberalnijih shvatanja kritičnije prema neravnopravnoj raspodeli poslova i zadataka (Braun et al., 2008).

Odnos vrednosti i praksi nije uvek konzistentan. Na primer, analiza parova u Norveškoj pokazuje da, iako je kod većine parova konzistentnost između vrednosti i praksi – bilo da se radi o egalitarnim vrednostima i egalitarnim praksama, ili o patrijarhalnim vrednostima i praksama – postoje i parovi kod kojih su prisutne egalitarne vrednosti i neegalitarne prakse, i obrnuto (Kjeldstad, Lappegård, 2014). Ove obrasce Šelstad i Lepegor nazivaju „muškim” i „ženskim” paradoksima. Muški paradoks je prisutan kod muškaraca koji su tradicionalniji, ali smatraju da podjednako dele kućne poslove, dok je ženski paradoks prisutan kod žena koje imaju izražene egalitarne stavove, ali smatraju da kućne poslove uglavnom obavljaju one. Zanimljivo je da muškarci sa tradicionalnijim stavovima bilo kakvo uključivanje u privatnu sferu često doživljavaju kao egalitarnost.

Buleman i saradnici su analizirali odnos između vrednosti, životnog toka i institucionalnog konteksta. Primetili su da, pre nego što stupe u brak, kod supružnika kod kojih postoji saglasje između egalitarnih vrednosti i praksi, posle dobijanja deteta nastaje tenzija, jer se prakse pomeraju u pravcu tradicionalnih rodnih uloga. Ovaj efekat je posredovan društvenim kontekstom, pa je izraženiji u zemljama liberalnog kruga nego u socijaldemokratskim sistemima, upravo zbog različitih institucionalnih politika i rodnih režima (Bühlmann, et al., 2010). Jedno prethodno istraživanje u Srbiji pokazuje da su vrednosti sistematski povezane sa stepenom uključenosti muškaraca u negu i brigu oko dece i sa stepenom asimetrije u raspodeli ovih obaveza sa svojom suprugom (Stanojević, 2018). Patrijarhalniji muškarci su bili manje uključeni i oko brige i oko nege, a oni sa

zastupljenijim vrednostima rodne egalitarnosti su bili više uključeni. Bez obzira na to kakve su njihove vrednosti, to nije imalo efekta na stepen uključenosti njihovih supruuga. Posledično, stepen asimetrije između supružnika je zavisio od vrednosti muškaraca.

Analize različitih nacionalnih i komparativnih baza podataka nam ukazuju da postoje veze između vrednosti i podele domaćeg rada, ali i da način ispoljavanja ove veze zavisi od društvenog, kulturnog i institucionalnog konteksta.

Kvalitet supružničkih odnosa

Odnos između kvaliteta partnerstva i podele poslova u kući i oko dece pokazuje veze u mnogim istraživanjima. Najčešći oblik objašnjenja ovog odnosa je sadržan u teoriji pravičnosti (eng. *equity theory*), koja podrazumeva da učesnici u nekom odnosu procenjuju ulaganja i dobiti od tog odnosa i da su zadovoljni ukoliko percipiraju da je odnos uloženog od strane svih i dobijenog relativno ujednačen i/ili fer (Walster, et al., 1973). Zadovoljstvo zavisi i od realnog ulaganja i dobiti i od percepcije šta je fer u svakom pojedinačnom odnosu. Zadovoljstvo može biti visoko čak i ukoliko neko realno dobija malo, a daje puno. Ono je povezano sa društvenim normama, vrednostima, percepcijom sličnih situacija i odnosima u okruženju. Kada postoji disbalans između očekivanja i realnih odnosa povećavaju se nezadovoljstvo i stres, a samim tim opada i kvalitet odnosa, što rezultira ili pokušajima da se balans uspostavi ili prekidom odnosa (Walster, et al., 1973).

Kada muškarci i žene prijavljuju viši stepen kvaliteta partnerstva, onda i dele obaveze u privatnom domenu u većoj meri (Carlson et al., 2016; Carlson, 2022; Stevens et al., 2001) ili upravo zato što imaju dobre odnose i zato što su zadovoljni i prave između sebe egalitarnije aranžmane. Ova veza je najčešće posredovana osećajem pravednosti (eng. *fairness*) raspodele kućnih poslova, a ovaj osećaj opet u velikoj meri zavisi od vrednosti, odnosno shvatanja rodni uloga i načina raspodele kućnih poslova između muškaraca i žena (Lavee, Katz, 2002; Barstad, 2014). Supružnici će imati kvalitetnije odnose ako su očekivanja oko podele poslova u skladu sa realnom podelom, bilo da su očekivanja niska ili visoka. Grinstajn je u Sjedinjenim Američkim Državama analizirao ovaj odnos i došao do nalaza da su žene sa liberalnijim pogledima na rodne odnose nezadovoljnije kada preuzimaju većinu kućnih poslova na sebe, i da su zbog toga manje srećne u braku i imaju višu percepciju da se brak može završiti razvodom. Žene koje imaju patrijarhalne poglede nemaju osećaj nepravde kada same obavljaju većinu poslova u kući, pa tako samim tim to ne utiče na njihov stepen kvaliteta odnosa sa suprugom (Greenstein, 1996a; 1996b). Barstad (2014) je u Norveškoj, zemlji sa visokim nivoom egalitarnosti u partner-

stvu, primetio da je bolji kvalitet partnerstva onda kada se poslovi u kući dele podjednako i to i kod žena i kod muškaraca. Muškarci i žene prijavljuju niži stepen kvaliteta partnerstva onda kada sami obavljaju značajno više poslova u kući. Rupaner i saradnici dolaze do sličnih nalaza u Švedskoj. Kada žene obavljaju većinu poslova u kući, one kvalitet partnerstva ocenjuju na nižem nivou i rizik od razvoda ili rastave je viši. Dodatno, ukoliko muškarci potcenjuju stepen uključenosti žena u kućne poslove zadovoljstvo opada i rizik od rastave raste, a onda kada se supružnici ili partneri slažu u proceni angažmana oboje, zadovoljstvo i stabilnost veze su na višem nivou. Ali i onda kada muškarci, netipično za rodne aranžmane, obavljaju većinu poslova u kući, njihov stepen zadovoljstva odnosom je niži (Ruppanner et al., 2017). Karlson i saradnici nalaze da je egalitarnija podela kućnog rada jednim delom posledica kvaliteta komunikacije žene. S druge strane, kvalitet komunikacije kod muškaraca je prepoznat kao posledica višeg stepena podele kućnih poslova (Carlson et al., 2020).

Ne samo kućni poslovi, već i podela roditeljskih obaveza, pokazuju veze sa kvalitetom odnosa između supružnika. Šimen i saradnici su u istraživanju parova u Kanadi došli do nalaza da kod žena postoji jaka veza između nivoa angažmana oko dece i percepcije kvaliteta partnerstva, i da je ova veza posredovana osećajem pravednosti. Ukoliko su žene angažovanije od supruge i imaju osećaj da je takva raspodela nepravedna, njihov osećaj kvaliteta partnerstva je nizak. Kod muškaraca ova veza nije izražena (Schieman et al., 2018). Uključenost u aktivnosti nege dece očeva povezana je sa kvalitetom njegovih odnosa sa suprugom (i decom) tokom vremena, jer što se muškarci više uključuju u porodične aktivnosti i obaveze, kvalitet odnosa im se popravlja i biva sve bolji, kako pokazuje slično istraživanje u Italiji (Simonelli et al., 2016).

Iako je ova veza izučavana u velikom broju istraživanja kao linearna, ona se može tumačiti i kroz efekte suprotnog smera, ali i kao cirkularna. Naime, ne samo da podela rada u domaćinstvu i oko dece utiče na kvalitet partnerskih odnosa, već upravo kvalitet partnerskih odnosa, međusobna podrška, i prepoznavanje kompetentnosti supružnika, dovode do veće prisutnosti muškaraca u kući, njegovog višeg angažmana i posledično manje asimetrične podele obaveza (Bouchard, Lee, 2000). I dalje, posledice ovakve podele rada mogu pojačavati kvalitet odnosa između supružnika.

Životni tok

Koncept životnog toka se odnosi na smenjivanje životnih događaja koji vode novim društvenim ulogama i aktivnostima tokom života. Mejer definiše životni tok kao „niz aktivnosti, stanja i događaja u različitim oblastima života koji se protežu od rođenja do smrti. Životni tok se zato

posmatra kao povezanost individualnih života i društvenih struktura, kroz zauzimanje društvenih pozicija i igranje društvenih uloga – odnosno kroz pripadnost institucionalnom poretku” (Mayer, 2003: 464). Životni događaji koji strukturišu životni tok mogu imati sukcesivan sled, mogu biti simultani, a mogu biti i potpuno nezavisni. Na primer, prvo može doći do braka, pa samostalnog zajedničkog života, ili se ova dva događaja mogu desiti istovremeno, ili se zajednički život može ostvariti pre braka i biti potpuno nepovezan sa ovim događajem (Elder et al., 2003). Elder i saradnici, rezimirajući koncept životnog toka, navode pet ključnih principa koje treba imati u vidu kada se analiziraju životi pojedinaca tokom vremena. To su: 1. Ljudski razvoj je proces koji traje celog života i ne završava se sa fizičkim odrastanjem i psihičkim sazrevanjem. Ljudi sebe (pre)oblikuju tokom celog života, menjaju svoje ciljeve, želje, reaguju na podsticaje, menjaju se i sazrevaju u tom procesu. 2. Ljudi su *dejtveni*, pa svoje životne putanje oblikuju kroz izbore i delanje unutar određenog društvenog konteksta koji uključuje manje ili veće mogućnosti i prepreke. 3. Životne putanje pojedinaca su oblikovane istorijskim uticajima i geografskim kontekstom. Bilo da se radi o tragičnim iskustvima poput rata, pozitivnim poput ekonomskog napretka ili rizicima koje karakteriše savremeno tržište rada, ključno je pitanje gde je neko rođen, gde je i kada odrastao, i koje su mu šanse bile na raspolaganju tokom života. U skladu sa ovim principom je dosta pažnje posvećeno načinu na koji društvene strukture, institucionalni okvir i kulturne norme oblikuju lične tranzicione putanje (Brannen et al., 2002; Brannen, Nielsen, 2005; Walther, 2006; Walther et al., 2009; Jones, Wallace, 1992; Wallace and Kovatcheva, 1998; Tomanović, Ignjatović, 2004; Tomanović, Ignjatović 2010; Tomanović et al., 2012). Društvene strukture se odnose na klasni položaj pojedinaca i porodica, različite materijalne, socijalne i kulturne resurse koji im stoje na raspolaganju, stepen moći, rod, etnicitet i dr. Ove strukture utiču na dijapazon opcija koje pojedincima stoje na raspolaganju da, u skladu sa normativima koje prihvataju, ostvaruju životne događaje. Društvene institucije još direktnije podržavaju ili otežavaju određene lične putanje jer strukturišu odrastanje (kroz sistem obrazovanja) i kroz zakonske okvire i socijalni sistem favorizuju poželjne oblike ponašanja. Na primer, brak u odnosu na kohabitaciju, ili vreme kada je poželjno dobiti dete kroz prakse usvajanja ili državno subvencionisanje vantelesne oplodnje koje uključuju starosni limit. Konačno, u svakom društvu ili društvenim grupama postoje društvene norme povezane sa poželjnim tajmingom i sledom životnih događaja. Tako kada govorimo o procesu tranzicije u odraslo doba u Srbiji i dalje je dominantan tzv. *standardni normativ* koji podrazumeva da je neophodno završiti fakultet, zaposliti se i nakon toga ući u brak i dobiti dete (i za žene i za muškarce). 4. Tajming događaja ima različite efekte u

odnosu na to kada se desio tokom nečijeg života. Brak kao događaj po sebi može imati različite ishode za osobe koje su njega ušle rano ili u srednjim godinama, ukoliko su roditelji postali u svojim adolescentskim danima ili kasnim četrdesetim godinama. Različiti ishodi se mogu videti u odnosu na mentalno i fizičko zdravlje, šanse na tržištu rada, nivo finansijske sigurnosti i dr. 5. Životi pojedinaca nisu izolovani, već su međusobno povezani. Ljudi reaguju na životne događaje drugih, na životne faze u kojima se drugi oko njih nalaze i usklađuju svoje odluke sa njima. Ukoliko oba supružnika rade i dobiju dete, moguće je da će doći do preoblikovanja nečijih poslovnih putanja. Najčešće će se žena neko vreme povući sa tržišta rada, i kada se bude vratila, vratiće se u smanjenom kapacitetu. Ali možda će se tada uključiti baka, koja će preoblikovati svoju putanju i posvetiti se unucima (Elder et al., 2003: 10–14).

Mejer posebno izdvaja specifičnosti sociološkog pristupa životnom toku, navodeći tri ključna elementa koja istraživači imaju u vidu, iako mogu stavljati različit akcenat na neki od njih: društveno-institucionalni kontekst, dinamiku samog životnog toka pojedinaca i demografske razlike. Prvi podrazumeva da životni tok zavisi od institucionalnih aranžmana, poput obrazovnog sistema, dinamike tržišta rada, stambenog sektora, sistema socijalne zaštite i dr. Ovi mehanizmi usmeravaju ponašanja pojedinaca, predstavljaju strukture mogućnosti i utiču na njihove odluke o obrazovanju, zaposlenju, zasnivanju porodice, stanovanju, itd. Drugi se odnosi na to da prethodni događaji u životu pojedinca određuju potencijalni opseg mogućnosti sledećih životnih događaja, pa „eksplanatorno pitanje u istraživanju životnog toka glasi da li situacioni, lični ili kontekstualni uslovi utiču na određeni ishod, kao i da li su ishodi oblikovani iskustvima i resursima stečenim u ranijim fazama biografije” (Meyer, 2003: 465). Treći podrazumeva da populacija nije jedinstvena, već se razlikuje prema demografskim pokazateljima. Sociološka perspektiva se prema njemu ogleda u dinamičkim obrascima (delova) populacije, obrascima koji su izraz društvenih i istorijskih struktura. U sociološkim analizama su se izdvojila četiri načina analize. Prvi je deskriptivno mapiranje sekvenci događaja. Drugi je prepoznavanje kako institucionalni i kulturni kontekst utiče na individualne biografije. Treći je način na koji „pređeni” put u ličnim biografijama utiče na kasnije ishode. I četvrti je način na koji agregirani individualni događaji menjaju strukture i institucije (Mayer, 2003).

Ali, kao što dalje Mejer primećuje, za razliku od upotrebe ovog pojma u psihologiji ili bihevioralnoj ekonomiji, pristup životnog toka u sociologiji, iako se na različite načine primenjuje već pola veka, nije uspeo da dostigne jasna teorijska uobličavanja. Pojam se najčešće upotrebljava kao „perspektiva”, „skup orijentacija ili heuristika, i kao relativno celovit kon-

ceptualni aparat” koji uključuje *društvene norme* povezane sa *uzrastom, stanjem (fazama), trajanjem, događajima, tranzicijama, trajektorijama i prelomnim tačkama* (Mayer, 2009: 12). Ipak, i sam primećuje da je početkom dvadesetog veka došlo do uobličavanja teorijskih pokušaja da se akumulirana znanja prevedu u određene teorije, poput teorija koje akcenat stavljaju na *akumuliranje rizika* tokom života.

Razvijajući teoriju kumulativnih nejednakosti Ferraro i saradnici poseban akcenat stavljaju na nejednakosti koje uzrokuju određene putanje životnog toka, i gde dodatno sam životni tok predstavlja uzrok generisanja nejednakih šansi u životu (Ferraro, Shippee, Shafer, 2009). Deprivilegovanost povećava izloženost rizicima, dok privilegovanost povećava šanse za pozitivne ishode u različitim sferama života. Deprivilegovanost često podrazumeva kombinaciju rizika sa kojima se pojedinac suočava, a koji uključuju nizak materijalni status, loše stambene uslove, zdravstvene probleme, kao i izloženost socijalnim i ekološkim rizicima. Na primer, nizak materijalni položaj može ići sa životom u dezorganizovanom naselju, u kom postoji loša infrastruktura (na primer, upitan kvalitet vode, udaljen gradski prevoz i sl.), izloženost zagađenju vazduha, nasilju u zajednici. Istovremeno, privilegovanost najčešće nosi sa sobom prednosti u odnosu na druge u različitim domenima. Bolje obrazovanje ide sa višim prihodima, boljim uslovima stanovanja, organizovanijim naseljem u kom se živi, boljim zdravstvenim stanjem, nižim rizicima od nasilja i dr. Stepenn izloženosti rizicima je povezan sa životnim putanjama pojedinaca, jer su one rezultat akumuliranih rizika tokom života, dostupnih resursa i dejstvenosti pojedinaca. Rizici se akumuliraju tokom života, kao i prednosti. To znači da tokom života pojedinac prolazi kroz iskustva i donosi odluke koje vode boljim ili lošijim trenutnim ishodima, ali koji utiču na mogućnosti i ishode i u sledećem životnim fazama. Rizici ili prednosti dovode do stvaranja životnih putanja koje same predstavljaju strukturu mogućnosti. Na primer, rano odustajanje od obrazovanja neretko podrazumeva rani brak i prolongirani period pre ulaska na tržište rada. Ovakve odluke su neretko skopčane sa već navedenim materijalnim i socijalnim rizicima te sami događaji predstavljaju dodatnu akumulaciju, jer smanjuju šanse za pozitivne ishode. Tokom vremena struktura događaja u ličnoj putanji predstavlja strukturu daljih mogućnosti u različitim sferama života – poslovnoj, političkoj, socijalnoj. Da bi se izbegao jednostrani determinizam kako socijalnih struktura tako i nepovratnosti ličnih odluka, autori smatraju da ishodi zavise od resursa koji nisu statični tokom života i od same dejstvenosti pojedinaca. Resursi koji stoje na raspolaganju uključuju materijalne, socijalne, ali i psihicke karakteristike koje mogu da utiču na ishode, odnosno da preoblikuju životne putanje pojedinaca. Što je tajming aktivacije resursa povoljniji (najčešće što je raniji) i ishodi će verovatno biti povoljniji. Konačno dejstvenost

pojedince podrazumeva kretanje ka određenom cilju, u skladu sa vrednostima i ličnim kapacitetima, pa individue, koristeći sopstvene snage, različite vrste resursa, unutar određenog društvenog i istorijskog konteksta, uspevaju i da (pre)oblikuju lične putanje uprkos preprekama. U ovom procesu sama životna putanja se pojavljuje na još jedan način kao bitna. Percepcija dosadašnjeg „pređenog puta”, životnih događaja koji su oblikovali put do određene tačke i poređenje sopstvenog puta sa putanjama drugih, može imati uticaj i na sledeće događaje. Na primer, različito će evaluirati sopstveni uspeh neko ko je uspeo da završi fakultet i da se brzo zaposli, ukoliko dolazi iz porodice radničke klase i neko ko dolazi iz porodice srednje klase. Dok kod prve osobe ovi događaji već markiraju uspeh, jer poredeći se sa svojim roditeljima, i moguće rođacima, oni imaju osećaj društvenog napredovanja koje im daje izvestan stepen samopouzdanja i uspeha. Kod druge osobe ovi događaji su normativno očekivani i predstavljaju tek početak očekivanog socijalnog uspona. Ali to može da znači i da događaji koji vode životima koji su više ili manje orijentisani ka porodici ili poslu, predstavljaju ključne aspekte refleksije pojedinaca o sopstvenom životu (Ferraro, Shippee, Shafer, 2009). Na primer, žene koje ne nastave školovanje posle srednje škole i relativno rano uđu u brak i postanu majke, mogu upravo ove događaje da koriste da sebi opravdaju sadašnji način života (tradicionalnu podelu rada u kući i odsustvo ili minimalno angažovanje na tržištu rada). Njihova putanja, posebno kada je deo praksi kod jednog broja žena u okolini, predstavlja okvir legitimacije i sadašnjih životnih praksi. S druge strane, žene koje su završile fakultet, nakon čega su se zaposlile mogu obrazovanje i karijeru da ističu kao ključni okvir sadašnjih partnerskih i porodičnih aranžmana, sa većom autonomijom, odvojenim budžetima, demokratskim odnosima ili čak odustajanjem od roditeljstva.

Iako veliki broj istraživanja ukazuje na veze između načina podele posla u kući i oko dece između supružnika i različitih faza u kojima se nalaze (vidi u nastavku), gotovo da ne postoje radovi koji ispituju veze između „pređenog puta”, odnosno strukture događaja životnog toka i načina podele obaveza u privatnoj sferi. Oslanjajući se na osnovne pretpostavke teorije životnog toka (Elder et al., 2003; Mayer, 2009), nama je posebno zanimljivo da ispitamo u kojoj meri sama struktura životnog toka muškaraca i žena utiče na njihove opcije na tržištu rada i na način na koji su uključeni u podelu obaveza u privatnom domenu. Pojedinci tokom života prolaze kroz različite događaje u različitim godinama, i svaki događaj i tajming njegovog ostvarivanja imaju uticaj na verovatnoće ostvarivanja budućih događaja.³ U Srbiji istraživanja pokazuju da rani izlazak iz sistema obrazovanja kod žena

3 Ove putanje i verovatnoće zavise od društvenog konteksta i menjaju se tokom vremena kako se menjaju vrednosti i prakse u društvu, ali zavise i od institucionalnih odgovora na potrebe različitih segmenata populacije.

može uključivati prolongirani period neaktivnosti ili nezaposlenosti, manje verovatnoće sigurnog i solidno plaćenog zaposlenja, više verovatnoće za raniji ulazak u brak i materinstvo (više od jednog deteta), za život u proširenom domaćinstvu, itd. S druge strane, žene koje završe fakultet, odnosno kasnije izađu iz sistema obrazovanja, imaju veće šanse da brzo nađu posao, sa sigurnijim ugovorom, višim prihodima i boljim uslovima za rad, ali i manje šanse da ostvare bračno-roditeljsku tranziciju. Kod muškaraca je situacija obrnuta, jer oni sa visokim obrazovanjem imaju veće šanse da imaju stabilne i karijere i brak, dok oni sa nižim obrazovanjem imaju manje šanse da imaju stabilan posao, da uđu u brak, i da u njemu ostanu (Stanojević, Tomašević, 2021; Nikitović, Stanojević, 2025). Naš cilj je da vidimo na koji način već ostvarene tranzicije u različitim domenima utiču na ostvarivanje balansa između privatnog i poslovnog domena, kako bismo prepoznali uticaj „pređenog puta” koji sa sobom može nositi veći ili manji stepen akumuliranih prednosti ili gubitaka.⁴ Istovremeno, namera nam je da prepoznamo i odnos trenutne situacije ili faze u kojima se roditelji nalaze i balansa između privatnog i poslovnog kroz analizu roditeljske tranzicije.

Roditeljske faze (porodični ciklus)

Zahtevi privatnog domena se menjaju tokom vremena u odnosu na životne faze u kojima se članovi porodice nalaze pojedinačno i supružnici kao par. Nisu iste potrebe u periodu kada neko živi sam, kada živi sa suprugom, kada se rodi dete, kada je dete beba, kada je predškolskog, školskog uzrasta, adolescent ili post-adolescent. Situacija se dodatno usložnjava sa kombinacijom dece različitih uzrasta. Tokom odrastanja deteta roditelji imaju različite zadatke koje treba da ispune kako bi adekvatno odgovorili na razvojne potrebe svoje dece. Ove razvojne faze dece se dešavaju u periodima kada se i oni sami nalaze u posebnim životnim fazama ili tranzicijama što stvara zahtev za usklađivanjem ličnih, profesionalnih i partnerskih potreba sa potrebama deteta. Na primer, par nakon venčanja ili početka zajedničkog života je usmeren primarno na partnerski odnos, ali nakon dobijanja deteta supružnici postaju roditelji koji značajan deo vremena i energije posvećuju svom detetu, i istovremeno poslovne, partnerske i lične aktivnosti usklađuju sa potrebama i ritmovima bebe. Ako je neko od supružnika u veoma bitnoj fazi poslovne tranzicije (napredovanje na poslu), to može uticati na njegov ili njen stepen uključenosti u aktivnosti oko deteta.

Ukoliko akcenat stavimo na razvojne potrebe deteta, one menjaju i usložnjavaju sa odrastanjem deteta, te se i intenzitet i tip odgovora rodi-

4 Jedan od razloga za ovakav pristup je i limit istraživačkog dizajna koji uključuje istraživanja poprečnog preseka i ne daje mogućnost analize uzročnog odnosa između različitih događaja.

telja najčešće menjaju u skladu sa tim. Imajući u vidu dosadašnje operacionalizacije razvojnih faza deteta povezanih sa porodicom⁵ (Hill, Rogers, 1964; Crapo, Bradford, 2021), smatramo da za razlikovanje ključnih faza roditeljstva na osnovu godina najmlađeg deteta mogu da budu od koristi⁶: 1. beba – dete do 2 godine, 2. od 2 do 6 godina, odnosno predškolsko dete, 3. dete školskog uzrasta – od 6 do 12 godina i 4. adolescent. Na sličan način se i danas roditeljske faze operacionalizuju u istraživanjima koje imaju sličan fokus (Goldin et al., 2022). S obzirom da operacionalizaciju na razvojne faze koristimo više deskriptivno nego što je vezujemo za teorijske pretpostavke razvijene u psihologiji (White, 1991; Rodgers, White, 1993), koristićemo pojam roditeljska tranzicija umesto pojma porodični ciklus, jer ćemo nastojati da prepoznamo kako roditelji menjaju svoje prakse i percepcije u različitim periodima života njihove dece, koje podrazumevaju i drugačija prilagođavanja njihovih sopstvenih života.

Dok je dete beba najveći deo napora roditelja je usmeren na fizičko održavanje deteta – ishranu, spavanje, presvlačenje, kupanje, razvoj motorike i sl. S obzirom da je dete u ovom periodu veoma nesamostalno, neophodni su visok stepen pažnje i aktivnosti roditelja. Predškolsko dete je već samostalnije i najčešće je već pošlo u predškolsku ustanovu, pa se fokus roditelja sa nege polako pomera ka brizi i učenju. Dete školskog uzrasta je još samostalnije i ključne preokupacije roditelja su povezane sa školskim obavezama, vannastavnim aktivnostima i na uključivanje drugih agenasa socijalizacije (vršnjačke grupe, mediji i dr.), ali i sve veću potrebu za autonomijom dece. Ali kakav je odnos muškaraca i žena tokom tranzicije roditeljstva? Dosadašnje studije nam pokazuju da postoje različiti rodni odgovori.

Rađanje prvog deteta dovodi do potrebe za reorganizacijom kako partnerskog tako i poslovnog života. Na poslovnom planu se često žene povlače sa tržišta rada ili smanjuju svoje radne aktivnosti (Verbakel, 2010), dok se muškarci dodatno angažuju kroz prekovremeni rad ili obavljanje više poslova (Glauber, Gozjolko, 2011; Goldin, et al, 2022; de Meester et

5 Dugo su istraživanja u psihologiji i sociologiji bila pod uticajem teorije razvojnih faza porodice, odnosno porodičnog ciklusa (Hill, Rogers, 1964; Duvall, 1957). Početkom devedesetih godina ovaj pojam doživljava rekonceptualizaciju i pokušava da odgovori na kritike (White, 1991; Rodgers, White, 1993). Iako je doživeo velika očekivanja, kritike i opadanje značaja, on i danas pronalazi primenu u psihološkim i sociološkim istraživanjima porodice (Volling, 2012; Verbakel, 2010). Dobar prikaz razvoja samog koncepta tokom vremena i savremenu upotrebu pojma daje Martin (2018). Prema Rodžersu i Vajtu, porodične tranzicije se sastoje od stupnjeva, događaja, tranzicija i tajminga (Rodgers, White, 1993). Za nas je najznačajnije razlikovanje stupnjeva koji predstavljaju porodične faze u kojima postoji određen porodični sastav i odnosi po kojima se faze i kvalitativno i kvantitativno međusobno razlikuju.

6 Istovremeno svesni smo da se porodične tranzicije sastoje od životnih putanja njenih članova (Elder, 1991), i kako nam kvalitativna istraživanja pokazuju mnogo su kompleksnije i pod uticajem različitih činilaca (Tomanović, et al., 2016).

al., 2011). Do roditeljstva poslovne putanje i muškaraca i žena su uglavnom slične, ali nakon rađanja deteta dolazi do divergencije muškaraca ka javnoj, a žene ka privatnoj sferi (Tomanović et al., 2016; Evertsson, Boye, 2016). Han i Moen u jednom istraživanju u Nju Jorku (SAD) pokazuju da su karijerne putanje muškaraca neometane životnim događajima poput roditeljstva i da ne zavise od karijernih putanja njihovih supruuga. S druge strane, karijere žena su neretko prekinute i ometane rođenjem deteta, i ukoliko žene nastoje da imaju stabilne karijere neretko se suočavaju sa rizicima da će bračni odnos biti nestabilan, što povećava rizik od razvoda (Han, Moen, 1999). Jedna domaća studija (Tomanović et al., 2016) pokušala je da prepozna ovu vezu pa je, poređenjem mladića i očeva, kao i devojaka i majki, utvrdila da aktivnost žena na tržištu rada opada prelaskom iz mladosti u roditeljstvo, zajedno sa aspiracijama i spremnošću na angažman, dok kod muškaraca rastu i aktivnosti, i aspiracije, i spremnost da se dodatno angažuju (kroz prekovremeni rad, više poslova i preduzetništvo).

Kako dete raste majke se polako vraćaju na tržište rada, ali i dalje zaostaju i u broju sati i po prihodima za supružnicima, koji ne samo da povećavaju broj sati nego i počinju da dobijaju više prihode. Smanjenje angažmana, prihoda i posledično šansi na tržištu među ženama nakon rođenja deteta i tokom prvih godina, se posmatra kao „kazna za majke”, dok se viši angažman očeva polako isplaćuje u formi viših zarada i napredovanja i posmatra se kao „očeva premija” (de Meester et al., 2011; Budig, England, 2001; Hodges, Budig, 2010; Glauber, 2018; Cooke, 2014; Yu, Hara 2021).

Dok je dete malo većinu poslova u kući obavljaju žene, a posebno aktivnosti oko nege deteta (Yavorsky et al., 2015). Dolazak deteta predstavlja ključni događaj koji retradicionalizuje rodne odnose, jer podela kućnog rada i obaveza oko dece postaje snažno rodno obojena. Leopold i saradnici su u Nemačkoj prepoznali da žene, izlazeći iz perioda mladosti, povećavaju broj sati u kućnim poslovima, da nakon dolaska deteta dolazi do novog povećanja angažmana u kući i oko dece, i da stepen uključenosti počinje da opada tek u periodu srednjih godina. Kod muškaraca postoji relativno nisko učešće tokom celog životnog ciklusa i tek blago povećanje nakon penzionisanja (Leopold, et al., 2018). Bakster i saradnici u Australiji prepoznaju da, iako žene i pre nego što počnu da žive sa partnerima, obavljaju većinu kućnih poslova, zajednički život, bilo da se radi o kohabitaciji ili braku, ne menja značajno ni njen ni angažman njenog supruuga. Ali rađanje prvog deteta značajno povećava uključenost žena, dok ne utiče na angažman muškaraca. Dolazak narednog deteta još povećava angažman žene oko kućnih poslova, dok se muškarac zapravo još manje angažuje, čime dolazi do još veće asimetrije između supružnika (Baxter et al., 2008). Istraživanje parova u Slovačkoj pokazuje da, kada je reč o ukupnom angažmanu u privatnoj sferi, najveće razlike između supružnika

se beleže onda kada je dete beba. Oko kućnih poslova razlike između supružnika ostaju konstantne od rođenja deteta do adolescentskih dana, kao i nivo angažmana supružnika, dok oko nege dece dolazi do smanjenja angažmana jer deca rastu, ali istovremeno i do povećanja asimetrije u korist žena (Bođa, 2024). Odrastanje deteta i prelazak iz jedne u drugu fazu porodičnog života povećava zahteve roditeljstva, dovodi do stresa (Nomaguchi, 2012), do značajnih izazova u usklađivanju roditeljstva i drugih sfera života, te neretko vodi do konflikata i nezadovoljstva između supružnika (Kluwer, Johnson, 2007; Kluwer, 2010; Huß, Pollmann-Schult, 2023).

Istraživanja pokazuju da će rodne prakse opstajati i zajedno sa njima i visok nivo asimetrije oko obaveza u privatnom domenu ukoliko stambena tranzicija uključuje život sa roditeljima u okviru proširenog domaćinstva. Jedno istraživanje u Kini pokazuje da porodične tranzicije koje uključuju zajednički život sa roditeljima, unutar proširenog domaćinstva, dovode do smanjene uključenosti i muškaraca i žena u kućne poslove dok je dete malo (do šest godina), ali da istovremeno perpetuiira rodne nejednakosti u pogledu podele kućnog rada, jer i dalje većinu poslova obavljaju žene sa minimalnim uključivanjem muškaraca (Hu, Mu, 2020). Istraživanje očinstva u Srbiji je pokazalo da su manje šanse da se očevi uključe u bilo koju aktivnost nege dece ukoliko žive unutar proširenih domaćinstava u poređenju sa muškarcima koji žive samostalno sa svojim suprugama (Stanojević, 2018).

Percepcija konflikta između privatne i poslovne sfere

Kao što smo do sada videli, jedan pristup bavljenja ovom temom je fokusiran na „objektivne” pokazatelje uključenosti u privatnu i poslovnu sferu muškaraca i žena. Drugi pristup osvetljava „subjektivnu” stranu ovog odnosa, odnosno percepciju konflikta ili usklađenost koji postoji između poslovne i privatne sfere. Ovaj pristup je deo širih debata o usklađenosti između poslovne i privatne sfere, a za nas je od posebnog interesa onaj koji je fokusiran na stepen **konflikta** između njih. Savremeni razvoj ovog polja uključuje i pristupe koji ne akcentuiraju konflikt, već druge aspekte poput *obogaćivanja između posla i porodice* (eng. *work-family enrichment*) (Carlson et al., 2009; Carlson et al., 2006; McNall et al., 2015), *usklađenosti posla i porodice* (eng. *work-family fit*) (Barnett, 1998; Voydanoff, 2002) i slične fenomene.

Jedan od prvih pristupa definisanju konflikta između dve sfere su formulisali Grinhaus i Bojtel i on polazi od teorije konflikta uloga. Prema njihovoj definiciji, konflikti između uloga nastaju usled „pritisaka koji proističu iz radne i porodične sfere koji su međusobno nespojivi u određenoj

meri. Drugim rečima, obavljanje radne (porodične) uloge otežano je usled istovremenog angažovanja u porodičnoj (radnoj) ulozi” (Greenhaus, Beutell, 1985: 77). Ovaj konflikt po njima ima tri dimenzije – vremensku, opterećenje/napor i ponašanje. Za obavljanje svake uloge (supružničke, roditeljske, radne i dr.) potrebno je određeno vreme, i različite uloge mogu konkurisati jedna drugoj u pogledu vremenskih zahteva. Dalje, opterećenje i napor koji su potrebni za obavljanje jedne uloge mogu uticati na druge uloge, i konačno, način na koji se podešava ponašanje u jednoj ulozi može biti manje ili više kompatibilno sa drugim ulogama. Autori prepoznaju dve sfere – privatnu i poslovnu – unutar kojih postoje određeni zahtevi/pritisci koji međusobno mogu biti nekompatibilni u svakoj od tri dimenzije (Greenhaus, Beutell, 1985).

Fron i saradnici su među prvima jasno razgraničili *porodično-radni* od *radno-porodičnog konflikta* i predložili teorijski model gde su uzročnici *porodično-radnog konflikta* porodični stresori i nivo uključenosti u porodične obaveze, dok su uzročnici *radno-porodičnog konflikta* stresori koji proizilaze iz sfere rada i stepena uključenosti u poslovne obaveze (Frone et al., 1992; Bellavia, Frone, 2005). Ovaj pristup je u literaturi postao poznat kao hipoteza specifičnosti domena (Frone et al., 1992) koja polazi od toga da se radi o dva distinktivna koncepta – *porodično-radni* i *radno-porodični konflikt* – a ne o kontinuumu. Autori smatraju da se *radno-porodični konflikt* odvija tako što stresori na poslu (previše posla, niska autonomija u radu i drugo) dovode do nemogućnosti da se adekvatno odgovori na uloge u porodičnom domenu. Zbog toga nastaju stres i nezadovoljstvo u porodičnom domenu. I obrnuto, *porodično-radni konflikt* se odvija tako što previše obaveza u kući, oko dece, niska supružnička podrška vode do prelivanja na poslovnu sferu, zbog čega nastaje nezadovoljstvo u toj sferi.⁷ Konflikt se objašnjava nizom indikatora iz specifičnog domena. Pa su tako za objašnjenje *radno-porodičnog konflikta* ključni indikatori koji se odnose na rad – dužina rada, stepen autonomije, sigurnost na radu, odnosi na poslu i sl. Za objašnjenje *porodično-radnog konflikta* indikatori iz porodične sfere su: supružnička podrška, obavljanje kućnih poslova i roditeljskih obaveza,

7 Iako je dosta rezultata potvrđivalo hipotezu o specifičnosti domena (Byron, 2005), jedan broj studija je pokazao i drugačije rezultate, te doveo do formiranja alternativnog načina tumačenja. Naime Vejn i saradnici su, istražujući uzorke konflikta u oba domena, došli do rezultata koji uopšte ne odgovaraju pretpostavkama specifičnosti domena. Njihovi rezultati „ukazuju da, kada jedna uloga ometa drugu, to može rezultirati narušenim kvalitetom ili lošijim učinkom ometane uloge. Pored toga, moguće je da pojedinci psihološki pripisuju krivicu za to ometanje izvornoj ulozi te da, shodno tome, razvijaju negativni afekt prema toj ulozi” (Wayne et al., 2004: 124). Do sličnih rezultata dolaze i Kinnunen i saradnici (Kinnunen et al., 2006).

podrška srodnika i drugo.⁸ Iako i indikatori iz različitih domena mogu pokazivati međusobne veze, pretpostavka je da će oni biti slabijeg intenziteta.

Radno-porodični konflikti (eng. *work-family conflicts*) su ekstenzivno istraživani i pokazalo se da na stepen percepcije ometanja porodičnog života od strane sfere rada ne utiču samo oni faktori povezani sa sferom rada, već i oni koji su deo porodičnog polja. Najpre istraživanja pokazuju da na osećaj ovog konflikta utiče tip posla (zanimanje/klasa) (Ammons, Kelly, 2008; Gallie, Russell, 2009; Williams, et al., 2103), zahtevi posla (Fox, Dwyer, 1999), nivo angažovanosti na poslu (Halbesleben, 2009), tip ugovora (Glavin et al., 2024; Dinh et al., 2021), fleksibilnost rada, nepredvidivost rada (Zito, et al., 2013), stepen autonomije (Eckart, Ziomek-Daigle, 2019), stil upravljanja u radnoj organizaciji (Bernas, Major, 2000), neformalni odnosi na poslu (kolegijalnost) (Lee et al., 2014), Takođe, sa ovim konfliktom su povezani i događaji u porodičnom domenu, poput roditeljske faze (Bennett, et al., 2017; Lin, Burgard, 2017), broja dece i dr.⁹ Rezultati istraživanja se u značajnoj meri slažu u pogledu efekata većine indikatora. Duži radni sati, nepredvidivost rada, prekarnost rada, nestabilnost ugovora, nepodsticajna atmosfera na poslu, loši kolegijalni odnosi, niska autonomija odlučivanja povezani su sa višim osećajem negativnog uticaja posla na privatnu sferu. Fleksibilni aranžmani na poslu pokazuju različite efekte u zavisnosti od tipa, da li se koriste, u kojoj je životnoj i roditeljskoj fazi osoba i od pola. Kada je reč o privatnom domenu, dok je dete malo (predškolskog uzrasta) roditelji prijavljuju viši stepen konflikta koji dolazi iz porodične, a kada je najmlađe dete školskog uzrasta, onda prijavljuju više konflikata koji dolaze iz sfere rada.

Porodično-radni konflikti (eng. *family-work conflicts*) su manje sistematski istraživani (Bianchi, Milikie, 2010), ali istraživanja pokazuju da su konflikti unutar porodice, stres, broj dece, obaveze oko dece (Frye, Breau-gh, 2004) povezani sa konfliktom koji produkuje porodična sfera (Byron, 2005; Zhang, Liu, 2011). Ovaj konflikt je viši i onda kada se posao „nosi kući“, kada se dete iznenada razboli (Erdamar, Demirel, 2014) ili kada postoji potreba da neko od ukućana brine o starim roditeljima (Eckart, Ziomek-Daigle, 2019). U studiji koja je koristila podatke deset zemalja zapadne Evrope, Rupaner pokazuje da jedan broj istih indikatora utiče na ovaj konflikt kod muškaraca i žena. Tako na porodično-radni konflikt negativno utiče broj sati koji provedu u kućnim poslovima, stres u porodici,

8 Značajan broj studija istražuje prediktore konflikta u oba domena, ali veliki broj studija njih koristi kao prediktore kojim se objašnjavaju konstrukti u poslovnoj i privatnoj sferi – na primer, stepen zadovoljstva.

9 Postoji nekoliko dobrih meta-analiza koje razmatraju različite uzorke konflikta između privatne i poslovne sfere poput (Byron, 2005; Reimann et al., 2022).

pritisak koji osećaju, stepen nezadovoljstva, (predškolski) uzrast deteta i vrednosti rodne egalitarnosti. Međutim, žene koje su razvedene su pod većim rizikom da osećaju konflikt nego žene koje su u braku. Ista studija pokazuje da je u zemljama u kojima postoje razvijenije politike odsustva za roditelje ovaj konflikt niži kod oba roditelja, ali da su žene pod većim uticajem javnih politika (Ruppanner, 2013). Stivens i saradnici u Sjedinjenim Američkim Državama dolaze do rezultata da postoje različiti prediktori konflikta kod muškaraca i kod žena. Muškarci prijavljuju viši konflikt sa povećanjem dužine vremena na poslu, a žene ukoliko imaju dete predškolskog uzrasta i ukoliko nisu zadovoljne podelom kućnog rada. Oni zaključuju da je za objašnjenje ovog odnosa uvek neophodno imati na umu rodno specifične domene i vrednosti koje određuju prioritete, ali i iskustva muškaraca i žena (Stevens et al., 2007).

Zahtevi i resursi

Između različitih načina konceptualizacije ovog odnosa¹⁰, smatramo da pristup koji je razvila Patricija Vojdanof, uz izvesna prilagođavanja može da posluži kao analitički okvir odnosa između privatne i poslovne sfere (Voydanoff, 2005; 2004). Iako je Vojdanof, pored konflikta domena, posebno zainteresovana za način na koji dolazi do usklađenosti (eng. *fit*) i ravnoteže (eng. *balance*), njena podela na **zahteve** i **resurse** u određenim domenima je koristan način za prepoznavanje i konflikta odnosa između privatne i poslovne sfere. **Zahtevi** predstavljaju „strukturne ili psihološke pritiske povezane sa zahtevima uloga, očekivanjima i normama na koje pojedinci moraju da odgovore ili se prilagode ulažući fizički ili mentalni napor” (Voydanoff, 2005: 823). **Resursi** su ili sredstva koja se koriste za olakšavanje funkcionisanja i/ili snižavanje pritiska u specifičnom domenu,

10 Na primer, Barnett (1998: 22) pravi razliku između neposrednih (proksimalnih) i posrednih (distalnih) uslova. Posredni se odnose na „ekonomske faktore, socijalne faktore, stavove, politike i prakse povezane sa radnim mestom, kao i karakteristike radnog okruženja, koji zajedno oblikuju i ograničavaju, odnosno proširuju spektar mogućnosti dostupnih radnicima.” Oni predstavljaju makroekonomske (stepen nezaposlenosti, struktura privrede), društvene (nivo obrazovanja populacije) i kulturne (kulturne norme povezane sa rodnim i uzrasnim grupama) strukture, organizacionu kulturu i radne politike (na primer način stimulacije radnika, fleksibilnost rada) i način organizacije rada i sistem kompenzacija (visina zarada, struktura autoriteta, sigurnost zaposlenja, radna satnica i dr.). Neposredni uslovi uključuju socio-demografske osobine radnika poput pola, godina, obrazovanja, zdravstvenog stanja, etniciteta, interpersonalnih obaveza i društvenih odnosa koji uključuju sve odnose van posla, a u prvom redu odnos između supružnika, odnos sa decom (nega dece, briga oko dece), sa roditeljima, širom socijalnom mrežom i strategije pojedinaca za usklađivanje rada sa drugim sferama života koji podrazumevaju aspiracije, vrednosti i odluke u vezi ova dva domena.

ili za stvaranje dodatnih resursa. Svaki domen ima zahteve specifične za domen i resurse koji cirkulišu unutar tog domena (Stanojević et al., 2020; Stanojević, 2022b). Tabela 1.1 predstavlja modifikovanu verziju zahteva i resursa u specifičnom domenu koju je Vođdanof predložila.

Među zahteve poslovne sfere spada radno vreme koje može biti standardno ili skraćeno, mereno preko učinka ili broja radnih sati. Posao može uključivati zahteve za prekovremenim radom koji može biti predvidljiv i zavisiti od želje zaposlenog, ali i prikriveno ili otvoreno prisilan od strane poslodavca. Radni sati mogu biti raspoređeni kroz fiksnu satnicu ili kroz nestandardne aranžmane koji podrazumevaju „rad na poziv“, kratke rokove u kojima zaposleni doznaju da rade ili ne rade u narednom periodu, rad noću, rad vikendima i praznicima i dr. Sigurnost zaposlenja može varirati od postojanja ugovora o radu koji garantuje radna i socijalna prava do rada „na crno“, koji je bez ikakvih garancija za zaposlene. Poslovni aranžmani mogu podrazumevati rad od kuće, ne kao opciju već kao jedini mogući način organizacije rada. Takođe, sve je više poslova koji podrazumevaju hibridni rad, odnosno da se jedan deo rada uradi u kancelariji, a drugi kod kuće. Ovaj zahtev može biti eksplicitan, ali može biti i implicitan jer se može od zaposlenih očekivati da jedan deo posla obavljaju van radnog vremena ili da budu dostupni poslodavcu i van radnog vremena.

Resursi u sferi rada su fleksibilnost radnog vremena i organizacije rada, koja uključuje klizno radno vreme, skraćeno radno vreme, mogućnost preraspodele satnice tokom dana ili nedelje. Samo vreme je resurs, pa je veoma značajno kakav je način organizacije radnog vremena i koliko vremena preostaje pojedincu nakon obavljenog posla za porodične i lične aktivnosti. Dalje, način na koji poslodavci i kolege percipiraju značaj poslovnih, značaj porodičnih obaveza i odnosa između njih. Kultura rada može biti manje ili više senzibilisana za porodične i lične obaveze, te može u većoj meri insistirati na pridržavanju ideala posvećenog radnika, što otežava obavljanje porodičnih obaveza, ili može biti podešena tako da uvažava i obaveze koje roditelji imaju prema deci. Radne organizacije mogu imati i posebne politike koje pomažu zaposlenim roditeljima. One mogu da uključe i vrtiće u okviru radne organizacije, posebne prostorije za roditelje sa decom, posebne radne aranžmane i sl. Dalje, radne organizacije mogu zaposlenima nuditi ugovore za stalno, na određeno vreme, povremene aranžmane ili ih angažovati bez ikakvog ugovora. Pored onog što garantuje zakon, interne politike mogu uključivati posebne olakšice za roditelje, posebne naknade, slobodne dane i sl. Konačno, sama visina plate i ostalih direktnih materijalnih benefita (topli obrok, plaćeni odmor i bolovanje i dr.) na poslu predstavljaju resurs jer u zavisnosti od visine istih zavisi i način angažovanja i drugih resursa u porodici i van nje.

Na nivou porodice ključni zahtevi se odnose na neophodnost održavanja domaćinstva, plaćanja računa, brige o deci, brige o drugim zavisnim članovima porodice (stari, osobe sa hendikepom) i supružničkim potrebama koje uključuju komunikaciju, organizaciju porodičnog vremena i supružničkih aktivnosti. U kući je potrebno obaviti svakodnevne aktivnosti poput spremanja hrane, čišćenja, pranje odeće, pranja sudova, kupovine. U zavisnosti od uzrasta dece potrebno je obavljati pripremu hrane za njih, presvlačenje, stavljanje na spavanje, održavanje higijene, a kako dete raste i učiti sa njim, voditi ga u vrtić ili školu, na vannastavne aktivnosti i dr. Ukoliko neko od supružnika ima roditelje ili bake i deke koji su stari neretko treba pružati i njima negu, a ista nega je potrebna i članovima porodice koji imaju neki od hendikepa. Sami supružnici imaju međusobna očekivanja u pogledu provođenja zajedničkog vremena, u pogledu intenziteta i kvaliteta komunikacije i načina na koji se strateški odnose prema porodičnim i partnerskim ciljevima. Ukoliko neko mora da radi od kuće, onda je zahtev posla da se posao odvija neometano, a zahtev porodičnih obaveza da se odvijaju po svom planu¹¹. Resursi u ovom domenu su stepen komunikacije i međusobna podrška supružnika, podrška šire srodničke grupe oko nege i brige dece i oko kućnih poslova, plaćena pomoć, vrednosti koje pomažu da se porodični resursi optimalno koriste i stepen funkcionalnosti stambenog prostora kako za porodične potrebe tako i za rad.

Porodicu i organizaciju rada ne treba posmatrati kao dva domena koji se direktno sreću, već ih treba staviti u širi društveni i institucionalni kontekst koji oblikuje i jedno i drugo, i utiče na dinamiku između njih. U ovom delu ćemo predstaviti samo zahteve koji dolaze od strane institucija i resurse koje nude za usklađivanje dve sfere. Najpre, institucionalni okviri definišu porodicu i legitimnu formu partnerstva. Zakoni mogu favorizovati, na primer, heteroseksualnu, nuklearnu porodicu, kao i brak u odnosu na vanbračne zajednice. U zavisnosti od toga kako zakoni prepoznaju različite, već postojeće, porodične forme, zavisice i praktične mogućnosti koje roditeljima u različitim porodičnim i partnerskim aranžmanima stoje na raspolaganju. Institucionalne politike mogu uključivati direktna materijalna davanja (dečji dodatak, roditeljski dodatak, jednokratne finansijske mere i sl.) i širok dijapazon usluga – od predškolskih ustanova do različitih vrsta podrške u institucijama, zajednici ili kući. Jedna od najznačajnijih je roditeljsko odsustvo i novčana naknada u periodu njenog trajanja.

11 Ove zahteve je Vojdanof posebno izdvojila kao zahteve koji prelaze granice, odnosno one gde se prepiliće poslovno i privatno. Mi smo ih u našoj shemi spojili jer naši podaci ne podržavaju tako detaljnu operacionalizaciju.

Tabela 1.1: Usklađivanje rada i roditeljstva – domeni, zahtevi i resursi

ZAHTEVI I RESURSI		
Posao	Porodica	Institucionalni aranžmani
Zahtevi u određenom domenu		
Radna satnica	Briga o deci	Forma partnerstva
Prekovremeni rad	Domaći poslovi	Tip porodice
(Ne)sigurnost posla	Supružnički zahtevi	Zakonska rešenja
Nestandardni radni raspored	Srodnički zahtevi	
Rad od kuće	Ometanja rada zbog porodičnih obaveza	
Odnosenje posla kući		
Resursi u određenom domenu		
Fleksibilni raspored i radno vreme	Supružnička podrška	Novčana davanja
Dovoljno vremena nakon posla	Podrška srodnika oko nege dece i kućnih poslova	Usluge
Senzibilisana radna kultura za porodične obaveze	Plaćena pomoć	Roditeljsko odsustvo
Stabilnost radnih aranžmana	Vrednosti (rodna ravnopravnost)	Predškolske ustanove
Visina naknade	Stambeni prostor	

Izvor: autorova modifikovana konceptualizacija na osnovu Voydanoff (2005: 826).
 Podebljane su dimenzije koje će biti analizirane u ovoj studiji

Usklađenost (eng. *fit*) se odnosi na situacije u kojima su zahtevi i resursi u oba domena kompatibilni i kada pojedinci prepoznaju da resursi u jednom domenu odgovaraju potrebama i u drugom domenu, i time omogućavaju individuama da adekvatno usaglaise uloge u oba domena. Ona razlikuje usklađenost zahteva posla i porodičnih resursa i usklađenost porodičnih zahteva i resursa posla. Prvi podrazumeva da su resursi u privatnom domenu adekvatni da odgovore na potrebe koje proizilaze iz rada, a drugi da su resursi dostupni u sferi rada dovoljni da odgovore na zahteve roditeljstva i privatne sfere. Usklađenost predstavlja kontinuum od savršenog do visokog konflikta između dve sfere (Voydanoff, 2005).

Stepen usklađenosti i stepen konflikta između poslovne i porodične sfere zavisi od dva zahteva. Prvi smo nazvali *apsolutni zahtev* – vreme i energija da se određeni poslovi obave kako na poslu tako i u kući (ključno

je da **neko mora** obaviti navedene aktivnosti). Drugi je *relativni zahtev* – koji odgovara na pitanje **ko obavlja** određene aktivnosti. On zavisi od usklađenosti očekivanja i praksi supružnika kako u privatnom tako i u poslovnom domenu. Svakodnevno održavanje domaćinstva, spremanje hrane, čišćenje, nega dece, briga o njihovim potrebama su na dnevnom nivou neodložne aktivnosti koje se moraju obaviti. Ove poslove mogu obavljati supružnici, u nekoj međusobnoj razmeri, mogu imati podršku srodničke mreže, mogu imati plaćenu pomoć, a za neke od njih mogu koristiti institucionalnu podršku – predškolske ustanove, produžene boravke i sl. Takođe, posao nosi određene zahteve u pogledu neophodnog vremena i troši određeni stepen energije, te određuje mogućnosti da se svaki supružnik pojedinačno adekvatno posveti obavezama u privatnom domenu.

Relativni zahtev je povezan sa vrednostima rodni uloga, odnosno očekivanja u kojoj meri muškarac, a u kojoj meri žena treba da bude angažovan/a u sferi rada, a u kojoj u kući i oko dece. Usklađenost se ostvaruje onda kada postoji saglasnost između očekivanja i praksi i može biti rezultat kako tradicionalnih očekivanja (gde se oba supružnika slažu da postoji podela na rodne sfere i aktivnosti koje treba da obavljaju muškarci i žene) ili pod uticajem (post)modernih vrednosti koje počivaju na slaganju supružnika o važnosti demokratičnosti njihovog odnosa i nepostojanja muških i ženskih sfera. Neusklađenost ili konflikt nastaje onda kada postoje različita očekivanja i prakse, i to kako kod svakog supružnika pojedinačno, tako i kod njih kao para. Na primer, ukoliko muškarac očekuje od žene da radi, ali i da preuzme sve tradicionalno „ženske” poslove u kući i oko dece, to vodi njegovom isključivanju iz privatne sfere i dodatnom opterećenju supruge (Stanojević, 2022b).

Ciljevi i hipoteze

Imajući u vidu teorijske pretpostavke, formirali smo niz ciljeva i hipoteza koje ćemo nastojati da proverimo na našoj bazi podataka *Porodični život 2020*. Opšti cilj našeg istraživanja je prepoznavanje načina na koji parovi usklađuju porodične i poslovne obaveze i u kojoj meri osećaju konflikt ove dve sfere, imajući u vidu rodne, klasne, vrednosne, relacijske i razlike u roditeljskim fazama i njihovim ličnim putanjama. Iz opšteg cilja izdvojili smo nekoliko posebnih ciljeva:

1. Analiza raspodele radnih aranžmana i rizici sa kojima se muškarci i žene, pripadnici različitih društvenih klasa suočavaju na poslu i tokom različitih roditeljskih faza.

2. Analiza raspodele obaveza u privatnoj sferi (nega dece, briga oko dece i kućni rad) između muškaraca i žena u odnosu na njihov klasni položaj, položaj na tržištu rada, resurse koje poseduju, vrednosti, kvalitet supružničkih odnosa, roditeljske faze i lične životne putanje.
3. Analiza osećaja konflikta između privatne i poslovne sfere kod muškaraca i žena u odnosu na njihov klasni položaj, položaj na tržištu rada, resurse koje poseduju, kvalitet supružničkih odnosa i roditeljske faze.

U skladu sa posebnim ciljevima formirali smo niz pretpostavki koje ćemo proveravati:

- 1.1. Polazeći od toga da postoje razlike u položaju na tržištu rada na osnovu kvalifikacija ispitanika, očekujemo da će sa smanjenjem klasnog položaja pojedinaca rizici na tržištu rada biti izraženiji, u pogledu stepena zaposlenosti, tipova rada, nepredvidivosti radnih aranžmana i mogućnosti korišćenja fleksibilnih radnih aranžmana. Pomenuti rizici će imati i rodnu komponentu, jer će žene biti češće van tržišta rada, a muškarci češće izloženi nestandardnim oblicima rada. Porodične strategije parova će se razlikovati jer će se sa povećanjem stepena obrazovanja ispitanika povećavati i učešće parova u kojima oboje rade i zarađuju (eng. *dual-earners*). Ove strategije predstavljaju pokazatelj načina usklađivanja rada i porodičnih obaveza jer se kod jednog broja parova usklađivanje vrši tako što jedan supružnik – gotovo uvek žena – odustane od posla kako bi se posvetila porodici, dok se kod drugog broja parova usklađivanje odvija kroz korišćenje institucionalne podrške (vrtića i produženih boravaka), neformalne podrške (*baka servisi*), plaćene pomoći oko dece i u kući i kroz egalitarniju raspodelu domaćih obaveza između supružnika.
- 2.1. Imajući u vidu teorije resursa, nastojaćemo da prepoznamo značaj koji resursi imaju u načinu angažmana muškaraca i žena pojedinačno, ali i njihovog relativnog odnosa prilikom obavljanja obaveza u privatnom domenu – nege male dece, brige oko dece i kućnih poslova. Pretpostavka je da sa višim resursima žene (prihoda, obrazovanja) dolazi do njenog manjeg uključivanja, višeg stepena uključivanja njenog supruga i relativno ravnomernije raspodele obaveza između njih – nižeg stepena asimetrije.

- 2.2. Pokušaćemo da proverimo i alternativnu teoriju koja polazi od pretpostavke da relativni udeo u zajedničkim prihodima supružnika ima drugačije efekte na raspodelu obaveza u privatnoj sferi u situacijama kada suprug zarađuje komparativno više od supruge ili jedino ona doprinosi zajedničkom budžetu. U skladu sa teorijom neutralizacije (rodnog) odstupanja, očekujemo da će u takvim slučajevima suprug dodatno povećati svoj angažman, da će ga suprug smanjiti i da će stepen asimetrije u raspodeli obaveza u kući biti još veći i izraženiji.
- 2.3. Kao dopuna prethodnom objašnjenju i u skladu sa teorijom *stigme* očekujemo da će se muškarci koji pripadaju nižim društvenim klasama, i oni koji ne rade, manje uključivati u kućne obaveze bez obzira na njihove vrednosti.
- 2.4. Polazeći od društvenog konteksta koji na mnogim nivoima pokazuje efekte patrijarhalnih struktura, očekujemo da će se one najjasnije kristalisati kroz stavove ispitanika o rodnim odnosima. Imajući u vidu značaj vrednosnih orijentacija, očekujemo da će sa rastom stepena patrijarhalnosti žena rasti i njihov stepen angažmana oko svih aktivnosti u privatnoj sferi – nezi dece, brizi oko dece i kućnim poslovima, i da će vrednosti na isti način uticati na stepen asimetrije. Tako će se sa povećanjem stepena patrijarhalnosti nejednakost prilikom podele svih obaveza povećavati. Kod muškaraca očekujemo sledeće: povećani stepen patrijarhalnosti donosi niži stepen uključivanja muškaraca u sve domaće obaveze i viši stepen asimetrije u raspodeli poslova u odnosu na suprugu.
- 2.5. Polazeći od teorija koje pretpostavljaju vezu između kvaliteta partnerstva i njihovog angažmana u privatnoj sferi, očekujemo da i u našem istraživanju postoje linearne veze između stepena intimnosti i nivoa uključenosti muškaraca u sve obaveze u privatnoj sferi – nezi dece, brige oko dece i kućnim poslovima. Očekujemo takođe da će se sa povećanjem stepena intimnosti žene više angažovati oko nege i brige dece, a manje oko kućnih poslova. Konačno očekujemo da će se stepen asimetrije oko svih obaveza smanjivati ukoliko postoji viši stepen intimnosti između supružnika.
- 2.6. U odnosu na roditeljske faze, od bebe do deteta u srednjoj školi, očekujemo da će se pokazati efekti rodni razlika, tako što će se sa rastom deteta povećavati i stepen asimetrije u podeli obaveza između supružnika.
- 2.7. U skladu sa teorijama koje ističu značaj pređenog životnog puta, očekujemo da će raspodela obaveza u privatnom dome-

nu biti egalitarnija ukoliko putanje podrazumevaju generisanje više resursa, a da će biti asimetričnija ukoliko generišu „rizike”. Duži ostanak u sistemu obrazovanja, što implicira i kasniji ulazak na tržište rada, brak i roditeljstvo će voditi manjem stepenu asimetrije, a ranije napuštanje obrazovanja, raniji brak i ranije roditeljstvo vodiće višem stepenu asimetrije.

- 3.1. Proverićemo hipotezu o specifičnosti domena, kojom se pretpostavlja da na $R \rightarrow P$ konflikt veći uticaj imaju indikatori poslovnog domena, dok na $P \rightarrow R$ konflikt veći uticaj imaju indikatori privatnog domena.
- 3.2. Na $R \rightarrow P$ konflikt utiču tip rada, nepredvidivost rada, fleksibilnost rada, ali i resursi –obrazovanje i prihodi (supruge). Ukoliko su ugovori stabilniji, nepredvidivost rada niža, a fleksibilne opcije na raspolaganju konflikt će biti niži. Sa povećanjem resursa osećaj konflikta je niži.
- 3.3. Na $P \rightarrow R$ konflikt primarno utiču indikatori privatnog domena: stepen uključenosti supružnika u privatne obaveze, stepen nesuglasica u privatnom domenu (oko dece i kućnih poslova), kvalitet odnosa supružnika – stepen intimnosti, podrška roditelja oko dece i kućnih poslova i patrijarhalne vrednosti. Ukoliko je stepen uključenosti drugog supružnika viši ili asimetrija niža konflikt će biti manje izražen. Ukoliko je stepen nesuglasica niži, a intimnosti viši, niži je i osećaj konflikta. Ukoliko je podrška roditelja viša, niži je osećaj konflikta. Konačno, ukoliko su muškarci patrijarhalni oni će više osećati ovaj konflikt.

Podaci i metod istraživanja

Za potrebe ove studije koristićemo podatke istraživanja *Porodični život u Srbiji 2020*, koje je tokom 2019. i 2020. godine sproveo tim istraživača Instituta za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Ciljna populacija ovog istraživanja bile su nuklearne (heteroseksualne) porodice roditelja sa decom starosti do 25 godina, bez obzira da li su u bračnoj ili vanbračnoj zajednici.¹² Tokom istraživanja je prikupljeno 1.334 upitnika, a za potrebe narednih analiza izdvojili smo poduzorak od 1.162 slučaja. Kriterijum za izdvajanje bio je uzrast najmlađeg deteta. U tabeli se vidi struktura korišćenog poduzorka u odnosu na ključne socio-demografske varijable. S obzirom da je cilj bio da se prepozna

12 S obzirom da je cilj bio prepoznavanje supružničke dinamike tokom različitih faza roditeljstva, kao i da ovaj tip porodica dominira u populaciji, isključene su jednoroditeljske i drugi, manje zastupljeni oblici porodičnog života.

odnos supružničkog para u fazama dok su deca u značajnoj meri zavisna od roditelja, odlučili smo se da gornja starosna granica najmlađeg deteta u porodici bude završetak srednje škole – do devetnaest godina. Iako su deca neretko u domaćem kontekstu i nakon toga zavisna od svojih roditelja, kompleksnost odnosa koja se javlja u tom periodu nije bila predmet naše studije, niti su podaci dozvoljavali taj tip analiza.¹³

Raspodela porodica prema roditeljskoj fazi je relativno ujednačena, sa nešto više porodica sa decom gde je najmlađe dete u osnovnoj školi i manje gde je najmlađe dete u srednjoj školi (tabela 2.1). Obrazovni status muškaraca uključuje najveći broj onih sa srednjom školom (62%), zatim sa završenim fakultetom (31%), a najmanje onih sa osnovnom školom (7%). Slična je distribucija prema obrazovanju i kod žena. Sa srednjom školom je 54%, sa završenim fakultetom 37%, dok je sa osnovnim obrazovanjem 9%. Trećinu uzorka sačinjavali su roditelji koji žive na selu, malo manje oni koji žive u velikim gradovima, dok ostali žive u manjim urbanim naseljima. Jedno dete ima 39% parova, dvoje 47%, dok 15% ispitanika ima troje ili više dece. Većina njih (79%) živi samostalno, dok je 21% porodica uklopljeno u širi srodnički sastav – žive u proširenim porodičnim domaćinstvima.

Tabela 2.1: Struktura korišćenog poduzorka

	%
Ukupno	100
Pol	
Muški	47
Ženski	53
Roditeljska faza	
Beba 0–2	25
Predškolsko dete 3–6	26
Dete u osnovnoj školi 7–15	34
Dete u srednjoj školi 16–19	15
Obrazovanje muškarca	
Osnovna škola	7
Srednja škola	62
Fakultet	31

13 Imajući u vidu da nakon završetka srednje škole jedan broj mladih nastavlja sa obrazovanjem, a drugi se uključuje na tržište rada, porodična dinamika je značajno različita, te bi za analize tih različitih odnosa bilo potrebno značajno više slučajeva od onog koji naš uzorak omogućuje.

	%
Obrazovanje žene	
Osnovna škola	9
Srednja škola	54
Fakultet	37
Mesto stanovanja	
Veliki grad	31
Srednji grad	12
Mali grad	24
Selo	33
Broj dece	
Jedno	39
Dvoje	47
Troje i više	15
Tip porodice	
Nuklearna	79
Proširena	21

Analiza je podeljena u dve velike celine – prva, u kojoj se analizira realna raspodela plaćenog i neplaćenog rada, i druga u kojoj je fokus na subjektivnoj percepciji konflikta između poslovne i privatne sfere. Za svaku od pomenutih analiza ćemo imati posebne zavisne i nezavisne varijable, dok će neke zavisne u jednom tipu biti nezavisne u drugom tipu analize. Dimenzije i indikatori korišćeni u analizama predstavljeni su u tabeli 2.2.

Tabela 2.2: Dimenzije i indikatori

Dimenzije	Indikatori
Roditeljska faza	<i>Starost najmlađeg deteta:</i> 1. dete predškolskog uzrasta: • do 2 godine • od 3 do 6 godina 2. dete školskog uzrasta: • od 7 do 15 godina • od 16 do 19 godina

Dimenzije	Indikatori
	<i>Starost najmlađeg deteta i prisustvo starije dece:</i> • do 2 godine • do 2 godine i starije dete • od 3 do 6 godina • od 3 do 6 godina i starije dete • od 7 do 15 godina • od 7 do 15 godina i starije dete • od 16 do 19 godina • od 16 do 19 godina i starije dete
Privatna sfera	Stepen uključenosti u negu dece Step (a)simetrije uključenosti u negu dece Step (a)simetrije uključenosti u brigu oko dece Step (a)simetrije uključenosti u brigu oko dece Step (a)simetrije uključenosti u kućne poslove Step (a)simetrije uključenosti u kućne poslove Ukupan nivo uključenosti u privatni domen Ukupan nivo (a)simetrije u privatnom domenu
Resursi i položaj na tržištu rada	Nivo obrazovanja Klasni položaj pojedinca Klasni položaj para Nivo prihoda Aktivnost na tržištu rada Tip ugovora na poslu Nestandardni oblici rada Fleksibilnost rada
Kvalitet supružničkog odnosa	Stepen intimnosti između supružnika
Vrednosne orijentacije	Stepen patrijarhalnosti
Lične životne putanje	Bračno-roditeljska tranzicija Radno-roditeljska tranzicija Stambena tranzicija
Međugeneracijska razmena	Podrška roditelja oko dece Podrška roditelja oko kućnih poslova Podrška roditeljima oko kućnih poslova
Konflikt između porodične i poslovne sfere	Uticaj poslovne na privatnu sferu: <i>PR konflikt</i> Uticaj privatne na poslovnu sferu: <i>RP konflikt</i>
Ostali indikatori	Godine starosti Broj dece u porodici

Roditeljska faza

Starost najmlađeg deteta se sastoji od dva tipa indikatora. Napravljeni su imajući u vidu godine najmlađeg deteta u porodici, bez obzira na broj dece i prisutnost dece starijeg uzrasta. Prva uključuje podelu na uzrast dece predškolskog i školskog uzrasta, a druga dalje diferencira ove dve faze na decu starosti do 2 godine, od 3 do 6 godina, od 7 do 15 godina i od 16 do 19 godina starosti. *Starost najmlađeg deteta i prisustvo starije dece* dalje diferencira strukturu roditeljskih faza uzimajući u obzir i prisustvo dece starijeg uzrasta za svako od godišta najmlađeg deteta.

Privatna sfera

Stepen nege (predškolskog) deteta je operacionalizovan kroz učestalost uključenosti u pet aktivnosti: 1. uspavljivanje, 2. zabavljanje i čitanje priča deci, 3. pripreme hrane za dete, 4. oblačenje, prepovijanje i 5. hranjenje deteta. Pitanja su postavljana za stepen učestalosti obavljanja aktivnosti na petostepenoj skali (1. svakodnevno, 2. nekoliko puta nedeljno, 3. ponekada, 4. nikada i 5. plaćena ili neplaćena pomoć), a odgovori su dati za ispitanike/ispitanice i njihove supružnike. Indeks je napravljen tako što su skale obrnute, opcije 4 i 5 su spojene, a zatim su vrednosti sabrane i kreirane da budu u rasponu vrednosti od 0 do 1. Indeks stepena (a)simetrije nege između supružnika je napravljen tako što su vrednosti uključenosti žene oduzete od vrednosti uključenosti muškaraca (njenog supruga). Time smo dobili vrednost koja izražava stepen jednakosti ili nejednakosti raspodele nege. Skala ima vrednost od -1 do 1. Ovi indikatori su korišćeni za analizu roditeljskih aktivnosti u periodu dok imaju predškolsku decu.

Stepen brige je operacionalizovan preko četiri indikatora koji su merili stepen uključenosti ispitanika i njihovih supružnika u obavljanju sledećih aktivnosti: 1. pomaganje detetu oko (školskih) zadataka, 2. odvođenje dece na (vanškolske) aktivnosti, 3. odvođenje deteta kod lekara i 4. odlasci na roditeljske sastanke. Nakon okretanja vrednosti skala i standardizacije odgovora napravljen je indeks u kom se vrednosti uključenosti muškarca i žene kreću od 0 do 1, a stepen (a)simetrije između njih između -1 i 1. Ovi indikatori su korišćeni za analizu roditeljskih aktivnosti i kada je dete predškolskog i kada je dete školskog uzrasta.

Stepen uključenosti u kućne poslove je operacionalizovan preko stepena uključenosti u šest aktivnosti: 1. pranje veša, 2. pranje sudova, 3. čišćenje kuće, 4. kuvanje, 5. peglanje i 6. svakodnevna kupovina. Za svaki od

navedenih indikatora ispitaniku je postavljeno pitanje o relativnoj raspodeli između njega/nje i supruga/e. Odgovori su uključivali sledeće opcije: 1. samo ja, 2. uglavnom ja, 3. suprug/a i ja podjednako, 4. uglavnom suprug/a, 5. samo suprug/a, 6. neko drugi i 7. niko. Indeks je napravljen posebno za muškarce, a posebno za žene tako što je u obzir uzet relativni odnos između njih, a za situacije u kojima je ovu aktivnost obavljao neko drugi ili niko dobili su srednju vrednost s obzirom da podjednako nisu učestvovali ni muž ni žena u toj aktivnosti. Indeksi za muškarce i žene imaju vrednost od 0 do 1, a stepen (a)simetrije između njih vrednost od -1 do 1. I ovaj niz indikatora je korišćen za analizu roditeljskih aktivnosti i kada je dete predškolskog i kada je dete školskog uzrasta.

Stepen uključenosti u privatnu sferu je drugačije operacionalizovan u zavisnosti od dve ključne roditeljske faze – predškolskog i školskog deteta. U periodu dok je najmlađe dete predškolskog uzrasta za kreiranje ukupnog nivoa uključenosti u privatnu sferu su korišćeni indeksi: 1. nege, 2. brige i 3. kućnog rada. U periodu kada je najmlađe dete školskog uzrasta nije korišćen indeks nege dece (jer se najveći broj aktivnosti koje obuhvata ovaj indeks odnosi na malo dete), već indekse: 1. brige i 2. kućnog rada. Kao i kod prethodnih indikatora vrednosti indeksa su uprosečene za muškarce i za žene u rasponu od 0 do 1, a za stepen (a)simetrije između njih u rasponu od -1 do 1. Zbog različite operacionalizacije aktivnosti supružnika i roditelja u različitim roditeljskim fazama, većina analiza je jasno razdvojena na one koje se odnose na period predškolskog i period školskog deteta.

Resursi i položaj na tržištu rada

Operacionalizacija resursa obuhvatila je *nivo obrazovanja* ispitanika i supružnika kroz broj godina obrazovanja i kroz trostepenu skalu: osnovno obrazovanje, srednje obrazovanje i visoko obrazovanje. *Klasni položaj* je operacionalizovan kao lični položaj, zasnovan na zanimanju. Od početne diferencijacije, koja je uključivala petnaest kategorija, napravljena je skala klasne lestvice od četiri kategorije koja je uključivala: 1. rukovodioce, 2. stručnjake, 3. službenike/tehničare i 4. radnike. Posebno je napravljen klasni položaj za ispitanika, a posebno za supružnika. Zatim je kreiran dodatni indikator koji je merio klasnu homogeniju para tako što je uključivao različite kombinacije odnosa između supružnika: 1. oboje stručnjaci, 2. suprug stručnjak supruga niže, 3. supruga stručnjakinja suprug niže, 4. oboje službenici/tehničari ili radnici, 5. suprug službenik tehničar ili radnika, a supruga nezaposlena i 6. supruga službenica, tehničarka ili radnica, a suprug nezaposlen. Iako broj kombinacija značajno prevazilazi 6

kategorija, zbog ograničenog broja slučajeva u uzorku odlučili smo se na „svedenu” kategorizaciju. *Aktivnost na tržištu rada* uključuje zaposlenje i tip ugovora i uključivala je sledeće opcije: 1. sa ugovorom na neodređeno vreme, 2. sa ugovorom na određeno vreme, 3. sezonski ili povremeni radni angažman i 4. nezaposlenost (ne radi). U zavisnosti od potreba analize, prva i druga opcija su spajane i tretirane kao redovno zaposlenje, a treća tretirana kao povremeni rad. *Nestandardni oblici rada* predstavljaju poseban indeks sačinjen od stepena učestalosti sledećih praksi (meren petostepenim skalama): 1. prekovremenog rada, 2. rada vikendom, 3. noćni rad i 4. kratak rok u kom doznaju da moraju da menjaju smene ili rade prekovremeno. Fleksibilan rad je indikator koji ima dve vrednosti: 1. radno vreme je fiksno i 2. postoji mogućnost da se u radnoj organizaciji organizuje radno vreme u skladu sa potrebama zaposlenih (klizno radno vreme, rad od kuće, novi raspored satnice i sl.). *Prihodi* su operacionalizovani kao lični prihodi ispitanika/ispitanice i supružnika. Pitanje o prihodima je ispitanicima bilo postavljano u vidu skale prihoda zasnovane na decilima ličnih prihoda u toj godini. Iako smo prihode mogli da tretiramo kao ordinalnu skalu odnosa podeljenu na deset podeoka, odlučili smo se da je transformišemo u približne realne prihode. Za ovo smo se odlučili jer decili nisu u potpunosti imali podjednak raspon između kategorija, pa smo hteli da prepoznamo realan efekat razlike u stvarnim prihodima. Transformaciju smo uradili tako što smo za svaki raspon u decilu uzeli srednju vrednost¹⁴ i zatim podelili sa 1000 kako bismo dobili skalu u kojoj jedinica mere izražava hiljadu dinara. Pored ličnih prihoda muškaraca i žena, napravljen je još jedan indikator kojim je mereno *relativno učešće* oba supružnika u zajedničkim prihodima. Ova skala ima vrednosti od 0 do 100 i izražava procenat učešća muškarca i žene (kao supružnika) gde 0 označava da muškarac donosi sve prihode, sa rastom indeksa se povećava učešće žena, a smanjuje učešće muškarca, da bi vrednost 100 označavala da sve prihode donosi žena.

Kvalitet supružničkog odnosa

Kvalitet odnosa između supružnika je tretiran kao *stepen intimnosti* između supružnika koji obuhvata stepen učestalosti (na četvorostepenoj skali od nikada do često) sledeće tri aktivnosti, odnosno gde supružnici: 1. rade zajedno određene stvari (gledaju filmove, slušaju muziku i sl.), 2. razgovaraju i 3. razmenjuju nežnosti (grle se, ljube se i sl.). Skala je napravljena sabiranjem vrednosti i svođenjem na raspon od 1 do 4 tako da više vrednosti ukazuju na viši stepen intimnosti.

14 Na primer, 5. decil prihoda je imao raspon od 40.001 do 48.000 RSD, a mi smo ga transformisali u srednju vrednost odnosno 44.000 RSD.

Vrednosne orijentacije

Vrednosne orijentacije su operacionalizovane kao skala patrijarhalnosti sačinjena od devet stavova od kojih se najveći broj njih standardno koriste u istraživanjima patrijarhalnosti u privatnoj i javnoj sferi: 1. *Žena je jedino ispunjena kada postane majka*, 2. *Otac može isto tako dobro da vaspitava dete kao i majka*, 3. *Prirodno je i razumljivo da muškarac ima više seksualnih sloboda*, 4. *Vrlo je verovatno da će dete u predškolskom uzrastu, čija je majka zaposlena, zbog toga trpeti posledice*, 5. *Dobro je da su žene i muškarci ravnopravni u braku, ali je po pravilu bolje da muškarac ima poslednju reč*, 6. *Ako je u braku samo jedan supružnik zaposlen prirodnije je da to bude muškarac*, 7. *Brigom o deci prvenstveno treba da se bavi majka, pa tek onda otac*, 8. *Ako žena zarađuje više od muža, to će uvek izazivati probleme u braku* i 9. *Muškarcima su bliskije javne, a ženama privatne aktivnosti*. Nakon usaglašavanja smera svih skala, konačna skala je uprosečena i svedena na vrednosti od 1 do 5, gde niže vrednosti označavaju rodno egalitarnu, a više patrijarhalnu orijentaciju. *Kronbahova alfa* za devet indikatora iznosi .746 ukazujući na pouzdanost skale.

Međugeneracijska razmena

Odnosi razmene između generacija mereni su preko tri indikatora: 1. da li im roditelji pomažu oko kućnih poslova, 2. da li im roditelji pomažu oko dece i 3. da li oni pomažu svojim roditeljima oko kućnih poslova. Kod sva tri indikatora opcije su uključivale samo ne (0) i da (1) odgovore.

Lične životne putanje

Za kreiranje posebnih indikatora životnih putanja koristili smo godine starosti kada su se dogodili sledeći događaji: 1. završetak obrazovanja, 2. prvo zaposlenje kroz pitanje: „Kada su prvi put počeli da rade posao u trajanju od 20 sati ili više nedeljno tokom barem tri meseca?“, 3. prvo odseljenje mereno pitanjem: „Kada su prvi put otišli od svojih roditelja na 2 meseca ili duže kako bi se osamostalili od njih?“, 4. prvi brak ili kohabitacija, 5. razvod, 6. ponovni brak, 7. početak zajedničkog života sa suprugom u okviru proširenog domaćinstva, 8. početak zajedničkog života sa suprugom u okviru samostalnog domaćinstva i 9. prvo dete. Indikatori predstavljaju adaptaciju jednog dela instrumenta korišćenog u Evropskom društvenom istraživanju Uvremenjenost životnih događaja (*Timing of life*) (European Social Survey, 2018). Na osnovu pobrojanih indikatora napravljene su analize kako bi se prepoznale razlike kod tri tipa tranzicionih putanja svakog ispitanika: 1. Bračno-roditeljske tranzicije, 2. Radno-roditeljske tranzicije i 3. Stambene tranzicije. Bračno-roditeljska tranzicija napravljena je kori-

šćenjem godina starosti ispitanika prilikom sledećih događaja: 1. braka ili kohabitacije, 2. prvog deteta, 3. razvoda i 4. ponovnog braka. Radno-roditeljska je napravljena korišćenjem sledećih događaja: 1. završetak obrazovanja, 2. prvi posao i 3. prvo dete. Stambena tranzicija je uključivala sledeće događaje: 1. samostalan život (napuštanje roditeljskog doma), 2. zajednički život sa roditeljima i suprugom (u proširenoj porodici) i 3. samostalan život sa suprugom. Korišćenjem sekvencijalne analize došlo se do određenih tipova putanja u okviru svake od navedenih tranzicija i to posebno za muškarce i žene.

Konflikt između privatne (porodične) i poslovne sfere

Stepen negativnog uticaja koji poslovna i privatna sfera imaju jedna na drugu meren je pomoću indikatora koji su deo standardnih paketa istraživanja usklađivanja privatne i poslovne sfere, a za ovo istraživanje je iskorišćena verzija koja se koristi u okviru *Istraživanja generacije i roda* (Gauthier et al., 2021)¹⁵. Indikator kojim je meren negativan uticaj posla na privatnu sferu glasi: 1. *Koliko često se nakon posla osećate preumornim da biste uživali u stvarima koje biste želeli da radite kod kuće?* Indikator kojim se meri negativan uticaj privatne na poslovnu sferu glasi: 2. *Koliko često uviđate da vas porodične obaveze sprečavaju da se posvetite poslu onoliko koliko bi trebalo?* Stepenn učestalosti je izražen petostepenom skalom od nikada do uvek.

Ostali indikatori. Od ostalih indikatora koristili smo broj dece u porodici i godine muškaraca i žena.

Metod analize

Za potrebe analize podataka korišćen je deskriptivan prikaz (učešće, srednje vrednosti) indikatora, *procenjene srednje vrednosti* (eng. *estimated marginal means*), korelacije, hi kvadrat test, linearna regresija, multi-nominalna regresija, sekvencijalna analiza i druge tehnike u zavisnosti od prirode podataka i željenog cilja analiza. Na početku svakog odeljka ćemo deskriptivno predstaviti ključne indikatore koji se obrađuju u poglavlju koje sledi. Za bazičnu analizu razlika između različitih kategorija (grupa) koristićemo tehniku *procenjenih srednjih vrednosti*, kojima se upoređuju srednje vrednosti i intervali poverenja grupa, a ostale grupe se drže konstantnim. Ovaj metod je podesan za analizu razlika srednjih vrednosti u slučajevima kada postoje značajne razlike u veličini grupa, pa samim tim i standardnim varijacijama između njih (Searle et al., 1980; Games, Howell, 1976). Procedura je obuhvatala u prvom koraku dobijanje procenjenih

15 <https://www.ggp-i.org/generations-and-gender-survey/>

srednjih vrednosti, u drugom smo koristili metod *bootstrapping-a* sa ponovljenim podešavanjima na 1.000 (pod)uzoraka za dobijanje preciznih intervala poverenja. U trećem koraku je primenjen Tukey-HSD test kojim su vršena poređenja svakog pojedinačnog para. Za statističku analizu podataka korišćen je paket za R program: *emmeans*. Sličan metod je korišćen i za procenu razlika između grupa u regresionim modelima sa više kovarijata. Na primer, kada su analizirane razlike u stepenu angažmana u privatnoj sferi između ispitanika koji su prošli kroz različite tranzicione putanje.

Dva su najčešća načina na koji istraživači pristupaju analizi životnih putanja. Prvi podrazumeva studije poprečnog preseka i metod „istorije životnih događaja” kojim se rekonstruiše životna putanja pojedinaca i potencijalno njihovih supružnika. Najčešće se postavljaju pitanja o tome da li su se i u kojim godinama života dogodili životni događaji od interesa za istraživanje, poput zaposlenja, dobijanja otkaza ili napuštanja posla, odseljenja od roditelja, preseljenja, braka, razvoda, roditeljstva i sl. Onda se ove tranzicione putanje analiziraju i dovode u vezu sa drugim indikatorima iz tog istraživanja. Drugi pristup uključuje panel dizajn gde se ispitanici prate u nekoliko talasa, a promene u tranzicionim statusima se naknadno prepoznaju. Čak i u ovom tipu studija se neretko uključuje i „istorija životnih događaja” koja pruža informacije o onim tranzicijama koje su se desile pre uključivanja ispitanika u panel. Primer prvog tipa istraživanja je ono na kojem se bazira naša studija (*Porodični život* 2020), poseban modul Evropskog društvenog istraživanja – Uvremenjenost životnih događaja ili domaće studije tranzicija mladih (Tomanović et al., 2012; Tomanović Stanojević, 2015). Dobar primer drugog tipa istraživanja jeste *Istraživanje generacija i roda* (eng. *Generation and gender survey*) koje se sprovodi na svake tri godine i uključuje prilično detaljne rekonstrukcije životnih događaja u prvom talasu, koje zatim prati u još naredna dva talasa. Tehnika koja u poslednje vreme postaje sve popularnija prilikom određivanja specifičnosti tranzicionih putanja je *analiza sekvenci* koju smo i mi koristili. Životni tok se može posmatrati kao niz događaja koji značajno menjaju odnose, obaveze i uloge u kojima se pojedinci nalaze. Na primer, dok je u školi pojedinac ima ulogu đaka i zavisnog člana porodice. Kada završi obrazovanje postaje (ne)aktivan na tržištu rada, a kada se zaposli preuzima na sebe odgovornost za svoje izdržavanje. Za sociološku analizu značajno je nekoliko aspekata ovog toka: godine u kojima se neki događaj desio, dužina trajanja određenog stanja, redosled događaja, međusobne razlike pojedinaca ili njihovog grupisanja, uz uzimanje u obzir svih navedenih aspekata (Barban i Sironi, 2019). Kako bi se statistički analizirao životni tok, događaji se, kao kategorijske varijable, transformišu u vremensku seriju (sekvence) gde je svaki element povezan sa određenim vremenskim okvi-

rom (godina ili mesec, dan i dr.) (Elzinga, 2010; Elzinga i Liefbroer, 2007; Stanojević, Tomašević, 2021). Zatim se primenjuju različite tehnike kako bi se sekvence pojedinaca grupisale u određene klasterne. Za potrebe naše analize odlučili smo se za sledeći pristup. U prvom koraku smo definisali ključne događaje koji će određivati stanja u određenom vremenskom periodu. U našem slučaju poseban niz događaja je korišćen za svaku od tri tranzicije: bračno-roditeljske, radno-roditeljske i stambene koje smo analizirali. Posebno su vršene analize za muškarce, a posebno za žene, usled pretpostavke da se događaji i sekvence kod njih značajno razlikuju. Zatim su kreirani nizovi sa svakog pojedinca u uzorku u rasponu godina od petnaest do broja godina ispitanika¹⁶, gde je svaka ćelija u nizu dobila vrednost poslednjeg događaja čime je niz dobio redosled događaja i trajanje određenih stanja (između dva događaja). U trećem koraku pristupili smo merenju *disimilarnosti* uz pomoć tehnike *Optimalnog poklapanja* (eng. *Optimal matching* – OM) i TRATE matrice koja je korišćena za računanje cene zamene stanja.¹⁷ Imajući u vidu da su nas posebno interesovali tajming i trajanje događaja i da u našim podacima ima veoma malo varijacija u redosledu događaja (usled relativno standardizovanih životnih putanja), smatramo da je ovaj pristup bio odgovarajući za našu analizu. Četvrti korak je uključivao hijerarhijsku klasterizaciju podataka. Koristili smo nekoliko tehnika kako bismo došli do idealnog broja klastera: vizuelnu procenu dendograma dobijenog na osnovu Wardove metode, analizu prosečne širine siluete (eng. *Silhouette method*), vizuelnu interpretaciju i procenu teorijske opravdanosti samih klastera. Konačan broj klastera dobijen je kombinacijom navedenih tehnika i svaki pojedinac je svrstan u jedan od njih. Klasteri predstavljaju tipove *putanja* unutar tipova tranzicija. Na primer, unutar bračno-radne tranzicije smo među muškarcima prepoznali četiri distinktivne *putanje*: 1. ranu, 2. srednju, 3. kasnu i 4. razvod i ponovni brak. Za statističku analizu podataka korišćeni su paketi za R program: *TraMineR* i *cluster*.

Statističku značajnost u tabelama smo prikazivali na sledeći način: $p < 0.1$ (+), $p < 0.05$ (*), $p < 0.01$ (**) i $p < 0.001$ (***). U grafikonima u kojima su prikazane očekivane vrednosti su istovremeno prikazani i intervali poverenja.

16 Prilikom kreiranja grafikona maksimum je postavljen na 55 godina i samo iz vizuelnih razloga ne isključuje godine ispitanika koji su mlađi od 55 godina.

17 Iako postoji debata o različitim pristupima u računanju sličnosti i razlika (Studer, Ritschard, 2016) smatramo da je tehnika *Optimalnog poklapanja* bila adekvatan pristup imajući u vidu strukturu naših podataka i istraživački cilj.

Kontekst istraživanja

Uporedni okviri roditeljstva u Srbiji

Kao i većinu industrijski razvijenih zemalja, i Srbiju karakterišu niske stope fertiliteta, odlaganje braka i roditeljstva za kasne dvadesete i tridesete godine i veoma otežana roditeljska tranzicija ka drugom detetu. Ovi trendovi deo su širih procesa Druge demografske tranzicije, koja sa sobom nosi pad bračnosti, pad fertiliteta, odlaganje rađanja, rast razvoda ili rasta, rast kohabitacija, rast učešća parova bez dece, samaca i različitih formi porodice (Van de Kaa, 2002; Fokkema i Liefbroer, 2008), ali i emancipaciju žena, vrednosti rodne ravnopravnosti i ličnog izbora. Promene u praksama i vrednostima izraženije su među visokoobrazovanom populacijom, ali uz primetne rodne razlike. Visokoobrazovane žene nalaze se pod većim konfliktom ukoliko žele da se ostvare na ličnom i porodičnom planu, s obzirom na to da u većini zemalja i dalje ne postoje u potpunosti adekvatne ni institucionalne politike, ni dovoljno rodno osetljiva radna kultura, ni društvena očekivanja sa kojima bi to bilo ostvarivo bez određenih ličnih troškova i napora. Zbog toga su odlaganje bračnosti i niži fertilitet prisutniji upravo kod ovih žena (Merz i Liefbroer, 2018; Lakomy, 2018).

Istraživanja u Srbiji pokazuju da Druga demografska tranzicija kao teorijski okvir samo delimično objašnjava promene u dvadesetom i dvadeset prvom veku. Argumenti o nedovršenoj Drugoj demografskoj tranziciji obuhvataju opstanak relativno visokog nivoa bračnosti, nizak nivo alternativnih bračnih i porodičnih formi i značajne regionalne varijacije (Nikitović et al., 2019) te posebno spore promene vrednosnih obrazaca u privatnom domenu (Bobić, 2006; Petrović, 2009; Kuhar, 2009).¹⁸

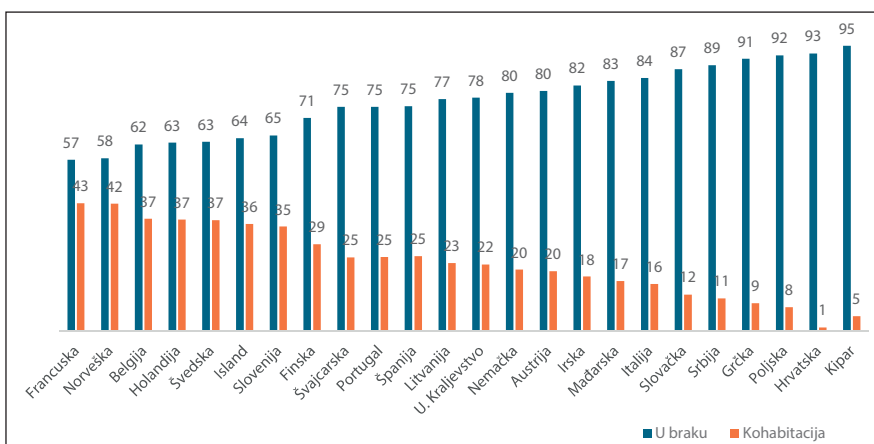
18 Značaj tradicionalnih obrazaca prilikom sklapanja braka i roditeljstva je vidljiv i kroz razlike u stopama fertiliteta različitih delova populacije. Naime, najniže stope

Bračno-roditeljska tranzicija i privatni domen

Dosadašnja istraživanja pokazuju da su životne putanje u Srbiji uglavnom standardizovane, odnosno da prate normativni sled od završetka obrazovanja, zaposlenja, braka, samostalnog domaćinstva i roditeljstva, i to kako za muškarce, tako i za žene. Jedini izuzetak čine žene sa niskim obrazovanjem, kod kojih se neretko prvo odvija bračno-roditeljska, pa tek onda radna tranzicija (Tomanović i Stanojević, 2015). Ključne preduslove za zasnivanje porodice mladi vide u stabilnim prihodima i adekvatnim stambenim uslovima, a sa povećanjem obrazovnog nivoa značaj ovih preduslova postaje sve važniji (Tomanović, 2012; Tomanović et al., 2016).

Komparativno posmatrano, Srbija spada u red zemalja sa visokim stopama bračnosti i niskim učešćem alternativnih partnerskih zajednica (grafikon 3.1). Ako posmatramo samo one koji trenutno žive sa suprugom ili partnerom i koji imaju od trideset do šezdeset godina, vidimo da je u Srbiji tek svaka deseta osoba u nekom obliku vanbračne zajednice, dok je devet od deset osoba u braku. Srbija u ovom pogledu pripada

Grafikon 3.1: Bračni status u evropskim zemljama (starost 30–59 godina, 2020)

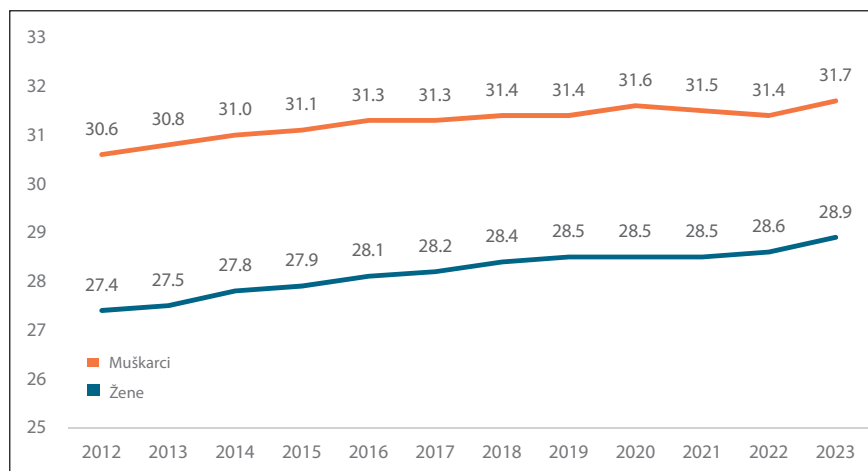
Izvor: *European Social Survey (IX talas)*

fertiliteta, kao i odustajanje od roditeljstva, su među visokoobrazovanim ženama, posebno ukoliko žive u velikim gradovima, i među niskoobrazovanim muškarcima. Za visokoobrazovane žene, odlaganje partnerstva i rađanja se najčešće dešava usled produženog obrazovanja, postepene integracije u tržište rada, ali i suženih mogućnosti da tada pronadu adekvatne partnere. Kod niskoobrazovanih muškaraca, razlozi su povezani sa veoma neizvesnim radnim i stambenim tranzicijama koje im onemogućuju da ostvare ideal muškarca hranitelja (Nikitović, Stanojević, 2025; Nikitović et al., 2018).

grupi južноеvropskih i balkanskih zemalja, koje se značajno razlikuju od severnih i zapadноеvropskih zemalja, u kojima postoji višestruko veći stepen prihvaćenosti kohabitacija. Dosadašnja istraživanja pokazuju da alternativni oblici partnerstva za veliki broj parova predstavljaju tranzicionu fazu koja se završava brakom, pre nego kao trajni oblik partnerstva (Bobić, 2003).

Bračna i roditeljska tranzicija u Srbiji odvijaju se nešto ranije nego u većini drugih evropskih zemalja. U pogledu tajminga, bračni i roditeljski obrasci slični su onima u drugim istočne evropskim i balkanskim zemljama, i razlikuju se naročito od zapadноеvropskih i severноеvropskih zemalja. Ipak trendovi i u Srbiji ukazuju na povećanje prosečne starosti pri sklapanju prvog braka i kod muškaraca i kod žena, koje su u periodu od jedne decenije zabeležile porast od preko jedne godine (grafikon 3.2).

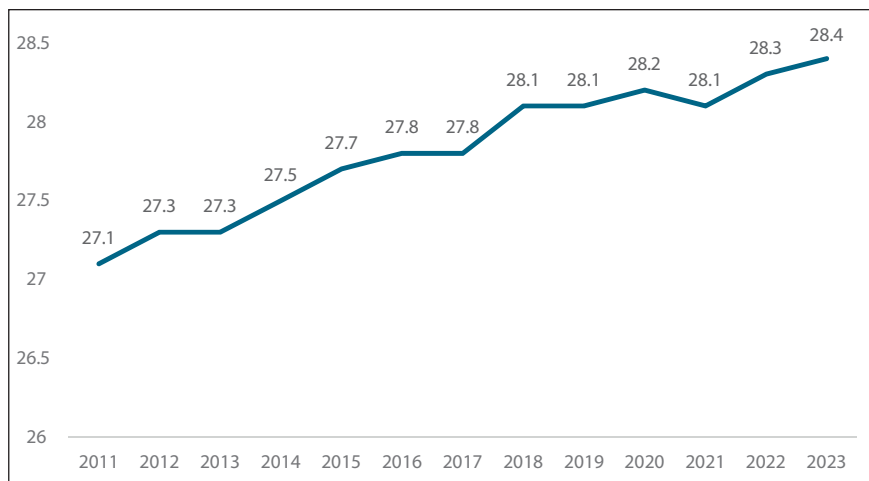
Grafikon 3.2: Prosečne godine prilikom zaključenja prvog braka u Srbiji

Izvor: EUROSTAT – *demo_nind*

Sličan je trend i kada je reč o prvom rađanju kod žena (grafikon 3.3). Tokom prethodne decenije, prosečna starost žena pri rađanju prvog deteta pomerila se ka tridesetim godinama. Podaci o godinama zaključenja braka i godinama prvog rađanja ukazuju na priličnu bliskost ova dva događaja kod žena, s obzirom na to da se, u proseku, u istoj godini kada se brak zaključi dobije i prvo dete. Da je brak u funkciji rađanja, pokazuju i prethodne studije koje su posebno analizirale životne tranzicije muškaraca i žena i došle do nalaza da se većina prvorodene dece rodi u prvoj godini braka (Tomanović et al., 2012; Tomanović, Ignjatović, 2004).

Grafikon 3.3: Prosečne godine žene pri rađanju prvog deteta u Srbiji

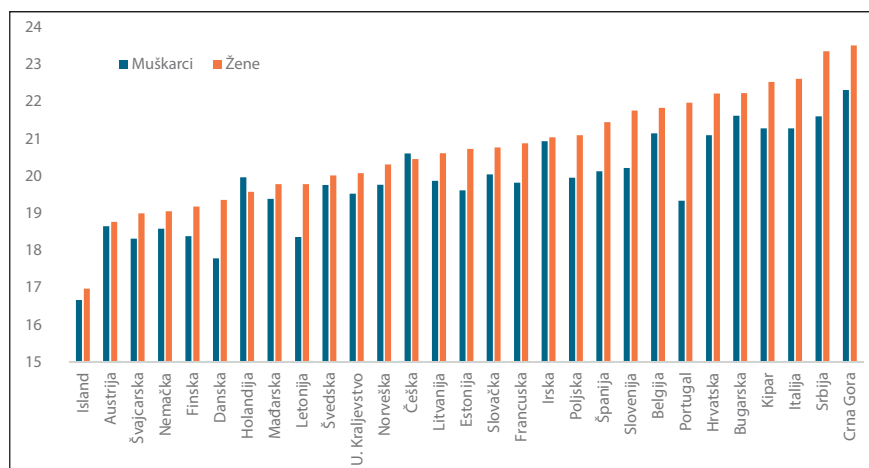
Izvor: Eurostat: *demo_find*

Obrazovno-radna tranzicija i tržište rada

Pa iako mladi u brak ulaze komparativno ranije nego njihovi vršnjaci u drugim evropskim zemljama, njihova tranzicija ka tržištu rada je nešto kasnija. Podaci Evropskog društvenog istraživanja iz 2018. godine pokazuju da se prvi ulazak na tržište rada u Srbiji, i kod muškaraca i kod žena, dešava relativno kasno (grafikon 3.4). U proseku, muškarci između dvadeset prve i dvadeset druge godine, a žene nakon dvadeset treće godine dobiju prvi posao. Za razliku od zapadnoevropskih i severnoevropskih zemalja, gde se ova tranzicija dešava i pre dvadesete godine, nestabilno tržište rada i nedovoljno opcija na njemu vode prolongiranom uključivanju u sferu rada.

U prethodne dve decenije, tržište rada pretrpelo je značajne promene koje su promenile karakter radnih tranzicija mladih, a posebno način ulaska na tržište rada. Naime, sve do početka druge decenije dvadeset prvog veka postojale su izrazito visoke stope nezaposlenosti mladih, ali su oni koji su bili zaposleni većinom imali ugovore za stalno. Prvih godina druge dekade dolazi do smanjenja stopa nezaposlenosti, ali i do rapidnog povećanja broja mladih koji rade sa ugovorima na određeno vreme, i smanjenja učešća onih koji imaju ugovore za stalno. Ovaj proces bio je omogućen fleksibilizacijom tržišta rada, koja je bila deo javnih politika povećanja konkurentnosti privrede i privlačenja stranih investicija.

Grafikon 3.4: Prosečne godine prilikom prvog zaposlenja u evropskim zemljama

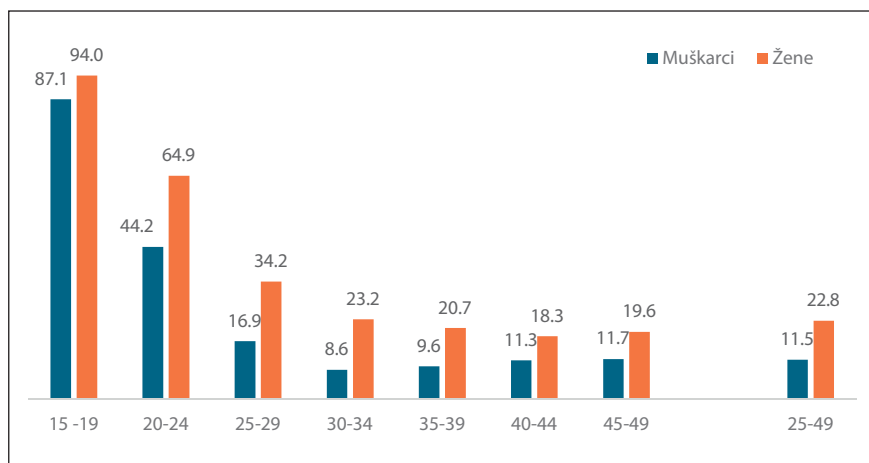
Izvor: *European Social Survey (IX talas)*

Druga strana te medalje je povećanje nesigurnosti zaposlenja i prekar-nosti rada, koje su omogućene odsustvom sistematskog nadgledanja ponašanja poslodavaca (Stanojević, 2015). Od 2016. godine, ovaj trend smanjenja učešća poslova sa stalnim ugovorima zaustavlja se i čak dolazi do izvesnog preokreta trenda – kod muškaraca bez obzira na obrazovni status, i samo kod visokoobrazovanih žena. Istovremeno je dolazilo do povećanja učešća stope zaposlenosti i pada nezaposlenosti kod srednje starosne kohorte, uz zadržavanje iste, relativno visoke strukture sigurnosti zaposlenja. Dakle, tržište rada, koje je postajalo turbulentnije i pre-karnije, u prvom periodu reagovalo je povećanjem prekar-nosti radnih aranžmana za mlade, ali samo do određene granice, kada je, najverovat-nije usled nedostatka radne snage zbog emigracije, pokrenut i suprotan trend. Za ljude srednjih godina, struktura ugovora nije se značajno me-njala, što nam ukazuje da je veći deo populacije, nakon tridesete godine, uspevao da dođe do stabilnih radnih aranžmana.

U periodu od 2014. do 2016. godine, stope neaktivnosti se gotovo uopšte nisu menjale i uvek su pratile isti trend – značajno je više neaktiv-nih žena nego muškaraca. Iako je u periodu mladosti ova razlika u velikoj meri posledica dužeg zadržavanja žena u sistemu obrazovanja, sa završet-kom obrazovanja neaktivnost biva povezana sa rodnim ulogama i poro-dičnim obavezama. Podaci iz 2020. godine pokazuju da najveći jaz u sto-pama neaktivnosti nastaje nakon dvadeset pete godine i da je od tridesete

godine manje-više konstantan (grafikon 3.5). Ukoliko ovome dodamo da su stope nezaposlenosti muškaraca i žena na sličnom nivou, ali da su stope zaposlenosti muškaraca više, jasno je da u jednom delu populacije opstaje podela na rodne sfere i uloge, gde sa ulaskom u odraslost muškarci pojačavaju svoje aktivnosti na tržištu rada, a jedan broj žena ih smanjuje ili se uopšte i ne uključuje u sferu rada. Istraživanja pokazuju da su ključni razlozi za neaktivnost žena briga o zavisnim članovima domaćinstva (deca, odrasli članovi kojima je potrebna pomoć) i lični i porodični razlozi. Iako sa rastom obrazovanja opada učešće neaktivnosti među ženama, razlozi zbog kojih nisu aktivne na tržištu rada ili zbog kojih su napustile posao ostaju isti bez obzira na obrazovni nivo (Stanojević, 2022b).

Grafikon 3.5: Stope neaktivnosti muškaraca i žena prema starosnim kohortama

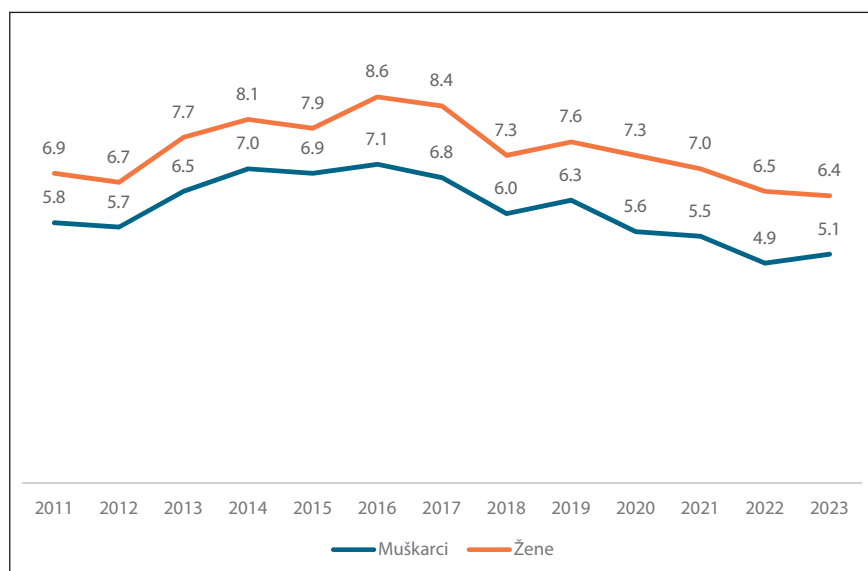

Izvor: EUROSTAT – *lfsa_ipga*

Fleksibilnije tržište rada nije pratila ni adekvatna zakonska regulativa *de facto* novih oblika rada i novih izvora nesigurnosti, niti adekvatan rad inspeksijskih službi, te značajan deo onih koji rade ne ostvaruje neka od osnovnih prava iz radnog odnosa, poput plaćenog bolovanja, plaćenog odmora, zdravstvenog i penzijskog osiguranja. Čak ni određeni broj onih koji imaju ugovore za stalno ili na određeno vreme ne uspeva da ih ostvari, iako im ugovori koje su potpisali sa poslodavcem garantuju ova prava. Pod posebnim rizikom su oni sa nižim nivoom obrazovanja i muškarci. Takav tržišni i pravni kontekst dovodi do visokog osećaja nesigurnosti, koja otežava usklađivanje porodičnog i privatnog života pojedincima i porovima u različitim fazama roditeljske tranzicije (Stanojević, 2022b).

Srbija spada i u red zemalja koje nemaju razvijene oblike rada sa nepunim radnim vremenom. Tako je 2020. godine 5.6% muškaraca i 7.3% žena izjavilo da rade sa ovakvim angažmanom (grafikon 3.6). Prosek za Evropsku uniju bio je 7.5% za muškarce i čak 28.7% za žene, pri čemu je ovaj oblik rada najzastupljeniji u Švajcarskoj (63.4% žena i 18% muškaraca), Holandiji (61.7% žena i 16.7% muškaraca), Austriji (48.6% žena i 10.4% muškaraca) i Nemačkoj (48% žena i 9.8% muškaraca). To znači da i muškarci i žene u Srbiji imaju manje mogućnosti da biraju radnu satnicu i da još uvek dominiraju poslovi, a samim tim i obaveze, koji su sa punim radnim vremenom. Posledica toga je smanjen manevarski prostor za usklađivanje roditeljskih i poslovnih obaveza, jer posao uglavnom podrazumeva punu posvećenost.

Grafikon 3.6: Učešće poslova sa nepunim radnim vremenom (20–64 godina)

Izvor: EUROSTAT – *lfsi_pt_a*

Kultura rada i roditeljstvo

Domaća istraživanja (Mitić et al., 2016; Mojić, 2020; Mojić, 2018) pokazuju da organizacionu kulturu u Srbiji karakterišu vertikalna hijerarhijska struktura autoriteta i odlučivanja, distanca moći, kolektivizam i patrijarhalna kultura. Ekonomska transformacija donela je neoliberalne vrednosti ekonomske racionalnosti, efikasnosti i lične odgovornosti, čime

se odgovornost za uspehe, teškoće u kojima se pojedinci nalaze, kao i za tenzije koje nastaju između ličnog i profesionalnog života, ubrzano prebacivala sa sistema na pojedince. Značajan broj poslodavaca jasno razdvaja dve sfere – radnu i privatnu – i favorizuje ideal savršenog radnika, od kog se očekuje puna posvećenost poslu, bez obzira na lične ili porodične potrebe.¹⁹ Ova očekivanja postoje i od muškaraca i od žena, ali su izraženija prema muškarcima, jer su u skladu hraniteljskom ulogom muškarca. U tom ključu, odgovoran muškarac je najpre odgovoran i posvećen radnik, te je uspeh njegove porodične uloge istovremeno i uspeh u poslovnoj sferi, koja se doživljava kao njegovo primarno polje. Zato postoji mnogo manje razumevanja za porodične obaveze očeva – nemogućnost da dobiju slobodne dane zbog bolesti deteta, neprihvatanja da očevi preuzmu deo roditeljskog odsustva i sl. (Stanojević, Filipović, 2024; Stanojević, 2018).

Savremeni razvoj radnih organizacija se na različite načine prilagođava potrebama radne snage (čime istovremeno optimizuje troškove i ishode) – kroz širi dijapazon moguće radne satnice (od punog radnog vremena do različitih oblika nepunog radnog vremena), mogućnost preraspodele satnice tokom nedelje, kliznog radnog vremena, rada od kuće, hibridnog rada (jedan deo od kuće, drugi deo u kancelariji) i sl. U domaćem kontekstu još uvek su nerazvijeni fleksibilni oblici rada, i to kako u privredi, a još više u državnoj upravi. Istraživanje iz 2018. godine, koje je uključilo i perspektivu poslodavaca i zaposlenih, pokazalo je da postoji visok stepen diskrepancije između potreba i realne ponude, pa tako 38% poslodavaca ima opciju izbora smena (gde postoji smenski rad), 33% mogućnost preraspodele satnice, 22% kliznog vremena, a 10% rada od kuće. Ali, potrebe zaposlenih su veće, pa tako 54% zaposlenih smatra da bi im koristilo klizno radno vreme, 48% izbor smena, 43% raspodela satnice, 40% rad od kuće. Čak 82% žena i 77% muškaraca bi prilikom traženja novog posla prednost dalo radnoj organizaciji koja nudi neki od fleksibilnih oblika rada. Ovaj zahtev je prisutniji sa povećanjem obrazovnog nivoa, ukazujući da je visina zarade samo jedan od faktora prilikom izbora novog posla, a da nakon određenog nivoa druge mogućnosti koje kompanije nude postaju značajne (Đukić-Dejanović et al., 2018). Slične rezultate donosi ponovljeno istraživanje sprovedeno 2021. godine, u vreme KOVID-19 pandemije. Naime, u vanrednim okolnostima, iako je svega 19% poslodavaca roditeljima pružalo mogućnost korišćenja kliznog radnog vremena, 48% preraspodele satnice, čak 60% je nudilo mogućnost rada od kuće i izbor smena u kojima će raditi. I potrebe populacije za fleksibilni-

19 Iako postoji i tendencija da, uglavnom međunarodne, kompanije uvode posebne politike podrške porodicama (eng. *family friendly policies*) i budu u većoj meri osetljive na potrebe roditelja, u društvenom kontekstu u kom dominiraju patrijarhalne vrednosti, i slaba institucionalna kontrola, efekti su ograničeni.

jim aranžmanima bile su veće, pa je 66% smatralo da bi im koristilo klizno radno vreme, 52% preraspodela satnice, 55% rad od kuće i 52% izbor smena (Rašević, Bjelobrk, 2021).

Javne politike i infrastruktura

Institucionalna podrška roditeljima ogleda se u nizu mera i institucionalnih aranžmana koji za cilj imaju da pomognu usklađivanje poslovnih i privatnih obaveza, kao i da finansijski pomognu roditeljima sa decom. U domaćem kontekstu, najznačajniji infrastrukturni aspekt – predškolske ustanove – počeo je ubrzano da se razvija tokom perioda socijalizma, ali nikada nije bio dovoljan da podmiri potrebe rastućeg broja zaposlenih roditelja. Iako je u prethodnih nekoliko godina došlo do povećanja ukupnog obuhvata dece, ovaj obuhvat i dalje zaostaje za evropskim prosekom i potrebama stanovništva. Obuhvat dece do tri godine starosti je 2019. godine iznosio oko 17%, a od tri do pet godina 61%. U poslednje dve decenije, pored javnih ustanova, počelo je da se razvija i javno-privatno partnerstvo, pa se značajan broj privatnih vrtića subvencionise iz javnih budžeta za decu koja se ne upišu u javne ustanove (zato što nema dovoljno mesta). Razlike u pristupu predškolskim ustanovama javljaju se prema mestu stanovanja, tako što najbolju pokrivenost ima glavni grad, ali i drugi veliki gradovi u odnosu na sela, dok otežan pristup imaju deca iz ranjivih grupa. Ovome treba dodati da upisne politike i načini subvencionisanja nisu dovoljno socijalno senzitivni, jer je prilikom upisa u vrtiće formalni uslov da oba roditelja budu zaposlena (sa ugovorom), što je češće kod viših društvenih slojeva, koji time stižu privilegovani pristup. U porodicama gde majke ne rade ili rade na crno, dolazak deteta ne samo što im ne omogućuje određena socijalna prava (na primer novčanu nadoknadu tokom prve godine života deteta), već i onemogućava upis deteta u vrtić i povratak na tržište rada. Dodatno, politike subvencionisanja su linearne, tako da gradske uprave pokrivaju značajan deo troškova svih roditelja (najčešće oko 80%), a u jednom broju gradova – i to najbogatijih – i troškove u potpunosti (Stanojević, 2022b).²⁰

Postoje dva mehanizma novčanih transfera roditeljima na republičkom nivou: roditeljski dodatak i dečiji dodatak. Prva mera je univerzalna, odnosno dostupna svim roditeljima, a iznos i dužina primanja zavise od broja dece u porodici. Tako za prvo dete svi roditelji primaju jednokratnu finansijsku podršku, za drugo mesečna davanja do druge godine deteta, a za treće i četvrto do desete godine deteta. Dečiji dodatak je mera mate-

20 Socijalno osetljivije politike bi finansijska davanja podesila u odnosu na prihode domaćinstava, i radile na povećanju javnih kapaciteta ustanova kako bi se zadovoljile potrebe populacije a posebno siromašnijih delova.

rijalne podrške ugroženim porodicama, odnosno porodicama sa niskim prihodima. Deca mogu biti korisnici ove mere sve do punoletstva, a dodatni uslov je da redovno pohađaju školu. Lokalne samouprave, u skladu sa svojim finansijskim mogućnostima, imaju jednokratne mere podrške porodicama, koje se najčešće ogledaju u određenim finansijskim izdvajanjima, paketima podrške i sl.

Najznačajniji mehanizam podrške roditeljima u periodu dok je dete beba jeste roditeljsko odsustvo, koje u Srbiji iznosi godinu dana i, u komparativnom okviru, smatra se relativno dugim (OECD, 2021). Kao i u drugim postsocijalističkim zemljama, relativno dugo odsustvo je posledica nedovoljno razvijene infrastrukture predškolskih ustanova, a posebno jaslenih grupa i nedovoljno razvijenih politika postepenog i ograničenog uključivanja žena u sferu rada nakon porođaja. Odsustvo je podeljeno na dva dela – porodijsko bolovanje i odsustvo radi brige o detetu. Prvi deo je rezervisan za majku (i samo u slučajevima kada majka ne može da ga koristi, može ga koristiti otac), počinje najkasnije mesec dana pre termina porođaja i traje dok dete ne napuni tri meseca. Drugi deo odsustva traje dok dete ne napuni godinu dana i mogu ga ravnopravno koristiti oba roditelja. Pravo na ovo plaćeno odsustvo imaju samo roditelji koji su bili zaposleni u prethodnih osamnaest meseci, a iznos naknade se računa tako što se ukupan iznos koji su zaradili u tom periodu podeli sa osamnaest meseci. U periodu porodijskog odsustva postoji i donja granica, koja je u visini minimalne zarade, dok u periodu odsustva radi brige o detetu ona ne postoji, tako da iznosi koje roditelji primaju mogu biti veoma niski. S obzirom na turbulentan ulazak mladih na tržište rada, rad na crno, bez ugovora, i česte prakse da poslodavci uplaćuju samo minimalnu zaradu, a jedan deo daju „na ruke”, jedan broj roditelja – posebno žena – ne uspeva da poveže radni staž od osamnaest meseci kako bi ostvarili pun iznos naknade. To su uglavnom osobe sa manje resursa, nižeg obrazovanja i u ranjivijem položaju. Ovo odsustvo je po načinu korišćenja nefleksibilno i može se koristiti u kontinuitetu, jer u slučaju prekida odsustva preostali deo nije moguće naknadno iskoristiti. Iako i muškarci mogu da koriste drugi deo odsustva, nedostaju precizni podaci o tome koliko muškaraca i koliko dugo je to činilo, a oni koji postoje ukazuju da se to dešava tek sporadično.

Podela rada u privatnom domenu

Veći broj domaćih istraživanja (Tomanović-Mihajlović, 1997; Blagojević, 1997; Blagojević, 2006; Babović, 2009a; Blagojević-Hjerson, 2013; Babović, 2009b; Bobić, 2010; Tomanović, 2012; Tomanović et al., 2012; Tomanović et al., 2016; Stanojević, 2018; Stanojević et al., 2020; Stanojević, 2022) u poslednje tri decenije dokumentuje značajnu rodnu asimetriju u

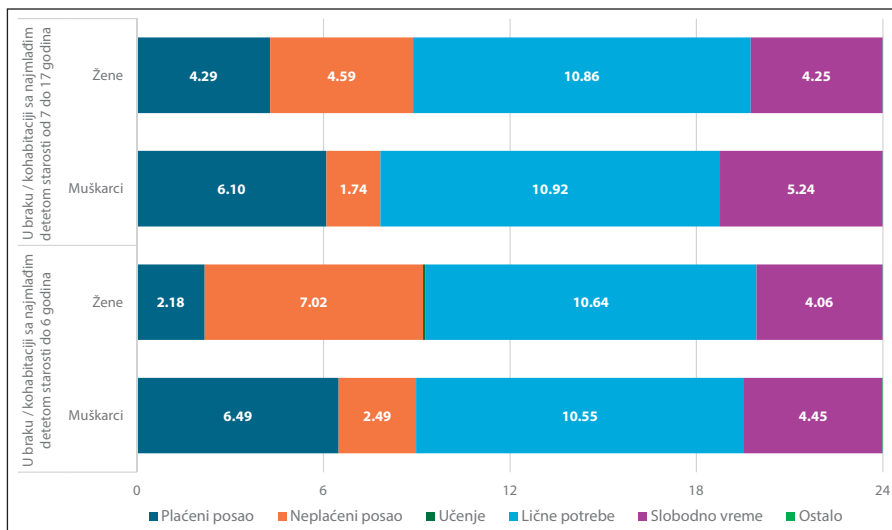
podeli obaveza u privatnoj sferi i veoma male pomake ka smanjenju te asimetrije (Babović, 2009b; Stanojević, 2022a). Istraživanja pokazuju da veći deo kućnih poslova dominantno obavljaju žene i da se u njih muškarci tek sporadično uključuju. Sa povećanjem obrazovnog nivoa muškaraca raste i njihov stepen uključenosti, dok istraživanja pokazuju različite efekte obrazovanja žena – od toga da sa rastom nivoa obrazovanja žena opada stepen njihove uključenosti u kućne obaveze (Blagojević-Hjerson, 2013), do toga da obrazovanje ne utiče na stepen uključenosti žena u kućne poslove (Babović, 2009a). Praćenje trendova pokazuje da se najmanje promene dešavaju upravo u ovom delu privatnog domena. Kad je reč o roditeljstvu, analize pokazuju da su muškarci tu nešto više angažovani nego oko kućnih poslova, te da je stepen asimetrije između supružnika nešto niži. Ali, čak i ovde je jasno da najveći deo obaveza oko dece obavljaju žene. Majke su značajno više uključene nego očevi u aktivnosti nege dece, koje uključuju hranjenje, kupanje, prepovijanje, oblačenje, zabavljanje i uspavljivanje dece, a više su uključene i u brigu o deci, koja uključuje komunikaciju sa institucijama, učenje, odvođenje dece u vrtić, školu i na druge aktivnosti. Istraživanje Višestrukih pokazatelja (MICS) iz 2019. godine pokazuje da su muškarci veoma retko uključeni u svakodnevne aktivnosti koje se odnose na održavanje deteta. Tako je čak 97% majki svakodnevno uključeno u pripremanje hrane za decu, dok je svega 16% muškaraca. Ista je situacija i u vezi sa spremanjem dečje sobe (čišćenjem za detetom) – u ovoj aktivnosti učestvuje 97% žena i 13% očeva (Stanojević, 2022b: 87). Iako asimetrija postoji kod svih aktivnosti, muškarci su nešto spremniji da se uključe u one koje su interaktivne i podrazumevaju zabavu. Isto istraživanje pokazuje da je više od polovine (57%) muškaraca uključeno u izvođenje dece napolje i igranje sa njima, dok je oko trećine njih uključeno u pevanje (31%), pričanje priča (35%), čitanje knjiga (34%) i učenje (28%) sa decom starosti od jedne do dve godine (Stanojević, 2022b: 88).²¹ Učešće majki u svim aktivnostima je značajno veće. Analiza trendova otkriva da se promene, koje podrazumevaju uključivanje muškaraca u privatnu sferu, dešavaju upravo u ovom delu privatne sfere. Međutim, uključivanje muškaraca u privatnu sferu ne znači i snižavanje uključenosti žena u istu. Varijacije među ženama su prilično male, ali ipak resursi (obrazovanje, prihodi) koje žena poseduje oslobađaju je jednog dela poslova. Kod muškaraca je situacija složenija, jer sa povećanjem resursa (obrazovanje, prihodi, klasni položaj) koje poseduju raste i njihov stepen uključenosti u roditeljske obaveze. Studija koja se posebno bavila uključenošću muškaraca u privatnu

21 Sa odrastanjem dece se učešće očeva polako i povećava tako da je sa decom starosti od dve do četiri godine uključeno 32% u pevanje, 38% u pričanje priča, 38% u čitanje knjiga i 32% u učenje sa decom.

sferu pokazala je da se angažovanost muškaraca povećava sa povećanjem obrazovnog nivoa supruge, ukoliko supruga radi i ima prihode, ukoliko je muškarac manje patrijarhalan i ukoliko postoji viši stepen intimnosti između supružnika (Stanojević, 2018). Dosadašnje analize pokazuju da podeljenost rodnih sfera opstaje, da je privatna sfera dominantno deo obaveza žene, da se veoma polako smanjuje asimetrija i da su nosioci novih obrazaca egalitarnosti obrazovaniji i urbani delovi populacije koji usvajaju vrednosti rodne ravnopravnosti.

Analiza korišćenja vremena u Republici Srbiji iz 2021. godine donosi detaljniju sliku dnevnog budžeta u odnosu na roditeljske faze (grafikon 3.7). U porodicama u kojima je dete starosti do šest godina, žene u proseku provedu na poslu 2 sata i 11 minuta, a oko 7 sati su angažovane u neplaćenom radu. Od toga, gotovo polovinu vremena, odnosno 3 sata i 9 minuta, provode u direktnoj brizi o detetu. Ostale aktivnosti uključuju kućne poslove, brigu o odraslim članovima porodice, popravke, kupovine i sl. Muškarci u ovoj roditeljskoj fazi provedu oko 6 sati i 30 minuta u proseku tokom nedelje na poslu, dok su oko 2 sata i 30 minuta angažovani u neplaćenom radu. Od toga, 1 sat i 14 minuta provode u direktnoj brizi o detetu. Ukupno posmatrano, opterećenje plaćenim i neplaćenim radom muškaraca (8 sati i 59 minuta) i žena (9 sati i 13 minuta) u ovom

Grafikon 3.7: Prosečno vreme provedeno u aktivnostima, stanovništvo starosti 15 i više godina, prema porodičnom sastavu i polu; svi dani, Republika Srbija, 2021/2022. (u satima)

Izvor: RZS 2024.

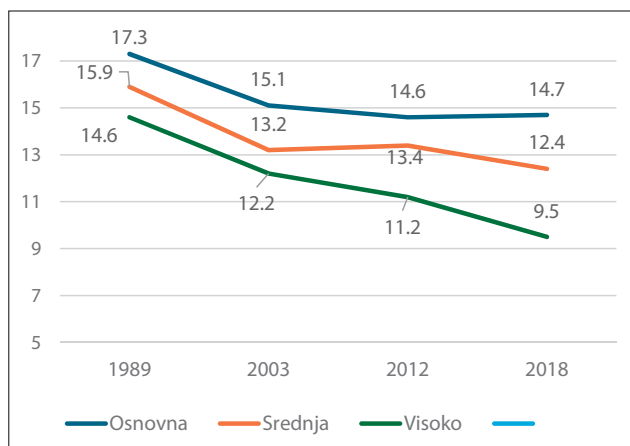
periodu je na gotovo istom nivou. U periodu kada im je najmlađe dete školskog uzrasta (od sedam do sedamnaest godina), primećeno je da se radne aktivnosti žena intenziviraju, dok kod muškaraca ostaju na sličnom nivou, uz mali pad. I muškarci i žene smanjuju aktivnosti vezane za privatni domen (neplaćeni rad), ali istovremeno raste asimetrija u ukupnom opterećenju supružnika, jer su muškarci aktivni u proseku 7 sati i 50 minuta, a žene 8 sati i 53 minuta. Razliku od sat vremena muškarci troše na povećane aktivnosti tokom slobodnog vremena i na lične potrebe (RZS, 2024). Dakle, sa odrastanjem deteta, muškarci se brže isključuju iz privatnog domena, usled čega raste asimetrija u ukupnom opterećenju radom između supružnika.

Vrednosti i identiteti – između patrijarhata i rodne egalitarnosti

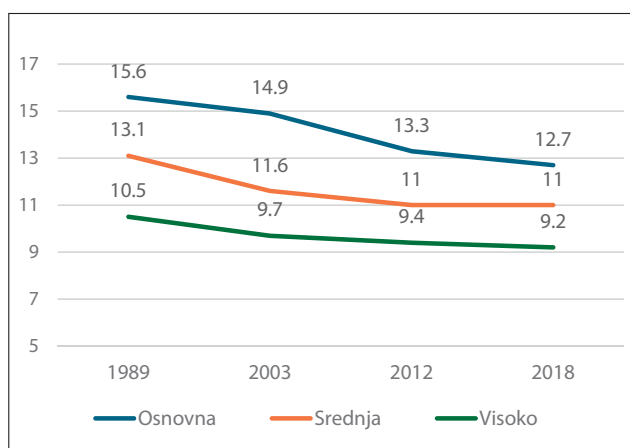
Poredeći sa evropskim zemljama, Srbija spada u red zemalja sa relativno visokim skorovima na skalama patrijarhalnosti. Iako je stanovništvo i danas pretežno patrijarhalno, tokom vremena dolazi do smanjenja patrijarhalnosti. Ukoliko pogledamo grafikone 3.8 i 3.9. primećujemo da je u prethodne tri decenije i među muškarcima i među ženama došlo do pada patrijarhalnosti. U proseku, žene imaju nešto niže skorove u odnosu na muškarce i, u proseku, razlika između muškaraca i žena ostaje konstantna. Zanimljivo je da kod žena tokom vremena dolazi do približavanja vrednosnih orijentacija žena sa različitim obrazovanjem, što ukazuje na modernizacijske efekte među svim slojevima ženske populacije. Kod muškaraca se trendovi u intenzitetu opadanja razlikuju u odnosu na nivo obrazovanja. Najveći pad je vidljiv kod onih sa visokim obrazovanjem, što, uz umeren pad u drugim obrazovnim kategorijama, dovodi do divergencije u vrednosnim orijentacijama muškaraca tokom vremena.

Ovakva podela sfera opstaje usled značajnog prisustva ideologije familizma, koja visoko vrednuje nuklearnu porodicu, brak, hetero-normativnost, shvatanje da je primarna uloga muškarca povezana sa javnom, a žene sa privatnom sferom, model roditeljstva zasnovan na žrtvi i autoritet roditelja (Tomanović, 2017). S obzirom na to da se promene u javnim diskursima, institucionalnim normativima i praksama na ličnom i institucionalnom nivou odvijaju veoma sporo, dominantni modeli muških i ženskih uloga i identiteta ostaju u skladu sa vrednostima familizma, uz polako pojavljivanje i alternativnih rodni i roditeljskih uloga. Dominantni model za muškarce jeste model oca-hranioca, od koga se očekuje da materijalno obezbeđuje porodicu, da bude njen ključni oslonac, da je predstavlja prema drugima i štiti od rizika. Kod žena je dominantni model brižne majke

3.8: Stepen patrijarhalnosti muškaraca

3.9: Stepen patrijarhalnosti žena

Izvor: ISIFF 1989; 2003; 2012; 2018

i supruge, koja, čak iako radi, primarno je posvećena porodici. Liberalizacija odnosa u društvu donela je i nove modele porodičnih i bračnih odnosa i uticala na redefinisane rodne uloga kod jednog dela stanovništva. Kod žena je ovaj proces otpočeo nešto ranije i uključuje model dvostruke opterećenosti, ili onipotentne žene, dok se kod muškaraca tokom poslednje decenije razvija ideal uključenog oca (Stanojević, 2018).

Modeli rodne uloga i promene u strukturama koje omogućavaju ili otežavaju adekvatno ostvarivanje uloga mogu dovesti do kontradikcija

na različitim nivoima. Među muškarcima, prva kontradikcija je između ideala hraniteljske uloge i rastuće rodne ravnopravnosti u javnoj sferi, kao i sve veće nepredvidivosti tržišta rada. Dok je ovaj ideal nastao među građanskom klasom tokom perioda klasične moderne, kao izraz faktičke podela sfere na privatnu i javnu, gde je samo muškarac radio, sa izlaskom žena na tržište rada, a posebno sa dužim ostankom u sistemu obrazovanja, faktičke mogućnosti muškaraca da budu jedini koji zarađuju, ili oni koji su u tom smislu dominantni, smanjile su se. Sve veći broj porodica u kojima oba supružnika rade, u kojima žene imaju istu ili čak višu zaradu od suprug, počinje da dovodi u pitanje funkcionalnost ideala ekskluzivnog hranitelja porodice. Ako ovome dodamo da su neoliberalni trendovi doveli do fleksibilizacije tržišta rada i prekarizacije poslova, mogućnost da muškarac izdržava porodicu i da istovremeno zadrži dominantnu poziciju manja je nego u prošlosti, što vodi ka novim oblicima krize maskuliniteta. Druga kontradikcija prisutna je među ženama koje sve intenzivnije prihvataju ideje rodne ravnopravnosti u javnoj sferi, ali zatim nailaze na izazov usklađivanja posla i roditeljstva, jer se emancipacija privatne sfere nije dogodila ili se odvija veoma sporo, te na njih padaju kućni poslovi, briga i nega dece – kroz tzv. drugu i treću smenu (Hochschild, Machung, 1989). Uključivanje žena u sferu rada nije dovelo do dekonstruisanja majčinskog identiteta koji počiva na brizi, već je uvelo konkurenciju dva identiteta i dve uloge.

Dok tradicionalna podela rada čini da se svako od supružnika drži svoje sfere, konflikti mogu nastati ukoliko neko nije u mogućnosti da ispunji ono što se od njega ili nje očekuje (Tomanović-Mihajlović, 1997; Tomanović, 2002). Posebna kontradikcija može se stvoriti i unutar privatne sfere ukoliko muškarci žele da se intenzivnije uključe u roditeljstvo. Uključivanje muškaraca ne znači smanjenje značaja uloge majke kod žene, već dovodi do izvesnog konflikta oko kompetencija i odlučivanja o najboljem interesu deteta. I dok žene uglavnom uspevaju da zadrže primat u ovom polju, stvaranje situacije u kojoj postoji primarni i sekundarni roditelj može za jedan broj muškaraca biti sasvim prihvatljivo, ali jedan broj može zahtevati ravnopravan status. Porodice se tako od „porodica uloga” pomeraju ka „porodicama pregovaranja”, gde nije samo pitanje ko šta obavlja od poslova u privatnoj sferi, već i ko određuje standarde brige i nege (Lengsdorf, Meuser, 2016: 158).

Objektivna podela plaćenog i neplaćenog rada

Nejednakosti i izazovi u sferi rada

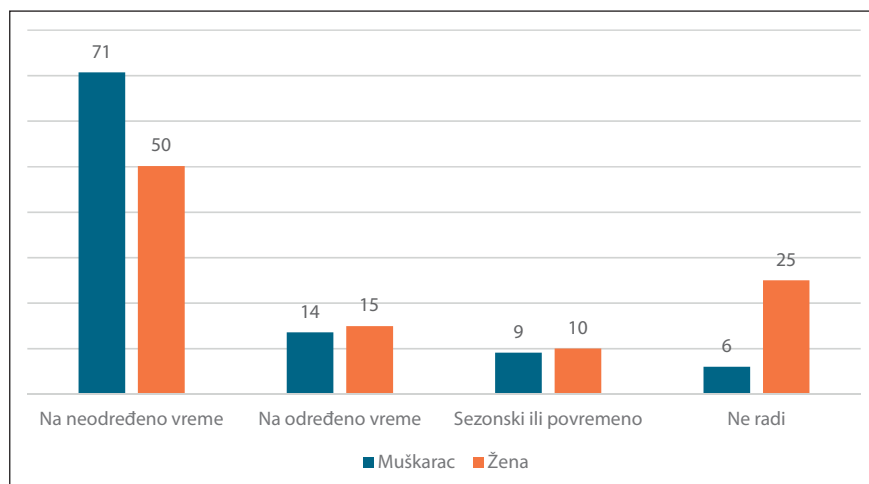
U ovom poglavlju analiziraćemo položaj muškaraca, žena i parova na tržištu rada, njihove šanse da rade, da imaju poslove sa stabilnim ugovorima, radnim rasporedom koji je predvidiv i standardan, i koji pruža fleksibilne opcije na poslu. Pokušaćemo da prepoznamo kako izazovi i mogućnosti na tržištu rada variraju u odnosu na pol, obrazovni nivo i klasnu pripadnost pojedinaca. Analize povezanosti indikatora su predstavljeni u tabelama A1–A5 u aneksu.

Radni status

Oko 7% muškaraca ne radi, ali zato čak četvrtina (26%) žena je nezaposlena ili neaktivna. Među onima koji rade, najviše je onih koji rade na neodređeno vreme, značajno manje je onih koji rade na određeno vreme, a najmanje onih koji rade sezonske ili povremene poslove (grafikon 4.1). U ukupnoj raspodeli aktivnosti i tipa ugovora na poslu, muškarci su ređe neaktivni ili nezaposleni i češće rade na neodređeno vreme u odnosu na žene.

Sa povećanjem obrazovanja muškarca raste i verovatnoća da će raditi i da će raditi sa stabilnijim ugovorima. Iako muškarci na svim obrazovnim nivoima imaju više šansi da rade, sa povećanjem obrazovnog nivoa i kod muškaraca i kod žena ova razlika se smanjuje. Tako 77% onih koji imaju visoko obrazovanje rade na neodređeno vreme, 71% onih sa srednjom školom, ali zato samo 38% onih sa osnovnim obrazovanjem. Takođe, među

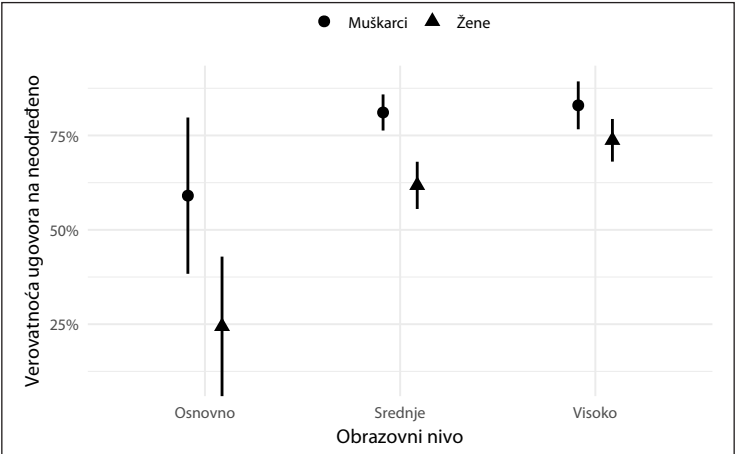
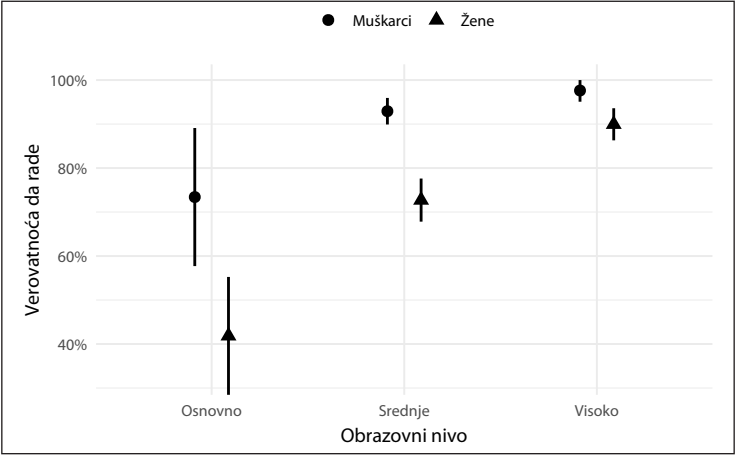
Grafikon 4.1: Radni status muškaraca i žena

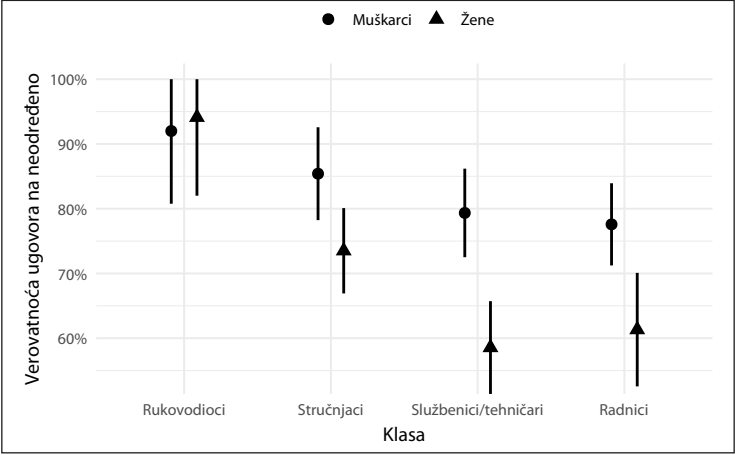
visokoobrazovanima je 3% onih koji ne rade, 7% onih sa srednjom, a čak 21% onih sa osnovnom školom. Razlike prema obrazovanju među ženama su još veće, jer 66% žena sa visokim obrazovanjem radi na neodređeno vreme, 47% onih sa srednjom i samo 10% onih sa osnovnom školom. Istovremeno, 12% žena sa visokim obrazovanjem ne radi, 28% sa srednjom i čak dve trećine (66%) onih sa osnovnom školom. Sa rastom obrazovnog nivoa rastu i verovatnoće kod oba pola da rade sa ugovorom na neodređeno vreme i istovremeno se smanjuju razlike u šansama između muškaraca i žena da rade sa ugovorom za stalno (iako na svakom nivou muškarci imaju veće izgleda) (grafikoni 4.2 i 4.3). U našem uzorku radni status ni muškaraca ni žena ne varira u odnosu na roditeljske faze, pa tako, bez obzira da li im je najmlađe dete u kući beba, malo dete ili dete školskog uzrasta, nezaposlenost, kao i tip rada, ne razlikuju se u značajnoj meri.

Na sličan način, kao i obrazovanje, korelira i klasa sa tipom rada. Tako 81% stručnjaka (muškaraca) posao obavlja sa ugovorom na neodređeno vreme, zatim 77% službenika i tehničara, i 71% radnika. Svega 3% stručnjaka radi povremene ili sezonske poslove, 8% službenika i tehničara i 15% radnika. Među ženama su u najboljoj poziciji stručnjakinje, od kojih 76% ima ugovor za stalno, u odnosu na 62% službenica i tehničarki i 65% radnica. Oko 17% radnica i 19% službenica i tehničarki obavlja sezonske ili povremene poslove, dok ih tek svaka dvadeseta (6%) od stručnjakinja radi povremeno ili sezonski. Među rukovodećim kadrom nema razlike između muškaraca i žena u pogledu šansi da posao obavljaju na neodređeno vreme. Kod nižih kategorija stručnjaka jaz postaje izraženiji i najviši je kod službenika, tehničara i radnika (grafikon 4.4).

Grafikoni 4.2 i 4.3: Verovatnoće zaposlenja i ugovora na neodređeno vreme u odnosu na obrazovni nivo

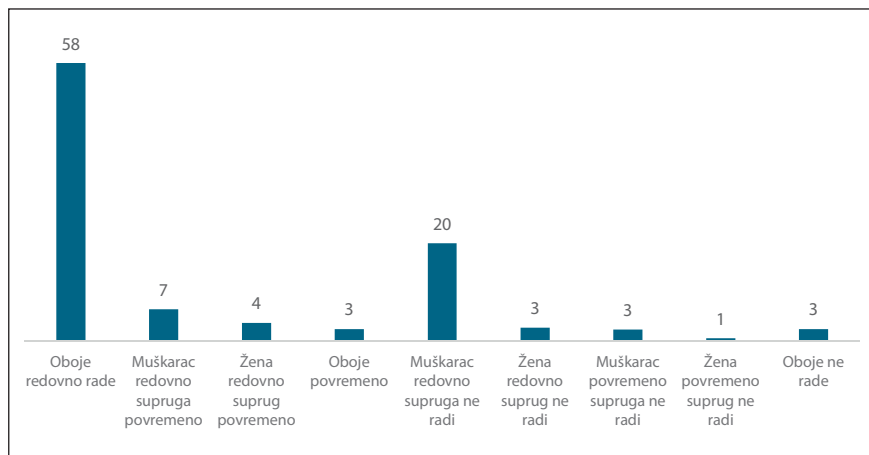

Grafikon 4.4: Verovatnoće da će imati ugovor na neodređeno vreme u odnosu na klasni položaj

U supružničkoj dijadi raspored radnog opterećenja ima sledeću distribuciju (grafikon 4.5). U oko 70% parova oba supružnika rade. Kod svakog četvrtog para (23%) suprug radi, a supruga ne radi, kod svakog dvadesetog (4%) je situacija obrnuta, jer supruga radi, a suprug ne radi, dok u manjem broju parova trenutno niko od supružnika ne radi. Detaljnija analiza radnog statusa i ugovora na poslu pokazuje zanimljive nijanse. Nešto je preko polovine parova (57%) u kojima oboje rade i imaju ugovor na određeno ili neodređeno vreme. U svakom petom paru (21%) suprug radi sa ugovorom na određeno ili neodređeno vreme, dok supruga ne radi uopšte. Dodatno, u 7% parova suprug radi sa ugovorom na određeno ili neodređeno vreme, a supruga radi povremeno ili sezonski, i u 3% slučajeva suprug radi povremeno, a supruga ne radi uopšte. Značajno su ređe situacije u kojima supruga ima povoljniju poziciju na tržištu rada od supruge: u oko 3% parova supruga radi sa ugovorom na određeno ili neodređeno vreme, a suprug ne radi; tek u oko 1% slučajeva supruga radi povremeno, a suprug ne radi uopšte; dok u oko 4% parova žena radi na određeno ili neodređeno vreme, a muškarac povremeno. Ni radni status supružničkog para se ne razlikuje u odnosu na roditeljske faze.

Grafikon 4.5: Radni status supružnika

Kao što pokazuje tabela 4.1. kada su oba supružnika stručnjaci, veća je verovatnoća da će imati bolju poziciju na tržištu rada, odnosno da će češće oboje raditi sa ugovorom na određeno ili neodređeno vreme, a ređe sa povremenim poslovima. Iako je i većina parova službenika ili radnika zaposlena na određeno ili neodređeno vreme, u odnosu na druge kombinacije veća je verovatnoća da jedan ili oba supružnika obavljaju poslove povremeno.

Tabela 4.1: Radni status supružnika i klasni položaj para

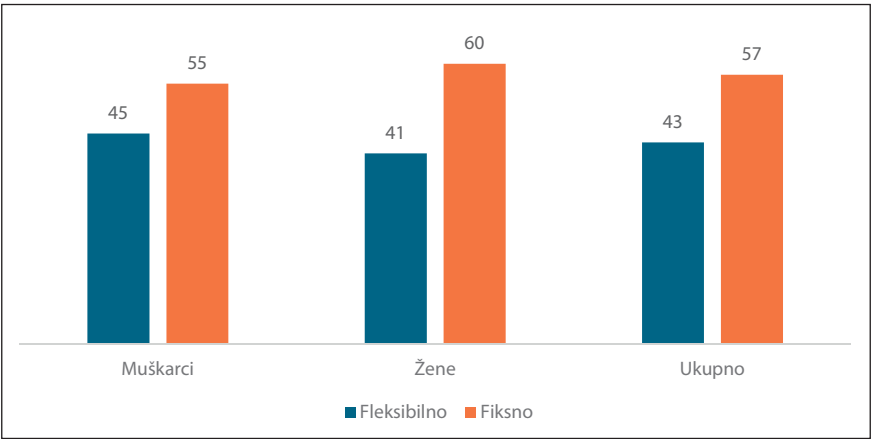
	Oboje redovno	Muškarac redovno supruga povremeno	Žena redovno suprug povremeno	Oboje povremeno	Ukupno
Oboje stručnjaci	91	6	2	1	100
Muškarac stručnjak supruga niže	82	11	7	0	100
Žena stručnjak suprug niže	88	4	7	1	100
Oboje službenici / radnici	75	12	7	6	100

($X^2=38.9$, $p<.001$, *Kramerov V*=.120)

Fleksibilan rad

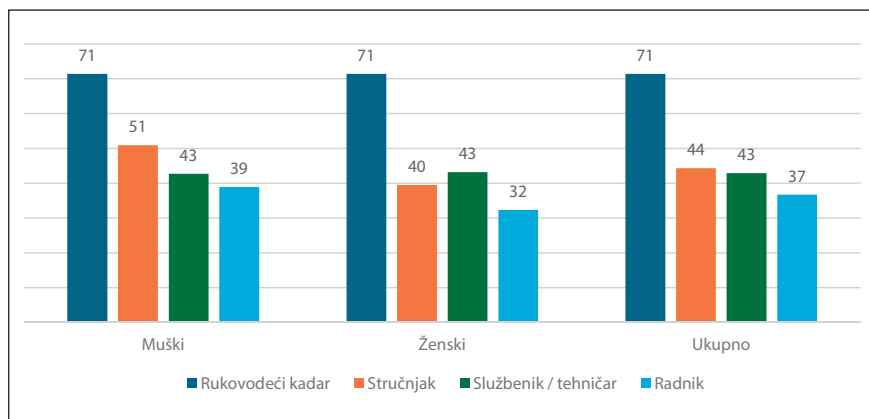
Među onima koji rade, nešto manje od polovine (42%) ispitanika ima mogućnost fleksibilne organizacije radnog vremena, što znači da radno vreme mogu prilagoditi svojim potrebama — kliznim radnim vremenom, radom od kuće, raspodelom radnih sati i slično. Zanimljivo je da ova mogućnost značajno varira u odnosu na tip rada: najviše fleksibilnosti, očekivano, imaju oni koji rade sezonske poslove (80%) i privremene poslove (63%), dok je među zaposlenima na neodređeno vreme to 44%, a na određeno vreme samo 27%. Poslednji rezultat ukazuje da ugovori na određeno vreme nose manje formalnih i neformalnih mogućnosti za usklađivanje radnih i porodičnih obaveza.

Grafikon 4.6: Mogućnost organizacije radnog vremena u skladu sa ličnim potrebama (klizno radno vreme, rad od kuće, raspored satnice i sl.)

Muškarci nešto češće prijavljuju mogućnost korišćenja fleksibilnih radnih aranžmana u odnosu na žene (grafikon 4.6). Za ovu pojavu postoje dva potencijalna objašnjenja. Prvo, muškarci zauzimaju pozicije koje pružaju više moći, autonomije i fleksibilnosti u radu. Drugo, u pogledu povezanosti između tipa ugovora na poslu, pola i fleksibilnosti rada, i muškarci i žene imaju sličnu raspodelu, pa ne postoje značajne razlike. Razlike se javljaju kod tipa zanimanja koje obavljaju ispitanici (grafikon 4.7). Najviše fleksibilnosti u radu prijavljuju rukovodioci. S obzirom na to da sami organizuju svoj posao, očekivano je da imaju mogućnost da utiču na dinamiku i veću slobodu pri organizaciji radnog vremena.²²

Grafikon 4.7: Mogućnost u organizacije radnog vremena u skladu sa ličnim potrebama u odnosu na klasu ispitanika

Najmanje fleksibilnosti na poslu prijavljuju radnici. Postoje dve zanimljive razlike kada je reč o odnosu pola i klase. Stručnjaci češće prijavljuju fleksibilnost rada od stručnjakinja, a radnici nešto češće od radnica, što ukazuje da muškarci imaju fleksibilnije podešene radne aranžmane. Ovi nalazi pokazuju da rukovodioci i stručnjaci imaju veći stepen autonomije i fleksibilnosti od službeničkih i radničkih zanimanja, a posledično i verovatno manje mogućnosti da usklade poslovne i porodične obaveze.

22 Druga strana fleksibilnosti rada može biti mnogo veća dostupnost organizaciji tokom dana, i nedelje.

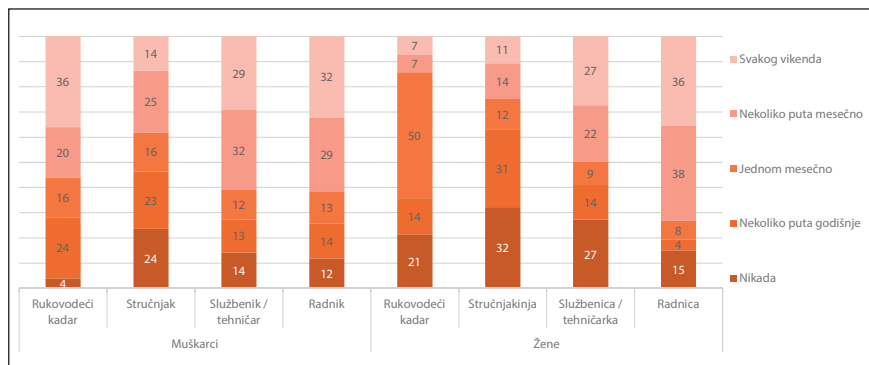
Tabela 4.2: Stepen učestalosti nestandardnih oblika rada

	Prekovremeni rad			Redovne smene koje uključuju noćni rad			Da u kratkom roku doznajete da morate da radite prekovremeno / menjate smene			Rad vikendom		
	Ukupno	Muški	Ženski	Ukupno	Muški	Ženski	Ukupno	Muški	Ženski	Ukupno	Muški	Ženski
Nikada	22	18	27	69	58	81	44	38	50	21	17	27
Nekoliko puta godišnje	26	23	29	7	10	4	27	29	25	18	16	19
Nekoliko puta mesečno	28	30	24	14	18	8	17	18	15	12	13	11
Nekoliko puta nedeljno	14	16	11	8	10	4	8	10	6	25	28	28
Svakodnevno	11	12	9	3	4	3	5	6	4	24	27	21

Nestandardni oblici rada uključuju prekovremeni rad, smene koje obuhvataju i noćni rad, rad vikendom, ali i nepredvidivost radne satnice, koja se ogleda u kratkim rokovima u kojima se zaposleni obaveštavaju da treba da rade prekovremeno ili da menjaju smene (tabela 4.2). Četiri od pet (78%) ispitanika radi prekovremeno, a svaki deseti (11%) radi prekovremeno svakog dana. Oko trećine ispitanika (31%) obavlja poslove koji uključuju noćne smene, gotovo četiri od pet ispitanika (79%) radi vikendom, dok nešto više od polovine (54%) u kratkom roku saznaje da mora da radi prekovremeno i/ili menja smene. Svim oblicima nestandardnog rada više su izloženi muškarci nego žene. Tako muškarci i češće i učestalije rade prekovremeno, češće rade u noćnim smenama, rade vikendom i imaju manje šansi da adekvatno planiraju svoje vreme, jer u kratkom roku doznaju da moraju da rade prekovremeno ili da menjaju smene. Dalje, razlike su evidentne i prema zanimanjima koje obavljaju muškarci i žene. Tako kod muškaraca najmanje prekovremenog rada obavljaju stručnjaci, zatim službenici i tehničari, pa radnici, a najviše rukovodioci. Kod žena najmanje prekovremenog rada obavljaju službenice i tehničarke, zatim radnice i stručnjakinje, a najviše žene na rukovodećim pozicijama. Među muškarcima stručnjaci i rukovodioci značajno ređe rade u noćnim smenama u poređenju sa službenicima, tehničarima i, naročito, radnicima. Sličan je redosled distribucije opterećenja i među ženama prema zanimanju. Među muškarcima najmanje opterećenje radom vikendom imaju stručnjaci; nešto veće, ali gotovo podjednako, službenici, tehničari i radnici; a najviše rukovodioci. Kod žena je raspodela slična: najmanje su opterećene stručnjakinje, zatim službenice i tehničarke, dok su radnice i preduzetnice/samozaposlene žene podjednako

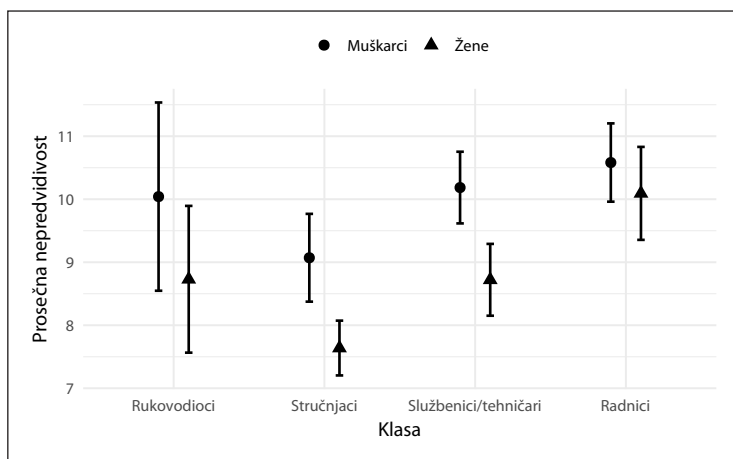
opterećene (grafikon 4.8). I kod poslednjeg indikatora, nepredvidivosti rada, odnosno kratkog roka kada doznaju da treba da rade prekovremeno ili u smenama, među muškarcima su stručnjaci nešto manje izloženi ovakvim zahtevima, dok su svi ostali pod nešto većim pritiskom, a naročito službenici i tehničari. Kod žena su posebno radnice izložene ovoj vrsti rizika u odnosu na sve druge kategorije.

Grafikon 4.8: Učestalost rada vikendom – muškarci i žene

Posmatrajući ukupan stepen nepredvidivosti rada (grafikon 4.9), primećujemo da su najmanje njime opterećene stručnjakinje, a najviše radnici. Sa rastom klasnog položaja opada stepen nepredvidivosti rada, ali raste stepen razlika između muškaraca i žena. Gotovo da ne postoje razlike između radnika i radnica, ali su one značajno veće među službenicima i tehničarima, kao i među stručnjacima.

Grafikon 4.9: Ukupan stepen nepredvidivosti rada u odnosu na klasni položaj

Izvesne razlike javljaju se i u odnosu na tip ugovora na poslu. Kod muškaraca je situacija sledeća: prekovremeni rad češće obavljaju oni koji rade sezonske i povremene poslove, a u toj populaciji se češće događa da u kratkom roku saznaju da treba da rade dodatno ili da menjaju smene. S druge strane, rad u noćnim smenama češće od ostalih obavljaju oni koji rade na određeno vreme. Među ženama razlika se javlja isključivo kod rada vikendom: najčešće rade žene sa sezonskim i privremenim ugovorima, zatim one koje imaju ugovore na određeno vreme, a najmanje one sa ugovorom za stalno. Konačno, razlike postoje i prema nivou obrazovanja ispitanika. Kod muškaraca učešće prekovremenog rada, noćnih smena i rada vikendom opada sa rastom obrazovanja. Posebno su opterećeni oni sa osnovnim obrazovanjem i završenom školom za radnička zanimanja. Tako čak 26% ispitanika sa osnovnim i 21% sa srednjim radničkim obrazovanjem svakodnevno radi prekovremeno, dok je taj udeo 11% među onima sa srednjom četvorogodišnjom školom i 7% među visokoobrazovanim. Više od polovine (55%) ispitanika sa osnovnim obrazovanjem radi vikendom, zatim 39% onih sa radničkim, 27% sa srednjom četvorogodišnjom i 17% sa visokim obrazovanjem. Nepredvidivost rada, kroz kratke rokove u kojima saznaju za promenu smene ili produženi rad, gotovo je podjednako raspoređena kod svih muškaraca bez obzira na obrazovanje.

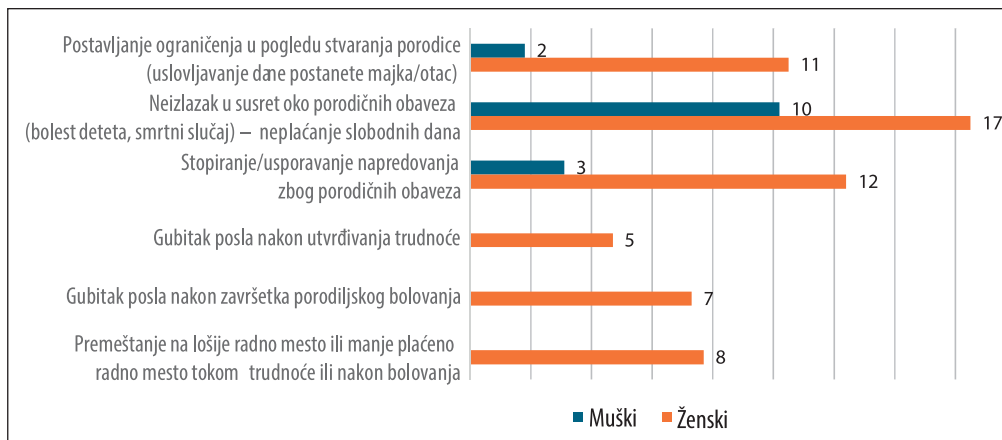
Među ženama učešće noćnog rada, rada vikendom i nepredvidivost rada opada sa rastom obrazovanja. Podatak da svaka četvrta (23%) žena sa osnovnim obrazovanjem radi prekovremeno svakog dana (a nijedna sa visokim obrazovanjem), kao i da dve od pet (39%) žena sa osnovnim i radničkim srednjim obrazovanjem rade vikendom, dok taj udeo iznosi samo 10% kod visokoobrazovanih, ukazuje na veći pritisak na žene sa nižim kvalifikacijama.

Izazovi na poslu

Značajan broj ispitanica i ispitanika na poslu je imao probleme zbog porodičnih obaveza (grafikon 4.10). Oko 11% žena je, prilikom zaposlenja ili tokom rada, imalo situaciju u kojoj je poslodavac postavljao ograničenja u pogledu porodičnog planiranja. I manji broj muškaraca (2%) susreo se sa sličnim zahtevima na poslu. Svaka šesta žena i svaki deseti muškarac su imali situaciju da im poslodavac ne izlazi u susret oko porodičnih obaveza, poput bolesti deteta, tako što im ili ne dopušta da uzmu slobodan dan, ili tako što im oduzima dnevnicu za taj dan. Svaka osma žena (12%) smatra da joj je zbog porodičnih obaveza usporeno ili čak zaustavljeno napredovanje na poslu, dok to tvrdi oko 3% muškaraca. Žene su dodatno imale veće izazove kada su, zbog trudnoće, morale da se povuku s tržišta rada. Svaka

dvadeseta žena je izgubila posao odmah nakon potvrde trudnoće, nešto više (7%) nakon završetka porodijskog bolovanja, a dodatnih 8% je, nakon vraćanja na posao, premešteno na lošije ili manje plaćeno radno mesto.

Grafikon 4.10: Izazovi na poslu zbog porodičnih planova i obaveza

Ni ovi rizici nisu podjednako raspodeljeni među ispitivanom populacijom, a tip trenutnog radnog ugovora kod žena najdirektnije je povezan sa svim rizicima. Čak 28% žena koje rade na privremenim ili sezonskim poslovima suočava se sa postavljanjem ograničenja od strane poslodavaca u pogledu porodičnog planiranja, zatim 14% žena sa ugovorima na određeno vreme i 6% žena sa ugovorima na neodređeno vreme. Slična je situacija i sa nedostatkom razumevanja poslodavaca za porodične obaveze: ovo negativno iskustvo ima 32% žena koje rade na privremenim i sezonskim poslovima, 27% žena sa ugovorima na određeno vreme i 11% žena sa ugovorima na neodređeno vreme. Žene koje rade privremene i sezonske poslove znatno češće ostaju bez posla nakon završetka porodijskog bolovanja (24%) u poređenju sa ženama sa ugovorom na određeno vreme (8%) i onima sa ugovorom na neodređeno vreme (5%).

U odnosu na zanimanje ispitanica, poslodavci najčešće ne izlaze u susret službenicama (22%) i radnicama (19%), a ređe stručnjakinjama (13%). U pogledu obrazovanja, stopiranje ili usporavanje napredovanja prisutnije je kod žena sa visokim obrazovanjem (16%), nešto manje kod onih sa četvorogodišnjom srednjom školom (11%), oko 7% kod onih sa srednjom radničkom školom, dok nije zabeleženo kod žena sa osnovnim obrazovanjem. Zanimljivo je da, u odnosu na kvalifikacije i zanimanje ispitanika, ne postoje velike varijacije, što ukazuje da ovi rizici pogađaju gotovo sve segmente populacije sličnom verovatnoćom.

Diskusija

Naše polazne pretpostavke su u skladu sa nalazima iz ovog poglavlja: niži obrazovni nivo i klasni položaj prate viši rizici na tržištu rada — nezaposlenost, nestabilni ugovori, nepredvidivost rada i manjak fleksibilnih opcija na poslu. Žene su znatno češće van tržišta rada, posebno ako pripadaju nižim klasama. Muškarci su, s druge strane, prisutniji na tržištu rada, ali češće obavljaju rizične i nestandardne poslove. Rizici na tržištu rada, naročito oni kojima su žene izložene, dovode do toga da se parovi sa nižim kvalifikacijama češće odlučuju da radi samo jedan supružnik — obično muškarac. Učešće parova u kojima oboje zarađuju najveće je među stručnjacima i visokoobrazovanim, a najmanje među onima sa osnovnim obrazovanjem. Možemo pretpostaviti da su oba supružnika kod stručnjaka i rukovodioca češće zaposleni zbog veće sigurnosti, nižih rizika i većih benefita u sferi rada. Službenici, tehničari i, posebno, radnici često se odlučuju, ili su primorani, da radi samo jedan supružnik (muškarac), dok se žena zbog neizvesnosti zaposlenja i radnih uslova posvećuje deci i porodici. U našem uzorku, vraćanje žena na tržište rada se ne dešava nakon prvih par godina života deteta, već značajan broj žena dugoročno ostaje van sfere rada.

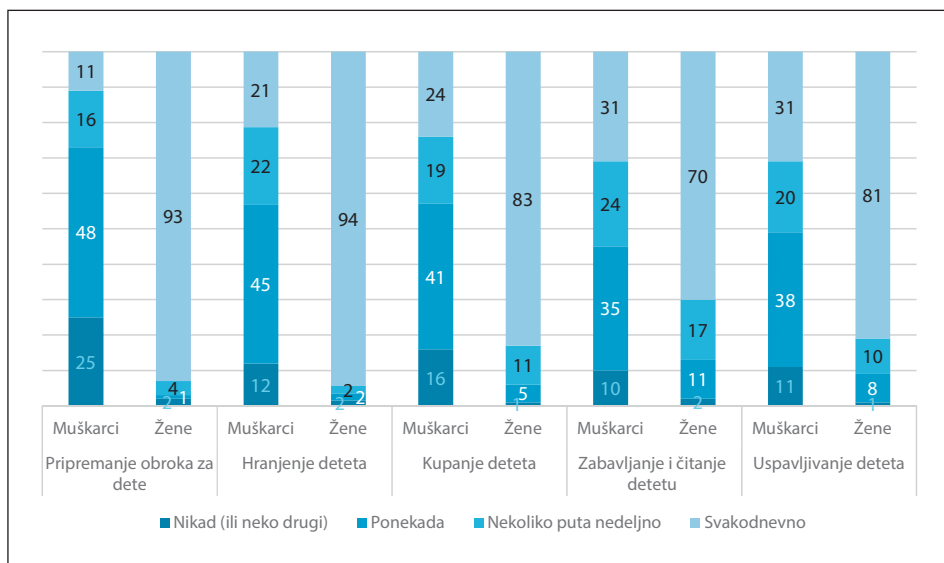
Podela rada u privatnoj sferi: roditeljska faza – predškolsko dete

Nega dece

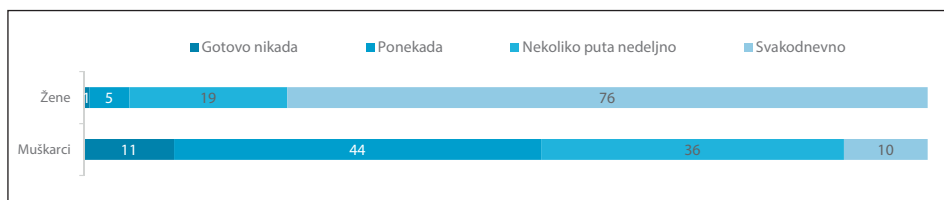
Među muškarcima postoje značajne varijacije u stepenu uključenosti u aktivnosti u vezi sa negom deteta predškolskog uzrasta. Oni su nešto češće svakodnevno ili gotovo svakodnevno uključeni u aktivnosti koje su interaktivne, poput uspavljivanja, zabavljanja i čitanja priča deci, dok su nešto ređe uključeni u aktivnosti poput pripreme hrane za dete, oblačenja, prepovijanja i hranjenja. Najveći broj muškaraca se u navedene aktivnosti uključuje povremeno, dok se, u zavisnosti od tipa aktivnosti, između 11% (uspavljivanje) i 25% (priprema obroka) nikada ne uključuje.

Ukupno gledano, prema indeksu stepena uključenosti muškaraca u aktivnosti nege, 11% muškaraca nije uključeno ni u jednu od navedenih aktivnosti, dok se više od dve petine (44%) povremeno uključuje u aktivnosti nege. Svaki treći muškarac (36%) u proseku je uključen nekoliko puta nedeljno, dok je svaki deseti (10%) intenzivno uključen u aktivnosti nege, odnosno uključen je (gotovo) svakodnevno.

Grafikon 5.1: Stepen učestvovanja muškaraca i žena u aktivnostima nege

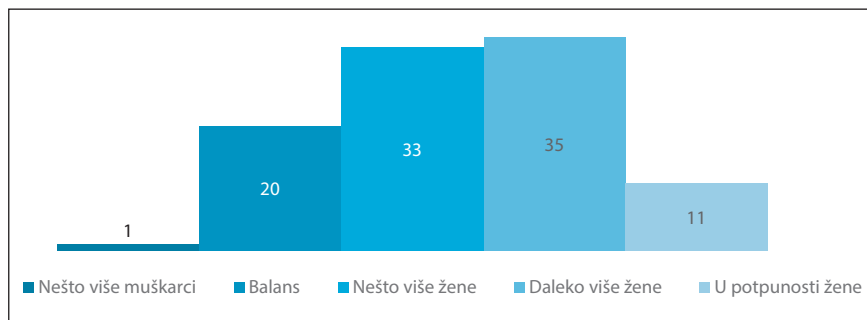
Grafikon 5.2: Stepen učestvovanja muškaraca i žena u aktivnostima nege – indeks

Kod žena ne postoje velike varijacije u stepenu uključenosti u aktivnosti nege, s obzirom na to da je najveći broj majki svakodnevno uključen u sve merene aktivnosti. Više od devedeset procenata majki svakodnevno sprema obroke za dete i hrani ga. Majke redovno kupaju svoju decu, a nešto manji broj ih svakodnevno uspavljuje. Najveće razlike primećuju se u igranju, zabavljanju i čitanju deci – oko dve trećine majki to čini svakodnevno, oko 17% nekoliko puta nedeljno, dok 13% to radi povremeno. Učešće majki koje ne obavljaju pojedinačne aktivnosti kreće se između 1% i 2%. Posmatrajući indeks aktivnosti, tri četvrtine majki svakodnevno je uključeno u aktivnosti nege, oko 19% nekoliko puta nedeljno, dok je tek svaka dvadeseta majka (5%) uključena povremeno. Veoma mali broj majki (oko 1%) uopšte nije uključen u negu svoje dece ili je u nju uključen samo sporadično.

Imajući u vidu ovakvu distribuciju na individualnom nivou, ne iznenađuje što je, kada se posmatra relativan odnos uključenosti između supružnika, opterećenje žena znatno veće. U tek 1% parova muškarci obavljaju nešto više poslova nege, u svakom petom paru stepen uključenosti je izbalansiran, u nešto manje od trećine parova (31%) žene obavljaju nešto više, dok u nešto više od trećine parova (35%) žene obavljaju znatno više poslova od svojih supružnika. Kod 14% parova sve aktivnosti nege obavljaju isključivo žene.

Grafikon 5.3: Stepen raspodele (balansa) aktivnosti nege unutar parova

U nastavku su prikazane analize odnosa nege prema indikatorima stratifikacije, radnim uslovima i raspoloživim resursima, dok su statistički rezultati izneti u tabelama B1.1–B1.11 u aneksu.

Stratifikacija

Uključenost muškaraca. Klasni položaj muškaraca jasno je povezan s njihovim učešćem u aktivnostima nege. Stručnjaci značajno više učestvuju u aktivnostima nege u odnosu na službenike, tehničare i radnike. Jedan od razloga jeste i povezanost klasnog položaja sa stepenom obrazovanja i vrednostima (s obzirom na to da je ova populacija manje patrijarhalna), a drugi sa mogućnostima koje dolaze iz sfere rada. Tako 63% stručnjaka učestvuje u ispitivanim aktivnostima svakodnevno ili nekoliko puta nedeljno, dok je to slučaj sa 44% službenika i tehničara i 35% radnika. Dodatno, i rukovodioci više učestvuju u poređenju s radnicima, a službenici više u odnosu na radnike. Klasni položaj supruge na sličan je način povezan sa stepenom uključenosti muškaraca. Ukoliko su im supruge stručnjakinje, oni će biti u većoj meri uključeni nego ako su im supruge radnice. Zapravo, s povećanjem klasnog položaja supruge raste i stepen uključenosti muškaraca u aktivnosti nege. Tako je na visokom nivou (svakodnevno i nekoliko puta nedeljno) čak 77% rukovoditeljki uključeno, 59%

stručnjakinja, 44% službenica i tehničarki i 39% radnica. Dalje, odnos klasnog položaja supružnika takođe pokazuje zanimljive razlike. Najveći stepen uključenosti muškaraca beleži se kada su oba supružnika stručnjaci (69% je uključeno svakodnevno ili nekoliko puta nedeljno), zatim kada je muškarac stručnjak, a žena niže pozicionirana (49% je uključeno svakodnevno ili nekoliko puta nedeljno), potom kada je žena stručnjakinja, a muž niže na klasnoj lestvici (45% je uključeno svakodnevno ili nekoliko puta nedeljno), a zatim sledi situacija kada su oboje službenici ili tehničari (42% je uključeno svakodnevno ili nekoliko puta nedeljno). Kada su oboje stručnjaci, stepen uključenosti muškarca viši je u odnosu na sve druge kombinacije, osim kada je on stručnjak, a supruga ima niži položaj.

Uključenost žena. I dok je stepen varijacija među muškarcima relativno visok, među ženama je nizak, a nijedan od klasnih indikatora nije povezan sa njihovim stepenom učestvovanja. Ni klasni položaj same žene, ni klasni položaj njenog supruga, kao ni klasni status para ne pokazuju značajne razlike u stepenu učestvovanja žena u aktivnostima nege.

Stepen (a)simetrije. S obzirom na male varijacije u uključenosti žena, većina varijabilnosti indeksa koji izražava balans između supružnika potiče od razlika među samim muškarcima. Zbog toga su i indikatori koji su povezani sa stepenom (dis)balansa između supružnika gotovo identični onima koji su povezani sa stepenom uključenosti muškaraca u negu dece. Klasni položaj muškarca gotovo je linearno povezan sa raspodelom nege između supružnika. Što je pozicija muškarca na klasnoj lestvici viša, disbalans između supružnika se smanjuje, dok se, s druge strane, sa nižom klasnom pozicijom povećava asimetrija među njima. Tako čak 34% muškaraca stručnjaka podjednako deli negu dece sa svojom suprugom, dok je to slučaj sa 17% službenika i tehničara i 12% radnika. Među ženama ključne razlike javljaju se na polovima – između rukovoditeljki i stručnjakinja s jedne strane i radnica s druge. Tako rukovoditeljke u 39% slučajeva imaju egalitarnu raspodelu nege, stručnjakinje u 28%, dok takvu raspodelu sa supružnikom ostvaruje svaka peta službenica ili tehničarka (19%) i radnica (21%). Zanimljiv je i odnos između klasnog položaja supružnika. Najbliži balansu su parovi u kojima su oba supružnika stručnjaci – u 36% slučajeva imaju potpuno egalitarnu raspodelu nege. Sledе parovi u kojima je suprug stručnjak, a supruga na nižoj klasnoj poziciji (29% egalitarnih parova), kao i oni u kojima je supruga stručnjakinja, a suprug na nižoj poziciji (19% egalitarnih parova). Nakon njih sledе parovi službenika ili radnika, kao i različite kombinacije u kojima je jedan od supružnika na nižoj klasnoj poziciji.

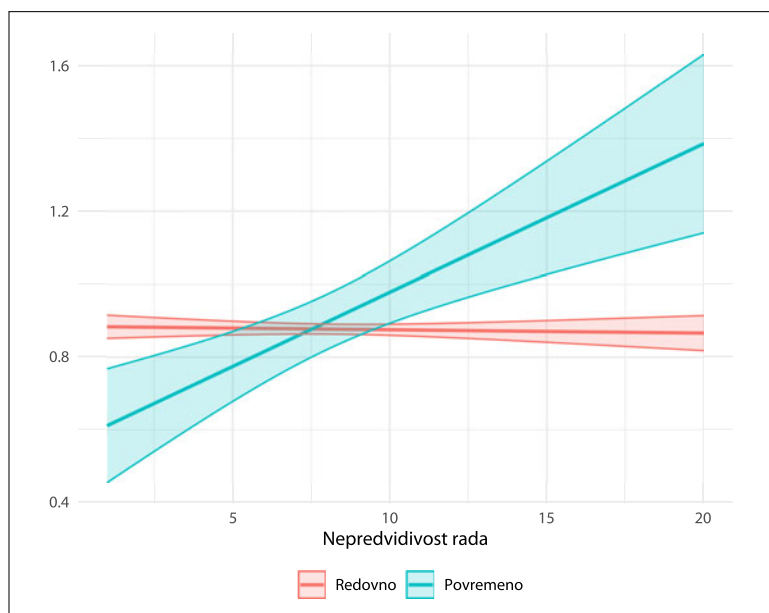
Uslovi rada

Uključenost muškaraca. Fleksibilnost rada nije povezana sa stepenom uključenosti muškaraca u negu dece. Bez obzira na to da li im se na poslu nudi klizno radno vreme, rad od kuće, raspodela satnice ili nešto slično, njihov stepen uključenosti ostaje na sličnom nivou kao i kada imaju fiksno radno vreme u radnim prostorijama. Međutim, značajne razlike postoje kada je reč o nestandardnim oblicima rada i nepredvidivostima koje dolaze iz sfere rada. Sumarno posmatrano, u situacijama kada postoji neki od oblika nestandardnog rada, muškarci su manje uključeni u aktivnosti nege. Detaljna analiza otkriva dodatne nijanse. Kada su primorani da rade prekovremeno ($r = -.141, p < .05$), njihova prisutnost u kući je ređa, a posledično je i angažman oko dece niži. Takođe, kada posao podrazumeva redovne smene koje uključuju i noćni rad ($r = -.190, p < .01$), muškarci su manje angažovani oko dece, kao i u situacijama kada raste učestalost rada vikendom ($r = -.206, p < .01$). Stepem uključenosti muškarca ne zavisi ni od toga da li njegova supruga ima mogućnost fleksibilnog korišćenja radnog vremena, niti od stepena nepredvidivosti njenog posla.

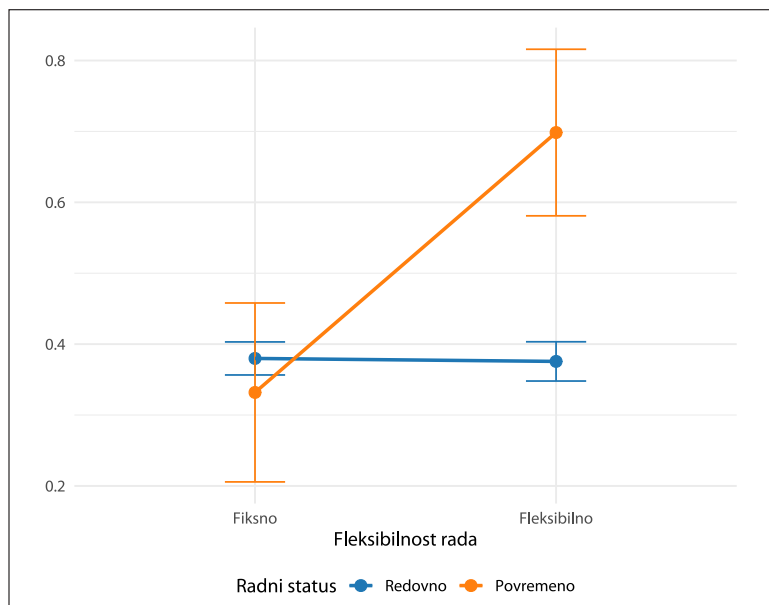
Uključenost žena. Fleksibilne opcije na poslu omogućavaju majkama da budu više uključene u negu svoje dece – i zaista jesu. One koje imaju ove opcije na raspolaganju u većoj meri su svakodnevno angažovane oko svoje dece (79% svakodnevno), u poređenju sa onima koje imaju fiksno radno vreme i rade u radnim prostorijama (71% svakodnevno). Nepredvidivost rada ne utiče u velikoj meri na stepen uključenosti žena u negu, s obzirom na to da sumarni pokazatelj ne ukazuje na značajne razlike. Pojedinačna analiza indikatora nam, međutim, otkriva da su majke koje obavljaju poslove koji podrazumevaju redovne noćne smene u nešto manjoj meri uključene u negu dece, u poređenju sa ženama koje nemaju ovakve radne zahteve ($r = -.198, p < .001$). Takođe, nepredvidivost rada nema isti efekat na žene koje rade redovno i na one koje poslove obavljaju povremeno. Žene koje rade redovno angažovane su u istoj meri, bez obzira na to koliko im je posao nepredvidiv. Istovremeno, kod žena koje rade povremeno, što im je posao predvidiviji, to su one angažovnije oko kućnih poslova. To pokazuje analiza interakcije između ove dve varijable u grafikonu 5.4.

Stepen (a)simetrije. Fleksibilnost rada, bilo muškarca ili žene, ne utiče na stepen raspodele obaveza oko nege dece. Bez obzira na to da li jedan od supružnika, ili oba, imaju mogućnost da posao obavljaju sa većim stepenom fleksibilnosti, relativan odnos uključenosti ne razlikuje se od onih

Grafikon 5.4: Stepen nepredvidivosti rada i tip rada – interakcije (nega – žena)

Grafikon 5.5: Mogućnost fleksibilnosti posla i tip rada – interakcije (nega – asimetrija)

parova u kojima oba partnera imaju fiksno radno vreme. Fleksibilnost je, međutim, na drugačiji način povezana sa tipom radnog angažmana i posredno utiče na stepen raspodele nege. Naime, kada muškarci rade redovno, stepen raspodele poslova ostaje na istom nivou (grafikon 5.5). Ali, ukoliko su zaposleni povremeno, tada se javlja veća asimetrija na teret žena.

Izvesne razlike javljaju se u odnosu na stepen nepredvidivosti rada. Najpre, sumarno posmatrano, kada postoji neki oblik nepredvidivosti rada na poslu muškarca, raspodela obaveza nege pomera se u pravcu veće asimetrije, ka većem opterećenju žena. Detaljna analiza pojedinačnih indikatora otkriva da, što učestalije muškarci rade poslove koji uključuju prekovremeni rad ($r = .233, p < .001$), njihove supruge preuzimaju veći deo poslova nege oko dece. Dalje, učestaliji rad muškaraca u noćnim smenama utiče na preliivanje obaveza na njihove supruge i veću asimetriju u raspodeli nege ($r = .231, p < .001$). Konačno, sa povećanjem radnih obaveza vikendom, asimetrija između supružnika raste u korist većeg opterećenja žene ($r = .230, p < .001$). Dakle, rizici rada muškarca ga „oslobađaju” jednog dela domaćih obaveza, koje tada preuzimaju njihove supruge. S druge strane, kako na sumarnom nivou (izraženom indeksom) tako i na nivou pojedinačnih indikatora, ne postoji uticaj nepredvidivosti rada žene na stepen raspodele obaveza oko nege dece između supružnika.

Resursi

Uključenost muškaraca. Obrazovanje je ključni resurs na tržištu rada, s obzirom na to da su formalne kvalifikacije neophodne za obavljanje mnogih zanimanja. Obrazovanje pokazuje visok stepen korelacije sa klasnom strukturom ($r = .694, p < .001$) i sa prihodima muškarca ($r = .30, p < .001$). Analize pokazuju da su obrazovanje muškarca i obrazovanje žene linearno povezani sa stepenom uključenosti muškaraca u negu dece. Sa porastom stepena obrazovanja muškarca raste i stepen njegove uključenosti u negu. Tako su muškarci sa diplomom fakulteta u 58% slučajeva uključeni svakodnevno ili nekoliko puta nedeljno, dok je to slučaj sa 40% onih sa srednjom školom i 26% onih sa osnovnim obrazovanjem. Sa porastom nivoa obrazovanja supruge takođe raste i stepen uključenosti muškaraca. Kada supruga ima visoko obrazovanje, muškarci su svakodnevno ili nekoliko puta nedeljno angažovani u 56% slučajeva. Ovo učešće opada sa nižim obrazovanjem žene – na 40% kod onih sa srednjom školom i na 22% kada supruga ima samo osnovno obrazovanje. Na kraju, prihodi muškaraca pozitivno koreliraju sa stepenom njihove uključenosti, što imaju veće prihode, muškarci su u većoj meri uključeni u negu dece. Takođe, prihodi njihovih suprug pozitivno koreliraju sa stepenom njihove uključenosti, jer što više prihoda ima supruga, viši je stepen angažovanosti muškaraca.

Dodatno, relativan odnos doprinosa zajedničkom budžetu takođe pokazuje efekte, što je veći relativni udeo prihoda žena u budžetu, muškarci su angažovaniji u nezi dece. Poslednji nalazi pokazuju da resursi supruge značajno utiču na dinamiku para, koja uključuje dogovore ili pregovore oko nege dece.

Muškarci koji redovno rade u većoj meri su uključeni u negu dece, u odnosu i na one koji rade povremeno, i na one očeve koji uopšte ne rade. Iako očevi koji ne rade, kao i oni koji rade samo povremeno, imaju više vremena u odnosu na one koji redovno idu na posao, potonji su ipak značajno češće uključeni u roditeljske aktivnosti nege. Apsolutne razlike nisu velike, jer se aktivnosti, na skali od 0 do 3, kod prve dve grupe kreću oko vrednosti 1, dok se kod treće grupe kreću oko 1.3 – dakle, u proseku variraju unutar kategorije „ponekad”. Tako tek svaki dvanaesti (8%) muškarac koji redovno radi nije nikada uključen ni u jednu aktivnost, dok je to slučaj sa 28% onih koji ne rade i 27% onih koji rade povremene poslove. Istovremeno, polovina (49%) onih koji rade redovno uključeni su u aktivnosti nege svakodnevno ili nekoliko puta nedeljno, dok je to slučaj sa svega četvrtinom (26%) onih koji rade povremeno i 27% onih koji uopšte ne rade.

Uključenost muškaraca u negu dece na sličan način varira i u odnosu na radni status supruge. Kada žena redovno radi veća je verovatnoća da će njen suprug biti u većoj meri uključen u aktivnosti nege, nego kada ona radi povremene poslove ili kada je nezaposlena. Kada supruga redovno radi, svega 7% muškaraca nije uključeno u negu, za razliku od 12% onih čije supruge rade povremeno i 19% onih čije su supruge nezaposlene. Više od polovine muškaraca (55%) čije supruge rade redovno uključeni su u negu svakodnevno ili nekoliko puta nedeljno, dok je to slučaj kod trećine (33%) onih čije supruge rade povremeno i 31% onih čije su supruge nezaposlene.

Posmatrano prema radnom statusu para, primećuje se da je najveći stepen uključenosti muškaraca u negu dece onda kada oba supružnika rade – u tom slučaju je 53% muškaraca svakodnevno ili nekoliko puta nedeljno uključeno u negu. Ova kategorija parova značajno se razlikuje od svih drugih kombinacija radnog statusa, jer kada jedan od supružnika ne radi, oko trećine muškaraca je uključeno u negu svakodnevno ili nekoliko puta nedeljno. Bez obzira na to da li muškarac radi a žena je nezaposlena, žena radi a muškarac je nezaposlen, ili su oboje nezaposleni, stepen uključenosti muškaraca u aktivnosti nege je niži u odnosu na situaciju u kojoj oba supružnika rade. Dodatno, stepen učestvovanja muškaraca gotovo je isti u parovima u kojima jedan supružnik (bilo koji) ne radi i u parovima u kojima oboje ne rade.

Uključenost žena. Učestvovanje žena nije povezano sa stepenom obrazovanja njihovog supruga, ali jeste sa stepenom njihovog obrazovanja na pozitivan način – žene su više uključene ukoliko imaju visoko obrazovanje u odnosu na one sa osnovnom školom. Tek 6% žena sa visokim obrazovanjem se nikada ili ponekad uključuje u negu, za razliku od 14% žena sa osnovnom školom. Ovo je zanimljiv nalaz, kao i nalaz o različitim nivoima uključenosti žena u odnosu na klasni položaj, jer ukazuje na potencijalne razlike u roditeljskim stilovima među različitim društvenim slojevima. Ideal intenzivnog majčinstva, odnosno roditeljstva koje podrazumeva svakodnevnu prisutnost u dečjim životima, prisutniji je kod žena srednje klase. Visina prihoda žena i muškaraca, kao i razlika u prihodima između njih, nisu povezani sa stepenom uključenosti majki u negu dece. Stepem uključenosti žene u negu dece uopšte ne zavisi ni od njenog radnog statusa, niti od radnog statusa njenog supruga. Bez obzira na to da li žena radi (povremeno ili stalno) ili ne, kao ni na to da li suprug radi (povremeno ili stalno) ili ne, žene su u proseku u istom stepenu uključene u aktivnosti nege. Odnos radnog statusa para pokazuje da on u izvesnoj meri utiče na stepen aktivnosti žena u nezi, žene su u većoj meri uključene u negu u parovima gde suprug radi, a ona ne, nego u parovima gde žena radi, a suprug ne. Tako je učešće žena koje jedino rade u porodici, a koje se u manjoj meri uključuju u negu (ponekad ili gotovo nikada), 16%, za razliku od 4% kada ona ne radi, a njen suprug radi.

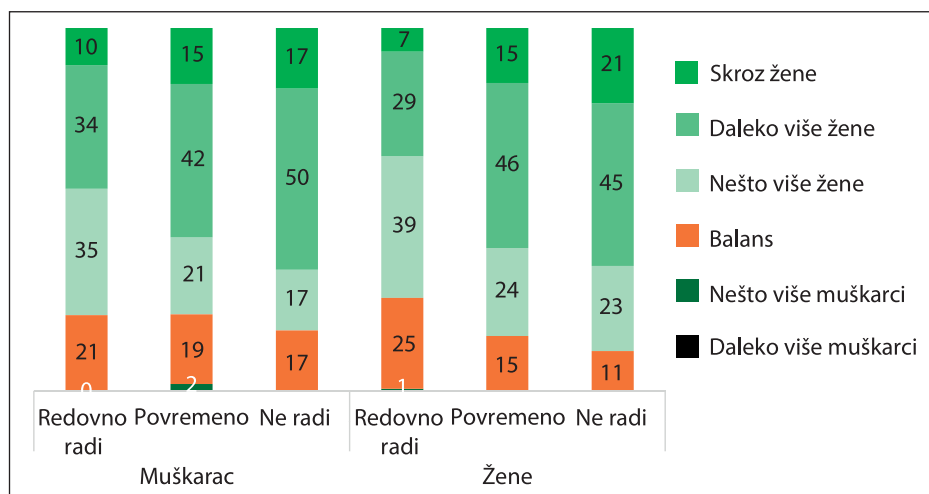
Stepen (a)simetrije. Obrazovanje muškarca i žene pozitivno je povezano s balansom aktivnosti nege, tako da sa svakim dodatnim nivoom obrazovanja opada asimetrija i par se pomera ka većem balansu. Kada muškarac ima visoko obrazovanje, potpuna egalitarnost je prisutna u 31% parova, za razliku od 15% parova kada muškarac ima srednje obrazovanje i 7% kada ima samo osnovno obrazovanje. Slično tome, kada žena ima visoko obrazovanje, egalitarna raspodela aktivnosti nege prisutna je u 26% parova, dok je ta vrednost 16% kada ona ima srednje, odnosno 14% kada ima osnovno obrazovanje. Primećuje se da je veza između (dis)balansa i obrazovanja žene nešto jača nego ona vezana za obrazovanje muškarca. Iako postoje razlike u stepenu asimetrije između visokoobrazovanih i ostalih, one ne postoje između onih sa srednjom i osnovnom školom, što potvrđuje da visokoobrazovani imaju drugačiji odnos prema roditeljstvu i formiraju distinktivan stil.

Prihodi supruge i muškarca takođe su pozitivno povezani s balansom, jer se sa povećanjem njihovih prihoda smanjuje stepen asimetrije između supružnika. Analizom prethodnog nalaza primećujemo da visina prihoda žene podiže učestvovanje muškaraca, što pre doprinosi smanjenju asimetrije nego što oslobađa ženu jednog dela aktivnosti nege. Konačno, relativan odnos prihoda supružnika pokazuje jasne veze s asimetrijom – kako

se parovi pomeraju ka većem učestvovanju žene u budžetu, tako opada stepen asimetrije između supružnika.

Dalje, radni status muškarca i žene povezan je sa stepenom balansa. Ukoliko suprug redovno radi, asimetrija je nešto niža nego kada ne radi uopšte, a disbalans je manji kad supruga radi, nego kad ne radi ili radi povremeno. Odnos radnog statusa para otkriva zanimljive rezultate: kada oboje rade, balans je nešto viši u poređenju sa situacijama kada suprug radi, a supruga ne radi ili kada oboje ne rade. Međutim, balans nije viši u situaciji kada supruga radi, a suprug ne radi. Sličan nivo balansa primećuje se kod parova u kojima oboje rade i kod parova u kojima je muškarac nezaposlen, a supruga radi. S druge strane, sličan nivo balansa postoji među parovima u kojima oboje ne rade i onima u kojima muškarac ne radi, a supruga je zaposlena.

Grafikon 5.6. Radni status muškarca i žene i stepen balansa nege između supružnika

Značaj resursa

Da bismo testirali relativan značaj različitih resursa, kao i da bismo proverili teorijske pretpostavke o odnosu prihoda i učestvovanja u aktivnostima nege, formirali smo nekoliko regresionih modela (tabela 5.1). U modelu koji uključuje sve indikatore se pokazuje značaj relativnog učešća prihoda u kućnom budžetu. Grafikon 5.7 pokazuje da je stepen angažmana muškaraca prilično nizak ukoliko supruga nema prihode uopšte, da je njegov angažman nešto viši i konstantan ukoliko supruga doprinosi kućnom budžetu do 80%, a nakon toga se opet povećava. Dalje, ukoliko

muškarci rade redovno, oni će biti u većoj meri uključeni u aktivnosti u odnosu na muškarce koji ne rade. Ukoliko njihove supruge redovno rade, muškarci će biti nešto više uključeni u aktivnosti u odnosu na muškarce čije supruge ne rade uopšte. Konačno, sa povećanjem nivoa obrazovanja muškaraca raste stepen njihove participacije, odnosno opada kod onih sa nižim nivoom obrazovanja.

U modelu (grafikon 5.8) koji uključuje sve indikatore resursa žena, relativno učešće u prihodima pokazuje marginalne efekte – u porodica-ma u kojima žene doprinose gotovo u potpunosti finansijama, one preuzimaju nešto više obaveza oko dece u poređenju sa ženama u parovima gde većinu doprinose muškarci (posebno kada su ženini prihodi između 41–60% i 61–80%). Ovaj rezultat ukazuje na potencijalni efekat neutralizacije rodnog odstupanja, tako što žene preuzimaju više obaveza oko dece kada njihovi supružnici ne doprinose kućnom budžetu, ili to čine marginalno. Dodatno, žene su nešto manje angažovane ukoliko su njihovi supružnici redovno zaposleni, u poređenju sa ženama čiji supružnici rade povremeno ili ne rade uopšte, što potkrepljuje prethodni nalaz o potencijalnom efektu neutralizacije.

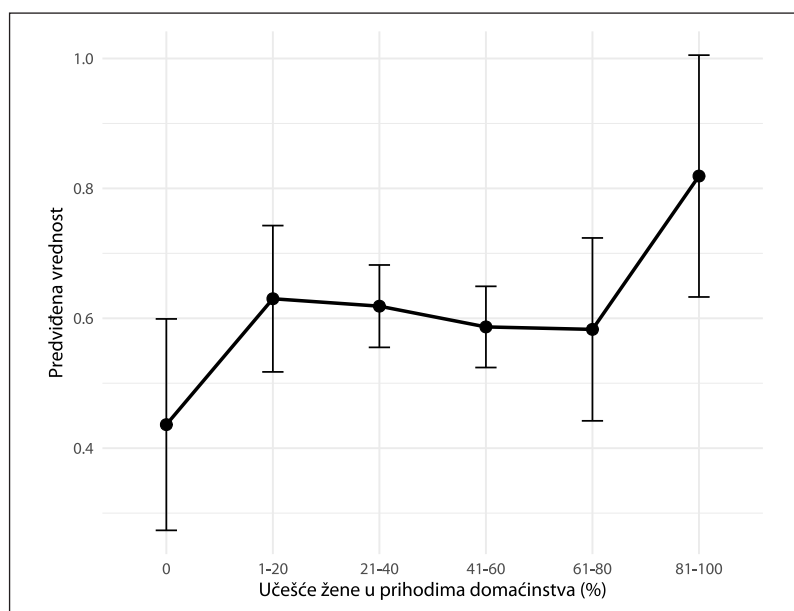
Analiza relativnog doprinosa kućnom budžetu pokazuje da je asimetrija između supružnika (grafikon 5.9) najveća u slučajevima kada muškarac gotovo u potpunosti doprinosi kućnom budžetu, a najniža kada to čini žena, iako je značaj ovih efekata marginalan. U kombinovanom modelu, apsolutni prihodi žene ne pokazuju značajne efekte na stepen (a)simetrije, dok postoje male razlike kod relativnog učešća supružnika u prihodima, tako što je u parovima u kojima (gotovo) u potpunosti žena doprinosi nešto niži stepen asimetrije u odnosu na parove gde ona ne doprinosi uopšte. Samo obrazovanje muškarca i radni status žene povezani su sa stepenom asimetrije – naime, u parovima u kojima muškarci imaju visoko obrazovanje, asimetrija je manja nego u parovima u kojima muškarac ima srednje obrazovanje. Dodatno, asimetrija je viša ukoliko žena radi povremene poslove.

Tabela 5.1: Povezanost resursa sa stepenom nege deteta predškolskog uzrasta – linearna regresija

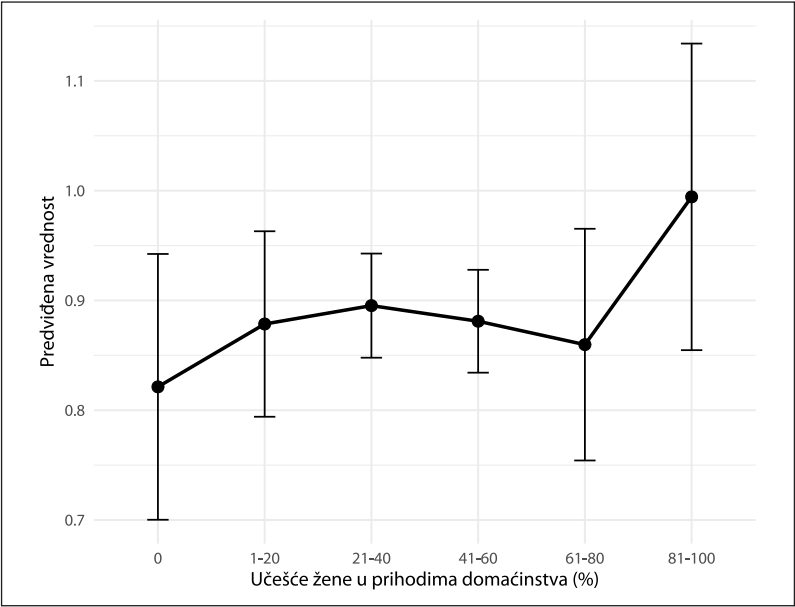
	Muškarac	Žena	Razlika
Constant	-9.430*	-5.336†	4.022
Broj dece u porodici	-0.036*	0.003	0.039*
Godine	0.005*	0.003*	-0.002
Muškarac – osnovno (ref. Visoko)	-0.087	-0.004	0.082
Muškarac – srednje	-0.108**	-0.012	0.094**

	Muškarac	Žena	Razlika
Žena – osnovno (ref. Visoko)	-0.036	-0.049	-0.012
Žena – srednje	0.014	0.036	0.022
Prihod žene	0.00002	-0.0001	-0.0001
Muškarac ne radi (ref. radi)	-0.215*	-0.114†	0.101
Muškarac povremeno	-0.038	-0.056	-0.018
Žena ne radi (ref. radi)	0.039	0.069	0.026
Žena povremeno	-0.122**	0.026	0.148**
Prihod žene – 0% (ref. 81-100%)	-0.383**	-0.173†	0.212†
Prihod žene – 1–20%	-0.189†	-0.116	0.071
Prihod žene – 21–40%	-0.200*	-0.099	0.099
Prihod žene – 41–60%	-0.232*	-0.113†	0.119
Prihod žene – 61–80%	-0.236*	-0.135†	0.102
N	378	381	378
Adj. R ²	0.149	0.012	0.122

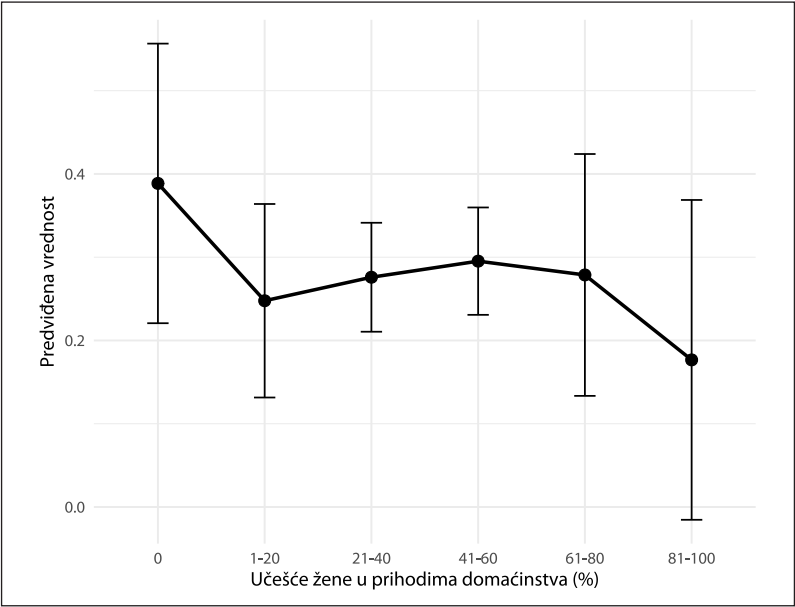
Grafikon 5.7. Učešće muškaraca (nega)
i relativno učešće supružnika u prihodima

Grafikon 5.8. Učešće žena (nega) i relativno učešće supružnika u prihodima

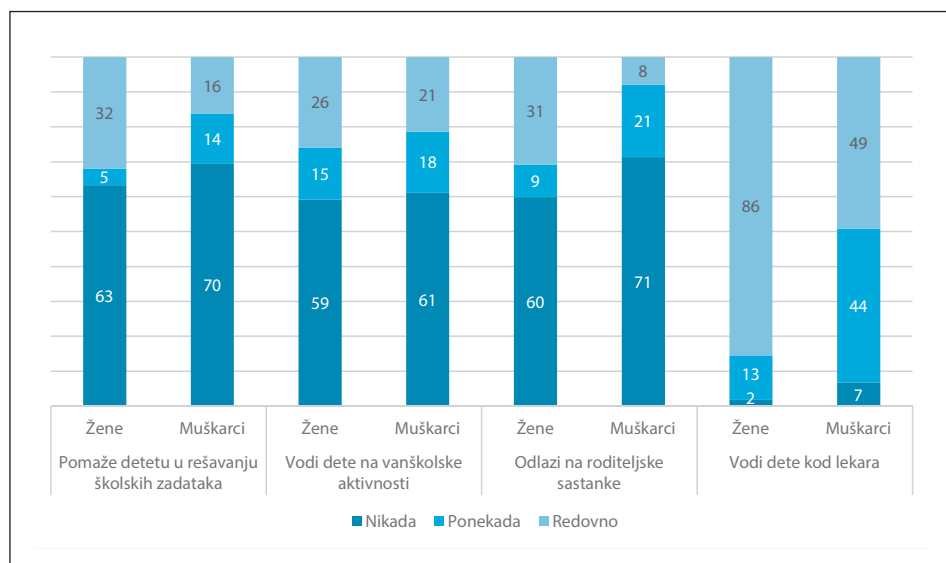
Grafikon 5.9. Asimetrija između supružnika (oko nege) i relativno učešće supružnika u prihodima

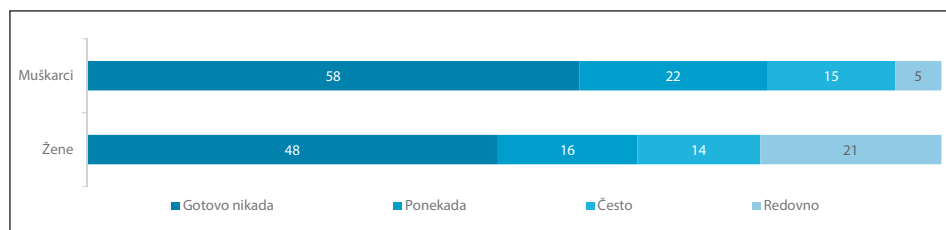
Briga oko dece

U porodicama koje imaju decu predškolskog uzrasta jedan deo aktivnosti brige se ne obavlja jer su deca još uvek mala za njih. Tako, ukoliko se radi o bebama, očekivano je da roditelji ne pomažu svom detetu oko školskih zadataka. S obzirom da smo faze porodičnog ciklusa formirali prema najmlađem detetu u porodici, navedene aktivnosti mogu biti deo porodičnih praksi sa starijom decom. Većinu aktivnosti brige u porodicama sa najmlađim detetom do 6 godina ne obavljaju ni otac ni majka (grafikon 5.10). Razlike između muškaraca i žena takođe nisu velike, ali su uvek u nekom stepenu žene aktivnije. Najveća razlika se javlja kod odlaska sa detetom kod lekara gde čak 86% majki redovno vodi decu na preglede i oko polovina (49%) očeva.

Grafikon 5.10: Stepen učestvovanja muškaraca i žena u aktivnostima brige

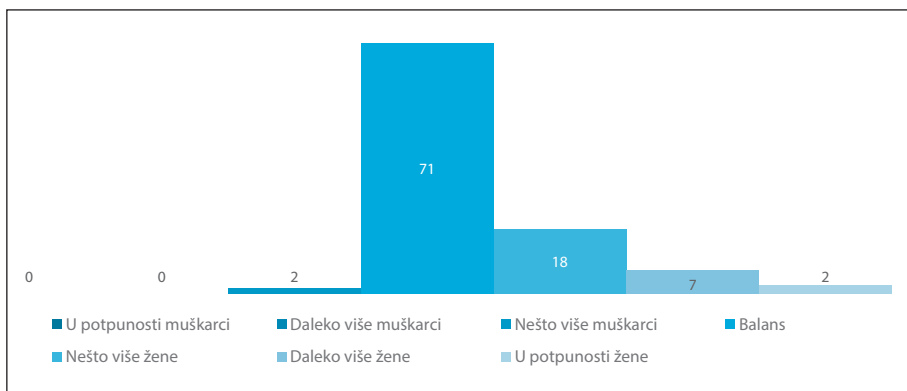

Grafikon 5.11.: Stepen učestvovanja muškaraca i žena u aktivnostima brige – indeks

Posmatrano prema indeksu stepena uključenosti muškaraca i žena u aktivnosti brige (grafikon 5.11), više od polovine (58%) muškarca gotovo nikada ne učestvuje i oko polovina žena (48%) gotovo nikada ne učestvuje u navedenim aktivnostima. Svaki dvadeseti muškarac (5%) redovno učestvuje u svim aktivnostima. To je slučaj sa petinom žena (21%). Ili, često i redovno učestvuje više od trećine žena (35%) i oko petina muškaraca (20%), što nam ukazuje da su žene u nešto većem stepenu uključene i u ove aktivnosti u odnosu na muškarce. Relativna raspodela opterećenja (grafikon 5.12) nam pokazuje da u gotovo tri četvrtine (71%) porodica postoji podjednako opterećenje brigom, dok u većini ostalih porodica žene obavljaju nešto više, daleko više, ili sve obaveze u vezi sa decom.

Grafikon 5.12: Stepen raspodele (balansa) aktivnosti brige supružnika

U nastavku teksta su prikazane analize odnosa brige oko deteta i indikatora stratifikacije, uslova rada i raspoloživih resursa, dok su statistički rezultati izneti u tabelama B2.1–B2.11 u aneksu.

Stratifikacija

Stepen uključenosti muškaraca. Briga oko deteta predškolskog uzrasta ne varira mnogo među muškarcima u odnosu na njihov klasni položaj. Jedine statistički značajne razlike javljaju se između rukovodilaca, koji su više angažovani od službenika/tehničara i radnika. Stepenn uključenosti muškaraca uopšte ne zavisi od klasnog položaja supruge, a kada je reč o klasnom položaju para, nešto je viši nivo uključenosti muškaraca kada je on stručnjak, a njegova supruga ima niži položaj u odnosu na parove gde su oboje službenici, tehničari ili radnici.

Stepen uključenosti žena. Kada je reč o stepenu brige u koju su uključene, među ženama postoje daleko manje varijacije u odnosu na

posmatrane osobine u poređenju sa muškarcima. Zanimljivo je da većina posmatranih osobina nije povezana sa stepenom uključenosti žene u brigu oko dece. Kod žena klasni položaj nije povezan sa stepenom nje-
ne uključenosti u brigu oko dece. Takođe, ni klasni položaj para nije povezan, što ukazuje da stratifikacijske razlike ne proizvode i razlike u stepenu angažmana žena oko brige o deci dok je najmlađe dete u kući predškolskog uzrasta.

Stepen (a)simetrije. Odnos angažmana između supružnika varira na sličan način kao i stepen uključenosti očeva. To je i očekivano jer ne postoje značajne varijacije među majkama. Ukoliko je muškarac stručnjak, biće manja asimetrija u poređenju sa muškarcem koji je radnik. Kada je muškarac stručnjak, čak 80% parova podjednako deli obaveze oko dece, dok je to slučaj sa 71% parova gde je muškarac službenik/tehničar i 65% gde je on radnik. Sličan je odnos i između rukovodilaca i radnika.

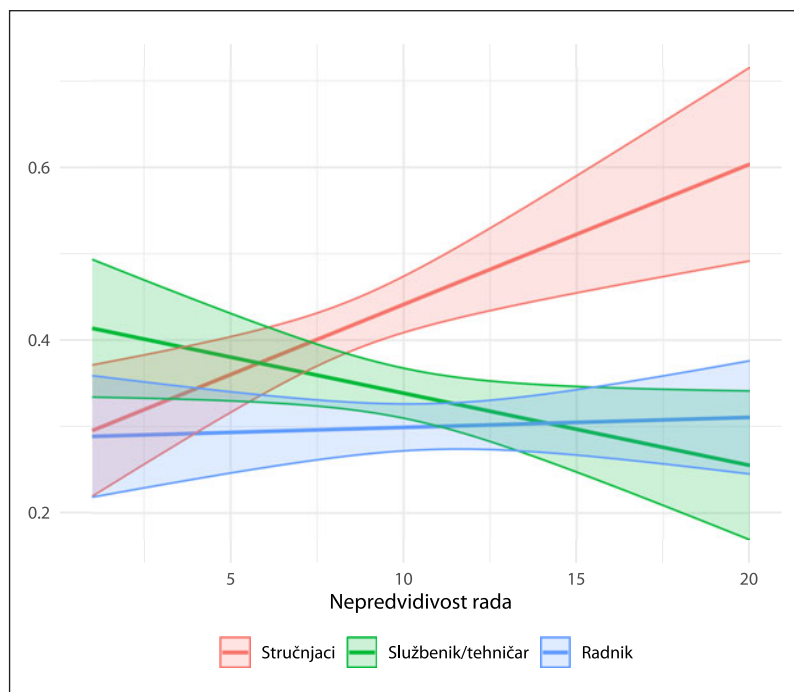
Odnos između klasnog položaja žene i stepena (a)simetrije je sledeći: među stručnjakinjama je asimetrija niža u poređenju sa radnicama. Podaci pokazuju da, kada žena obavlja rukovodeće poslove, kod 85% parova je prisutna podjednaka raspodela brige, kod 75% kada je žena stručnjakinja, kod 73% kada je službenica ili tehničarka, i u 60% kada je radnica.

Značaj klasnog položaja vidljiv je i kada posmatramo klasni položaj supružnika. Najmanji stepen asimetrije prisutan je onda kada su oboje stručnjaci – kod 79% parova je prisutna podjednaka uključenost u aktivnosti brige. Kako opada klasni položaj jednog od njih, ili njih zajedno kao para, stepen asimetrije se povećava u korist žena, pa je tako simetrija prisutna tek kod 56% parova onda kada je supruga službenica, tehničarka ili radnica, a suprug nezaposlen.

Uslovi rada

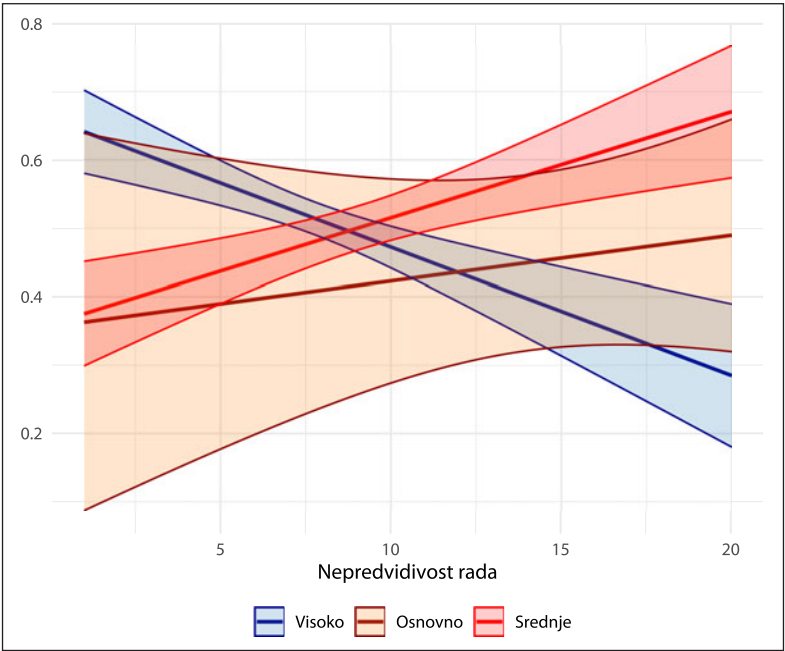
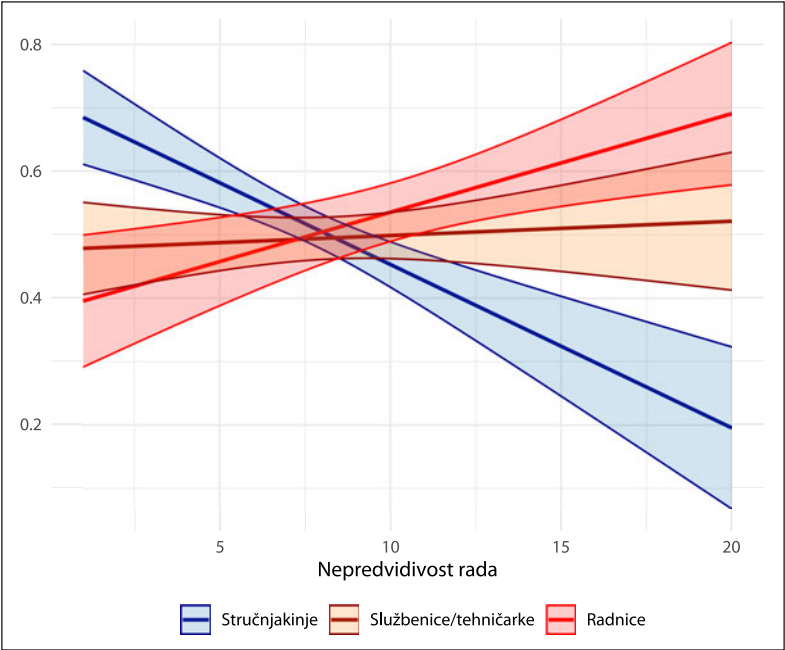
Stepen uključenosti muškaraca. Ni mogućnost fleksibilnog organizovanja radnog vremena, ali ni nepredvidivost rada, nisu povezani sa stepenom brige oko dece. Ipak, iako organizacija posla nije direktno povezana, ona jeste indirektno povezana sa brigom kroz druge dimenzije. Tako, sa rastom nepredvidivosti rada stručnjaka raste i njihov stepen angažovanja oko brige o deci, posebno za razliku od tehničara i službenika. Ovo nam pokazuje da nestandardni rad potencijalno daje prostora muškarcima koji obavljaju stručnjačka zanimanja da se u većoj meri angažuju od muškaraca koji na istom nivou obavljaju poslove koji su službenički ili tehnički (grafikon 5.13).

Grafikon 5.13: Stepen nepredvidivosti rada i klasni položaj muškaraca (muškarci – briga)

Stepen uključenosti žena. Ni mogućnost fleksibilnog organizovanja rada, ni nepredvidivost posla ne utiču na to da li će se žena i u kojoj meri uključiti u aktivnosti brige. Ali, kada se u modele uvedu interakcije, dobijamo zanimljive rezultate. Obrazovanje i klasni položaj žene povezani su sa stepenom nestandardnog rada i utiču na stepen učešća u brizi. Kada se obrazovanje uvede kao varijabla u interakciji sa nestandardnim radom, efekat nepredvidivosti rada postaje negativan i statistički značajan. Što učestalije žene obavljaju neki od oblika nestandardnog rada, niže su uključene u brigu oko dece. Analiza interakcija pokazuje da sa rastom nepredvidivosti rada opada aktivnost žena koje imaju visoko obrazovanje, ali blago raste uključenost žena sa srednjom i osnovnom školom. Do sličnih rezultata dolazimo i kada posmatramo klasni položaj žene. Sa rastom nepredvidivosti rada opada uključenost kod žena koje obavljaju stručnjačka zanimanja, a na gotovo istom nivou je među onim ženama koje obavljaju službenička, tehnička i radnička zanimanja (grafikoni 5.14 – 5.15).

Grafikoni 5.14 – 5.15: Nepredvidivost rada, obrazovanje i klasa – interakcije (žene – briga)

Resursi

Stepen uključenosti muškaraca. Stepen uključenosti muškarca ne zavisi ni od njegovog ni od radnog statusa njegove supruge, niti od odnosa radnog statusa unutar supružničke dijade. I dok obrazovanje žene nije povezano sa stepenom brige supruge, obrazovanje muškarca jeste. Tako su visokoobrazovani muškarci nešto angažovaniji od onih sa srednjom školom. Četvrtina (25%) onih sa fakultetom je redovno ili često uključena u aktivnosti brige, dok je to slučaj kod 18% onih sa završenom srednjom školom. Ni prihod muškarca, ni prihod njegove supruge, ali ni relativno učešće supružnika u budžetu, nisu povezani sa stepenom učestvovanja u brizi muškaraca.

Stepen uključenosti žena. Ni činjenica da li ona radi, ni da li radi njen suprug, ni pozicija na kojoj rade ona i njen suprug, ali ni obrazovanje i nivo prihoda, ne utiču na to da li će se žena, i u kojoj meri, uključiti u aktivnosti brige. Kao ni kod muškaraca, prihodi ni na jedan način nisu povezani sa stepenom brige oko dece predškolskog uzrasta kod žena.

Stepen (a)simetrije. Stepen (a)simetrije između supružnika nije povezan sa radnim statusom nijednog od njih, ali jeste sa načinom raspodele radnih aranžmana između njih. Tako, kada su oboje zaposleni, stepen simetrije je viši, jer 72% parova podjednako deli obaveze brige, nego kada žena radi, a njen suprug ne radi, gde 60% parova deli aktivnosti brige. Asimetrija je takođe viša kod parova u kojima žena radi, a njen suprug ne radi, nego u parovima gde oboje ne rade. Dalje, kada je reč o obrazovanju, u parovima gde muškarci imaju visoko obrazovanje, stepen asimetrije je niži u odnosu na parove gde muškarci imaju srednju školu. Ista je situacija i sa ženama – visoko obrazovanje žene nosi viši stepen simetrije. Kada muškarac ima visoko obrazovanje, kod 79% parova postoji podjednaka raspodela aktivnosti brige, ali kod 67% ako ima srednju školu, ili 65% ako ima osnovnu školu. Slična je raspodela i kod žena, gde kod 77% parova postoji podjednaka raspodela ako žena ima visoko obrazovanje, 68% ako ima srednje obrazovanje i 58% parova ukoliko ima osnovno obrazovanje. I prihodi muškaraca doprinose smanjenju asimetrije, tako što sa povećanjem apsolutnih prihoda muškaraca opada stepen asimetrije između supružnika.

Značaj resursa

Stepen angažmana muškaraca oko brige povezan je sa njegovim obrazovanjem (tabela 5.2). Što je muškarac obrazovaniji, više je angažovan u aktivnostima brige. Muškarac je više angažovan ukoliko radi u odnosu na muškarce koji ne rade, iako je ova veza marginalno statistički značajna.

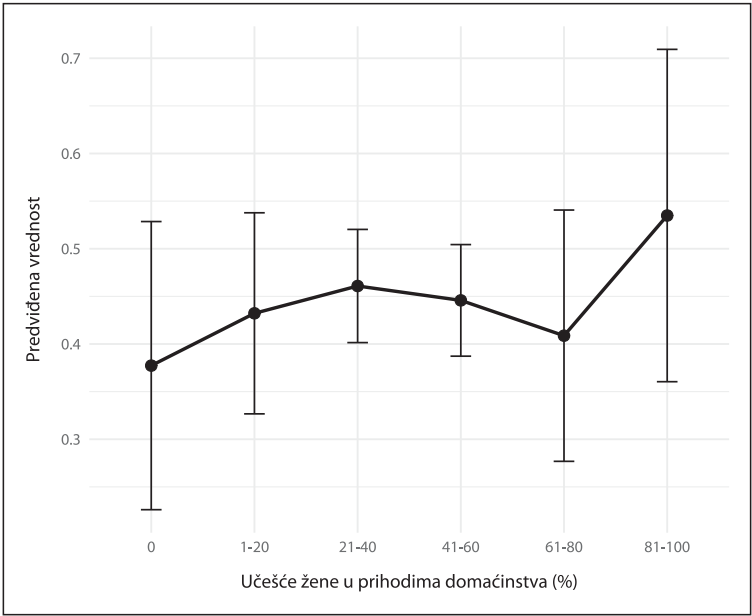
Njegov angažman nije povezan sa resursima supruge, niti sa relativnim učešćem svakog od njih u prihodima (grafikon 5.16).

Tabela 5.2: Povezanost resursa sa stepenom brige o detetu predškolskog uzrasta – linearna regresija

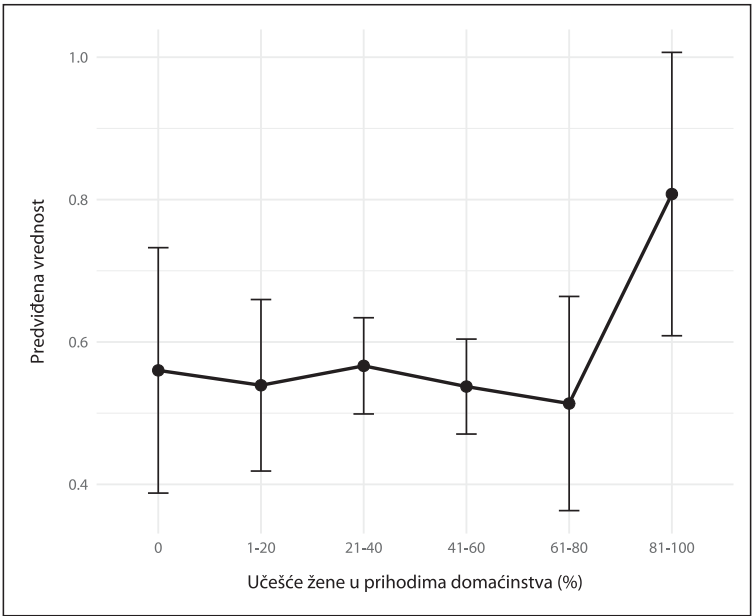
	Muškarac	Žena	Razlika
Constant	8.243*	8.693*	0.623
Broj dece u porodici	0.118**	0.201**	0.081**
Godine	-0.004*	-0.004†	-0.0002
Muškarac – osnovno	-0.117*	-0.048	0.064
Muškarac – srednje	-0.087**	-0.0005	0.081**
Žena – osnovno	0.079	0.058	-0.018
Žena – srednje	0.002	-0.01	-0.01
Prihod žene	0.00004	-0.0003	-0.0004
Muškarac ne radi (ref. radi)	-0.141†	-0.299**	-0.159*
Muškarac povremeno	-0.046	-0.089	-0.043
Žena ne radi (ref. radi)	0.014	-0.083	-0.095
Žena povremeno	-0.021	-0.018	0.005
Prihod žene – 0% (ref. 81–100%)	-0.158	-0.248†	-0.094
Prihod žene – 1–20%	-0.103	-0.269*	-0.170†
Prihod žene – 21–40%	-0.074	-0.241*	-0.174*
Prihod žene – 41–60%	-0.089	-0.270**	-0.182*
Prihod žene – 61–80%	-0.126	-0.294*	-0.166†
N	380	382	380
Adj. R ²	0.165	0.269	0.122

Kod žena je situacija nešto drugačija jer su efekti relativnog odnosa prihoda supružnika jasno povezani sa njenim stepenom angažmana, i to na nelinearan način. Samo žene koje gotovo u potpunosti doprinose kućnom budžetu značajno više brige obavljaju oko dece nego ostale žene (grafikon 5.17). Od ostalih indikatora, samo onda kada suprug ne radi, žene su nešto manje uključene u brigu. Na gotovo identičan način varira i stepen (a) simetrije u raspodeli brige između supružnika. Step en asimetrije je na sličnom nivou u odnosu na relativno učešće supružnika u prihodima u svim slučajevima, osim kada žena gotovo u potpunosti doprinosi budžetu. U tim slučajevima veći deo poslova oko dece obavljaju žene u odnosu na svoje supružnike u poređenju sa svim drugim parovima (grafikon 5.18). Navedeni rezultati ukazuju da pretpostavke teorije neutralizacije imaju uporište u objašnjenju brige oko deteta predškolskog uzrasta, i to tako što one žene koje imaju najviše relativnih resursa preuzimaju na sebe dodatni deo obaveza. Na sličan zaključak upućuju i rezultati po kojima, kada muškarci ne rade, oni su manje, a supruge više uključene u brigu oko dece.

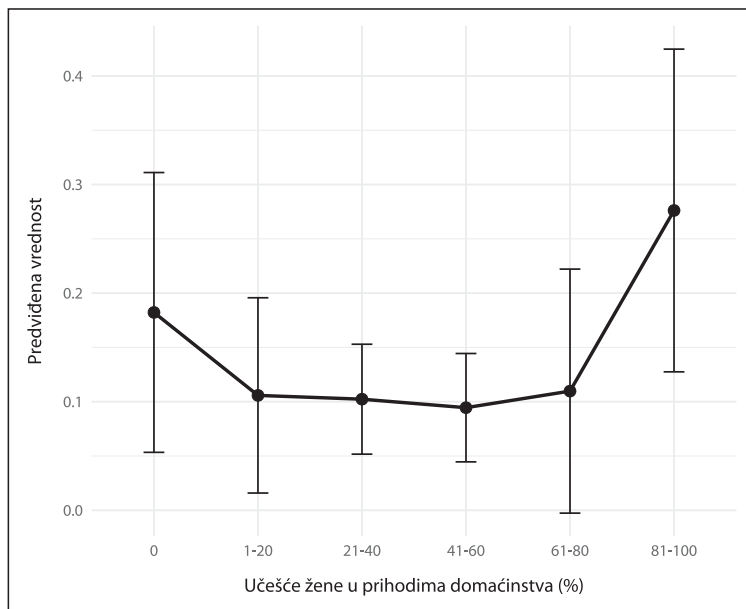
Grafikon 5.16: Učešće muškaraca (briga) i relativno učešće supružnika u prihodima

Grafikon 5.17: Učešće žena (briga) i relativno učešće supružnika u prihodima

Grafikon 5.18: Asimetrija između supružnika (oko brige)
i relativno učešće supružnika u prihodima

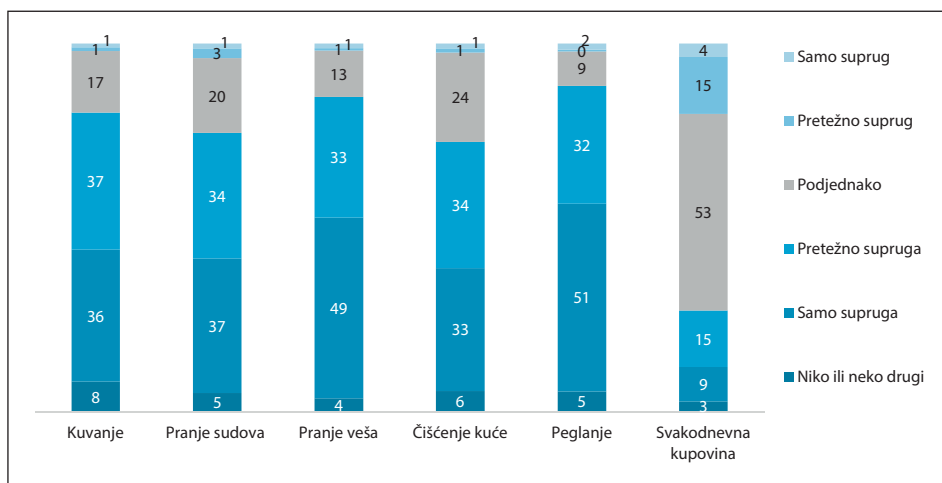

Podela kućnog rada

Kućni rad obuhvata sve aktivnosti koje se obavljaju u kući i koje su neophodne za njeno adekvatno funkcionisanje. U porodičnim domaćinstvima kućni rad je intenzivniji i raznovrsniji jer podrazumeva zajednički život više generacija, veći broj osoba u kući i više aktivnosti koje se obavljaju za druge ili za porodicu u celini. S obzirom na to da se većina tih aktivnosti obavlja svakodnevno, značajan deo vremena se troši za njihovo izvršavanje. Deo ovih aktivnosti može se zameniti uslugama dostupnim na tržištu. Ukoliko porodica raspolaže dovoljnim materijalnim sredstvima, kuvanje može biti smanjeno ili izbegnuto naručivanjem hrane iz restorana ili angažovanjem plaćenih usluga. Održavanje kuće i odeće takođe može biti prepušteno profesionalnim servisima koji nude pomoć u domaćinstvu. Ne samo materijalna sredstva, već i socijalni kapital porodice može igrati istu ulogu. Ukoliko članovi domaćinstva imaju podršku svojih rođaćkih mreža, najčešće roditelja, deo ovih aktivnosti može biti prebačen na njih. Podaci iz ovog istraživanja pokazuju da se porodice ipak najčešće oslanjaju na svoje snage i da se domaći poslovi najčešće dele između supružnika, s obzirom na to da tek kod malog broja parova aktivnosti domaćeg rada obavlja neko drugi – plaćena pomoć ili neformalne

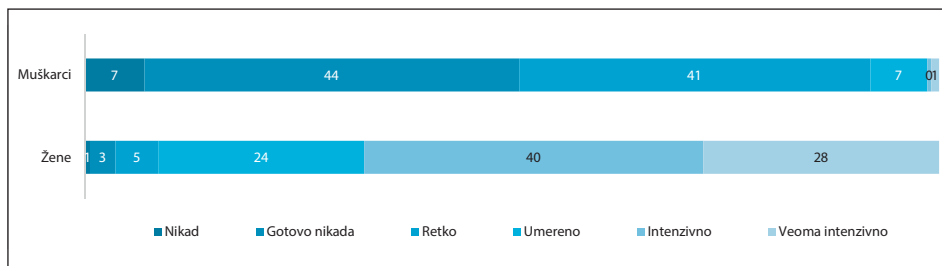
mreže podrške. Unutar supružničke dijade podela kućnog rada je prilično asimetrična u korist žena (grafikon 5.19). Najveći deo aktivnosti kućnog rada obavljaju žene i prilično velike razlike se javljaju kod peglanja, pranja veša, kuvanja, pranja sudova i čišćenja kuće, dok je nešto manja asimetrija zabeležena kod svakodnevne kupovine.

Grafikon 5.19: Stepen učestvovanja muškaraca i žena u domaćem radu

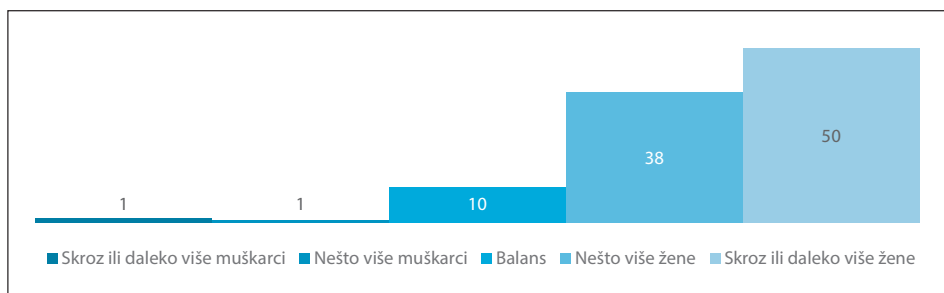
Indeksi uključenosti muškaraca i žena u kućne poslove pokazuju značajne kumulativne razlike između njih (grafikon 5.20). Tako se gotovo svaki deseti muškarac (9%) nikada ne uključuje ni u jednu od navedenih aktivnosti, skoro polovina (45%) se gotovo nikada ne uključuje, dodatnih 39% retko, 6% umereno i tek oko 1% (veoma) intenzivno. Među ženama je situacija dijametralno drugačija, jer je skoro trećina (31%) u pomenute aktivnosti uključena veoma intenzivno, 42% intenzivno, svaka peta (20%) umereno, dok je oko 7% angažovano oko domaćih poslova retko ili ređe.

Grafikon 5.20: Stepen učestvovanja muškaraca i žena u domaćem radu – indeks

Ova asimetrija je još uočljivija ukoliko posmatramo ukupnu raspodelu kućnih poslova između supružnika (grafikon 5.21). Kod skoro svakog desetog para (9%) raspodela poslova je izbalansirana, odnosno supružnici su na istom nivou uključeni u njih, u svega 2% parova muškarci obavljaju više kućnih poslova od svojih suprug, dok u trećini parova (34%) žene obavljaju nešto više, a u više od polovine parova (55%) daleko više ili u potpunosti sve domaće poslove.

Grafikon 5.21: Stepen raspodele (balansa) domaćeg rada između supružnika

U nastavku su prikazane analize odnosa uključenosti u kućni rad i indikatora stratifikacije, uslova rada i raspoloživih resursa. Statistički rezultati na kojima su zasnovane analize izneti su u tabelama B3.1–B3.11 u aneksu.

Stratifikacija

Stepen uključenosti muškaraca. Kao što smo videli, muškarci se u proseku gotovo nikada ne uključuju u domaće poslove. Klasni položaj muškarca povezan je sa stepenom njegovog angažmana i viši je kod stručnjaka, a zatim opada. Analiza pokazuje da su stručnjaci i rukovodioci značajno više uključeni u odnosu na radnike. Među stručnjacima trećina (33%) (gotovo) nikada nije angažovana oko kućnih poslova, za razliku od gotovo polovine službenika/tehničara (48%) i dve trećine radnika (66%). Veza je slična i između angažmana muškarca i klasnog statusa njegove supruge. Muškarci čije su supruge stručnjakinje su angažovaniji od svih drugih, osim onih čije su supruge na rukovodećim položajima, a ista je situacija i sa muškarcima čije su supruge na rukovodećim položajima. Istovremeno, ne razlikuje se stepen angažmana onih čije su supruge tehničarke/službenice i onih čije su supruge radnice. Tako, muškarci čije su supruge na rukovodećim položajima u 23% (gotovo) nikada nisu uključeni, za razliku od 36% onih čije su supruge stručnjakinje, 51% onih čije su supruge službenice ili tehničarke i 59% onih čije su supruge radnice. Sa ovim je

povezan i odnos klasnih statusa supružnika, jer kada su oboje stručnjaci, stepen uključenosti muškarca je najviši i značajno viši u poređenju sa parovima gde nijedan supružnik nije stručnjak.

Stepen uključenosti žena. Nivo uključenosti žena u domaći rad u proseku je intenzivan i najveći deo razlika između žena javlja se na visokim nivoima uključivanja. U odnosu na klasni položaj žene, prepoznajemo da su žene na rukovodećim položajima nešto manje angažovane od radnica u kući, ali i da su žene manje angažovane ukoliko su im supružnici stručnjaci ili rukovodioci, u poređenju sa ženama čiji su supružnici radnici. Podaci pokazuju da su radnice u 43% slučajeva intenzivno uključene u domaći rad za razliku od 19% službenica/tehničarki i sličnog udela (17%) stručnjakinja i žena na rukovodećim položajima (18%). Takođe, kada su im supružnici stručnjaci, one su u 15% slučajeva veoma intenzivno uključene u kućni rad, ali u 23% slučajeva kada su im supružnici službenici ili tehničari i 41% kada su radnici. Odnos klasnog položaja para takođe pokazuje zanimljivu raspodelu. Kada su oboje stručnjaci, uključenost žene je niža (13% žena je veoma intenzivno uključeno) u odnosu na sve druge kombinacije. Najviša je uključenost žena u slučajevima kada je suprug tehničar, službenik ili radnik, a supruga nezaposlena (42% veoma intenzivno uključenih žena).

Stepen (a)simetrije. Najveći deo razlika između supružnika povezan je sa tim u kojoj meri je žena opterećenija od muškarca, s obzirom na veoma mali broj parova u kojima postoji podjednak angažman i gotovo potpuno odsustvo parova gde je muškarac u nekom stepenu više aktivan. Klasni položaj muškarca povezan je sa stepenom asimetrije, tako da je asimetrija veća ukoliko je muškarac radnik u odnosu na sve ostale. Ukoliko je žena na rukovodećem položaju, stepen asimetrije u paru je niži u poređenju sa parovima u kojima su žene službenice ili radnice. Ako je žena stručnjakinja, stepen asimetrije je niži u poređenju sa parovima gde je žena radnica. Kada je reč o klasi para, onda kada su oboje stručnjaci, stepen asimetrije je niži u poređenju sa parovima gde je suprug stručnjak, a supruga nižeg statusa, ili gde oboje imaju niži klasni položaj. Zanimljivo je da ne postoje značajne razlike između parova u kojima su oboje stručnjaci i onih gde je žena stručnjakinja a suprug ima niži položaj, što ukazuje da stručni status žene povećava simetriju u paru, bez obzira na klasni položaj muškarca.

Uslovi rada

Stepen uključenosti muškaraca. Ni mogućnost fleksibilne organizacije rada, ni stepen nepredvidivosti rada muškaraca nisu povezani sa stepenom njihove uključenosti u kućne poslove.

Stepen uključenosti žena. Fleksibilnost posla nije povezana sa stepenom uključenosti u dnevne kućne obaveze, ali zato jeste stepen rizika, odnosno nepredvidivosti rada. Onda kada posao sa sobom nosi nepredvidive i nestandardne poslovne aranžmane, žene su u nešto nižem stepenu angažovane oko kućnih poslova. Analiza pojedinačnih indikatora nestandardnog rada pokazuje da su žene, kada obavljaju posao u smenama koje uključuju noćni rad, u nešto manjem stepenu angažovane oko kućnih poslova ($r = -.181, p < .01$), kao i onda kada u kratkom roku dobiju obaveštenje da moraju da menjaju satnicu poslova ($r = -.168, p < .05$).

Stepen (a)simetrije. Kada žene imaju fleksibilno radno vreme, raspodela kućnih obaveza je više asimetrična, što ukazuje da povećanje fleksibilnih mogućnosti proizvodi nejednakosti u raspodeli kućnih obaveza između parova. Ova veza nije detektovana među muškarcima. Nestandardni oblici rada muškarca povećavaju asimetriju, dok nestandardni oblici rada žene smanjuju asimetriju pri podeli kućnih poslova. Ovi nalazi mogu upućivati na to da nestandardni oblici rada muškarca vode ka većem opterećenju njihovih supruge, zbog češćih i nepredvidljivijih odsustava, što dovodi do (a)simetrije, ali da nepredvidljivost rada, upravo zato što smanjuje stepen angažmana oko kućnih poslova, dovodi do smanjenja asimetrije, a ne zato što se povećava angažman muškaraca.

Resursi

Stepen uključenosti muškaraca. Najpre, stepen uključenosti nije povezan sa radnim statusom muškarca. Bez obzira na to da li radi, da li radi povremeno ili ne radi uopšte, stepen obavljanja kućnih poslova je na sličnom nivou. Radni status supruge, s druge strane, jeste povezan sa stepenom uključenosti muškarca, jer je njegov stepen nešto viši ukoliko supruge radi, u odnosu na parove u kojima supruge radi povremene poslove ili nije zaposlena. Podaci pokazuju da u situaciji kada supruge ne radi, dve trećine (66%) muškaraca se (gotovo) nikada ne uključuje u kućne poslove, za razliku od 41% muškaraca čije supruge redovno rade. I radni status supružnika je povezan sa uključenosti muškarca, tako da muškarac nešto češće preuzima kućne obaveze onda kada oboje supružnika radi, u odnosu na situacije u kojima muškarac radi, a supruge ne radi. Kada oboje rade, 45% muškaraca (gotovo) nikada ne obavlja kućne poslove, ali zato čak 65% onih koji rade, a njihove supruge ne rade, i 80% onih gde niko u paru ne radi. Zanimljivo je da ne postoje statistički značajne razlike između onih parova u kojima oboje rade, s jedne, i onih u kojima žena radi, a njen suprug ne radi, s druge strane.

Obrazovanje, kako muškarca tako i njegove supruge, direktno je povezano sa stepenom obavljanja kućnih poslova, pa je ono najviše

ukoliko on ili njegova supruga imaju visoko obrazovanje, nešto niže ukoliko imaju srednje, a najniže ukoliko imaju osnovno obrazovanje. Statistički značajne razlike postoje između onih sa visokim obrazovanjem i ostalih, ali ne i između onih sa srednjom i osnovnom školom. Na isti način stepen obrazovanja supruge povezan je sa stepenom angažmana muškarca oko kućnih poslova. Na primer, 36% muškaraca sa visokim obrazovanjem nije (gotovo) nikada uključeno u kućne poslove za razliku od 57% muškaraca sa srednjim i 67% sa osnovnim obrazovanjem. Slično, kada supruga ima visoko obrazovanje, 43% muškaraca nije uključeno u kućni rad, za razliku od 55% onih čije supruge imaju srednje ili 60% muškaraca čije supruge imaju osnovno obrazovanje. Visina prihoda muškarca nije, ali visina prihoda supruge jeste pozitivno povezana sa stepenom uključenosti muškaraca u kućne poslove. Sa rastom ličnih prihoda žene, raste i angažman njenog supruga u obavljanju domaćih poslova. I relativan odnos u doprinosu budžetu povezan je sa stepenom angažmana muškaraca, jer sa rastom relativnog učešća žene raste i angažman muškaraca.

Stepen uključenosti žena. Stepen angažmana žena oko kuće ne zavisi od radnog statusa njenog supruga, ali jeste povezan sa njenim radnim statusom. Kada žena radi redovno, njen angažman je nešto niži u odnosu na žene koje rade povremeno ili ne rade uopšte. Na primer, 20% žena koje redovno rade veoma su intenzivno uključene u kućni rad, za razliku od 39% onih koje rade povremeno i 40% onih koje ne rade. Njen angažman povezan je i sa radnim statusom para, jer je nešto niži onda kada oboje rade (22% žena je veoma intenzivno uključeno), u odnosu na situacije kada oboje ne rade (55%) ili kada ona ne radi, a suprug radi (40%). Za razliku od odnosa obrazovanja i uključenosti kod muškaraca, gde je ovaj odnos direktan, kod žena je on inverzan – sa rastom stepena obrazovanja žena, ali i njihovih supruga, opada stepen njihove uključenosti u kućne poslove. Tako su žene koje imaju visoko obrazovanje u 19% slučajeva veoma intenzivno uključene, za razliku od 32% žena sa srednjom i čak 52% žena sa osnovnom školom. Gotovo identična raspodela postoji i u odnosu na stepen obrazovanja supruga. Slična je situacija i sa prihodima žene, gde je ovaj odnos ponovo inverzan – sa rastom prihoda žene opada stepen njene uključenosti u kućne poslove. Žene koje imaju više resursa mogu da se oslobode obavljanja jednog dela poslova, ili da ih „otkupe” na tržištu i tako smanje sopstveni angažman. I relativan odnos prihoda pokazuje vezu sa stepenom angažmana žene, jer kako se njen udeo u prihodima povećava, opada stepen njenog angažmana u kućnim poslovima.

Stepen (a)simetrije. Analize pokazuju da stepen (a)simetrije nije povezan sa radnim statusom muškarca, što nam govori da, bez obzira na činjenicu da li muškarac radi redovno, privremeno ili ne radi uopšte, stepen raspodele kućnih poslova se nalazi na sličnom nivou. Ali radni status žene jeste povezan sa stepenom (a)simetrije u podeli kućnih poslova, jer je on nešto niži ukoliko supruga radi, u odnosu na situacije gde ona nije zaposlena ili radi privremene poslove. I radni status para povezan je sa stepenom asimetrije, jer se parovi pomeraju ka balansu onda kada su oboje zaposleni u odnosu na parove gde oboje ne rade, ili gde suprug radi, a supruga ne radi – kod kojih je stepen asimetrije nešto viši. Obrazovanje oba supružnika povezano je sa stepenom (a)simetrije oko kućnih poslova, tako što se oni sa visokim obrazovanjem razlikuju od ostalih po tome što je kod njih stepen asimetrije niži. Ne postoje razlike između onih sa srednjim i osnovnim obrazovanjem. Prihodi muškarca nisu povezani, ali prihodi žene i relativno učešće supružnika u budžetu jesu – sa povećanjem prihoda žene opada stepen asimetrije između supružnika, kao što i sa rastom njenog udela u budžetu dolazi do opadanja asimetrije u paru.

Značaj resursa

Učešće muškaraca u obavljanju kućnih poslova u kombinovanom modelu nije povezano sa prihodima supruge, ali jeste sa relativnim učešćem supružnika u prihodima (tabela 5.3). Kada supruga doprinosi najviše, angažman muškaraca je viši nego u slučajevima kada supruga ne doprinosi ništa, iako je i ovaj efekat statistički marginalno značajan. Od ostalih indikatora, jedino je obrazovanje muškaraca pozitivno povezano sa stepenom njihove uključenosti u kućne poslove, tako što su oni sa fakultetom angažovaniji u obavljanju kućnih poslova od onih sa srednjom školom. Kod angažmana žena primećuje se veza sa apsolutnim nivoom prihoda – kako prihodi rastu, njihova uključenost u kućne poslove opada, dok relativno učešće u prihodima ne pokazuje značajne efekte. Sa porastom nivoa obrazovanja supruga opada i nivo angažmana žena u kućnim poslovima. Ukoliko žene rade povremeno, više su angažovane u kućnim poslovima od onih koje rade redovno. Na nivo (a)simetrije između supružnika ne utiče ni stepen relativne raspodele prihoda, ni apsolutni prihodi žene. Asimetrija je veća ukoliko žena radi povremene poslove i ukoliko muškarci nemaju visoko obrazovanje. Navedeni rezultati pokazuju da apsolutni nivo prihoda ženu oslobađa jednog dela kućnih poslova, dok relativna raspodela prihoda čini da se muškarci više uključe onda kada žena ostvaruje značajno više prihoda od njih.

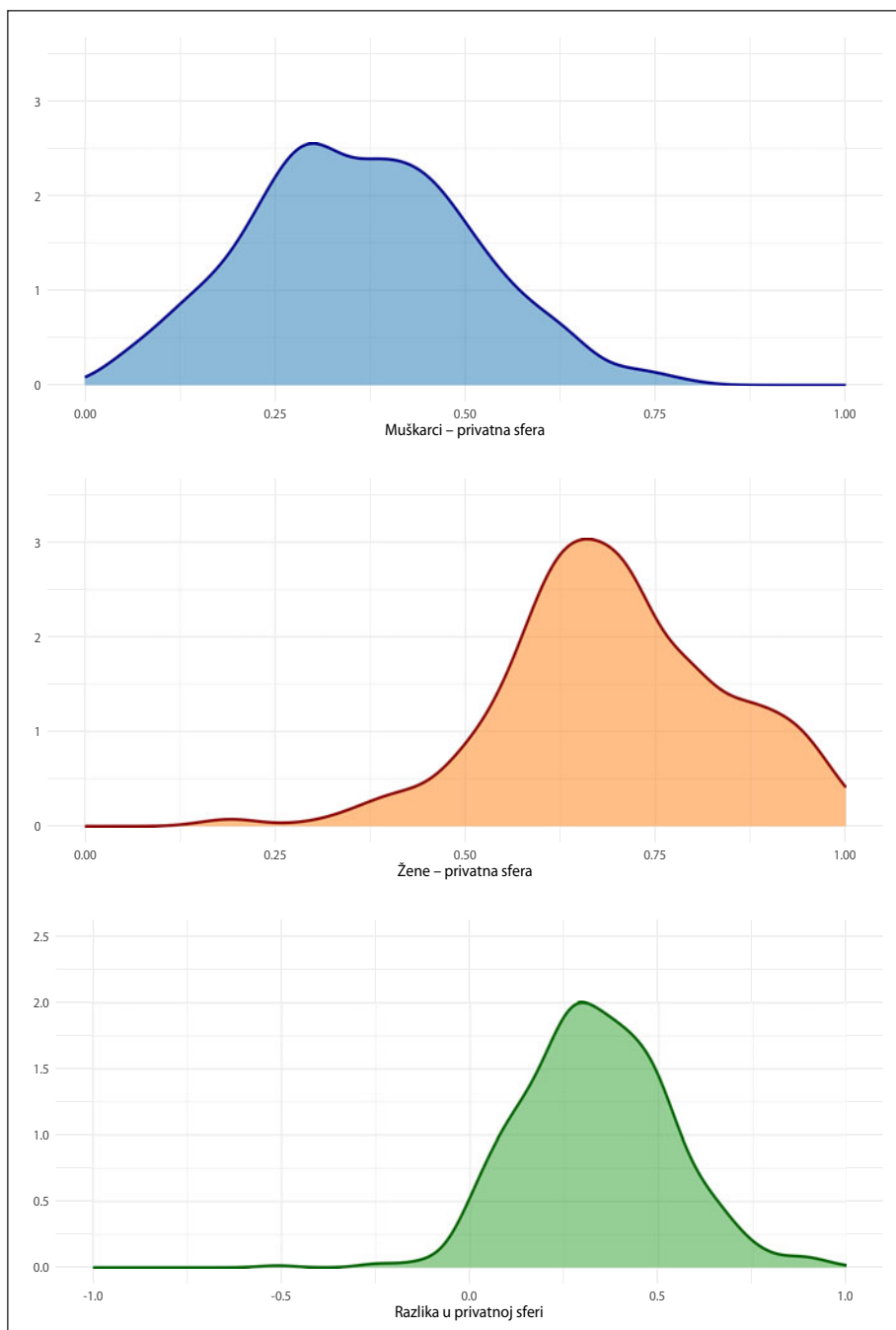
Tabela 5.3: Povezanost resursa sa stepenom uključenosti u kućne poslove – linearna regresija

	Muškarac	Žena	Razlika
Constant	1.135	2.202	1.067
Broj dece u porodici	-0.020†	0.033*	0.053**
Godine	-0.0004	-0.001	-0.0004
Muškarac – osnovno (ref. Visoko)	-0.049	0.122**	0.171*
Muškarac – srednje	-0.052**	0.069**	0.121**
Žena – osnovno (ref. Visoko)	0.027	-0.08	-0.107
Žena – srednje	0.013	-0.039†	-0.053
Prihod žene	0.0003	-0.001†	-0.001
Muškarac ne radi (ref. radi)	-0.061	0.027	0.087
Muškarac povremeno	0.019	-0.061	-0.08
Žena ne radi (ref. radi)	0.009	0.032	0.023
Žena povremeno	-0.042	0.091*	0.133*
Prihod žene – 0% (ref. 81–100%)	-0.136†	0.08	0.216
Prihod žene – 1–20%	-0.064	0.012	0.075
Prihod žene – 21–40%	-0.047	0.03	0.078
Prihod žene – 41–60%	-0.081	0.064	0.145
Prihod žene – 61–80%	-0.04	0.07	0.109
N	382	382	382
Adj. R ²	0.077	0.106	0.115

Privatna sfera

Ukupni angažman žena i muškaraca u privatnoj sferi ukazuje na značajne razlike, kako u stepenu njihove uključenosti tako i u stepenu asimetrije, koja je u velikoj meri u korist žena. Kao što možemo videti na grafikonu 5.22, na skali koja se kreće od 0 do 1. većina muškaraca nalazi se ispod vrednosti 0.5. Kada se saberu nega dece, briga o deci i kućni rad, većina muškaraca ostaje na strani skale koja ukazuje na relativno nisku uključenost. S druge strane, većina žena nalazi se na suprotnom kraju skale, iznad vrednosti 0.5. što ukazuje na činjenicu da je njihov angažman u privatnoj sferi prilično visok. Ova razlika jasno je prikazana kroz stepen uključenosti supružnika u privatnu sferu, pri čemu je očigledno da u mnogim parovima postoji veća verovatnoća da će žena biti opterećenija porodičnim obavezama nego muškarac.

Grafikon 5.22: Ukupna raspodela obaveza u privatnoj sferi

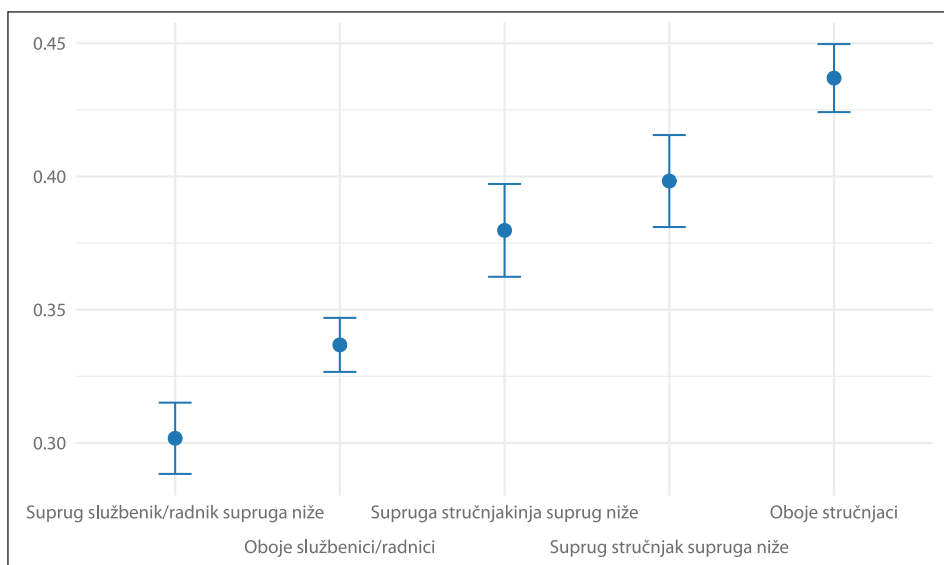

U nastavku teksta su prikazane analize odnosa ukupnog angažmana u privatnoj sferi i indikatora stratifikacije, uslova rada i raspoloživih resursa, a statistički rezultati su prikazani u tabelama B4.1–B4.11 u aneksu.

Stratifikacija

Stepen uključenosti muškaraca. Klasni položaj muškarca, ali i njegove supruge, gotovo su linearno povezani sa stepenom uključenosti muškarca u privatnu sferu (grafikon 5.23). Sa porastom klasnog položaja muškarca, ali i njegove supruge, raste i stepen uključenosti muškarca u privatnu sferu. Statistički značajne razlike javljaju se između stručnjaka i rukovodilaca, s jedne strane, i ostalih, tako što su prvi u nešto većoj meri angažovani oko kućnih poslova. Do sličnih rezultata dolazimo i ukoliko posmatramo klasni odnos supružnika. Najviši je stepen uključenosti muškarca onda kada su oboje stručnjaci, opada u parovima kada je jedan od supružnika stručnjak, a drugi ima niži položaj, a najniži je kada su oba supružnika službenici, tehničari ili radnici, ili niže (grafikon). Statistički značajne razlike javljaju se između parova gde su oboje stručnjaci i svih kombinacija u kojima nijedan od njih nije stručnjak.

Grafikon 5.23: Ukupan angažman muškaraca i klasni status para

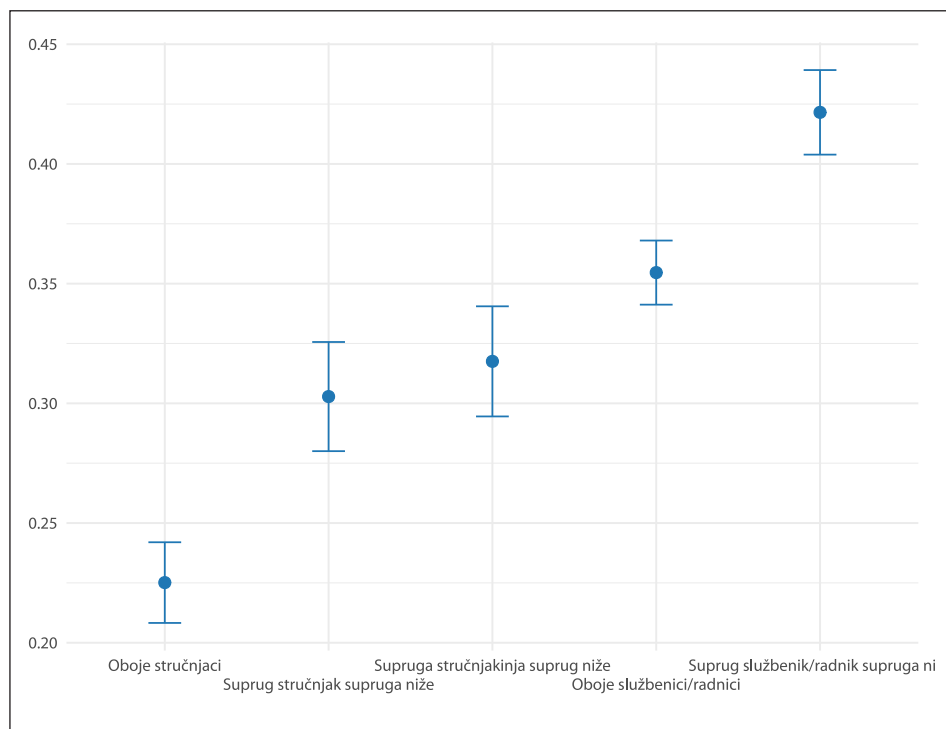

Stepen uključenosti žena. Stepem uključenosti žena je ne samo daleko viši od muškaraca, nego su i razlike među ženama mnogo manje. Klasne razlike između žena ne postoje, pa su tako žene, bez obzira na klasni polo-

žaj, u podjednakoj meri uključene u privatnu sferu. Ni razlike u odnosu na klasni položaj supruge ne postoje, a jedina razlika u odnosu na klasni položaj para javlja se između parova gde su oboje stručnjaci i parova gde je suprug službenik, a supruga nezaposlena – žene su u prvom slučaju manje, a u drugom više angažovane.

Stepen (a)simetrije. Klasni položaj i muškarca i žene, kao i odnos klasnih položaja između njih, povezan je sa stepenom asimetrije između njih (grafikon 5.24). Sa višom pozicijom na tržištu rada ide i viši stepen simetrije između supružnika. Najviši je onda kada su oboje stručnjaci ili stručnjakinje, nešto niži među službenicima/cama i tehničarima/kama, a najniži je među radnicima i radnicama. U odnosu na klasni položaj supružnika, vidimo da postoji gotovo linearan odnos. Tamo gde su oba supružnika stručnjaci, stepen asimetrije između njih je niži nego u svim ostalim kombinacijama klasnih statusa. Na drugom polu nalaze se parovi u kojima je suprug službenik, tehničar ili radnik, a supruga nezaposlena, gde je asimetrija najveća i statistički se razlikuje od svih drugih kombinacija.

Grafikon 5.24: Stepen asimetrije ukupne podele i klasni status para

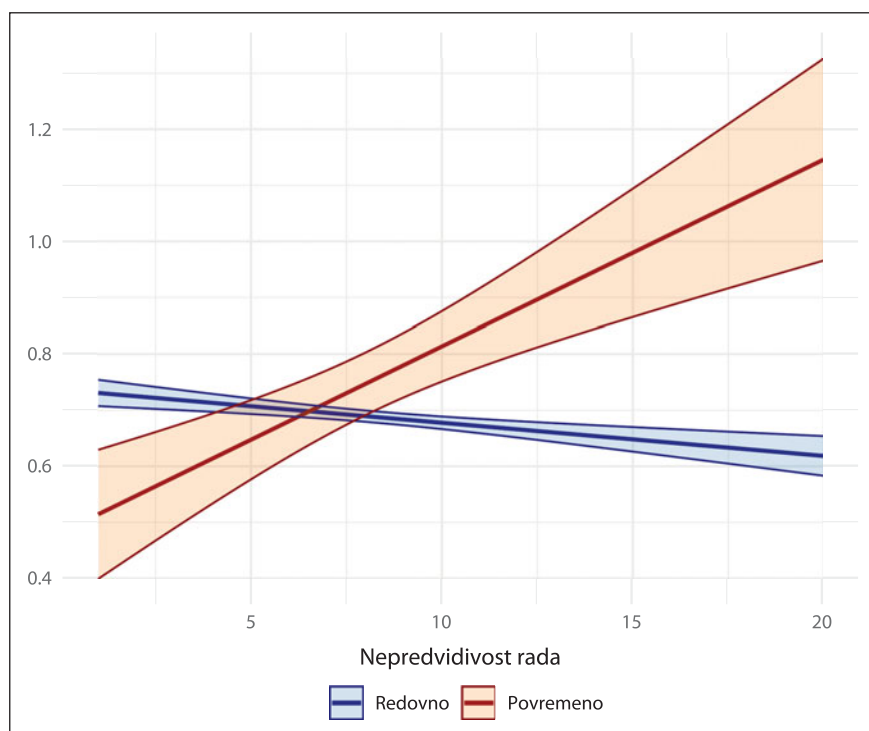

Uslovi rada

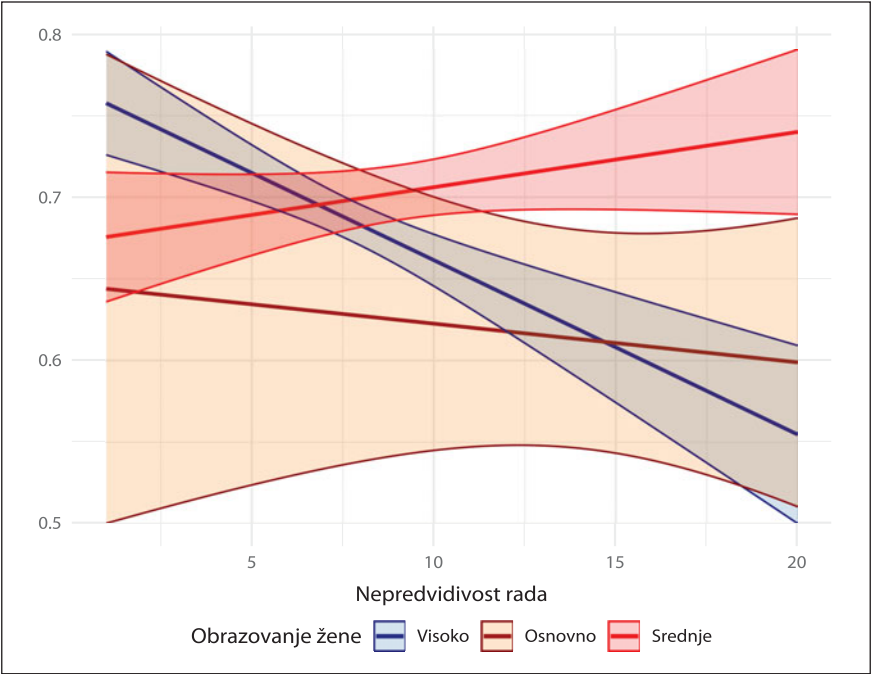
Stepen uključenosti muškaraca. Fleksibilnost rada muškarca nije, ali stepen nepredvidivosti posla jeste povezan sa njegovim stepenom angažmana oko obaveza u privatnoj sferi. Muškarci koji imaju neki oblik nestandardnog rada u manjoj su meri uključeni u odnosu na one koji imaju (i rade) uobičajeno radno vreme. Analiza pojedinačnih indikatora pokazuje da su muškarci nešto niže uključeni ukoliko (učestalije) rade vikendom ($r = -.174, p < .01$) i ukoliko posao uključuje redovne noćne smene ($r = -.192, p < .05$).

Stepen uključenosti žena. Ni prisustvo ili odsustvo fleksibilnih opcija na poslu, niti stepen nepredvidivosti rada ne utiču na nivo prisutnosti žena u privatnoj sferi u periodu dok im je dete predškolskog uzrasta. Međutim, interakcija nestandardnih radnih angažmana sa obrazovnim nivoom žene i sa njenim radnim statusom pokazuje izvesne veze, jer u oba slučaja nestandardni radni angažmani pokazuju značajne, negativne statističke veze. To znači da, sa rastom nestandardnih angažmana, aktivnosti žena u privatnoj sferi opadaju (grafikon 5.25). Kada žene rade redovno, bez obzira na stepen nepredvidivosti rada, njihov stepen angažovanosti u

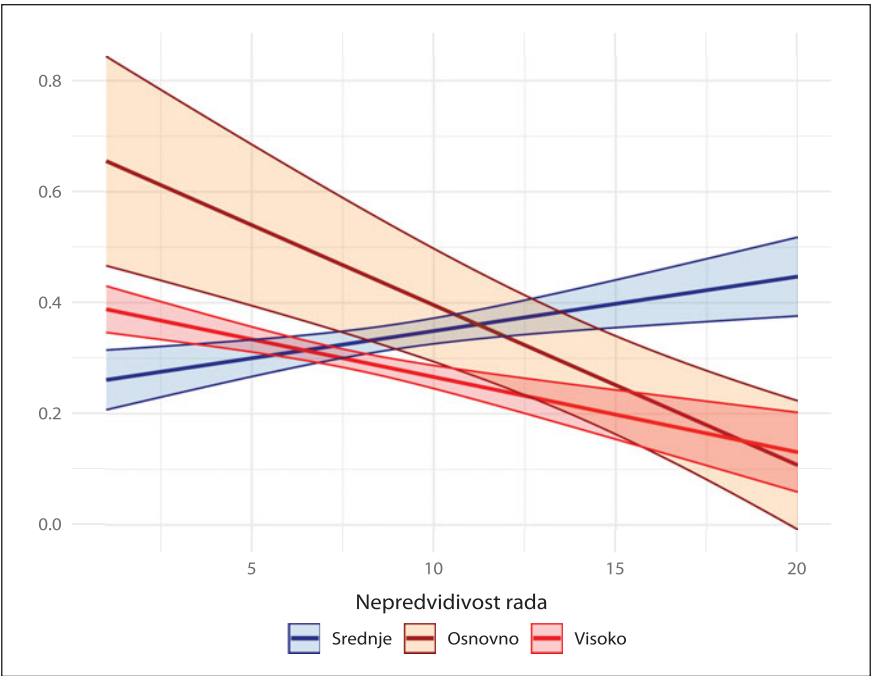
Grafikon 5.25: Nepredvidivost rada, tip rada i ukupan angažman žena

Grafikon 5.26: Nepredvidivost rada, obrazovanje i ukupan angažman žena

Grafikon 5.27: Nepredvidivost rada, obrazovanje žena, i ukupan stepen asimetrije

privatnoj sferi ostaje na sličnom nivou. Ali, kada rade povremene poslove, sa povećavanjem nepredvidivosti, one zapravo bivaju još angažovanije u privatnom domenu. Dalje, kada žene imaju visoko obrazovanje, sa povećavanjem nepredvidivosti rada njihov angažman opada, za razliku od žena sa srednjim obrazovanjem, kod kojih je on na istom nivou ili čak blago raste (grafikon 5.26).

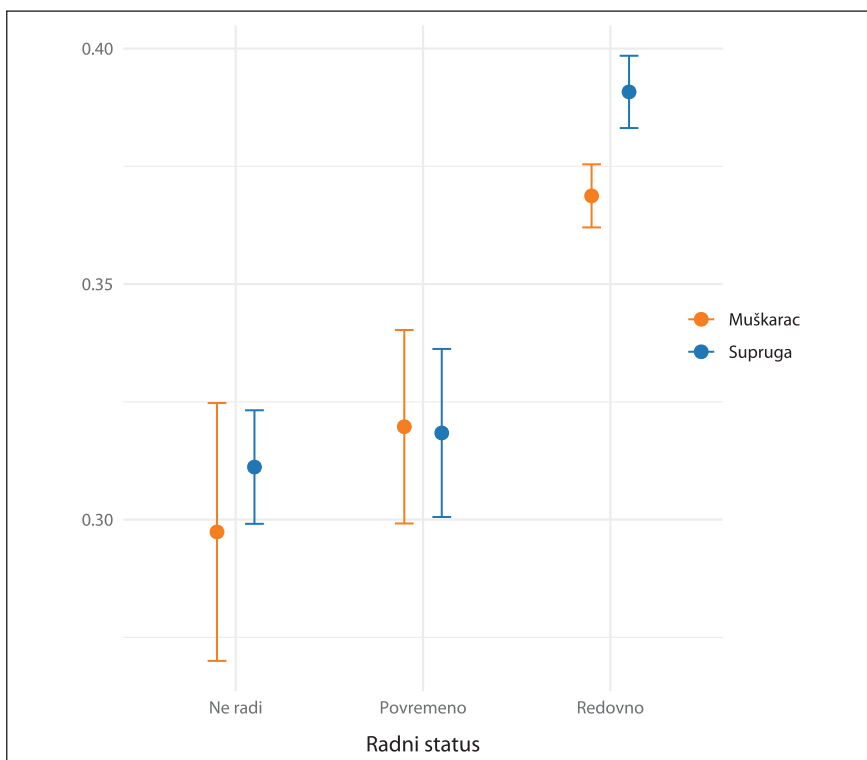
Stepen (a)simetrije. Primećujemo da tek sa uvođenjem interakcije između nestandardnih oblika rada i obrazovnog nivoa žene dobijamo zanimljive rezultate. Iako ne postoji direktan efekat nestandardnog rada na nivo raspodele poslova, postoje značajne razlike između žena koje imaju različit nivo obrazovanja i stepen nestandardnog rada (grafikon 5.27). Kada žene imaju visoko i osnovno obrazovanje, sa povećavanjem nepredvidivosti rada linearno opada i stepen asimetrije, za razliku od žena sa srednjim obrazovanjem, kod kojih asimetrija blago raste.

Resursi

Stepen uključenosti muškaraca. Stepem uključenosti muškaraca povezan je sa njegovim radnim statusom. Kada muškarci redovno rade, oni su u većoj meri angažovani nego ukoliko su nezaposleni. Dalje, onda kada su im supruge redovno zaposlene, oni su u većoj meri angažovani u kući u poređenju sa parovima u kojima supruga radi povremeno ili ne radi uopšte. Grafikon 5.28 pokazuje i zanimljiv rezultat: predviđena vrednost angažmana muškarca nešto je viša ukoliko njegova supruga radi, nego kada on sam radi, što ukazuje da je radni angažman supruge još značajniji prediktor uključenosti muškarca u privatnu sferu. Dalje, onda kada oboje rade, stepen angažmana muškarca je viši u poređenju sa muškarcima čije supruge ne rade, i viši u odnosu na parove gde nijedan od supružnika ne radi, iako je ova razlika marginalno statistički značajna (grafikon 5.29).

Obrazovanje, kako muškaraca tako i njihovih supruge, povezano je sa nivoom uključenosti muškarca u privatnu sferu. Najviši stepen uključenosti zabeležen je među visokoobrazovanim muškarcima, nešto niži među onima sa srednjim obrazovanjem, a najniži među onima koji imaju samo osnovno obrazovanje. Isto tako, ukoliko njihova supruga ima visoko obrazovanje, njihov stepen uključenosti viši je u odnosu na muškarce čije supruge imaju srednje ili osnovno obrazovanje. Ipak, statistički značajne razlike postoje samo između onih sa visokim obrazovanjem i ostalih, dok razlike između onih sa srednjim i osnovnim obrazovanjem nisu statistički značajne. Na isti način i obrazovanje supruge povezano je sa stepenom uključenosti muškaraca. Sa povećanjem prihoda muškaraca raste i njihov

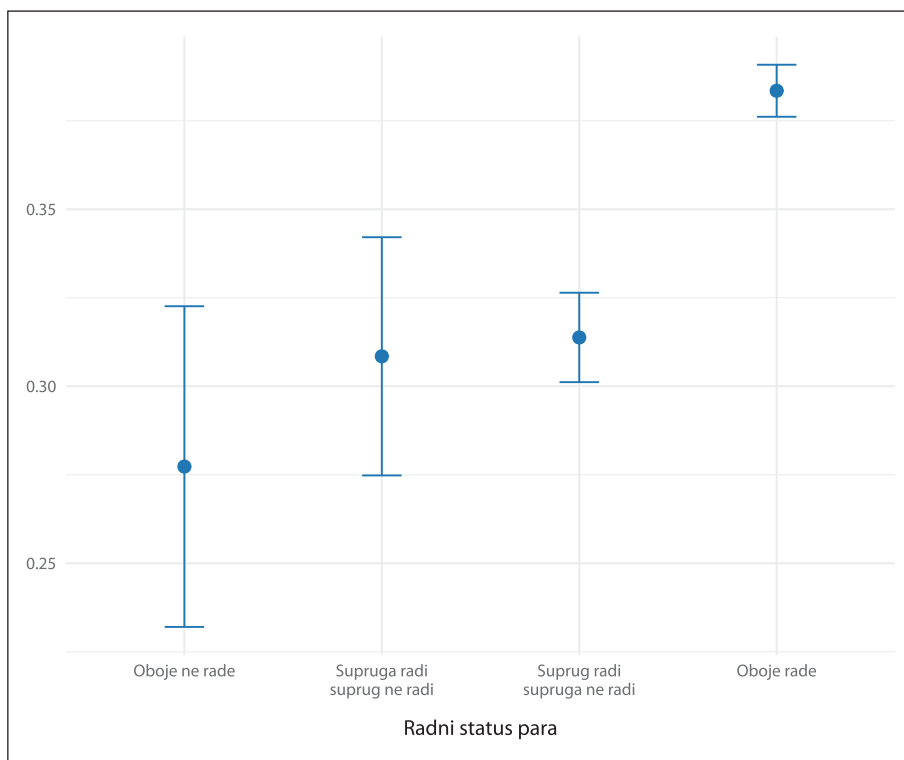
Grafikon 5.28: Radni status supružnika i angažman muškaraca

stepen uključenosti, ali on raste i sa rastom apsolutnih prihoda supruge, kao i sa relativnim učešćem supruge u ukupnim prihodima.

Stepen uključenosti žena. U odnosu na radni status, samo žene koje redovno rade imaju nešto niži stepen uključenosti u privatnu sferu u odnosu na one koje nisu zaposlene. Istovremeno, njihov angažman nije povezan sa radnim statusom njihovih supruge, jer bez obzira na to da li oni rade regularno, povremeno ili ne rade uopšte, one su angažovane na istom nivou. U odnosu na radni status para, žene su nešto manje angažovane kada oba supružnika rade, u poređenju sa parovima u kojima suprug radi, a supruga ne radi. Značajno je da je prihod žene inverzno povezan sa njenim angažmanom – sa višim prihodima žene opada njena uključenost u privatnu sferu, što ukazuje na to da viši lični apsolutni prihodi donose veću moć u pregovorima, i/ili mogućnost da se deo poslova u privatnoj sferi plati na tržištu, ili kroz neformalne aranžmane finansijski kompenzuje.

Grafikon 5.29: Radni status para i ukupan angažman muškaraca

Stepen (a)simetrije. Stepene raspodele, odnosno stepen (a)simetrije između supružnika, otkriva zanimljive rezultate u odnosu na radni status. Najpre, bez obzira na radni status muškarca, stepen asimetrije između supružnika je na gotovo istom nivou. Bez obzira na to da li radi, radi povremene poslove ili ne radi, raspodela u privatnoj sferi ostaje gotovo nepromenjena. Radni status supruge, međutim, utiče na raspodelu, jer onda kada žene redovno rade, obaveze su nešto manje asimetrične u poređenju sa parovima u kojima žene rade povremeno ili su nezaposlene. Stepene obrazovanja muškarca i stepen obrazovanja žene pozitivno su povezani sa stepenom raspodele obaveza u privatnoj sferi. Najviši stepen simetrije prisutan je kod visokoobrazovanih, a najniži kod onih sa osnovnim obrazovanjem. Ipak, kao i kod ostalih veza sa obrazovanjem, statistički značajne razlike postoje samo između visokoobrazovanih i ostalih, dok razlike između onih sa osnovnim i srednjim obrazovanjem nisu statistički značajne. Sa povećanjem prihoda muškarca opada asimetrija između supružnika, a isti je smer uticaja i kod nivoa prihoda supruge – što su viši prihodi žene, opada stepen

asimetrije između njih. Poslednja dva nalaza su zanimljiva jer pokazuju, s jedne strane, da žene koje imaju više prihoda mogu deo rada da oslobode (prebace ga na tehnologiju, plaćenu pomoć ili na supruga), čime se balans ostvaruje na nižem nivou ukupnog angažovanja. Ovom načinu razumevanja značaja prihoda u odnosima između supružnika potvrdu daje i značaj odnosa relativnog učešća u budžetu supružnika – što je učešće žene u zajedničkom budžetu više, a muškarca niže, opada i stepen asimetrije između njih, i to i zato što se žena manje, a muškarac više uključuje.

Značaj resursa

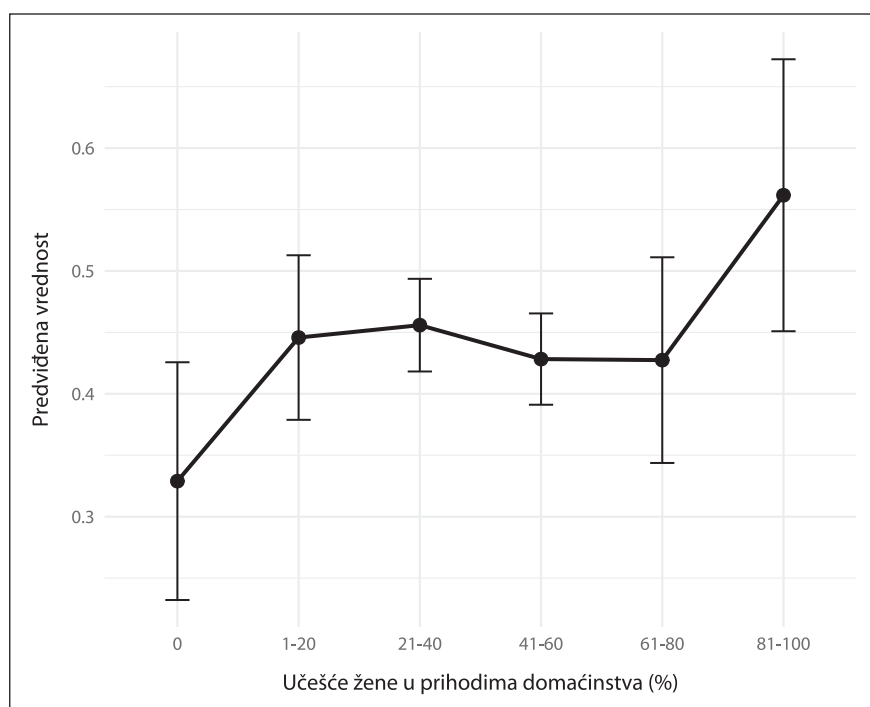
U modelima koji uključuju sve oblike resursa dolazimo do sledećih nalaza (tabela 5.4). Apsolutni nivo prihoda žene ni u jednom modelu ne pokazuje direktne efekte, dok ih relativan odnos između supružnika pokazuje.

Tabela 5.4: Povezanost resursa sa stepenom uključenosti u privatnu sferu – linearna regresija

	Muškarac	Žena	Razlika
Constant	0.261	1.907	1.846
Broj dece u porodici	0.022*	0.079**	0.056**
Godine	0.0001	-0.001	-0.001
Muškarac – osnovno (ref. Visoko)	-0.084*	0.022	0.104**
Muškarac – srednje	-0.081**	0.018	0.096**
Žena – osnovno (ref. Visoko)	0.023	-0.024	-0.046
Žena – srednje	0.011	-0.005	-0.015
Prihod žene	0.0002	-0.0005	-0.001
Muškarac ne radi (ref. radi)	-0.140**	-0.129**	0.01
Muškarac povremeno	-0.022	-0.069*	-0.047
Žena ne radi (ref. radi)	0.029	0.006	-0.023
Žena povremeno	-0.062*	0.033	0.097**
Prihod žene – 0% (ref. 81–100%)	-0.233**	-0.113†	0.118
Prihod žene – 1–20%	-0.116†	-0.125*	-0.012
Prihod žene – 21–40%	-0.106†	-0.104*	-0.002
Prihod žene – 41–60%	-0.133*	-0.107*	0.025
Prihod žene – 61–80%	-0.134*	-0.120*	0.015
N	378	381	378
Adj.R ²	0.137	0.187	0.189

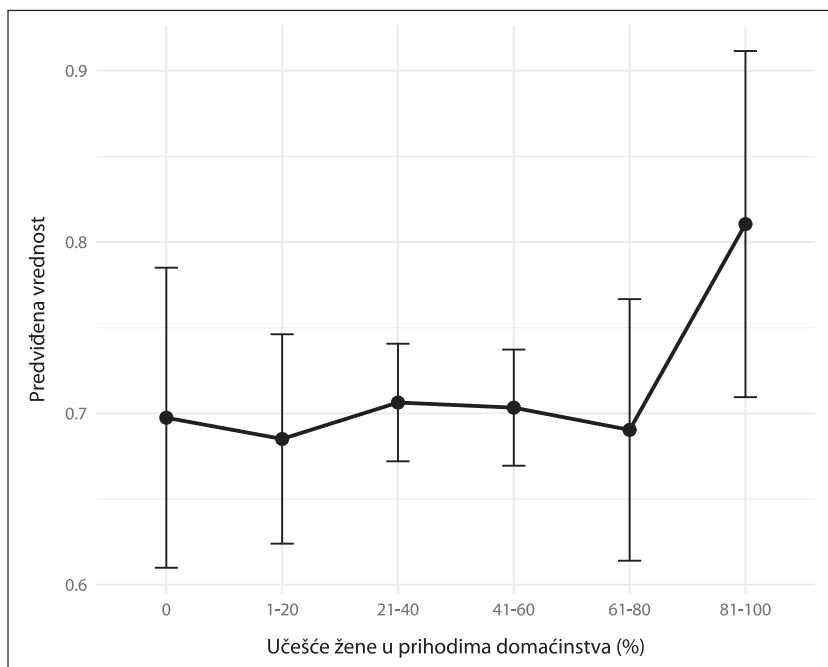
Muškarci su u većoj meri angažovani ukoliko njihove supruge gotovo u potpunosti doprinose kućnom budžetu, u poređenju sa svim ostalim muškarcima (grafikon 5.30). Kod žena je situacija dijametralno suprotna, jer onda kada najviše doprinose prihodima domaćinstva, one su i najviše angažovane u odnosu na sve druge žene (grafikon 5.31). Upravo zato što kod ove kategorije parova rastu i učešće žena i učešće muškaraca, stepen asimetrije u raspodeli poslova u privatnom domenu ne pokazuje vezu sa relativnim učešćem u prihodima. I ovde više posmatranih veza ukazuje na adekvatnost teorije neutralizacije rodnog odstupanja kod jednog broja parova.

Grafikon 5.30. Učešće muškaraca (ukupno) i relativno učešće supružnika u prihodima

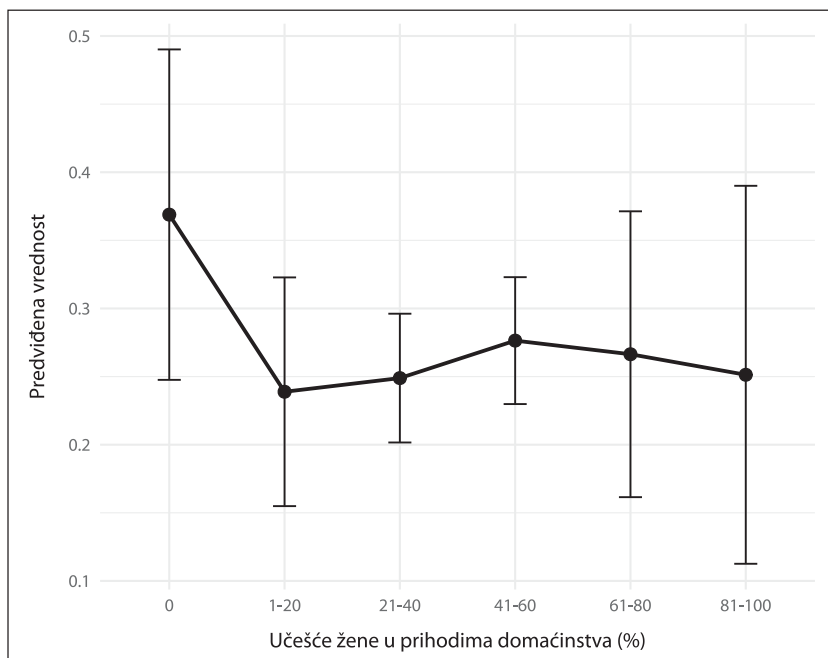

Od ostalih indikatora koji idu u pravcu potvrde teorije neutralizacije je nalaz da su muškarci manje angažovani ako ne rade, u odnosu na muškarce koji rade redovno. I ovde bi niži stepen angažmana mogao predstavljati oblik kompenzacije za nezavidnu poziciju u kojoj se muškarac nalazi na tržištu rada. Kada je reč o stepenu angažmana žena, one će biti više angažovane ukoliko njihovi supružnici rade redovno, nego kada rade povremene poslove ili ne rade uopšte. Sa rastom obrazovanja muškarca opada i stepen angažovanosti žena. Na stepen (a)simetrije između supružnika

Grafikon 5.31. Učešće žena (ukupno) i relativno učešće supružnika u prihodima

Grafikon 5.32. Asimetrija između supružnika (oko svih aktivnosti) i relativno učešće supružnika u prihodima

utiče samo radni status muškarca – kada muškarci rade povremene poslove, stepen asimetrije je niži u odnosu na parove u kojima muškarci rade redovno. Stepen asimetrije supružnika je na sličnom nivou bez obzira na relativno učešće svakog od njih u prihodima (grafikon 5.32).

Podela rada u privatnoj sferi: roditeljska faza – dete školskog uzrasta

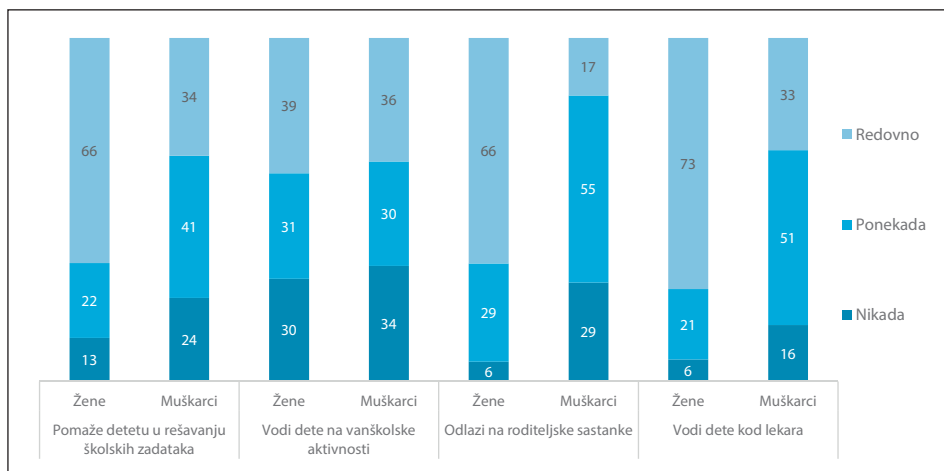
Briga oko dece

U porodicama koje imaju decu školskog uzrasta aktivnosti brige predstavljaju značajnu preokupaciju roditelja (grafikon 5.33). Za razliku od aktivnosti nege, briga oko dece nije nešto što se nužno mora obaviti, pa tako neki roditelji uopšte ne učestvuju u ovim aktivnostima. Na primer, roditelji ne moraju pomagati svojoj deci oko domaćih zadataka – što neki i ne čine. Kada posmatramo distribuciju uključenosti u pojedinačne aktivnosti, otkrivamo da oba roditelja gotovo u istoj meri, prema učestalosti, vode svoju decu na vanškolske aktivnosti. Više od trećine žena (39%) i muškaraca (36%) redovno odvodi decu na vanškolske aktivnosti, dok oko trećine i majki i očeva to nikada ne radi. Za jedan broj parova, razlog visokog uključivanja očeva može biti i odvoženje i dovoženje automobilom, budući da aktivnost vožnje češće obavljaju muškarci. Razlike su nešto veće u korist žena kada je reč o odlasku na roditeljske sastanke, pomaganju deci oko školskih zadataka, a najveće kod odlaska sa detetom kod lekara. Tako gotovo tri četvrtine (73%) majki redovno vodi dete kod lekara kada je bolesno, dok to čini tek trećina očeva (33%). Dve trećine majki (66%) redovno odlazi na roditeljske sastanke, dok to čini tek svaki šesti otac (17%). Iako tek svaka dvadeseta majka (6%) nikada ne ide na roditeljske sastanke, čak 29% očeva to nikada ne radi.

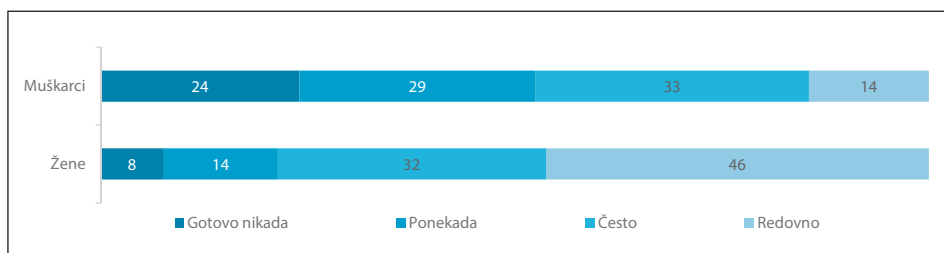
Posmatrano prema indeksu stepena uključenosti muškaraca i žena u aktivnosti brige (grafikon 5.34), četvrtina (24%) muškaraca i 8% žena gotovo nikada ne učestvuje u njima. Svaki sedmi muškarac (14%) redovno učestvuje u svim aktivnostima, dok je to slučaj sa gotovo svakom drugom ženom (46%). Drugim rečima, često i redovno u ovim aktivnostima učestvuje tri četvrtine žena (76%) i oko polovine muškaraca (47%), što ukazuje na to da su žene u većem stepenu uključene i u ove aktivnosti u odnosu na muškarce. To pokazuje i stepen raspodele brige između supružnika (grafikon 5.36). U 44% porodica postoji balans između supružnika; u svakoj dvadesetoj (5%) muškarci obavljaju nešto više aktivnosti,

dok u ostalim porodicama žene obavljaju nešto više, daleko više ili sve obaveze oko dece (grafikon 5.35).

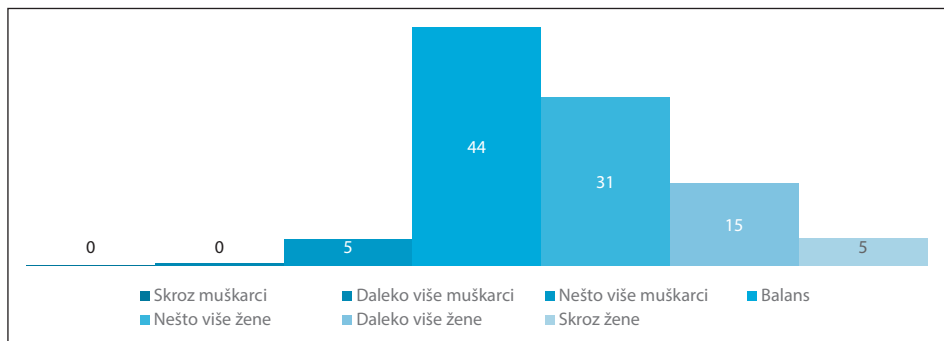
Grafikon 5.33: Stepen učestvovanja muškaraca i žena u aktivnostima brige

Grafikon 5.34: Stepen učestvovanja muškaraca i žena u aktivnostima brige – indeks

Grafikon 5.35: Stepen raspodele (balansa) aktivnosti brige supružnika

U tekstu su prikazane analize odnosa brige oko deteta i indikatora stratifikacije, radnih uslova i resursa, dok su statistički rezultati izneti u tabelama B5.1–B5.11 u aneksu.

Stratifikacija

Stepen uključenosti muškaraca. Klasni položaj povezan je sa stepenom brige u koju je muškarac uključen, tako da su radnici na nižem nivou uključenosti u sve aktivnosti u poređenju sa svim drugim klasnim grupama. U uzorku nema stručnjaka koji gotovo nikada nisu uključeni u aktivnosti brige, dok je to slučaj kod 7% stručnjaka, 17% službenika/tehničara i trećine (34%) radnika. Istovremeno, gotovo polovina rukovodilaca (44%) redovno je uključena, naspram 20% stručnjaka, 18% službenika/tehničara i 9% radnika.

U odnosu na klasni položaj supruge varijacije su nešto veće, pa razlike postoje između svih klasa osim između muškaraca čije su supruge na rukovodećim pozicijama i onih čije su supruge stručnjakinje. Kada su im supruge na rukovodećim položajima, dva od pet muškaraca (40%) redovno su uključena (bez slučajeva „gotovo nikada”), 20% kada su im supruge stručnjakinje (7% „gotovo nikada”), 16% kada su službenice ili tehničarke (18% „gotovo nikada”) i 13% kada su radnice (34% „gotovo nikada”).

Prema klasnom odnosu supružnika, stepen uključenosti muškaraca nešto je viši kada su oboje stručnjaci u poređenju sa situacijama kada su oboje službenici ili tehničari, kada je muškarac službenik/tehničar ili radnik, a supruga nezaposlena, ili kada je supruga službenica, tehničarka ili radnica, a suprug nezaposlen. Dakle, i stručnjačko zanimanje jednog od supružnika, ali i njihova kombinacija, nose viši stepen uključenosti muškarca u aktivnosti brige. Tako je 69% muškaraca redovno ili često angažovano kada su i on i njegova supruga stručnjaci, 44% kada su oboje službenici i 30% kada je muškarac službenik ili radnik, a supruga ima niži položaj od njega ili je nezaposlena. Viši stepen angažmana prisutan je i kada je makar jedan od supružnika stručnjak u odnosu na parove u kojima nijedan od njih nije stručnjak (iako su neke od ovih razlika na nivou marginalne statističke značajnosti).

Stepen uključenosti žena. Ukoliko su stručnjakinje ili službenice/tehničarke, one će biti u većoj meri angažovane u poređenju sa radnicama – oko polovine (48%) stručnjakinja redovno je angažovano, naspram 39% radnica. Ni klasni položaj supruge, ni klasni odnos u paru nisu povezani sa stepenom uključenosti žene u brigu oko starije dece.

Stepen (a)simetrije. Odnos angažmana između supružnika varira na sličan način kao i stepen uključenosti muškaraca. Klasni položaj i muškarca i žene na sličan su način povezani sa stepenom (a)simetrije. Radnici se

razlikuju od svih ostalih kategorija, jer je kod njih stepen asimetrije viši. Kada je muškarac rukovodilac, 75% parova ima izbalansiranu podelu brige; 54% kada je stručnjak, 47% kada je službenik ili tehničar i 36% kada je radnik. Razlike kod žena slično su distribuirane – javljaju se između stručnjakinja s jedne strane, i službenica/tehničarki i radnica s druge. Oko 80% parova podjednako deli brigu kada su žene na rukovodećim pozicijama, 58% kada su stručnjakinje, 39% kada su tehničarke ili službenice i 47% kada su radnice.

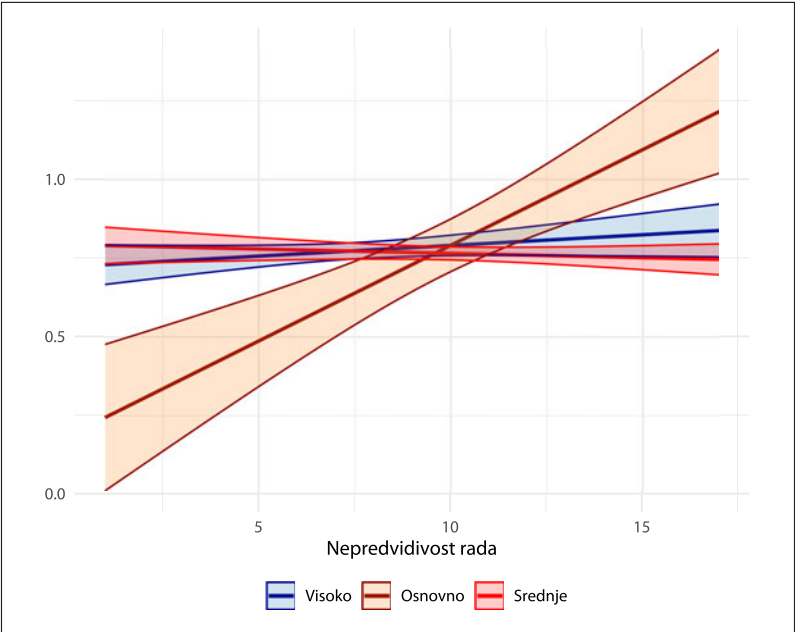
Slične zaključke pruža i analiza klasnog položaja supružnika. Disbalans je najniži kada su oboje stručnjaci, a raste sa snižavanjem klasnog položaja para. Najveći disbalans javlja se kada je muškarac službenik, tehničar ili radnik, a supruga nezaposlena. Podaci pokazuju da, kada su oba supružnika stručnjaci, 61% parova podjednako deli brigu oko dece; kada je muškarac stručnjak, a žena ima niži položaj – 53%; kada je obrnuto – 58%; kada su oboje službenici – 41%; kada je muškarac službenik, tehničar ili radnik, a žena ima niži položaj – 31%; i kada je obrnuta situacija – 39% parova ima podjednaku raspodelu brige.

Uslovi rada

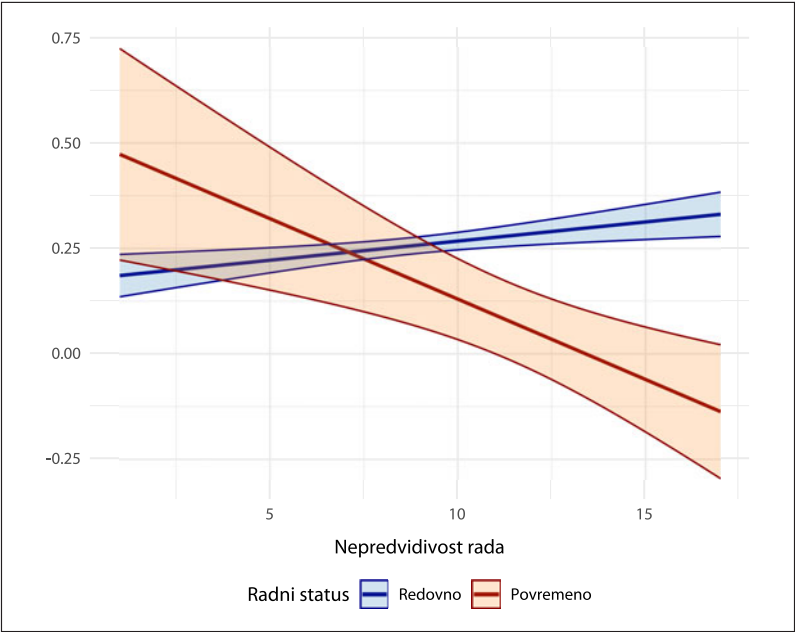
Stepen uključenosti muškaraca. Ukoliko na radnom mestu imaju mogućnost fleksibilnog organizovanja radnog vremena, veća je verovatnoća da će se muškarci uključiti u aktivnosti brige. Iako ove razlike nisu velike, one su statistički značajne, 21% muškaraca kojima je na raspolaganju neki oblik fleksibilnosti rada redovno je uključeno u aktivnosti brige, u poređenju sa 13% onih koji nemaju takve mogućnosti na poslu. Nepredvidivost rada nije ukupno povezana sa manjim ili većim stepenom uključenosti očeva u brigu, ali detaljnija analiza pokazuje da sa povećanjem učestalosti noćnih smena opada njihova uključenost u navedene aktivnosti ($r = -.219, p < .001$).

Stepen uključenosti žena. Ni fleksibilnost rada, ni stepen nepredvidivosti posla nisu u celini povezani sa stepenom angažmana žena. Ipak, i ovde dobijamo nešto drugačiju sliku kada posmatramo pojedinačne indikatore. Žene koje češće rade noćne smene nešto ređe su uključene u brigu ($r = -.169, p < .01$), dok žene koje se češće suočavaju sa situacijama u kojima u kratkom roku saznaju da moraju da menjaju radni raspored, češće učestvuju u brizi ($r = .139, p < .05$). Nestandardni aranžmani pokazuju statistički značajne interakcije i sa stepenom obrazovanja žena. Kod žena sa srednjim i visokim obrazovanjem, povećanje nestandardnih oblika zahteva rada ne utiče na njihov stepen brige o deci. Međutim, kod onih sa osnovnim obrazovanjem postoji pozitivna veza – što su zahtevi rada nestandardniji, to je veća uključenost majki u brigu o deci (grafikon 5.36).

Grafikon 5.36: Nepredvidivost rada i obrazovni nivo žena (žene – briga)

Grafikon 5.37: Nepredvidivost rada i tip rada žena (žene – briga)

Stepen (a)simetrije. Ni fleksibilnost posla muškarca, ni fleksibilnost posla žene nisu povezani sa asimetrijom raspodele domaćih obaveza, kao ni stepen nepredvidivosti rada, bilo kod muškarca ili žene. Iako nestandardni oblici rada nisu direktno povezani sa stepenom asimetrije, oni pokazuju značajne veze u interakciji sa radnim statusom žene. Kada žene obavljaju poslove sa redovnim radnim angažmanom, bez obzira na stepen nepredvidivosti rada, stepen asimetrije između supružnika ostaje na sličnom nivou. Međutim, ukoliko obavljaju povremene poslove, sa rastom nepredvidivosti rada, stepen asimetrije se smanjuje (grafikon 5.37).

Resursi

Stepen uključenosti muškaraca. Muškarci koji imaju redovno zaposlenje u većoj meri su uključeni u brigu o deci u poređenju sa onima koji ne rade. Iako zaposleni muškarci imaju manje slobodnog vremena od onih koji ne rade, oni su ipak angažovaniji u ovim aktivnostima. Ove razlike nisu velike, ali su statistički značajne, 50% onih koji rade su redovno ili često uključeni u aktivnosti brige, naspram 28% onih koji ne rade. Na identičan način radni status supruge povezan je sa stepenom uključenosti muškaraca u brigu. Kada supruga redovno radi, muškarac je u većoj meri angažovan u poređenju sa parovima u kojima supruga uopšte ne radi. U parovima gde supruga redovno radi, muškarac je redovno ili često uključen u 53% slučajeva, dok je to slučaj u 32% parova u kojima supruga nije zaposlena. Takođe, kada supruga redovno radi, petina (19%) muškaraca gotovo nikada nije uključena u aktivnosti brige, dok je taj procenat dvostruko veći (40%) u parovima gde supruga ne radi. Kada se posmatra prema radnom statusu para, nešto je veći stepen uključenosti muškarca u brigu kada oba supružnika rade, a niži kada je muškarac zaposlen, a supruga nezaposlena, te najniži kada oboje ne rade. Kada oboje rade, muškarac je redovno ili često angažovan u oko 54% slučajeva, u poređenju sa 33% kada on radi, a supruga ne, i 21% kada niko od njih nije radno angažovan.

Obrazovanje muškarca je pozitivno povezano sa brigom oko deteta školskog uzrasta, jer su muškarci koji imaju visoko obrazovanje u većoj meri uključeni u ove aktivnosti u odnosu na one koji imaju završenu srednju i osnovnu školu. Oko trećine (35%) muškaraca sa osnovnim obrazovanjem nije nikada uključeno u brigu, a tek svaki deseti (9%) sa diplomom fakulteta. Oni sa visokim obrazovanjem su u 23% redovno uključeni, a oni sa osnovnim obrazovanjem u tek 5% slučajeva. Uticaj obrazovnog nivoa supruge na isti način diferencira stepen uključenosti muškaraca, jer onda kada imaju suprugu sa visokim obrazovanjem, u većoj meri su angažovani i u odnosu na one koji imaju suprugu koje su završile srednju ili osnovnu školu. Kada im supruga imaju završen fakultet, oni u samo 9% slučajeva nikada ne učestvuju u aktivnostima brige, u 27% kada im supruga imaju

završenu srednju školu i 48% kada su završile fakultet. I visina ličnih prihoda, i visina prihoda supruge pozitivno korelira sa uključenošću muškaraca u brigu oko deteta. I relativno učešće u prihodima je povezano, tako što sa višim relativnim učešćem žene, a nižim muškarca raste stepen angažmana muškarca.

Stepen uključenosti žena. Ni lični radni status, ni radni status supruge, ali ni radni status para nisu povezani sa stepenom brige žene. Bez obzira na to da li oboje rade, da li žena radi a suprug ne radi, ili oboje ne rade, ona je na sličnom nivou angažovana kao i kada ona ne radi, a suprug radi. Obrazovanje žene u izvesnoj meri diferencira stepen aktivnosti majki, tako što su one sa diplomom fakulteta u višoj meri angažovane oko brige (52% redovno) u odnosu na majke koje imaju osnovno obrazovanje (33% redovno). Ni nivo ličnih prihoda, ni prihoda supruge, a ni relativan odnos učešća u budžetu nije povezan sa nivoom učestvovanja žene u brizi oko deteta.

Stepen (a)simetrije. Radni status muškarca nije povezan sa stepenom uključenosti, ali jeste povezan radni status žene. Onda kada žena ne radi, veća je asimetrija između supružnika u korist žene nego ukoliko ona redovno ili povremeno radi. Podaci pokazuju da je, kada žena redovno radi, balans prisutan kod 49% parova, za razliku od 32% parova kada žena ne radi. Istovremeno, kod prvih oko 46% žena preuzima više brige, a kod drugih 64%. Asimetrija je veća i u slučajevima kada suprug radi, a supruga nije zaposlena, i kada oboje ne rade, u korist žene, u odnosu na parove gde oboje rade. Kada oboje rade, u 47% parova postoji balans u raspodeli brige, za razliku od 32% parova gde suprug radi, a supruga ne radi. Obrazovanje žene je direktno i linearno povezano sa stepenom brige, jer sa povećanjem stepena njenog obrazovanja, opada asimetrija između supružnika. Kada žena ima osnovnu školu, simetrija je prisutna kod 28% parova, za razliku od 41% parova kada žena ima srednje obrazovanje ili 54% kada ima diplomu fakulteta. Obrazovanje muškaraca je na sličan način povezano sa stepenom asimetrije, jer se asimetrija povećava sa smanjivanjem stepena obrazovanja, ali su razlike opet prisutne između onih sa visokim obrazovanjem i ostalih, ali ne i između onih sa osnovnim i srednjim obrazovanjem. Visina prihoda muškarca ne utiče na stepen asimetrije, iako sa povećanjem visine prihoda raste i njihov stepen brige oko dece. S druge strane, povećanje prihoda žene je povezano sa smanjenjem asimetrije između supružnika, i to primarno kroz povećanje uključenosti muškaraca, a ne kroz njeno odustajanje od jednog dela angažmana. Ista logika objašnjenja povezana je i sa relativnim učešćem supružnika u prihodima. Kako je učešće prihoda žena više, tako se smanjuje asimetrija između supružnika, ali opet ne zato što dolazi do smanjenja angažovanosti žene, već zato što dolazi do povećanja uključenosti njenog supruge.

Značaj resursa

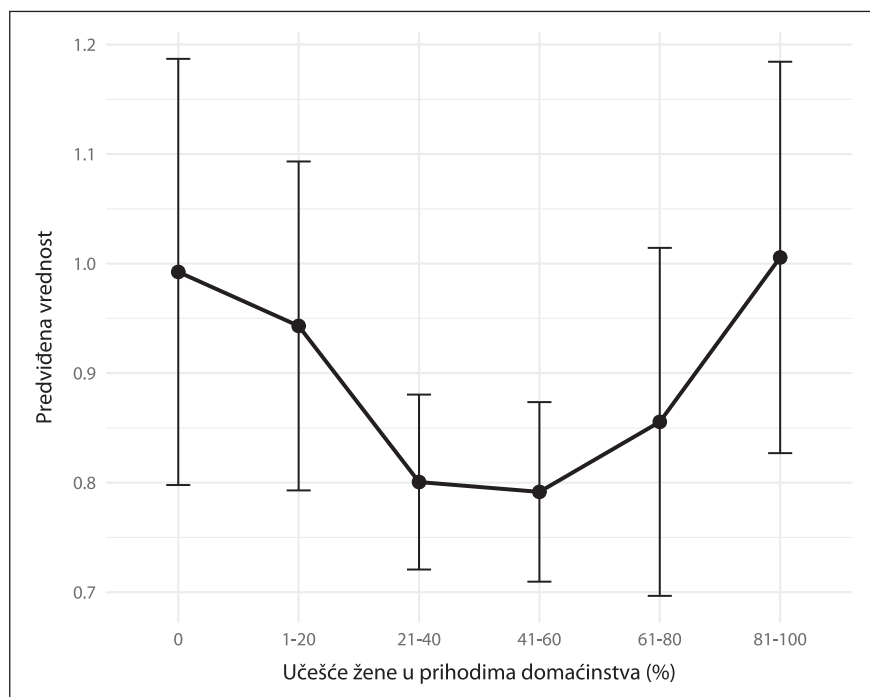
Ni apsolutni prihodi supruge, ni relativan odnos u prihodima supružnika ne utiču na stepen brige muškaraca o detetu školskog uzrasta. Jedino su rast obrazovanja muškarca i rast obrazovanja njegove supruge pozitivno povezani sa višim stepenom angažmana. Kod žena je ovaj vid angažmana daleko kompleksniji. Ovaj angažman je povezan sa relativnim odnosom u prihodima supružnika, pa je tako prilično visok ukoliko supruga ne doprinosi uopšte ili doprinosi malo kućnom budžetu, zatim opada kako raste njeno učešće, ali onda ponovo raste kada njen udeo nadmaši udeo supruge. Ovaj nalaz nam ponovo pokazuje da teorija neutralizacije rodnog odstupanja može da objasni ponašanje jednog broja žena. Zanimljivo je da u modelu kojim se ispituje relativno učešće supružnika oko brige, učešće u prihodima supružnika nije statistički značajno. To nam govori da viši stepen uključenosti žena, koji nastaje usled relativnih razlika u prihodima, ne vodi i većoj asimetriji u aktivnostima brige između supružnika. Ali, svakako je indikativno da žene, kada počnu da dominiraju u visini prihoda nad svojim supružnicima, povećavaju aktivnosti brige.

Tabela 5.5: Povezanost resursa sa stepenom brige o detetu školskog uzrasta – linearna regresija

	Muškarac	Žena	Razlika
Constant	-5.521	-10.291**	-4.77
Broj dece u porodici	-0.016	-0.03	-0.014
Godine	0.003	0.006***	0.003
Muškarac – osnovno (ref. Visoko)	-0.158**	-0.069	0.089
Muškarac – srednje	-0.124***	-0.039	0.085**
Žena – osnovno (ref. Visoko)	-0.163***	-0.099	0.064
Žena – srednje	-0.056	-0.028	0.028
Prihod žene	0.00002	-0.001	-0.001
Muškarac ne radi (ref. radi)	-0.108	-0.135*	-0.028
Muškarac povremeno	0.011	-0.029	-0.04
Žena ne radi (ref. radi)	-0.031	-0.197**	-0.166
Žena povremeno	-0.064	-0.112**	-0.048
Prihod žene – 0% (ref. 81–100%)	-0.16	-0.013	0.147
Prihod žene – 1–20%	0.04	-0.063	-0.103
Prihod žene – 21–40%	-0.068	-0.205**	-0.137
Prihod žene – 41–60%	-0.108	-0.214**	-0.106
Prihod žene – 61–80%	-0.016	-0.15	-0.134
N	395	395	395
Adj. R ²	0.12	0.067	0.061

Od ostalih indikatora, žene će se više angažovati ukoliko imaju završen fakultet u odnosu na one sa osnovnom školom, kada njihovi supružnici rade redovno, kada same rade redovno u odnosu na to kada rade povremeno ili ne rade uopšte. Dakle, viši stepen angažmana žena ide sa višim sopstvenim resursima. Step (a)simetrije između supružnika je niži samo ukoliko muškarci imaju visoko obrazovanje u odnosu na parove u kojima muškarac ima srednje obrazovanje.

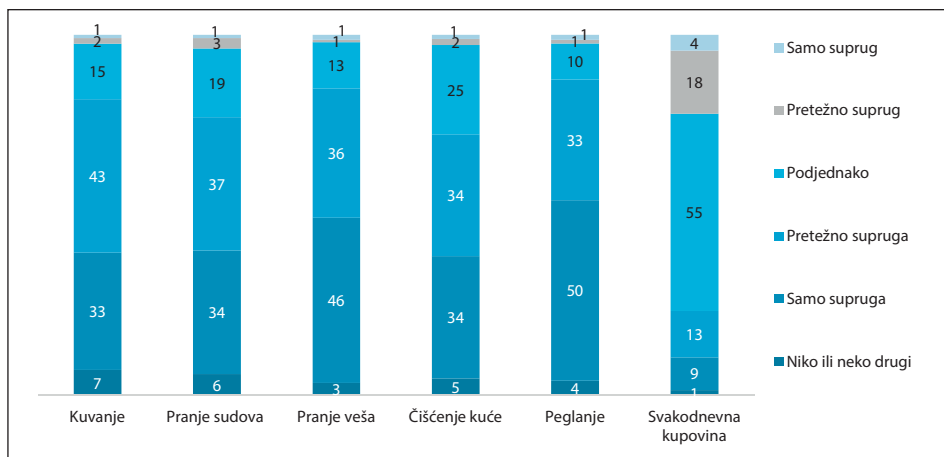
Grafikon 5.38. Učešće žena (briga) i relativno učešće supružnika u prihodima

Podela kućnog rada

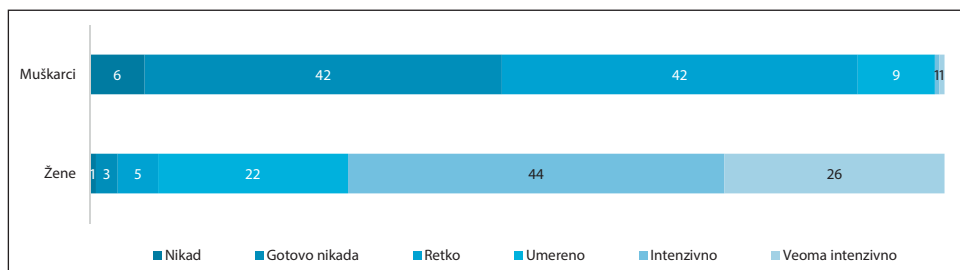
Podaci pokazuju da, i kada je najmlađe dete školskog uzrasta, podela kućnog rada unutar supružničke dijade, ostaje prilično asimetrična u korist žena (grafikon 5.39). Ukoliko posmatramo pojedinačne indikatore, jasno je vidljivo da se raspodela kućnog rada ne menja sa odrastanjem dece. I dalje najveći deo kućnih aktivnosti obavljaju žene, i opet se najveće razlike između njih i njihovih suprugova javljaju kod peglanja, pranja veša, kuvanja, pranja sudova i čišćenja kuće, dok je nešto manja asimetrija kod svakodnevnih kupovina.

Grafikon 5.39: Stepen učestvovanja muškaraca i žena u kućnom radu

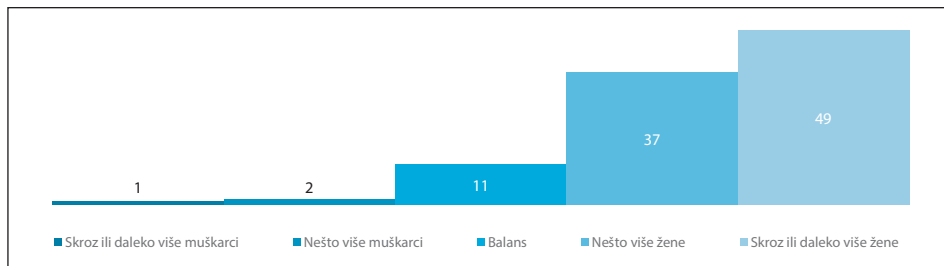
Uključenost muškaraca i žena u kućne poslove, izražena indeksima, takođe pokazuje postojanje značajnih ukupnih razlika među njima (grafikon 5.40). Nikada ni u jednu aktivnost nije uključeno 6% muškaraca, 42% se gotovo nikada ne uključuje, dodatnih 42% retko, svaki deseti (9%) umereno i oko 1% (veoma) intenzivno. Među ženama je situacija značajno drugačija, jer je svaka četvrta žena (26%) veoma intenzivno uključena, 44% intenzivno, 22% umereno, dok je oko 8% retko ili (gotovo) nikada angažovano oko kućnih poslova.

Grafikon 5.40: Stepen učestvovanja muškaraca i žena kućnom radu – indeks

Posmatrajući relativan odnos uključenosti između supružnika, ova asimetrija je još vidljivija (grafikon 5.41). Tek kod svakog desetog para (11%) je uključenost u kućne poslove na istom nivou, kod samo 3% parova muškarci obavljaju više kućnih poslova od svojih suprug, dok u svim ostalim slučajevima žene obavljaju nešto više (37%) ili daleko više / sve kućne poslove (49%).

Grafikon 5.41: Stepen raspodele (balansa) kućnog rada između supružnika

U nastavku teksta su prikazane analize odnosa uključenosti muškaraca i žena u domaći rad i indikatora stratifikacije, uslova rada i resursa, dok su statistički rezultati izneti u tabelama B6.1–B6.11 u aneksu.

Stratifikacija

Stepen uključenosti muškaraca. Stepem uključenosti muškaraca u kućne obaveze ne samo da je na sličnom nivou kao i u situaciji kada je dete predškolskog uzrasta, nego i na sličan način varira. U odnosu na klasni položaj muškarca, razlike se javljaju između stručnjaka koji pokazuju nešto viši stepen kućnog angažmana, od kojih 43% nije (gotovo) nikada angažovano, u odnosu na službenike/tehničare (50%) i radnike, gde više od dve trećine (69%) nije (gotovo) nikada uključeno u kućne poslove. Stepem angažmana muškaraca opada gotovo linearno u odnosu na klasni položaj supruge. Najviši je onda kada su im supruge na rukovodećim položajima ili kada su stručnjakinje, a opada kada su službenice ili tehničarke, dok je najniži kada su radnice. U odnosu na klasni odnos supružnika, distribucija je sledeća. Najviši stepen uključenosti muškaraca je kada su oboje stručnjaci ili kada je supruga stručnjakinja, a muškarac ima niži položaj. Zatim uključenost opada i najniža je kod parova u kojima je muškarac službenik, tehničar ili radnik, a žena ima niži položaj ili je nezaposlena. Konkretno, kada su oboje stručnjaci, 21% muškaraca (gotovo) nikada nije uključeno u kućne poslove, za razliku od 51% kada su oboje službenici, ili 67% kada je on službenik, tehničar ili radnik, a žena ima niži položaj ili je nezaposlena.

Stepen uključenosti žena. Odnos između klasnog položaja žena i stepena njihovog angažmana u kući je inverzno povezan, jer što je položaj viši, njihov angažman je niži. Statistički značajne razlike se javljaju između žena koje zauzimaju rukovodeće pozicije i stručnjakinja, sa jedne strane, i svih drugih, tako što su prve manje, a druge više uključene u kućne

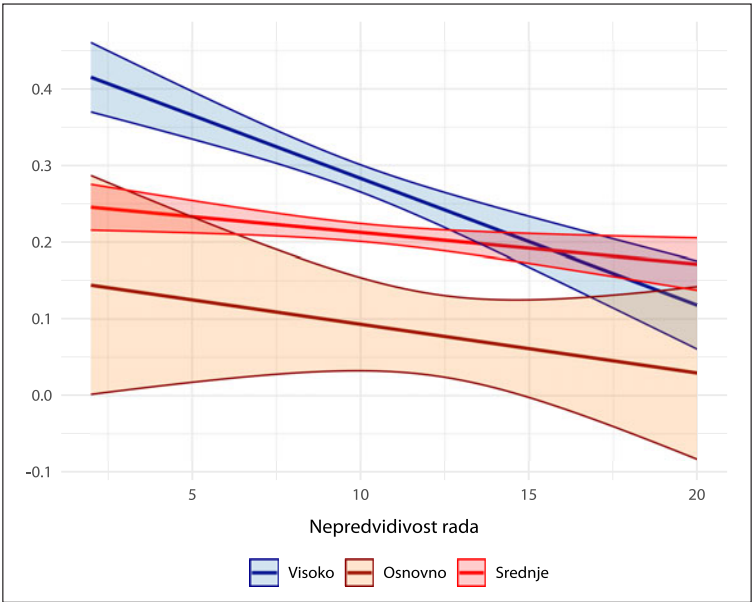
poslove. Kada žene obavljaju rukovodeće poslove, one su u 47% (veoma) intenzivno uključene u kućne poslove, za razliku od 51% stručnjakinja, 70% službenica i tehničarki, i čak 75% radnica. Njihov stepen angažmana je nešto niži ukoliko su im supružnici stručnjaci, nego kada su oni službenici, tehničari ili radnici. I klasa para pokazuje povezanost sa kućnim radom. Nešto niži stepen uključenosti žene je onda kada su oboje stručnjaci (41% žena je (veoma) intenzivno uključeno), ili kada je ona stručnjakinja, a suprug ima niži položaj (59% žena je (veoma) intenzivno uključeno). Njen angažman raste u parovima službenika, tehničara ili radnika (73% žena je (veoma) intenzivno uključeno), a najviši je kada je suprug službenik, tehničar ili radnik, a ona ima niži položaj ili je nezaposlena (78% žena je (veoma) intenzivno uključeno).

Stepen (a)simetrije. Step (a)simetrije između supružnika je, kao što smo videli, prilično veliki, i najveći deo razlika se javlja oko stepena u kom su supruge (više) opterećene kućnim radom. Klasni položaj žene je gotovo linearno povezan sa stepenom raspodele kućnih poslova. Tako je stepen asimetrije najniži među onima na rukovodećim položajima (kod 7% parova sve obavljaju žene) i među stručnjacima (kod 8% parova sve obavljaju žene), a raste među službenicima (kod 19% parova sve obavljaju žene), tehničarima, da bi bio najviši među radnicama (kod 36% parova sve obavljaju žene). Klasa para je takođe povezana sa stepenom raspodele, tako što parovi stručnjaka pokazuju nešto niži stepen asimetrije u poređenju sa parovima gde su oboje službenici, tehničari ili radnici, ili gde je suprug službenik, tehničar ili radnik, a supruga ne radi.

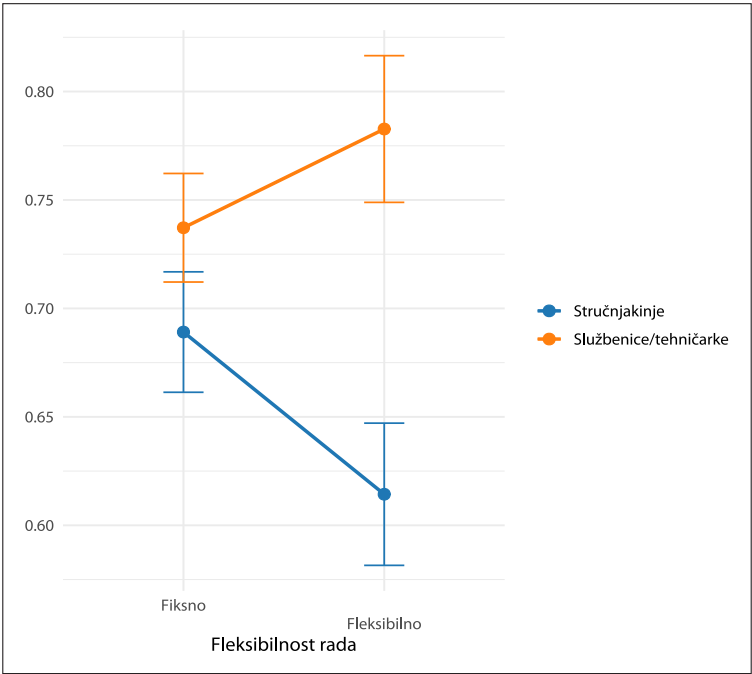
Uslovi rada

Stepen uključenosti muškaraca. Mogućnost fleksibilnog organizovanja radnog vremena ne utiče na stepen uključenosti muškarca, ali zato utiče stepen nepredvidivosti rada, tako što sa višim stepenom nepredvidivosti opada njegovo učešće u kućnim poslovima. Uvid u pojedinačne indikatore nepredvidivosti rada pokazuje da je uključenost muškaraca značajno niža ukoliko su učestalije izloženi prekovremenu radu ($r = -.171, p < .01$), ukoliko učestalije rade noću ($r = -.201, p < .01$) i ukoliko učestalije rade vikendom ($r = -.249, p < .01$). Dalje, nepredvidivost rada pokazuje statistički značajne veze u interakciji sa obrazovanjem muškarca. Kod onih sa visokim obrazovanjem, više nestandardnog rada nosi niži stepen angažmana oko kućnih poslova, dok ova veza nije prisutna kod muškaraca sa nižim nivoima obrazovanja (Grafikon 5.42).

Grafikon 5.42: Nestandardni rad, obrazovanje muškaraca – (muškarci – kućni rad)

Grafikon 5.43: Fleksibilnost rada i klasni položaj žene (žene – kućni rad)

Stepen uključenosti žena. Ni mogućnost fleksibilnog organizovanja rada, ni nepredvidivost rada ne utiču na stepen uključenosti žena. Fleksibilnost rada, međutim, pokazuje značajne veze u interakciji sa klasnim položajem žene. Za stručnjakinje, fleksibilni radni aranžmani donose smanjenje kućnih obaveza u poređenju sa fiksnim radnim vremenom, dok za službenice i tehničarke fleksibilni aranžmani nose viši stepen uključenosti u kućne obaveze (Grafikon 5.43).

Stepen (a)simetrije. Fleksibilnost koju pruža posao ni kod muškaraca ni kod žena nije povezana sa stepenom asimetrije kućnog rada. Ali, nepredvidivost posla muškarca jeste, tako što sa rastom nepredvidivosti zahteva na poslu raste i asimetrija u raspodeli kućnih poslova. Asimetrija je veća onda kada muškarci rade prekovremeno ($r = .170, p < .05$), ali i kada rade u redovnim noćnim smenama ($r = .165, p < .05$) i kada rade vikendom ($r = .225, p < .01$).

Resursi

Stepen uključenosti muškaraca. Angažman muškarca u kući nije povezan sa njegovim radnim statusom, ali jeste sa radnim statusom njegove supruge. Onda kada njegova supruga radi, on je na višem nivou angažovan nego kada ona ne radi ili radi povremene poslove. Na primer, kada supruga redovno radi, oko 39% muškaraca nije (gotovo) nikada uključeno u kućne poslove, ali zato čak 60% jeste kada njihova supruga radi povremene poslove i 67% kada ona ne radi. Takođe, onda kada oboje supružnika rade, njegov angažman je nešto veći u odnosu na to kada suprug radi, a supruga ne radi. Kada oboje rade, 37% muškaraca (gotovo) nikada nije angažovano u kući, za razliku od 67% kada muškarac radi, a supruga ne radi. I obrazovanje muškarca i obrazovanje njegove supruge su linearno povezani sa stepenom uključenosti muškarca u kućne poslove. Kada imaju visoko obrazovanje, (gotovo) nikada u kućne poslove nije uključeno oko trećine muškaraca (34%), ali zato preko polovine (53%) kada imaju srednje, i čak dve trećine (67%) kada imaju osnovno obrazovanje. Gotovo identična je raspodela uključenosti i u odnosu na obrazovni status supruge. Visina prihoda i relativan odnos visine prihoda supružnika ukazuju na zanimljive veze sa kućnim angažmanom muškaraca. Visina prihoda supruge je linearno povezana sa stepenom angažmana muškaraca, ukazujući na sledeću činjenicu – što su viši prihodi žene, angažman muškarca je viši. Takođe, što je relativno učešće žena u prihodima više, stepen uključenosti muškaraca u kućne poslove je intenzivniji.

Stepen uključenosti žena. Stepen uključenosti žena oko kućnih obaveza je povezan sa njenim radnim statusom. Žene koje redovno rade nešto

su manje uključene u kućne poslove u poređenju sa ženama koje rade povremeno ili ne rade uopšte. Ta razlika je vidljiva jer je čak 43% žena koje ne rade veoma intenzivno angažovano, dok je to slučaj sa 17% onih koje redovno rade. I radni status para je povezan sa stepenom uključenosti žena, jer je nešto niži angažman žena onda kada oboje rade, u odnosu na parove gde suprug radi, a supruga ne radi. Kada oboje rade, 19% žena je veoma intenzivno uključeno, ali čak 45% kada suprug radi, a supruga nije zaposlena. Obrazovanje žene je inverzno povezano sa njenim angažmanom, jer sa rastom stepena njenog obrazovanja opada stepen kućnog rada u koji je ona uključena. Ipak, statistički značajne razlike postoje samo između žena sa visokim obrazovanjem i ostalih, dok razlike između žena sa srednjim i osnovnim obrazovanjem nisu statistički značajne. Žene koje imaju visoko obrazovanje su u 55% slučajeva (veoma) intenzivno uključene u kućni rad, za razliku od 76% žena sa srednjim i 83% žena sa osnovnim obrazovanjem. Slična je raspodela kućnog rada žena u odnosu na obrazovanje njihovih suprug. Zanimljiva je činjenica da se sa porastom prihoda žene smanjuje nivo njihovog angažmana u kućnim poslovima, a na isti način opada i angažman žene sa rastom relativnog učešća njenih prihoda.

Stepen (a)simetrije. Radni status muškarca nije povezan sa raspodelom između para, ali jeste radni status žene. Onda kada žena radi, asimetrija između supružnika je nešto niža u odnosu na parove u kojima žena radi povremene poslove ili ne radi uopšte. Kada žena radi, kod 18% parova sve kućne poslove obavlja žena, ali zato kod 36% parova kada ona radi povremene poslove i 44% parova kada ona nije zaposlena. Kao i kod pojedinačnog stepena angažmana muškaraca i žena, i kod razlike u stepenu njihove uključenosti u kućni rad njihovo obrazovanje je jasno povezano, tako što sa rastom obrazovanja, kako muškarca, tako i žene, opada stepen asimetrije između supružnika. Ali i ovde razlike postoje između onih sa visokim obrazovanjem i ostalih, ali ne i između onih sa srednjim i osnovnim obrazovanjem. Kod parova gde žena ima osnovno obrazovanje, čak u 53% slučajeva sav kućni rad obavljaju žene, za razliku od 29% parova gde žena ima srednje i 14% gde žena ima visoko obrazovanje. Apsolutna visina prihoda žene povezana je sa stepenom asimetrije kućnog rada, tako što sa povećanjem prihoda žene dolazi do smanjenja asimetrije, i to i zbog toga što prihodi koreliraju sa povećanjem angažmana njenog supruga i što koreliraju sa smanjenjem njenog angažmana oko kućnih poslova. Sa povećanjem relativnog udela žene u ukupnim prihodima smanjuje se asimetrija, i to opet tako što su relativni prihodi povezani i sa povećanjem angažmana muškaraca i smanjenjem angažmana žene.

Značaj resursa

Stepen učestvovanja muškaraca u kućnim poslovima zavisi od relativnog odnosa prihoda supružnika, od sopstvenog i radnog statusa supruge, kao i obrazovanja (tabela 5.6). Najpre, njegov stepen angažmana blago raste sa rastom relativnog udela prihoda supruge u ukupnom budžetu para, ali zatim naglo pada kod parova u kojima većinu ili celokupan budžet popunjava supruga (grafikon 5.44). Isti trend je vidljiv i ukoliko posmatramo stepen (a)simetrije u raspodeli kućnih obaveza između supružnika (grafikon 5.46).

Tabela 5.6: Povezanost resursa sa stepenom uključenosti u kućne poslove – linearna regresija

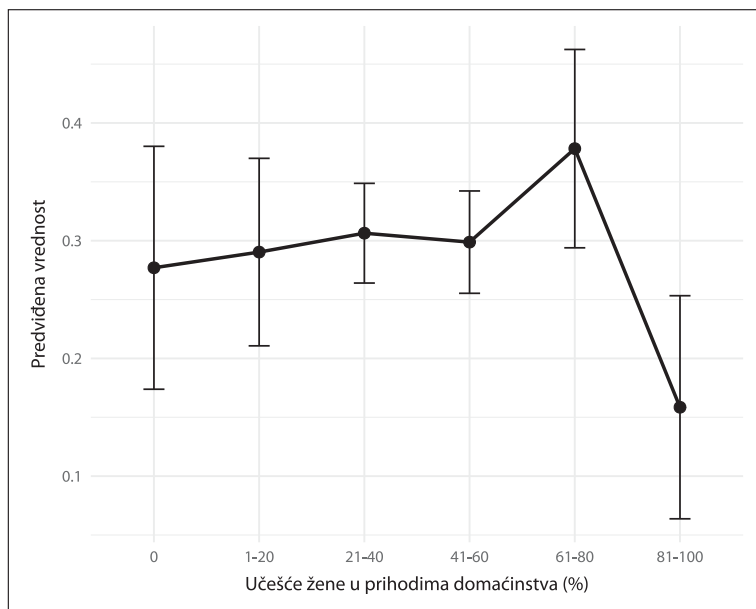
	Muškarac	Žena	Razlika
Constant	-0.132	0.327	0.458
Broj dece u porodici	-0.003	-0.016	-0.013
Godine	0.0002	0.0003	0.0001
Muškarac – osnovno (ref. Visoko)	-0.131**	-0.034	0.097
Muškarac – srednje	-0.042*	0.024	0.066†
Žena – osnovno (ref. Visoko)	-0.050†	0.052	0.101
Žena – srednje	-0.054**	0.049*	0.103**
Prihod žene	-0.0004	-0.001	-0.001
Muškarac ne radi (ref. radi)	0.091*	-0.049	-0.140†
Muškarac povremeno	0.079**	-0.048	-0.127*
Žena ne radi (ref. radi)	-0.084†	0.029	0.113
Žena povremeno	-0.052†	0.071†	0.123**
Prihod žene – 0% (ref. 81–100%)	0.118†	-0.044	-0.162
Prihod žene – 1–20%	0.132*	-0.111	-0.243†
Prihod žene – 21–40%	0.148**	-0.112†	-0.260*
Prihod žene – 41–60%	0.140**	-0.081	-0.222*
Prihod žene – 61–80%	0.220**	-0.133†	-0.353**
N	395	395	395
Adj.R ²	0.18	0.095	0.137

Asimetrija se polako smanjuje sa rastom učešća žene u budžetu, ali onda naglo raste u korist žena kada one (gotovo) u potpunosti doprinose budžetu. I aktivnost žene je povezana sa relativnim učešćem supružnika, tako što je nešto viši stepen angažmana žene onda kada one same najviše doprinose kućnom budžetu, u odnosu na parove gde supruga doprinosi 21–40% i 61–80%, iako su ove razlike veoma male i statistički marginalno zna-

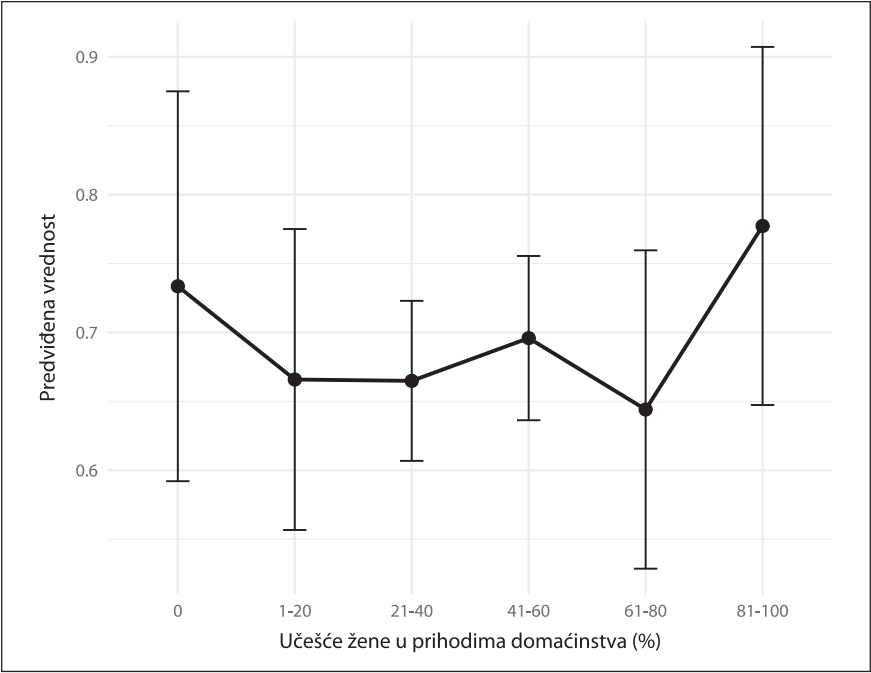
čajne (grafikon 5.45). Predstavljene nalazi nam pokazuju da za većinu parova povećanje učešća u budžetu žene ide sa većim angažmanom muškaraca i manje asimetričnom raspodelom kućnih poslova. Osim za parove u kojima žena doprinosi (gotovo) u potpunosti finansijama kuće, kada nastupa model kompenzacije za simbolički *maskulini deficit*, u formi „oslobađanja” muškaraca jednog dela kućnih obaveza i preuzimanja istog od strane supruge.

Muškarci koji redovno rade su više angažovani u odnosu na muškarce koji rade povremene poslove ili ne rade uopšte, što dodatno potkrepljuje tezu o neutralizaciji rodnog odstupanja, jer su manje angažovani oni muškarci koji su u nepovoljnijoj situaciji na tržištu rada. Kod stepena angažmana žena, one koje ne rade i one koje rade povremeno su nešto više angažovane u odnosu na žene koje rade redovno. Konačno, na stepen asimetrije, pored relativnog odnosa u prihodima supružnika, utiče i njihov nivo obrazovanja, tako što je asimetrija niža u parovima gde jedan supružnik ima završen fakultet, u odnosu na one sa srednjim obrazovanjem. Dalje, stepen asimetrije je niži ukoliko muškarac radi povremene poslove, a viši ukoliko žena radi povremene poslove. Dakle, redovni rad muškaraca vodi višem stepenu asimetrije, dok redovni rad žena vodi nižem stepenu asimetrije. Ovde prepoznajemo značaj redovnog zaposlenja kao resursa kod žena, jer zaposlenost povećava ličnu „moć” i dovodi do bolje pozicije žena u pogledu relativnog učešća u raspodeli kućnih poslova.

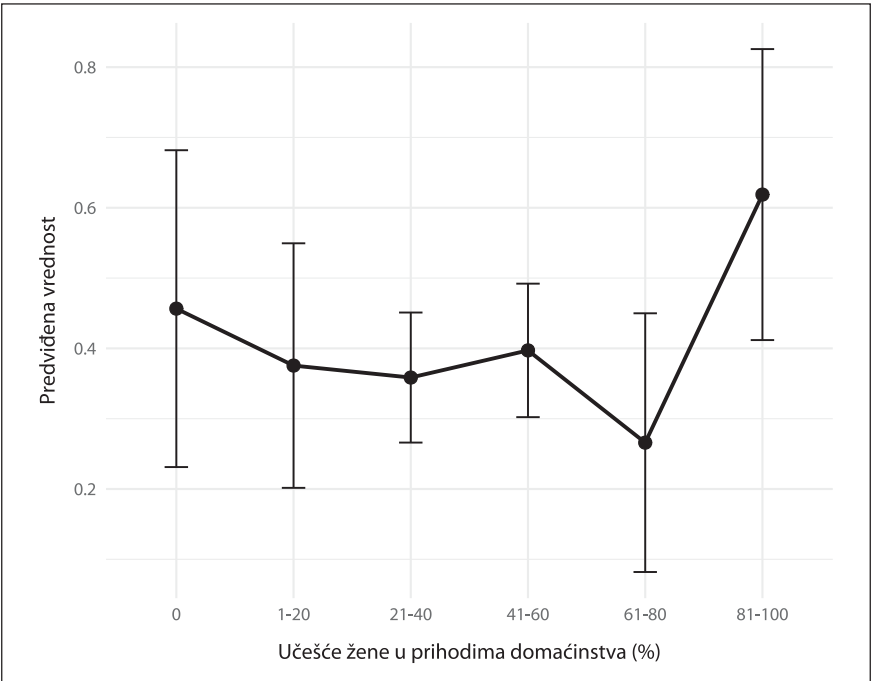
Grafikon 5.44. Učešće muškaraca (kućni rad) i relativno učešće supružnika u prihodima

Grafikon 5.45. Učešće žena (kućni rad) i relativno učešće supružnika u prihodima

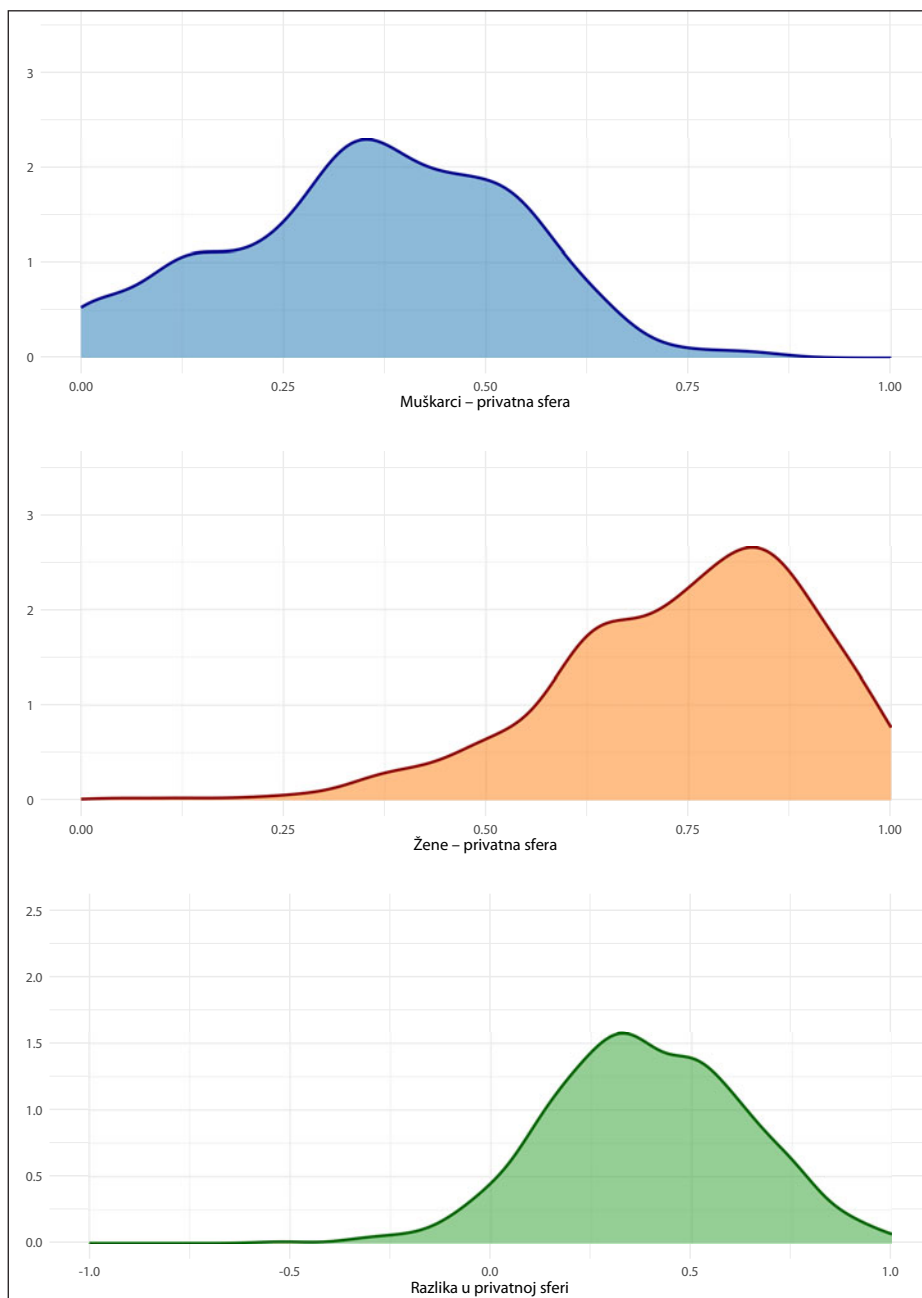
Grafikon 5.46. Asimetrija između supružnika (oko kućnog rada) i relativno učešće supružnika u prihodima

Privatna sfera

Kao i tokom perioda kada je dete predškolskog uzrasta, nejednak stepen uključenosti muškaraca i žena u privatnu sferu, i asimetrija između njih, opstaju i sa odrastanjem dece (grafikon 5.47). Grafikon nam poka-

Grafikon 5.47: Ukupna raspodela obaveza u privatnoj sferi

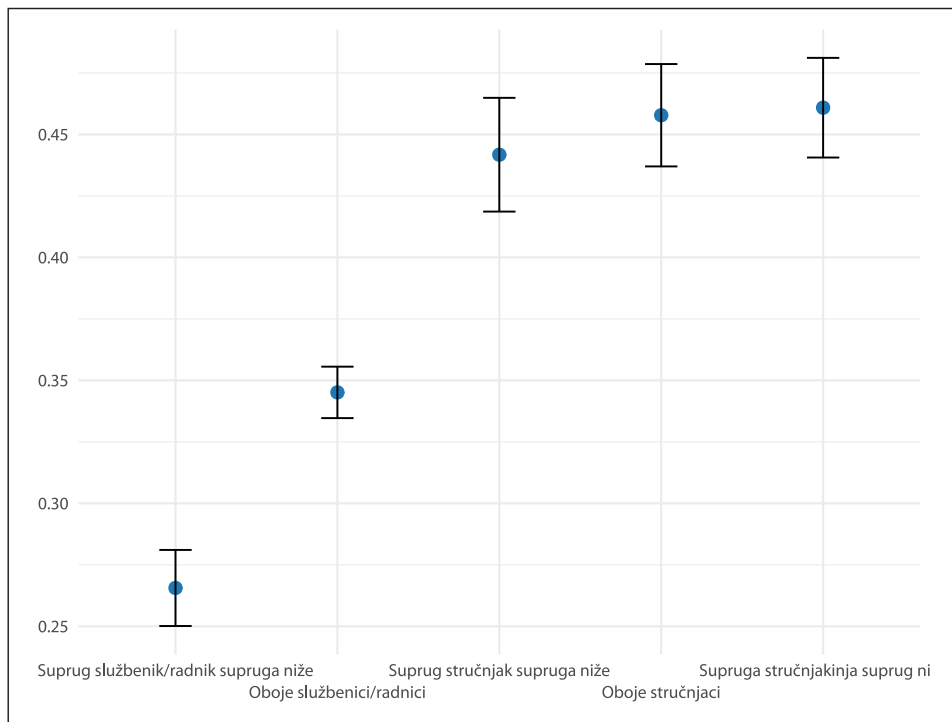

zuje da je stepen angažmana najvećeg broja muškaraca i dalje ispod vrednosti 0.5. ukazujući na činjenicu da se većina njih retko uključuje u kućne i roditeljske obaveze. Istovremeno, jasno je da se većina žena nalazi preko ove granice, što znači da su na visokom nivou uključene u privatnu sferu. I stepen asimetrije između supružnika ukazuje da je pitanje asimetrije zapravo pitanje u kojoj meri žene češće obavljaju aktivnosti u privatnoj sferi.

Stratifikacija

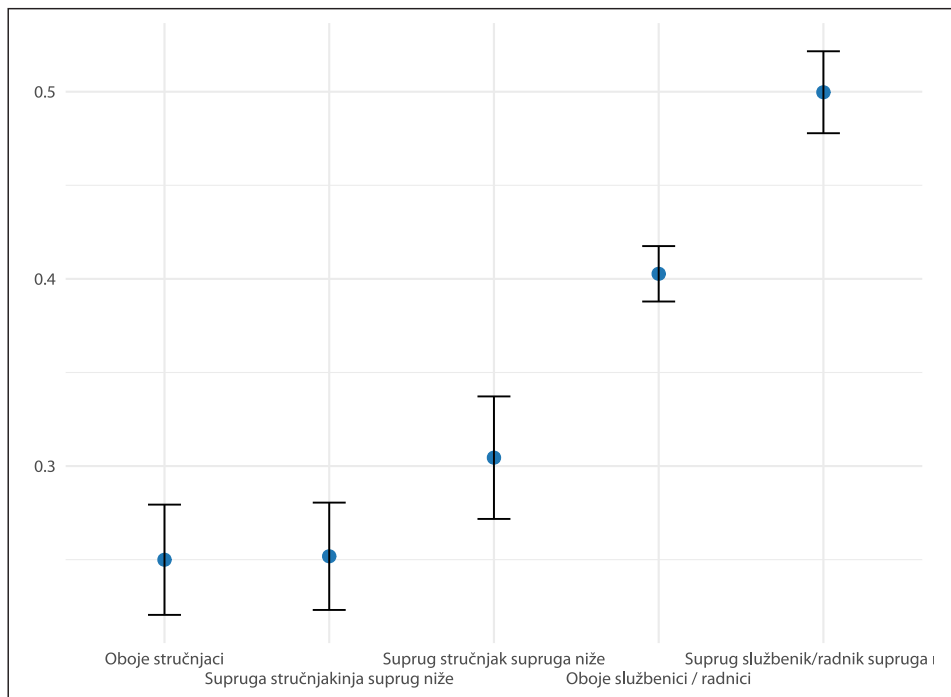
Stepen uključenosti muškaraca. I klasni položaj muškarca i klasni položaj njegove supruge su gotovo povezani sa stepenom uključenosti muškarca (grafikon 5.48). Radnici se od svih razlikuju po nižem stepenu uključenosti u privatnu sferu. Gotovo identična je raspodela učešća i u odnosu na klasni položaj supruge. Klasni položaj supružnika ukazuje da je najviši nivo uključenosti muškarca onda kada su oboje stručnjaci ili kada jedan od supružnika obavlja zanimanje stručnjaka. Značajno je niži stepen kada su oboje službenici, tehničari ili radnici, a još niži kada je muškarac službenik, tehničar ili radnik, a njegova supruga nije zaposlena.

Grafikon 5.48: Ukupan angažman muškaraca i klasni status para

Stepen (a)simetrije. I klasa muškarca i klasa žene povezani su sa stepenom raspodele obaveza (grafikon 5.49). Stručnjaci/stručnjakinje i oni/one na rukovodećim položajima pokazuju veći stepen simetrije u raspodeli obaveza u poređenju sa onima na nižim klasnim pozicijama. Isto se može videti i preko klasne pozicije supružnika. Najniža je asimetrija onda kada su oboje stručnjaci, a zatim postepeno raste.

Grafikon 5.49: Stepen asimetrije i klasni status para

U nastavku poglavlja su prikazane analize odnosa ukupnog angažmana ispitanika u privatnoj sferi i indikatora stratifikacije, uslova rada i raspoloživih resursa. Statistički rezultati na kojima su bazirane analize izneti su u tabelama B7.1–B7.11 u aneksu.

Uslovi rada

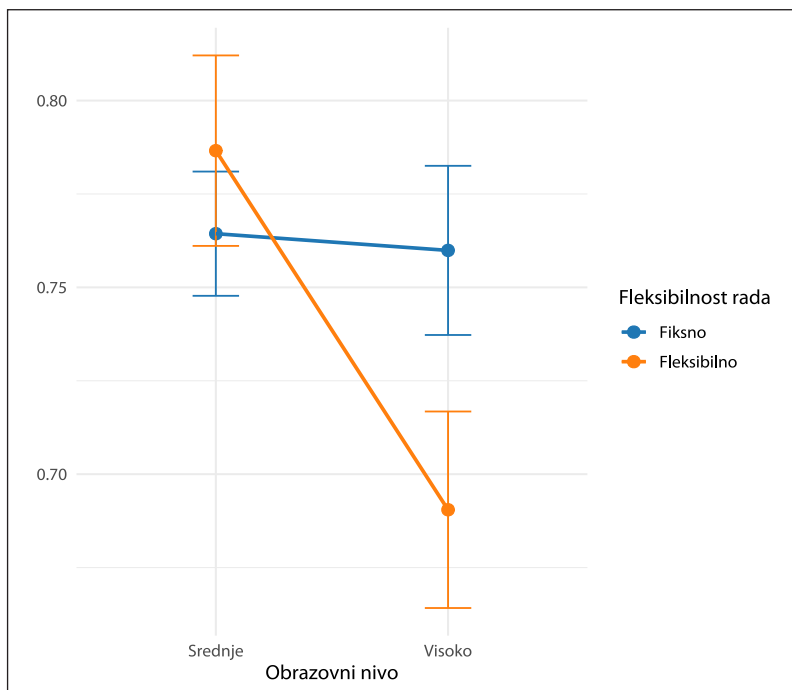
Stepen uključenosti muškaraca. Muškarci se češće uključuju u privatnu sferu ukoliko na poslu imaju mogućnost fleksibilnog radnog vremena. Ukoliko poslodavac omogućuje klizno radno vreme, rad od kuće ili raspodelu satnice, nešto je viši stepen uključenosti muškarca. Zanimljivo je da je viši stepen uključenosti muškaraca i ukoliko njegova supruga ima mogućnost fleksibilnih opcija na poslu. Takođe, kada je rad predvidljiv i

bez nestandardnih oblika rada, uključenost muškaraca u privatnu sferu je viša. Analiza pojedinačnih indikatora nestandardnih oblika rada pokazuje da će, i kada je dete školskog uzrasta, a muškarci učestalo rade u noćnim smenama ($r = -.245, p < .001$) ili rade vikendom ($r = -.186, p < .01$), oni u manjoj meri biti uključeni u privatnu sferu.

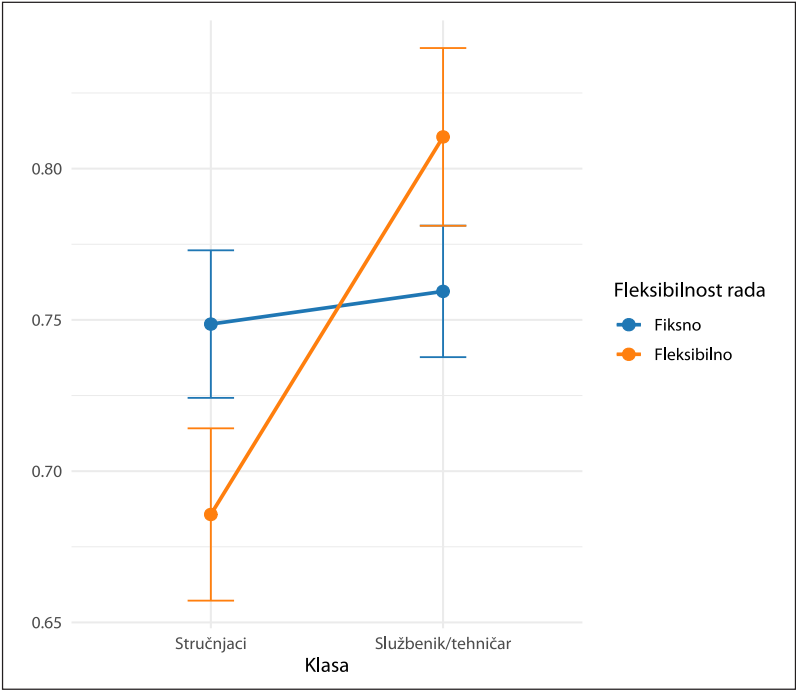
Stepen uključenosti žena. Ni organizacija rada, posmatrana kao mogućnost fleksibilnog organizovanja rada, niti nestandardni oblici rada nisu povezani sa njenim uključivanjem u privatnu sferu. Ali fleksibilnost rada pokazuje značajne veze u interakciji sa klasom, obrazovanjem i radnim statusom žene. Kada imaju fiksno radno vreme, žene i sa srednjim i sa visokim obrazovanjem su angažovane na istom nivou. Međutim, one koje imaju visoko obrazovanje i fleksibilno radno vreme su značajno manje uključene u odnosu na one koje imaju srednje obrazovanje i mogućnosti fleksibilnog organizovanja radnog vremena. Ista logika je prisutna i kada uporedimo klasne pozicije žena na tržištu rada. Kada imaju fiksno radno vreme, ne postoji razlika u stepenu angažmana stručnjakinja i službenica i tehničarki, ali kada imaju mogućnost fleksibilne organizacije radnog vremena, prve su u kućne poslove uključene na nižem, a druge na višem nivou (grafikoni 5.50 – 5.51).

I radni status žene pokazuje značajne interakcije sa mogućnošću fleksibilnog organizovanja posla. Kada rade redovno, žene su na gotovo istom nivou uključene u kućne obaveze bez obzira na to da li imaju fiksno ili mogućnost fleksibilnog radnog vremena. Ali, ukoliko rade samo povre-

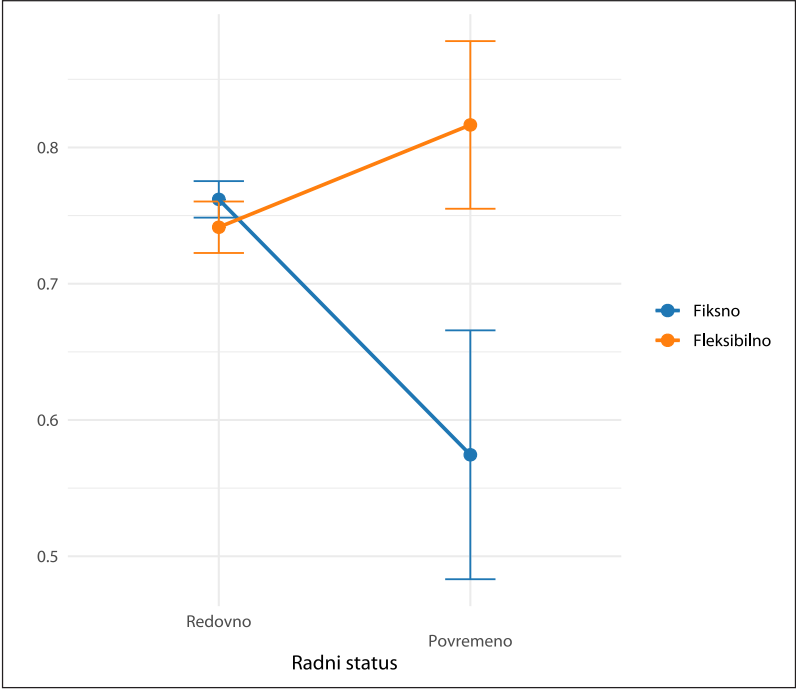
Grafikon 5.50: Fleksibilnost rada i obrazovanje žena (žene – ukupno)

Grafikon 5.51: Fleksibilnost rada i klasni položaj žena (žene – ukupno)

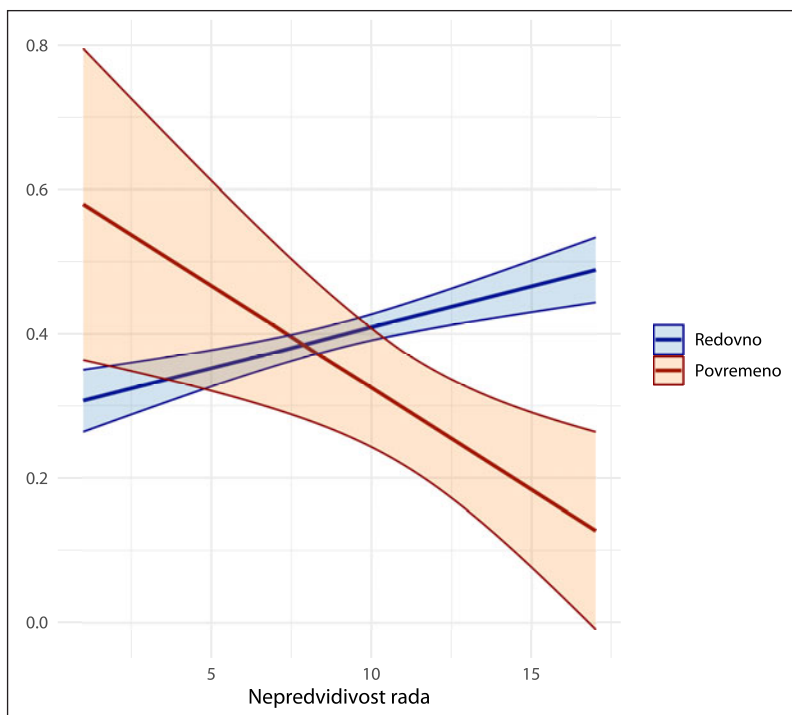
Grafikon 5.52: Fleksibilnost rada i tip rada kod žena (žene – ukupno)

meno, fiksno radno vreme je povezano sa nižim, a fleksibilno sa višim angažmanom u privatnoj sferi (grafikon 5.52).

Stepen (a)simetrije. Ni fleksibilnost rada muškarca, ni fleksibilnost rada žene nisu povezani sa stepenom asimetrije između supružnika. I dok ne-standardne radne obaveze žena ne utiču na način raspodele obaveza, nestandardni aranžmani muškaraca na poslu dovode do povećavanja asimetrije između supružnika. Onda kada muškarci učestalije rade prekovremeno ($r = .170, p < .05$) i vikendom ($r = .196, p < .01$), veća je verovatnoća da će se ukupna raspodela domaćih poslova pomeriti u pravcu većeg opterećenja žena. Zanimljivo je da je nepredvidivost rada žena u interakciji sa radnim angažmanom žena. Kada rade redovno, povećanje nepredvidivosti rada vodi povećanju asimetrije, ali kada rade povremeno, povećanje nepredvidivosti rada vodi smanjenju asimetrije između supružnika (grafikon 5.53).

Grafikon 5.53: Nepredvidivost rada, tip rada žena i ukupan stepen asimetrije

Resursi

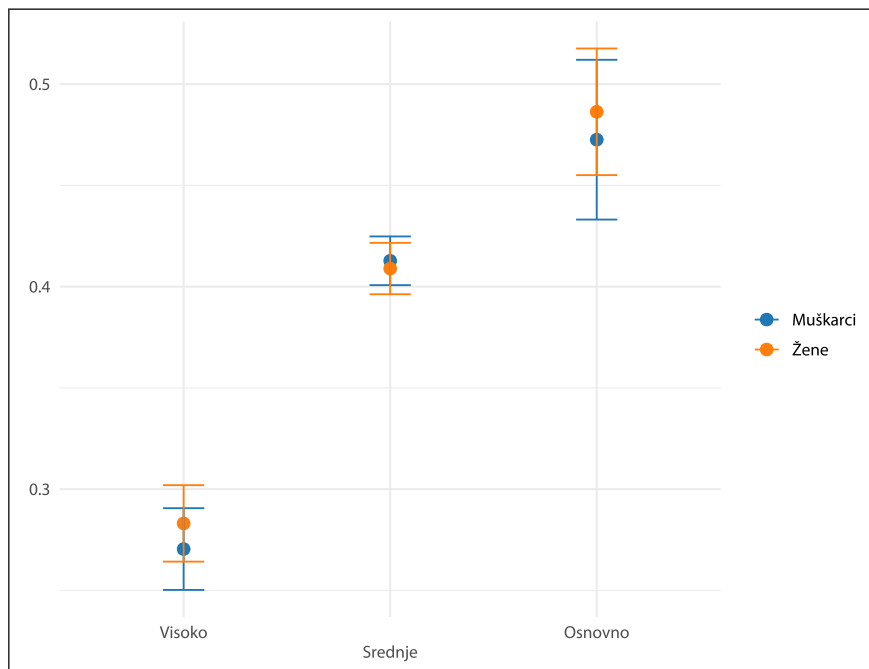
Stepen uključenosti muškaraca. Stepem uključenosti muškarca varira u odnosu na njegov i radni status njegove supruge. Oni su nešto češće uključeni u privatnu sferu kada sami redovno rade i kada njihove supruge redovno rade. U odnosu na radni status para, muškarci su opet češće

uključeni onda kada oboje rade, nego kada on radi, a njegova supruga ne radi, ili kada oboje ne rade. Stepen uključenosti muškarca u privatnu sferu linearno je povezan sa stepenom njegovog i obrazovanja njegove supruge. Tako su najviše u kući angažovani muškarci koji imaju završen fakultet, manje oni sa srednjom i najmanje oni sa osnovnom školom. Slična je distribucija i u odnosu na obrazovni status supruge. Zanimljivo je da sa rastom prihoda muškarca raste i stepen njegovog angažmana u privatnoj sferi, da sa rastom prihoda njegove supruge takođe raste njegov angažman, ali i sa rastom relativnog udela supruge u prihodima.

Stepen uključenosti žena. Ni radni status žene, ni njenog supruga, kao ni odnos između supružnika u pogledu radnog angažmana na tržištu rada, nije povezan sa stepenom uključenosti žene u privatnu sferu. Nešto je više angažovana žena ukoliko njen suprug ima srednju školu u odnosu na ženu čiji suprug ima završen fakultet. Visina apsolutnih prihoda žene negativno je povezana sa njenim stepenom angažmana u privatnoj sferi, tako što sa rastom njenih prihoda opada stepen njenih aktivnosti.

Stepen (a)simetrije. Stepens asimetrije između supružnika nije povezan sa radnim statusom muškarca, ali jeste sa radnim statusom žene. Onda kada žene rade, asimetrija je nešto niža nego kada one ne rade. Obrazovanje kako muškarca tako i žene povezano je sa stepenom raspodele poslova u privatnoj sferi, i statistički se razlikuju oni sa visokim obrazovanjem od ostalih,

Grafikon 5.54: Obrazovni nivo muškaraca i žena i stepen asimetrije u ukupnom angažmanu

ali ne i oni sa srednjim i osnovnim obrazovanjem. Kod onih koji imaju visoko obrazovanje, stepen asimetrije je najniži, a najviši je kod onih koji imaju osnovno obrazovanje. Prihodi muškarca nisu povezani sa raspodelom obaveza, kao ni razlika u visini prihoda između supružnika, ali jeste visina prihoda žene (grafikon 5.54). Što su prihodi žena viši, to je asimetrija između supružnika manja, i to kako zbog povećanja učešća muškaraca tako i zbog smanjenja angažmana žena. Na isti način je povezano i relativno učešće u prihodima supružnika. Sa povećanjem relativnog udela žena opada stepen asimetrije, i to i zato što opada njen stepen angažmana u privatnoj sferi i zato što se povećava angažman supruga.

Značaj resursa

Stepen ukupnog učestvovanja muškaraca u privatnoj sferi povezan je samo sa njegovim i obrazovanjem njegove supruge, tako što sa rastom obrazovanja raste i njegov stepen angažmana (tabela 5.7). Kod žena, relativno učešće supružnika u zajedničkom budžetu ukazuje na efekat U krive (grafikon 5.55). Na niskom nivou učestvovanja žene u ukupnim prihodima para, njen angažman je relativno visok, a zatim opada kako raste njeno učešće u budžetu, da bi bilo stabilno sve do situacija u kojima žena doprinosi budžetu (gotovo) u potpunosti, kada njen angažman ponovo raste. Isti ovaj efekat je vidljiv i kada se posmatra stepen (a)simetrije u raspodeli poslova između supružnika u privatnoj sferi (Grafikon 5.56), ukazujući da relativno učešće u prihodima za jedan broj žena ima pozitivan efekat kako na njihovo oslobađanje jednog dela aktivnosti tako i na smanjenje asimetrije. Za one žene koje u relativnom smislu finansijski doprinose (gotovo) u potpunosti, to znači i dodatni angažman u privatnoj sferi.

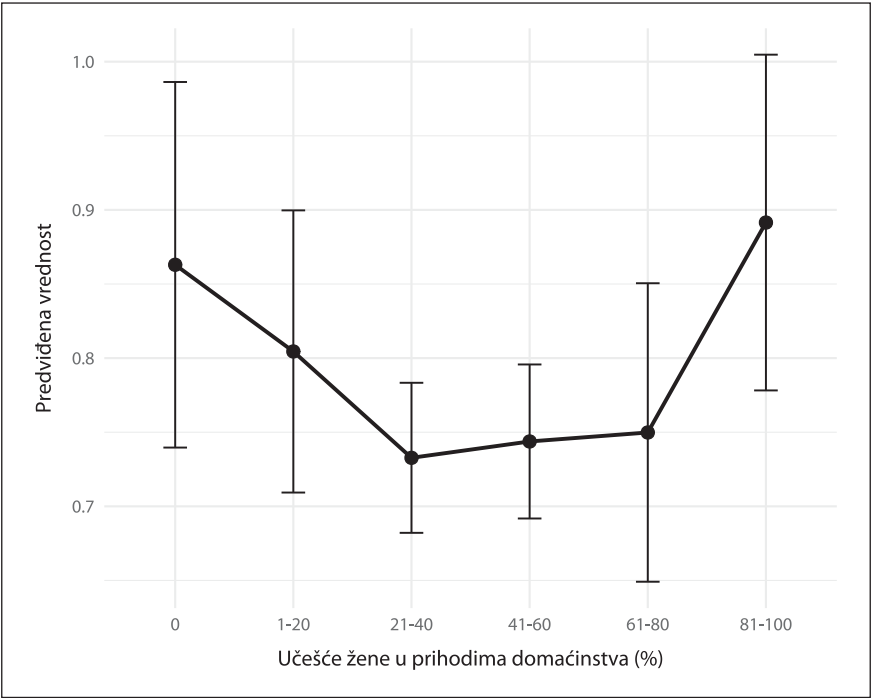
Tabela 5.7: Povezanost resursa sa stepenom uključenosti u privatnu sferu – linearna regresija

	Muškarac	Žena	Razlika
Constant	-2.826	-4.982†	-2.156
Broj dece u porodici	-0.009	-0.023†	-0.014
Godine	0.002	0.003*	0.001
Muškarac – osnovno (ref. Visoko)	-0.145**	-0.051	0.093
Muškarac – srednje	-0.083**	-0.007	0.075*
Žena – osnovno (ref. Visoko)	-0.106**	-0.024	0.082
Žena – srednje	-0.055*	0.01	0.065*
Prihod žene	-0.0002	-0.001	-0.001
Muškarac ne radi (ref. radi)	-0.008	-0.092*	-0.084
Muškarac povremeno	0.045	-0.039	-0.084†
Žena ne radi (ref. radi)	-0.058	-0.084	-0.026

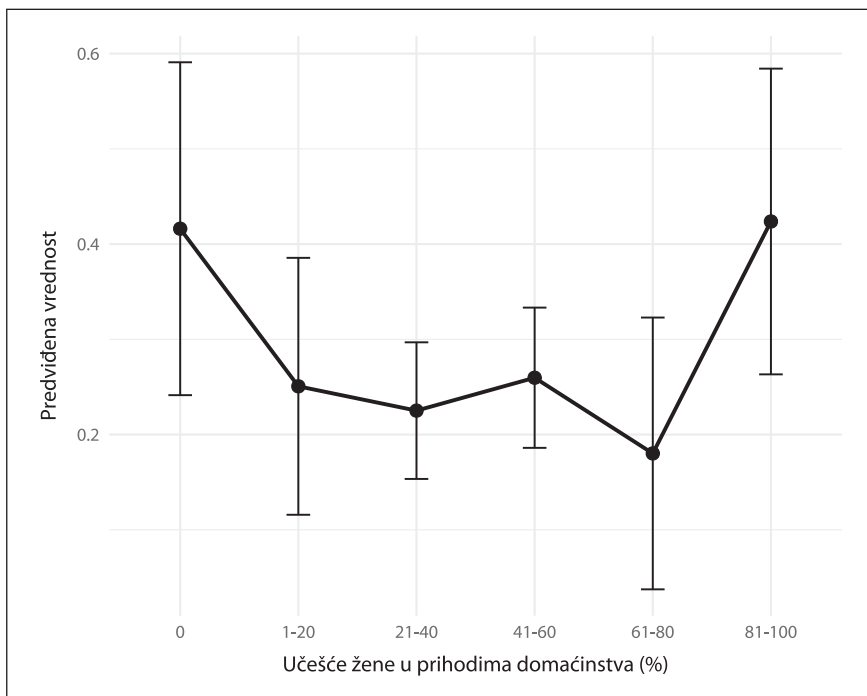
	Muškarac	Žena	Razlika
Žena povremeno	-0.058	-0.02	0.038
Prihod žene – 0% (ref. 81–100%)	-0.021	-0.028	-0.008
Prihod žene – 1–20%	0.086	-0.087	-0.173†
Prihod žene – 21–40%	0.04	-0.159**	-0.199*
Prihod žene – 41–60%	0.016	-0.148**	-0.164*
Prihod žene – 61–80%	0.102	-0.142*	-0.244*
N	395	395	395
Adj. R ²	0.176	0.066	0.145

U parovima u kojima muškarac ili žena imaju završen fakultet, stepen asimetrije je niži. Asimetrija je veća među onim muškarcima koji rade redovno, u poređenju sa onima koji rade povremeno, ali je ovaj efekat marginalno statistički značajan. Obrazovanje muškarca ovde može biti povezano i sa vrednostima, i sa stilom života, i sa novim maskulinitetom koji podrazumeva viši stepen uključenosti i demokratske odnose u privatnoj sferi, dok je čist efekat radnog statusa verovatno posledica veoma nestabilnih aranžmana onih koji rade povremene ili sezonske poslove.

Grafikon 5.55. Učešće žena i relativno učešće supružnika u prihodima

Grafikon 5.56. Asimetrija između supružnika i relativno učešće supružnika u prihodima

Diskusija nalaza

Stratifikacija

Klasne razlike među muškarcima prisutne su u svakom obliku domaćeg rada, i to i kada je dete predškolskog uzrasta i kada je najmlađe dete školskog uzrasta. Klasne razlike su gotovo linearne, jer su najviše angažovani stručnjaci i rukovodioci, između kojih ne postoje razlike, zatim službenici/tehničari, pa radnici koji su najmanje uključeni u većinu aktivnosti. Dok je dete predškolskog uzrasta, ove razlike su posebno izražene oko kućnih poslova i nege dece, zapravo oko aktivnosti koje su repetitivne i manje interaktivne nego briga o deci, oko koje postoje minimalne razlike. Kako deca rastu, ključne razlike pojavljuju se oko aktivnosti brige, koje su opet gotovo linearno raspoređene niz klasnu lestvicu, sa stručnjacima i rukovodiocima kao najangažovanijima i zatim postepenim padom angažmana ka radnicima. Razlike između roditeljskih faza ogledaju se u tome što u prvom periodu postoje gotovo linearne razlike između svih klasnih položaja (izuzev stručnjaka i rukovodilaca), dok u drugom opstaju samo razlike između radnika i ostalih. Sa odrastanjem dece, službenici/tehničari

se približavaju obrascima ponašanja stručnjaka i rukovodilaca, dok pripadnici radničke klase ostaju distinktivno manje angažovani.

Dok je dete predškolskog uzrasta, klasne razlike u uključenosti među ženama gotovo da ne postoje²³, ukazujući da klasni položaj žene ne igra nikakvu ulogu u stepenu njenog angažmana u periodu dok je dete predškolskog uzrasta. Kako deca rastu, u fazi deteta školskog uzrasta, primećuje se da klasne razlike počinju da se ispoljavaju. Kada je reč o brizi za dete školskog uzrasta, radnice se razlikuju po značajno manjem angažmanu od žena ostalih klasa, dok kod kućnog rada postoji gotovo linearan odnos angažovanja na klasnoj lestvici. Indeks ukupnog rada ne pokazuje značajne varijacije prema klasnom položaju žena.

Klasni položaj pojedinca u paru pokazuje zanimljive i značajne veze sa raspodelom svih obaveza u privatnom domenu. Dok je dete predškolskog uzrasta, najviši stepen angažmana muškarca oko nege dece javlja se kada su i on i supruga stručnjaci. Najniži stepen nejednakosti u raspodeli obaveza nege prisutan je u parovima stručnjaka, ali i u parovima u kojima je makar jedan od supružnika stručnjak, dok je viši stepen asimetrije prisutan kod parova u kojima nijedan od njih nije stručnjak. Najviši stepen asimetrije zapaža se kod parova u kojima je suprug stručnjak, a supruga službenica ili radnica. I dok oko brige o deci predškolskog uzrasta gotovo da ne postoje razlike prema klasnom položaju para, one se, na sličan način kao i kod nege dece, javljaju u podeli kućnih poslova. Najviši stepen uključenosti muškaraca prisutan je kada su oboje stručnjaci, a tada je i najniži stepen asimetrije među supružnicima. Kod deteta školskog uzrasta, aktivnosti brige i uključenost u kućni rad pokazuju slične obrasce kao nega i kućni rad dok je dete predškolskog uzrasta. Zanimljivi su rezultati koji pokazuju da su muškarci u većoj meri uključeni kada su oni sami stručnjaci, ali i da je najviši stepen asimetrije prisutan ukoliko postoje značajno različiti položaji supružnika, te da je on niži ukoliko postoji klasna homogenost para, bez obzira na to o kojoj se klasi radi.

Uslovi rada

Nestandardni oblici rada. Dok je dete predškolskog uzrasta, sa povećanjem nepredvidivosti rada muškarca opada njegov stepen uključenosti u aktivnostima nege, što je i ključni razlog zbog kojeg u ukupnom stepenu angažmana postoji isti smer veze. Kada je najmlađe dete školskog uzrasta, nepredvidivost rada muškarca povezana je sa nižim učešćem u kućnim poslovima, što je u ovoj fazi razlog postojanja statistički značajne veze istog smera sa ukupnim nivoom angažmana u privatnoj sferi. Kod žena, dok je dete predškolskog uzrasta, sa povećanjem nepredvidivosti rada opada

23 Osim što žene na rukovodećim pozicijama manje učestvuju u kućnim poslovima od radnica.

njen nivo uključenosti u kućne poslove, i isti smer prisutan je u ukupnom nivou angažmana u privatnoj sferi. Kada je najmlađe dete školskog uzrasta, ne postoji veza između nepredvidivosti rada žene i angažmana ni u jednom domenu. Ni nestandardni aranžmani muškaraca ni nestandardni aranžmani žena nisu povezani sa nivoom uključenosti supružnika. Bez obzira na to da li, i u kojoj meri, jedan supružnik radi po nestandardnim aranžmanima, njegov ili njen supružnik uključen je na sličnom nivou.

Povećanje asimetrije oko nege dece dešava se ukoliko posao muškarca sa sobom nosi nestandardne aranžmane, ali, kao što smo videli, zbog smanjenja angažmana muškaraca. Povećanje nepredvidivosti rada muškaraca utiče i na povećanje asimetrije u obavljanju kućnih poslova i na ukupan nivo angažmana. Među ženama, dok je dete predškolskog uzrasta, stepen nepredvidivosti rada povezan je sa nižim stepenom asimetrije pri podeli kućnih poslova i u ukupnom angažmanu u privatnoj sferi.²⁴ I dok nestandardni oblici rada muškaraca utiču na negu predškolske dece i kućne poslove tokom svih roditeljskih faza, kod žena je nestandardni rad povezan primarno sa kućnim radom, ali ne i sa roditeljstvom, i to jedino u periodu dok je dete predškolskog uzrasta. Dakle, za muškarce rizični aranžmani povezani su sa nižim stepenom angažmana kako u roditeljskim praksama, koje su i vremenski zahtevnije i rutinske, tako i u kućnim poslovima, i to po pravilu tokom celog perioda odrastanja dece. Za žene, nestandardni oblici rada utiču primarno na smanjenje kućnog rada, i to samo u periodu dok je dete predškolskog uzrasta, kada je prioritet na roditeljskim praksama koje su prilično zahtevne. Kako dete raste, nestandardni aranžmani ne „ometaju” ženu da bude uključena u sve domene privatnog života na istom, visokom, nivou.

Fleksibilnost rada. Ukupne analize pokazuju da mogućnost fleksibilnog korišćenja radnog vremena nije u velikoj meri povezana sa stepenom angažovanja. Dok je dete predškolskog uzrasta, mogućnost korišćenja fleksibilnih opcija na poslu ne utiče na stepen uključenosti muškaraca ni u jednom od analiziranih domena. U periodu kada je najmlađe dete školskog uzrasta, muškarci koji imaju mogućnost fleksibilnog radnog vremena češće su uključeni u brigu o deci školskog uzrasta. Kod žena, fleksibilne opcije povezane su sa nešto nižim stepenom uključenosti u negu predškolske dece.

Resursi

Dosadašnja analiza osnovnih indikatora pokazuje da, kada se drugi kovarijati ne drže pod kontrolom, postoje značajne veze između resursa koje pojedinci poseduju i stepena njihovog angažmana u privatnoj sferi.

24 Zanimljivo je da dok smanjenje uključenosti u muškaraca u privatnu sferu dovodi do rasta nejednakosti, smanjenje uključenosti žena dovodi do smanjenja nejednakosti, upravo zato što supružnici ne kompenzuju niži angažman drugom supružniku.

S obzirom na to da je očekivano da postoji korelacija između različitih resursa – obrazovanja, mogućnosti zaposlenja, tipa zaposlenja, uslova rada i prihoda – najpre ćemo prikazati sumarno nalaze do kojih smo došli, dovodeći u direktnu vezu indikatore resursa sa stepenom angažmana u privatnoj sferi. Zatim ćemo predstaviti nalaze dobijene na osnovu regresionih modela koji su uključivali ključne resurse i na osnovu kojih ćemo pokušati da izdvojimo one koji imaju direktne efekte.

Obrazovanje

Kod muškaraca, fakultetsko obrazovanje podrazumeva značajno viši stepen angažmana u svim analiziranim domenima tokom obe roditeljske faze. Uz visok nivo obrazovanja ide i viši nivo angažmana, značajnim delom zbog egalitarnije percepcije rodnih odnosa i prihvatanja netradicionalnog ideala muškosti. Između muškaraca koji imaju srednje i osnovno obrazovanje, razlike se javljaju jedino u nezi dece, tako što su prvi nešto više uključeni. To pokazuje da se roditeljstvo polako transformiše i da nove prakse, koje su najpre prihvatili visokoobrazovani, počinju da prihvataju i oni sa srednjim obrazovanjem. Obrazovanje muškaraca nije sistematski povezano sa stepenom angažmana žena. Nešto je niže opterećenje kućnim poslovima kod žena čiji supružnici imaju visoko obrazovanje u obe analizirane roditeljske faze.

Obrazovanje žene nije sistematski povezano sa njenim angažmanom u različitim domenima privatne sfere. Ukupan stepen uključenosti u privatnu sferu kroz obe roditeljske faze ne varira uopšte u odnosu na nivo obrazovanja žene.²⁵ Međutim, obrazovanje žene sistematski je povezano sa stepenom angažmana njenog supruga u gotovo svim domenima tokom svih roditeljskih faza. Dok je dete predškolskog uzrasta, što su žene obrazovanije, njihovi supružnici su u većem stepenu uključeni u negu dece predškolskog uzrasta. Ako imaju visoko obrazovanje, njihovi supružnici su uključeni u kućne poslove. Ukupne razlike u privatnoj sferi dok je dete predškolskog uzrasta ukazuju na distinkciju između onih čije supruge imaju visoko obrazovanje i ostalih, pri čemu su prvi značajno više, a drugi manje uključeni. Kada je dete školskog uzrasta, što je žena obrazovanija, njen suprug je više uključen u brigu; ukoliko ima visoko obrazovanje, njen suprug je više angažovan oko kućnih poslova u odnosu na supruge žena sa srednjim i osnovnim obrazovanjem. U ukupnoj raspodeli poslova postoji jasna linearna veza između ženinog obrazovanja i stepena uključenosti njenog supruga. Ono što nam dosadašnja analiza jasno sugerise jeste da je obrazovanje muškaraca sistematski povezano sa njihovim nivoom angažmana, a obrazovanje žena sa angažmanom njihovih supružnika.

25 Razlike se javljaju oko stepena angažmana u kućne poslove, tako što su žene sa visokim obrazovanjem na nižem nivou uključene od ostalih.

Analiza povezanosti obrazovanja muškaraca i žena sa nivoom nejednakosti u raspodeli poslova u privatnom domenu pokazuje da, bilo da muškarac ima visoko obrazovanje ili njegova supruga, stepen asimetrije niži je u svim domenima tokom obe roditeljske faze u odnosu na ostale.²⁶ Kombinujući rezultate prethodnih analiza, opšti trend pokazuje da su i visoko obrazovanje muškarca i njegove supruge povezani sa višim nivoom učestvovanja muškaraca, što dovodi do smanjenja asimetrije. Na stepen angažmana žene, i samim tim na smanjenje ili povećanje asimetrije između supružnika, njeno i njegovo obrazovanje značajno je samo u domenu kućnih poslova. Nekoliko je potencijalnih objašnjenja. Najpre, da visoko obrazovanje muškaraca ide uz liberalne vrednosti i egalitarnija shvatanja unutar privatne sfere. Zatim, da je obrazovanje resurs žene koji joj obezbeđuje bolju poziciju na tržištu rada, više prihode i veću moć. I konačno, da su visokoobrazovane žene češće u braku sa visokoobrazovanim muškarcima koji imaju netradicionalan sistem vrednosti.

Radni status

Radni status muškarca. Dok je dete predškolskog uzrasta, muškarci koji imaju redovne poslove značajno su više angažovani oko nege dece od onih koji rade povremeno ili ne rade uopšte, a i u ukupnom angažmanu su više angažovani od onih koji ne rade. Kada je najmlađe dete školskog uzrasta, uključenost u aktivnosti brige očeva koji redovno rade viša je nego kod onih koji ne rade, i isti je odnos u ukupnom angažmanu. Jedno od objašnjenja za ovaj fenomen može se naći u teoriji neutralizacije, prema kojoj muškarci koji ne mogu da ispolje tradicionalno prihvaćen muški identitet hranitelja porodice odbijaju da učestvuju u nekim tradicionalno shvaćenim ženskim aktivnostima. Zanimljivo je da se razlike ne javljaju u kućnim poslovima, već u roditeljskim obavezama. Radni status muškarca nema nikakav uticaj na stepen angažmana njegove supruge. Bez obzira na to da li rade redovno, povremeno ili ne rade uopšte, njihove supruge uključene su na istom nivou u sve aktivnosti privatnog domena.

Radni status žene. I dok je dete predškolskog uzrasta i kada je najmlađe dete školskog uzrasta, radni status žene nije povezan sa njenim učestvovanjem u aktivnostima nege i brige o deci, ali jeste sa angažmanom u kućnim poslovima, tako što su žene koje redovno rade manje uključene u odnosu na one koje rade povremene poslove ili ne rade uopšte. Za razliku od nepostojanja uticaja radnog statusa muškarca na angažman njegove supruge, radni status žene na više je načina povezan sa stepenom uključenosti njenog supruga. Dok je dete predškolskog uzrasta, ukoliko žena radi,

26 Razlike između onih sa srednjim i osnovnim obrazovanjem gotovo da ne postoje i javljaju se jedino u stepenu brige oko deteta školskog uzrasta, tako što su prvi nešto angažovaniji od drugih.

njen suprug biće u većoj meri uključen u negu i kućne poslove u odnosu na muškarce čije supruge ne rade ili rade povremeno. I ukupan angažman muškaraca u privatnom domenu pokazuje jasne razlike u odnosu na radni status njihovih suprug, dok ta veza ne postoji kada je reč o aktivnostima brige. To ukazuje na to da, iako je stepen varijacija među ženama u obavezama relativno mali, resurs u pogledu položaja na tržištu rada, odnosno zaposlenja, ima efekte na njihove supruge koji su angažovaniji. U fazi kada je dete školskog uzrasta, muškarci čije supruge redovno rade uključeni su u sve aktivnosti u poređenju sa muškarcima čije supruge ne rade, što ukazuje na to da značaj resursa koje žene poseduju ima efekte i u ovom periodu porodičnog života.

Stepen (a)simetrije. Radni status muškarca ima mali uticaj na relativnu raspodelu obaveza u privatnom domenu u obe posmatrane roditeljske faze. Jedino kada muškarac radi, asimetrija oko nege deteta je manja nego kada ne radi, što znači da odsustvo resursa kod muškarca vodi ne samo ka njegovom manjem angažmanu, već i ka većoj asimetriji između supružnika. S druge strane, radni status žene sistematski je povezan sa relativnom raspodelom obaveza u privatnom domenu. Dok je dete predškolskog uzrasta, redovan posao dovodi do niže asimetrije oko nege, jer su efekti primarno rezultat povećanog angažmana muškaraca. U istom periodu, redovan posao dovodi do smanjenja asimetrije i zbog većeg angažmana muškaraca i zbog nižeg angažmana žena, što predstavlja efekat ukupne uključenosti u periodu dok je dete predškolskog uzrasta. U fazi kada je dete školskog uzrasta, ključna je distinkcija između onih parova u kojima supruga redovno radi i onih u kojima ne radi, pri čemu je redovan rad žene povezan sa nižim stepenom asimetrije. Ukoliko se vratimo teoriji resursa, žene koje rade, a posebno one koje imaju redovne poslove, manje su angažovane oko kućnih poslova u odnosu na žene koje ne rade, a i njihovi supružnici će biti više uključeni u iste, pa će i raspodela obaveza biti zasnovana na egalitarnijim osnovama.

Radni status supružnika. Kada oba supružnika rade, muškarci su više uključeni u negu u poređenju sa parovima u kojima supruga radi, a suprug ne radi, u kojima suprug radi, a supruga ne radi, kao i u kojima nijedan od njih ne radi. To pokazuje da zaposlenost supruge vodi ka većem nivou uključivanja muškarca, dok njegovo odsustvo sa tržišta rada vodi ka smanjenju njegove aktivnosti oko nege dece. Ova veza nije prisutna u domenu brige o predškolskoj deci, ali jeste kada je reč o kućnim poslovima i ukupnom stepenu aktivnosti muškaraca u privatnom domenu kada je dete predškolskog uzrasta. Kada oba supružnika rade, stepen aktivnosti muškaraca viši je nego kada on radi, a njegova supruga ne radi, što ponovo ukazuje na to da zaposlenost supruge povećava aktivnost muškarca u privatnom domenu. U roditeljskoj fazi kada je dete školskog uzrasta, muš-

karci su angažovaniji u brizi o deci kada su oba supružnika zaposlena, u poređenju sa parovima u kojima nijedan od njih ne radi i onima u kojima muškarac radi, a supruga ne radi. Veći je angažman muškarca oko kućnih poslova u parovima u kojima su oboje zaposleni, u poređenju sa parovima u kojima on radi, a njegova supruga ne radi. Dakle, radni status žene ima pozitivan uticaj na stepen angažmana njenog supruga u gotovo svim aktivnostima i tokom obe roditeljske faze, ali samo ukoliko i muškarac radi.

Radni status para gotovo da ne pokazuje veze sa stepenom angažmana žena u privatnoj sferi.²⁷ Stepem angažmana žene u svim obavezama u privatnom domenu nalazi se na sličnom nivou, bez obzira na to kakva je raspodela obaveza na tržištu rada između supružnika. I konačno, stepen nejednakosti u raspodeli obaveza varira na sličan način kao i angažman muškaraca. Stepem asimetrije je niži kako u nezi deteta predškolskog uzrasta, tako i u kućnim poslovima, brizi o detetu školskog uzrasta i ukupnom angažmanu tokom obe roditeljske faze, ukoliko oba supružnika rade, u odnosu na situacije u kojima muškarac radi, a supruga ne. Dakle, zaposlenost supruge dovodi do smanjenja asimetrije, ali samo ukoliko i njen suprug radi. U slučajevima kada on ne radi, stepen nejednakosti se ne menja ili se čak i povećava. Na primer, ako supruga radi, a njen suprug ne radi, stepen nejednakosti u raspodeli brige veći je nego u parovima u kojima nijedan od njih ne radi.

Sumarno, ovi nalazi pokazuju da je zaposlenost žena značajno povezana sa uključenosti muškaraca u privatnu sferu, dok su rizična pozicija na tržištu rada i nezaposlenost povezani sa njihovim isključivanjem iz privatne sfere.

Prihodi

Prihodi pokazuju više linearnih veza sa stepenom uključenosti i muškaraca i žena u aktivnosti u privatnom domenu. Sa povećanjem prihoda muškaraca raste njihov stepen uključenosti u negu dece predškolskog uzrasta, raste stepen uključenosti u brigu o detetu školskog uzrasta, a visina prihoda pokazuje pozitivne veze sa ukupnim stepenom angažmana muškaraca tokom obe analizirane roditeljske faze. Visina prihoda muškaraca ni u jednom domenu nije povezana sa stepenom angažmana njihovih supruga – bez obzira na to koliko muškarci zarađuju, stepen uključenosti njihovih supruga ostaje na sličnom nivou.

Prihodi žene povezani su na zanimljiv način sa njenim stepenom uključenosti, a mnogo sistematičnije sa nivoom uključenosti njenog supruga. I dok je dete predškolskog uzrasta i kada je najmlađe dete školskog uzrasta, prihodi žene povezani su samo sa njenim angažmanom u kućnim poslovima, tako da sa povećanjem prihoda opada učestalost obavljanja

27 Jedino su nešto uključnije u negu dece predškolskog uzrasta žene koje ne rade a čiji supružnici rade u odnosu na žene koje rade a čiji supružnici ne rade.

kućnih poslova kod žena. Ovi efekti prihoda na kućni rad dovoljno su izraženi da se ispoljavaju i u ukupnom angažmanu u privatnoj sferi tokom obe roditeljske faze. Zanimljivo je da prihodi žene umanjuju njeno angažovanje u kućnim poslovima, ali ne utiču na njen angažman oko roditeljskih obaveza. Visina prihoda žene u svim domenima – osim kada je reč o brizi o detetu predškolskog uzrasta – linearno i pozitivno je povezana sa uključenosti njenog supruga. Što su prihodi žene viši, viši je i angažman njenog supruga. Dakle, iako prihodi žene ne oslobađaju njih angažmana u svim domenima, oni doprinose većem uključivanju muškaraca.

Povećanje prihoda muškaraca, dok je dete predškolskog uzrasta, povezano je sa smanjenjem asimetrije između supružnika u pogledu nege, kućnih poslova i ukupnog angažmana u privatnoj sferi. U fazi kada je dete školskog uzrasta, visina prihoda muškarca nije povezana sa stepenom nejednakosti u raspodeli ni u jednom domenu. Prihodi žene sistematski su povezani sa stepenom nejednakosti raspodele u svim domenima (osim kada je reč o brizi o detetu predškolskog uzrasta), tako da sa povećanjem prihoda žene opada stepen asimetrije. Efekti apsolutnih prihoda žene na stepen asimetrije ostvaruju se u većoj meri kroz povećanje angažmana njenog supruga nego kroz smanjenje njenog angažmana.

Relativno učešće žene u prihodima supružnika povezano je na sličan način sa stepenom angažmana muškaraca, žena, kao i sa stepenom razlika između njih, slično kao i apsolutni prihodi žene. Kako prihodi žene rastu u ukupnim prihodima para, a opada relativno učešće njenog supruga, raste uključenost muškarca u sve domene privatne sfere (osim kada je reč o brizi o detetu predškolskog uzrasta), dok opada njeno učešće u kućnim poslovima. Povećanje relativnog učešća žene u prihodima dovodi do smanjenja asimetrije u gotovo svim domenima.

Ove analize pokazuju da i apsolutni nivo prihoda i relativno učešće žene u prihodima pokazuju pozitivne veze prvenstveno sa uključenosti supruga u privatnu sferu. Vežanost prihoda za njen nivo uključenosti prisutna je u domenu kućnih poslova, ali ne i u roditeljstvu. To može značiti da resursi žene mogu, kroz pregovaranje, dovesti do višeg nivoa uključenosti njenog supruga i/ili do oslobađanja od repetitivnih kućnih poslova – bilo kroz njihovo smanjenje, bilo kroz angažovanje drugih da ih obave. Roditeljske prakse i dalje ostaju domen žena, bez obzira na prihode koje ostvaruju.

Integralni modeli – direktni efekti resursa

Roditeljska faza – dete predškolskog uzrasta. Apsolutni prihodi žene imaju nezavisan efekat samo u domenu kućnog rada, tako da sa rastom prihoda žene bivaju manje uključene, što i sugerise teorija autonomije (Gupta 2006; Gupta 2007). Razlog za to može biti ili mogućnost da žene

otkupe deo ovih usluga na tržištu, ili da, sa rastom prihoda i obaveza, jedan deo obaveza jednostavno ne obavljaju ili ih obavljaju ređe. Apolutni prihodi žene nisu pokazivali vezu ni sa jednim drugim indikatorom, ni kada su iz analize isključeni parovi u kojima žene zarađuju od 81 do 100% ukupnih prihoda para. Prihodi žene, kao resurs, imaju efekat samo u jednom specifičnom domenu – kućnim poslovima, ali ne i roditeljskim obavezama, što ukazuje na to da je ova logika racionalnosti rezervisana samo za jedan deo privatne sfere – onaj koji ima najmanji simbolički značaj.

Relativno učešće supružnika u prihodima pokazuje zanimljive veze sa stepenom angažmana i ukazuje na potencijal teorije neutralizacije rod-nih uloga da objasni ponašanja u privatnom domenu (Greenstein, 2000; Bittman et al., 2003; Simister, 2013). Muškarci su u većoj meri uključeni u negu deteta ukoliko njihove supruge (gotovo) u potpunosti doprinose kućnom budžetu. Žene su više uključene i u negu i u brigu o detetu predškolskog uzrasta ukoliko same (gotovo) u potpunosti doprinose budžetu. Sa rastom relativnih resursa žene opada stepen asimetrije u nezi, dok se u domenu brige o detetu predškolskog uzrasta uočava U-krivulja. Ukupan nivo angažmana u privatnoj sferi podrazumeva rast angažmana i muškaraca i žena kada supruga (u potpunosti) dominira u kućnom budžetu. Ovi nalazi pokazuju da žene prilagođavaju svoje aktivnosti u odnosu na relativan doprinos finansijama, tako što su aktivnije u roditeljskim obavezama ukoliko (gotovo) u potpunosti doprinose budžetu. Muškarci su u tim slučajevima aktivniji samo u nezi dece, ali ne i u drugim domenima.²⁸

Ukoliko posmatramo samo stepen uključenosti žena, teorija neutralizacije rodnog odstupanja može da ponudi objašnjenje ove veze. Međutim, s obzirom na to da veći angažman žena ne podrazumeva i niži angažman muškaraca, već upravo suprotno, ova teorija može da nam pomogne da razumemo i habitus žene. Moguće je da žene „pojačavaju” svoju prisutnost u privatnoj sferi iz dva razloga. Prvi, koji je u skladu sa teorijom neutralizacije, jeste da time i dalje održavaju podelu na rodne sfere i omogućavaju supruhu da zadrži svoj rodni identitet u situacijama kada odstupa od društveno poželjnog obrasca muškog identiteta – hranioca. Drugi razlog može biti povezan sa habitusom formiranim u patrijarhalnom ključu, u kojem se angažman pojačava kako bi žena zadržala pravo na privatnu sferu – posebno na roditeljstvo – u situacijama kada muškarac ima više vremena na raspolaganju.

Kada muškarac radi, on je na višem nivou angažovan u većini poslova (osim u kućnim poslovima) u odnosu na muškarce koji ne rade,

28 Iako ovde treba biti oprezan, jer ukupno učešće parova u kojima supruga zarađuje više od 80% ukupnih prihoda je relativno mali – oko 4%.

što ukazuje na potencijalni efekat neutralizacije rodnog odstupanja kroz smanjenje ili neučestvovanje u ovim aktivnostima kod muškaraca koji ne rade. Zanimljivo je da se ovaj efekat javlja u domenu roditeljskih obaveza, a ne u kućnom radu, što ukazuje na to da je roditeljstvo sfera unutar koje se aktivnosti percipiraju kao one sa snažnim rodnim simboličkim značenjem. Obrazovanje muškaraca sistematski je povezano sa svim oblicima angažmana dok je dete predškolskog uzrasta, pri čemu se izdvajaju muškarci sa visokim obrazovanjem, koji su na višem nivou angažovani. Isti efekat uočen je i u pogledu stepena simetrije između supružnika, budući da je kod njih stepen asimetrije niži.

Roditeljska faza – dete školskog uzrasta. Apsolutni prihodi žene ne pokazuju direktne veze ni sa jednim posmatranim indikatorom²⁹, ali kao i kada je dete predškolskog uzrasta, relativno učešće supružnika u prihodima pokazuje. Veza između relativnog učešća u prihodima i uključenosti žena u sve aspekte privatne sfere (briga, kućni rad i ukupni angažman) varira na sličan način, kroz U-krivu. Najviši stepen angažmana beleži se onda kada žena najviše doprinosi budžetu. Stepen angažmana muškaraca pokazuje izvesne veze sa kućnim radom, tako da su muškarci koji gotovo da ne doprinose kućnom budžetu, odnosno čije supruge (gotovo) u potpunosti doprinose – manje angažovani nego ostali. I kada je reč o raspodeli kućnih poslova i ukupnom angažmanu, stepen nejednakosti prati U-krivu, pri čemu je najviši stepen asimetrije prisutan na polovima – odnosno među parovima u kojima žena ne doprinosi ništa i onima gde ona doprinosi (gotovo) sve. Navedeni rezultati ukazuju na to da je za određeni broj parova neutralizacija rodnog odstupanja mehanizam putem kojeg podešavaju svoje aktivnosti. U domenu kućnog rada to podrazumeva i dodatno uključivanje žena i isključivanje muškaraca, dok u brizi o deci podrazumeva isključivo dodatni angažman žena.

Kao i u periodu kada je dete predškolskog uzrasta, obrazovanje muškarca povezano je sa svim oblicima angažmana u privatnom domenu. Muškarci koji imaju završen fakultet u većoj su meri angažovani, a kod parova u kojima muškarac ima visoko obrazovanje stepen asimetrije je niži. I obrazovanje žene sistematski je povezano sa angažmanom muškaraca, pa su muškarci čije supruge imaju visoko obrazovanje angažovani na višem nivou u svim aktivnostima, a kod njih je niži i stepen asimetrije u kućnom radu i ukupnom angažmanu. Obrazovanje žena povezano je jedino sa njihovim stepenom uključenosti u kućni rad, tako da su žene sa fakultetom nešto manje angažovane od onih sa srednjim obrazovanjem. Na stepen nejednakosti

29 I kada je dete školskog uzrasta apsolutni prihodi žene ne pokazuju vezu ni sa jednim indikatorom kada iz analize isključimo parove u kojima žene zarađuju od 81 do 100% ukupnih prihoda para.

podjednake efekte imaju i obrazovanje muškaraca i obrazovanje žena, tako da je stepen asimetrije nešto niži kada oba supružnika imaju visoko obrazovanje. Dakle, visoko obrazovanje kod muškaraca povezano je sa višim angažmanom i smanjenjem asimetrije, dok je kod žena povezano sa nešto nižim angažmanom u kućnim poslovima i doprinosi većoj simetriji. Dok je obrazovanje za žene resurs,³⁰ kod muškaraca ono predstavlja, makar delimično, okvir za objašnjenje vrednosnih razlika u pogledu rodni odnosa.

Analize pokazuju da i apsolutni resursi žene i relativni resursi para imaju značajne efekte na ponašanje u privatnoj sferi. I dok nam logika moći i razmene, koju donose teorije autonomije (Gupta, 2006) i ekonomske razmene (Lachance-Grzela, Bouchard, 2010; Brines, 1993), pomaže da prepoznamo da resursi žene imaju uticaj na ponašanje u privatnom domenu, teorije koje u obzir uzimaju rodni aspekt dinamike u privatnoj sferi i značaj rodni uloga i identiteta otkrivaju da postoji „plafon” preko kojeg značaj resursa više nema uticaja. Taj plafon najčešće predstavlja nemogućnost muškaraca da se simbolički ostvare u ulozi hranitelja porodice, odnosno da rade i zarađuju kako bi izdržavali porodicu. Njihovo isključivanje iz privatnog domena ili dodatno uključivanje žena u privatne obaveze oblik je kompenzacije za tu nemogućnost, kao što sugerise teorija neutralizacije rodnog odstupanja (Greenstein, 2000; Bittman et al., 2003; Simister, 2013) i/ili pokušaj da se zadrži pravo (i moć) na privatnu sferu, a posebno na roditeljstvo, među ženama (Legersdorf, Meuser, 2016; Blagojević, 1997).

Privatna sfera i vrednosti

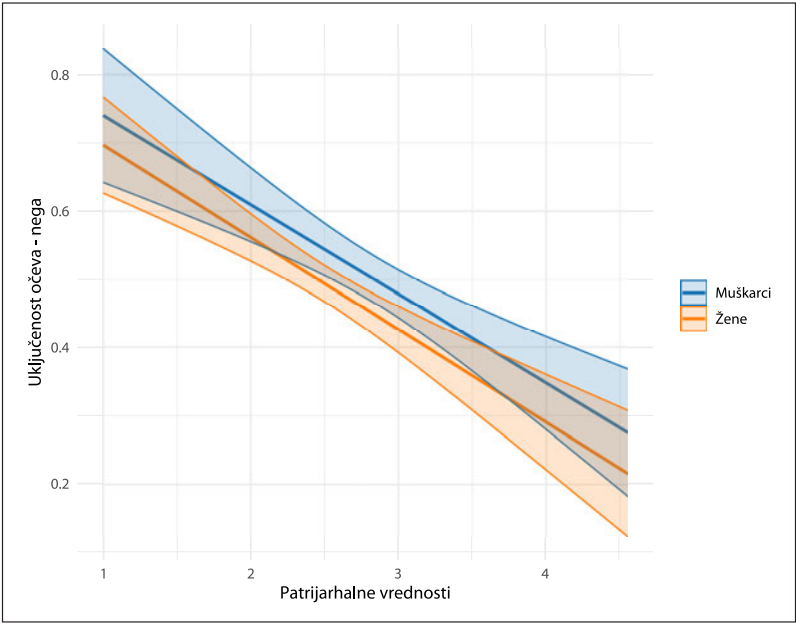
U ovom delu analiziraćemo odnos vrednosni orijentacija muškaraca i žena i stepen uključenosti svakog od njih u različite aspekte privatnog domena. Ispitaćemo u kojoj meri su vrednosne orijentacije ispitanika i ispitanica povezane sa njihovim stepenom angažmana, ali i sa stepenom angažmana supružnika i nivoom (a)simetrije između njih u raspodeli obaveza.

Roditeljska faza – dete predškolskog uzrasta

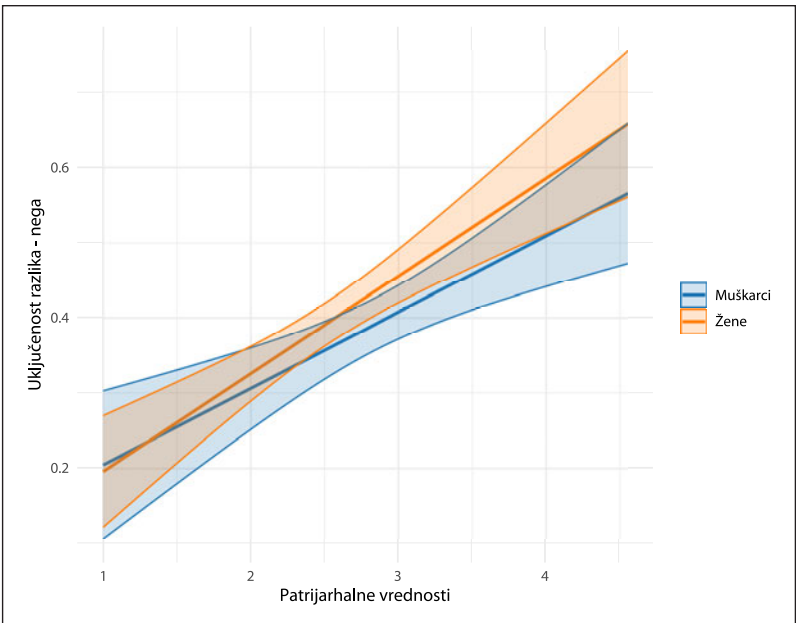
Nega. I vrednosti muškarca i vrednosti njegove supruge povezane su sa stepenom učestvovanja muškaraca u nezi dece (grafikoni 6.1–6.2). Što su muškarci patrijarhalniji, njihov stepen uključenosti u negu dece je niži, ali i što su njihove supruge patrijarhalnije, njihov stepen učestvovanja takođe

30 Zanimljivo je da ovaj resurs žene dobija na statističkoj značajnosti tek u regresionom modelu, kada su uključeni i drugi indikatori.

Grafikon 6.1: Uključenost muškarca u negu i vrednosne orijentacije

Grafikon 6.2: Asimetrija u raspodeli nege i vrednosne orijentacije

je niži. Međutim, vrednosti ni žene ni muškarca nisu povezane sa stepenom angažmana žena oko dece. Bez obzira na to u kojoj meri su žene liberalne ili patrijarhalne, njihov stepen angažmana u nezi dece ostaje na sličnom nivou. Takođe, ni vrednosti supruga nisu povezane sa ovim angažmanom. Kod žena ne samo da ne postoje direktni efekti vrednosti, već oni nisu specifični ni za jednu društvenu grupu. Ipak, i vrednosti žena i vrednosti muškaraca povezane su sa stepenom nejednakosti u raspodeli obaveza u vezi sa negom dece. Što su žene patrijarhalnije, veći je stepen asimetrije između supružnika; takođe, i što su muškarci patrijarhalniji, stepen asimetrije se povećava. Iako vrednosti ni muškaraca ni žena nisu povezane sa stepenom uključenosti žena, povezane su sa stepenom učestvovanja muškaraca, čime utiču na stepen nejednakosti u raspodeli nege unutar para (tabela 6.1).

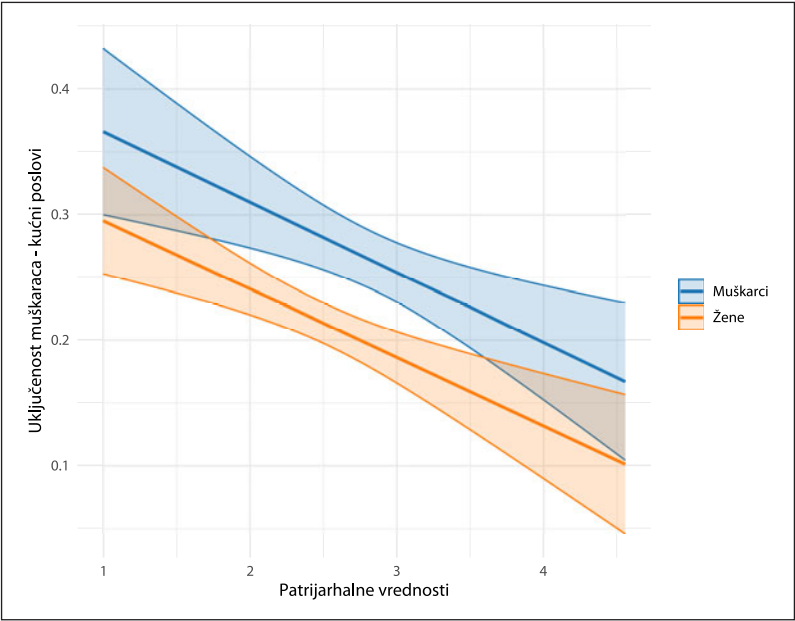
Briga. Ni vrednosti majke ni vrednosti oca nisu povezane sa stepenom brige muškaraca u periodu dok je dete predškolskog uzrasta. Ni stepen brige žena nije u direktnoj vezi ni sa njihovim vrednostima, ni sa vrednostima njihovih supruga. Pa ipak, vrednosti žene povezane su sa stepenom asimetrije između supružnika, tako da sa povećanjem stepena patrijarhalnosti žene raste i asimetrija između supružnika, dok stepen patrijarhalnosti muškaraca ne utiče na stepen nejednakosti u raspodeli brige (tabela 5.8).

Tabela 6.1: Korelacije između stepena uključenosti u aktivnosti privatnog domena i vrednosti

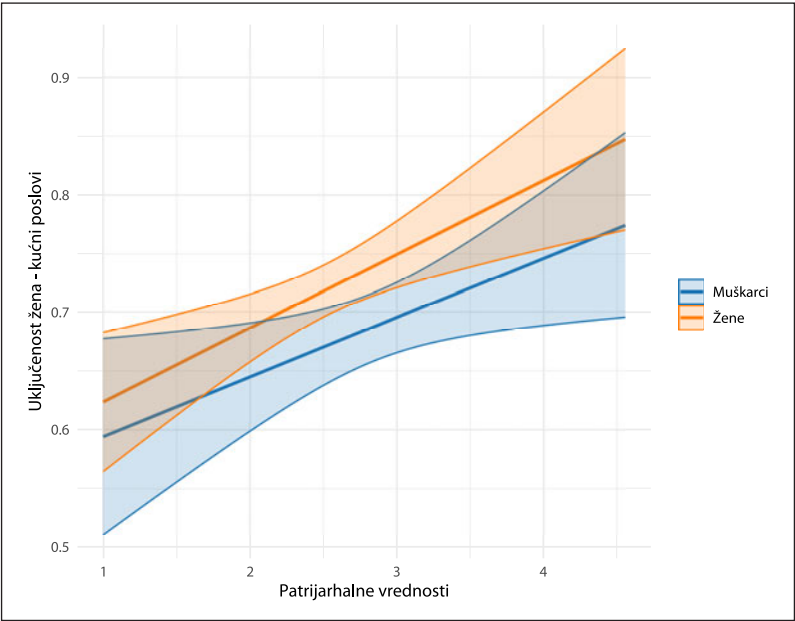
	Nega muškarca	Nega žene	Nega (a)simetrija	Briga muškarca	Briga žene	Briga (a)simetrija	Kućni poslovi muškarci	Kućni poslovi žena	Kućni poslovi (a)simetrija	Privatno muškarci	Privatno žene	Privatno (a)simetrija
Muškarci	-.351**	-.123	.279**	-.057	-.102	.042	-.232**	.169*	.213**	-.329**	-.005	.264**
Žene	-.339**	-.021	.312**	.108	-.021	.162**	-.232**	.194**	.234**	-.292**	.148*	.314**

Kućni poslovi. Vrednosti i muškaraca i žena najuže su povezane sa raspodelom kućnih poslova – i muškaraca i žena – kao i sa stepenom razlika u uključenosti u kućne obaveze između njih (grafikoni 6.3–6.5). Što su muškarci patrijarhalniji, njihov stepen uključenosti je niži, ali i što su njihove supruge patrijarhalnije, stepen obavljanja kućnih poslova kod muškaraca je niži. S druge strane, što su žene patrijarhalnije, njihov stepen uključenosti u kućne poslove je viši, a istovremeno, što su njihovi supružnici patrijarhalniji, njihov stepen uključenosti u kućne poslove se povećava. I konačno, sa povećanjem patrijarhalnosti svakog

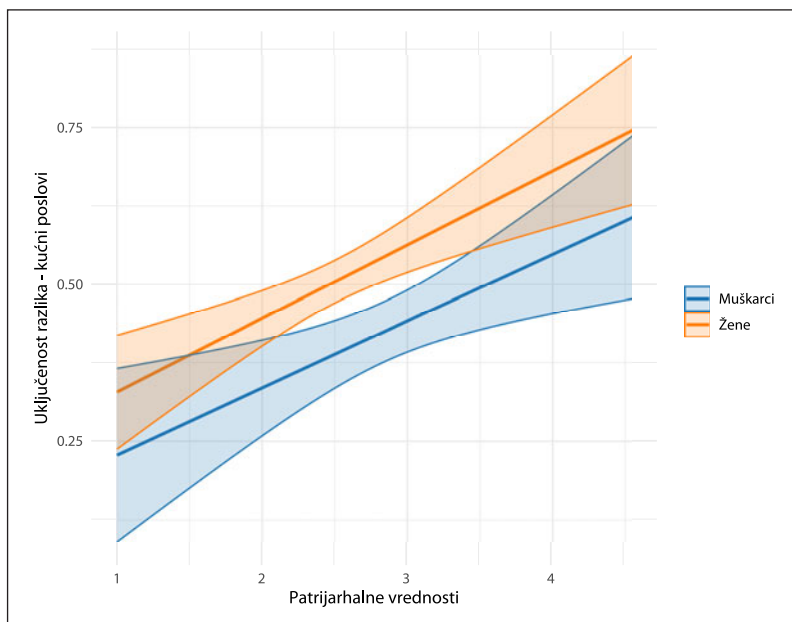
Grafikon 6.3: Uključenost muškarca u kućni rad i vrednosne orijentacije

Grafikon 6.4: Uključenost žena u kućni rad i vrednosne orijentacije

Grafikon 6.5: Asimetrija u raspodeli kućnog rada i vrednosne orijentacije

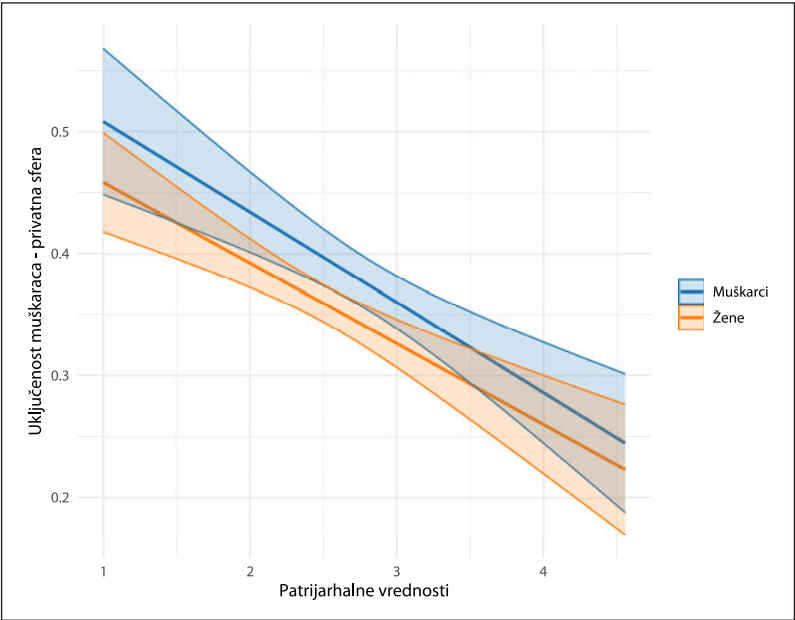
od supružnika raste i stepen asimetrije u obavljanju kućnih poslova u korist supruge (tabela 6.1).

Privatna sfera. Posmatrano preko indeksa ukupnog angažmana ispitanika u privatnoj sferi, u periodu dok je dete predškolskog uzrasta, uočava se da postoje jasne veze između vrednosti i stepena angažmana muškaraca, kao i stepena asimetrije u raspodeli obaveza između supružnika (grafikon 6.6–6.7). Što su muškarci i njihove supruge patrijarhalniji, stepen ukupnog angažmana muškaraca se smanjuje. Zanimljivo je da ova veza ne postoji među ženama, što znači da, bez obzira na stepen patrijarhalnosti žena ili njihovih supružnika, angažman žena u privatnoj sferi ostaje na sličnom nivou. Vrednosti supružnika povezane su sa stepenom asimetrije između njih, jer sa porastom patrijarhalnosti, kako muškaraca tako i žena, raste i stepen asimetrije, pri čemu vrednosti žena pokazuju čak nešto snažniji efekat (tabela 6.1).

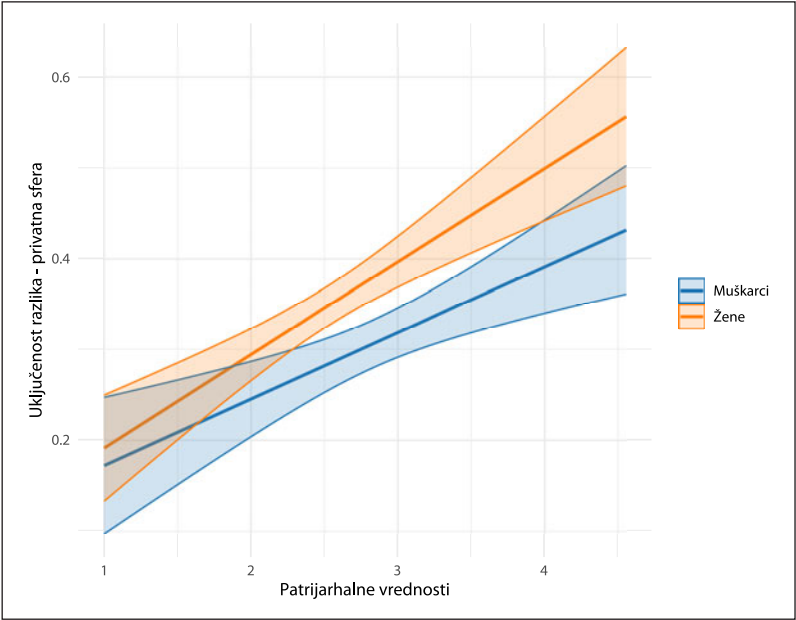
Roditeljska faza – dete školskog uzrasta

Briga. I vrednosti žene i vrednosti muškarca povezane su sa stepenom učestvovanja muškaraca u brizi o detetu školskog uzrasta, i to tako da sa porastom patrijarhalnosti opada njihov stepen uključenosti

Grafikon 6.6: Ukupna uključenost muškarca i vrednosne orijentacije

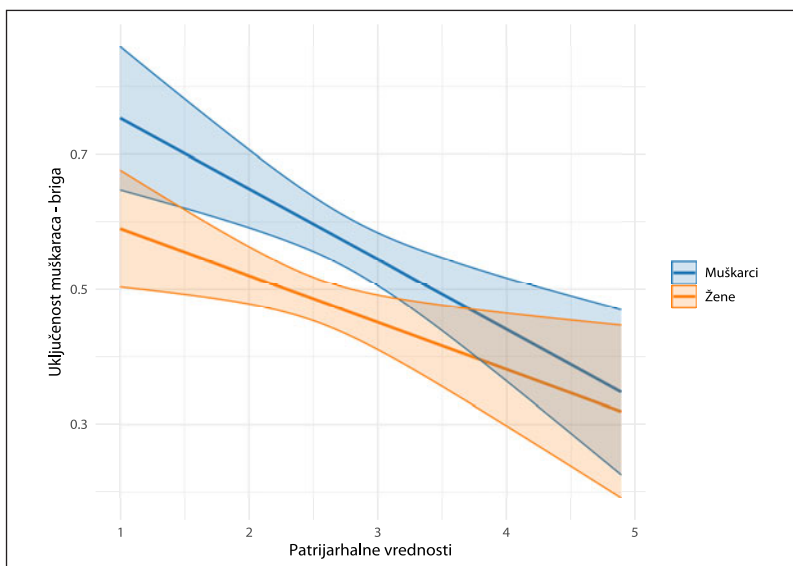

Grafikon 6.7: Asimetrija ukupne raspodele i vrednosne orijentacije

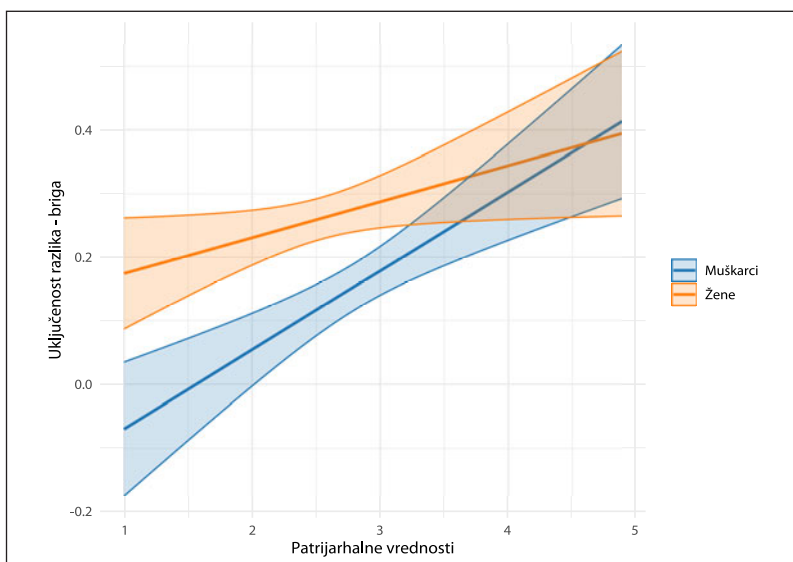

(grafikon 6.8–6.9). Istovremeno, stepen angažmana žene nije povezan ni sa njenim vrednostima, ni sa vrednostima njenog supruga. Konačno, vrednosti i muškarca i žene povezane su sa stepenom asimetrije između njih, tako da sa porastom patrijarhalnosti raste i asimetrija (tabela 6.2).

Grafikon 6.8: Uključenost muškarca u brigu i vrednosne orijentacije

Grafikon 6.9: Asimetrija u raspodeli brige i vrednosne orijentacije

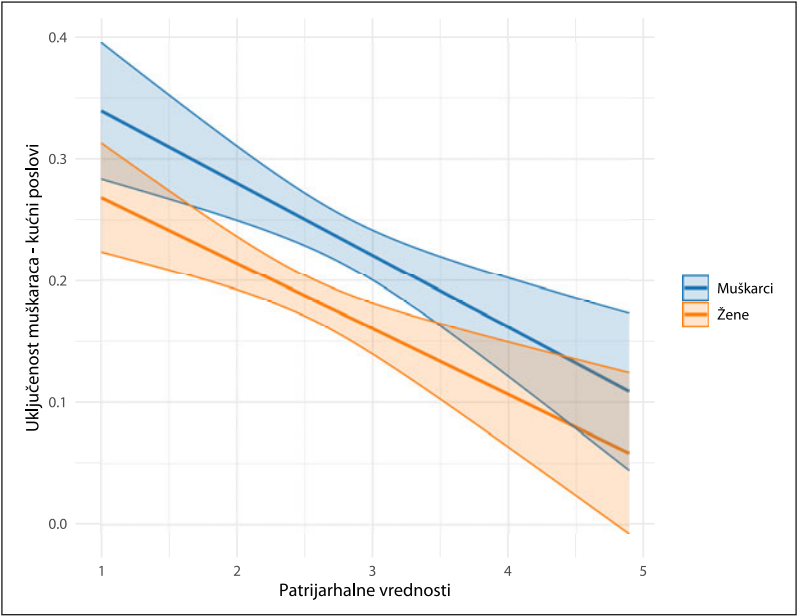

Kućni poslovi. Kao i kada je dete predškolskog uzrasta, vrednosti supružnika ostaju veoma tesno povezane sa raspodelom kućnih poslova. Kako raste stepen patrijarhalnosti muškarca, njihov stepen uključenosti opada (grafikoni 6.10–6.12). Sa porastom patrijarhalnosti njihovih supru- ga, stepen uključenosti muškaraca u kućne poslove takođe opada. Istovre- menno, porast patrijarhalnosti među ženama povezan je sa višim stepenom njihove uključenosti u kućne poslove, a sa porastom patrijarhalnosti nji- hovih supružnika raste i njihov stepen obavljanja kućnih poslova (tabela 6.2). Sa povećanjem patrijarhalnosti supružnika povećava se i stepen ne- jednakosti u uključenosti u kućne poslove u korist žene.

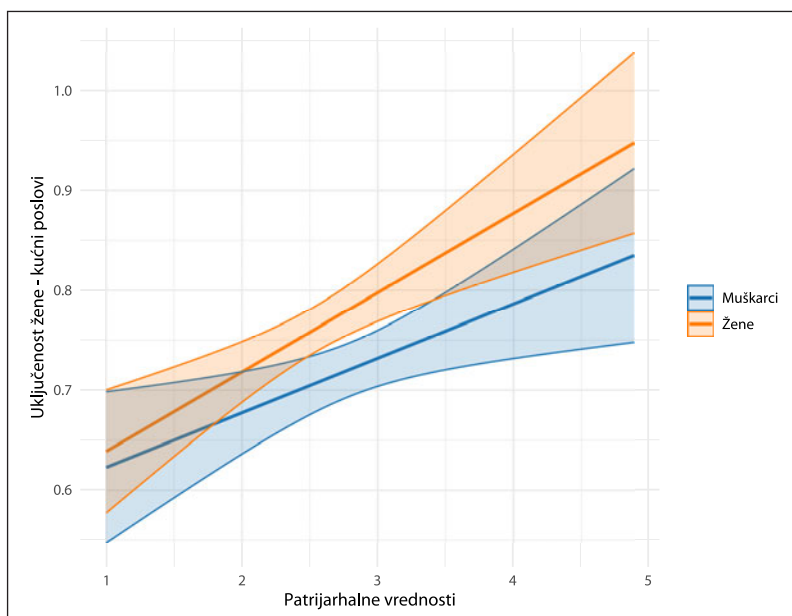
Tabela 6.2: Korelacije između stepena uključenosti u aktivnosti privatnog domena i vrednosti

	Kućni poslovi muškarci	Kućni poslovi žena	Kućni poslovi (a)simetrija	Briga muškarca	Briga žene	Briga (a)simetrija	Privatno muškarca	Privatno žene	Privatno (a)simetrija
Muškarci	-.276**	.192**	.250**	-.258**	.055	.306**	-.314**	.158*	.334**
Žene	-.235**	.250**	.267**	-.159*	-.031	.128*	-.223**	.128*	.248**

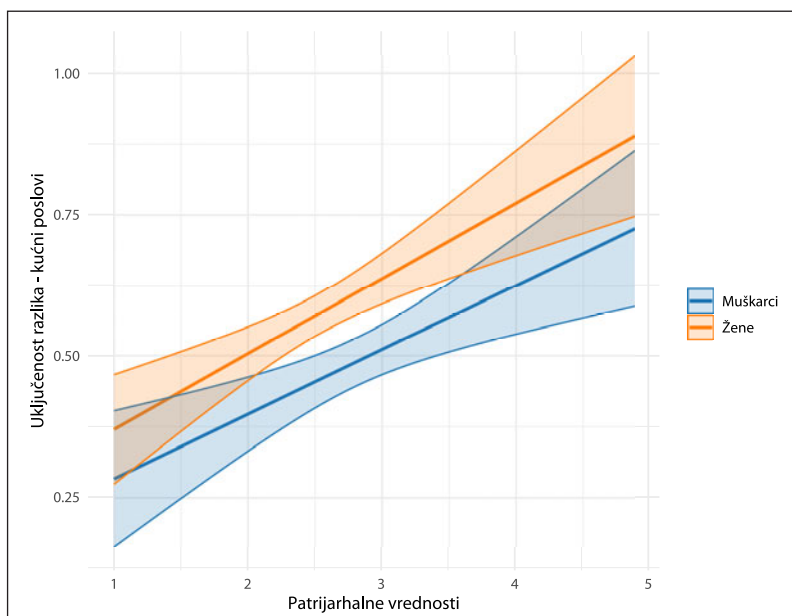
Grafikon 6.10: Uključenost muškarca u kućni rad i vrednosne orijentacije

Grafikon 6.11: Uključenost žena u kućni rad i vrednosne orijentacije

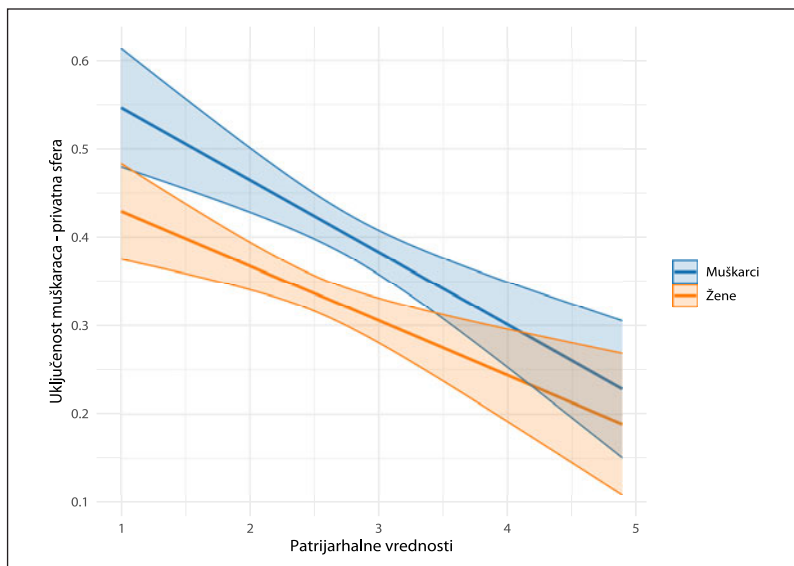

Grafikon 6.12: Asimetrija u raspodeli kućnog rada i vrednosne orijentacije

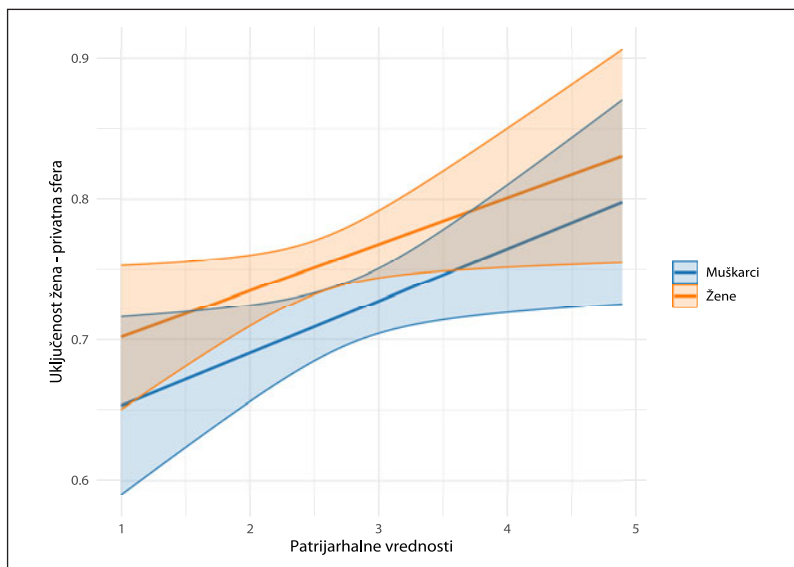

Privatna sfera. Ukupan angažman muškaraca i žena u periodu kada je dete školskog uzrasta pokazuje jasne veze sa vrednostima i muškaraca i žena (grafikoni 6.13–6.15). Sa porastom stepena patrijarhalnosti muš-

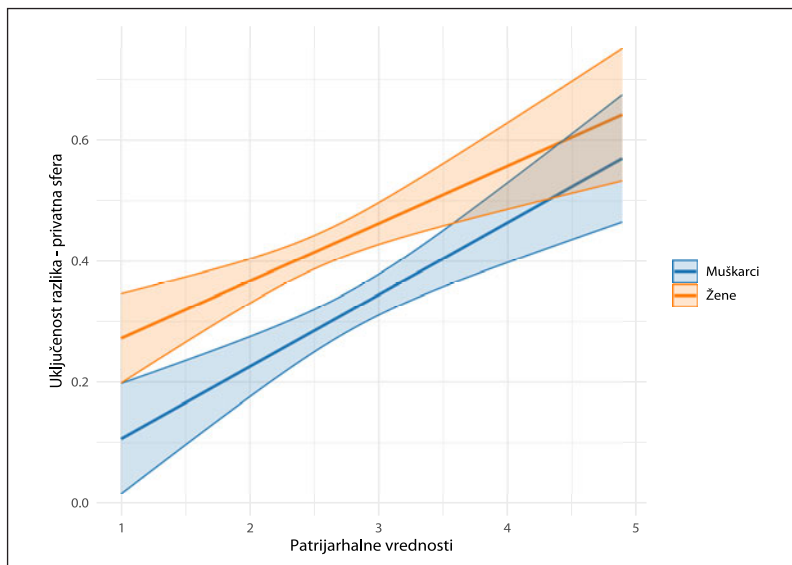
Grafikon 6.13 Ukupna uključenost muškaraca i vrednosne orijentacije

Grafikon 6.14: Ukupna uključenost žena i vrednosne orijentacije

Grafikon 6.15: Asimetrija ukupne raspodele i vrednosne orijentacije

karaca opada stepen njihove ukupne uključenosti u privatnu sferu. Takođe, sa porastom patrijarhalnosti njihovih suprug opada i njihov angažman. Stepem uključenosti žena i vrednosti pokazuje obrnut smer: što su žene patrijarhalnije, one su više uključene u privatnu sferu, a što su njihovi supružnici patrijarhalniji, one su u još većem stepenu uključene. Da patrijarhalnost oba supružnika nosi viši stepen angažmana žena i niži stepen angažmana muškaraca, potvrđuje i analiza odnosa vrednosti i stepena nejednakosti u raspodeli angažmana u privatnoj sferi. Sa porastom patrijarhalnosti, kako muškaraca, tako i žena, raste i stepen nejednakosti u korist supruge.

Analize odnosa vrednosnih orijentacija i stepena angažmana muškaraca u privatnoj sferi gotovo u potpunosti prate istu logiku – što su muškarci patrijarhalniji, i što su njihove supruge patrijarhalnije, oni su manje uključeni u privatnu sferu. Kod žena je ovaj odnos složeniji. Patrijarhalnost žena povezana je isključivo sa višim stepenom uključenosti u kućne poslove, i to tokom obe roditeljske faze. Ovaj efekat učestvovanja u kućnim poslovima vidi se i u ukupnom angažmanu u privatnoj sferi, gde takođe postoji ista veza sa vrednostima žene. Međutim, vrednosti žena nisu povezane ni sa negom dece, ni sa brigom o deci u obe roditeljske faze, što ukazuje da žene roditeljske obaveze obavljaju na gotovo istom, relativno visokom nivou, bez obzira na vrednosne orijentacije. Dakle, patrijarhalno-liberalne vrednosti kod muškaraca povezane su sa

svim aspektima privatnog života, dok su kod žena pre svega povezane sa kućnim radom.

Prvi pregled odnosa vrednosti i aktivnosti u privatnoj sferi pokazuje brojne značajne veze između stepena patrijarhalnosti i načina uključenosti muškaraca i žena u privatnu sferu. Dok je dete predškolskog uzrasta, sa porastom patrijarhalnosti i muškaraca i žena opada uključenost muškaraca, dok se stepen uključenosti žena ne menja, što dovodi do rasta asimetrije, upravo usled manjeg angažovanja muškaraca. Kućni poslovi su još izraženije pod uticajem patrijarhalnih vrednosti oba supružnika. Što su patrijarhalniji i muškarci i njihove supruge, oni su manje uključeni u kućne poslove. Istovremeno, što su žene patrijarhalnije, a njihovi supružnici takođe, one su više uključene u kućne poslove. Posledično, vrednosti i žena i muškaraca povezane su sa stepenom asimetrije. Aktivnosti brige u ovoj fazi pokazuju slabiju povezanost sa vrednostima, i jedino sa porastom patrijarhalnosti žene raste stepen asimetrije.

U periodu kada je dete školskog uzrasta, odnos vrednosti i kućnih poslova zadržava isti obrazac kao i u ranijoj fazi. Istovremeno, vrednosti ni muškarca ni žene ne utiču na stepen uključenosti žena u brigu o deci. Međutim, što su i muškarci i žene patrijarhalniji, muškarci su manje uključeni u aktivnosti brige, a asimetrija između supružnika je veća. Iz svega navedenog jasno je zašto u modelima koji mere ukupan stepen angažmana supružnika i stepen (a)simetrije, vrednosti i muškaraca i žena jasno korespondiraju sa praksama.

Intimnost i privatna sfera

Roditeljska faza – dete predškolskog uzrasta

Nega. Stepen intimnosti i muškaraca i žena povezan je sa njihovim nivoom uključenosti u negu dece, i to na pozitivan način – što je stepen intimnosti viši, to su u većoj meri uključeni (tabela 7.1). Efekat intimnosti kod muškaraca izraženiji je, što se vidi i na regresionoj liniji koja je strmija (grafikon 7.1). Jedan pravac objašnjenja jeste da je svaki od supružnika uključeni u domaće aktivnosti onda kada postoje bolji odnosi sa supružnikom. Međutim, smer može biti i obrnut – što su više uključeni u negu dece, odnosi su kvalitetniji i intimniji, a supružnici zadovoljniji svojim odnosom. Na stepen (a)simetrije u raspodeli utiče samo stepen intimnosti koji percipira muškarac, tako da sa višim stepenom intimnosti opada stepen asimetrije u raspodeli nege između njega i supruge. Iako intimnost supružnika dovodi do povećanja uključenosti oboje u negu dece, ovaj

trend izraženiji je među muškarcima, što je verovatno razlog smanjenja nejednakosti u raspodeli nege.

Grafikon 7.1: Stepen uključenosti muškaraca i žena u negu dece i stepen intimnosti supružnika

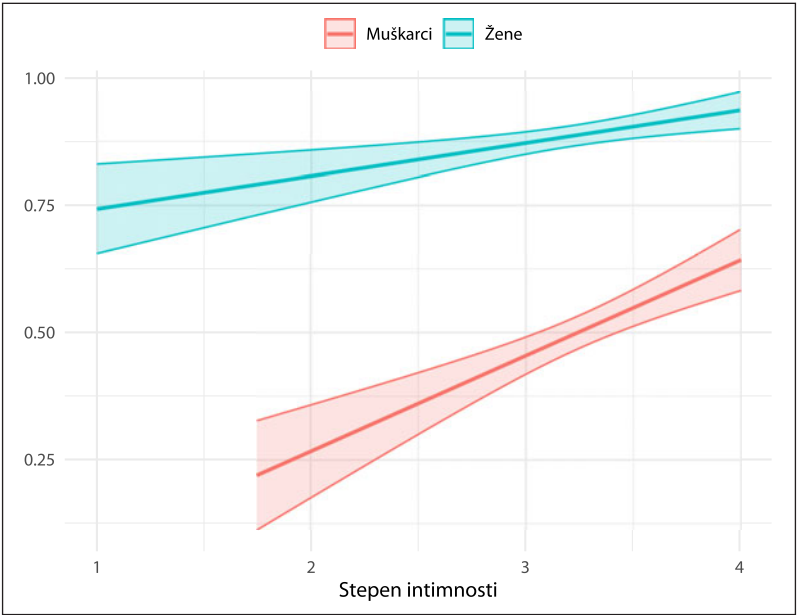

Tabela 7.1: Stepen zadovoljstva supružničkim odnosom i stepen uključenosti u privatnu sferu muškaraca i žena – korelacije

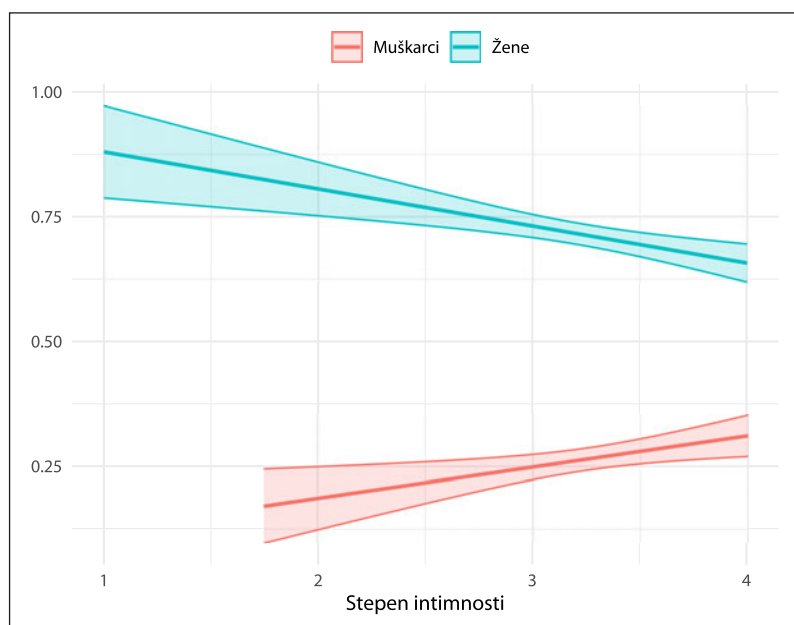
Nega				
	Uključenost muškarca	Uključenost žene	Razlika	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
Stepen intimnosti	.326**	.207**	-.298**	-.118*
Briga				
Stepen intimnosti	-.098	-.028	-.147*	-.178**
Kućni poslovi				
Stepen intimnosti	.171**	-.141*	-.175**	-.175**
Privatna sfera				
Stepen intimnosti	.190**	-.092	-.278**	-.196**

Briga. Ni kod muškaraca ni kod žena ne postoji veza između uključenosti u aktivnosti brige i stepena intimnosti (tabela 7.1). Bez obzira na to kakav je odnos sa supružnikom, supružnici su na sličnom nivou uključenosti. S druge strane, sa porastom intimnosti partnerstva koju prijavljuju oba supružnika, opada stepen asimetrije u raspodeli brige između njih. Kada su supružnici bliski, stepen asimetrije u podeli brige je niži. Zanimljivo je da je stepen intimnosti povezan samo sa asimetrijom, ali ne i sa stvarnim stepenom uključenosti, što ukazuje da je relativni odnos nekada značajniji od faktičkog nivoa uključenosti u pojedine aktivnosti u privatnoj sferi.

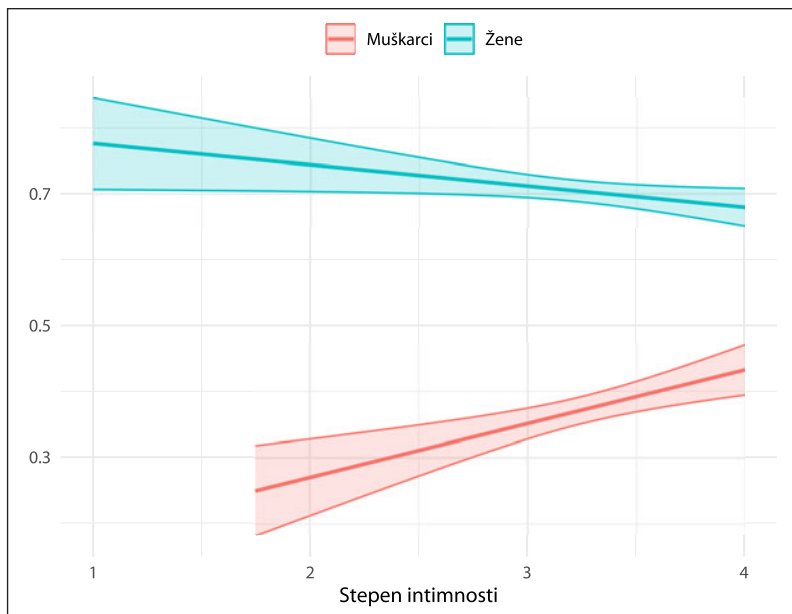
Kućni poslovi. Veza između stepena intimnosti i nivoa uključenosti u kućne poslove ima suprotne smerove kod muškaraca i kod žena (grafikon 7.2). Što žene prijavljuju viši stepen intimnosti, one su manje uključene u kućne poslove, dok kod muškaraca povećanje nivoa intimnosti vodi ka njihovom većem uključivanju u kućne poslove. Povećanje intimnosti i kod muškaraca i kod žena vodi smanjenju asimetrije u podeli kućnih poslova, i to zato što sa porastom intimnosti dolazi i do većeg uključivanja muškaraca i do smanjenja uključenosti žena (tabela 7.1).

Privatna sfera. Posmatrano kroz ukupan stepen angažmana u privatnoj sferi, primećujemo da sa porastom intimnosti koju prijavljuje

Grafikon 7.2: Stepen uključenosti muškaraca i žena u kućne poslove i stepen intimnosti

Grafikon 7.3: Stepen uključenosti muškaraca i žena u privatnu sferu i stepen intimnosti supružnika

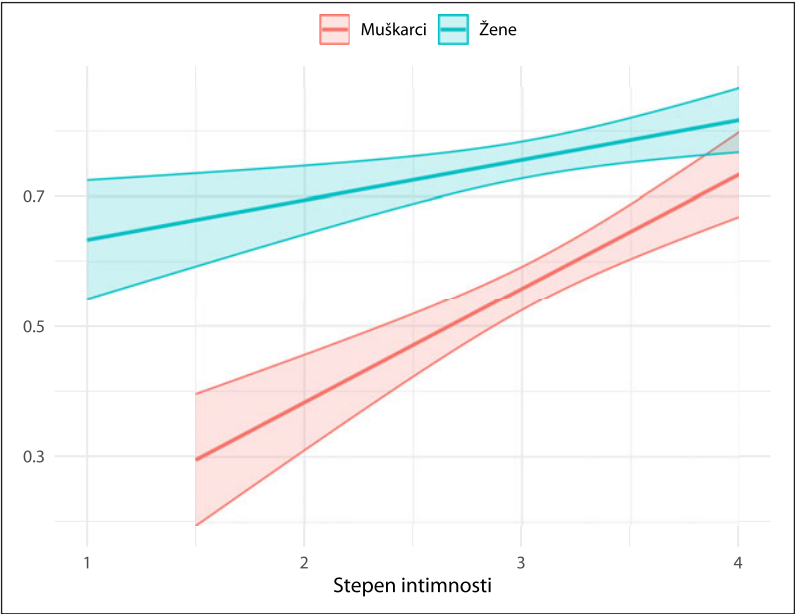

muškarac raste stepen njegove uključenosti u privatnu sferu, a opada stepen asimetrije između supružnika (tabela 7.1). Istovremeno, ne postoji veza između intimnosti i ukupne uključenosti žena, ali sa porastom stepena intimnosti koju prijavljuju žene opada nivo asimetrije između supružnika. Kod muškaraca, stepen intimnosti pozitivno je povezan sa njihovim učestvovanjem u nezi dece i kućnim poslovima, ne pokazuje veze sa stepenom brige o deci predškolskog uzrasta, a u ukupnom zbiru pokazuje pozitivne veze sa uključenosti u privatnu sferu. Žene, s druge strane, pokazuju pozitivne veze između intimnosti i uključenosti u negu, ali negativne u odnosu na uključenost u brigu i kućne poslove, što u ukupnom zbiru dovodi do neutralisanja ova dva efekta (grafikon 7.3).

Roditeljska faza – dete školskog uzrasta

Briga. I muškarci i žene povećavaju svoj stepen aktivnosti u brizi o detetu školskog uzrasta kako raste stepen intimnosti (tabela 7.2). Ova veza nešto je izraženija među muškarcima nego među ženama. Sa stepenom asimetrije u raspodeli brige među supružnicima povezan je nivo intimnosti koji prijavljuju oba supružnika. Što je viši stepen intimnosti, smanjuje se stepen asimetrije između supružnika (grafikoni 7.4–7.5).

Grafikon 7.4: Stepen uključenosti muškaraca i žena u brigu i stepen intimnosti

Grafikon 7.5: Stepen uključenosti muškaraca i žena u kućne poslove i stepen intimnosti

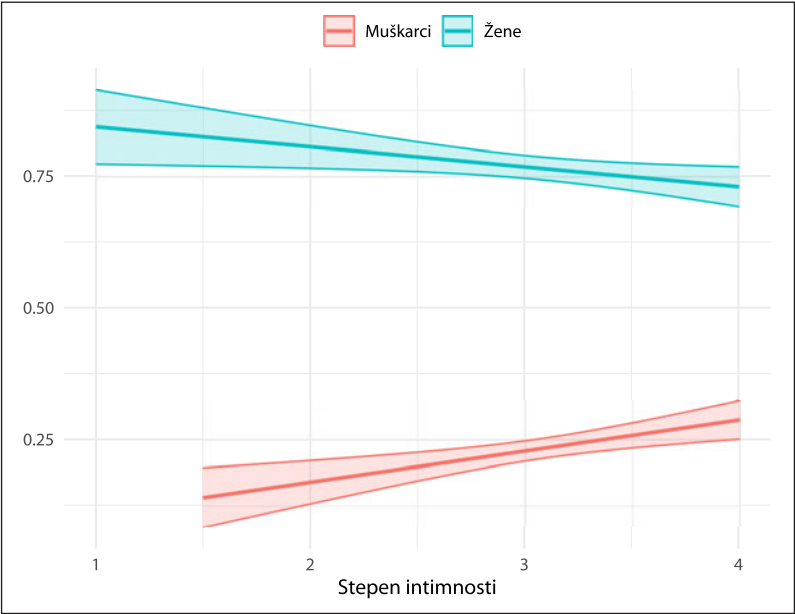

Tabela 7.2 Stepen intimnosti i stepen uključenosti u privatnu sferu muškaraca i žena – korelacije

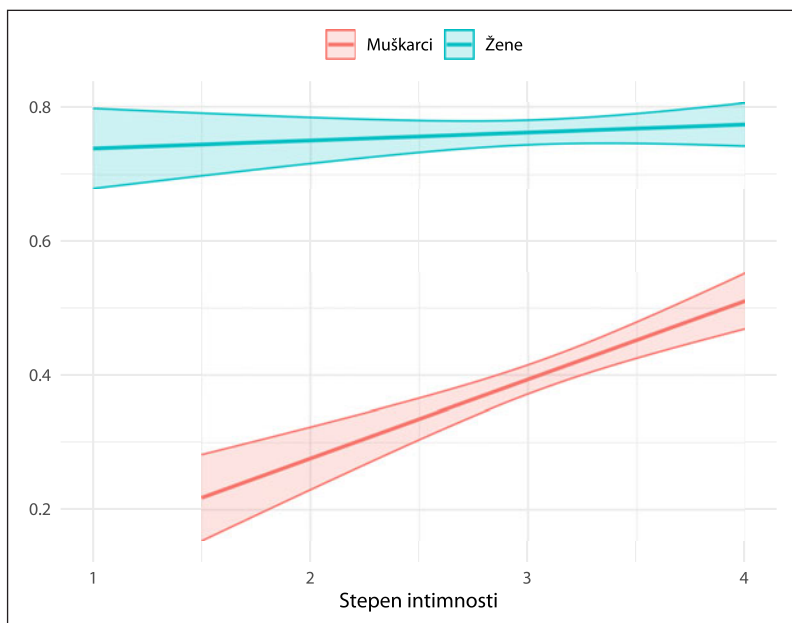
	Uključenost muškarca	Uključenost žene	Razlika	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
Briga				
Stepen intimnosti	.354**	.168**	-.142*	-.144*
Kućni poslovi				
Stepen intimnosti	.180**	-.129*	-.147*	-.181**
Privatna sfera				
Stepen intimnosti	.350**	.054	-.175**	-.203**

Kućni poslovi. Muškarci su aktivniji u kućnim poslovima ukoliko odnos sa suprugom ocenjuju kao blizak, dok su supruge nešto manje angažovane u kućnim poslovima ukoliko imaju kvalitetniji odnos sa suprugom. Dodatno, sa višim nivoom intimnosti supružnika smanjuje se i asimetrija između njih u podeli kućnih poslova. Do smanjenja asimetrije dolazi zato što sa porastom intimnosti dolazi i do većeg uključivanja muškaraca, kao i do manjeg uključivanja žena (tabela 7.2).

Privatna sfera. Ukupan stepen raspodele poslova u privatnoj sferi primarno je povezan sa stepenom intimnosti koji prijavljuju muškarci (tabela 7.2). Sa višim nivoom intimnosti raste stepen uključenosti muškaraca. Kao što pokazuje grafikon 7.6. ova veza ne postoji kod žena, koje su na visokom nivou uključenosti bez obzira na stepen intimnosti koji prijavljuju. Konačno, sa povećanjem intimnosti koju prijavljuju oba supružnika, smanjuje se stepen ukupne asimetrije u privatnoj sferi. Dakle, kod muškaraca postoji jaka i konstantna pozitivna veza između stepena intimnosti koji prijavljuju u supružničkom odnosu i nivoa njihove uključenosti u privatnu sferu. Kod žena, pozitivna veza postoji samo sa stepenom brige.

Ukupni rezultati pokazuju da je, u roditeljskoj fazi predškolskog uzrasta deteta, nega dece jasno povezana sa stepenom intimnosti koju prijavljuju oba supružnika. Zanimljivo je da bliskost supružnika povećava aktivnosti oboje oko deteta, ukazujući na to da ove aktivnosti, i za muškarce i za žene, mogu biti i uzrok i posledica kvalitetnog odnosa. Iako stepen intimnosti nije direktno povezan sa nivoom brige o deci u koju su supružnici uključeni, jeste sa stepenom asimetrije između njih. Intimnost i podela kućnog rada takođe pokazuju zanimljive veze, jer sa boljim odnosima između supružnika dolazi do višeg nivoa uključivanja muškaraca u kućne

Grafikon 7.6: Stepen uključenosti muškaraca i žena u privatnu sferu i stepen intimnosti supružnika

poslove i nižeg nivoa uključivanja žena, čime se smanjuje stepen asimetrije. Slične rezultate pokazuje i analiza ovog odnosa u periodu kada je dete školskog uzrasta. Aktivnosti brige oko dece povećavaju uključenost oba roditelja, dok kućni rad dovodi do smanjenja uključenosti žena i povećanja uključenosti muškaraca. U svakom slučaju, stepen intimnosti dovodi do nižeg nivoa asimetrije između supružnika.

Međugeneracijska razmena

Roditeljska faza – dete predškolskog uzrasta

Nega. Stepen uključenosti muškaraca u brigu o deci povezan je sa tim da li i u kom obliku postoji međugeneracijska razmena i kakva je struktura domaćinstva (tabela 8.1). Zanimljivo je da, kada postoji podrška njegovih roditelja ili roditelja supruge u vezi sa brigom o deci, stepen njegovog angažmana bude viši nego kod parova koji takvu podršku nemaju, a stepen asimetrije niži. Podrška roditelja u vezi sa kućnim poslovima nije povezana ni sa stepenom angažmana muškarca ili žene, niti sa stepenom nejednakosti u raspodeli brige o deci između njih. Kada par živi u proš-

renom domaćinstvu, stepen angažmana muškaraca je niži u poređenju sa parovima koji žive samostalno, dok život u proširenom domaćinstvu ne utiče na stepen angažmana žena.

Tabela 8.1: Međugeneracijska razmena, tip domaćinstva i stepen uključenosti u privatnu sferu muškaraca i žena – korelacije

	Muškarci	Žene	Razlika
Nega			
Imaju podršku oko dece	.114**	.041	-.082*
Imaju podršku oko kuće	.028	-.02	-.036
Nuklearna – Proširena	-.110**	-.06	.077
Daju podršku roditeljima	.012	.075	.047
Briga			
Imaju podršku oko dece	-.05	-.052	-.024
Imaju podršku oko kuće	-.062	-.058	-.01
Nuklearna – Proširena	-.034	-.023	.008
Daju podršku roditeljima	.076	.08	.034
Kućni poslovi			
Imaju podršku oko dece	.064	-.134**	-.114**
Imaju podršku oko kuće	.071	-.233**	-.178**
Nuklearna – Proširena	-.117**	-.164**	-.046
Daju podršku roditeljima	-.013	-.068	-.036
Privatna sfera			
Imaju podršku oko dece	.066	-.087*	-.112**
Imaju podršku oko kuće	.013	-.158**	-.122**
Nuklearna – Proširena	-.119**	-.118**	.009
Daju podršku roditeljima	.045	.053	.013

Briga. Dok je dete predškolskog uzrasta, stepen brige ne varira ni među ženama ni među muškarcima, čak ni u stepenu razlika uključenosti u aktivnosti brige između njih, u odnosu na porodični sastav domaćinstva, kao i na prisustvo ili odsustvo međugeneracijske razmene. Roditelji su na sličan način i na sličnom nivou angažovani, bez obzira na to da li postoji podrška njihovih roditelja ili sami pružaju podršku svojim roditeljima.

Kućni poslovi. Onda kada postoji podrška roditelja oko dece, stepen angažovanja žene oko kućnih poslova je nešto niži u odnosu na žene koje nemaju takvu podršku. Bez obzira na to da li postoji podrška roditelja oko dece, stepen angažovanja muškaraca je na istom nivou. Efekti ove podrške roditelja su takvi da snižavaju stepen asimetrije u podeli poslova između supružnika, ali, kao što je jasno iz analiza, ne tako što u većoj meri uključuju muškarce, već tako što u izvesnoj meri oslobađaju žene jednog dela aktivnosti u kući. Slični su efekti i podrške roditelja oko kućnih poslova. Onda kada postoji takva podrška, ona oslobađa jednog dela kućnih poslova žene, dok ne utiče na stepen angažovanja muškaraca i u konačnom ishodu smanjuje asimetriju između supružnika. Onda kada postoji izvesna podrška u drugom pravcu, ka roditeljima, ona ne menja ukupno opterećenje žena kućnim poslovima i ne utiče na stepen angažovanja muškaraca, niti na stepen nejednakosti između supružnika. I konačno, život u proširenom domaćinstvu smanjuje stepen uključenosti i muškaraca i žena u kućne poslove, ali istovremeno ne dovodi do povećanja asimetrije između supružnika.

Privatna sfera. Podrška roditelja oko dece smanjuje ukupan angažman žene, ali ne i muškarca, i utiče na smanjenje asimetrije između supružnika. Slične efekte pokazuje i pomoć roditelja oko kućnih poslova. U parovima u kojima postoji pomoć roditelja oko kućnih poslova, žene su manje ukupno opterećene u poređenju sa ženama koje nemaju takvu podršku, i u ovim parovima je nešto niža asimetrija u odnosu na parove u kojima ne postoji pomoć roditelja. Kao i kod pomoći oko dece, ni ovaj vid podrške nema nikakve efekte na ukupan angažman muškaraca. Ukoliko svojim roditeljima pružaju neki vid pomoći oko kućnih poslova, to ne menja ukupan nivo angažmana ni žene ni muškarca, niti njihov relativan odnos. Struktura porodičnog domaćinstva utiče i na stepen uključenosti žene i na uključenost muškarca, ali ne i na stepen nejednakosti između njih. Naime, onda kada žive u proširenom domaćinstvu, niži je ukupni stepen uključenosti i muškaraca i žena u poređenju sa parovima koji žive sami, ali je stepen nejednakosti raspodele poslova u privatnoj sferi gotovo isti.

Roditeljska faza – dete školskog uzrasta

Briga. Onda kada imaju podršku roditelja oko dece, i muškarac i žena su u većem stepenu uključeni u aktivnosti brige u poređenju sa muškarcima i ženama koji nemaju takvu podršku (tabela 8.2). Ova podrška ne utiče na stepen nejednakosti raspodele brige između supružnika. Ovi nalazi nam ukazuju da uključenost baka i deka oko unuka daje nešto više prostora roditeljima da se uključe u aktivnosti brige, koje su u većoj meri interaktivne i zabavne. Ni podrška roditelja oko kućnih poslova, ni po-

držka koju ispitanici pružaju svojim roditeljima, ali ni struktura porodice nisu povezani sa stepenom uključenosti u aktivnosti brige, niti sa stepenom raspodele poslova između supružnika.

Tabela 8.2: Međugeneracijska razmena, tip domaćinstva i stepen uključenosti u privatnu sferu muškaraca i žena – korelacije

	Muškarci	Žene	Razlika
Briga			
Imaju podršku oko dece	.154**	.174**	.002
Imaju podršku oko kuće	.052	.053	-.005
Nuklearna - Proširena	-.047	.009	.055
Daju podršku roditeljima	-.02	.004	.024
Kućni poslovi			
Imaju podršku oko dece	.078	-.149**	-.130**
Imaju podršku oko kuće	-.007	-.170**	-.104*
Nuklearna - Proširena	-.098*	-.130**	-.036
Daju podršku roditeljima	-.011	-.037	-.018
Privatna sfera			
Imaju podršku oko dece	.152**	.041	-.083*
Imaju podršku oko kuće	.038	-.064	-.07
Nuklearna - Proširena	-.077	-.073	.008
Daju podršku roditeljima	-.021	-.021	.001

Kućni poslovi. Ukoliko postoji podrška roditelja oko dece, stepen uključenosti žena u kućne poslove je nešto niži u odnosu na ispitanike koji nemaju takvu podršku svojih roditelja. Stepem asimetrije raspodele kućnih obaveza povezan je sa podrškom roditelja oko dece, tako što je ona niža kod parova koji imaju podršku roditelja, i opet, kao i kod deteta predškolskog uzrasta, ne zato što se muškarci uključuju, već zato što žene bivaju oslobođene jednog dela obaveza. Podrška roditelja oko kućnih poslova smanjuje stepen uključenosti žena u kućne poslove, ali ne i muškaraca, i na isti način kao i podrška oko dece utiče na stepen nejednakosti između supružnika. Konačno, život u proširenoj porodici dovodi do toga da su i muškarci i žene nešto manje uključeni u kućne poslove u poređenju sa onima koji žive samostalno, i nema efekte na stepen nejednakosti u raspodeli kućnih poslova, jer i muškarci i žene u sličnom obimu smanjuju angažman.

Privatna sfera. Posmatrano preko ukupnog angažmana u privatnoj sferi, primećujemo da, onda kada postoji podrška baka i deka oko dece, stepen uključenosti muškaraca je nešto viši, a asimetrija između supružnika niža u poređenju sa parovima koji nemaju ovaj vid podrške. Ne postoji uticaj na stepen ukupnog angažmana žene. Konačno, život u proširenoj porodici ne utiče na stepen angažmana ni muškaraca ni žena, niti na stepen razlika između supružnika.

Integrativni modeli

U nastavku ćemo ispitati relativan značaj svih relevantnih indikatora koje smo u prethodnim poglavljima predstavili: indikatore poslovnog domena – relativne prihode, radni status, klasni položaj, fleksibilnost i nepredvidivost rada, i indikatore privatnog domena – podrške oko dece, podrške oko kućnih poslova, stepena intimnosti i (patrijarhalnih) vrednosti, a kao kontrolnu varijablu ćemo koristiti broj dece u porodici. Zbog nedostupnosti određenog broja indikatora za supružnike, kao i potrebe da uključimo indikatore povezane s radom (nepredvidivost rada, fleksibilnost), modeli obuhvataju manji broj slučajeva i sadrže samo ključne indikatore koji su pokazali jasne veze s privatnom sferom. Svesni smo da manji broj slučajeva čini modele manje stabilnim, ali nam je namera da na raspoloživim podacima prepoznamo osnovne veze i ukažemo na buduće pravce promišljanja u domaćem kontekstu.

Roditeljska faza – dete predškolskog uzrasta

Nega. U modelu (tabela I.1) privatnog domena kod muškaraca vezu sa stepenom uključenosti u negu pokazuju patrijarhalne vrednosti, stepen intimnosti, podrška roditelja oko dece i oko kuće, a u modelu poslovnog domena klasni položaj i fleksibilnost rada. Svi indikatori zadržavaju statističku značajnost u kombinovanom modelu. Stručnjaci značajno više učestvuju u nezi dece u poređenju sa radnicima. Sa izrazitijim patrijarhalnim stavovima ide niži stepen uključenosti i obrnuto – sa liberalnijim pogledom na rodne odnose ide viši stepen uključenosti muškaraca u negu dece predškolskog uzrasta. Ukoliko je stepen intimnosti sa supružnikom viši, stepen njihove uključenosti u negu dece je viši. Dalje, kada imaju podršku roditelja oko dece, njihov stepen uključenosti je viši, ali je zato niži ukoliko imaju podršku roditelja oko kućnih poslova. Kod žena stepen uključenosti mnogo manje varira. U modelu poslovnog domena jedino nepredvidivost rada pokazuje pozitivnu vezu sa stepenom angažmana, jer su angažovanije žene koje imaju manje predvidive radne rasporede. U privatnom domenu stepen intimnosti

je pozitivno povezan sa uključenošću žene, tako što sa povećanjem intimnosti između supružnika raste i njen stepen uključenosti. U kombinovanom modelu nijedan od indikatora nije dostigao statističku značajnost.

Stepen razlika u raspodeli obaveza oko nege dece varira na sledeći način. U modelu privatnog domena muškaraca, sa povećanjem patrijarhalnih vrednosti muškaraca raste i asimetrija između supružnika. Sa povećanjem stepena intimnosti između supružnika opada stepen asimetrije. U modelu poslovnog domena, klasni položaj, relativno učešće supružnika u prihodima i fleksibilnost rada pokazuju značajne veze. U parovima gde je suprug stručnjak, stepen asimetrije je niži u odnosu na parove gde je suprug radnik. Sa rastom učešća prihoda žene u zajedničkom budžetu i opadanjem učešća muškarca, opada stepen asimetrije između supružnika u korist supruge. Kada postoji mogućnost fleksibilnog rada muškaraca asimetrija je viša u odnosu na one koji rade sa fiksnim radnim vremenom. U kombinovanom modelu dolazi do gubitka klasnih razlika, dok značaj relativnog učešća supružnika u prihodima ostaje. Takođe, fleksibilnost rada zadržava značaj, ukazujući da fleksibilni aranžmani muškarce čvršće vežu za posao, a manje za privatnu sferu. Patrijarhalne vrednosti i stepen intimnosti zadržavaju statističku značajnost.

Kod žena, model poslovnog domena pokazuje da je asimetrija viša ukoliko žene rade povremene ili sezonske poslove u odnosu na žene koje rade redovno. Sa povećanjem patrijarhalnosti žena raste stepen asimetrije između supružnika, i obrnuto – što su žene manje patrijarhalne, odnosno imaju liberalnije stavove o rodnim odnosima, stepen asimetrije je niži.

Briga. Model poslovnog domena (tabela I.2) muškaraca pokazuje da postoje veze između klasnog položaja i stepena brige muškaraca, a model privatnog domena da ne postoji veza ni sa jednim ispitivanim indikatorom. U kombinovanom modelu statističku značajnost zadržava klasni položaj dok stepen intimnosti dostiže mariginalnu statističku značajnost. Stručnjaci su u većoj meri angažovani oko brige dece u poređenju sa radnicima i službenicima/tehničarima. Kod žena vezu sa njenim stepenom uključenosti pokazuje samo stepen intimnosti. Što odnose sa suprugom ocenjuje kao intimnije to je niži stepen njene uključenosti oko brige. Ovaj efekat nestaje u kombinovanom modelu.

Model poslovnog domena muškaraca ukazuje na postojanje klasnih razlika u stepenu asimetrije između supružnika, dok model privatnog domena ukazuje da sa povećanjem stepena intimnosti opada stepen asimetrije. Parovi u kojima su muškarci stručnjaci pokazuju niži stepen nejednakosti raspodele brige u odnosu na radnike. U kombinovanom modelu oba efekta ostaju statistički značajna. Među ženama je stepen intimnosti između supružnika povezan sa raspodelom brige oko dece, i to u oba modela, tako što sa rastom intimnosti opada stepen asimetrije između supružnika.

Tabela I.1: Integralni model – faktori povezani sa stepenom nege muškaraca, žena i razlike između njih – linearna regresija

Nega	Žene			Muškarci			Asimetrija – žene			Asimetrija – muškarci		
	Poslovni	Privatni	Model	Poslovni	Privatni	Model	Poslovni	Privatni	Model	Poslovni	Privatni	Model
(Intercept)	0.84***	0.61***	0.74***	0.73***	0.36	0.24	0.28**	0.19	0.18	0.54***	0.64**	
Broj dece u porodici	-0.01	0.03	0.00	-0.07*	-0.06**	-0.06	0.04	0.05*	0.03	0.06*	0.06*	0.03
Prihodi – relativno učešće	0.00		0.00	0.00		0.00	0.00		0.00	-0.003*		-0.003*
Službenik/tehničar (Ref. Stručnjak)	0.03		0.03	-0.1		-0.03	0.08†		0.07	0.09		0.04
Radnik	-0.07		-0.06	-0.19***		-0.14*	0.01		-0.03	0.1*		0.06
Povremeno (ref. Redovno)	0.09		0.09	0.06		0.04	0.25*		0.20†	-0.08		-0.04
Fleksibilan rad (ref. Fiksni)	0.03		0.02	-0.08†		-0.11*	0.03		0.02	0.08†		0.12**
Nepredvidivost rada	0.01*		0.01†	0.00		0.00	0.00		0.00	0.01		0.00
Patrijarhalne vrednosti		-0.01	-0.02		-0.09***	-0.07**		0.11***	0.07*	0.08***		0.07**
Intimnost		0.09***	0.06		0.18***	0.22***		-0.04	0.01	0.17***		-0.22***
Podrška oko dece		0.00	-0.03		0.1**	0.11*		0.01	-0.04	-0.06		-0.05
Podrška oko kuće		-0.01	0.05		-0.07*	-0.10*		-0.02	0.05	0.04		0.04
N	169	324	166	128	214	126	167	320	164	128	214	126
R ² adj.	0.018	0.029	0.038	0.135	0.241	0.295	0.048	0.87	0.075	0.121	0.187	0.251

Tabela I.2: Integralni model – faktori povezani sa stepenom brige muškaraca, žena i razlike između njih – linearna regresija

Briga	Žene				Muškarci				Asimetrija – žene				Asimetrija – muškarci			
	Poslovni	Privatni	Model		Poslovni	Privatni	Model		Poslovni	Privatni	Model		Poslovni	Privatni	Model	
(Intercept)	0.28**	0.48***	0.43*		0.22*	0.39**	0.37*		0.00	0.19	0.18		-0.15*	0.13	0.8	
Broj dece u porodici	0.21***	0.19***	0.21***		0.11***	0.1***	0.12***		0.08**	0.07***	0.07**		0.09***	0.07***	0.09***	
Prihodi – relativno učešće	0.00		0.00		0.00		0.00		0.00		0.00		0.00		0.00	
Službenik/tehničar (Ref. Stručnjak)	0.00		-0.02		-0.09†		-0.1*		0.02		0.01		0.06		0.06	
Radnik	0.04		0.03		-0.21***		-0.22***		0.06		0.04		0.12**		0.11*	
Povremeno (ref. Redovno)	-0.15		-0.16		-0.04		0.00		0.00		0.02		0.01		0.02	
Fleksibilan rad (ref. Fiksni)	0.02		0.01		0.00		0.03		0.04		0.05		0.04		0.04	
Nepredvidivost rada	-0.01		-0.01		0.00		0.00		0.00		0.00		0.00		0.00	
Patrijarhalne vrednosti		0.01	0.03			-0.02	0.02			0.03	0.03			-0.01	0.01	
Intimnost		-0.09*	-0.05			-0.05	-0.09			-0.08*	-0.09*			-0.06*	-0.07*	
Podrška oko dece		-0.01	-0.03			0.02	0.04			-0.02	-0.01			0.00	-0.04	
Podrška oko kuće		0.00	0.02			0.01	-0.01			0.01	0.00			0.01	0.01	
N	169	325	166		128	214	126		168	323	165		128	214	126	
R ² adj.	0.282	0.245	0.265		0.207	0.097	0.210		0.072	0.084	0.082		0.198	0.135	0.212	

Tabela I.3: Integralni model – faktori povezani sa stepenom učestvovanja u kućnom radu muškaraca, žena i razlike između njih – linearna regresija

Kućni rad	Žene				Muškarci				Asimetrija – žene				Asimetrija – muškarci			
	Poslovni	Privatni	Model	Poslovni	Privatni	Model	Poslovni	Privatni	Model	Poslovni	Privatni	Model	Poslovni	Privatni	Model	Model
(Intercept)	0.69***	0.63***	0.55***	0.27***	0.31**	0.11	0.5***	0.4***	0.3	0.41***	0.35	0.75**				
Broj dece u porodici	0.06**	0.06***	0.06**	0.00	-0.01	0.02	0.1***	0.08***	0.09***	-0.01	0.03	-0.04				
Prihodi – relativno učešće	0.00		0.00	0.00		0.00	0.00		0.00	-0.003*		-0.003†				
Službenik/tehničar (Ref. Stručnjak)	0.02		0.01	-0.05		-0.04	0.05		0.02	0.07		0.06				
Radnik	0.08†		0.03	-0.13***		-0.11***	0.14*		0.1	0.24***		0.19**				
Povremeno (ref. Redovno)	0.11		0.08	0.09		0.06	0.24†		0.23	-0.15		-0.08				
Fleksibilan rad (ref. Fiksni)	-0.05†		-0.05†	0.03		0.02	-0.09*		-0.09	-0.08		-0.05				
Nepredvidivost rada	-0.01†		-0.01	0.00		0.00	-0.02*		-0.01*	0.00		0.00				
Patrijarhalne vrednosti		0.05**	0.06*		-0.06***	-0.05**		0.09*	0.08*		0.13***	0.1**				
Intimnost		-0.03	0.00		0.06	0.09**		-0.07†	0.00		-0.11†	-0.2**				
Podrška oko dece		0.00	0.02		0.02	0.02		0.00	0.03		-0.06	-0.05				
Podrška oko kuće		-0.12***	-0.11***		0.01	-0.01		-0.13***	-0.12*		-0.08	-0.03				
N	169	325	166	128	214	126	169	325	166	128	214	126				
R ² adj.	0.101	0.164	0.183	0.136	0.105	0.235	0.131	0.153	0.169	0.147	0.116	0.272				

Tabela I.4: Integralni model – faktori povezani sa ukupnim stepenom učestvovanja u privatnoj sferi muškaraca, žena i razlike između njih – linearna regresija

<i>Privatno</i>	<i>Žene</i>				<i>Muškarci</i>				<i>Asimetrija – žene</i>				<i>Asimetrija – muškarci</i>			
	Poslovni	Privatni	Model		Poslovni	Privatni	Model		Poslovni	Privatni	Model		Poslovni	Privatni	Model	
(Intercept)	0.61***	0.57***	0.57***		0.4***	0.35***	0.24		0.26***	0.24***	0.2		0.15*	0.34**	0.49**	
Broj dece u porodici	0.08***	0.09***	0.08***		0.02	0.01	0.03†		0.07**	0.07***	0.07**		0.05*	0.06**	0.04†	
Prihodi – relativno učešće	0.00		0.00		0.001†		0.000		0.00	0.00	0.00		-0.002*		-0.002†	
Službenik/tehničar (Ref. Stručnjak)	0.01		0.01		-0.07*		-0.06†		0.07		0.04		0.07†		0.06	
Radnik	0.02		0.01		-0.17***		-0.15***		0.07		0.03		0.015***		0.12**	
Povremeno (ref. Redovno)	0.02		0.02		0.04		0.04		0.17*		0.12		-0.07		-0.03	
Fleksibilan rad (ref. Fiksni)	0.00		-0.01		-0.01		-0.01		-0.01		-0.01		0.01		0.03	
Nepredvidivost rada	0.00		0.00		0.00		0.00		-0.01*		-0.01*		0.00		0.00	
Patrijarhalne vrednosti		0.01	0.02			-0.06***	-0.03			0.07***	0.06*			0.07***	0.06**	
Intimnost		0.00	0.00			0.06*	0.07*			-0.06*	-0.02			-0.12**	-0.16**	
Podrška oko dece		-0.01	-0.01			0.04*	0.06			-0.01	-0.01			-0.06	-0.05	
Podrška oko kuće		-0.04*	0.00			-0.02	-0.04			-0.05*	-0.02			0.00	0.01	
N	169	324	166		128	214	126		167	320	164		128	214	126	
R ² adj.	0.185	0.215	0.168		0.206	0.122	0.230		0.129	0.169	0.163		0.181	0.213	0.333	

Kućni poslovi. Model poslovnog domena pokazuje postojanje klasnih razlika u raspodeli kućnih poslova među muškarcima, dok model privatnog domena ukazuje na efekte vrednosti i intimnosti (tabela I.3). Muškarci su u većem stepenu uključeni u domaće poslove ukoliko su stručnjaci, u odnosu na radnike, ukoliko su manje patrijarhalni i ukoliko su intimniji sa suprugom. Svi efekti zadržavaju statističku značajnost u kombinovanom modelu.

Kod žena je stvar složenija, iako je većina žena na veoma visokom nivou uključena u kućne poslove. U modelu poslovnog domena klasni položaj, mogućnost fleksibilnog korišćenja opcija na poslu i nepredvidivost rada pokazuju veze sa uključenošću žena, dok model privatnog domena ukazuje na značajne veze sa vrednostima i podrškom oko kućnih poslova. U odnosu na stručnjakinje, radnice su nešto više angažovane oko kućnih poslova. Ukoliko postoje opcije fleksibilnog rada, žene su manje uključene u kućne poslove, i što je nepredvidivost rada veća, opada stepen uključenosti u domaće obaveze. Kada imaju podršku roditelja oko kućnih poslova, opada njihovo učešće u kućnim poslovima, ali zato raste ukoliko su patrijarhalnije. U kombinovanom modelu svi indikatori osim klasnog položaja i fleksibilnosti rada zadržavaju sličan nivo statističke značajnosti.

Stepen razlike u obavljanju kućnih poslova varira na sledeći način. U modelu poslovnog domena muškarca postoje klasne razlike i značaj relativnog učešća u prihodima supružnika, dok u modelu privatnog domena vrednosti i intimnost utiču na stepen asimetrije između supružnika. U kombinovanom modelu svi indikatori zadržavaju statističku značajnost. Stepem asimetrije je niži kod parova u kojima su muškarci stručnjaci u odnosu na parove gde su muškarci radnici. Sa povećanjem relativnog udela supruge u prihodima, opada stepen asimetrije između supružnika. Ukoliko su muškarci patrijarhalniji, dodatno raste asimetrija između supružnika. Ali, ukoliko muškarci procenjuju odnose kao intimne, onda je stepen asimetrije niži.

Kod žena, u modelu poslovnog domena veze pokazuju klasni položaj i radni status (iako su veze ova dva indikatora sa zavisnom varijablom statistički marginalno značajne), fleksibilnost i nepredvidivost rada, dok u privatnom domenu veze pokazuju vrednosti, intimnost i podrška u kući. Ukoliko su žene stručnjakinje, stepen asimetrije je nešto niži u odnosu na radnice. Ukoliko žena radi povremene poslove, stepen asimetrije je veći u odnosu na žene koje rade redovno. To znači da posao ne podrazumeva svakodnevni angažman i da je dobar deo vremena žena u kući, zbog čega preuzima i veći deo kućnih poslova, u skladu sa patrijarhalnom podelom rodnih uloga. Tamo gde postoji mogućnost fleksibilnih radnih angažmana u firmi, žene u tim parovima ravnopravnije dele kućne obaveze sa suprugom u poređenju sa parovima gde žena radi sa fiksnim radnim

vremenom. Sa rastom nepredvidivosti rada žene, opada stepen nejednakosti između supružnika, što ukazuje da smanjenje mogućnosti da se žena angažuje u kući usled nepredvidivih radnih angažmana dovodi i do smanjenja asimetrije. U privatnom domenu, u parovima u kojima su žene patrijarhalnije, viši je i stepen asimetrije, ali je zato niži ukoliko postoji podrška roditelja oko kućnih poslova. U kombinovanom modelu, stepen nepredvidivosti rada, vrednosti i podrška oko kuće zadržavaju statistički značajne veze, što ukazuje da se pre radi o združenim, nego o nezavisnim efektima analiziranih indikatora.

Privatna sfera. Posmatrano preko indikatora ukupnog stepena uključenosti u privatnu sferu, prepoznamo sledeće veze (tabela I.4). Kod muškaraca, model poslovnog domena ukazuje na značajne klasne razlike i značaj relativnog učešća prihoda supružnika, a model privatnog domena na značaj vrednosti i intimnosti. Stručnjaci su više ukupno angažovani u privatnoj sferi u odnosu na službenike/tehničare i radnike. Sa rastom relativnog učešća prihoda žene raste stepen uključenosti njenog supruga u privatnu sferu. Dalje, što su muškarci manje patrijarhalni, viši je stepen njihove uključenosti, i što supružnici imaju kvalitetniji odnos, raste ukupan angažman muškarca. U kombinovanom modelu statističku značajnost zadržavaju klasne razlike i stepen intimnosti. Kod žena, ukupan stepen angažmana ne zavisi od indikatora poslovne sfere. U modelu kojim su ispitivane veze sa privatnom sferom, samo podrška roditelja oko poslova u kući smanjuje njen angažman. Ali u kombinovanom modelu nijedan indikator ne pokazuje nezavisne efekte.

Stepen nejednakosti između supružnika u privatnoj sferi povezan je na sledeći način sa indikatorima privatnog i poslovnog domena. U modelu poslovnog domena muškarca, klasni položaj i relativno učešće supružnika u prihodima pokazuju izvesne veze, dok u modelu privatnog domena vrednosti i stepen intimnosti. U parovima u kojima su muškarci stručnjaci, stepen asimetrije je niži u poređenju sa parovima gde su muškarci radnici ili službenici/tehničari. Sa rastom relativnog učešća prihoda žene u ukupnim prihodima para opada stepen asimetrije između supružnika. Sa rastom patrijarhalnosti muškaraca raste i asimetrija između supružnika, dok sa rastom liberalnih stavova o rodnim odnosima opada, kao što sa rastom stepena intimnosti između supružnika opada i stepen asimetrije. U kombinovanom modelu gube se samo efekti razlika između stručnjaka i službenika/tehničara, dok sve ostale navedene razlike ostaju. Među ženama, model poslovnog domena pokazuje da postoji veza sa radnim statusom i nepredvidivim radom, dok u modelu privatnog domena vrednosti, stepen intimnosti i podrška oko kuće pokazuju veze sa stepenom ukupne asimetrije. Onda kada žene rade povremene poslove, stepen asimetrije je viši u odnosu na parove u kojima žene redovno rade a raste i sa višim stepenom nepredvidivosti rada. Ukoliko su žene patrijarhalnije, one će na sebe pre-

uzimati više obaveza u privatnoj sferi, te će i asimetrija između supružnika biti veća. Sa rastom stepena intimnosti između supružnika opada nivo asimetrije. U kombinovanom modelu nepredvidivost rada i patrijarhalne vrednosti zadržavaju statističku značajnost. Ovo ukazuje na složenu isprepletenost indikatora iz privatne i poslovne sfere, kao i na njihov uticaj na dinamiku privatnog života.

Roditeljska faza – dete školskog uzrasta

Briga. Kod muškaraca, najznačajniji indikatori privatnog domena povezani sa brigom su intimnost i postojanje podrške roditelja oko dece (tabela I.5). Što su odnosi između supružnika intimniji, očevi su više uključeni u brigu o deci i više angažovani ukoliko imaju podršku roditelja. Takođe, što su muškarci patrijarhalniji manje su uključeni. Od indikatora poslovnog domena, jedino klasni položaj pokazuje direktne veze, i to tako što su stručnjaci više angažovani od radnika i službenika/tehničara. Kombinovani model pokazuje da, osim razlika između stručnjaka i službenika, svi indikatori zadržavaju statističku značajnost i imaju nezavisne efekte na nivo angažmana muškarca. Kod žena, od indikatora privatnog domena stepen intimnosti i podrška roditelja oko kućnih poslova i oko dece povezani su sa stepenom njene brige. Žene su više angažovane ukoliko imaju podršku svojih roditelja oko dece, a manje ako im roditelji pomažu oko kuće. Ukoliko su odnosi sa suprugom intimniji, žene su više angažovane. Od indikatora poslovnog domena, klasni položaj pokazuje izvesne veze, i to tako što su radnice manje angažovane od stručnjakinja. U kombinovanom modelu svi navedeni indikatori zadržavaju statističku značajnost, a dodatno i vrednosti pokazuju direktne efekte. Što su žene patrijarhalnije, one su u većem stepenu uključene u brigu.

Stepen razlika između supružnika oko brige o detetu školskog uzrasta na sličan je način povezan sa privatnom i poslovnom sferom. Kod muškaraca, model poslovnog domena ukazuje na veze sa relativnim učešćem prihoda supružnika, a kod privatnog domena sa vrednostima. Sa povećanjem relativnog udela prihoda žene u budžetu opada stepen asimetrije, dok sa povećanjem patrijarhalnosti muškaraca stepen asimetrije raste. U kombinovanom modelu oba indikatora zadržavaju statističku značajnost, iako relativno učešće u prihodima samo na marginalnom nivou značajnosti. Kod žena, u modelu poslovnog domena samo radni status pokazuje veze, a u modelu privatnog domena – podrška koju imaju oko kuće, dece i stepen intimnosti. Niži je stepen asimetrije brige ukoliko postoji podrška roditelja oko kućnih poslova, ukoliko su supružnici intimniji, i ukoliko žena radi redovno, a viši ukoliko imaju pomoć oko dece. U kombinovanom modelu, samo radni status i pomoć roditelja oko kućnih poslova zadržavaju statističku značajnost.

Tabela I.5: Integralni model – faktori povezani sa stepenom brige muškaraca, žena i razlike između njih – linearna regresija

Briga	Žene				Muškarci				Asimetrija - žene				Asimetrija - muškarci			
	Poslovni	Privatni	Model		Poslovni	Privatni	Model		Poslovni	Privatni	Model		Poslovni	Privatni	Model	
(Intercept)	0.83***	0.62***	0.19		0.71	0.28	0.48		0.26**	0.49***	0.32		0.22*	0.02	0.08	
Broj dece u porodici	-0.06*	-0.05*	-0.05†		0.02	-0.02	0.02		-0.04	-0.05*	-0.04		-0.03	-0.01	-0.04	
Prihodi – relativno učešće	0.00		0.00		0.00		0.00		0.00		0.00		-0.003*		-0.003†	
Službenik/tehničar (Ref. Stručnjak)	-0.04		-0.06		-0.12		-0.08		0.06		-0.01		0.05		0.06	
Radnik	-0.13*		-0.16**		-0.25***		-0.17**		0.05		-0.03		0.10		0.03	
Povremeno (ref. Redovno)	-0.05		-0.1		0.12		0.1		-0.2		-0.22*		0.02		0.00	
Fleksibilan rad (ref. Fiksni)	0.01		0.01		0.07†		0.03		0.00		0.01		-0.06		-0.06	
Nepredvidivost rada	0.01		0.01		-0.01		-0.01		0.01		0.01*		0.00		0.00	
Patrijarhalne vrednosti		0.02	0.08*			-0.05*	0.05†			0.02	0.06		0.09***		0.10**	
Intimnost		0.07**	0.17***			0.18***	0.12*			-0.08**	-0.01		-0.02		-0.01	
Podrška oko dece		0.11**	0.07†			0.11**	0.13*			0.09*	0.06		-0.03		-0.05	
Podrška oko kuće		-0.07†	-0.09*			-0.05	-0.04			-0.12**	-0.11*		0.04		0.03	
N	166	291	160		156	213	147		166	291	160		156	213	147	
R ² adj.	0.048	0.067	0.163		0.131	0.159	0.186		0.06	0.045	0.010		0.044	0.056	0.072	

Tabela I.6: Integralni model – faktori povezani sa stepenom učestvovanja u kućnom radu muškaraca, žena i razlike između njih – linearna regresija

Kućni rad	Žene			Muškarci			Asimetrija – žene			Asimetrija – muškarci		
	Poslovni	Privatni	Model	Poslovni	Privatni	Model	Poslovni	Privatni	Model	Poslovni	Privatni	Model
(Intercept)	0.7***	0.77***	0.69***	0.28***	0.28**	0.26*	0.39**	0.62***	0.43	0.48***	0.39*	0.43*
Broj dece u porodici	0.01	-0.01	0.00	0.01	0.00	0.01	0.02	-0.01	0.00	-0.02	-0.04	-0.05
Prihodi – relativno učešće	0.00		0.00	0.002*		0.002*	0.00		0.00	-0.01***		-0.005***
Službenik/tehničar (Ref. Stručnjak)	0.06		0.06	-0.03		-0.01	0.11		0.09	0.06		0.05
Radnik	0.15***		0.11*	-0.09**		-0.07*	0.25***		0.15*	0.2**		0.17*
Povremeno (ref. Redovno)	-0.04		-0.07	0.01		0.01	-0.1		-0.18	0.01		-0.03
Fleksibilan rad (ref. Fiksni)	0.03		0.04	0.02		0.01	0.06		0.09	-0.01		0.00
Nepredvidivost rada	0.00		0.00	-0.01**		-0.01*	0.00		0.00	0.01*		0.01†
Patrijarhalne vrednosti		0.06***	0.06*		-0.05**	-0.04†		0.14***	0.11*		0.11**	0.09*
Intimnost		-0.04	-0.03		0.04	0.04		-0.09**	-0.06		-0.04	-0.06
Podrška oko dece		-0.03	-0.01		0.02	0.03		-0.06	-0.04		-0.05	-0.07
Podrška oko kuće		-0.07**	-0.05†		-0.05	-0.05		-0.09*	-0.11		0.02	0.00
N	166	291	160	156	213	147	166	291	160	156	213	147
R ² adj.	0.133	0.084	0.121	0.189	0.077	0.181	0.074	0.095	0.106	0.196	0.052	0.213

Tabela I.7: Integralni model – faktori povezani sa ukupnim stepenom učestvovanja u privatnoj sferi muškaraca, žena i razlike između njih – linearna regresija

Privatna sfera	Žene			Muškarci			Asimetrija – žene			Asimetrija – muškarci		
	Poslovni	Privatni	Model	Poslovni	Privatni	Model	Poslovni	Privatni	Model	Poslovni	Privatni	Model
(Intercept)	0.77**	0.7***	0.44***	0.49***	0.28**	0.37**	0.32***	0.55***	0.37*	0.035***	0.21	0.26
Broj dece u porodici	-0.01	-0.04*	-0.02	0.02	-0.01	0.02	-0.01	-0.03	-0.02	-0.03	-0.02	-0.04
Prihodi – relativno učešće	0.00		0.00	0.002*		0.001	0.00		0.00	-0.003*		-0.003*
Službenik/tehničar (Ref. Stručnjak)	0.01		0.00	-0.08*		-0.05	0.08†		0.04	0.05		0.05
Radnik	0.00		-0.05	-0.17***		-0.11**	0.15**		0.06	0.14*		0.09†
Povremeno (ref. Redovno)	-0.04		-0.09	0.06		0.06	-0.16†		-0.17*	0.01		-0.02
Fleksibilan rad (ref. Fiksni)	0.02		0.02	0.05		0.02	0.03		0.05	-0.03		-0.03
Nepredvidivost rada	0.00		0.00	-0.01*		-0.01†	0.00		0.01	0.01†		0.01
Patrijarhalne vrednosti		0.03*	0.06**		-0.05**	-0.04*		0.06**	0.06†		0.09***	0.09***
Intimnost		0.04*	0.06*		0.11***	0.08*		-0.09**	-0.05		-0.03	-0.04
Podrška oko dece		0.03	0.04		0.06*	0.08*		0.02	0.02		-0.04	-0.06
Podrška oko kuće		-0.07**	-0.07**		-0.05	-0.04		-0.11**	-0.09†		0.03	0.02
N	166	291	160	156	213	147	166	291	160	156	213	147
R ² adj.	0.010	0.042	0.078	0.203	0.171	0.257	0.049	0.083	0.075	0.179	0.09	0.216

Kućni poslovi. Model privatnog domena muškarca pokazuje vezu između vrednosti i podele kućnog rada, a model poslovnog domena vezu sa klasnim položajem, relativnim učešćem supružnika u prihodima i nepredvidivošću rada (tabela I.6). Onda kada su muškarci stručnjaci, oni su češće uključeni u kućne poslove u odnosu na radnike. Sa povećanjem relativnog učešća žene u prihodima raste i stepen uključenosti muškarca u obavljanje kućnih poslova. Dalje, sa povećanjem nepredvidivosti rada muškarca i sa rastom patrijarhalnosti muškaraca opada stepen njihove uključenosti u kućne poslove. U kombinovanom modelu opstaje značaj relativnih prihoda, klase, nepredvidivosti rada i marginalno vrednosti. Kod žena, model poslovnog domena ukazuje na postojanje veza sa klasnim položajem žena, dok model privatnog domena ukazuje na značaj vrednosti, intimnosti i pomoći oko kućnih poslova. Stručnjakinje su manje angažovane oko kuće u poređenju sa radnicama i službenicama/tehničarkama. Sa rastom patrijarhalnosti žena raste i stepen njihovog angažmana, dok opada ukoliko imaju redovnu pomoć upravo oko kućnih poslova. U kombinovanom modelu opstaju razlike između stručnjakinja i radnica, kao i značaj vrednosti.

Kad je reč o stepenu nejednakosti između supružnika u raspodeli poslova u kući, on varira na sledeći način. Kod muškaraca, od indikatora poslovnog domena klasni položaj, relativno učešće supružnika u prihodima i nepredvidivost rada pokazuju direktne veze, dok od indikatora privatnog domena to pokazuju vrednosti. Nešto je viši stepen asimetrije u parovima gde su muškarci radnici u odnosu na parove gde su muškarci stručnjaci. Ukoliko raste udeo supruge u zajedničkim prihodima, opada stepen asimetrije između supružnika. Dalje, sa rastom nepredvidivosti rada muškarca raste stepen asimetrije, a raste i sa povećanjem patrijarhalnosti muškaraca. U kombinovanom modelu ovi indikatori zadržavaju statistički značajne veze sa stepenom asimetrije. Kod žena, u modelu poslovnog domena veze pokazuje klasni položaj, a u modelu privatnog domena vrednosti, intimnost i podrška oko kućnih poslova. Asimetrija je viša među radnicama u odnosu na stručnjakinje, a niža je ukoliko postoji podrška roditelja oko kuće. Takođe, asimetrija se povećava što je žena patrijarhalnija. U kombinovanom modelu samo vrednosti žena i klasne razlike zadržavaju nezavisne efekte na stepen asimetrije raspodele kućnih poslova.

Privatna sfera. U modelima koji analiziraju ukupan stepen raspodele poslova u privatnoj sferi dolazimo do sledećih nalaza (tabela I.7). U modelu poslovnog domena muškarca, značajne veze pokazuju klasni položaj,

relativno učešće u prihodima supružnika i nepredvidivost rada, a u modelu privatnog domena vrednosti, stepen intimnosti sa suprugom i podrška roditelja oko dece. Stručnjaci su više ukupno angažovani od radnika i službenika/tehničara, a sa rastom nepredvidivosti rada opada stepen uključenosti muškaraca. Što je veće učešće žene, a manje muškarca u zajedničkim prihodima, muškarci su aktivniji. Što su muškarci patrijarhalniji, njihov ukupni angažman je niži, ali je zato viši ukoliko imaju podršku roditelja oko dece i ukoliko imaju blizak, intiman odnos sa suprugom. U kombinovanom modelu svi indikatori, osim prihoda i razlika između stručnjaka i službenika/tehničara, zadržavaju statistički značajne veze. Kod žena nijedan od indikatora poslovne sfere ne utiče na ukupan nivo uključenosti u privatnu sferu, a od indikatora privatnog domena značajne su vrednosti i podrška roditelja oko dece i kućnih poslova. Sa povećanjem patrijarhalnosti žena, i ukoliko imaju pomoć oko dece, raste i ukupan stepen angažmana žene. Međutim, ukoliko imaju podršku roditelja oko kućnih poslova, njihov angažman biće nešto niži. U kombinovanom modelu značajnost zadržavaju samo vrednosti i podrška oko dece, a dodatno stepen intimnosti postaje značajan – sa rastom intimnosti raste učestvovanje žena.

Stepen asimetrije kod muškaraca zavisi i od privatnog i od poslovnog domena, dok je kod žena sistematičnije povezan sa privatnim domenom. U modelu poslovnog domena muškaraca, stepen asimetrije povezan je sa klasnim položajem i relativnim učešćem supružnika u prihodima, a u modelu privatnog domena sa vrednostima. Naime, stepen asimetrije je niži kod onih parova u kojima su muškarci stručnjaci, u odnosu na parove gde su muškarci radnici. Sa rastom relativnog učešća žene u prihodima opada stepen asimetrije između njega i njegove supruge. Kada su muškarci patrijarhalniji, u tim parovima je asimetrija viša nego u parovima u kojima su muškarci liberalniji. U kombinovanom modelu klasni položaj gubi na značaju, a direktne veze ostalih indikatora ostaju.

Kod žena, od indikatora poslovnog domena, klasni položaj pokazuje veze sa stepenom asimetrije, a od indikatora privatnog domena – vrednosti, stepen intimnosti i podrška roditelja oko kućnih poslova. Među parovima u kojima su žene radnice, stepen asimetrije je viši u odnosu na parove gde je žena stručnjakinja. Sa rastom patrijarhalnosti žene raste i stepen asimetrije, ali opada sa povećanjem nivoa intimnosti između supružnika. Asimetrija je niža ukoliko imaju podršku roditelja oko kućnih poslova. U kombinovanom modelu marginalnu značajnost zadržavaju indikatori vrednosti i podrške oko kućnih poslova, a javlja se još jedna direktna veza – između tipa ugovora i stepena simetrije. U parovima u kojima žene rade povremene poslove, asimetrija će biti viša u poređenju sa parovima gde žene rade redovno.

Diskusija

Klasa i stigma. Veoma zanimljive rezultate donosi analiza klasnog položaja muškaraca. Naime, muškarci koji pripadaju radničkoj klasi su na nižem nivou uključeni u sve obaveze u privatnom domenu kroz obe roditeljske faze. Čak i kada su pod kontrolom efekti radnih aranžmana, uslova rada i vrednosti, radnici pokazuju niže nivoe uključenosti u privatnu sferu. Bez obzira na to da li rade redovno ili povremeno, u kom stepenu im je posao nestandardan ili fleksibilan, a posebno bez obzira na to u kojoj meri su patrijarhalni, oni su u manjoj meri uključeni i u negu, i u brigu, i u kućne poslove, što posledično dovodi do još veće asimetrije između njih i njihovih supruge. Teorije koje su istakle značaj odnosa različitih klasa prema fleksibilnom radu (Coltrane et al., 2013; Williams et al., 2013; Rudman, Mescher, 2013) ukazale su na potencijalnu stigmatizaciju koja dolazi od javnog priznanja (kroz korišćenje fleksibilnih opcija) uključivanja u privatnu sferu. One nam otkrivaju na koji način muškarci koji imaju nizak stepen moći na poslu, nizak nivo kontrole nad svojim i ponašanjem drugih i relativno nizak stepen ukupne autonomije, reaguju u privatnoj sferi. Pokušaj da izbegnu stigmatu i zadrže identitet koji visok značaj pridaje maskulinim osobinama, u uslovima u kojima u poslovnoj sferi nemaju mogućnost da ih ostvare, navodi ove muškarce da osnove takvog identiteta traže u drugim poljima – između ostalog, u privatnom. Ovakva reakcija je pre odbrambeni mehanizam i adaptivna strategija protiv mogućnosti da muškarci radničke klase budu stigmatizovani (Slutskaya et al., 2016). S druge strane, stručnjaci, bez obzira na to u kojoj meri su liberalni ili patrijarhalni, u većoj su meri uključeni u sve aspekte privatne sfere upravo zato što im poslovna sfera daje viši stepen i autonomije i kontrole, te osećaj da njihov identitet muškarca neće biti poljuljan ukoliko se uključe u tradicionalne ženske poslove. Dok pred prve odnos poslovne i privatne sfere postavlja dilemu *ili–ili*, drugima daje mogućnost *i–i*. Dakle, naši nalazi potvrđuju početne pretpostavke teorije stigme, ukazujući na veće rizike pomirenja dve sfere kojima su izloženi muškarci radničke klase.

Klasni položaj žene nije povezan sa njenim stepenom uključenosti u aktivnosti oko dece tokom roditeljske faze predškolskog deteta. Žene su podjednako uključene i u negu i u brigu o deci bez obzira na to koje zanimanje obavljaju, i taj stepen angažmana je na visokom nivou. Žene koje su stručnjakinje nešto su niže uključene u kućne poslove i imaju niži stepen asimetrije podele ovog tipa rada sa svojim supružnikom, verovatno jer mogu da otkupe jedan deo kućnog rada na tržištu (čišćenje, spremanje hrane i sl.). Kada je najmlađe dete školskog uzrasta, prepoznajemo

još jače efekte klasnog položaja. Radnice su značajno manje uključene u brigu, a značajno više u obavljanje kućnih poslova u odnosu na stručnjakinje. Dok stručnjakinje mogu jedan deo kućnog rada prebaciti na (bolju) tehnologiju (na primer mašine za pranje sudova), otkupiti kroz plaćenu pomoć (na primer čišćenje kuće) ili usluge na tržištu (spremljena hrana), ali i na svoje supružnike, radnice usled manjka resursa ove poslove moraju obavljati same. Ukoliko su pritom udate za radnike, još je manja verovatnoća da će se oni uključiti u ove poslove. To znači da niski resursi i niska supružnička podrška dovode do višeg nivoa uključenosti radnica u kućne poslove. S druge strane, stručnjakinje imaju više vremena u odnosu na radnice da se direktnije posvete svojoj deci, uče sa njima, vode ih na vannastavne aktivnosti i sl. Ovi rezultati nam otkrivaju kako klasa oblikuje vremenske okvire i uključenost žena u različite aspekte privatnog domena.

Resursi. I ovi modeli pokazuju vezu između resursa žene i učestvovanja muškaraca u privatnoj sferi, te nižeg stepena asimetrije. U roditeljskoj fazi predškolskog deteta značaj prihoda je sledeći: sa rastom relativnog učešća žena u zajedničkim prihodima opada stepen asimetrije između supružnika oko nege dece. Dalje, sa rastom učešća žena u prihodima smanjuje se asimetrija u podeli kućnog rada. U fazi školskog deteta, sa rastom relativnog učešća prihoda žene opada stepen asimetrije u podeli brige, raste učešće muškaraca u obavljanju kućnih poslova i opada stepen asimetrije oko istih. Ukupno posmatrano, povećanje udela žene u prihodima nju tek sporadično oslobađa dela obaveza, ali zato u većoj meri uključuje supruga, te dovodi do manje asimetrije u podeli porodičnih obaveza. Odnos relativnih prihoda i aktivnosti u privatnoj sferi kod žena, kao što nam rezultati u prethodnom poglavlju pokazuju, nije linearan i zato u ovim modelima ne pokazuje statistički značajne veze. U modelima koji uključuju i indikatore rada, radni status muškaraca ne pokazuje značajne veze sa stepenom uključenosti u privatnu sferu. Kod žena, povremeni rad podrazumeva viši stepen asimetrije oko nege dece, oko kućnog rada dok je dete predškolskog uzrasta, i brige kada je dete školskog uzrasta, u odnosu na žene koje rade redovno. Dakle, primećujemo da resursi žene mogu da vode nižoj asimetriji unutar porodice i da imaju direktne efekte na ponašanje njihovih supružnika, te na unutarporodičnu dinamiku.

Uslovi rada kao resurs. Dok je dete predškolskog uzrasta, fleksibilne mogućnosti na poslu muškaraca dovode do njegovog nižeg nivoa uključivanja te do povećanja asimetrije u podeli nege oko deteta. U ovom periodu fleksibilnost rada može za muškarce značiti zapravo i više obaveza, te opcije koje treba da omoguće bolje usklađivanje posla i rada mogu voditi

nižem prisustvu u kući. S obzirom na to da ritmovi deteta predškolskog uzrasta podrazumevaju trenutne i neodložne obaveze, klizno radno vreme, rad od kuće i slične opcije mogu smanjiti realnu dostupnost muškaraca za obaveze oko deteta. Ali u periodu kada je dete školskog uzrasta, fleksibilne mogućnosti povećavaju učestvovanje muškaraca oko brige o detetu, ukazujući da su one funkcionalnije za aktivnosti poput učenja, odvoženja dece i sl. Ovi nalazi nam ukazuju i na još jedno moguće tumačenje koje je u skladu sa teorijom stigme fleksibilnosti. Dok je dete predškolskog uzrasta, i roditeljski angažman podrazumeva aktivnosti nege, aktivnosti koje su u daleko većoj meri kulturno kodirane kao „ženske”, mogućnost korišćenja fleksibilnih opcija muškarce još više veže za poslovnu sferu, jer bi njihovo intenzivnije uključivanje u aktivnosti oko dece značilo potencijalnu percepciju drugih kao manje „muških” ili posvećenih radnika. Ali briga oko starije dece nije na tom nivou ugrožavajuća, niti po muški identitet niti nosi potencijalnu osudu i stigmatu drugih, pa fleksibilne opcije pokazuju svoju funkcionalnost.

Nepredvidivost rada dovodi do smanjenja učestvovanja muškaraca u kućnim poslovima i povećava stepen asimetrije u periodu kada je dete školskog uzrasta. Kod žena, nestandardni oblici rada dovode do povećanja angažmana žena oko nege dece, i do nešto niže asimetrije oko kućnih poslova dok je dete predškolskog uzrasta, uglavnom zbog nešto manjeg angažovanja žena. Vidimo da uslovi rada mogu postaviti okvire dostupnog vremena i energije za porodične obaveze, te uticati na stepen učestvovanja supružnika u njima. Nestandardni oblici rada smanjuju raspoloživo vreme i mogućnost planiranja, te supružnike isključuju primarno iz sfere kućnih poslova, dok aktivnosti oko dece ostaju na istom ili višem nivou, ukazujući nam da supružnici vrše prioritizaciju sfera u uslovima ograničenih resursa.

Patrijarhalne vrednosti. U skladu sa drugim istraživanjima (Vanype-ren, Buunk, 1991; Stanojević, 2018), naše analize pokazuju jasne veze između vrednosti i stepena uključenosti supružnika u domaću sferu, sa očekivanim smerom ovog odnosa – kada su patrijarhalniji, raspodela rada je rodno specifičnija. Ali razlike postoje kada je reč o tipu aktivnosti i roditeljskoj fazi. U periodu kada je dete predškolskog uzrasta, što su muškarci patrijarhalniji, biće manje uključeni u negu dece i obaveze će biti asimetrične podeljene. Stepem patrijarhalnosti žene nije povezan sa njenim stepenom uključenosti, ali ukoliko je patrijarhalnija, onda će asimetrija biti viša, implicirajući da će se njen suprug manje uključivati. Ovi rezultati nam ukazuju da je visok nivo uključenosti u negu oko dece norma za sve žene i da ne zavisi od toga da li je žena manje ili više patrijarhalnih uverenja. Da li će

se i u kojoj meri muškarci uključivati, to već zavisi od toga u kojoj meri su oni sami uvereni da im je mesto u tom domenu. Analize nam takođe pokazuju da su žene manje pod uticajem patrijarhalnih vrednosti u obavljanju roditeljskih aktivnosti (nega, briga) u periodu kada je dete predškolskog uzrasta. Sa odrastanjem dece, aktivnosti oko njih počinju da zavise jasnije od vrednosti majke. Žene koje su liberalnije će se nešto manje uključivati u brigu oko dece u poređenju sa patrijarhalnijim ženama, što može predstavljati pokazatelj odnosa žena prema rodnim ulogama u roditeljstvu – liberalnije će očekivati viši stepen aktivnosti svojih suprug.

Aktivnosti oko kućnog rada predstavljaju jasno odvojene rodne sfere koje korespondiraju sa stavovima o rodnim ulogama i ne zavise od roditeljskih faza. Muškarci su manje, a žene više uključene u ove poslove sa rastom patrijarhalnosti bilo koga od njih, i obrnuto, i muškarci i žene su manje uključeni ukoliko imaju izraženije vrednosti rodne egalitarnosti. I deskriptivna analiza pokazuje, iako nisu svi kovarijati držani pod kontrolom, da efekti supružnika idu u jasnom pravcu, što je žena patrijarhalnija, muškarac je manje uključen, i što je muškarac patrijarhalniji, njegova supruga je više uključena, te raste asimetrija između njih. Rad u kući je već značajno više mesto pregovaranja koje zavisi od uverenja o odvojenosti sfera. Kada su žene manje uverene da treba jasno odvajati muške i ženske sfere, one će biti manje uključene u kućne poslove, najčešće tako što će deo poslova preuzimati njen suprug. Takođe, kod muškaraca sa rastom uverenja da nema odvojenosti na mušku i žensku sferu raste i uključenost u kućne poslove. S obzirom na to da istraživanja u drugim društvima i na drugačijim uzorcima (Bianchi et al., 2000; Greenstein, 1996a; 1996b) pokazuju različite efekte vrednosti supružnika na raspodelu poslova u kući, naši rezultati ukazuju na kontekstualne specifičnosti parova sa decom u Srbiji. Kućni rad u domaćem kontekstu predstavlja sferu sa najjasnije izraženom rodnom diferencijacijom, koja zavisi od stavova prema rodnim ulogama (rodnim obavezama i sposobnostima).

Kvalitet odnosa supružnika – intimnost. Da kvalitet odnosa između supružnika ima svoje efekte na raspodelu obaveza u privatnoj sferi između supružnika, nezavisno i od njihovog društvenog položaja, resursa i vrednosnih orijentacija, potvrđuju naši nalazi. Percipirajući šta je u datoj porodičnoj konstelaciji pravično (Walster et al., 1973; Lavee, Katz, 2002; Barstad, 2014), i verovatno uzimajući u obzir i radne angažmane i resurse kojima doprinose porodici, supružnici bivaju manje ili više zadovoljni međusobnim odnosom i manje ili više bliski / intimniji. Iako je intimnost značajno povezana sa podelom obaveza, ona ima različite efekte na ponašanje muškaraca i žena u vezi sa različitim poslovima i u različitim roditeljskim fazama.

Nalazi do kojih smo došli samo donekle potvrđuju naše polazne pretpostavke, koje su podrazumevale da postoji linearna veza između stepena intimnosti i aktivnosti oba supružnika oko svih obaveza. Iako deskriptivna analiza pokazuje da postoje linearne veze između intimnosti i uključenosti i muškaraca i žena u gotovo sve aktivnosti u privatnoj sferi tokom obe porodične faze, složenije analize otkrivaju da su ovi efekti posredovani i drugim osobinama ispitanika i ispitanica, a da su direktni efekti intimnosti nešto drugačiji u različitim porodičnim fazama i među muškarcima i ženama.

Kod muškaraca postoji jasnija veza između stepena intimnosti i stepena uključenosti kada se ostali kovarijate drže pod kontrolom, nego kod žena i to posebno kada je dete predškolskog uzrasta, ukazujući da stepen učestvovanja muškarca u privatnoj sferi više zavisi od kvaliteta partnerstva nego kod žena. To ukazuje i na njihovu mogućnost isključivanja ukoliko nisu zadovoljni odnosom, mogućnost koju žene nemaju.

Analize pokazuju da su muškarci, dok je dete predškolskog uzrasta, spremniji da se više uključe i u negu deteta i u kućne poslove ukoliko imaju bolje odnose sa suprugom. Kako dete raste, očevi su spremniji da se više uključe u aktivnosti brige ukoliko imaju bliskije odnose sa suprugom, ali ne i u kućne poslove. Verovatno, dok su deca mala i zahtevaju mnogo veći dnevni angažman roditelja, muškarci koji imaju bliži odnos sa suprugom više su uključeni i u negu dece i u kućne poslove, zato što percipiraju obim aktivnosti koje bi isključivo obavljala njihova supruga. Istovremeno, odnos je verovatno kvalitetniji upravo zato što je i muškarac uključen u ove aktivnosti i jer je stepen asimetrije niži. Kako dete raste, stepen intimnosti posreduje u aktivnostima brige, ali više ne i u kućnim poslovima, koji ostaju prilično asimetrično raspodeljeni. Kod žena odnos sa suprugom delimično posreduje u stepenu njihove uključenosti u negu dece kada je dete predškolskog uzrasta, i u aktivnosti brige kada je dete školskog uzrasta. Iako su deskriptivne analize pokazivale veze i sa kućnim radom, ta je veza posredovana drugim indikatorima, odnosno aspektima života ispitanica.

Još jedan zanimljiv zaključak je da intimnost supružnika podiže stepen učestvovanja oba roditelja u aktivnostima nege dok je dete predškolskog uzrasta i u aktivnostima brige kada je dete školskog uzrasta, ukazujući da su dobri odnosi uslov da roditelji budu više posvećeni deci. To potvrđuje nalaze drugih istraživanja koja pokazuju da kvalitet supružničkih odnosa i dobra komunikacija vode većoj prisutnosti u kući i angažmanu muškaraca u privatnom domenu (Bouchard, Lee, 2000; Simonelli et al., 2016).

Međugeneracijska razmena. Podrška roditelja u vezi s kućnim poslovima i brigom o deci utiče na dinamiku para. Kada je dete predškolskog uzrasta, ukoliko roditelji pomažu u obavljanju kućnih poslova, muškarci

će biti manje uključeni u negu dece. Međutim, ako roditelji pomažu oko same nege dece, muškarci će biti više uključeni u te aktivnosti. Ovi rezultati mogu ukazivati na to da prisustvo drugih u aktivnostima nege dece stimuliše uključivanje muškaraca u te aktivnosti. Istovremeno, podrška baka i deka u vezi s kućnim poslovima može doprineti isključivanju muškaraca, jer muškarci tada percipiraju da majka ima više vremena da se posveti detetu. Podrška u kućnim poslovima oslobađa žene jednog dela tih obaveza, što dovodi do smanjenja asimetrije između supružnika, jer roditelji „uskaču”. Kada je dete školskog uzrasta, muškarci i žene koji imaju podršku roditelja u vezi s brigom o deci više su uključeni u te aktivnosti. Očekivalo bi se da učešće baka i deka oslobađa roditelje jednog dela obaveza i smanjuje njihov ukupan angažman, ali izgleda da podrška neformalne mreže zapravo ima efekat aktivacije oba roditelja, jer zajedno mogu da organizuju, podele i nadgledaju aktivnosti deteta. Ukoliko postoji podrška u kućnim poslovima ili u brizi o deci, žene će biti manje uključene u kućne poslove. Dakle, podrška roditelja u vezi s kućnim poslovima smanjuje uključenost žena u te aktivnosti, dok ne utiče na nivo angažovanja muškaraca. S druge strane, podrška roditelja u vezi s brigom o deci podstiče aktivaciju muškaraca u tim aktivnostima i doprinosi većem nivou uključenosti oba roditelja u brigu o školskom detetu.

Roditeljske faze i podela obaveza

Roditeljska faza – dete predškolskog uzrasta

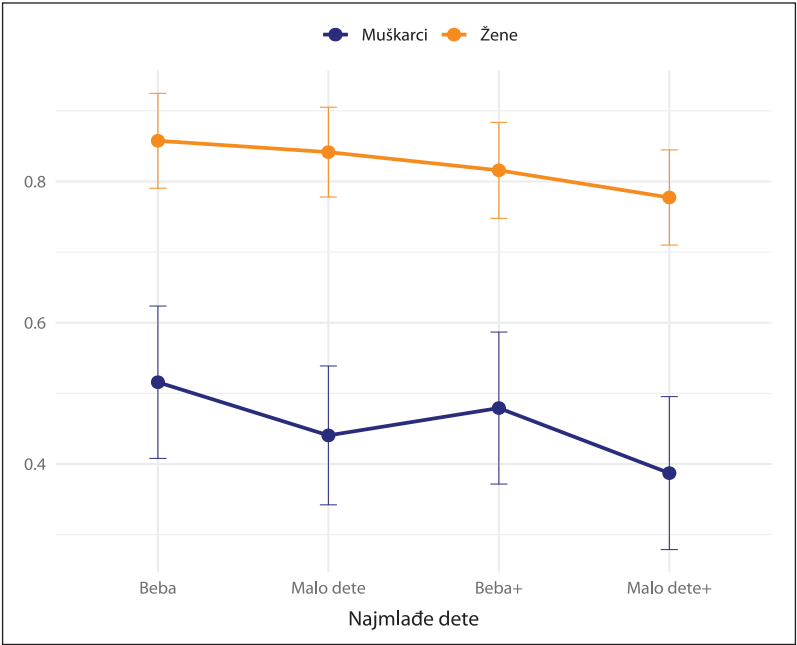
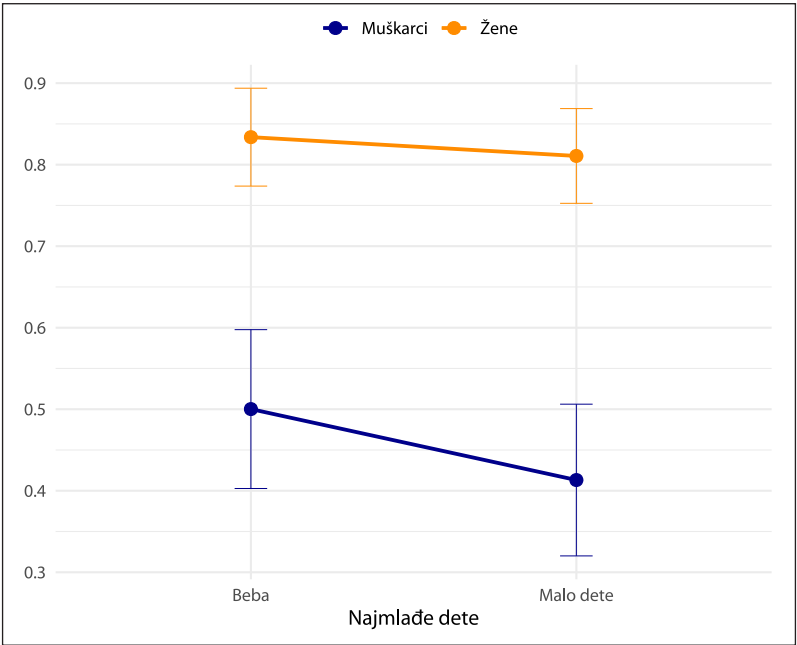
U ovom poglavlju ćemo analizirati odnos između roditeljske tranzicije i stepena uključenosti muškaraca i žena u privatnu sferu. Analiziraćemo posebno indikatore dok je dete predškolskog uzrasta (nega, briga, kućni rad i ukupni angažman) i kada je dete školskog uzrasta (briga, kućni rad i ukupni angažman). Dva indikatora, brigu i kućni rad, analiziraćemo kroz sve faze roditeljske tranzicije kako bismo prepoznali promene kroz sve roditeljske faze. Analiza će obuhvatiti regresione modele u koje su uvek uključeni indikatori poslovnog domena: radni status muškarca i radni status žene, klasni položaj ispitanika, obrazovanje ispitanika, prihod ispitanika i broj dece u porodici. Time su pod kontrolom stavljeni uticaji resursa koje ispitanik poseduje, položaj njegov i položaj njegove supruge na tržištu rada, kao i broj dece u porodici, pošto svi ovi indikatori mogu značajno da variraju tokom roditeljske tranzicije, čime su izolovani direktni efekti same tranzicije. Za analizu efekata interakcija, uvek su korišćeni radni status muškarca i radni status žene, broj dece u porodici i dodatni indikatori koji su stavljeni u interakciju sa roditeljskom tranzicijom: klasni položaj, obrazovanje, nepredvidi-

vost rada, fleksibilnost rada i prihodi. Statističke analize (regresioni modeli) koje ispituju razlike u stepenu angažmana muškaraca i žena u odnosu na roditeljske faze su predstavljene u tabelama X1-X4 u aneksu.

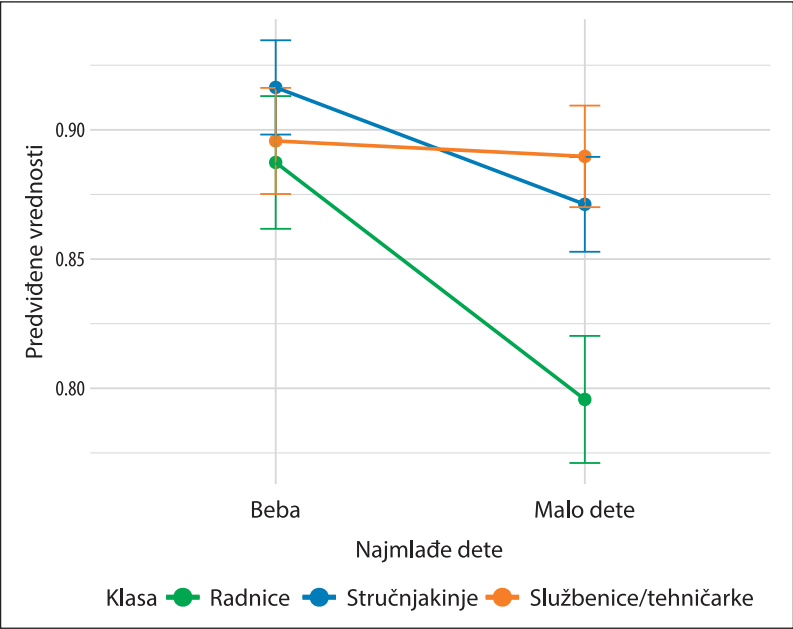
Nega. Potrebe za negom, brigom i kućnim poslovima mogu zavisiti od roditeljske tranzicije, odnosno od zahteva u porodičnom domenu koji su povezani sa uzrastom dece (grafikon 9.1). Prolazeći kroz različite uzraste, potrebe dece se menjaju, a u skladu sa njima i aktivnosti roditelja, kako bi na njih adekvatno odgovorili. Posmatrajući indikator uzrasta najmlađeg deteta u porodici, i kod očeva i kod majki opada stepen uključenosti kako najmlađe dete raste, iako je ovaj „pad” uključenosti nešto izraženiji kod očeva. Indikator roditeljske tranzicije nam donosi detaljniju sliku. Majke su na istom, visokom nivou uključene u negu ako imaju bebu, malo dete ili bebu i veće dete/decu, a njihova aktivnost opada tek kada imaju malo dete i veće dete/decu. Kod muškaraca je obrazac nešto drugačiji, jer su oni više uključeni u negu kada u kući imaju bebu, bez obzira na to da li imaju i stariju decu, a zatim nega opada sa odrastanjem dece, pa je najniža kada imaju malo dete ili malo dete i starije dete ili decu. Kako dete ili deca rastu, potreba za direktnom negom se smanjuje, ali se očevi iz nje brže i intenzivnije isključuju u odnosu na majke. Zanimljivo je da broj dece u porodici negativno korelira sa stepenom uključenosti očeva, pa kako broj dece raste, opada i njihova uključenost u aktivnosti nege. Nega žena i broj dece u porodici nisu povezani, što znači da su žene na sličnom nivou angažovane bez obzira na broj dece. Asimetrija između roditelja je visoka tokom cele posmatrane tranzicije i povećava se u prelazu od bebe ka malom detetu. Takođe, kako broj dece u porodici raste, raste i stepen asimetrije između supružnika u korist žena.

Analize otkrivaju zanimljive interakcije između roditeljskih faza, stepena nege i startifikacijskih varijabli, posebno kod žena. Klasa žene povezana je sa stepenom uključenosti žena oko obaveza nege malog deteta (tabela X5 u aneksu). Kada je najmlađe dete u kući beba, stepen uključenosti je visok i gotovo na istom nivou kod svih žena. Kako dete raste, uključenost radnica u negu opada značajno u odnosu na ostale žene (grafikon 9.2). Druga interakcija (tabela X6 u aneksu) odnosi se na vezu između stepena uključenosti žene i njenog nivoa obrazovanja (grafikon 9.3). One žene koje imaju visoko ili srednje obrazovanje gotovo su podjednako angažovane bez obzira na starost deteta, ali su žene koje imaju samo osnovno obrazovanje u nešto nižem stepenu angažovane sa prelaskom na sledeću porodičnu fazu. Rezultat ukazuje da žene koje su radnice i one koje imaju samo osnovnu školu smanjuju angažman oko dece kako ona odrastaju, što može biti usled manjka vremena i/ili opterećenja na poslu.

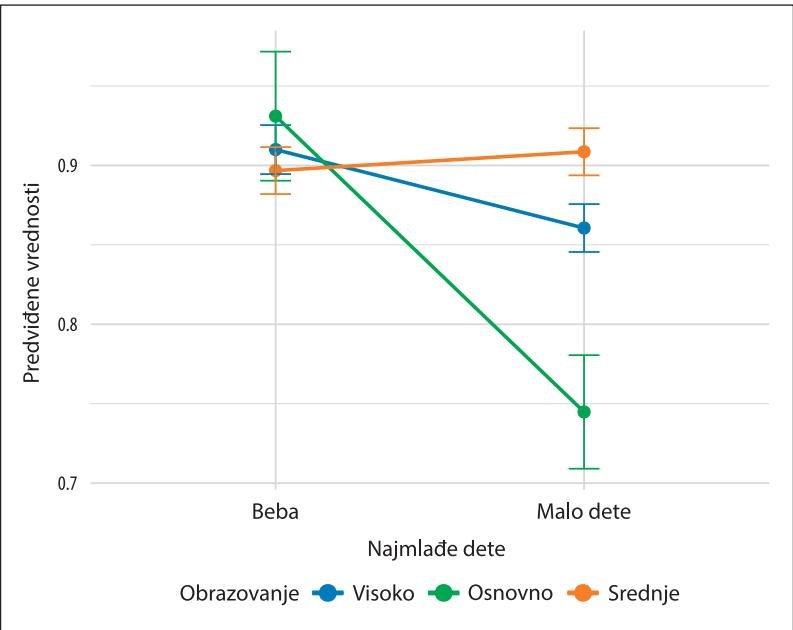
Grafikon 9.1: Nivo uključenosti muškaraca i žena u negu dece tokom roditeljske tranzicije (dva modela)

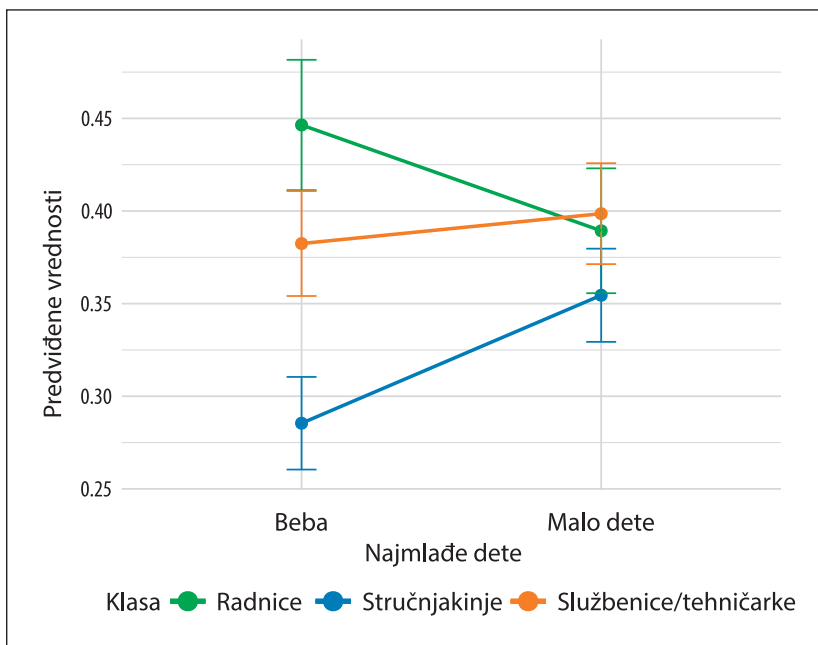
Grafikon 9.2: Nivo uključenosti žena tokom roditeljske tranzicije i klasni položaj

Grafikon 9.3: Nivo uključenosti žena tokom roditeljske tranzicije i obrazovanje

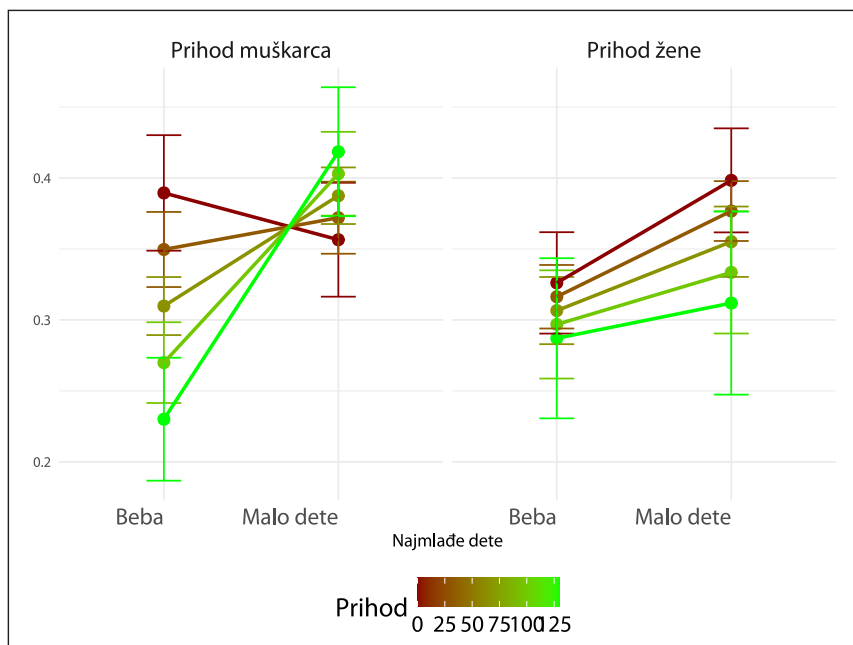
Grafikon 9.4: Nivo asimetrije oko nege tokom roditeljske tranzicije i klasni položaj

Dalje, dok je dete beba, najniži stepen asimetrije je među stručnjakinjama, a najviši među radnicama (grafikon 9.4). Međutim, u porodicama u kojima je najmlađe dete malo dete, stepen asimetrije među radnicama blago opada, a među službenicama i stručnjakinjama raste značajno i približava se proseku (tabela X5 u aneksu). Ovaj nalaz nam ukazuje da stručnjakinje pokazuju veći stepen simetrije kada je dete beba, verovatno zbog veće autonomije u radu i mogućnosti usklađivanja poslovnog i privatnog domena, ali da sa odrastanjem dece zahtevi posla imaju veće efekte, te njihov stepen uključenosti konvergira ostalim klasama. Istovremeno, radnice su na nižem nivou uključene u aktivnosti nege, te je to rezultat smanjenja asimetrije između nje i njenog supruga, a ne viši stepen uključivanja muškaraca.

Naredna zanimljiva interakcija je sa nivoom prihoda ispitanika (grafikon 9.5). Osnovne analize su nam pokazale da sa povećanjem prihoda i muškarca i žene opada stepen asimetrije oko nege dece. Što više novca imaju supružnici, manja je asimetrija između njih. Ali ovaj efekat nije isti u različitim roditeljskim fazama (tabela X7 u aneksu). U odnosu na visinu prihoda muškaraca, postoje značajne varijacije u stepenu asimetrije

Grafikon 9.5: Nivo asimetrije oko nege i prihodi muškaraca i žena tokom roditeljske tranzicije

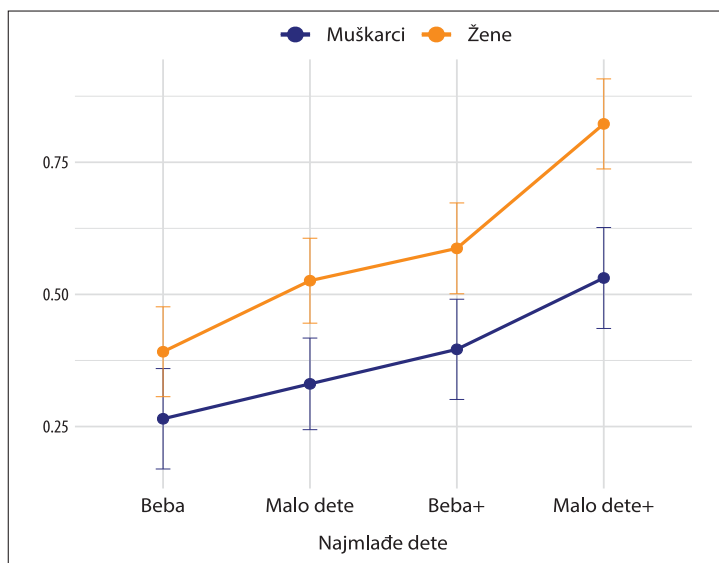
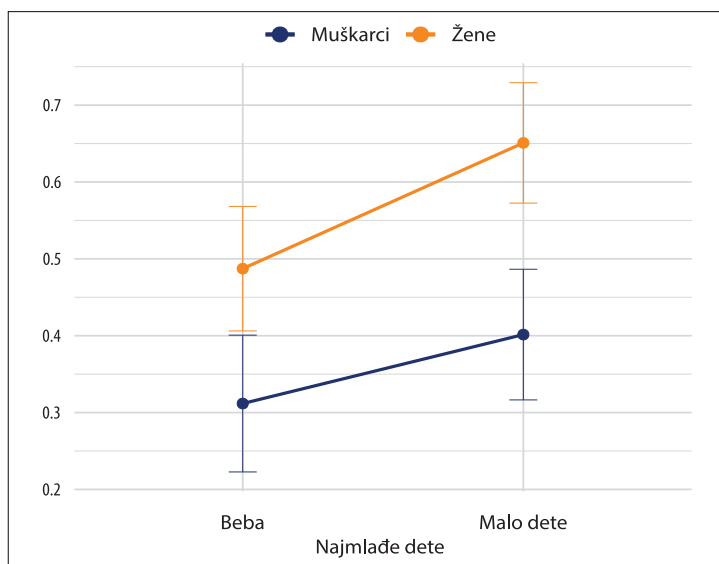

kada je najmlađe dete beba. Što su viši lični prihodi oca, niži je stepen asimetrije oko nege bebe. Ovaj efekat se potpuno gubi u porodicama gde je najmlađe dete malo dete, jer bez obzira na nivo prihoda, stepen asimetrije između supružnika je na sličnom, visokom nivou. Kod žena, ovaj interakcijski efekat nije statistički značajan, jer vidimo da gotovo identične razlike opstaju bez obzira na nivo prihoda žene.

Briga. Za razliku od nege, koja se polako smanjuje kako deca odrastaju, briga oko dece se postepeno povećava, i to kod oba roditelja (grafikon 9.6). Posmatrano preko indikatora najmlađeg deteta u porodici, i briga oca i briga majke se povećava sa uzrastom najmlađeg deteta, ali je ovaj rast izraženiji među ženama nego među muškarcima. Isti trend uočava se i posmatrajući varijacije tokom roditeljske tranzicije. Aktivnosti brige su najniže onda kada je samo beba (ili bebe) u kući, rastu sa malim detetom, zatim kada pored bebe postoji i starije dete, a posebno onda kada pored malog deteta postoji i još neko starije dete. Vidljivo je da sa odvijanjem tranzicije dolazi do povećanja asimetrije između supružnika. Na to nam ukazuje i analiza stepena simetrije, koja pokazuje da asimetrija raste sa odrastanjem najmlađeg deteta, ali i sa odvijanjem tranzicije.

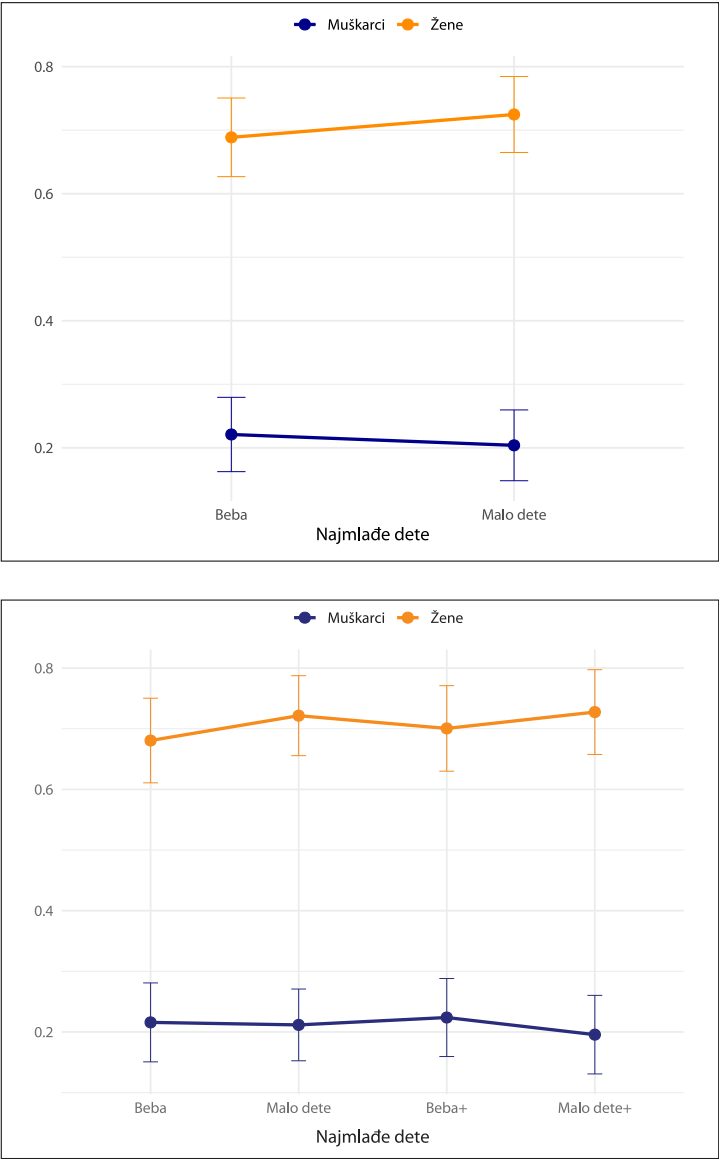
Zanimljiv je odnos broja dece i uključenosti roditelja u brigu. Sa povećanjem broja dece u porodici raste stepen uključenosti i majke i oca, ali je rast uključenosti majke izrazitiji, što dovodi do još jednog efekta – rasta asimetrije između supružnika.

Grafikon 9.6: Nivo uključenosti muškaraca i žena u brigu oko dece tokom roditeljske tranzicije (dva modela)

Kućni poslovi. Analiza nam pokazuje da, bez obzira na to koji indikator roditeljske tranzicije posmatramo, stepen opterećenja kućnim poslovima ne varira kod muškaraca u velikoj meri tokom cele roditeljske tranzicije (grafikon 9.7). Ali, postoji blagi rast aktivnosti žena kako dete raste,

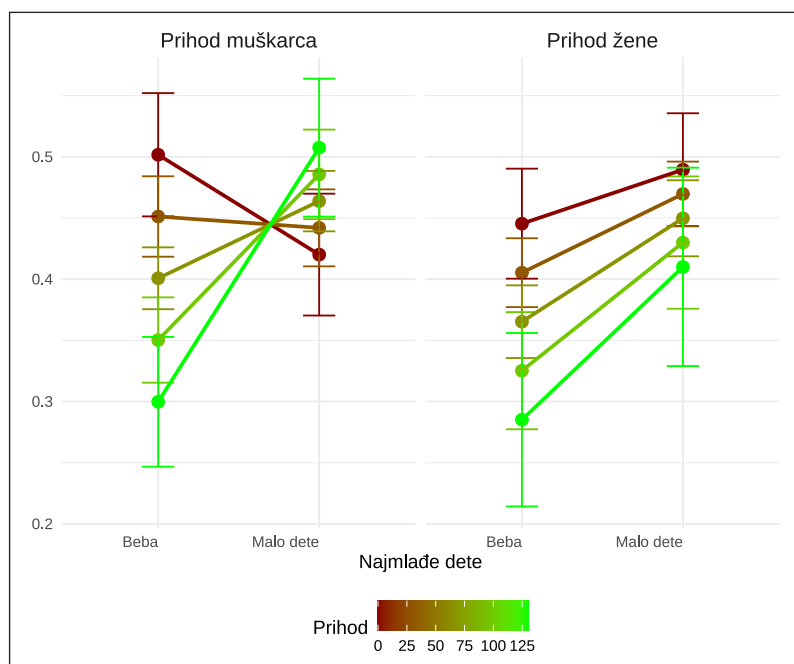
Grafikon 9.7: Nivo uključenosti muškaraca i žena u kućne poslove tokom roditeljske tranzicije (dva modela)

što utiče i na povećanje asimetrije između supružnika, koja je na visokom nivou tokom celog posmatranog dela roditeljske tranzicije. Dodatno, stepen uključenosti varira u odnosu na broj dece u porodici, tako što se sa rastom broja dece smanjuje učešće muškaraca u kućnim poslovima, raste uključenost žena i posledično raste asimetrija između supružnika.

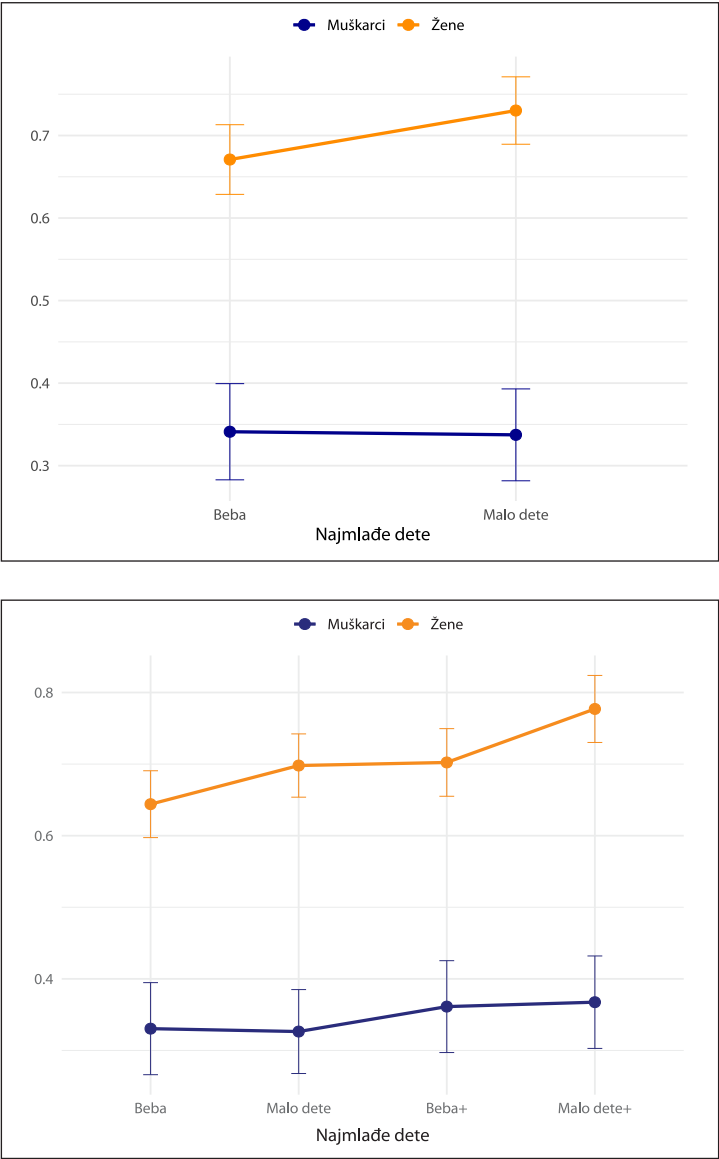
Zanimljivo je da, kod raspodele kućnih poslova, jedini indikator koji pokazuje interakcijsku vezu sa roditeljskom tranzicijom jeste nivo prihoda muškarca (tabela X8 u aneksu). Osnovne analize su nam pokazale da prihodi muškaraca nisu povezani sa nivoom njihove uključenosti u kućne poslove, ali uvođenje interakcija u model čini da prihodi pokazuju efekte tokom različitih faza roditeljske tranzicije (grafikon 9.8). Ovaj zanimljiv trend može se videti na narednom grafikonu, u kome je predstavljen stepen asimetrije između supružnika. U porodicama u kojima je beba najmlađe dete, asimetrija opada sa rastom prihoda muškarca. Ali kada je najmlađe dete malo dete, tada asimetrija raste sa rastom prihoda muškarca. Ovaj rezultat nam pokazuje da resursi muškarca utiču na brže i intenzivnije isključivanje iz kućnih poslova kako dete ili deca odrastaju.

Grafikon 9.8: Nivo asimetrije oko kućnih poslova i prihodi muškaraca i žena tokom roditeljske tranzicije

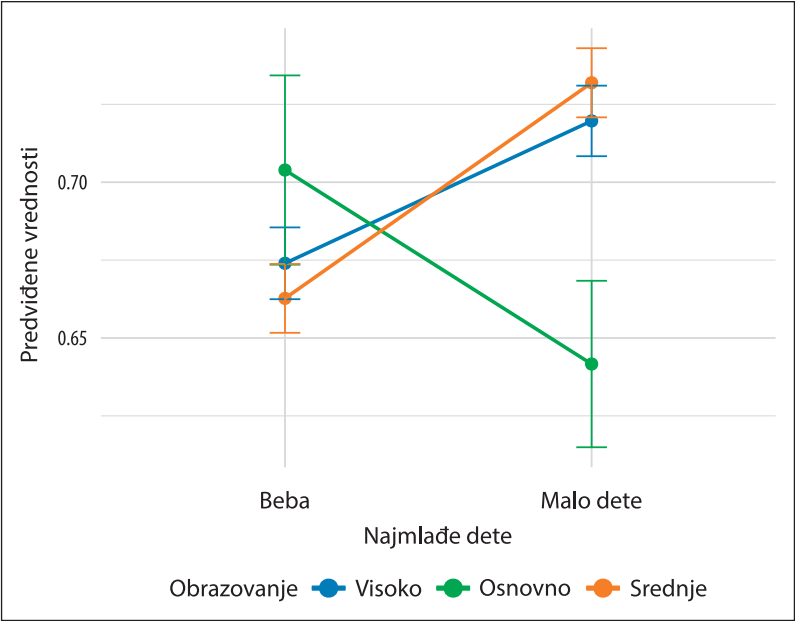

Privatna sfera. Posmatrajući ukupan stepen angažmana u privatnoj sferi, primećujemo da sa odrastanjem dece nimalo ne raste angažman oče-
va i da konstantno raste stepen opterećenja majki (grafikon 9.9). Ukoliko posmatramo samo indikator najmlađeg deteta, prepoznajemo da je stepen

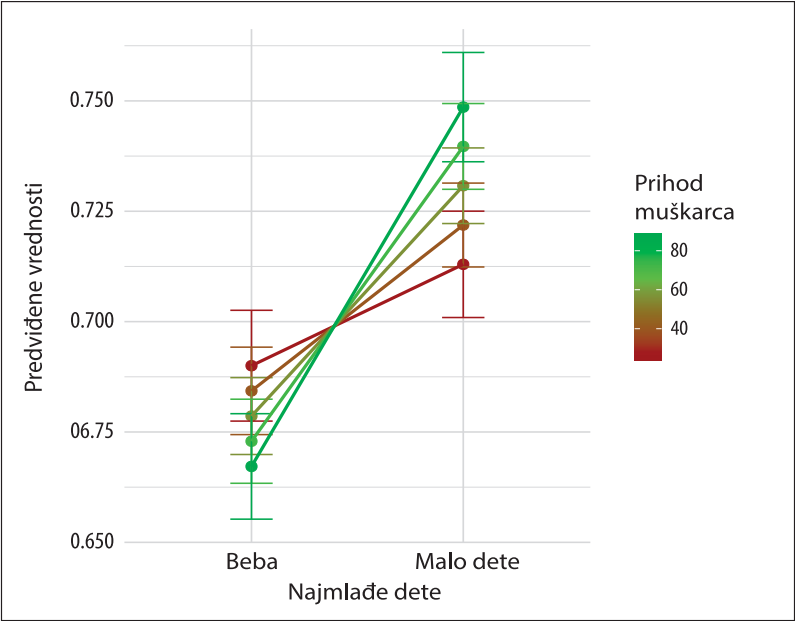
Grafikon 9.9: Nivo uključenosti muškaraca i žena u privatnu sferu tokom roditeljske tranzicije (dva modela)

Grafikon 9.10: Nivo uključenosti žena tokom roditeljske tranzicije i obrazovanje

Grafikon 9.11: Nivo uključenosti žena tokom roditeljske tranzicije i prihod supruža

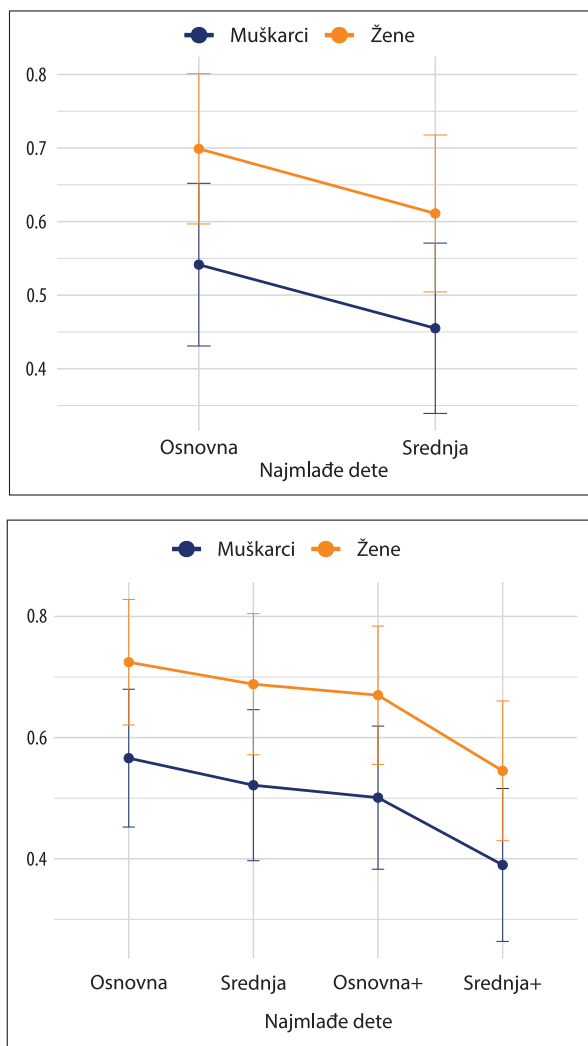
angažmana očeva isti i kada je najmlađe dete beba i kada je to malo dete, ali i da ukupan angažman majki raste između ove dve faze. Posmatrano preko roditeljske tranzicije, prepoznamo da kod muškaraca raste stepen angažovanosti samo između faza, odnosno između faze kada je prisutna samo beba i faze kada je prisutno malo dete i još neko od starije dece u porodici. Kod žena je ovaj rast konstantan sa svakom novom fazom. Zanimljivo je da sa rastom broja dece u porodici ne raste niti se smanjuje stepen uključenosti muškaraca u privatnu sferu, ali zato sa rastom broja dece raste angažman žena. Sa svakom novom porodičnom fazom raste asimetrija između supružnika. Oba indikatora jasno pokazuju da, kako dete ili deca odrastaju, jaz u uključenosti između supružnika se povećava u pravcu većeg tereta žena.

Kada u modele uvedemo interakcije, stepen angažmana žene u privatnoj sferi pokazuje zanimljive odnose sa njenim stepenom obrazovanja i prihodima supruge (grafikoni 9.10–9.11). Naime, kod žena koje imaju srednje i visoko obrazovanje, stepen angažmana raste između dve faze roditeljske tranzicije, dok kod žena koje imaju osnovno obrazovanje stepen uključenosti opada (tabela X9 u aneksu). Prihodi supruge su na inverzan način povezani sa stepenom angažmana žena koje imaju bebu i koje imaju malo dete (tabela X10 u aneksu). Dok je dete beba, viši prihodi muškaraca povezani su sa nižim angažmanom žena. Kako dete odrasta, ovaj odnos postaje obrnut, pa žene postaju sve aktivnije kako rastu prihodi njihovih supruge. Objašnjenje za ovu vezu može biti u značaju prihoda za „otkup“ jednog dela ženskog rada u domaćoj sferi putem tržišnih servisa, dok je dete beba. Takođe, postoji mogućnost „otkupa“ dela ženskog rada na tržištu rada kada je dete uzrasta od tri do šest godina, odnosno, viši prihodi supruge mogu dovesti do produženog odsustva žena sa tržišta rada i njihove veće uključenosti u privatnu sferu.

Roditeljska faza – dete školskog uzrasta

Briga. Kao što oba indikatora roditeljske tranzicije pokazuju, najviši stepen brige oko deteta školskog uzrasta je dok dete ide u osnovnu školu (grafikon 9.12). Analiza prvog indikatora, najmlađeg deteta u porodici, pokazuje da sa prelaskom deteta u srednju školu opada stepen angažmana oca, dok angažman majke ostaje na nešto nižem, ali ne i statistički značajno nižem nivou. Istovremeno, veći broj dece u porodici utiče na to da se stepen angažmana majke oko brige o deci smanjuje. Analiza drugog indikatora otkriva da i muškarci i žene imaju sličan nivo angažmana oko dece koja su u osnovnoj i srednjoj školi, kada im je makar jedno dete u osnovnoj školi, a drugo (ili druga) su starija, i da angažman oko brige opada tek kada im je najmlađe dete u srednjoj školi, a ono pritom ima stariju braću ili sestre. Zanimljivo je da je ovaj obrazac jedinstven i za majke i za očeve.

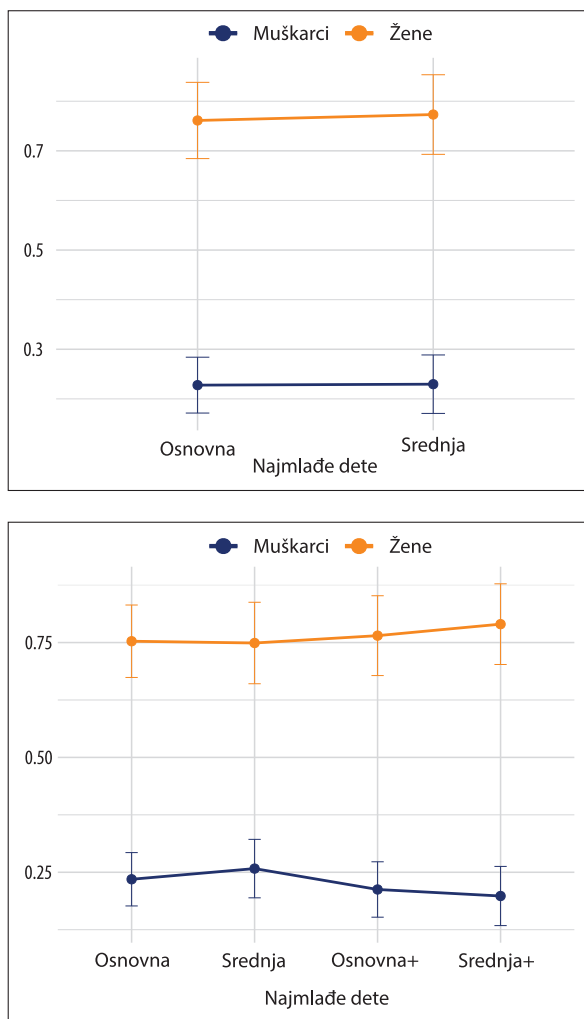
Grafikon 9.12: Nivo uključenosti muškaraca i žena u brigu oko dece tokom roditeljske tranzicije (dva modela)

To nam pokazuje da briga oko dece počinje da opada tek onda kada starija braća ili sestre potencijalno mogu da budu oslonac najmlađem detetu koje je u srednjoj školi, ili iskustva sa prethodnim detetom čine roditelje manje zabrinutim, pa samim tim i manje uključenim. I dok se lični angažmani menjaju po istom obrascu, stepen asimetrije između muškaraca i žena tokom roditeljske tranzicije ostaje na istom nivou (posmatrano prema oba indikatora). Nijedna od varijabli tržišta rada ne pokazuje statistički značajne interakcije sa roditeljskom tranzicijom.

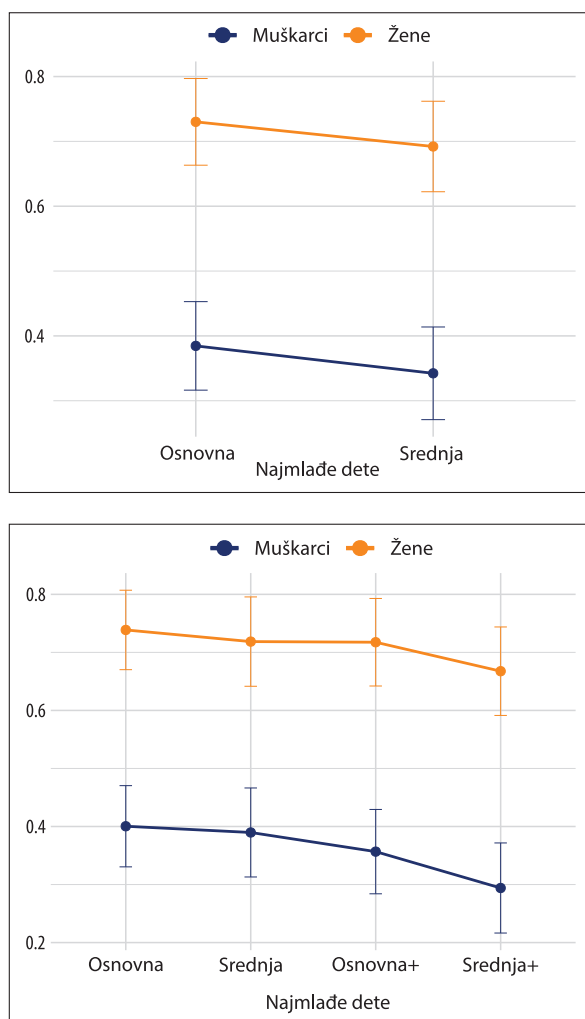
Kućni poslovi. Stepen angažmana žena oko kućnih poslova nije povezan sa roditeljskom tranzicijom (grafikon 9.13). Žene su visoko angažovane i ostaju visoko angažovane bez obzira na broj dece i fazu. Istovremeno, muškarci ostaju na niskom nivou uključenosti i čak u poslednjoj analiziranoj fazi dodatno smanjuju aktivnosti oko kućnih poslova. Step en asimetrije između supružnika se ne menja značajno tokom analiziranog segmenta roditeljske tranzicije, ali se, usled nešto nižeg angažmana supru ga u poslednjoj analiziranoj fazi, povećava u korist supruge.

Grafikon 9.13: Nivo uključenosti muškaraca i žena u kućne poslove tokom roditeljske tranzicije (dva modela)

Privatna sfera. Ukupan angažman i muškaraca se nešto smanjuje između osnovne i srednje škole, a stepen asimetrije ostaje na istom nivou (grafikon 9.14). S obzirom na to da je indeks sačinjen od dve komponente, brige oko dece i kućnog rada, i da druga komponenta gotovo uopšte ne varira u odnosu na porodičnu tranziciju, očekivano je da do varijacija dolazi usled razlika u brizi oko dece. Zato i razlike u ukupnom angažmanu prate razlike u brizi, odnosno ukazuju na to da do nešto manjeg angažmana i muškaraca i žena dolazi tek kada je najmlađe dete/deca u srednjoj školi, a njihova braća i sestre su stariji.

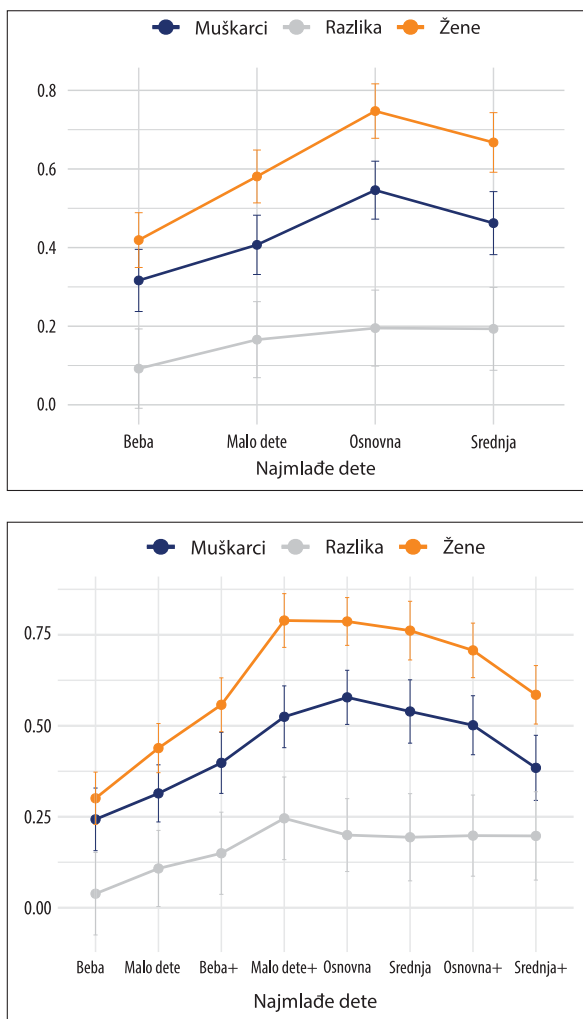
Grafikon 9.14 Nivo uključenosti muškaraca i žena u privatnu sferu tokom roditeljske tranzicije (dva modela)

(Ceo) tok roditeljske tranzicije – briga i kućni rad

S obzirom na to da smo tokom cele roditeljske tranzicije koristili dva indikatora – brigu o deci i kućni rad – uradili smo analize učestvovanja u ovim aktivnostima muškaraca i žena. Za analizu roditeljske tranzicije koristili smo oba indikatora – najmlađe dete u porodici i kombinaciju zraza dece u porodici. U regresione modele, na osnovu kojih su dobijene predviđene vrednosti prikazane u grafikonima, dodali smo indikatore radnog statusa i obrazovnog nivoa muškaraca i žena, kao i broja dece,

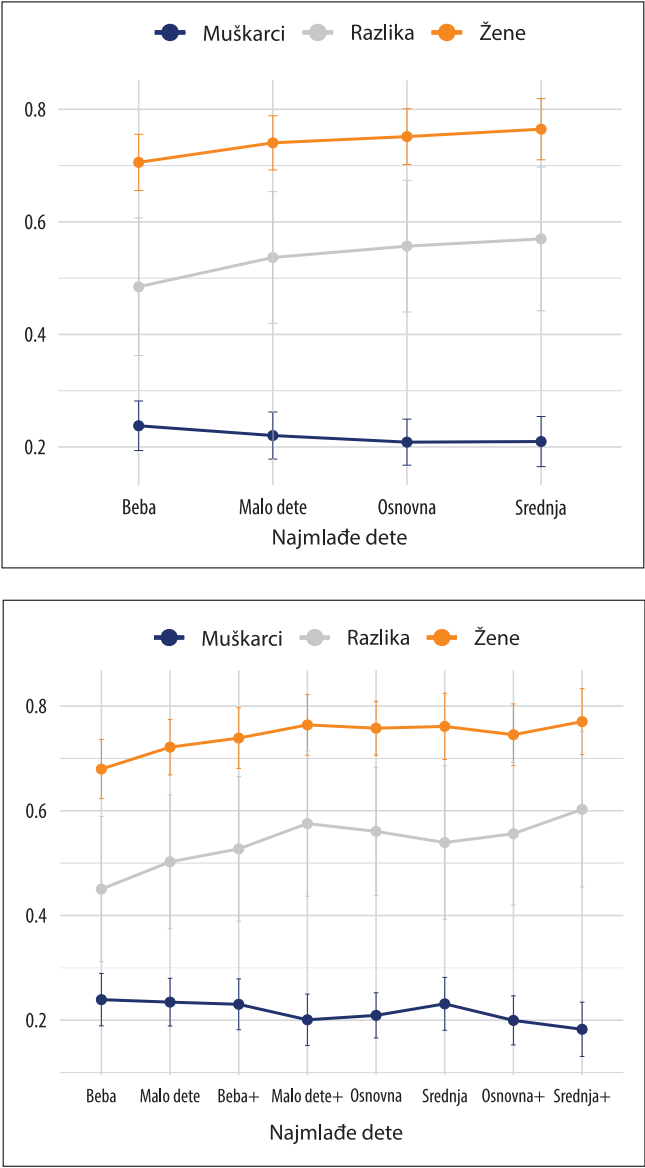
Grafikon 9.15: Nivo uključenosti muškaraca i žena u brigu oko dece tokom roditeljske tranzicije (dva modela)

kako bismo kontrolisali efekte tržišta rada, resursa i broja dece (tabele X11–X14 u aneksu). Kada je reč o brizi o deci, ona je kod oba roditelja najniža kada je dete beba. U ovoj fazi roditeljske tranzicije razlike između supružnika gotovo da ne postoje. I angažman oca i angažman majke se povećava sa svakom sledećom roditeljskom fazom i kulminira kada je najmlađe dete u osnovnoj školi, a zatim polako opada kada je najmlađe dete u srednjoj školi (grafikon 9.15). Iako se oba roditelja uključuju u aktivnosti brige sve više, sa odrastanjem najmlađeg deteta raste nejednakost između njih, zato što je ovo uključivanje izraženije među ženama nego među muškarcima. Model koji uključuje i kombinaciju uzrasta dece u porodici dodatno otkriva da je angažman oko brige najniži ne samo kada je najmlađe dete beba, nego i kada je u porodici samo dete ili deca tog uzrasta. U svakoj narednoj fazi, i sa svakom kombinacijom koja uključuje i stariju decu, raste stepen uključivanja oba roditelja, sve do uzrasta kada je jedino dete/deca u porodici školskog uzrasta. Nakon toga, angažman roditelja polako opada (grafikon 9.15). Jedan razlog opadanja angažmana roditelja jeste odrastanje dece koja postaju samostalnija u srednjoj školi. Razlog nižeg angažmana roditelja oko dece koja su u osnovnoj školi i imaju stariju braću ili sestre, u odnosu na roditelje koji imaju dete ili decu u osnovnoj školi, verovatno je u efektu pomoći koju pružaju starija deca u prvom slučaju, ili većem angažmanu roditelja oko prvog deteta u drugom.

U odnosu na celu tranziciju u porodičnom domenu varira i uključenost u kućni rad muškaraca i žena. Grafikon 9.16 pokazuje da je najviši stepen uključenosti muškaraca, a najniži žena u periodu dok je najmlađe dete beba, nakon čega nivo obavljanja kućnih poslova kod muškaraca polako opada, kod žena raste, i istovremeno raste i asimetrija između njih. Model u kome je kombinovan uzrast dece pokazuje da uključenost muškaraca opada značajno između predškolskog i školskog deteta, da je zatim manje-više na istom nivou, i da dodatno opada kada je najmlađe dete srednjoškolskog uzrasta i ima stariju braću ili sestre. Kod žena je rast obavljanja kućnih poslova konstantan dok deca ne dostignu školski uzrast, zatim malo varira (opada), da bi ponovo porastao u poslednjoj analiziranoj fazi roditeljske tranzicije. I analiza asimetrije nam pokazuje da je nejednakost između supružnika najniža kada je najmlađe dete beba i jedino dete tog uzrasta u kući, a da zatim raste do faze kada su deca školskog uzrasta. Tokom školskog uzrasta, asimetrija je, uz male varijacije, na sličnom nivou, da bi se ponovo povećala u fazi kada je najmlađe dete srednjoškolskog uzrasta i ima stariju braću ili sestre.

Grafikon 9.16: Nivo uključenosti muškaraca i žena u kućne poslove tokom roditeljske tranzicije (dva modela)

Diskusija

Naše istraživanje ne prati prelazak u roditeljstvo, već se bavi ispitanicima koji imaju decu, te ne pruža informacije o tome kako se menja raspodela poslova između supružnika sa dolaskom prvog deteta. Možemo da pretpostavimo, na osnovu drugih istraživanja (Tomanović et al., 2016) i zvanične statistike (RZS, 2024), da sa dolaskom prvog deteta žene preuzimaju više poslova u privatnom domenu, uključujući obaveze oko dece, a da se muškarci više angažuju na tržištu rada.

Roditeljska faza – dete predškolskog uzrasta. Dok je dete predškolskog uzrasta, stepen nege je prilično asimetričan, sa ženama koje obavljaju najveći deo nege. Kako dete raste, muškarci smanjuju obim aktivnosti, dok nivo angažmana žena ostaje na istom nivou. Iako su u proseku žene na istom nivou uključene tokom obe faze odrastanja dece, one se među sobom ipak razlikuju u odnosu na klasni položaj. Radnice se nešto manje angažuju oko nege dece kada je dete malo. Takođe, stepen asimetrije je značajno niži u parovima gde je žena stručnjakinja dok je dete beba, ali se sa odrastanjem deteta približava proseku. Prihodi muškaraca takođe posreduju u ovoj vezi, jer dok u kući imaju bebu, oni sa višim prihodima uspevaju da održavaju nižu asimetriju u odnosu na suprugu. Kako dete odrasta, stepen asimetrije se pomera ka sličnom nivou bez obzira na prihode. To može da znači da oni sa višim prihodima, koji imaju bolje pozicije na tržištu rada, više obrazovanje i klasni položaj, imaju i više mogućnosti da „otkupe” poslovno vreme (na primer, uzmu odmor, neplaćene dane, ranije izađu sa posla) i da se u nešto većoj meri posvete porodici dok je prisutna beba. Kao i kod radnica, kod žena koje imaju osnovno obrazovanje stepen angažmana oko nege pada sa prelaskom u narednu roditeljsku fazu u daleko većem stepenu nego kod žena sa višim nivoima obrazovanja, ukazujući nam na verovatno nedostatak vremena koji dolazi sa niskim resursima.

Sa odrastanjem deteta opada učestvovanje roditelja u nezi, ali raste u brizi o detetu. I muškarac i žena povećavaju svoje aktivnosti brige, ali istovremeno raste i stepen asimetrije između njih, tako što žene obavljaju više poslova oko dece. Podela kućnog rada se gotovo ne menja tokom roditeljske tranzicije muškaraca, ali su zato žene čak više angažovane sa odrastanjem deteta. Dalje, dok je najmlađe dete beba, muškarci koji imaju relativno visoke prihode su više uključeni u kućne poslove u odnosu na one sa niskim prihodima. Sa odrastanjem deteta dolazi do izrazitog pada u uključenosti upravo ovih roditelja i do blagog rasta uključenosti onih sa srednjim i niskim prihodima, što nam opet pokazuje da resurse

koje poseduje muškarac može da upotrebi da bi u periodu kada se beba rodi bio više angažovan u kući, ali da je njegovo isključivanje izrazito kako dete odrasta. Ukupan stepen angažmana pokazuje da su žene sa osnovnim obrazovanjem i one koje rade na poslovima koje karakteriše visoka nepredvidivost rada posebno izložene rizicima roditeljske tranzicije i da ne uspevaju da isprate (uglavnom aktivnosti nege) na istom nivou kao i one žene koje su više obrazovane i imaju bolje prihode.

Roditeljska faza – dete školskog uzrasta. Briga oba roditelja dostiže kulminaciju kod dece koja su u osnovnoj školi, da bi nakon toga aktivnosti brige počele polako da opadaju. Istovremeno, stepen uključenosti u kućne poslove je gotovo na identičnom nivou i za muškarce i za žene, sa blagim dodatnim isključivanjem muškaraca u poslednjoj analiziranoj fazi, zbog čega dolazi do još veće asimetrije. Za razliku od značajnih varijacija u odnosu na klasni položaj, obrazovanje i prihode kada je dete predškolskog uzrasta, ovi indikatori ne pokazuju interakcije sa fazama roditeljske tranzicije, ukazujući nam da se roditelji školskog deteta ponašaju na sličan način bez obzira na resurse, položaj u društvenoj strukturi ili izazove u organizaciji posla.

Analize naših podataka pokazuju da je stepen asimetrije u raspodeli poslova u privatnom domenu prilično visok tokom svih faza odrastanja deteta. Muškarci su najviše uključeni u negu deteta kada se ono rodi, ali kako dete odrasta oni smanjuju angažman. Istovremeno, žene ne samo da su više angažovane od početka, već sa odrastanjem deteta raste i njihov angažman, čime se značajno povećava asimetrija u raspodeli nege između njih. Stepenn uključenosti oba roditelja u brigu o detetu ima izgled obrnute U-krive kada se posmatraju sve faze odrastanja deteta (od bebe do srednje škole). Vrhunac angažmana oba roditelja je kada je dete u osnovnoj školi, nakon čega angažman počinje da opada. Iako angažman oba roditelja raste do osnovne škole, on ne raste ravnomerno, već je izraženiji među ženama, čime raste i stepen asimetrije između supružnika, koji od završetka osnovne škole najmlađeg deteta ostaje na sličnom nivou, bez obzira na to što opada uključenost oba roditelja. Konačno, tokom celog roditeljskog ciklusa raste angažman žena oko kućnih poslova, dok opada angažman muškaraca, i raste stepen asimetrije između supružnika. Dakle, faze roditeljske tranzicije nam otkrivaju da, kada ostale kovarijate držimo pod kontrolom, sa odrastanjem deteta dolazi do još intenzivnijeg uključivanja žena i isključivanja muškaraca iz privatne sfere.

Drugi značajan nalaz je povezan sa efektima interakcije između roditeljskih faza i resursa koje pojedinci poseduju. Najpre, resursi se pokazuju

kao značajni samo u periodu kada je najmlađe dete predškolskog uzrasta, a posle toga nemaju efekat. To nam ukazuje zašto su resursi veoma značajni za ublažavanje rizika i potencijalnih izazova usklađivanja rada i roditeljstva kada su u kući prisutna deca predškolskog uzrasta. Radnice ne samo da su u većoj meri ostavljene da se same brinu oko beba, jer je stepen asimetrije između njih i njihovih suprugova najviši, već kako dete odrasta one smanjuju angažman oko dece, ali na to mesto ne „uskače” suprug i potencijalno niko ne nadomešćuje jedan deo obaveza. Vraćajući se na tržište rada nakon faze „bebe”, ove žene imaju mnogo manje šansi da se posvete svojoj deci u odnosu na službenice i stručnjakinje, a ni njihovi supružnici nemaju ni dovoljno vremena, ni dovoljno spremnosti da preuzmu deo obaveza nege oko dece. Isti efekat pokazuje i obrazovanje žena, gde kod žena sa osnovnim obrazovanjem opada intenzitet nege deteta sa njegovim odrastanjem. Ovi efekti su prisutni i u modelu kojim je meren ukupan angažman žena u privatnoj sferi, a pokazuju vezu i sa nalazom o nepredvidivosti rada među ženama. Sa rastom nepredvidivosti rada raste i stepen uključenosti žena u privatnu sferu dok imaju bebu. Sa odrastanjem deteta, ukupan angažman raste sa predvidljivošću, a ne sa nepredvidivošću rada. Vraćajući se na tržište rada, žene koje imaju relativno stabilne i predvidljive aranžmane uspevaju da se deci posvete više, za razliku od žena koje imaju nestabilne i nepredvidive poslove, gde je taj angažman niži. Dakle, žene koje su pod većim rizikom na tržištu rada, koje najčešće obavljaju manje predvidive poslove, suočavaju se ne samo sa izazovom jednakosti u privatnoj sferi, već i sa izazovom optimalnog vremena posvećenog sopstvenoj deci. Klasna situacija u kojoj se nalaze, uz dinamiku odrastanja dece i tržišta rada, ukazuje na dvostruke izazove sa kojima se suočavaju – nedovoljno vremena za porodične aktivnosti i rodne nejednakosti.

Kod muškaraca je prisutan efekat prihoda, jer što su prihodi muškaraca viši kada je u kući beba, onda je i asimetrija niža između njega i supruge (zbog kombinacije i njegovog višeg i nešto nižeg angažmana žene). Kako dete odrasta, stepen uključenosti muškaraca je na sličnom nivou bez obzira na prihode. Sličan, mada još izrazitiji efekat prihoda muškaraca na stepen asimetrije prisutan je i kod podele kućnih poslova kroz roditeljske faze predškolskog deteta. Što su prihodi viši u periodu dok je beba, postoji manja asimetrija između supružnika, a kako dete odrasta, muškarci sa višim prihodima se brže isključuju iz kućnih poslova. Ovaj efekat može da ukazuje na mogućnost očeva sa višim prihodima da budu prisutniji u kući u periodu dok je dete beba, upravo zato što imaju više prihode, veću autonomiju u radu i viši stepen slobode da upute takve zahteve poslodavcima.

Lične putanje

U ovom poglavlju ćemo analizirati odnos „pređenog puta” i načina uključenosti muškaraca i žena u privatnu sferu. Na osnovu sekvencijalne analize izdvojićemo određeni broj tipičnih životnih putanja povezanih sa radnim, bračnim, roditeljskim i stambenim statusom i dovesti ih u vezu sa uključenosti u aktivnosti nege, brige i kućnih poslova tokom dve roditeljske faze. Kao i u prethodnom poglavlju, zbog strukture podataka, ova analiza je sprovedena posebno.

Osnovni pokazatelji

Pre nego što se upustimo u analizu tranzicionih putanja dobijenih na osnovu sekvencijalne analize, prikazaćemo odnos osnovnih indikatora koji su upotrebljeni za kreiranje sekvenci sa stepenom uključenosti ispitanika u različite aspekte privatne sfere. Biće prikazane korelacije (u tabelama 10.1–10.3) između događaja – da li se neki od događaja desio: da li su se ikada razveli do sada, da li su pre zajedničkog života sa suprugom živeli samostalno i da li su ikada živeli u proširenom domaćinstvu – i korelacije sa tajmingom, odnosno sa godinama starosti kada su se desili ključni događaji.

Aktivnosti supružnika oko deteta predškolskog uzrasta

Nega. Stepen uključenosti muškaraca u negu dece predškolskog uzrasta pozitivno je povezan sa kasnijim ulaskom na tržište rada, kao i sa činjenicom da su jedan period živeli sami između napuštanja roditeljskog doma i sadašnjeg braka. Muškarci su više angažovani i sa povećanjem godina kada su njihove supruge ušle u brak i postale majke, a niže ukoliko supruga ima jedan brak iza sebe. Kada je reč o uključenosti žena, što su kasnije počele da žive sa suprugom, njihov angažman je nešto niži, ali ukoliko je suprug ikada živio sam, njihov stepen uključenosti je viši.

Stepen asimetrije u aktivnostima nege između supružnika povezan je sa tajmingom kod oboje. Kod žena, sa kasnijim godinama ulaska u brak, dobijanja deteta i početka zajedničkog života sa suprugom, dolazi do nižeg stepena asimetrije između supružnika. Međutim, ukoliko su se žene ikada razvele, stepen asimetrije će biti viši u odnosu na one parove u kojima žena nije imala ovo iskustvo. Kod muškaraca, što su kasnije ušli na tržište rada, što su se kasnije osamostalili od roditelja, što su kasnije ušli u brak i dobili decu, to je stepen asimetrije u podeli obaveza niži.

Tabela 10.1: Korelacije životnih događaja, tajminga životnih događaja i nivoa uključenosti u negu i brigu oko dece

		Nega muškarac	Nega žena	Nega razlika	Briga muškarac	Briga žena	Briga razlika
Muškarci	Ikada u proširenoj	.026	.074	.020	.013	.005	.015
	Ikada živeo sam	.156**	.159**	-.059	.055	.194**	-.170**
	Godine pri prvom odseljenju	.111	-.108	-.180*	-.053	-.048	-.022
	Godine pri prvom poslu	.209**	-.090	-.263**	-.111	.005	-.190**
	Godine – početak života sa suprugom	.047	-.003	-0.049	-.062	-.043	-.046
	Godine – brak	.079	-.089	-.136*	-.125*	-.085	-.093
	Razveo se	-.037	.039	.063	-.039	-.017	-.042
	Godine – prvo dete	.073	-.084	-.126*	-.156*	-.088	-.141*
	Godine – razvod	.475	.029	-.452	-.754*	-.392	-.293
Žene	Ikada u proširenoj	-.105	-.001	.096	.028	-.047	.089
	Ikada živela sama	.084	-.048	-.111	.069	.011	.070
	Godine pri prvom odseljenju	-.037	-.031	.010	-.133*	-.047	-.120*
	Godine pri prvom poslu	.065	-.008	-.080	-.064	.011	-.091
	Godine – početak života sa suprugom	.041	-.151*	-.134*	-.148*	-.089	-.113
	Godine – brak	.140*	-.081	-.182**	-.143*	-.077	-.116*
	Godine – prvo dete	.151**	-.05	-.176**	-.133*	-.079	-.097
	Razvela se	-.115*	.098	.172**	.061	-.135*	.196**
	Godine – razvod	-.189	-.191	.070	.154	.047	-.020

Briga. I stepen brige o deci predškolskog uzrasta pokazuje veze sa određenim životnim događajima, kao i sa ličnim *tajmingom*. Među muškarcima, stepen brige je niži ukoliko su tokom života prošli kroz razvod, ukoliko su kasnije ušli u prvi brak i kasnije dobili dete. Takođe, sa kasnijim godinama starosti njihove supruge u trenutku odseljenja od roditelja, početka zajedničkog života, braka i dobijanja dece, ide smanjen stepen uključenosti muškaraca. Kod žena, samo ukoliko su se razvele, njihov stepen uključenosti je nešto niži u odnosu na žene koje nisu prošle kroz razvod. Ukoliko je postojao period samostalnog života muškaraca, njihova supruga će biti više angažovana oko brige u odnosu na parove u kojima muškarac nije imao ovo iskustvo.

Stepen nejednakosti u raspodeli obaveza kod muškaraca je najpre povezan sa iskustvom razvoda i iskustvom samostalnog života pre braka, i to

tako što je u parovima u kojima je muškarac već imao jedan brak iza sebe asimetrija nešto niža u odnosu na one koji se do sada nisu razvodili, kao i kod parova u kojima je muškarac jedan deo života živeo sam. Kod žena je smer obrnut, jer je asimetrija viša u parovima u kojima žena ima iskustvo razvoda. U odnosu na tajming pojedinih događaja kod muškaraca, sa povećanjem godina izlaska na tržište rada i sa povećanjem godina dobijanja prvog deteta, opada stepen asimetrije između supružnika. U odnosu na tajming kod žena, sa povećanjem godina kada su se odselile od svojih roditelja da bi samostalno živele i sa povećanjem godina kada su ušle u brak, opada stepen asimetrije između supružnika u raspodeli brige o detetu predškolskog uzrasta.

Kućni poslovi. Stepem uključenosti žena se povećava sa godinama ulaska u prvi brak, ali se smanjuje sa povećanjem godina kada su se njihovi supružnici osamostalili od roditelja i počeli prvi put da rade. Muškarci koji su ikada živeli u proširenom domaćinstvu ređe su uključeni u kućne poslove u odnosu na one koji nisu. Takođe, sa rastom godina kada su počeli da rade i godina kada su se prvi put stambeno osamostalili od roditelja raste i stepen uključenosti muškaraca u kućne poslove. Muškarci su češće uključeni i sa rastom godina kada je njihova supruga ušla u brak, ali ređe sa rastom godina kada se njihova supruga razvela. Stepem asimetrije između supružnika se smanjuje kako se povećavaju godine kada su muškarci imali prvi posao i prvo odseljenje od roditelja. Asimetrija je niža i ukoliko su žene u brak ušle kasnije i kasnije dobile dete.

Tabela 10.2: Korelacije životnih događaja, tajminga životnih događaja i nivoa uključenosti u kućne poslove u ukupan angažman u privatnoj sferi

		Kućni poslovi muškarac	Kućni poslovi žena	Kućni poslovi razlika	Privatno muškarac	Privatno žena	Privatno razlika
Muškarci	Ikada u proširenoj	-.167**	-.029	.064	-.040	.021	.048
	Ikada živeo sam	.052	.070	.016	.209**	.127*	-.076
	Godine pri prvom odseljenju	.223**	-.216**	-.226**	.113	-.171*	-.218**
	Godine pri prvom poslu	.206**	-.191**	-.214**	.186**	-.203**	-.298**
	Godine – početak života sa suprugom	.080	-.097	-.090	.032	-.096	-.091
	Godine – brak	.106	-.099	-.110	.038	-.166**	-.154*
	Godine – prvo dete	.047	-.028	-.039	.014	-.153*	-.124*
	Razveo se	-.079	.026	.054	-.057	.000	.046
	Godine – razvod	.544	.126	-.165	.186	-.520	-.558

		Kućni poslovi muškarac	Kućni poslovi žena	Kućni poslovi razlika	Privatno muškarac	Privatno žena	Privatno razlika
Žene	Ikada u proširenoj	-.148**	.032	.090	-.137*	.031	.119*
	Ikada živela sama	.073	-.064	-.076	.087	-.007	-.063
	Godine pri prvom odseljenju	.013	.022	.008	-.047	-.092	-.037
	Godine pri prvom poslu	.083	-.067	-.083	.065	-.076	-.109
	Godine – početak života sa suprugom	.110	-.096	-.112	.022	-.204**	-.162**
	Godine – brak	.172**	-.146*	-.175**	.106	-.194**	-.217**
	Godine – prvo dete	.105	-.107	-.118*	.088	-.157**	-.185**
	Razvela se	-.105	.078	.100	-.158**	.118*	.169**
	Godine – razvod	-.527*	.168	.339	-.269	.148	.166

Privatna sfera. Ukupno posmatrano, stepen uključenosti žena u privatnu sferu je nešto viši ukoliko su žene prošle kroz razvod. U odnosu na tajming događaja, kasniji početak (samostalnog) života sa supružnikom, brak i kasnije dobijanje prvog deteta uključuju nešto niži ukupan angažman žene u privatnoj sferi dok je dete predškolskog uzrasta. Žene su niže angažovane i sa rastom godina starosti njenog supruga pri prvom odseljenju, ulasku na tržište rada, ulasku u brak i dobijanju deteta. Među muškarcima, iskustvo samostalnog života pre sadašnjeg sa suprugom pokazuje pozitivne veze sa stepenom uključenosti u privatnu sferu. Ukoliko su živeli jedan period života sami, veća je verovatnoća da će se uključivati u privatnu sferu u poređenju sa muškarcima koji nisu imali to iskustvo. Takođe, kasniji ulazak na tržište rada podrazumeva i viši ukupan stepen angažmana u privatnoj sferi. Muškarac će biti niže uključen ukoliko njegova supruga ima razvod iza sebe. Stepenn jednakosti raspodele obaveza u privatnom domenu se menja u odnosu na tajming kako žena, tako i muškaraca. Asimetrija opada sa kasnijim ulaskom muškaraca na tržište rada, sa kasnijim odseljenjem od roditelja zarad prvog samostalnog stanovanja, kasnijim brakom i dobijanjem prvog deteta. Nejednakost opada i sa kasnijim početkom života sa suprugom, brakom i dobijanjem prvog deteta kod žena, ali je zato veća kod parova u kojima je žena prošla kroz razvod ili ukoliko je ikada živela u proširenom porodičnom domaćinstvu sa suprugom.

Aktivnosti supružnika oko dece školskog uzrasta

Briga. Briga oko dece školskog uzrasta kod žena raste sa kasnijim ulaskom u brak i viša je ukoliko su žene ikada ranije imale period samostalnog života, a niža ukoliko su se razvele. Nijedan događaj niti tajming muškaraca nije povezan sa stepenom njihove participacije. Stepenn asimetrije povezan je sa iskustvom samostalnog života muškarca – ukoliko su muškarci živeli jedan period samostalno, asimetrija između supružnika je niža. Sa rastom godina kada su muškarci stupili u brak, opada stepen asimetrije. Nijedan događaj niti tajming žena nije povezan sa stepenom nejednakosti između supružnika.

Tabela 10.3: Korelacije životnih događaja i tajminga životnih događaja i nivoa uključenosti u sve aktivnosti privatne sfere

pol		Briga muškarac	Briga žena	Briga razlika	Kućni poslovi muškarac	Kućni poslovi žena	Kućni poslovi razlika	Privatno muškarac	Privatno žena	Privatno razlika
Muškarci	Ikada u proširenoj	-.005	.049	-.055	-.044	.011	.027	.021	.001	-.014
	Ikada živeo sam	.071	.255**	-.195**	.084	-.080	-.090	.231**	.003	-.168**
	Godine pri prvom odseljenju	-.002	-.109	.104	.061	.002	-.027	-.057	.000	.040
	Godine pri prvom poslu	-.005	.101	-.109	.119*	-.114	-.128*	.127*	-.073	-.143*
	Godine – početak života sa suprugom	-.030	.048	-.077	.061	-.033	-.049	.062	-.043	-.074
	Godine – brak	-.084	.047	-.124*	.072	-.082	-.086	.065	-.0114	-.124*
	Godine – prvo dete	-.059	.059	-.114	.052	-.073	-.07	.066	-.086	-.106
	Razveo se	-.095	.002	-.088	.042	-.128*	-.101	.019	-.150*	-.114
	Godine – razvod	-.324	-.034	-.259	.333	-.148	-.269	.116	-.297	-.300
Žene	Ikada u proširenoj	-.012	-.008	-.002	.024	-.025	-.027	.002	-.026	-.019
	Ikada živela sama	.122*	.177**	-.065	.088	-.044	-.068	.177**	.069	-.083
	Godine pri prvom odseljenju	-.033	-.108	.078	.089	-.013	-.049	-.050	-.034	.014
	Godine pri prvom poslu	-.013	.062	-.071	.219**	-.138*	-.188**	.142*	-.092	-.161*
	Godine – početak života sa suprugom	.099	.001	.088	.064	-.007	-.034	.027	.074	.029
	Godine – brak	.184**	.118*	.047	.110	-.084	-.103	.142*	.097	-.039
	Godine – prvo dete	.148*	.091	.042	.093	-.066	-.084	.114	.079	-.03
	Razvela se	-.095	-.133*	.046	.011	-.046	-.034	-.103	-.105	.005
	Godine – razvod	.296	.331	-.062	.138	-.436*	-.325	.339	.001	-.219

Kućni poslovi. Muškarci su u nešto većoj meri uključeni u kućne poslove sa povećanjem godina kada su se prvi put zaposlili i sa povećanjem godina kada su njihove supruge izašle na tržište rada. Kod žena opada stepen uključenosti sa rastom godina kada su se prvi put zaposlile. One su manje uključene ukoliko su njihovi supružnici prošli kroz razvod. Iako ne postoji veza sa istim događajem kod njih samih, one žene koje su kasnije prošle kroz razvod manje su uključene u kućni rad od onih koje su kroz razvod prošle ranije. Stepenn nejednakosti u raspodeli kućnih poslova niži je sa povećanjem godina i muškaraca i žena prilikom prvog zaposlenja.

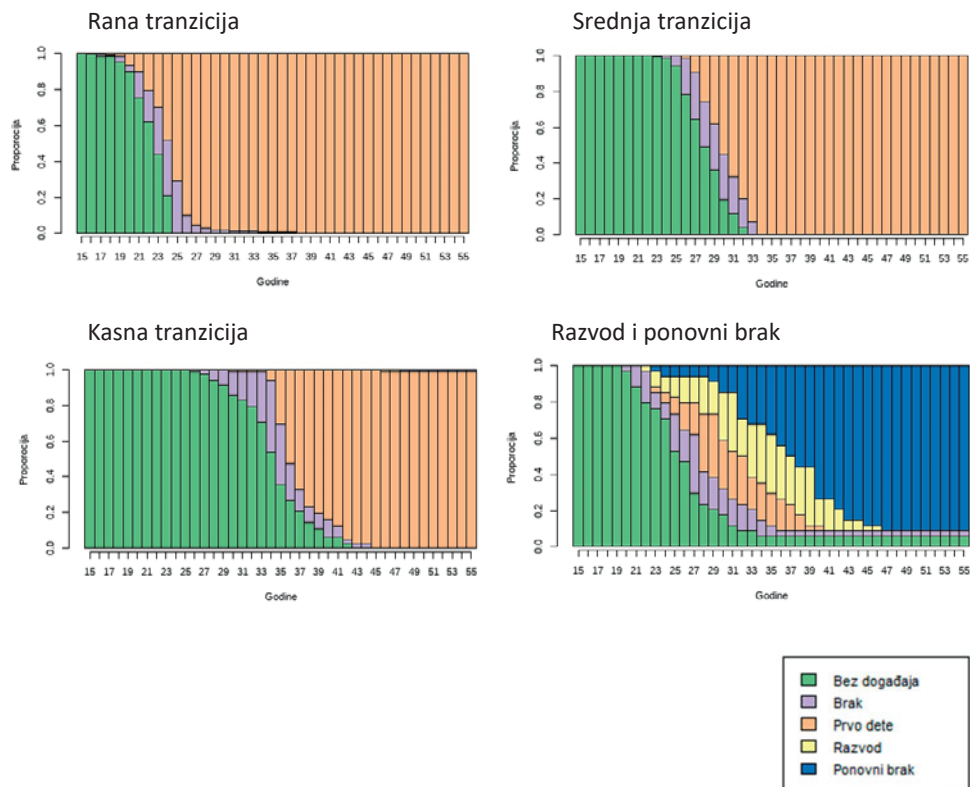
Privatna sfera. Iskustvo samostalnog života muškaraca ima pozitivne efekte na stepen njihove uključenosti u privatnu sferu. Kada su jedan period života proveli sami, to iskustvo je uticalo na to da se češće uključuju u privatnu sferu. Takođe, kasniji ulazak na tržište rada muškaraca, ali i njihovih suprugaa, sa sobom nosi viši stepen uključenosti. Među ženama nijedan događaj ni tajming nije povezan sa stepenom njihovog učestvovanja, ali je on nešto niži ukoliko su njihovi supružnici prošli kroz razvod. U odnosu na stepen asimetrije u raspodeli obaveza, ona se smanjuje sa kasnijim izlaskom i muškaraca i žena na tržište rada, sa kasnijim brakom muškarca i ukoliko je muškarac imao period samostalnog života pre sadašnjeg sa suprugom.

Tranzicije

Bračno-roditeljska tranzicija (BR)

Kod muškaraca su identifikovana četiri različita modela bračno-roditeljskih putanja: 1. rana, 2. srednja, 3. kasna i 4. razvod i ponovni brak (grafikon 10.1). Prve tri putanje obuhvatale su određeni period života provedenog kao samci, zatim brak i relativno brzo dobijanje prvog deteta. Ključna razlika između ovih putanja ogleda se u godinama starosti kada su se one odigrale. Tako je „rana” karakteristična za muškarce koji su ovu tranziciju prošli uglavnom do dvadeset pete godine, „srednja” za muškarce koji su u brak i roditeljstvo ušli krajem treće i početkom četvrte decenije života, odnosno kasnim dvadesetim ili ranim tridesetim godinama, a „kasna” za muškarce koji su u brak i roditeljstvo ušli u drugoj polovini svojih tridesetih i početkom četrdesetih godina. Četvrta putanja uključuje sve muškarce koji su, pored braka i uglavnom roditeljstva, prošli i kroz razvod i ponovni brak. U ukupnoj distribuciji muškaraca u odnosu na navedene putanje, najviše je onih koji pripadaju „srednjoj” (46%), zatim „ranoj” (31%), „kasnoj” (17%), dok je najmanje onih koji pripadaju poslednjoj putanji koja uključuje razvod i ponovni brak (6%).

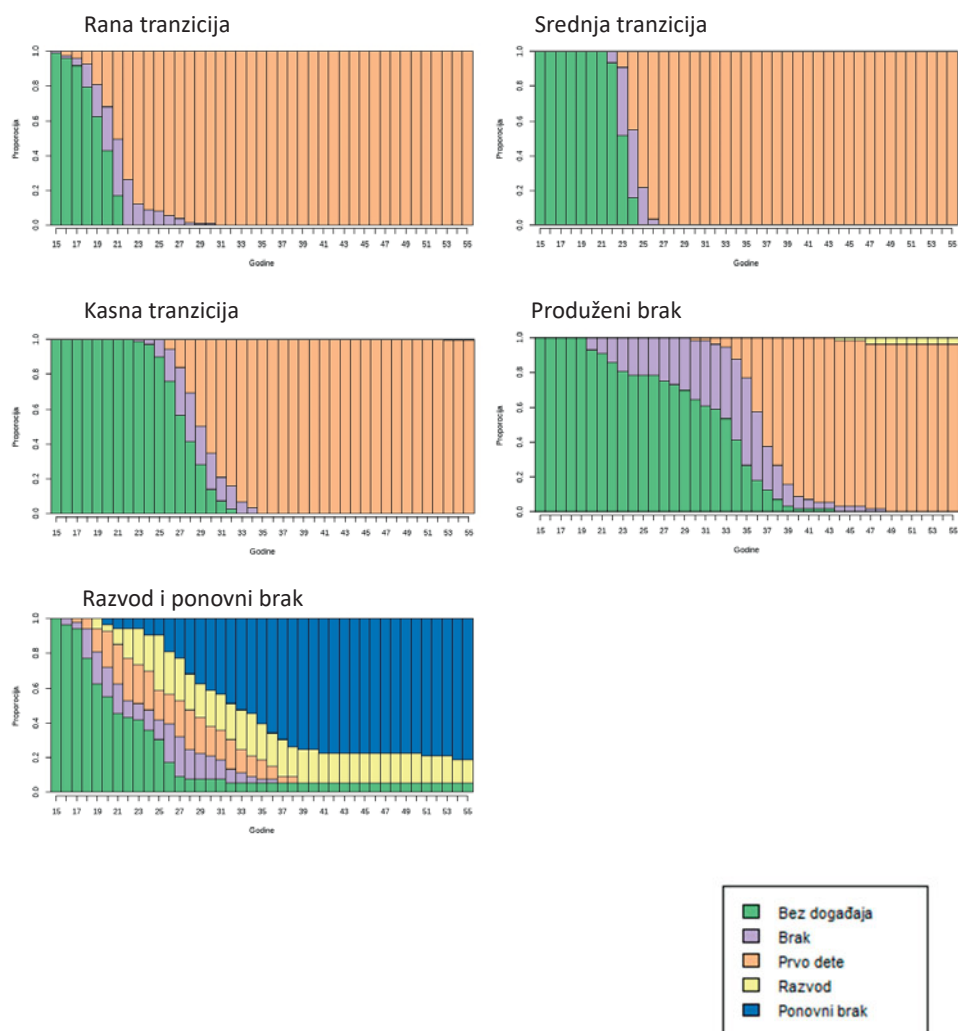
Grafikon 10.1: Putanje bračno-roditeljske tranzicije muškaraca

Kod žena je identifikovano pet putanja u okviru bračno-roditeljske tranzicije (grafikon 10.2): 1. rana, 2. srednja, 3. kasna, 4. produženi brak pa roditeljstvo i 5. razvod pa ponovni brak. Prve tri putanje karakteriše sklapanje braka i relativno brzo dobijanje prvog deteta – najčešće u periodu od godinu dana. Ključna razlika ogleda se u godinama starosti ispitanica kada su prošle kroz ovu tranziciju. Tako su one koje su prošle „rano” to učinile oko dvadesete godine, one koje su prošle u „srednjim” godinama to učinile najčešće između dvadeset druge i dvadeset pete godine, dok su one koje su „kasno” ušle u brak i dobile decu to učinile u drugoj polovini treće i početkom četvrte decenije života, odnosno u kasnim dvadesetim i ranim tridesetim godinama. Posebno se izdvaja putanja koja podrazumeva određeni broj godina razlike između sklapanja braka i dobijanja prvog deteta, odnosno postojanje perioda produženog bračnog života u kojem su supružnici živeli bez dece, bilo

zato što su to želeli ili iz nekog razloga nisu mogli da ih dobiju. Konačno, peta putanja uključuje brak, razvod i ponovno sklapanje braka ili partnerstvo. Ove tranzicije imaju sledeću distribuciju: rana (27%), srednja (21%), kasna (38%), produženi brak (7%) i razvod pa novi brak (7%).

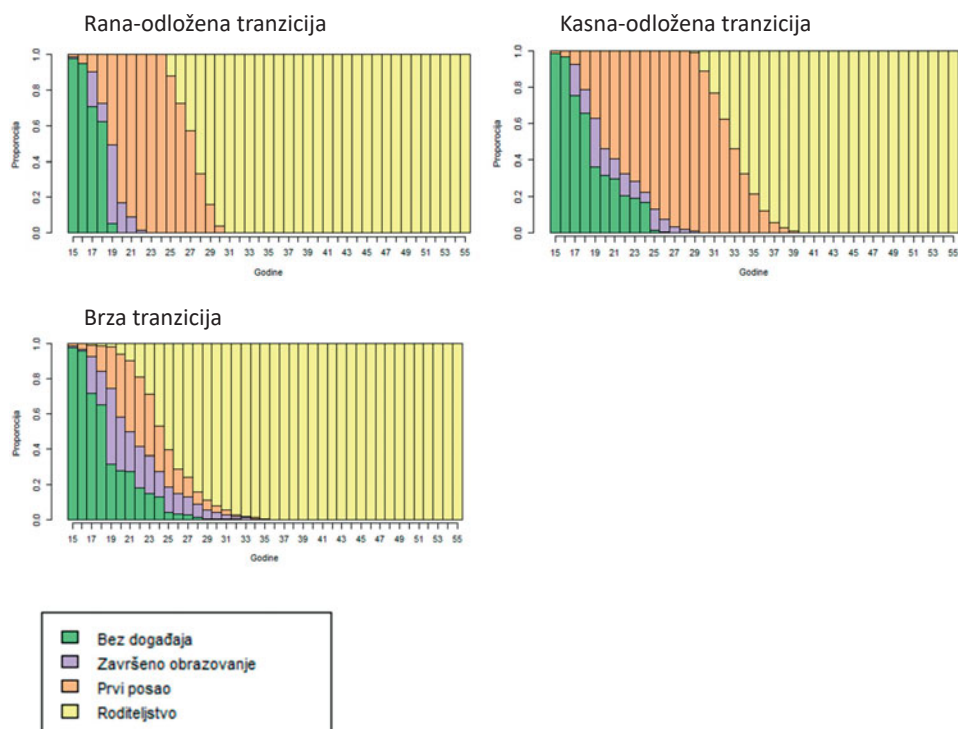
Grafikon 10.2: Putanje bračno-roditeljske tranzicije žena

Radno-roditeljska tranzicija (RR)

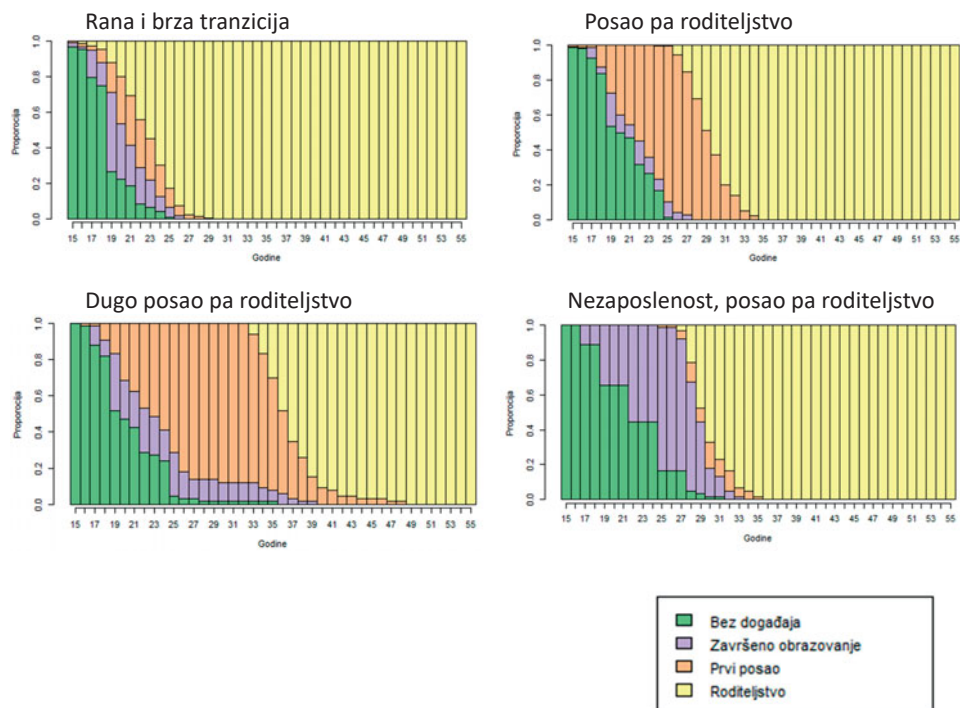
Prilikom analize odnosa završetka obrazovanja, ulaska na tržište rada i dobijanja prvog deteta, među muškarcima su identifikovane tri posebne putanje (grafikon 10.3) koje smo nazvali: 1. rana-odložena, 2. kasna-odložena i 3. brza. Prva, „rana i odložena”, podrazumeva relativno rani izlazak iz sistema obrazovanja, brzo pronalaženje prvog posla i zatim gotovo čitavu deceniju dok nisu postali roditelji, uglavnom u drugoj polovini dvadesetih. Druga, „kasna i odložena”, podrazumeva nešto kasniji završetak obrazovanja, za većinu nešto duži vremenski period proveden na tržištu rada i ulazak u roditeljstvo tokom tridesetih godina. Treća putanja podrazumeva relativno kratak period između prvog posla i roditeljstva i predstavlja relativno brz prelazak od obrazovanja, preko ulaska na tržište rada do roditeljstva. U ukupnom uzorku najviše muškaraca je prošlo kroz „kasnu i odloženu” (41%), nešto manje kroz „brzu” (34%), a najmanje kroz „ranu i odloženu” (25%) radno-roditeljsku tranziciju.

Grafikon 10.3: Putanje radno-roditeljske tranzicije muškaraca

Kod žena su identifikovane četiri posebne radno-roditeljske putanje (grafikon 10.4): 1. rana i brza, 2. posao pa roditeljstvo, 3. dugo posao pa roditeljstvo i 4. nezaposlenost, posao pa roditeljstvo. Prva podrazumeva relativno rani izlazak iz sistema obrazovanja i, nakon dobijanja posla, brzo postajanje roditeljem tokom dvadesetih godina. Drugi tip podrazumeva, nakon završetka obrazovanja, relativno brzi ulazak na tržište rada i određeni period, oko pet godina, nakon čega su rodile prvo dete, krajem svojih dvadesetih i početkom tridesetih godina. Treći tip je sličan prethodnom, ali obuhvata i izvestan, kraći period nezaposlenosti, zatim dobijanje posla i relativno dugačak period na tržištu rada – oko deset godina – pre nego što postanu majke, u drugoj polovini svojih tridesetih i tokom četrdesetih godina. Četvrta putanja uključuje završetak školovanja, relativno dug period nezaposlenosti i, odmah nakon ulaska na tržište rada, dobijanje prvog deteta. Najčešća putanja među ženama je rana i brza (55%), zatim posao pa roditeljstvo (30%), dok su ostale dve, sa sličnim učešćem, prisutne u populaciji od interesa – dugo posao pa roditeljstvo (8%) i nezaposlenost, posao pa roditeljstvo (7%).

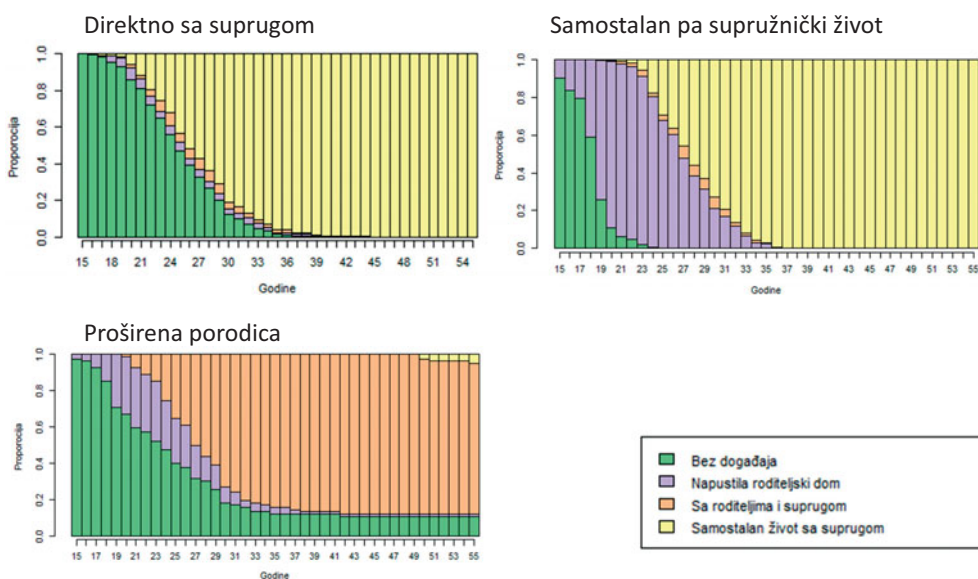
Grafikon 10.4: Putanje radno-roditeljske tranzicije žena

Stambena tranzicija (S)

Od stambenih tranzicija među muškarcima identifikovane su tri varijacije (grafikon 10.5) koje smo nazvali: 1. direktno sa suprugom, 2. samostalan pa supružnički život i 3. proširena porodica. Prva putanja podrazumeva istovremen, ili veoma zgusnut sled događaja koji uključuje napuštanje roditeljskog doma i početak samostalnog života sa suprugom. Ovaj tip se javlja u gotovo svim godištimu muškaraca. Drugi tip putanje uključuje napuštanje roditeljskog doma, duži period samostalnog života (od pet do deset godina), a zatim početak zajedničkog samostalnog života sa suprugom. Treći model uključuje duži period života u proširenom domaćinstvu (sa svojim ili supružnim roditeljima), bez obzira na to da li mu je prethodio neki period samostalnog života. Prvi tip putanje – direktno iz roditeljskog doma u samostalni život sa suprugom – najčešći je među muškarcima (51%), zatim sledi putanja koja podrazumeva izvestan period samostalnog života (34%), dok je kod najmanjeg broja muškaraca (15%) putanja uključivala život u proširenoj porodici i zajedničkom domaćinstvu sa roditeljima.

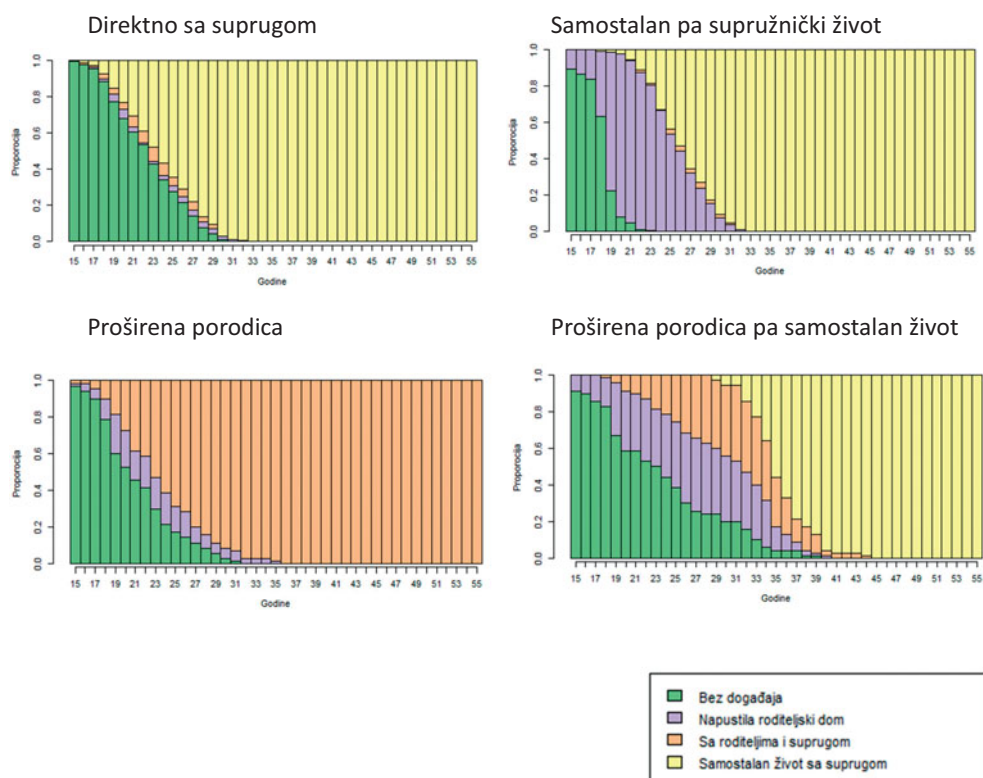
Grafikon 10.5: Putanje stambene tranzicije muškaraca

Kod žena su izdvojena četiri tipa stambenih putanja koje u velikoj meri odgovaraju stambenim putanjama muškaraca (grafikon 10.6): 1.

direktno sa suprugom, 2. samostalan pa supružnički život, 3. proširena porodica i 4. proširena porodica pa samostalan život. Prva podrazumeva brz prelazak iz roditeljskog domaćinstva u zajednički, samostalni život sa suprugom. Druga uključuje određeni period samostalnog života između napuštanja roditeljskog domaćinstva i zajedničkog samostalnog života sa suprugom. Treća uključuje napuštanje roditeljskog doma i život u proširenom domaćinstvu zajedno sa suprugom, dok četvrta podrazumeva još jedan korak – osamostaljenje, odnosno odlazak iz zajedničkog domaćinstva. Najčešća putanja među ženama je prva, gde žene direktno iz roditeljskog domaćinstva počinju samostalno da žive sa suprugom (56%), zatim provođenje jednog perioda samostalnog života između napuštanja roditeljskog doma i zajedničkog života sa suprugom (25%), dok je onih koje su dugo živlele u proširenoj porodici i nisu se osamostalile oko 10%, a onih koje su se nakon perioda zajedničkog života osamostalile otprilike isto toliko (9%).

Grafikon 10.6: Putanje stambene tranzicije žena

Životne putanje i tržište rada

Kako bismo proverili odnos između ličnih tranzicija i trenutne pozicije na tržištu rada, sproveli smo analizu u kojoj smo doveli u vezu tri tipa ličnih tranzicija (bračno-roditeljsku, radno-roditeljsku i stambenu) sa indikatorima tržišta rada – zaposlenjem (radi i ne radi) i tipom zaposlenja (redovno i povremeno). U prvom koraku korišćena je samo nezavisna varijabla – tip tranzicije, dok su u drugom koraku kao kontrolne varijable dodate faze roditeljske tranzicije, broj dece u porodici i obrazovanje ispitanika. Procedura je sprovedena kroz logističku ili multi-nominalnu regresiju, u kojima su radni status i tip rada bile zavisne varijable. Utvrđivanje statistički značajnih razlika između grupa/putanja unutar svake tranzicije izvršeno je već opisanom metodom.– *procenom srednjih vrednosti*.

Bračno roditeljska tranzicija. Da li će, ili neće, muškarci biti zaposleni ne zavisi od bračno-roditeljske tranzicije. Međutim, muškarci koji su razvedeni i ponovo u braku imaju značajno manje šanse da imaju redovan posao u odnosu na one koji su u brak ušli kasno ($\log odds = -1.94, p < .05$), u srednjim godinama ($\log odds = -2.23, p < .001$) ili rano ($\log odds = -1.61, p < .05$).³¹ Ovaj nalaz nam ukazuje da razvod kod muškara-ca nosi izvesne rizike po redovno zaposlenje.

Kod žena, bračno-roditeljska tranzicija povezana je sa radnim statusom na sledeći način. Analiza koja ne obuhvata kontrolne indikatore pokazuje da što su ranije žene ušle na tržište rada, imaju veće šanse da budu zaposlene. Žene koje su u brak ušle u ranim godinama imaju manje šanse da rade u poređenju sa ženama koje su u brak i roditeljstvo ušle „kasno” ($\log odds = -0.72, p < .001$) ili koje su imale period „produže-nog braka” pre roditeljstva ($\log odds = -1.24, p < .05$). Čak i žene koje su ovu tranziciju prošle u „srednjim” godinama imaju manje šanse da budu zaposlene od žena koje su je prošle u „kasnim” godinama ($\log odds = -0.66, p < .01$). Uvođenje kontrolnih indikatora u potpunosti niveliše postojeće razlike, ukazujući da su one pod primarnim uticajem obrazovanja i roditeljske faze. Međutim, žene koje su u brak ušle u ranim ($\log odds = -0.68, p < .05$) ili srednjim ($\log odds = -1.23, p < .001$) godina-ma imaju manje šanse da rade redovno u poređenju sa ženama koje su u brak ušle kasno. Dakle, kod žena kasniji ulazak u brak nosi veće šanse za stabilno zaposlenje, i obrnuto – što ranije uđu u brak, veći su rizici da će obavljati nestabilnije poslove.

31 Analiza sprovedena u I koraku pokazuje i da postoje razlike u izvesnosti zaposlenja i između „rane” i „srednje” putanje ($\log odds = 0.93, p < .05$) tako što oni koji su u brak i roditeljstvo ušli u srednjim godinama imaju manje šanse da rade redovno od onih koji su ovi tranziciju prošli rano. Ovi efekti nestaju kada se u II model uključe kontrolne varijable.

Radno-roditeljska tranzicija. Kod muškaraca, bez obzira na to kako je radna tranzicija povezana sa roditeljstvom, njihov trenutni radni status ne varira, niti tip zaposlenja. Kod žena postoje značajne varijacije u odnosu na tip radno-roditeljske tranzicije. One majke koje su izvesno vreme bile zaposlene, pa nakon toga dobile dete, imaju veće šanse da trenutno rade od onih žena koje su rano i brzo prošle kroz obe tranzicije ($\log odds = 0.62, p < .05$), kao i od onih koje su izvestan period bile ne-zaposlene, pa tek onda obavile obe tranzicije ($\log odds = 0.84, p < .05$). Tajming ulaska žene na tržište rada i tajming roditeljstva povezani su sa zaposlenošću. Kada prekratko vreme provedu na poslu pre roditeljstva, ili kada su predugo nezaposlene, manje su šanse da će raditi. I ne samo da su veće šanse da budu zaposlene one žene koje imaju „pravi tajming”, već su i veće šanse da će raditi redovno u odnosu na one koje su kroz obe tranzicije prošle rano i brzo ($\log odds = 1.21, p < .01$), i one koje su dugo bile nezaposlene, pa prošle kroz obe tranzicije ($\log odds = 1.28, p < .05$), koje će češće obavljati povremene ili sezonske poslove. Ove razlike su postojane u oba modela, ukazujući na direktne efekte samih putanja na tržište rada.

Stambena tranzicija. Ni tip stambene tranzicije muškaraca nije povezan sa njegovim trenutnim statusom na tržištu rada. Kod žena je situacija opet nešto drugačija, jer one žene koje žive u proširenim porodičnim domaćinstvima imaju veće šanse da rade privremene i sezonske poslove u odnosu na žene koje su imale jedan period samostalnog života pre nego što su počele da žive sa suprugom ($\log odds = -1.33, p < .01$) i one koje su direktno počele da žive samostalno sa suprugom ($\log odds = -0.78, p < .05$). Dakle, zajednički život sa, svojim ili češće suprugom, roditeljima žene veže intenzivnije za kuću i smanjuje šanse za aktivaciju na tržištu rada.

Životne putanje i podela obaveza u privatnom domenu

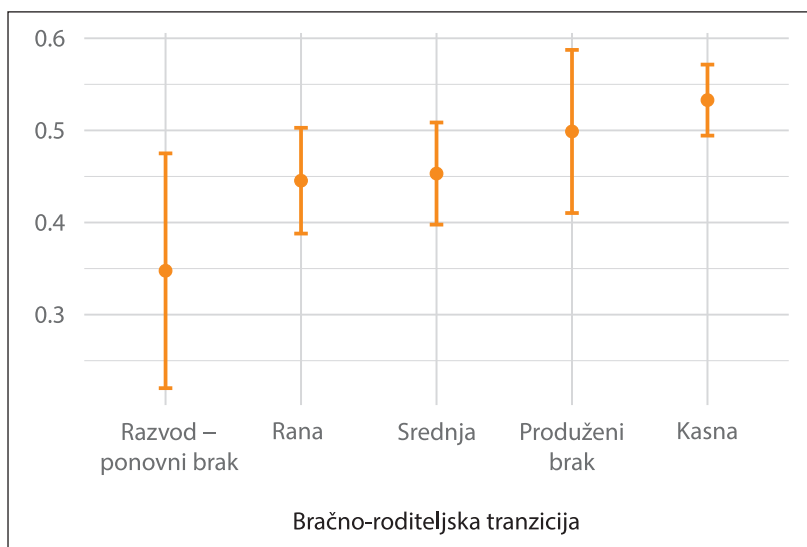
Roditeljska faza – dete predškolskog uzrasta

U ovom delu prikazaćemo na koji način se međusobno razlikuju putanje unutar tri navedene tranzicije u odnosu na negu, brigu, kućni rad i ukupan angažman u privatnoj sferi. Tabele (C1–C2), u kojima su sažeto prikazane razlike u efektima između parova putanja, nalaze se u aneksu. U modelima prvi koeficijent izražava stepen razlika između jednog para putanja u odnosu na zavisnu varijablu (kontrolišući ostale parove), ali bez dodatnih kontrolnih varijabli. Drugi koeficijent izražava isto, ali uz dodatak faze roditeljske tranzicije, broja dece u porodici i obrazovanja.

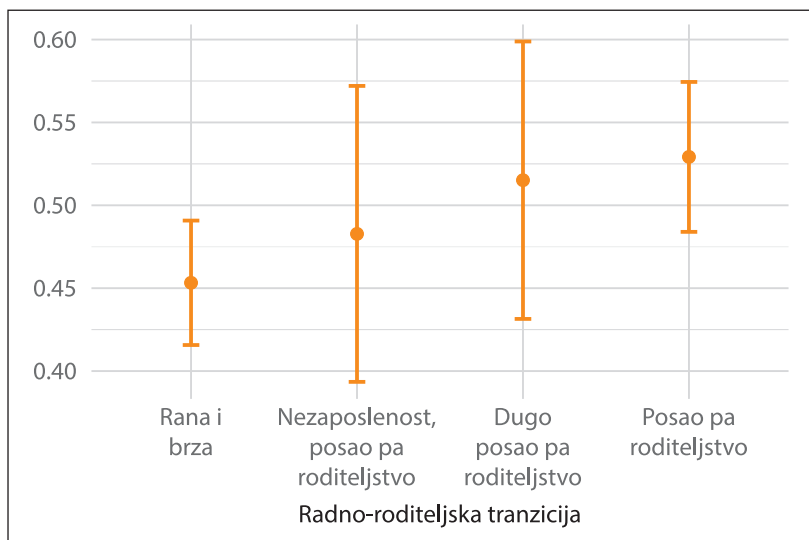
Nega i tranzicije muškaraca i žena

Nega dece – muškarci. Nijedna od tri tranzicije (bračno-roditeljska, radna i stambena) muškaraca nije povezana sa stepenom nege u koju su oni uključeni. Ali, iako lične tranzicije muškarca nisu povezane sa njegovim stepenom angažmana, povezane su tranzicije njegove supruge. Tako, kada je bračno-roditeljska tranzicija „kasna”, stepen nege muškarca je viši u poređenju sa tranzicijama koje uključuju razvod i ponovni brak, onima koje su „srednje” i onima koje su „rane” (grafikon 10.7). Dakle, muškarci su nešto više angažovani ukoliko su njihove supruge relativno kasno ušle u brak. Istovremeno, najniži stepen aktivnosti muškaraca je onda kada njihove supruge imaju jedan brak iza sebe. U integralnom modelu ovi efekti gube značaj, ukazujući da su razlike pod uticajem drugih faktora. I tip radne tranzicije pokazuje izvesne veze (grafikon 10.8), jer onda kada su supruge imale izvestan period rada pre nego što su postale majke, stepen uključenosti muškaraca je viši nego kada su njihove supruge imale ranu i brzu tranziciju i ka tržištu rada i ka roditeljstvu. Ovi efekti se gube u integralnom modelu. Dalje, tip stambene tranzicije žene povezan je sa stepenom uključenosti njenog supruga u negu (grafikon 10.9). Muškarci su u nešto većoj meri angažovani oko nege dece predškolskog uzrasta ukoliko su njihove supruge jedan deo života živele samostalno, pre nego što su počele da žive sa partnerom ili suprugom, u poređenju sa muškarcima čije su supruge počele direktno sa njima da žive, ili ukoliko njihove putanje

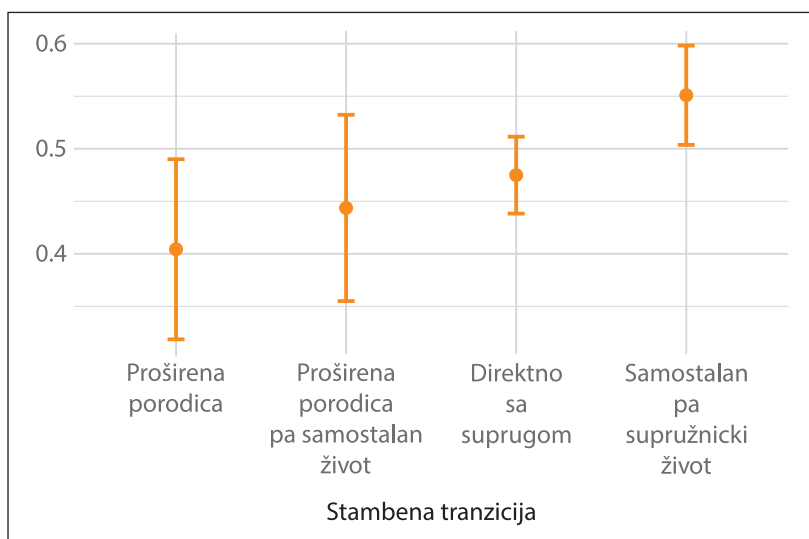
Grafikon 10.7: Uključenost muškaraca u negu i putanje BR tranzicije supruge

Grafikon 10.8: Uključenost muškaraca u negu i putanje RR tranzicije supruge

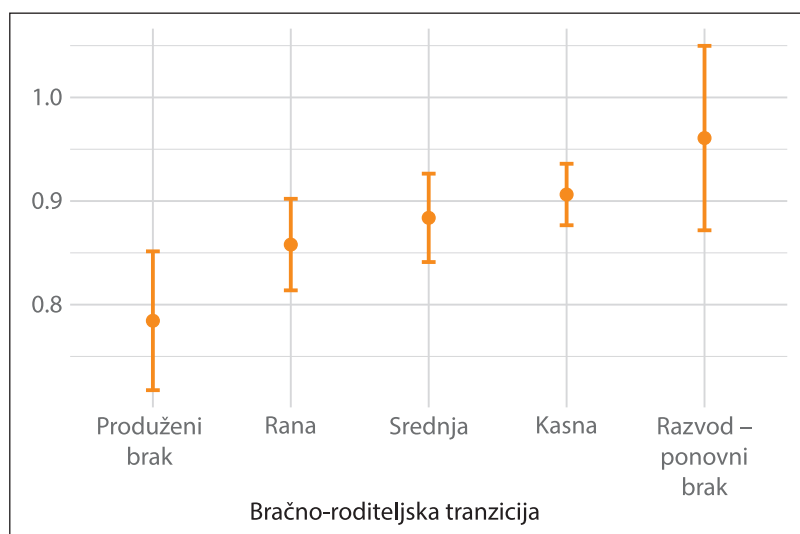
Grafikon 10.9: Uključenost muškaraca u negu i putanje S tranzicije supruge

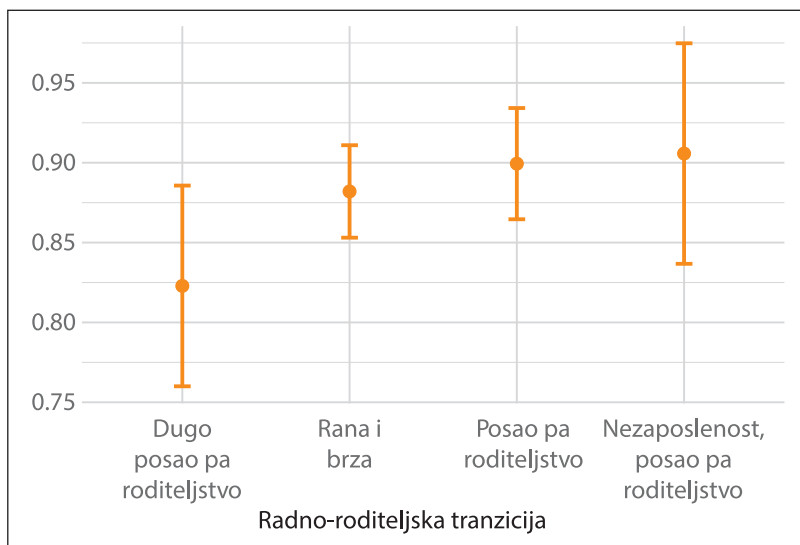
uključuju i sadašnji život u proširenoj porodici. To ukazuje da stepen autonomije ostvaren tokom perioda samostalnog života u izvesnoj meri razbija patrijarhalne obrasce podele poslova i osnažuje žene da ispregovaraju veće uključivanje svojih supruge u aktivnosti oko nege dece. U integralnom modelu ovi efekti gube na statističkoj značajnosti.

Nega dece – žene. Iako su muškarci u gotovo podjednako meri uključeni u negu dece bez obzira na lične putanje, varijacije među ženama povezane su sa njihovim životnim putanjama. U odnosu na bračno-roditeljsku tranziciju (grafikon 10.10), uključenost žena u negu dece nešto je manja ukoliko su se one venčale, zatim neko vreme živele sa suprugom bez dece i potom postale roditelji. Ova tranzicija (produženi brak) se po stepenu učestvovanja značajno razlikuje od „kasne” i od razvoda pa ponovnog braka, a efekti ostaju značajni i nakon uvođenja kontrolnih varijabli. Dalje, radna tranzicija žena takođe je povezana sa stepenom uključenosti u negu dece (grafikon 10.11). One žene koje su, pre nego što su postale majke, imale relativno dug period rada, u proseku su nešto niže angažovane u odnosu na žene koje su duži period bile nezaposlene, pa tek potom ušle na tržište rada i postale majke. Ovaj rezultat može ukazivati na značaj koji sfera rada, posao i profesionalno postignuće imaju u životu ovih žena, te na potencijalnu konkurenciju između privatne i poslovne sfere. Takođe, one žene koje imaju (dugu) karijeru mogu istovremeno imati i više resursa i načina da ispregovaraју podelu obaveza oko dece. Ali, rezultat takođe može ukazivati i na izazove u posvećivanju deci, izazove koji dolaze iz poslovne sfere kod onih žena koje su prilično vezane za, i/ili posvećene, poslu. Zanimljivo je i da je stambena tranzicija povezana sa uključenosti žena (grafikon 10.12), tako što su manje angažovane one žene koje su živele unutar proširenog porodičnog domaćinstva u jednom periodu, a potom se odselile

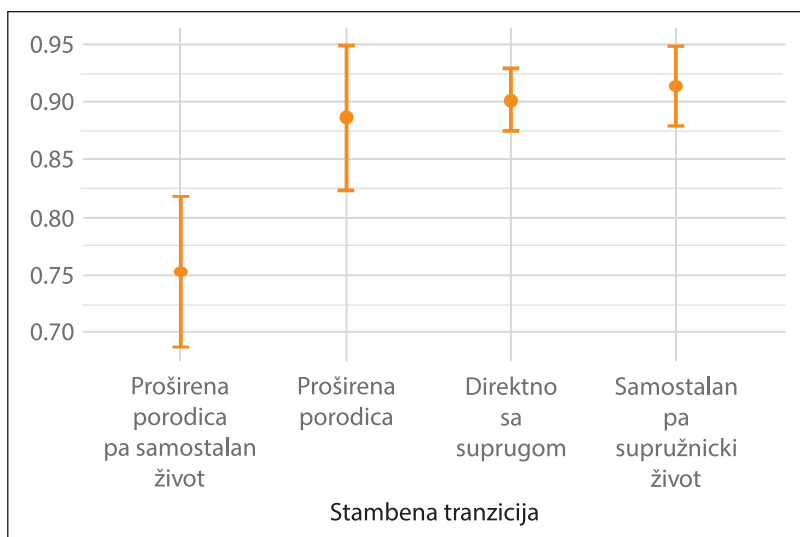
Grafikon 10.10: Uključenost žene u negu i putanje BR tranzicije

Grafikon 10.11: Uključenost žene u negu i putanje RR tranzicije

Grafikon 10.12: Uključenost žene u negu i putanje S tranzicije

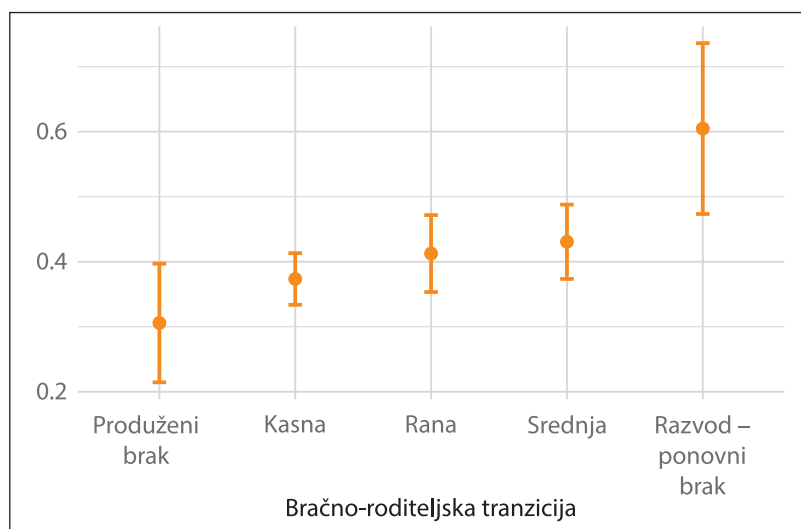
sa suprugom i sada žive samostalno, u odnosu na sve druge tranzicije – čak i u odnosu na žene koje trenutno žive unutar proširenih porodica. Dodavanje dodatnih varijabli u modele ne modifikuje rezultate gotovo uopšte, jer se regresioni koeficijenti neznatno menjaju, dok se statistička značajnost razlika između pojedinih tranzicionih putanja ne menja. Od

tranzicionih putanja muškaraca nijedna tranzicija niti putanja ne pokazuje posebne veze sa stepenom angažmana žena oko nege dece.

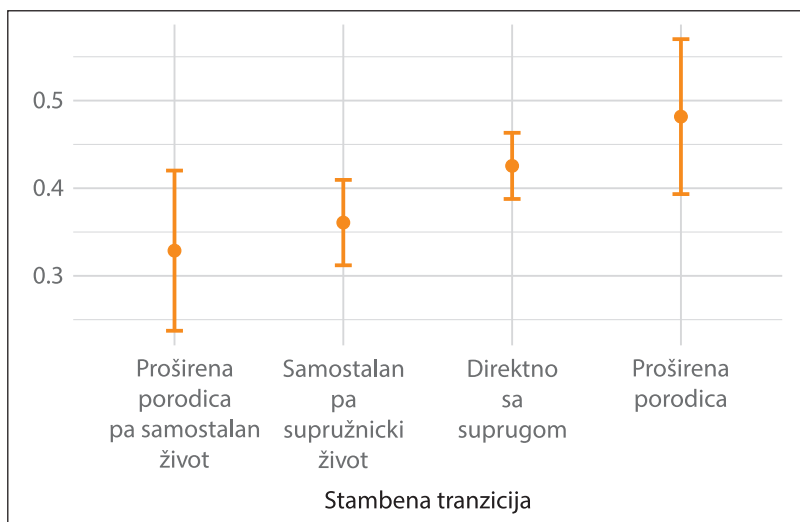
Nega dece – (a)simetrija. Stepenn raspodele nege oko dece između supružnika nije povezan sa ličnim tranzicijama muškaraca. Međutim, na asimetriju između supružnika utiču lične putanje žene. U odnosu na bračno-roditeljsku tranziciju (grafikon 10.13), najviši stepen asimetrije – i statistički značajno različit u odnosu na sve druge bračno-roditeljske tranzicije – prisutan je među parovima u kojima je žena prethodno bila razvedena. Razvod i ponovni brak među ženama nose ne samo viši stepen angažmana oko dece, već i najviši stepen asimetrije između nje i sadašnjeg supruga. Dodavanje dodatnih varijabli u model smanjuje efekte značajnosti razlika, ukazujući i na druge faktore koji utiču na objašnjenje stepena asimetrije.

Odnos između stambene tranzicije i asimetrije takođe ukazuje na postojanje razlika koje su i u inicijalnom modelu samo marginalno statistički značajne (grafikon 10.14). Najviši stepen asimetrije prisutan je među supružnicima koji su zajednički život započeli i još uvek žive u istom domaćinstvu sa roditeljima; na sličnom nivou je i stepen asimetrije među supružnicima gde je žena direktno iz roditeljskog doma počela da živi sa suprugom, a nešto je manji u slučajevima kada su, pre braka, jedan deo života živeli samostalno, ili čak kada su živeli u proširenoj porodici, a sada žive kao par sami. Dakle, brzi početak zajedničkog života i zajednički život u proširenom porodičnom domaćinstvu mogu voditi većoj asimetriji u podeli nege. Uvođenje dodatnih indikatora u potpunosti niveliše ove razlike.

Grafikon 10.13: Asimetrija oko nege i putanje BR tranzicije žene

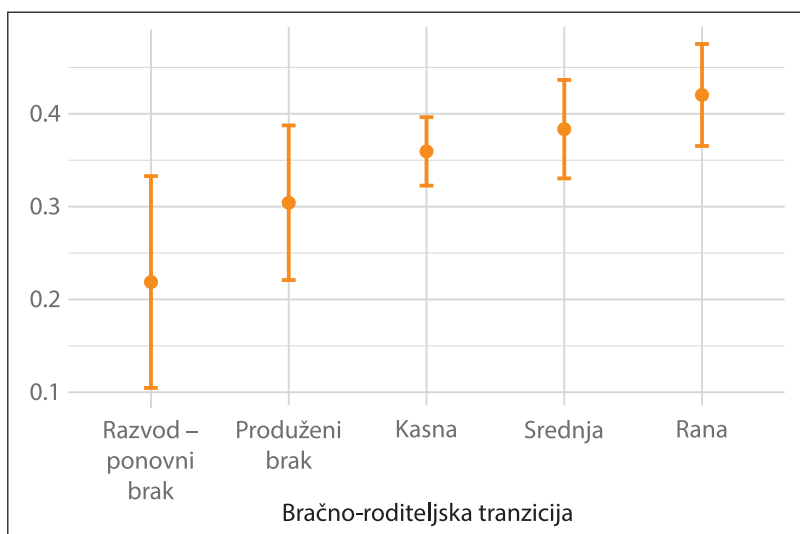
Grafikon 10.14: Asimetrija oko nege i putanje S tranzicije žene

Briga i tranzicije muškaraca i žena

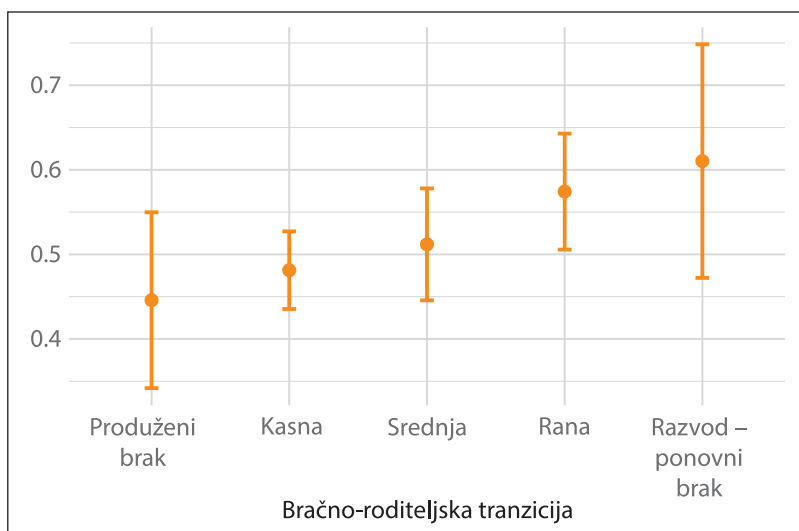
Briga – muškarci. Nijedna od tranzicija muškaraca nije povezana sa stepenom brige njih samih, ali jeste povezana sa tranzicijama njihovih supruge. Tako, u odnosu na bračno-roditeljsku putanju njihovih supruge (grafikon 10.15), muškarci čije su supruge imale već jedan brak pre njih

Grafikon 10.15: Uključenost muškaraca u brigu oko dece i putanje BR tranzicije supruge

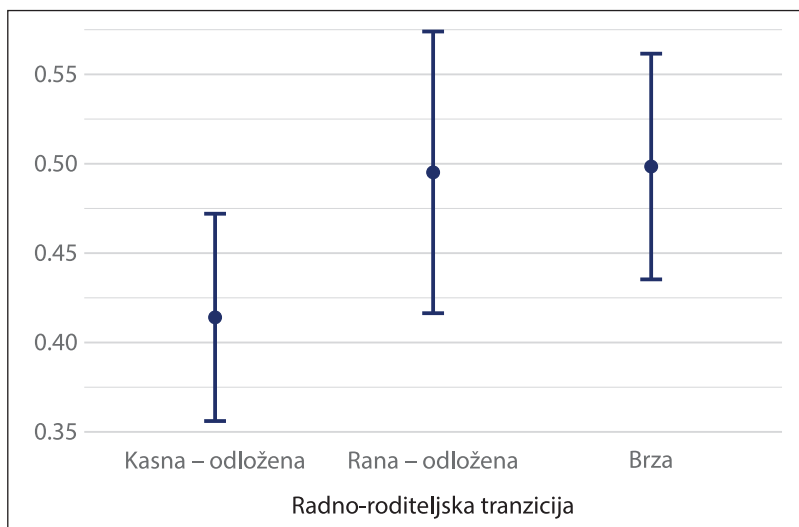

pokazuju niži stepen uključenosti u odnosu na sve druge putanje žena. Uvođenje dodatnih indikatora u modele sa tranzicijama ne menja značaj koeficijenata. Još jedan par tranzicija se međusobno, iako statistički marginalno, razlikuje – „rana” i „produženi brak”. Ukoliko su supruge rano ušle u brak, stepen angažmana njihovih supruuga biće viši u odnosu na one

Grafikon 10.16: Uključenost žene u brigu oko dece i putanje BR tranzicije

Grafikon 10.17: Uključenost žene u brigu oko dece i putanje BR tranzicije supruuga

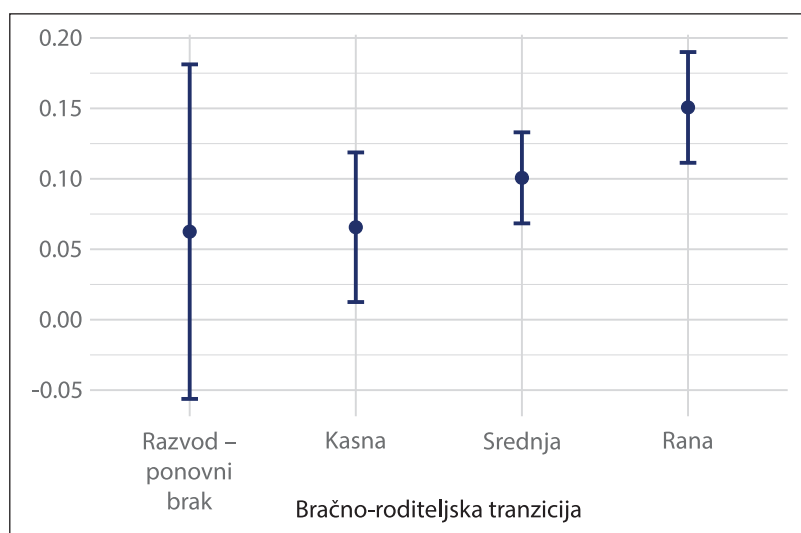

žene koje su imale jedan period života sa suprugom bez dece. Ovaj efekat se gubi u modelu sa kontrolnim varijablama.

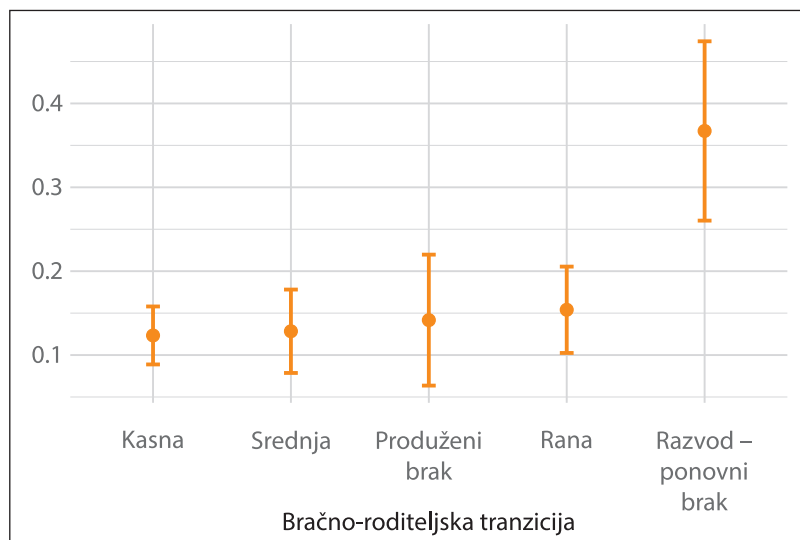
Briga – žene. Samo bračno-roditeljska tranzicija žene povezana je sa stepenom njene brige (grafikon 10.16). One žene koje su ušle u brak rano pokazuju viši stepen uključenosti u odnosu na žene koje su kasno ušle u brak. Dodavanje dodatnih indikatora u modele čini da ove razlike nestanu, ukazujući da su one bile u značajnoj meri uslovljene obrazovanjem i trenutnom roditeljskom fazom. U odnosu na tranzicije supruge, postoji veza sa njegovom putanjom u okviru bračno-roditeljske tranzicije (grafikon 10.17). Onda kada su muškarci prošli kroz razvod i ponovni brak, njihove supruge su niže angažovane u odnosu na žene čiji su supružnici imali „ranu” ili „srednju” putanju.

Briga – (a)simetrija. Asimetrija između supružnika nešto je niža ukoliko žena nije prethodno prošla kroz razvod, jer razvod žene povećava asimetriju na teret žena (grafikon 10.19). S obzirom na to da jedan deo razvedenih roditelja ima dete ili decu iz prethodnog braka, i da u najvećem broju slučajeva deca žive sa majkom, to dovodi do posebne dinamike unutar nove porodice i novog bračnog para. U takvim situacijama žene su u većoj meri angažovane oko svog biološkog deteta nego što je to slučaj sa sadašnjim suprugom. U integralnom modelu statistički značajne razlike ostaju između putanja „razvod – ponovni brak” i „rane” i „srednje”. Bračno-roditeljska tranzicija muškarca nešto

Grafikon 10.18: Asimetrija oko brige i putanje BR tranzicije muškarca

Grafikon 10.19: Asimetrija oko brige i putanje BR tranzicije žene

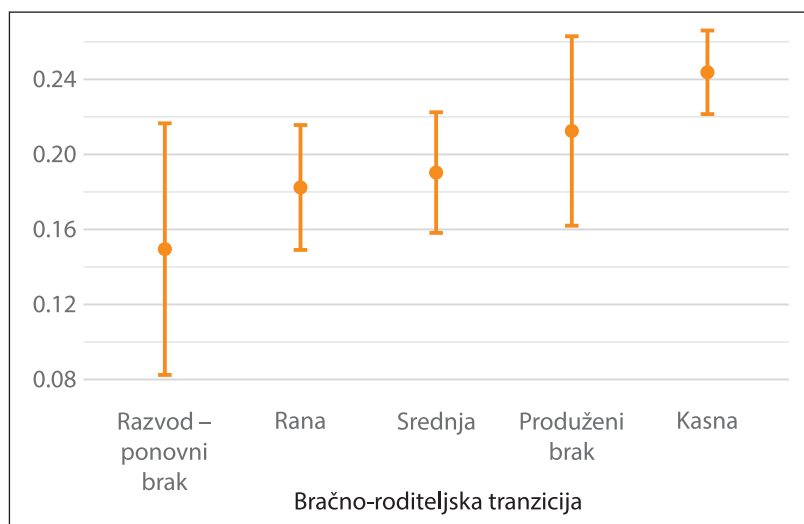

je drugačije povezana sa stepenom (a)simetrije (grafikon 10.18). Inicijalni model ukazuje da je kod parova u kojima su muškarci u brak ušli „rano” i brzo dobili decu, stepen simetrije viši u odnosu na parove gde su muškarci ovu tranziciju prošli u „kasnim” godinama. Međutim, u integralnom modelu ovaj efekat se gubi, a značajne razlike pojavljuju se između putanje koja uključuje i razvod i svih ostalih – kod parova gde su muškarci prošli kroz razvod postoji niži stepen asimetrije u odnosu na sve druge putanje. Dakle, razvod dovodi do smanjenja asimetrije, onda kada je muškarac prošao kroz njega, i do povećanja asimetrije ukoliko je žena imala to iskustvo.

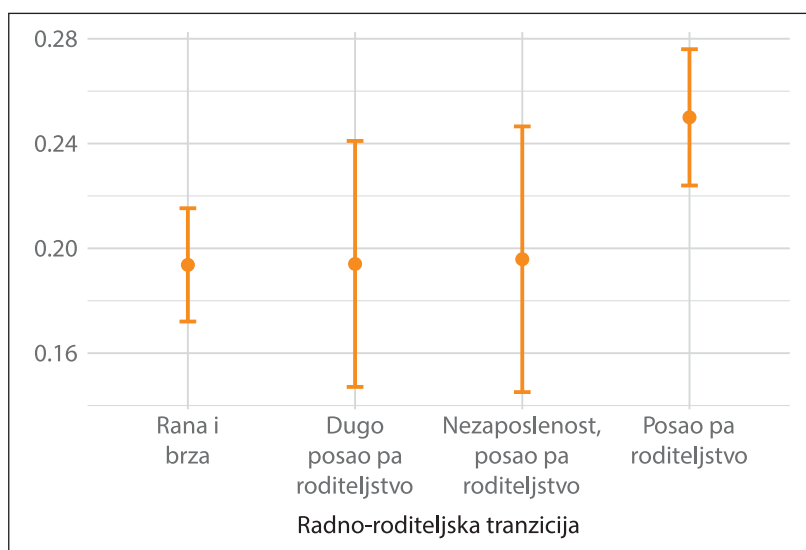
Kućni poslovi i tranzicije muškaraca i žena

Kućni poslovi – muškarci. Od tranzicija muškaraca, sa stepenom učestvovanja u kućnim poslovima direktno je povezana stambena tranzicija. Postoje razlike između onih koji žive u proširenoj porodici i onih koji su direktno sa suprugom počeli da žive samostalno, a u integralnom modelu veza ostaje marginalno statistički značajna. Ali i ovde vidimo da postoje efekti tranzicionih putanja žena. Najpre, u odnosu na bračno-roditeljsku tranziciju žena (grafikon 10.20), muškarci će biti više angažovani ukoliko su njihove supruge relativno kasno ušle u brak, u odnosu na putanje koje su bile „rane”, „srednje” ili ukoliko je njihova supruga imala jedan brak iza sebe. Uvođenje dodatnih varijabli niveliše ove ra-

Grafikon 10.20: Uključenost muškaraca u kućne poslove i putanje BR tranzicije supruge

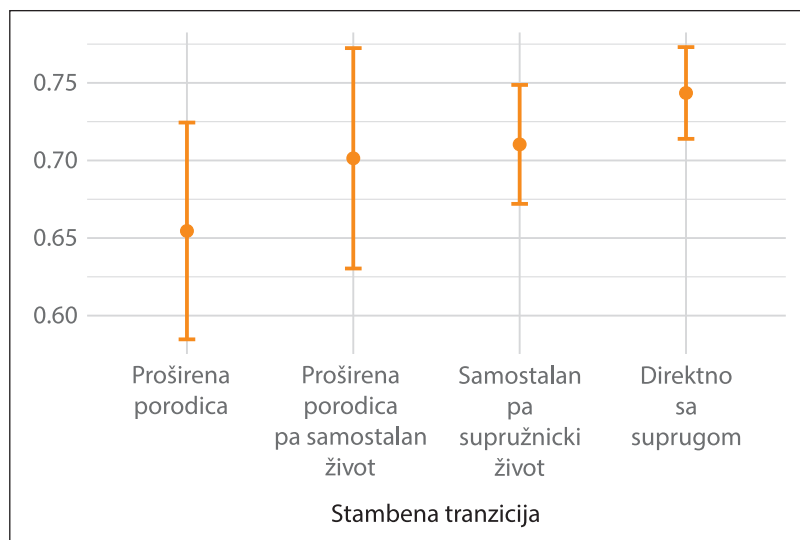

Grafikon 10.21: Uključenost muškaraca u kućne poslove i putanje RR tranzicije supruge

zlike. U odnosu na radno-roditeljsku tranziciju žena (grafikon 10.21), muškarci će biti na višem nivou uključeni ukoliko su njihove supruge značajan deo vremena provele na tržištu rada pre nego što su se odlučile

Grafikon 10.22: Uključenost žena u kućne poslove i putanje S tranzicije

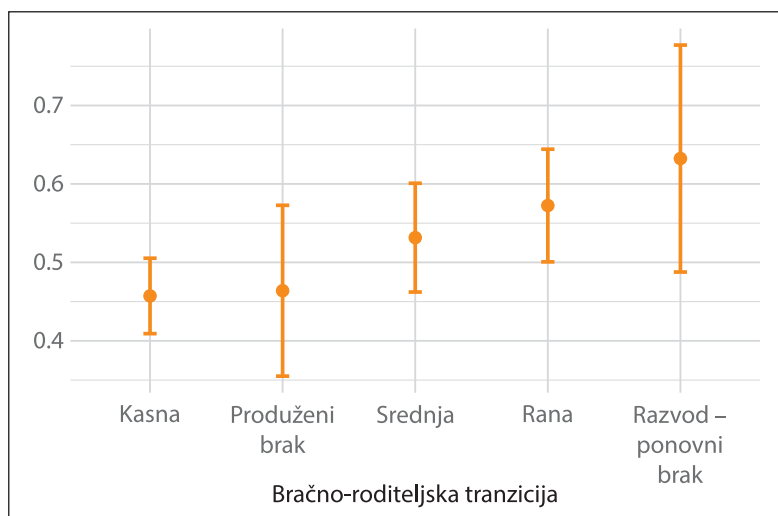

za roditeljstvo, u odnosu na žene koje su tranziciju prošle rano i brzo. Uvođenje dodatnih varijabli u modele dovodi do gubitka statistički značajnih razlika između putanja.

Kućni poslovi – žene. Ni bračno-roditeljska ni radna tranzicija žene nisu povezane sa njenim trenutnim stepenom angažmana oko kućnih poslova. Samo stambena tranzicija ukazuje na izvesne razlike (grafikon 10.22). One žene koje su započele brak, ali i dalje žive unutar proširenog porodičnog domaćinstva, u nešto su manjoj meri uključene u kućne poslove u odnosu na žene koje su direktno iz roditeljskog domaćinstva ušle u zajednički samostalni život sa suprugom, kao i u odnosu na one koje su jedan period živjele samostalno pa potom počele da žive sa supružnikom. Najverovatnije, prisustvo dodatnih ženskih članova domaćinstva oslobađa žene jednog dela kućnih poslova.

Kućni poslovi – (a)simetrija. Step en raspodele kućnih poslova povezan je sa bračno-roditeljskim tranzicionim putanjama žena (grafikon 10.23). Kada žene kasnije uđu u brak, asimetrija između supružnika nešto je niža u odnosu na situacije u kojima su žene „rano” prošle kroz brak i roditeljstvo. Uvođenje dodatnih varijabli u model dovodi do nestanka navedenih razlika.

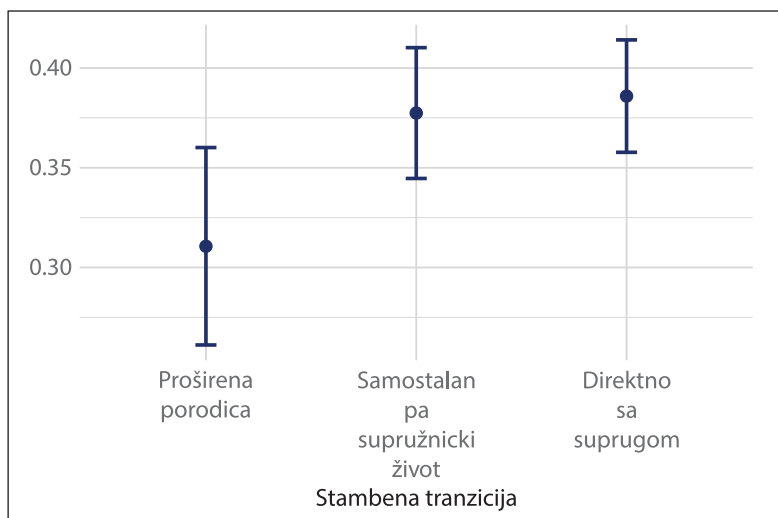
Grafikon 10.23: Asimetrija oko kućnih poslova i putanje BR tranzicije žene

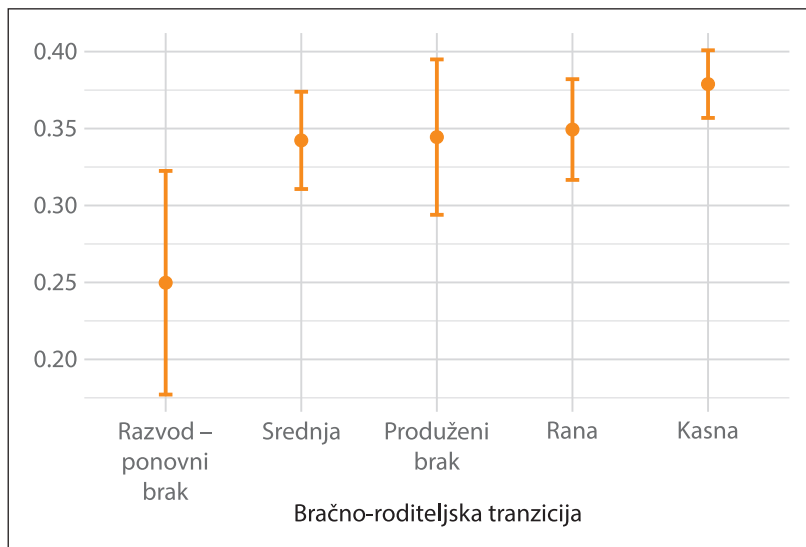
Privatna sfera i tranzicije muškaraca i žena

Privatna sfera – muškarci. Ni bračno-roditeljska ni radna tranzicijska putanja muškaraca nisu povezane sa razlikama u stepenu angažmana muškaraca u privatnoj sferi. Razlike se javljaju unutar različitih stambenih putanja (grafikon 10.24). Onda kada je tranzicija podrazumevala ži-

Grafikon 10.24: Uključenost muškaraca u privatnu sferu i putanje S tranzicije

Grafikon 10.25: Uključenost muškaraca u privatnu sferu i BR tranzicije supruge

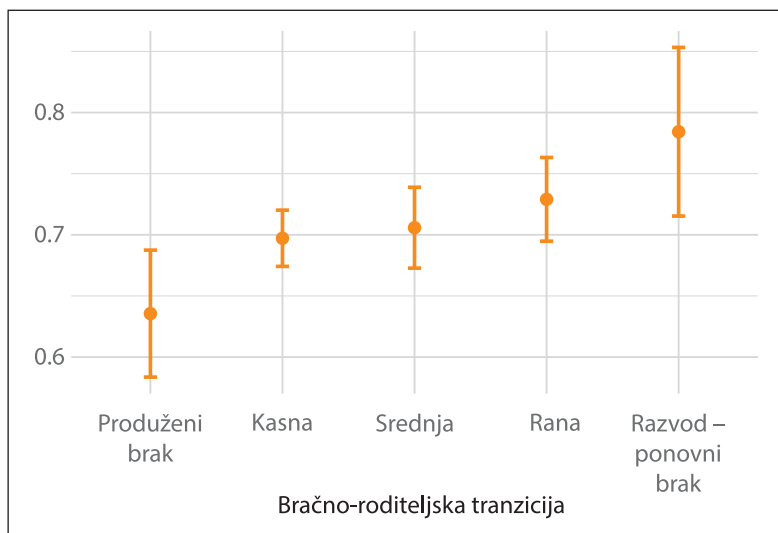

vot u proširenoj porodici, muškarci su manje angažovani nego kada su, različitim putanjama, došli do samostalnog života sa suprugom. Uvođenje dodatnih indikatora u modele dovodi do gubitka navedenih razlika. Sa ukupnim nivoom angažmana muškaraca povezana je bračno-roditeljska tranzicija njihovih supruge (grafikon 10.25). Ukoliko su supruge imale jedan brak i razvod ranije, učešće njihovih sadašnjih supruge je niže nego ukoliko su žene kroz tranziciju prošle „kasno”. Uvođenje dodatnih indikatora u modele samo neznatno modifikuje koeficijente i razlika ostaje statistički marginalno značajna.

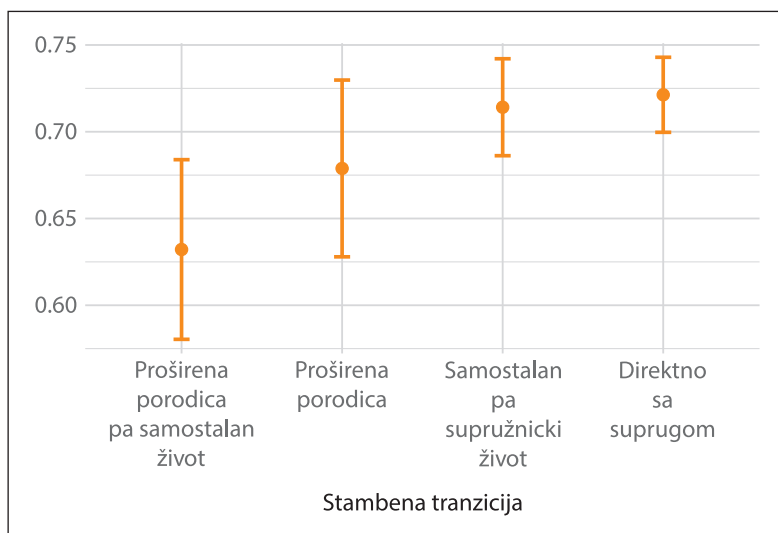
Privatna sfera – žene. Način na koji je žena oblikovala svoje putanje značajno je povezan sa stepenom njene uključenosti u privatnu sferu. Najpre, u odnosu na bračno-roditeljsku tranziciju (grafikon 10.26), najviši stepen uključenosti prisutan je među ženama koje su imale jedan brak i razvod, a zatim opada u zavisnosti od vremena ulaska u brak, od „ranog” ka „kasnom” zasnivanju braka i postajanju roditeljem, da bi najniži stepen participacije bio među onim ženama koje su nakon sklapanja braka jedan period života živele sa suprugom bez dece, da bi tek potom postale majke. Poslednja kategorija se značajno razlikuje od žena koje su kroz ovu tranziciju prošle „rano” ili koje imaju razvod iza sebe. U integralnom modelu sve razlike nestaju. I stambena tranzicija žene povezana je sa njenim stepenom angažmana u privatnom domenu (grafikon 10.27). Ukoliko su ranije živele u proširenom domaćinstvu, a sada

žive samostalno sa suprugom, njihov stepen angažmana biće niži nego ukoliko njihove putanje podrazumevaju direktan prelaz iz roditeljskog u samostalno domaćinstvo sa suprugom, ili ukoliko su imale jedan period samostalnog života između. Uvođenje dodatnih indikatora u modele ne modifikuje razlike u značajnoj meri.

Grafikon 10.26: Uključenost žena u privatnu sferu i putanje BR tranzicije

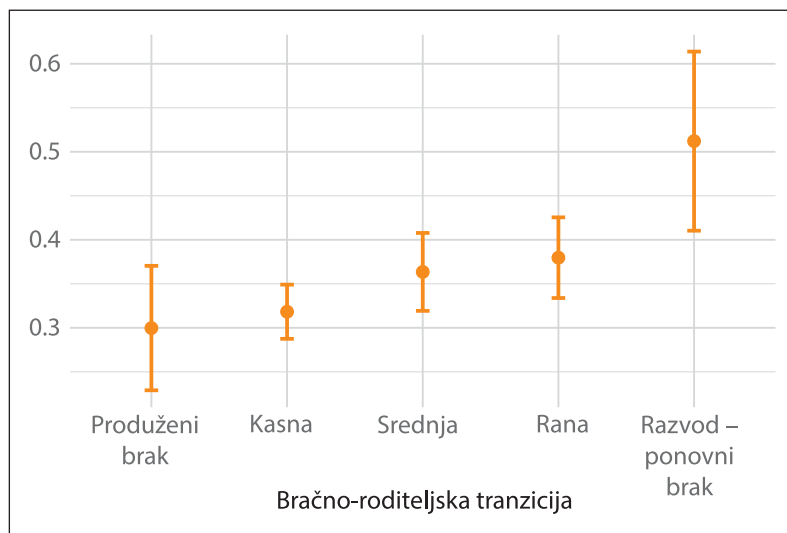

Grafikon 10.27: Uključenost žena u privatnu sferu i S tranzicije

Privatna sfera – (a)simetrija. Nijedna tranzicija muškarca nije povezana sa ukupnom raspodelom obaveza između para u privatnoj sferi, ali tranzicije žena jesu. U odnosu na bračno-roditeljsku tranziciju (grafikon 10.28), najveći stepen asimetrije prisutan je kod onih parova u kojima supruška ima jedan brak iza sebe. Zatim stepen asimetrije opada u skladu sa godinama kada su stupile u brak i postale majke, a najniži je kod onih parova gde je postojao jedan period bez dece, nakon čega je usledilo roditeljstvo. U odnosu na radno-roditeljsku tranziciju žene, postoji efekat razlike između tranzicije u kojoj su žene rano i brzo počele da rade i postale majke, i onih žena koje su kasnije započele ovu tranziciju i imale izvestan period rada pre nego što su postale majke. Kod prvih je stepen asimetrije između supružnika viši, a kod drugih niži. Ova razlika nestaje uvođenjem dodatnih indikatora u modele.

Grafikon 10.28: Asimetrija u privatnoj sferi i putanje BR tranzicije žene

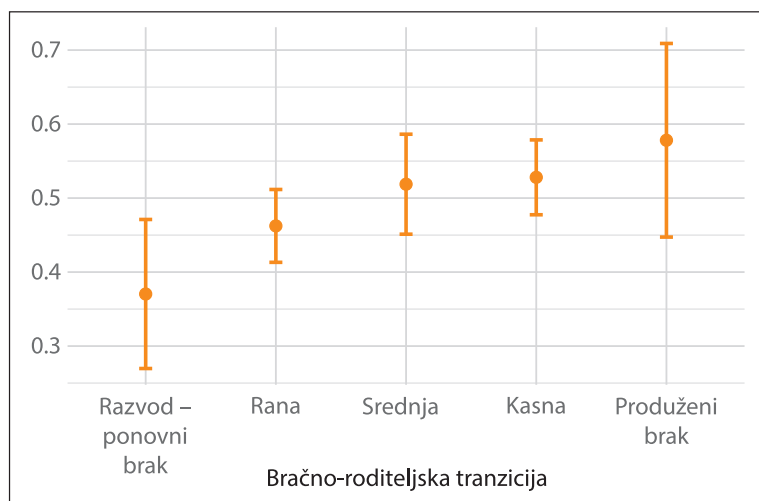
Roditeljska faza – dete školskog uzrasta

U nastavku ćemo analizirati putanje unutar tri tranzicije u odnosu na brigu, kućni rad i ukupan angažman u privatnoj sferi. Tabele (C3–C4), u kojima su prikazane razlike u efektima između parova putanja, nalaze se u aneksu.

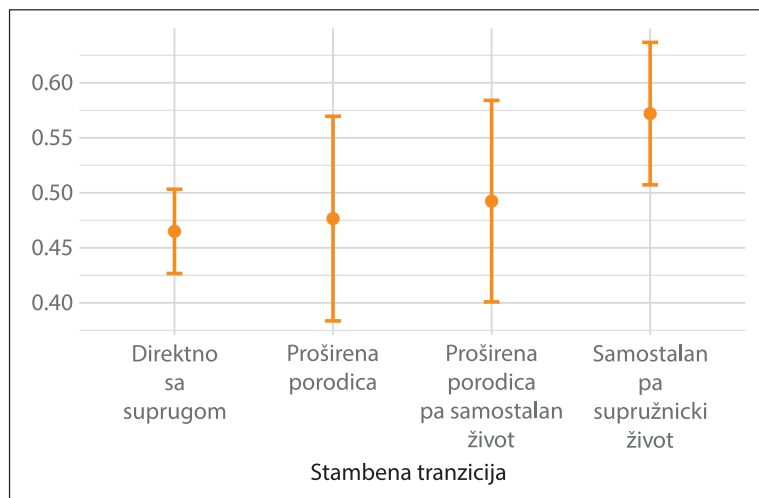
Briga i tranzicije muškaraca i žena

Briga – muškarci. Nijedna tranzicija muškaraca nije povezana sa učestvovanjem u brizi oko deteta predškolskog uzrasta, ali postoje veze sa bračno-roditeljskom (grafikon 10.29) i stambenom tranzicijom (grafikon 10.30) njegove supruge. U odnosu na bračno-roditeljsku tranziciju,

Grafikon 10.29: Uključenost muškaraca u brigu oko dece i putanje BR tranzicije supruge

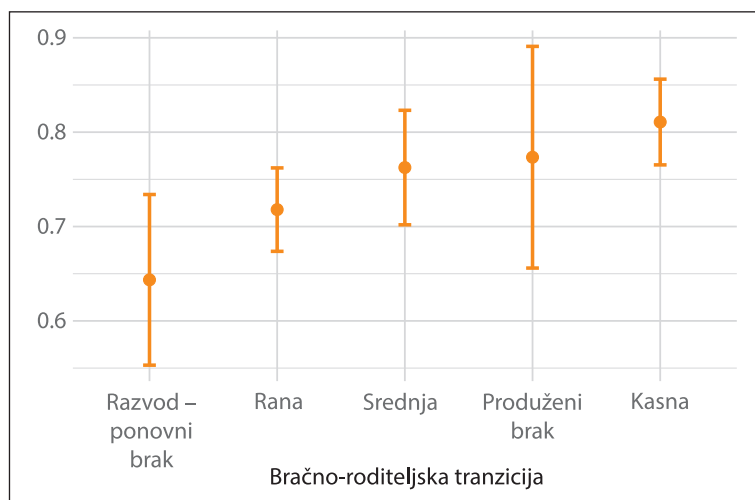
Grafikon 10.30: Uključenost muškaraca u brigu oko dece i putanje S tranzicije supruge

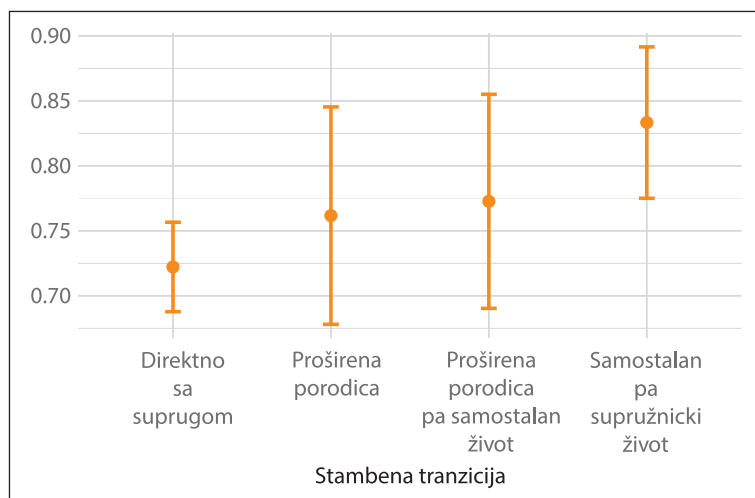
postoje razlike između putanje koja je uključivala razvod i putanja „kasne” i „produženi brak”, tako što su muškarci čije su supruge ranije bile razvedene niže uključeni u aktivnosti brige. U integralnom modelu ostaju marginalno statistički značajne razlike između putanja „razvod – ponovni brak” i „kasne”. U odnosu na stambenu tranziciju, onda kada su žene jedan period života živele same nakon napuštanja roditeljskog domaćinstva, stepen uključenosti njihovih sadašnjih suprugova viši je u odnosu na žene koje su počele život direktno sa suprugom. Uvođenje dodatnih varijabli anulira ovu razliku.

Briga – žene. Stepen brige žene oko dece povezan je sa njenim pređenim putem. U odnosu na bračno-roditeljsku tranziciju (grafikon 10.31), najviši stepen uključenosti prisutan je kod žena koje su kasno ušle u brak, na sličnom nivou su i one koje su imale jedan period supružničkog života bez dece, a zatim opada, da bi najniži stepen uključenosti bio među ženama koje su prošle kroz razvod u prošlosti. Statistički značajne razlike postoje između onih koje su u brak i roditeljstvo ušle „kasno” u odnosu na one koje su ušle „rano” ili su bile razvedene. Uvođenje dodatnih varijabli anulira ove razlike. I u odnosu na stambenu tranziciju primećuju se izvesne razlike (grafikon 10.32). Žene koje su jedan period života provele živeći samostalno od roditelja, i tek nakon toga počele zajednički život sa suprugom, više su angažovane oko brige u poređenju sa onim ženama koje su direktno iz roditeljskog doma počele da žive sa suprugom. Međutim, ove razlike gube statističku značajnost u integrativnom modelu. Nijedna od tranzicija muškarca nije povezana sa stepenom brige njegove supruge.

Grafikon 10.31: Uključenost žena u brigu oko dece i putanje BR tranzicije

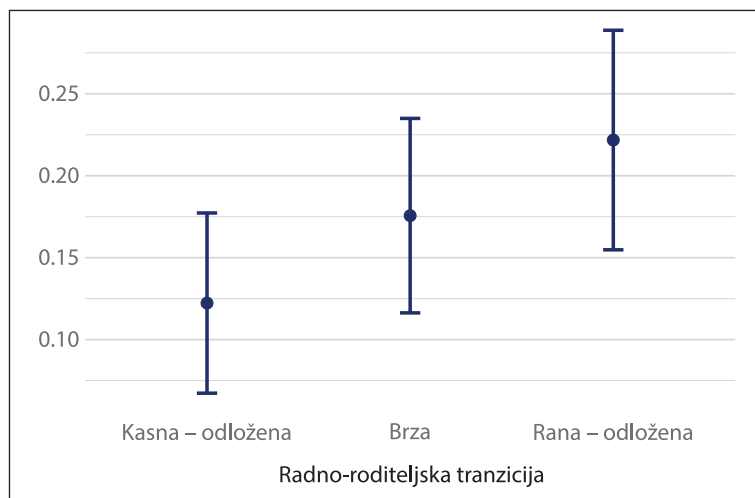

Grafikon 10.32: Uključenost žena u brigu oko dece i putanje S tranzicije

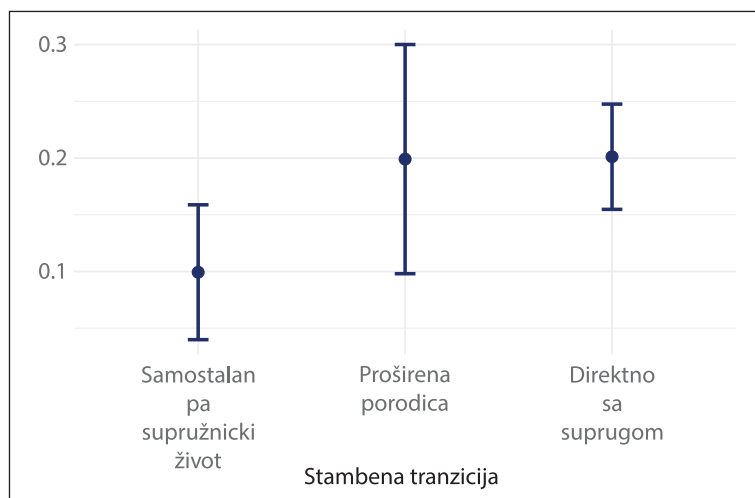

Briga – (a)simetrija. Radna i stambena tranzicija muškarca pokazuju izvesne veze sa stepenom nejednakosti u raspodeli brige oko dece. U odnosu na radno-roditeljsku tranziciju (grafikon 10.33), muškarci koji su rano prošli kroz poslovnu i roditeljsku tranziciju imaju nešto viši stepen asimetrije sa suprugom u poređenju sa parovima gde je muškarac na sličan način, ali u kasnijim godinama, prošao kroz obe tranzicije. Ovi efekti nestaju uvođenjem dodatnih varijabli, najvećim delom zbog značaja obrazovanja koje uti-

Grafikon 10.33: Asimetrija oko brige i putanje BR tranzicije muškarca

Grafikon 10.34: Asimetrija oko brige i putanje S tranzicije muškarca

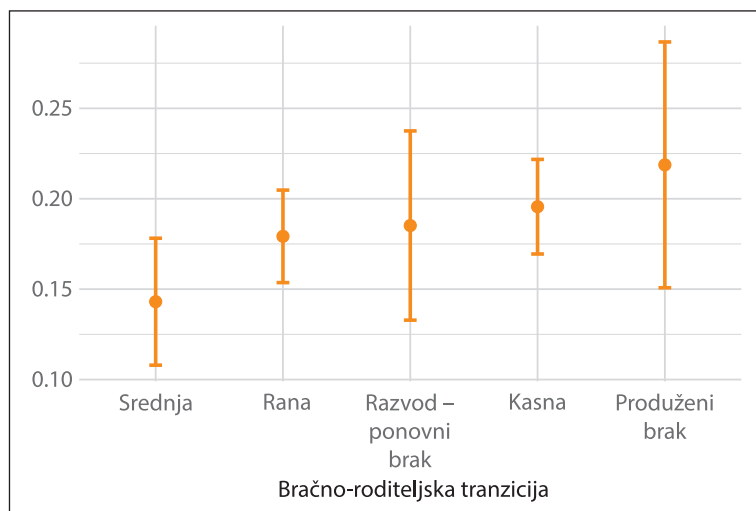
če na ove tranzicije. Kad je reč o stambenoj tranziciji (grafikon 10.34), onda kada su muškarci jedan period života pre sadašnjeg braka živeli samostalno, asimetrija između supružnika je niža u poređenju sa onim putanjama koje su uključivale direktan prelazak iz roditeljskog u samostalno domaćinstvo sa suprugom, koje karakteriše značajno viša asimetrija. Uvođenjem dodatnih indikatora značaj ove veze opada na nivo statistički marginalne. Nijedna od tranzicija žena nije povezana sa stepenom asimetrije brige.

Kućni poslovi i tranzicije muškaraca i žena

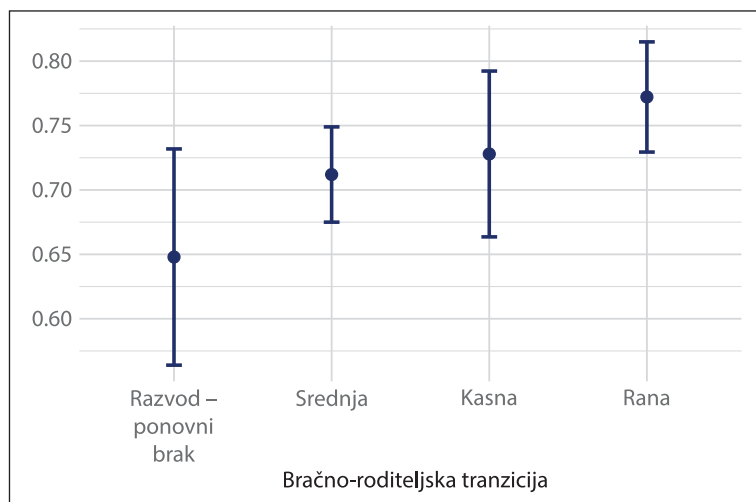
Kućni poslovi – muškarci. Među muškarcima nijedna tranzicija nije povezana sa stepenom njihove uključenosti u kućne poslove. Od životnih tranzicija supruge, bračno-roditeljska pokazuje povezanost (grafikon 10.35), tako što su muškarci značajno niže uključeni u kućne poslove ukoliko su njihove supruge u brak i roditeljstvo ušle u srednjim godinama, u poređenju sa parovima gde su supruge ušle u „kasnim” godinama. Uvođenje dodatnih varijabli u modele anulira navedene razlike.

Kućni poslovi – žene. Step en obavljanja kućnih poslova ne varira u odnosu na tipove njihovih tranzicija, ali varira u odnosu na putanje bračno-roditeljske tranzicije supruga (grafikon 10.36). Žene čiji su supružnici u brak ušli rano i rano postali roditelji više su uključene u kućne poslove u poređenju sa ženama čiji supružnici imaju razvod iza sebe. Uvođenje dodatnih indikatora smanjuje direktne efekte razlika na nivo marginalno statistički značajnih.

Grafikon 10.35: Uključenost muškaraca
u kućne poslove i putanje BR tranzicije supruge

Grafikon 10.36: Uključenost žena
u kućne poslove i putanje BR tranzicije supruge

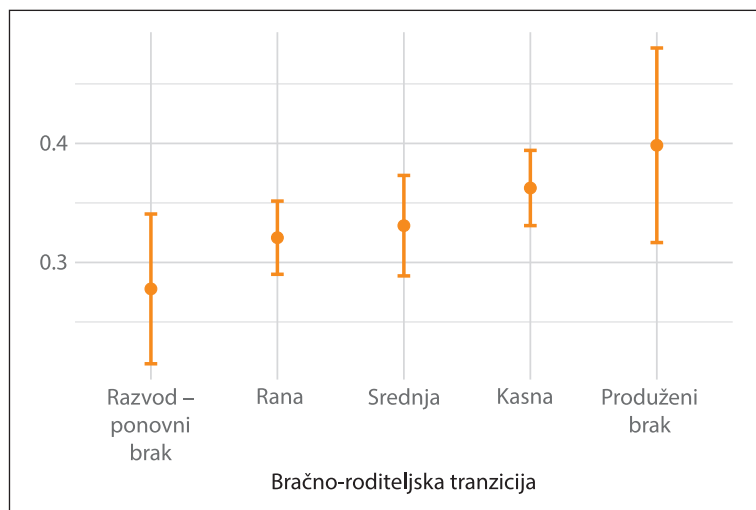

Kućni poslovi – (a)simetrija. Način raspodele kućnih poslova između supružnika nije povezan ni sa tranzicijama muškaraca ni sa tranzicijama žena.

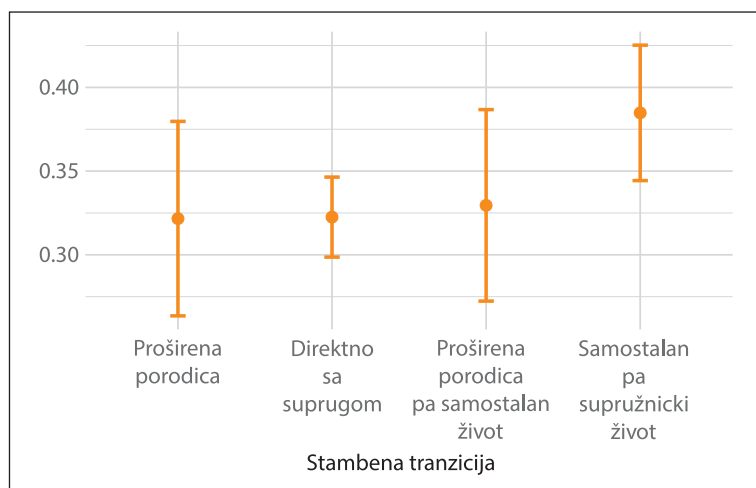
Privatna sfera i tranzicije muškaraca i žena

Privatna sfera – muškarci. Nijedna od tranzicija muškaraca nije povezana sa njegovim ukupnim nivoom angažmana u privatnoj sferi, ali tranzicione putanje supruge utiču na sveukupni angažman muškarca. U odnosu na bračno-roditeljsku tranziciju (grafikon 10.37), najniži ste-

Grafikon 10.37: Uključenost muškaraca u privatnu sferu i putanje BR tranzicije supruge

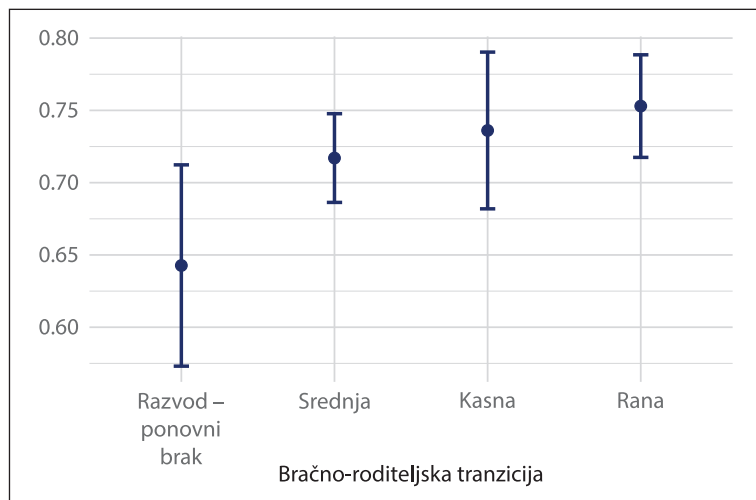
Grafikon 10.38: Uključenost muškaraca u privatnu sferu i putanje S tranzicije supruge

pen angažovanosti muškarca zabeležen je ukoliko je supruga prethodno prošla kroz razvod, a najviši ukoliko je kasno stupila u brak ili imala jedan period života sa suprugom bez dece. Razlike su marginalno statistički značajne između „rane” i „kasne” tranzicije. Uvođenje dodatnih varijabli u potpunosti anulira sve navedene razlike. U odnosu na stambenu tranziciju (grafikon 10.38), muškarci su više angažovani ukoliko su njihove supruge imale period samostalnog života između roditeljskog i novog porodičnog doma, u poređenju sa muškarcima čije supruge (zajedno sa njima) žive u proširenom domaćinstvu. Uvođenje dodatnih indikatora u model dovodi do toga da i ove, već marginalno statistički značajne razlike, nestanu.

Privatna sfera – žene. Kao i kod muškaraca, ukupan angažman žena nije povezan sa njihovim tranzicionim putanjama, ali jeste sa putanjama njihovih supruga (grafikon 10.39). Onda kada su muškarci prošli kroz razvod, stepen angažovanosti njihovih supruga je nešto niži u poređenju sa onima koji su prošli kroz „ranu” putanju. Ovi efekti ostaju statistički marginalno prisutni i u integralnom modelu.

Grafikon 10.39: Uključenost žena u privatnu sferu i putanje BR tranzicije supruge

Privatna sfera – (a)simetrija. Način raspodele ukupnih obaveza između supružnika nije povezan ni sa tranzicijama muškaraca ni sa tranzicijama žena.

Diskusija

Poslovna sfera

Različite putanje u okviru tri analizirane tranzicije nemaju značajan uticaj na položaj muškaraca na tržištu rada. S druge strane, položaj žena na tržištu rada znatno je više povezan sa njihovim životnim putanjama. Što su ranije žene ušle u brak i postale majke, imaju manje šanse da budu zaposlene i da imaju redovno zaposlenje. Veće su šanse da žene budu zaposlene ukoliko su jedan period radile pre nego što su postale majke (u poređenju sa onima koje su brzo prošle kroz ove događaje ili ženama koje su dugo bile nezaposlene), a ista putanja je povezana i sa većom verovatnoćom da će raditi na neodređeno. Tajming koji obezbeđuje stabilnije pozicije na tržištu rada uključuje izvestan period rada pre braka i roditeljstva, kako bi se izgradile pozicije u poslovnom svetu. Ukoliko stambena tranzicija podrazumeva život unutar proširenog domaćinstva, šanse žene da budu redovno zaposlene su niže. Iz navedenog je jasno da „pređeni put” ima različite efekte na muškarce i žene, dovodeći do rodno specifičnih rizika na tržištu rada. Tajming braka, rađanja i zaposlenja je nešto čemu žene moraju strateški da pristupe ukoliko žele da rade i da imaju stabilne radne angažmane, za razliku od muškaraca čiji izgledi na tržištu rada ne zavise od njihovih prethodnih životnih putanja.

Privatna sfera

Analiza povezanosti pojedinačnih životnih događaja i njihovog tajminga pokazala je da će se muškarci nešto češće uključivati u aktivnosti oko dece ukoliko su ikada živeli sami, kao i da će biti više uključeni u brigu o detetu školskog uzrasta ukoliko je njihova supruga ikada živela samostalno. Više će se uključivati u različite aspekte privatnog domena, a stepen asimetrije u podeli obaveza biće niži i ukoliko su kasnije započeli prvo zaposlenje (najčešće zbog produženog obrazovanja), kasnije stupili u brak i dobili decu. Kod žena je efekat tajminga najčešće obrnut – što su kasnije prošle kroz određeni životni događaj, niži je stepen njihovog učestvovanja u aktivnostima u privatnom domenu, kao i niži stepen asimetrije između supružnika.

Roditeljska faza – dete predškolskog uzrasta

Nega dece. Iako tranzicije muškaraca nisu povezane sa njihovim stepenom uključenosti u negu dece predškolskog uzrasta, „pređeni životni put” njihove supruge jeste. Kada su njihove supruge kasnije stupile u brak, kada su jedan period radile pre nego što su se udale i postale majke, ili

ukoliko su jedan period živele samostalno, muškarci su na višem nivou angažovani oko dece. Tranzicije žena povezane su i sa njihovim nivoom angažmana u nezi dece. Kada su žene imale relativno dug radni staž pre nego što su postale majke, njihov angažman je nešto niži. Žene su više uključene ukoliko su prošle kroz razvod, a manje ukoliko su jedan period živele u proširenom porodičnom domaćinstvu. Stepen asimetrije u podeli nege između partnera viši je ukoliko je žena prošla kroz razvod, kao i ukoliko je stambena tranzicija podrazumevala i još uvek podrazumeva život u proširenom domaćinstvu. Dakle, putanja koja uključuje viši stepen stambene autonomije para (odnosno žene) pozitivno je povezana sa angažmanom supružnika i egalitarnijom raspodelom nege.

Briga oko dece. Muškarci su manje uključeni u brigu o predškolskoj deci ukoliko su njihove supruge imale jedan brak iza sebe. Kod žena stepen uključenosti opada s odlaganjem bračne i roditeljske tranzicije. Stepen asimetrije u raspodeli brige viši je ukoliko je žena prošla kroz razvod i ukoliko su muškarci rano prošli kroz bračnu i roditeljsku tranziciju. Ovi nalazi impliciraju da je rani ulazak u brak i roditeljstvo povezan s tradicionalnom podelom uloga u vezi sa brigom o deci, da život u proširenoj porodici oslobađa muškarce jednog dela obaveza, te da je razvod žene sistematski povezan kako sa smanjenim stepenom uključenosti muškaraca, tako i s nešto višim angažmanom žena, kao i s većom asimetrijom između supružnika u podeli obaveza oko brige o deci.

Kućni poslovi. Ako muškarci žive u okviru proširene porodice, biće manje uključeni u kućne poslove. Međutim, prošireno domaćinstvo oslobađa i žene jednog dela obaveza u vezi sa kućnim poslovima. Dalje, muškarci će biti angažovaniji ukoliko su njihove supruge kasnije ušle u brak i postale majke. Ovi nalazi ukazuju da prošireno domaćinstvo smanjuje obaveze i muškarcima i ženama, ali da tranzicije žena koje ukazuju na viši stepen autonomije vode ka većem angažmanu njihovih partnera. Stepen nejednakosti u podeli kućnih obaveza povezan je sa tajmingom ženinog ulaska u brak i roditeljstvo, najniži je kada žene u brak stupaju kasnije, a najviši kada to čine rano.

Privatna sfera. Ukupno posmatrano, stambena putanja koja uključuje prošireno domaćinstvo muškarca oslobađa jednog dela obaveza u privatnom domenu. Muškarci su niže angažovani i ukoliko su njihove supruge prošle kroz razvod pre trenutnog braka. Žene su niže angažovane ukoliko su kasno prošle kroz bračno-roditeljsku tranziciju, a više angažovane ukoliko su direktno iz domaćinstva porodice porekla počele da žive samostalno sa suprugom. Više su angažovane ukoliko su prošle kroz razvod. Samo „pređeni put” žene povezan je sa ukupnim stepenom asimetrije u privat-

noj sferi. Najveća je asimetrija kod parova u kojima žena ima jedan brak iza sebe i kod žena koje su rano ušle na tržište rada i rano postale majke.

Roditeljska faza – dete školskog uzrasta

Briga oko dece. Muškarci su u manjoj meri uključeni u brigu o deci ako su njihove supruge imale razvod pre sadašnjeg braka, a više ukoliko su jedan period života živele same nakon napuštanja roditeljskog domaćinstva. Za razliku od svih dosadašnjih tranzicija žena, ovde primećujemo trend da su putanje koje često idu sa višim stepenom autonomije povezane sa višim nivoima angažmana žena. Tako su žene koje su „kasno” prošle kroz brak i prvo roditeljstvo više uključene od onih koje su prošle „rano” ili imaju brak iza sebe, i ukoliko su imale period samostalnog života pre nego što su počele da žive sa suprugom. To nam ukazuje da je briga o deci školskog uzrasta na drugačiji način povezana sa „pređenim putem” žena i da je, u prioritetima i stepenu angažmana, briga o deci značajnija ženama koje imaju više autonomije. S obzirom na to da ove aktivnosti uključuju interakciju kako sa decom tako i sa institucijama, posedovanje lične autonomije može biti preduslov za viši stepen uključenosti. Stepen asimetrije u brizi o deci povezan je samo sa tranzicijama muškaraca, tako što su razlike između supružnika niže ukoliko su se muškarci kasnije zaposlili i postali očevi, i ukoliko su jedan period života živeli samostalno pre sadašnjeg života sa suprugom.

Kućni poslovi. Muškarci su više uključeni ukoliko su im supruge u brak i roditeljstvo ušle kasnije, i onda kada su imale izvestan period rada pa postale majke. Žene su nešto niže uključene ukoliko su, nakon venčanja sa suprugom, imale „produženi medeni mesec” pre nego što su dobile decu.

Privatna sfera. Muškarci su na višem nivou angažovani ukoliko su njihove supruge kasnije ušle u brak ili ukoliko su imale jedan period samostalnog stanovanja pre braka, dok su žene nešto manje ukupno angažovane ukoliko su njihovi supružnici prošli kroz razvod.

Analize su nam otkrile daleko veći značaj „pređenog puta” tokom roditeljskih faza dok je najmlađe dete predškolskog, nego kada je školskog uzrasta. U ovom periodu diferencijacija, i među muškarcima i među ženama, u daleko većoj meri je pod uticajem kako njihovih ličnih, tako i putanja njihovih suprug. Dalje, na ponašanje muškarca u privatnom domenu mnogo veći uticaj imaju putanje njegove supruge nego njegove lične putanje, ukazujući da iskustvo ženi donosi i akumuliranje resursa i mogućnost da postavi granice i da sa suprugom ispregovara ili dogovori egalitarnije odnose. Analize nam pokazuju da je nezavisno stanovanje pre braka važan faktor koji vodi višem stepenu uključenosti muškaraca i nižoj asimetriji iz-

među para, a posebno oko kućnih poslova i nege. Stambena autonomija povezana je sa funkcionalnom i psihičkom autonomijom (Ljubičić, 2012), koja utiče na dekonstrukciju tradicionalnih rodni uloga i viši stepen demokratičnosti supružničkog odnosa. S druge strane, život u proširenoj porodici, iako dovodi do oslobađanja jednog dela obaveza i muškaraca i žena, istovremeno povećava asimetriju između supružnika, čime se održavaju rodno segregirane sfere i tradicionalni rodni odnosi. Kasniji ulazak u brak i roditeljstvo povezan je sa većim balansom u raspodeli obaveza između supružnika, jednim delom zbog produženog obrazovanja, a jednim delom zbog akumuliranog partnerskog i životnog iskustva. Na sličan zaključak ukazuje i to što žene koje kasnije uđu na tržište rada i kasnije postanu majke imaju manje asimetrične odnose u privatnoj sferi. Tranzicije koje uključuju razvod žene istovremeno podrazumevaju i veoma asimetrične odnose između supružnika, posebno dok je najmlađe dete predškolskog uzrasta. Konačno, značajan broj navedenih efekata nestaje kada se u modele uključe ostali indikatori povezani sa raspodelom poslova u privatnoj sferi. S obzirom na to da jedan broj efekata tranzicija nestaje uvođenjem dodatnih indikatora, može se zaključiti da je odnos „pređenog puta” u bliskoj vezi kako sa korišćenim indikatorima poslovne sfere i resursa, tako i sa indikatorima kojima smo merili podelu obaveza u privatnoj sferi, te da, bilo direktno (u manjoj meri), bilo združeno sa navedenim indikatorima (u većoj meri), utiče na raspodelu obaveza između supružnika.

Ukoliko se vratimo na teoriju akumulacije nejednakosti tokom životnog toka (Ferraro, Shippee, Shafer, 2009), koja ukazuje na to da životne putanje predstavljaju i posledicu društvenih struktura i strukturu budućih mogućnosti, dosadašnja analiza pruža nekoliko značajnih uvida. Putanje muškaraca ne generišu posebne rizike u odnosu na tržište rada, dok način na koji su žene prošle kroz sve tranzicije može da im značajno ograniči (redovno) zaposlenje. Kada je reč o privatnoj sferi, raniji završetak obrazovanja i raniji ulazak na tržište rada dovodi do ranijeg braka i majčinstva kod žena, što je neretko povezano sa višim stepenom asimetrije između supružnika. Muškarci koji kasnije izađu na tržište rada češće pokazuju egalitarnije tendencije, što može biti rezultat obrazovanja, ali i resursa koje poseduju. Dodatno, iskustvo života u proširenom domaćinstvu, iako dovodi do smanjenog angažmana oba supružnika, istovremeno povećava stepen asimetrije između njih, te samo prošireno domaćinstvo predstavlja okvir reprodukcije rodno odvojenih sfera. Za žene, iskustvo razvoda dovodi do još višeg angažmana i veće asimetrije, dok kod muškaraca ovo iskustvo znači niži stepen asimetrije u odnosu sa svojom novom suprugom.

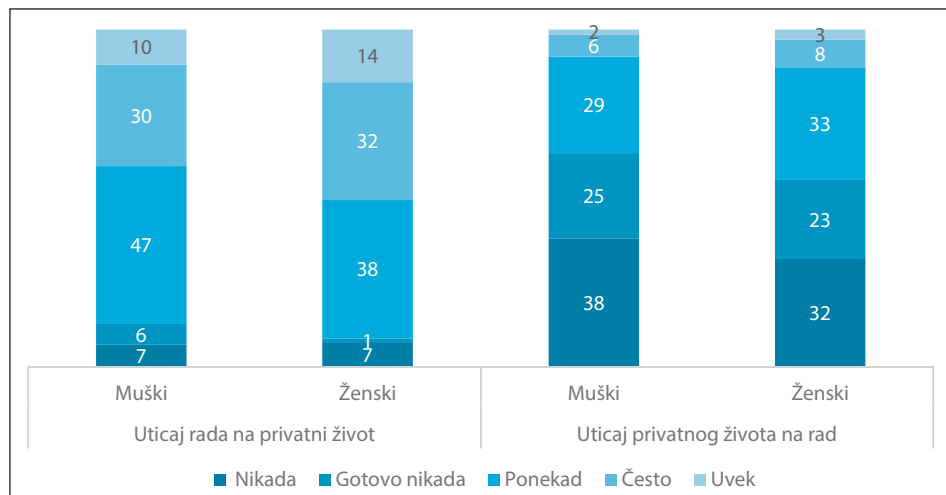
Konflikt rada i privatnog života

U ovom poglavlju bavićemo se subjektivnom procenom konflikta između sfere rada i privatnog života. Kao što smo naveli u metodološkom delu rada, koristićemo dva pokazatelja međusobnog uticaja dva domena: 1. u kojoj meri se ispitanici osećaju umorno nakon posla da se posvete svim stvarima koje bi želeli da rade kod kuće i 2. u kojoj meri ih porodične obaveze sprečavaju da se posvete poslovnim obavezama u onoj meri u kojoj je to potrebno. Prvim indikatorom meri se stepen negativnog efekta posla na privatni domen, a drugim stepen negativnog efekta privatnih obaveza na poslovnu sferu, kroz petostepenu skalu od „nikada” do „uvek”, koja je svedena na raspon od 0 do 1.

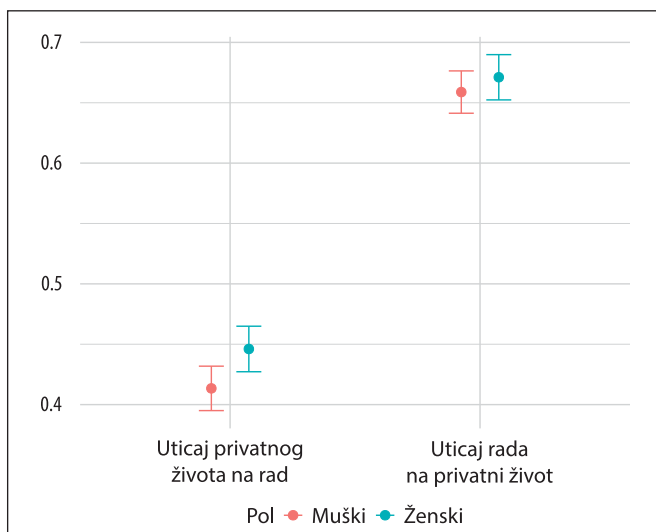
Grafikoni 11.1 i 11.2 pokazuju da je stepen negativnog uticaja posla na privatni život daleko izraženiji nego obrnuto. Ukoliko posmatramo ceo uzorak, većina i muškaraca i žena oseća da ih posao ometa, u nekoj meri, da se posvete privatnim obavezama i uživanjima. Svaki deseti muškarac (11%) kaže da je to redovna pojava, gotovo trećina (31%) navodi da je to česta pojava, dok nešto manje od polovine navodi da se to dešava ponekad. Slična je distribucija i među ženama, gde svaka sedma (14%) ispitanica kaže da je to redovna pojava, dok dodatna trećina (32%) navodi da se to dešava često. Analize pokazuju da ne postoje statistički značajne razlike između muškaraca i žena u ovom pogledu. Privatni život u mnogo manjoj meri opterećuje poslovne obaveze, pa tako dve trećine (64%) muškaraca navode da se to (gotovo) nikada ne dešava, dok svega 7% navodi da je to česta ili redovna pojava. Među ženama je ovaj konflikt nešto izraženiji, pa tako svaka deseta žena (11%) navodi da je to česta ili redovna pojava, oko trećine (34%) da se dešava ponekad, dok 55% navodi da se ne dešava

(gotovo) nikada. Iako male, razlike između muškaraca i žena u ovom pogledu su statistički značajne, ukazujući na to da je stepen uticaja privatnog života na posao izraženiji među ženama nego među muškarcima.³²

Grafikoni 11.1: Stepen konflikta između dva domena: distribucija u %

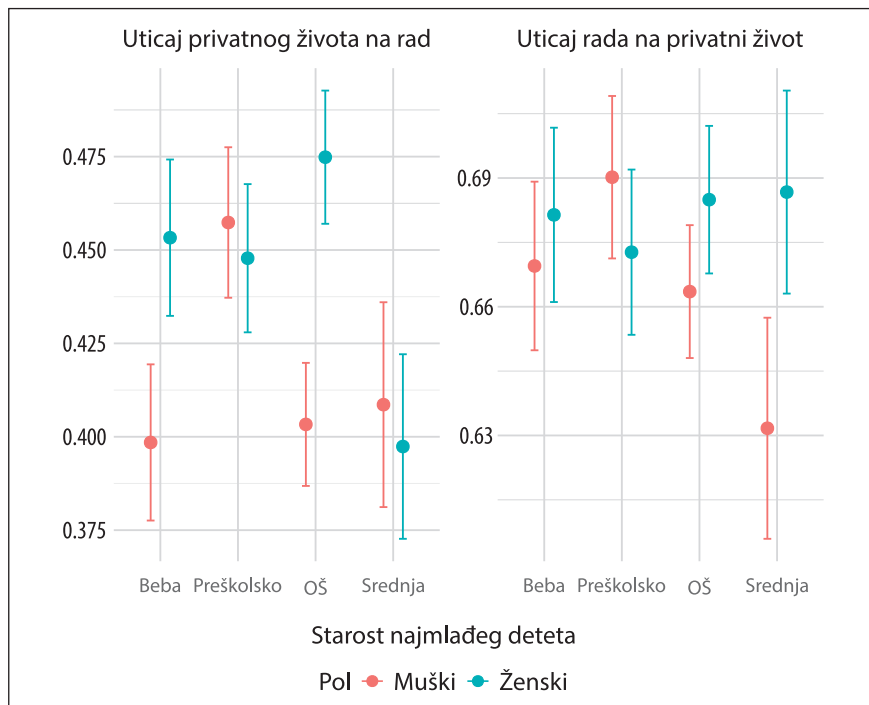

Grafikoni 11.2 Stepen konflikta između dva domena: prosečne vrednosti

³² Razlike su statistički značajne merene t-testom ($t\text{-test}=2.70, p<.01$. Cohen's $d = -0.18$ ukazuje na veoma male razlike).

Grafikon 11.3: Stepen konflikta između dva domena
prema polu i fazama roditeljske tranzicije

Ni uticaj poslovne na privatnu, ni uticaj privatne na poslovnu sferu nije statistički značajno različit između muškaraca i žena dok je dete predškolskog uzrasta, ali postaju značajni kada je dete školskog uzrasta. Iako su razlike male, muškarci u proseku izražavaju nešto niži negativan uticaj posla na privatni domen i niži uticaj privatnog na poslovni domen u odnosu na žene. Ovi rezultati upućuju na to da rodne razlike u stepenu subjektivnog osećaja konflikta posla i privatnog života nastaju sa odrastanjem dece, tako što žene osećaju nešto viši pritisak iz obe sfere.

Kod muškaraca se marginalno razlikuje stepen negativnih efekata koje posao donosi privatnom životu između faza kada je najmlađe dete predškolskog uzrasta i kada je srednjoškolskog uzrasta, tako što je konflikt izraženiji među muškarcima koji su u prvoj, a značajno manji u potonjoj fazi.³³ Grafikon 11.3 pokazuje da kod muškaraca dolazi do izvesnog rasta konflikta iz sfere rada između faze „beba” i „predškolskog” deteta, da bi potom došlo do pada sa odmicanjem roditeljskog ciklusa. Među ženama su varijacije veoma male i nisu statistički značajne, što ukazuje da posao

33 Razlike su statistički značajne na nivou od $p=.06$.

na njih utiče na sličan način bez obzira na uzrast njihove dece. Posmatrajući drugi smer konflikta – uticaj privatnog života na rad – prepoznamo da muškarci nešto češće izražavaju postojanje konflikta ukoliko im je najmlađe dete predškolskog uzrasta.³⁴ Kod žena je konflikt nešto manje izražen ukoliko su im deca u uzrastu srednje škole.³⁵ Dalje, razlike postoje i između muškaraca i žena. Žene su pod mnogo većim pritiskom privatnog života dok su im deca u osnovnoj školi. U svim ostalim fazama ne postoje statistički značajne razlike između muškaraca i žena, što ukazuje da je period kada dete pođe u školu posebno intenzivan za majke i da se ovaj konflikt seli iz sfere doma u sferu rada.

U nastavku ćemo prikazati odnos između navedenih zavisnih varijabli (konflikti $R \rightarrow P$ i $P \rightarrow R$) i indikatora privatnog i poslovnog domena. Najpre ćemo analizirati samo direktne (neposredovane) veze između pojedinačnih indikatora. Tabele (D.1–D.3), u kojima se nalaze rezultati statističkih analiza predstavljenih u nastavku, nalaze se u aneksu.

Uticaj rada na privatni život $R \rightarrow P$

Domen – posao

Radni status. Kako bismo analizirali konflikt ove dve sfere, napravili smo niz modela u kojima smo kao zavisnu varijablu koristili stepen konflikta poslovnog na privatni život i, kao i ranije, koristili statističku tehniku prediktivnih margina kako bismo uporedili grupe. Kada smo analizirali radni status muškarca, on je pokazao jasnu povezanost sa stepenom pritiska koji on trpi na poslu, zbog čega ne može na adekvatan način da se posveti privatnom domenu. Muškarci izražavaju viši stepen konflikta ove dve sfere usled obaveza na poslu onda kada rade povremene poslove, u poređenju sa muškarcima koji imaju ugovore za stalno, u periodu kada im je najmlađe dete školskog uzrasta. Ova veza nije prisutna u periodu kada je najmlađe dete u porodici staro do šest godina, ali kako deca odrastaju, muškarci koji rade sa ugovorima na određeno vreme izražavaju viši stepen opterećenja. Jedno od objašnjenja može biti da, dok je dete predškolskog uzrasta, najveći deo obaveza ne samo da preuzima majka, već se i ne očekuje da se oni (očevi) uključuju u velikoj meri. Kako deca odrastaju, i kako se sa nege prelazi na brigu, u kojoj i očevi imaju svoju značajnu ulogu, oni počinju da osećaju pritisak koji dolazi iz poslovne sfere jer ne uspevaju da na adekvatan način obave sve roditeljske obaveze i obaveze oko kuće. Kao

34 Razlike su statistički značajne u odnosu na „beba” $p < .005$ i „osnovna škola” $p = .055$, dok nije značajna u odnosu na „srednja škola”.

35 Razlike su statistički značajne u odnosu na uzrast „beba” $p < .05$, „osnovna škola” $p < .01$, „predškolsko” $p < .05$.

što smo videli u uvodnim poglavljima, muškarci su značajno više uključeni u aktivnosti brige, te odrastanje deteta i novi zahtevi u roditeljstvu mogu biti ključni uzrok zbog kojeg posao, sa svojim zahtevima, počinje da se doživljava kao ograničavajući. Među ženama, veza između rada i ovog tipa konflikta nije uočena. Bez obzira na to da li rade sa ugovorima za stalno, na određeno vreme ili povremeno, žene na gotovo istom nivou doživljavaju negativan uticaj posla na privatnu sferu života.

Organizacija rada. I kod muškaraca i kod žena stepen (ne)predvidivosti rada povezan je sa stepenom osećanja konflikta između dve sfere, i to tokom obe roditeljske faze. I kada je dete predškolskog uzrasta, i kako ono odrasta, ukoliko dolazi do povećanja nepredvidivosti rada, raste i stepen osećaja da posao predstavlja smetnju adekvatnom uključivanju u privatnu sferu. Posmatrajući pojedinačne indikatore nepredvidivosti rada, među muškarcima svi pokazuju značajne veze, i u periodu kada je najmlađe dete predškolskog, i kada je školskog uzrasta. Kod žena, kada je dete predškolskog uzrasta, ne postoji jedino veza sa nepredvidljivošću koja dolazi od kratkih rokova u kojima doznaju za promenu smene ili potrebu da rade prekovremeno, dok u periodu kada je dete školskog uzrasta veza ne postoji sa učestalošću rada u noćnim smenama.

Onda kada organizacija rada uključuje mogućnost fleksibilnih radnih aranžmana – u vidu kliznog radnog vremena, rada od kuće ili preraspodele radne satnice – stepen konflikta koji zaposleni osećaju iz poslovne sfere niži je u poređenju sa onima koji nemaju takve mogućnosti na svom radnom mestu, i kod muškaraca i kod žena. Među muškarcima veza između fleksibilnosti rada i osećaja konflikta prisutna je u obe faze roditeljske tranzicije. Kod žena je ova veza prisutna samo u periodu kada je dete predškolskog uzrasta. U periodu dok su deca predškolskog uzrasta, fleksibilno radno vreme kod žena značajno smanjuje konflikt koji je prouzrokovao zahtevima posla, ali sa odrastanjem dece, organizacija rada više ne igra značajnu ulogu u smanjenju pritiska koji žene mogu osećati iz sfere rada.

Klasa i obrazovanje. Samo je klasni položaj muškarca povezan sa ovim smerom konflikta između poslovnog i privatnog, i to tako što stručnjaci i rukovodioci nešto manje osećaju konflikt u poređenju sa radnicima u periodu dok je dete predškolskog uzrasta, iako je ova veza statistički marginalno značajna. Kod žena ne postoje razlike prema klasnom položaju, što nam govori da, bez obzira na mesto u klasnoj hijerarhiji, žene osećaju sličan stepen opterećenja posla. Obrazovanje ispitanika takođe pokazuje izvesne veze sa osećajem konflikta između dve sfere. Među ženama, one koje imaju završenu srednju školu osećaju viši stepen konflikta u odnosu na one sa fakultetom, kada im je najmlađe dete školskog uzrasta.

Prihodi. Prihodi muškaraca nisu povezani sa osećajem konflikta između ove dve sfere. Kod žena ova veza ne postoji dok je dete predškolskog uzrasta, ali u periodu kada je najmlađe dete školskog uzrasta, sa rastom apsolutnih prihoda žene opada osećaj konflikta.

Značaj resursa supružnika. Subjektivna procena nivoa konflikta, i kod muškaraca i kod žena, pokazuje vezu sa radnim statusom supružnika. I kod muškaraca i kod žena primećeno je da, ukoliko im supružnici ne rade, subjektivna procena stepena konflikta biva viša. Ovaj efekat prisutan je kod majki i očeva školske dece, a posebno je izražen među ženama. Situacije u kojima samo jedan supružnik radi češće se javljaju među niže obrazovanim i među radničkom klasom, što sa sobom nosi manje predvide i slabije plaćene aranžmane, te više izazova koje sfera rada proizvodi. Osećaj konflikta kod muškaraca povezan je sa visinom prihoda njihove supruge i sa relativnim učešćem supruge u ukupnom budžetu. Što su prihodi supruge viši, osećaj konflikta je niži i obrnuto, što ukazuje na to da prihodi supruge redukuju osećaj konflikta kod muškaraca. Na nivou celog uzorka pojavljuje se i veza sa relativnim učešćem prihoda supruge, tako da sa rastom učešća supruge u zajedničkom budžetu opada konflikt koji muškarci osećaju. Na sličan način povezan je konflikt i kod žena sa prihodima supruge: što su prihodi supruge viši, osećaj konflikta je niži.

Domen – privatni

Kod muškaraca je ovaj osećaj povezan sa stepenom učestvovanja u aktivnostima nege deteta predškolskog uzrasta, i to tako što sa povećanjem učestvovanja u aktivnostima nege opada stepen osećaja konflikta, i obrnuto – sa opadanjem učestvovanja u aktivnostima nege raste osećaj da posao ometa mogućnost da se u dovoljnoj meri posvete privatnom domenu. Dalje, subjektivni osećaj konflikta raste sa rastom asimetrije između supružnika u raspodeli aktivnosti nege dece. Iste efekte pokazuju i stepen uključenosti muškaraca u kućne poslove, kao i ukupan indeks uključenosti muškaraca u privatni domen u periodu dok je dete predškolskog uzrasta. Sa rastom stepena uključenosti u kućne poslove opada osećaj konflikta između dve sfere, i obrnuto – sa opadanjem uključenosti raste stepen osećaja konflikta. Kod muškaraca, dalje, raste osećaj konflikta sa rastom uključenosti njihovih supruge, ali i sa povećanjem stepena asimetrije u podeli kućnih poslova između supružnika. Dakle, onda kada su sami niže uključeni i kada je asimetrija u odnosu na suprugu veća, postoji i viši stepen osećaja konflikta. Na isti način je povezan i stepen ukupne uključenosti muškaraca u privatnu sferu dok je dete predškolskog uzrasta. U periodu kada je dete školskog uzrasta, samo nejednakost učestvovanja u

brizi o detetu pokazuje izvesne veze sa osećajem konflikta kod muškaraca, jer sa rastom asimetrije između supružnika raste i osećaj da se posao previše meša u privatni domen.

Ovi rezultati nam pružaju mogućnost za dva načina objašnjenja. Najpre, upravo zato što im poslovne obaveze ne dozvoljavaju da se posvete deci u meri u kojoj bi želeli, muškarci to i ne čine, što kod njih proizvodi osećaj konflikta koji stvara poslovna sfera. Smanjeno učešće muškaraca u nezi i kućnim poslovima pokazatelj je da im posao ne ostavlja dovoljno prostora da se tim obavezama posvete. Dodatno objašnjenje podrazumeva da kod onih muškaraca koji su nisko uključeni u privatnu sferu postoji veći jaz između onoga što supruga očekuje od njih i mere u kojoj su oni realno uključeni. Tako rodna asimetrija dovodi do nezadovoljstva unutar para i internalizacije tog nezadovoljstva kod muškaraca usled nemogućnosti da ispune ono što se od njih očekuje. Kod žena, stepen uključenosti ni u jedan oblik rada u privatnom domenu nije povezan sa osećajem da im posao ometa privatni život, što ukazuje na jasne rodne obrasce podele sfera. Osećaj da se posao meša u privatni život kod muškaraca zavisi od stepena aktivnosti ili mogućnosti da se angažuju oko dece i kućnih poslova. Kod žena, ovaj osećaj nije posredovan stepenom angažmana u domaćinstvu. Ovi nalazi su značajni i zato što ukazuju da, kako deca odrastaju i ulaze u školski sistem, realna raspodela poslova u domaćinstvu više uopšte ne utiče na subjektivni osećaj konflikta između poslovnog i privatnog domena.

I kod muškaraca i kod žena viši je osećaj konflikta ukoliko između njih postoje nesuglasice oko raspodele kućnih poslova u periodu kada je najmlađe dete predškolskog uzrasta. U istoj roditeljskoj fazi kod muškaraca je prisutan viši osećaj konflikta i ukoliko postoje nesuglasice oko načina odgajanja dece (koje mogu uključivati i nivo uključenosti svakog roditelja pojedinačno), dok se kod žena ova povezanost javlja u periodu kada je dete školskog uzrasta. Kod muškaraca je i veza između stepena intimnosti i osećaja konflikta prisutna u periodu kada je dete predškolskog uzrasta, kao i kod žena. Naime, kod oba roditelja, stepen osećaja konflikta opada ukoliko raste stepen intimnosti između njih. Kao i kod podele poslova u privatnom domenu, i ovi rezultati ukazuju na rodne obrasce povezane sa različitim roditeljskim fazama. Supružnički odnosi, stepen slaganja i konflikti imaju različite efekte na osećaj konflikta koji posao proizvodi – u zavisnosti od roditeljske faze – kod muškaraca i žena. Dok je dete predškolskog uzrasta, kvalitet supružničkih odnosa i stepen slaganja značajniji su ženama, jer ublažavaju negativne efekte posla. Kako dete odrasta, kvalitet supružničkih odnosa postaje bitniji muškarcima, s obzirom na to da je to period kada su oni u većoj meri uključeni u život dece i privatni domen uopšte.

Kod muškaraca je osećaj konflikta prisutniji ukoliko pomažu svojim ili supruginim roditeljima oko svakodnevnih aktivnosti održavanja domaćinstva, i to samo u periodu dok je dete predškolskog uzrasta. Kod žena ova veza nije prisutna. Takođe, bez obzira na to da li imaju pomoć roditelja oko dece ili kućnih poslova ili ne, stepen osećaja konflikta ostaje na istom nivou. Vrednosti su povezane sa osećajem konflikta samo kod muškaraca i to tokom celog perioda odrastanja dece. Što su patrijarhalniji, muškarci u većoj meri osećaju da im posao onemogućava da se adekvatno posvete porodičnim obavezama.

Uticaj privatnog života na posao $P \rightarrow R$

Domen – privatni

Među ženama raste osećaj da im privatne obaveze otežavaju da se u adekvatnoj meri posvete poslovnim obavezama sa rastom uključenosti u negu deteta predškolskog uzrasta. S druge strane, kod muškaraca ovaj osećaj raste samo u onim slučajevima kada se asimetrija u podeli nege oko dece povećava u korist žena. Ovaj nalaz je zanimljiv jer, što je više obaveza oko dece predškolskog uzrasta na ženi, a manje na muškarcu, muškarci više osećaju da im porodične obaveze smetaju da se adekvatno posvete poslu. Istovremeno, stepen učestvovanja u nezi dece, ni muškarca ni njegove supruge, nije povezan sa osećajem ovog konflikta među muškarcima. Nijedan drugi indikator podele obaveza u privatnom domenu – briga o deci, obavljanje kućnih poslova tokom obe roditeljske faze – kao ni indeksi ukupnog opterećenja u privatnom domenu, ne pokazuju veze sa osećajem da privatna sfera (negativno) utiče na poslovnu, ni kod muškaraca ni kod žena.

Ali, iako realno opterećenje u privatnom domenu nije u velikoj meri povezano sa stepenom konflikta, odnos između partnera koji uključuje i nesuglasice oko načina odgajanja dece i kućnih poslova jeste. Kod žena, sa učestalijim nesuglasticama sa suprugom oko kućnih poslova, raste i osećaj da privatna sfera negativno utiče na poslovnu, i to tokom cele roditeljske tranzicije. Kod muškaraca ova veza postoji samo kada je dete školskog uzrasta. Isti je smer i odnosa između nesuglasica oko odgajanja dece i osećaja konflikta, s tim što kod muškaraca, sa rastom nesuglasica, raste i osećaj konflikta i kada je dete predškolskog i kada je školskog uzrasta, dok kod žena ova veza postoji samo kada je dete predškolskog uzrasta. Stepenn intimnosti između supružnika povezan je samo sa osećajem konflikta kod muškaraca, i to u periodu kada je dete školskog uzrasta, tako što sa rastom intimnosti između supružnika opada osećaj konflikta između dve sfere.

Što su muškarci patrijarhalniji, osećaj konflikta je izraženiji, ali samo u periodu kada je najmlađe dete školskog uzrasta. Veza između vrednosti

i osećaja konflikta kod žena nije prisutna, što nam ukazuje da, bez obzira na to u kojoj meri su žene patrijarhalne ili imaju stavove rodne ravnopravnosti, stepen osećaja da porodična sfera utiče na poslovnu ostaje na sličnom nivou.

I rezultati ovih analiza nam pokazuju da muškarcima odnosi u privatnoj sferi utiču na osećaj konflikta porodice na rad u periodu kada je dete školskog uzrasta. Kod žena je ova veza izraženija u periodu kada je dete predškolskog uzrasta, što ponovo ukazuje na rodno specifične zahteve koje roditeljstvo nosi sa sobom.

Onda kada imaju podršku svojih roditelja oko dece, muškarci osećaju viši stepen konflikta između porodice i posla u obe roditeljske faze. Oni osećaju i viši stepen konflikta ukoliko im roditelji pomažu oko kućnih poslova kada je najmlađe dete školskog uzrasta. Iako bi se očekivalo da je konflikt niži onda kada postoji podrška roditelja, ovde je situacija obrnuta. Moguće je da se roditelji i neformalne mreže aktiviraju upravo zato što konflikt postoji i što je muškarcima teško da usklade porodične i poslovne obaveze. Kod žena ova veza nije prisutna, pa bez obzira na to da li postoji ili ne postoji podrška roditelja oko dece i kuće, osećaj konflikta ostaje na sličnom nivou. Dodatno, ni to da li pomažu svojim roditeljima oko kućnih poslova nije povezano sa ovim konfliktom ni kod muškaraca ni kod žena.

Domen – poslovni

Radni status. Radni status muškarca povezan je sa ovim tipom konflikta tako što ga nešto više osećaju muškarci koji rade na određeno vreme ili obavljaju povremene ili sezonske poslove, u odnosu na one koji su zaposleni za stalno, ali samo u periodu kada je najmlađe dete školskog uzrasta. Među majkama postoji nešto drugačiji obrazac: kada je dete predškolskog uzrasta, značajno veći pritisak privatne na poslovnu sferu osećaju žene koje rade povremene ili sezonske poslove u odnosu na žene koje rade sa ugovorima za stalno. Kada je najmlađe dete školskog uzrasta, žene koje rade sezonske ili privremene poslove osećaju viši stepen opterećenja u poređenju i sa ženama koje rade za stalno i sa onima koje imaju ugovore na određeno vreme.

Radni status supružnika. Muškarci čije su supruge zaposlene sa ugovorima za stalno osećaju niži nivo konflikta u odnosu na one čije supruge rade na određeno vreme, na nivou celog uzorka, dok veze nisu izražene ni u jednoj fazi roditeljske tranzicije. Radni status para nije povezan sa ovim konfliktom kod muškaraca. Kod žena je ovaj osećaj konflikta još manje zavisao kako od radnog statusa supruga, tako i od raspodele radnih aranžmana u paru. Dakle, bez obzira na to da li oba supružnika rade, ili muškarac radi a njegova supruga ne radi, (ili je obrnuto) stepen osećaja konflikta, i kod muškaraca i kod žena, ostaje manje-više isti.

Organizacija rada. I kod majki i kod očeva (ne)predvidivost posla povezana je sa osećajem da privatne obaveze ometaju adekvatno obavljanje posla, ali na nešto drugačije načine. Kod žena je nepredvidivost posla konstantno povezana sa osećajem konflikta i kada je dete predškolskog i kada je školskog uzrasta, dok je kod muškaraca prisutna samo kada je dete školskog uzrasta. Posmatrajući sve indikatore nepredvidivosti rada, među muškarcima rad vikendom i situacije u kojima u kratkom roku saznaju za promenu radnog vremena povećavaju osećaj konflikta između dve sfere, ali samo kada je dete predškolskog uzrasta. Kada je dete školskog uzrasta, ne postoji povezanost ni sa jednim pojedinačnim indikatorom nepredvidivosti rada. Analiza posebnih indikatora među ženama pokazuje da, dok je dete predškolskog uzrasta, postoji povezanost rada vikendom i prekovremenog rada sa osećajem konflikta, a kada je dete školskog uzrasta, samo prekovremeni rad je povezan sa osećajem da porodične obaveze ometaju poslovne.

Mogućnost fleksibilne organizacije rada takođe je povezana sa konfliktom između dve sfere, ali na dijametralno suprotne načine kod muškaraca i žena. I kod muškaraca i kod žena ova veza postoji samo u periodu dok je dete predškolskog uzrasta, ali tako da mogućnost fleksibilnog rada kod žena dovodi do smanjenja osećaja konflikta, dok kod muškaraca povećava osećaj konflikta između privatnog i poslovnog sveta. Način organizacije rada može da bude „dvosekli mač” – samim tim što postoji može da olakša usklađivanje dve sfere, ali i da poveća pritisak i konflikt, u zavisnosti od rodnih očekivanja i mogućnosti.

Klasa i obrazovanje. Ni klasni položaj muškarca ni klasni položaj žene nisu sistematski povezani sa ovim konfliktom. Obrazovanje ispitanika pokazuje izvesne veze, i to ponovo na prilično različite načine među muškarcima i ženama. Muškarci sa osnovnim obrazovanjem osećaju viši nivo konflikta u poređenju sa onima koji imaju srednju školu ili fakultet kada je dete školskog uzrasta, dok je kod žena situacija ista, ali samo u periodu dok je dete predškolskog uzrasta. Žene sa osnovnim obrazovanjem imaju viši osećaj da privatna sfera opterećuje poslovnu, u odnosu na žene sa srednjim obrazovanjem i fakultetom, dok je najmlađe dete u porodici predškolskog uzrasta.

Prihodi. Ni prihodi muškarca, ni prihodi žene nisu direktno povezani sa osećajem konflikta između ove dve sfere. Ali, među ženama opada osećaj konflikta ove dve sfere sa rastom učešća njenih prihoda u ukupnom budžetu.

Integralni modeli

Kako bismo analizirali konflikte između dve sfere i izdvojili ključne prediktore, napravili smo po dva regresiona modela za svaku zavisnu varijablu. U prvom modelu uključili smo varijable ključnog domena (na

primer, za uticaj rada na privatni život, ključni domen je poslovni), a u drugom koraku dodali smo indikatore i drugog domena. Na taj način želeli smo da utvrdimo koji među indikatorima ključnog domena imaju direktne efekte, a zatim i koji zadržavaju značajne efekte u celom modelu na sam konflikt. S obzirom na to da smo u deskriptivnom delu analize prepoznali veze sa indikatorima koji značajno koreliraju (ili su kao indeksi sastavljeni od istih varijabli), napravili smo dodatne modele u kojima smo testirali i njihov značaj. Tako smo testirali značaj svih oblika uključenosti u privatni domen supružnika i stepen razlika između njih. Kako bismo prepoznali promene u stepenu konflikta tokom različitih roditeljskih faza, formirali smo modele koji su uključivali ceo uzorak (i kada je dete predškolskog i školskog uzrasta) i fokusirali se na interakcije sa teorijski zanimljivim indikatorima.³⁶

Uticaj rada na privatnu sferu $R \rightarrow P$

Roditeljska faza – dete predškolskog uzrasta. Analiza modela (Model I) u koji su uključeni indikatori samo poslovne sfere pokazuje da, dok je dete predškolskog uzrasta, samo jedan prediktor osećaja konflikta koji proizvodi poslovni domen među muškarcima ima statistički značajan efekat – nepredvidivost rada. Što su im poslovi nepredvidljiviji, to je i stepen osećaja konflikta viši. Kada su u regresione modele uvedeni posebni indikatori pokazalo se da prekovremeni rad ($B = 0.03, p < .1$), rad u noćnim smenama ($B = 0.05, p < .001$) i obaveštavanje u kratkim rokovima da moraju da rade prekovremeno ili menjaju smene ($B = 0.04, p < .01$) imaju jake veze sa ovim osećajem. Kada su uvedeni indikatori privatnog domena (Model II), još jedan indikator poslovnog domena dostigao je (marginalnu) statističku značajnost – radni status. Ukoliko obavljaju povremene i sezonske poslove, osećaj konflikta je viši nego kada rade sa ugovorima za stalno. Od indikatora privatne sfere, pokazalo se da je podrška roditelja oko kućnih poslova povezana sa povećanjem osećaja konflikta. Što su roditelji više uključeni, to je viši stepen osećaja konflikta, i kao što je ukazano i u deskriptivnom delu studije, moguće je da se roditelji uključuju upravo onda kada muškarci ne mogu da usklade poslovne i privatne obaveze. Dalje, nega dece i podela kućnih poslova sistematski su povezane sa osećajem konflikta u ovoj sferi. Što su oni sami manje uključeni ($B = -0.2, p < .05$), što su njihove supruge više uključene ($B = 0.3, p < .05$), i što je stepen asimetrije u podeli nege oko dece veći ($B = 0.18, p < .05$), to više raste stepen

36 U modelima su korišćeni svi standardni indikatori oba domena s tim što je kao indikator privatnog domena korišćen stepen uključenosti u kućni rad, s obzirom da je on pokazao izvesne veze sa zavisnim varijablama i da je kao indikator merio stepen uključenosti tokom svih roditeljskih faza.

osećaja konflikta. Konačno, sa rastom nejednakosti u podeli kućnih poslova između supružnika raste i osećaj konflikta koji muškarci doživljavaju ($B = 0.1, p > .05$).

Kod žena, statistički značajni prediktori u okviru poslovnog domena su stepen nepredvidivosti rada i fleksibilnost radnih aranžmana (Model V). Što je viši stepen nepredvidivosti rada, viši je i osećaj da poslovna sfera smeta privatnoj. Analiza pojedinačnih indikatora nestandardnih oblika rada pokazuje da osećaj konflikta povećavaju prekovremeni rad ($B = 0.06, p > .01$), rad vikendom ($B = 0.04, p > .01$) i kratki rokovi u kojima doznaju o satnici rada ($B = 0.03, p > .05$). Rad u noćnim smena-ma nije direktno povezan sa ovim konfliktom, ali je to i oblik nestandardnog rada koji je najmanje zastupljen među ženama u periodu dok su im deca predškolskog uzrasta. Od indikatora privatnog domena, stepen uključenosti u privatnu sferu i stepen intimnosti pokazuju veze sa osećajem konflikta između dve sfere kod žena (Model VI). Što su više žene uključene u privatnu sferu osećaj konflikta je viši. Takođe, što su muškarci više uključeni u privatnu sferu – a analiza pojedinačnih indikatora pokazuje da je uticaj uključenosti u negu statistički značajan ($B = 0.17, p < .05$) – žene osećaju viši konflikt posla na privatnu sferu. Moguće je da, kada žene osećaju ovu vrstu konflikta, to dovodi do višeg nivoa uključenosti njihovih supruga u negu dece. Ukoliko u ovom periodu postoji viši stepen intimnosti između supružnika, žene će nešto manje osećati da im se posao meša u privatni život.

Tabela 11.1: Faktori povezani sa R → P konfliktom – linearna regresija

	Muškarci				Žene			
	Predškolsko dete		Školsko dete		Predškolsko dete		Školsko dete	
	I Model	II model	III Model	IV model	V Model	VI model	VII Model	VIII model
(Intercept)	0.64***	0.58***	0.6***	0.7***	0.43***	0.46	0.61***	0.49***
Na određeno (ref. Za stalno)	0.03	0.03	0.12**	0.11*	0.03	0.04	-0.02	-0.02
Povremeno	0.13	0.13†	0.08	0.05	0.08	0.08	-0.04	-0.04
Prihod žene	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	-0.001*	-0.001†
Godine obrazovanja	-0.01	0.00	0.01	-0.01	0.01	0.01	0.00	0.00
Fleksibilno (ref. Fiksno)	-0.02	-0.02	-0.06*	-0.05	-0.07*	-0.04	0.02	0.01

	Muškarci				Žene			
	Predškolsko dete		Školsko dete		Predškolsko dete		Školsko dete	
	I Model	II model	III Model	IV model	V Model	VI model	VII Model	VIII model
Nepredvidi- vost rada	0.01**	0.01*	0.01**	0.01**	0.02***	0.02***	0.02***	0.02**
Broj dece		0.05*		0.00		0.01		0.07**
Privatno		-0.011		0.11		0.19†		-0.07
Podrška oko kuće		0.08*		0.00		0.01		-0.02
Stepen intimnosti		-0.04		-0.04		-0.11**		0.03
Nesuglasice – kućni poslovi		0.02		0.02		0.02		0.03*
N	148	145	172	159	181	177	180	172
R ² adj.	0.093	0.147	0.121	0.101	0.102	0.164	0.100	0.152

Roditeljska faza – dete školskog uzrasta. Analiza poslovnog domena (III model) nam pokazuje da, kada je dete školskog uzrasta, osećaj da posao produkuje izazove u privatnom domenu muškarci osećaju ukoliko rade sa ugovorima na određeno vreme (u poređenju sa onima koji imaju ugovore za stalno), ukoliko rade sa fiksnim radnim vremenom i sa rastom nepredvidivosti posla. Poslovi sa ugovorima na određeno vreme produkuju značajno više konflikta nego ugovori za stalno. Dalje, onda kada postoje fleksibilni radni aranžmani na poslu, muškarci će imati osećaj da im se posao manje meša u privatni život nego kada rade sa fiksnim radnim vremenom bez posebnih opcija koje omogućavaju da bolje usklade privatne i poslovne obaveze. Što su izloženiji nepredvidivim uslovima – prekovremenom radu ($B = 0.04$, $p < .001$), radu tokom vikenda ($B = 0.02$, $p < .05$) i situacijama kada u kratkim rokovima doznaju da moraju da menjaju smene ili rade prekovremeno ($B = 0.04$, $p < .01$), povećava se i osećaj stepena konflikta između poslovne i privatne sfere. U modelu koji uključuje i indikatore privatnog domena (IV model) svi indikatori poslovnog domena zadržavaju statističku značajnost osim fleksibilnosti rada. Od indikatora privatnog domena samo stepen uključenosti žene u brigu oko dece utiče negativno na stepen koji osećaju muškarci ($B = 0.17$, $p < .05$). Kao i kod ostalih indikatora koji ukazuju na podršku drugih lica, moguće je da usled nemogućnosti da muškarac

odgovori na porodične obaveze usled poslovnih obaveza, njegova supruga obavlja veći deo brige oko dece i da takav aranžman stvara osećaj neusklađenosti i konflikta sfera.

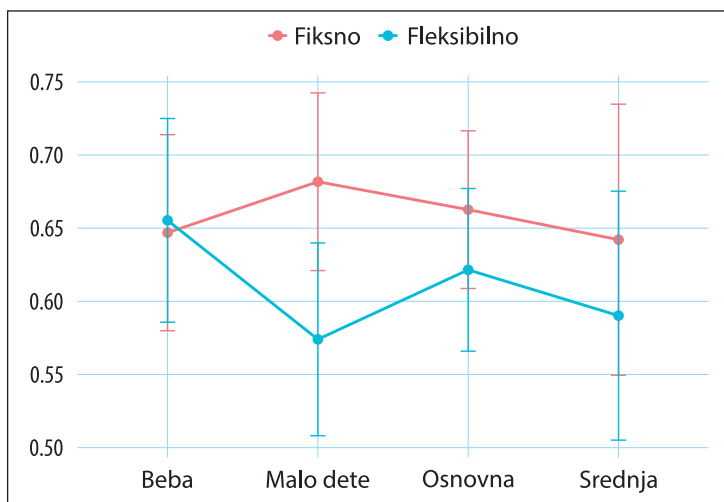
Među ženama, analiza modela poslovnog domena pokazuje da nepredvidivost rada i prihodi imaju veze sa osećajem da poslovna sfera negativno utiče na privatnu (VII model). Sa rastom nepredvidivosti radnih aranžmana raste osećaj konflikta između dve sfere. Analiza efekata pojedinačnih indikatora pokazuje da, kao i kada je dete predškolskog uzrasta, konflikt raste ukoliko češće rade prekovremeno ($B = 0.03$, $p < .05$), vikendom ($B = 0.04$, $p < .001$) ili češće posao podrazumeva da u kratkom roku saznaju da moraju da menjaju satnicu rada ($B = 0.05$, $p < .001$). Ovi efekti ostaju statistički značajni i u kombinovanom modelu (VIII model). Od indikatora privatnog domena, žene osećaju viši stepen konflikta ukoliko im roditelji pomažu oko kućnih poslova, ukazujući da ovaj vid pomoći dolazi onda kada postoji pritisak na poslu.³⁷

Roditeljske faze i interakcije

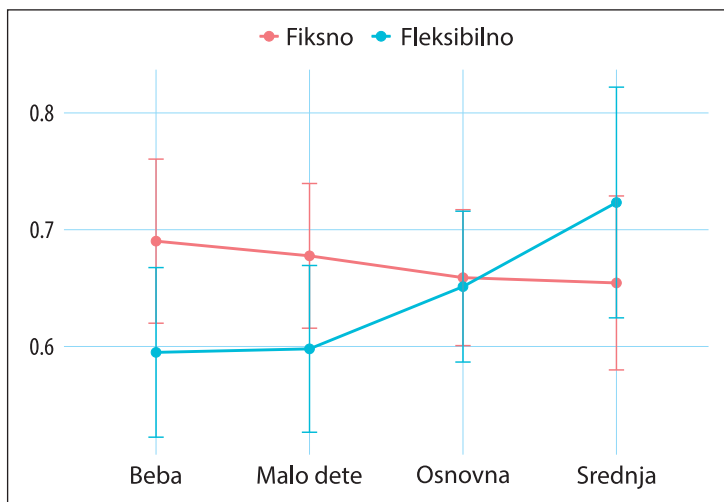
Kako bismo prepoznali efekte kako poslovnog tako i privatnog domena na osećaj konflikta koji proizvodi sfera rada tokom različitih roditeljskih faza, u modele smo dodali interakcije između teorijski zanimljivih varijabli. I kod muškaraca i kod žena postoje interakcije između stepena fleksibilnosti rada i roditeljske faze (grafikoni 11.4–11.5). Kod muškaraca je stepen konflikta dve sfere na istom nivou dok je dete beba, ali oni koji imaju fiksne aranžmane osećaju daleko veći konflikt kada je dete malo u odnosu na one koji imaju mogućnosti fleksibilnih aranžmana. Kako dete raste, ova razlika se smanjuje i nije više statistički značajna. Kod žena, kada je dete beba, veći osećaj konflikta osećaju žene koje imaju fiksne radne aranžmane, da bi se situacija značajno promenila u periodu kada je najmlađe dete u srednjoj školi, kada značajno viši konflikt prijavljuju žene sa fleksibilnim radnim mogućnostima. Dakle, fleksibilni poslovi predstavljaju veoma dobar odgovor za žene u periodu dok je dete predškolskog uzrasta, ali kasnije imaju suprotan efekat.

37 Sa povećanjem broja dece u porodici raste stepen konflikta koji žene osećaju između dve sfere.

Grafikon 11.4: Interakcija fleksibilnosti rada i roditeljske faze na R → P konflikt muškaraca

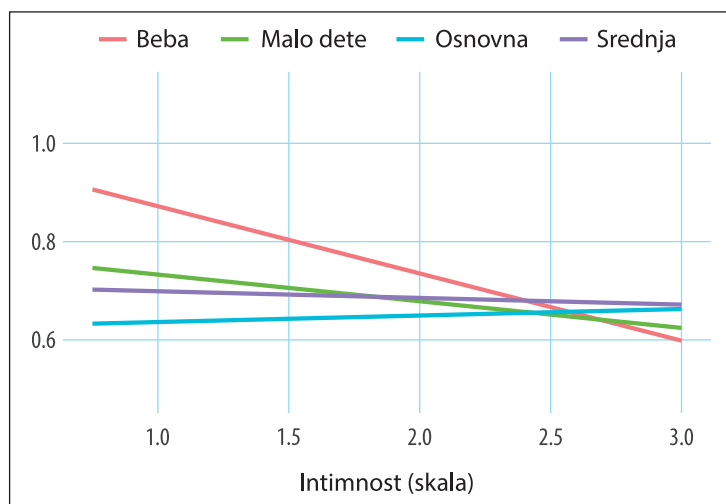
Grafikon 11.5: Interakcija fleksibilnosti rada i roditeljske faze na R → P konflikt žena

Od indikatora privatne sfere, stepen intimnosti pokazuje zanimljive interakcije sa osećajem ovog konflikta kod žena. Sa rastom intimnosti između supružnika, opada osećaj konflikta dve sfere u periodu dok je dete beba (grafikon 11.6). Grafikon nam pokazuje da ova veza nije prisutna u drugim fazama roditeljske tranzicije, ukazujući na značaj koji

kvalitet odnosa između supružnika ima u prvom periodu kada se dete rodi, da ublaži negativne efekte sfere rada.

Grafikon 11.6: Interakcija stepena intimnosti i roditeljske faze na R → P konflikt žena

Uticaj privatne sfere na posao $P \rightarrow R$

Roditeljska faza – dete predškolskog uzrasta. Od indikatora privatnog domena (I model), podrška oko kuće i nesuglasice oko odgajanja deteta sa suprugom pokazuju veze sa konfliktom koji privatna sfera izaziva u obavljanju posla među muškarcima. Ukoliko imaju podršku roditelja oko kućnih poslova, ovaj osećaj je viši, a viši je i sa rastom nesuglasica sa suprugom oko odgajanja dece. Nijedan drugi indikator privatne sfere ne pokazuje veze sa osećajem konflikta. Kada smo uveli i indikatore poslovnog domena (II model), stepen fleksibilnosti rada pokazuje veze sa ovim osećajem konflikta, i to tako što fleksibilnost proizvodi viši stepen konflikta nego fiksno radno vreme. Takođe, sa povećanjem nivoa obrazovanja muškaraca raste osećaj konflikta.

Kod žena, model koji uključuje indikatore privatnog domena (V model) pokazuje da osećaj nesuglasica oko kućnih poslova proizvodi viši osećaj konflikta i da viši stepen uključenosti žena u negu oko dece predškolskog uzrasta ima isti efekat ($B = 0.19, p < .05$). Kada smo u model uveli i indikatore poslovnog domena (VI model), efekat učešća žene u nezi deteta se gubi, ali pored nesuglasica oko odgajanja dece, statističku značajnost dostižu i nesuglasice oko kućnih poslova i vrednosti. Nezadovoljstvo, izraženo konfliktima oko kućnih poslova i odgajanja dece, predstavlja ključni

faktor povezan sa osećajem konflikta kod žena dok je dete predškolskog uzrasta. Dodatno, što su žene patrijarhalnije manje osećaju ovaj konflikt. Od indikatora poslovnog domena, žene koje rade povremene ili sezone poslove osećaju ovaj pritisak mnogo jače od žena koje rade redovne poslove. Dodatno, sa povećanjem nepredvidivosti rada raste i osećaj da obaveze iz privatne sfere smetaju obavljanju poslovnih obaveza, ali opada sa rastom relativnog učešća žene u zajedničkim prihodima.

Tabela 11.2: Faktori povezani sa $P \rightarrow R$ konfliktom – linearna regresija

	Muškarci				Žene			
	Predškolsko dete		Školsko dete		Predškolsko dete		Školsko dete	
	I Model	II model	III Model	IV model	V Model	VI model	VII Model	VIII model
(Intercept)	0.31*	-0.05	0.17	0.02	0.31*	0.19	0.32*	0.13
Broj dece	0.01	0.01	0.03	0.02	0.02	0.02	-0.01	-0.01
Patrijarhalne vrednosti	0.03	0.03	0.05**	0.05**	-0.02	-0.06*	0.02	0.01
Privatno	0.06	0.07	0.05	0.05	0.11	0.06	-0.05	-0.04
Podrška oko dece	0.02	0.02	0.03	0.02	0.01	-0.03	-0.02	-0.01
Podrška oko kuće	0.07†	0.7*	0.04	0.00	-0.02	0.05	0.00	-0.01
Stepen intimnosti	-0.04	-0.06	-0.04	-0.02	-0.01	-0.04	0.01	0.01
Nesuglasice – kućni poslovi	-0.01	0.00	0.01	0.01	0.02	0.03*	0.04*	0.04*
Nesuglasice – odgajanje dece	0.04*	0.04*	0.02	0.01	0.04**	0.05**	0.01	0.02
Na određeno (ref. Za stalno)		-0.07		0.12*		0.05		0.03
Povremeno		-0.08		0.15†		0.34**		-0.04
Učešće žene u prihodima						-0.002*		0.00
Godine obrazovanja		0.02*		0.00		0.01		-0.16
Fleksibilno (ref. Fiksno)		0.07*		0.03		0.07*		0.04
Nepredvidivost rada		0.01†		0.01*		0.02**		0.02**
N	189	186	192	182	228	165	208	159
R ² adj.	.040	0.114	0.103	0.134	0.033	0.200	0.009	0.057

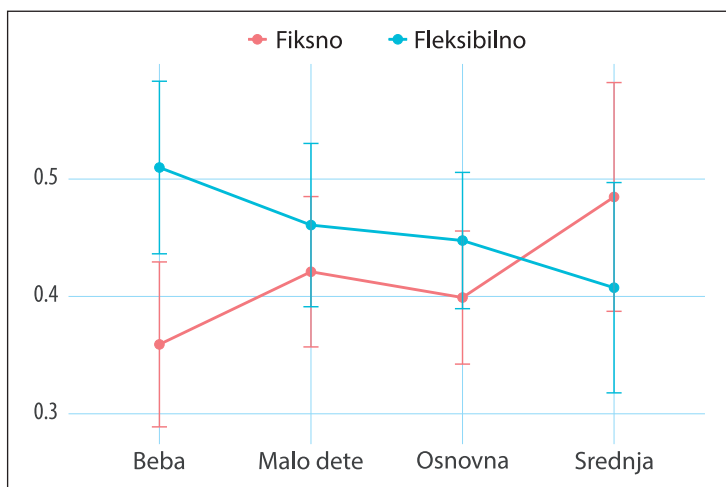
Roditeljska faza – dete školskog uzrasta. U modelu koji uključuje samo indikatore privatnog domena (model III), samo nesuglasice oko odgajanja dece pokazuju (marginalno) statistički značajne veze sa osećajem konflikta kod muškaraca. Istovremeno, vrednosni sistem pokazuje nezavisne efekte, tako što sa rastom patrijarhalnosti raste i osećaj konflikta. U kombinovanom modelu (model IV) vrednosti zadržavaju značajnost ali značajnu povezanost pokazuje i stepen uključenosti žene u negu dece ($B = -0.28, p < .05$). Što su muškarci patrijarhalniji, to u većoj meri osećaju da im se privatna sfera meša u posao, i obrnuto – što su liberalniji, to manje osećaju ovaj konflikt. To ukazuje na veliki značaj shvatanja da li je privatna sfera isključivo ženska ili i muška stvar, za osećaj o tome da li, i koliko, ona negativno utiče na posao. Od indikatora poslovnog domena, radni status i nepredvidivost rada pokazuju veze sa ovim konfliktom. Tako muškarci koji rade sa ugovorima na određeno vreme, koji obavljaju povremene ili sezonske poslove, osećaju da ih obaveze u privatnom domenu ometaju da se adekvatno posvete poslu u većoj meri nego oni muškarci koji rade sa ugovorima za stalno. Sa povećanjem nepredvidivosti koju nosi posao, raste i stepen osećaja konflikta između dve sfere.

Među ženama, jedini indikator iz privatnog domena koji pokazuje vezu sa osećajem konflikta je stepen nesuglasica oko kućnih poslova sa suprugom (VII model). Sa rastom nesuglasica raste i osećaj žene da joj privatna sfera predstavlja smetnju prilikom obavljanja poslovnih obaveza. U kombinovanom modelu (VIII model), značaj nesuglasica ostaje na istom nivou, dok stepen učestvovanja muškaraca u kućnim poslovima dobija na statističkoj značajnosti. Kada se pod kontrolom drže nesuglasice oko kućnog rada, sa povećanjem učešća muškaraca u obavljanju kućnih poslova, žene imaju viši osećaj konflikta dve sfere ($B = 0.46, p < .05$). Ovde vidimo potpuno suprotan smer efekta koji nivo uključenosti u kućni rad proizvodi kod žena u odnosu na muškarce. Dok intenzivnije obavljanje kućnih poslova od strane žena kod njihovih supruga snižava osećaj konflikta, kod žena više obavljanje kućnih poslova od strane njihovih supruga povećava konflikt dve sfere. Ovaj nalaz ukazuje da za jedan broj žena uključivanje muškaraca znači i nemogućnost da one same obavljaju aktivnosti koje se inače smatraju „ženskim” domenom. Od indikatora poslovnog domena, nepredvidivost rada je jedini indikator koji je povezan sa osećajem konflikta. Što je posao koji žene obavljaju manje predvidljiv, to je stepen osećaja konflikta veći.

Roditeljske faze i interakcije

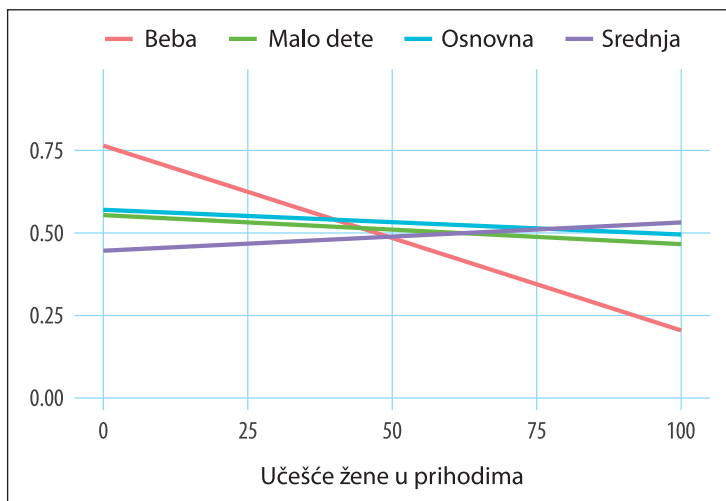
I osećaj da privatna sfera produkuje konflikt poslovnoj pokazuje zanimljive interakcije sa roditeljskim fazama. Najpre, postoje značajne veze sa mogućnostima koje pruža fleksibilnost rada i kod muškaraca (grafikon 11.7). Dok je dete beba, kod muškaraca koji imaju fiksne poslove postoji niži osećaj konflikta nego kod onih koji imaju fleksibilne poslove, ali se sa odrastanjem dece ovaj odnos menja, i kod muškaraca koji imaju decu u srednjoj školi viši konflikt osećaju oni koji rade sa fiksnim nego oni koji imaju mogućnost fleksibilnih radnih aranžmana. Interakcijska veza između fleksibilnosti rada i roditeljske faze nije detektovana kod žena.

Grafikon 11.7: Interakcija fleksibilnosti rada i roditeljske faze na $P \rightarrow R$ konflikt muškaraca

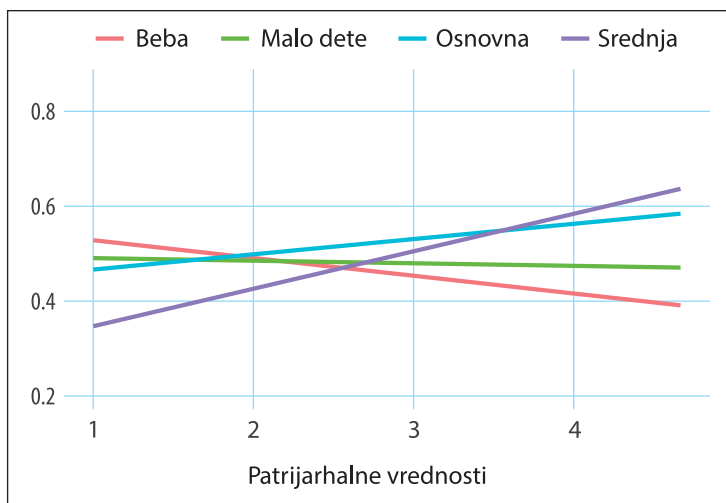

Ni sopstveni, ni prihodi supruge, niti relativno učešće u prihodima nije povezano sa stepenom osećaja konflikta kod muškaraca. Međutim, kod žena nivo prihoda supruge i relativno učešće u zajedničkim prihodima jeste povezano sa roditeljskom fazom i osećajem konflikta dve sfere (grafikon 11.8). U periodu kada je dete beba, sa rastom prihoda muškaraca raste pomalo i osećaj konflikta, dok u periodu kada je najmlađe dete u srednjoj školi rast prihoda supruge je povezan sa smanjenjem osećaja konflikta dve sfere. Ovaj nalaz može upućivati da rast prihoda muškarca vodi rasterećenju jednog dela brige oko odrasle dece (na primer, kroz plaćene i organizovane aktivnosti) i to oba roditelja, što može sniziti pritisak koji domaća sfera ima na majke. Sa povećanjem relativnog učešća žene u zajedničkim prihodima opada osećaj konflikta, ali samo u periodu dok je dete beba. U kasnijim

Grafikon 11.8: Interakcija relativnog učešća u prihodima i roditeljske faze na P → R konflikt žena

Grafikon 11.9: Interakcija vrednosti i roditeljske faze na P → R konflikt žena

fazama roditeljske tranzicije ova veza ne postoji. Relativno učešće u zajedničkim prihodima dok je dete beba može ženi pružiti viši osećaj autonomije prilikom načina raspolaganja resursima i uticati da moć koju osećaju u privatnom domenu smanjuje osećaj konflikta između dve sfere.

Konačno, vrednosti žena pokazuju različite efekte na osećaj konflikta tokom različitih faza roditeljske tranzicije (grafikon 11.9). Kada je dete

beba, sa rastom patrijarhalnosti opada osećaj konflikta, ali zato kada je dete u srednjoj školi, osećaj konflikta raste ukoliko je žena patrijarhalnija. Objašnjenje za ovu vezu može biti dvostruko. U periodu dok je dete beba, čije potrebe uključuju svakodnevne aktivnosti koje su čvrsto povezane sa tradicionalnom podelom rodnih sfera, patrijarhalnost žena smanjuje osećaj konflikta jer se primarno identifikuju sa ulogom majke negovateljice. Takođe, što su žene manje patrijarhalne i više liberalnih rodnih shvatanja, osećaj konflikta u ovoj roditeljskoj fazi je viši upravo zbog potrebe da se žene posvete ulozi koja nosi jasne rodne predznake. Ali sa odrastanjem deteta, uloga vrednosti se menja, pa žene koje su liberalnijih shvatanja osećaju niži stepen konflikta dve sfere jer imaju i mogućnost da balansiraju između posla i porodice i da se posvete i sferi rada.

Diskusija

Uticaj rada na privatnu sferu

I kao što teorija o posebnosti domena predviđa (Frone et al., 1992), jače i sistematičnije veze sa konfliktom koji stvara posao dolaze iz sfere rada nego iz privatne sfere. Ukoliko se vratimo podeli na zahteve i resurse (Voydanoff, 2005) i operacionalizaciji datoj u teorijskom delu rada, naši nalazi ukazuju na sledeće. I zahtevi posla i resursi na poslu su povezani sa osećajem i muškaraca i žena da posao stvara izazove privatnom domenu. Ako govorimo o zahtevima, onda manje stabilni ugovori i nepredvidivost rada sa sobom nose viši osećaj konflikta dve sfere među muškarcima. Ali, dostupni resursi na poslu, poput mogućnosti korišćenja fleksibilnih aranžmana i kod muškaraca i kod žena, pomažu donekle da se ovaj konflikt ublaži.

Kada je dete predškolskog uzrasta, osećaj da posao negativno utiče na privatnu sferu je kod muškaraca viši ukoliko rade povremene poslove, ukoliko im je posao nepredvidiv. Stalni radni aranžmani i niža nepredvidivost rada pružaju i finansijsku stabilnost i vremensku predvidljivost dnevnih ritmova, što utiče da muškarci mogu adekvatno da odgovore na norme povezane sa rodnim identitetima, koji još uvek uključuju hrani-teljski aspekt kao ključni. Privatni domen se u izvesnom smislu prilagođava ovim zahtevima poslovne sfere, pa je sa višim osećajem konflikta povezana i (viša) uključenost u privatni domen supruge (oko nege dece) ili roditelja (oko kućnih poslova). Povećana uključenost drugih i niži lični angažman verovatno su pokazatelji nemogućnosti muškaraca da odgovore na zahteve i očekivanja koja postoje u privatnoj sferi, te korišćenje resursa drugih može biti pokazatelj nedostatka najvažnijeg sopstvenog resursa – vremena.

I kod žena, nepredvidivost rada i nefleksibilnost rada povećavaju osećaj konflikta. Od porodičnih resursa, stepen intimnosti između supružnika pokazuje efekat na ublažavanje ovog konflikta kod žena. Ukoliko imaju kvalitetnije i intimnije odnose sa suprugom, žene će nešto manje osećati da im se posao „meša” u privatni život. Kvalitet partnerstva ima svojevrsnu zaštitnu ulogu kod žena. Dalje, veće učešće muškaraca oko nege pojačava osećaj konflikta kod žena, što ukazuje da mnoge žene i dalje vide negu kao primarno svoju dužnost i doživljavaju muško uključivanje kao iznuđeno, a ne uobičajeno rešenje.

Kod očeva dece školskog uzrasta, osećaj konflikta opet raste sa nesigurnim radnim aranžmanima (ugovori na određeno vreme), ukoliko rade sa fiksnim radnim vremenom i sa rastom nepredvidivosti posla. Kao i kada je dete predškolskog uzrasta, muškarci koji imaju sigurnije poslove, izvesnije prihode, predvidivost i fleksibilnost rada imaju i niži osećaj da im se posao meša u privatni život. U ovom periodu jedino nepredvidivost rada kod žena utiče na viši osećaj konflikta dve sfere.

Zajedničko i za muškarce i za žene u svim fazama je negativan uticaj nepredvidivosti radnih aranžmana. Onda kada moraju da rade van standardnog vremena, da doznaju u kratkim rokovima o satnici, odnosno kada posao ne dozvoljava adekvatno planiranje vremena ili jednostavno iziskuje duži broj sati, i muškarci i žene, bez obzira na starost dece, imaju osećaj da ih posao ometa da se adekvatno posvete privatnoj sferi. Mogućnost fleksibilne organizacije rada ima ograničeno pozitivne efekte i za muškarce i za žene, i verovatno je posredovano obrazovanjem i radnim statusom.

Roditeljske faze. Fleksibilni radni aranžmani kod žena smanjuju konflikt dok je dete predškolskog uzrasta, posebno kada je beba, ali kada je dete u srednjoj školi, onda imaju suprotan efekat. Muškarci najviše koristi od ovakvih mogućnosti osećaju u periodu kada je dete predškolskog uzrasta – između tri i šest godina. Značaj kvalitetnih odnosa je ženama posebno izražen u periodu kada je najmlađe dete u kući beba, tako da stepen intimnosti sa supružnikom predstavlja branu negativnog uticaja posla na privatni domen.

Uticaj privatne sfere na posao

Pretpostavka o specifičnosti domena je samo delimično opravdana u ovom slučaju, jer iako značajno više indikatora privatnog domena pokazuje veze sa ovim smerom konflikta, porodično-radni konflikt nije povezan samo sa privatnim domenom, već je sistematski povezan i sa sferom rada.

Odnos između supružnika je jedan od ključnih resursa u privatnoj sferi. Stepenn intimnosti je manje, a stepen nesuglasica između supružnika

oko kućnih poslova i odgajanja dece sistematičnije povezan sa osećajem da privatna sfera onemogućuje adekvatno obavljanje poslovnih obaveza. Manje nesuglasica i više slaganja oko ovih tema vodi i nižem stepenu osećaja konflikta.

Dok je dete predškolskog uzrasta, nesuglasice oko odgajanja dece kod muškaraca, a kod žena i dodatno oko kućnih poslova, podižu osećaj konflikta dve sfere. Dakle, nesuglasice oko načina i stepena uključenosti u privatnu sferu generišu osećaj konflikta pre nego realna raspodela obaveza u kući i oko dece. Kod muškaraca je podrška roditelja oko kućnih poslova povezana sa višim stepenom konflikta, pa, kao i kada je reč o radno-porodičnom konfliktu, uključivanje drugih predstavlja verovatno kompenzaciju za nemogućnost odgovora na zahteve i očekivanja od njih u privatnoj sferi. U ovom periodu će žene koje su liberalnije u većoj meri osećati ovu vrstu konflikta jer i privatni i poslovni domen vide kao značajne, ali zbog intenzivnosti povezane sa negom malog deteta ne uspevaju da odgovore adekvatno na zahteve posla.

Kad je reč o uticaju poslovne sfere, kod žena povremeni poslovi i nepredvidivost rada vode i većem osećaju konflikta. Verovatno zbog nestandardnih i nesigurnih aranžmana u sferi rada, žene imaju osećaj da ih redovne aktivnosti oko dece i kuće sprečavaju da odgovore na takve, netipične zahteve, a kod muškaraca je isti osećaj ukoliko imaju mogućnost korišćenja fleksibilnog radnog vremena. Moguće je da mogućnost fleksibilnog radnog vremena podrazumeva i preuzimanje više roditeljskih i kućnih obaveza koje je onda teže uklopiti sa zahtevima i očekivanim ishodima na poslu. Dakle, nestandardni oblici rada i manje stabilni ugovori imaju negativan efekat na osećaj konflikta kod žena, dok resursi na poslu ne kompenzuju ovaj konflikt. Kod muškaraca je čak suprotno, jer dostupni resursi dovode do povećanja konflikta. Konačno, što je učešće žena u zajedničkim prihodima više, osećaj konflikta je niži. Povećanje relativnih prihoda povećava autonomiju i kontrolu te predstavlja zaštitni faktor od osećaja da privatna sfera ometa poslovnju.

Kada je dete školskog uzrasta, neslaganja supružnika oko kućnih poslova i odgajanja dece su ključni prediktori višeg osećaja konflikta dve sfere. I dok veća uključenost žene u kućne poslove smanjuje osećaj konflikta kod njenog supruga, viši stepen uključenosti muškaraca povećava osećaj konflikta kod njegove supruge. Za jedan broj žena, privatni domen može biti doživljen kao primarno „ženski”, te uključivanje muškaraca u njega dovodi do osećaja ili nemogućnosti žena da same adekvatno odgovore na zahteve rodne uloge. S obzirom na to da je ovo period intenzivnijeg uključivanja muškaraca u aktivnosti sa decom (kroz brigu), oni koji su liberalniji to će u manjoj, a oni koji su patrijarhalniji u većoj meri doživlja-

vati kao izvor konflikta koji ometa posao. Kod muškaraca, stabilni ugovori na tržištu rada i predvidljiviji rad nose i niži osećaj konflikta. Kod žena, nepredvidivost rada stvara tenziju između dve sfere, jer im je verovatno teško da usklade redovne ritmove u privatnoj sferi sa nestandardnim zahtevima na poslu.

Roditeljske faze. Fleksibilnost rada je značajna muškarcima i kod ovog smera konflikta. Ali, muškarci koji obavljaju poslove sa fiksnim aranžmanima prijavljuju niži stepen konflikta dok je dete beba, a viši kad je dete u srednjoj školi od onih koji imaju na raspolaganju fleksibilne mogućnosti na poslu. Moguće je da dok je dete predškolskog uzrasta, fiksni radni aranžman muškarce drži dalje od rutinskih zahteva koje roditeljstvo nosi u ovom periodu, te oni i ne osećaju da postoji visok nivo konflikta koji produkuje privatna sfera. Za razliku od njih, muškarci koji imaju fleksibilne mogućnosti osećaju da dnevni ritmovi diktiraju opšti ritam i da im je zato teže da usklade poslovne obaveze sa privatnim. Kako deca rastu i kako se njihove potrebe menjaju u pravcu da njihov ritam ima svoju logiku na koju roditelji ne mogu da utiču u velikoj meri (školski časovi, vannastavne obaveze i sl.), muškarcima koji rade sa fiksnim radnim vremenom je teže da odgovore na ove zahteve nego onima koji imaju fleksibilne radne mogućnosti.

Kod žena, relativno učešće u zajedničkim prihodima smanjuje osećaj konflikta dok je dete beba, implicirajući značaj autonomije koja dolazi sa relativno značajnijim udelom u prihodima kuće. Dodatno, patrijarhalnost predstavlja zaštitni okvir od ovog konflikta kada je dete beba, ali liberalne vrednosti kada je dete u srednjoj školi.

Zaključak

Zahvaljujući transformisanju sfere rada od radničko-samoupravne do liberalno-kapitalističke, roditelji u Srbiji su prolazili kroz brojne i različite izazove. Kretanje ka smanjenju rodni nejednakosti na tržištu rada i znatno sporije smanjivanje rodni nejednakosti u privatnoj sferi nisu eliminisali, već verovatno povećali, druge oblike nejednakosti – klasne, obrazovne i nejednakosti na osnovu visine prihoda. Mogućnost da se novim zahtevima prilagode i da – u skladu sa novim (egalitarnijim) diskursima u privatnoj sferi – odgovore, imali su više oni koji su u ovoj transformaciji bolje prošli – oni sa više resursa. Pored tržišta koje jasno daje prednost onima na srednjim i višim nivoima društvene piramide, i institucionalne politike podrške roditeljstvu u Srbiji favorizuju srednje slojeve. Od tri ključne mere – finansijske podrške roditeljima, roditeljskog odsustva i predškolskih ustanova, samo je prva univerzalna, dok druga i treća svojim mehanizmima primene omogućavaju srednjim klasama bolji pristup ovim javnim resursima.

Naše analize pokazuju da je sistem savremene transformacije rada i porodičnog života postavio značajne izazove pred sve, ali da su prakse u sferi rada, porodične i radne ideologije, kao i sistemi podrške porodici, u mnogo većoj meri u skladu sa potrebama i pogledima srednje klase. Zbog toga oni daleko bolje uspevaju da se prilagode novim trendovima nego radnici. Muškarci srednje klase su više, a radničke značajno manje uključeni u negu, brigu i kućne poslove, što dovodi do povećanja asimetrije u podeli ovih obaveza sa suprugama kod drugih, a do njenog smanjenja kod prvih. Dok prvi češće obavljaju poslove koji garantuju izvesna prava (na neodređeno), imaju manje nestandardnih zahteva u pogledu satnice i više fleksibilnosti prilikom organizacije rada, drugi češće rade sa nestandardnim ugovorima, imaju više nepredvidivih zahteva na poslu, manje

fleksibilnosti, ali i manje autonomije, moći i niže prihode. Ne samo da postoje bolji uslovi za uključivanje stručnjaka u domaći rad i da imaju više vremena da se posvete svojoj deci, već im sfera rada pruža bolju osnovu da ostvare „muški” identitet hranioca porodice. Oni mogu da prihvate vrednosti rodne ravnopravnosti u privatnoj sferi i da se uključe u nju sa niskim rizicima po svoj (maskulini) identitet. Mogu da kombinuju i posao i ideal angažovanog roditelja kao komplementarne izvore identiteta. Muškarci koji su pripadnici radničke klase imaju drugačije izazove i rešenja. Suočavajući se sa nižim stvarnim i simboličkim nagradama u sferi rada, te nepredvidivim radom, oni se neretko u potpunosti isključuju iz privatne sfere kako bi zadržali svoj (muški) identitet. Kod njih dva identiteta, poslovni i (angažovani) porodični, nisu komplementarni, već se neretko međusobno isključuju. Kod žena klasni položaj takođe utiče na rodne odnose. Kao i kod muškaraca, i kod žena stabilnost zaposlenja, nestandardni oblici rada i fleksibilnost posla prate klasne linije. Radnice su značajno više angažovane oko kućnih poslova. Iako su sve žene prilično visoko angažovane oko dece, radnice su manje angažovane u brizi o deci i brže smanjuju uključenost u negu sa rastom deteta. Imajući u vidu da većinu poslova u kući i oko dece same obavljaju (stepen asimetrije sa supružnikom je visok), njihov angažman prati određene prioritete, što, uz ograničene resurse i nižu kontrolu nad sopstvenom satnicom tokom dana, znači primarni fokus na aktivnosti egzistencijalne reprodukcije (spremanje hrane i održavanje domaćinstva), pa tek potom na aktivnosti brige koje uključuju učenje, vannastavne aktivnosti, komunikaciju sa institucijama i sl. Kod stručnjakinja je situacija nešto drugačija. Iako ni one ne žive u rodno egalitarnim partnerstvima, stepen asimetrije u raspodeli domaćeg rada je niži, a one imaju dovoljno resursa da jedan deo domaćeg rada mogu da smanje (najverovatnije da ga otkupe na tržištu). I dok njima resursi i rodna ideologija pomažu da na bolji način izbalansiraju obaveze na poslu i kod kuće, radnice su u pravom smislu reči dvostruko opterećene.

Rezultati su jasno pokazali da su resursi, posebno kod žena, bitni za raspodelu obaveza u privatnom domenu. Značajno je i koliko resursa žena poseduje u apsolutnom smislu, kao i kakav je relativni odnos u resursima između nje i supruga. Sa povećanjem prihoda, žene mogu lakše da plate jedan deo (kućnih) poslova na tržištu i smanje svoj angažman. Sa rastom udela žene u ukupnim prihodima supružničkog para raste i učešće muškarca u nezi dece i smanjuje se asimetrija u vezi sa negom i kućnim poslovima dok je dete predškolskog uzrasta, a raste učešće muškaraca u kućnim poslovima i smanjuje se asimetrija kada je dete školskog uzrasta. Dalje, ukoliko žena radi sa stabilnim ugovorom, asimetrija između nje i supruga u vezi sa negom deteta (i donekle kućnim poslovima) biće nešto manja u odnosu na žene koje rade povremene poslove. Resursi muškaraca ne prate

ovu logiku – što više resursa muškarci poseduju, više su uključeni u privatni domen. Tu nam teorija resursa nije koristan okvir, već alternativna objašnjenja koja povezuju visoko obrazovanje, prihode i društveni položaj sa liberalnim vrednostima i praksama. Obrazovanje je blisko povezano sa rodno egalitarnim vrednostima, pa se muškarci koji su završili visoko obrazovanje i koji, zahvaljujući boljoj poziciji na tržištu rada, imaju više prihode, u privatnoj sferi ponašaju egalitarnije. Dodatno objašnjenje može se naći u već navedenoj tezi o značaju identiteta kod muškaraca – više obrazovanje i viši prihodi omogućavaju viši status u društvu i time „ostvarenost” u ulozi hranitelja porodice, pa uključivanje u privatnu sferu ne predstavlja značajnu pretnju po (maskulini) identitet. Odsustvo resursa, s druge strane, znači upravo to – pretnju po osnovu identiteta muškarca kao materijalnog stuba porodice, što nas dovodi do sledećeg objašnjenja.

Situacije u kojima muškarci gotovo da ne zarađuju ili ne rade, a još manje su angažovani u privatnom domenu u poređenju sa onima koji rade ili zarađuju više, kao i situacije u kojima su njihove supruge tada još više uključene, otvaraju zanimljiva pitanja o tome kako funkcioniše podela rada na mikronivou. Rodne strukture očekivanja i moći u takvim situacijama ne prate logiku ekonomske razmene, već logiku rodni vrednosti, (simboličke) moći i rodne kompenzacije na mikronivou. Kada žene (gotovo) u potpunosti doprinose zajedničkom budžetu, one su više angažovane oko svih aktivnosti u vezi sa decom (negom i brigom) od drugih žena, dok su muškarci nešto više angažovani oko nege, a manje oko kućnih poslova (kada je dete školskog uzrasta) u odnosu na ostale muškarce. Ova normativno disonantna situacija dovodi do podešavanja ponašanja i muškaraca i žena, tako što se muškarci isključuju iz simbolički najmanje vrednovanih aktivnosti, dok žene dodatno pojačavaju svoje prisustvo u privatnoj sferi. Ovaj fenomen, poznat kao neutralizacija rodnog odstupanja, već je prepoznat u nekim zemljama i odnosi se na relativno mali broj parova. Ipak, on pokazuje kako rodna dinamika funkcioniše kod parova kod kojih ne postoje strukturne mogućnosti da se oba supružnika ostvare u onim ulogama koje smatraju ključnim za svoje identitete. Da li se novi ekvilibrijum ostvaruje na osnovu pregovora, dogovora, moći, sile ili saosećajne kompenzacije, ostaje da nam pokažu kvalitativne studije.

Roditeljske faze prate razvojne faze dece i njihove potrebe. Kako deca rastu, roditelji smanjuju aktivnosti direktne nege i počinju više da se bave brigom. Dok je dete beba, stepen asimetrije između supružnika je prilično visok, ali je ujedno i najniži ukoliko posmatramo sve roditeljske faze. Sa odrastanjem dece, nivo asimetrije između supružnika raste u svim posmatranim aspektima privatnog domena. Rodni odnos unutar privatnog domena, koji se formira već u prvim godinama nakon dobijanja deteta,

perpetuira se tokom svih faza roditeljstva. Bez obzira na to da li roditelji postepeno povećavaju nivo svojih aktivnosti oko dece ili ih smanjuju, odnos između supružnika postaje ili još asimetričniji, ili stagnira na visokom nivou nejednakosti. I ovde primećujemo efekte klasnog položaja i resursa. Žene sa niskim resursima (radnice, niskoobrazovane) smanjuju aktivnosti oko svoje dece kako deca odrastaju i manje su angažovane od žena sa više resursa, što ih, uz nestabilnije, manje fleksibilne poslove i manje angažovane supruge, stavlja pred značajne roditeljske izazove. S druge strane, muškarci koji imaju više resursa i stabilnije poslove su više angažovani kada imaju bebu u kući (verovatno zbog mogućnosti da se na neko vreme isključe sa posla bez rizika, makar kroz slobodan dan ili insistiranje na standardnom radnom vremenu).

Iskustvo akumulirano tokom života, koje zavisi od toga kada su i kako muškarci i žene prolazili kroz ključne životne događaje, povezano je i sa načinom podele poslova u kući, ali i sa šansama i izazovima na tržištu rada. Pređeni put je daleko značajniji ženama nego muškarcima. U zavisnosti od toga kada su se udale i dobile dete zavisice i šanse da budu (stalno) zaposlene. Ako su to učinile relativno rano onda su šanse značajno manje. Ukoliko su pre nego su ušle u brak izvestan period provele na tržištu rada, veće su šanse da i sada rade. Putanje koje podrazumevaju viši stepen autonomije, stambenu samostalnost, kasniji prolazak kroz brak i roditeljstvo, stabilan brak ili partnerstvo (odsustvo razvoda) povezane su i sa nižim stepenom asimetrije podele obaveza u privatnom domenu. Struktura životnih putanja žene nije povezana samo sa njenim ponašanjem, već i sa ponašanjem njenog supruge, jer najveći broj efekata na nivo asimetrije u privatnom domenu dolazi od varijacija u ponašanjima muškaraca. Ovi nalazi nas upućuju na činjenicu da svi putevi kod muškaraca vode sličnim ishodima, ali da žene – ukoliko žele određene ishode (na primer stalno zaposlenje), a nastoje da izbegnu neke druge ishode (na primer, da budu formalno nezaposlene dok imaju bebu, što znači bez ikakvih prihoda) – moraju da budu svesne rizika i da razvijaju posebne strategije. Tako, u okolnostima visokih rizika na tržištu rada, ulazak u brak i ostvarenje u ulozi majčinstva za veliki broj žena predstavlja trku sa vremenom sa neizvesnim rezultatom.

Dok su deca predškolskog uzrasta žene su na visokom nivou uključene u sve aktivnosti oko njih, bez obzira na vrednosti. Na taj način pokazuju da su nega i briga o deci norma za žene dok je dete malo. Sa odrastanjem dece, liberalnije žene su nešto manje, a patrijarhalnije nešto više angažovane oko dece. Vrednosti muškaraca su mnogo sistematičnije povezane sa njihovim ponašanjima. Dok je dete predškolskog uzrasta patrijarhalniji muškarci će se manje, a liberalniji više uključivati i u negu deteta i kućne

poslove. Kako dete odrasta, muškarci su na sličnom nivou uključeni u brigu, bez obzira na vrednosti, ali su zato patrijarhalniji manje uključeni u kućne poslove. Patrijarhalne vrednosti jasno usmeravaju ponašanje muškaraca i isključuju ih iz onih aktivnosti koje nisu kompatibilne sa tradicionalnim maskulinitetom – nege o deci i kućnih poslova.

Kvalitet odnosa između supružnika povezan je sa načinom raspodele obaveza u privatnom domenu. Onda kada imaju intimnije odnose i bolju komunikaciju, supružnici su na optimalnijem nivou angažovani oko većine obaveza u privatnom domenu. Kvalitet odnosa, međutim, korelira i sa drugim obrascima ponašanja i karakteristikama parova, pa su direktni efekti ograničeni. Dok je dete predškolskog uzrasta, viši stepen intimnosti povećava uključenost oba roditelja u negu deteta, a kada je dete školskog uzrasta – u brigu o detetu. Muškarci su više uključeni i u kućne poslove dok je dete predškolskog uzrasta. Bez obzira na njihove vrednosti, radne aranžmane i druge socio-demografske karakteristike, onda kada su supružnici intimniji, oboje su posvećeniji svojoj deci

Subjektivni osećaj konflikta posla i privatnog života značajno je više pod uticajem sfere rada nego privatnog domena. Nestabilniji ugovori i nestandardna satnica povećavaju osećaj da posao proizvodi negativne posledice na privatni život, a mogućnosti fleksibilnog rada donekle smanjuju ovaj osećaj i kod muškaraca i kod žena. Faktor iz poslovnog domena koji je sistematski povezan sa višim osećajem ovog konflikta jeste nepredvidivost rada. Onda kada i muškarci i žene rade sa nestandardnom satnicom i sa nižom kontrolom nad radnim rasporedom, osećaj da se posao previše „meša” u privatni život je izraženiji. Od indikatora privatne sfere, kod muškaraca je osećaj izraženiji ukoliko imaju podršku svojih roditelja oko kućnih poslova dok je dete predškolskog uzrasta, a kod žena je manje izražen ukoliko imaju kvalitetnije odnose sa suprugom. Uključivanje roditelja oko podrške verovatno dolazi zbog visokog nivoa konflikta koji muškarci osećaju, ali zato kvalitetniji supružnički odnosi predstavljaju zaštitni okvir za žene dok je dete malo. Osećaj da se privatni život meša u posao podjednako je pod uticajem onoga što se dešava u privatnom i poslovnom domenu. Nestabilni radni ugovori i nestandardna satnica povezani su i sa osećajem konflikta koji dolazi iz porodične sfere. Verovatno je da nepredvidivost i nesigurnost u sferi rada proizvode situacije koje remete porodične ritmove, gde dnevne obaveze oko kuće i dece dovode do nemogućnosti da se adekvatno odgovori na takve poslovne obaveze. Od indikatora privatnog domena, prisustvo, odnosno odsustvo nesuglasica oko kućnih poslova i odgajanja dece između supružnika utiče na ovaj smer konflikta, ukazujući da su dobri odnosi između supružnika i slaganje oko ključnih stvari u privatnom domenu značajan zaštitni mehanizam izbega-

vanja konflikta dve sfere. Zanimljivo je da, iako je klasni položaj značajno povezan sa objektivnom podelom rada, on nije povezan sa subjektivnim osećajem konflikta dve sfere. Bez obzira na to kojoj klasi pripadaju, i muškarci i žene osećaju sličan nivo konflikta obe sfere.

Na kraju, značajno je podvući da pomirenje porodičnog i poslovnog života ne treba da bude lični problem, niti deo ličnih ili porodičnih strategija snalaženja. Društvene strukture (a posebno tržište rada) proizvode nove izazove, postavljaju određene zahteve kako u sferi rada tako i očekivanja u privatnoj sferi, dok savremene javne institucije najčešće ne nude adekvatne mehanizme podrške. Čak i ono što je dostupno, pristupačnije je onima koji su u relativno boljoj situaciji, što, uz ideologiju familizma i nove porodične ideologije (poput intenzivnog roditeljstva), ne samo da kreira osećaj neadekvatnosti i krivice kod mnogih roditelja, već dovodi i do potencijalnih međusobnih optuživanja o nedovoljnoj posvećenosti onih sa manje resursa. Zato je ključni aspekt sociološkog pristupa prepoznavanje uticaja društvenih struktura na lične šanse, supružničke odnose, porodičnu dinamiku i legitimaciju dominantnih ideologija.

Spisak referenci

- Ammons, S. K., & Kelly, E. L. (2008). Social class and the experience of work-family conflict during the transition to adulthood. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 119, 71–84. <https://doi.org/10.1002/cd.210>
- Anneli, M. (2001). Education and the division of household labor in dual-earner families. *Finnish Yearbook of Population Research*, 37, 41–62. <https://doi.org/10.23979/fypr.44958>
- Babović, M. (2009a). *Post-socijalistička transformacija i socio-ekonomske strategije domaćinstava i pojedinaca u Srbiji*. Beograd: ISI FF.
- Babović, M. (2009b). Radne strategije i odnosi u domaćinstvu: Srbija 2003–2007. U A. Milić & S. Tomanović (Ur.), *Porodice u Srbiji danas u komparativnoj perspektivi*. Beograd: ISI FF.
- Barban, N., & Sironi, M. 2019. Sequence analysis as a tool for family demography, in: Schoen, Robert (ed.). *Analytical family demography* (pp. 101–123). New York: Springer.
- Barnett, R. C. (1998). Toward a review and reconceptualization of the work/family literature. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 124, 125–182.
- Barstad, A. (2014). Equality is bliss? Relationship quality and the gender division of household labor. *Journal of Family Issues*, 35 (2), 206–229. <https://doi.org/10.1177/0192513X14522246>
- Baxter, J., Hewitt, B., & Haynes, M. (2008). Life Course Transitions and Housework: Marriage, Parenthood, and Time on Housework. *Journal of Marriage and Family*, 70(2), 259–272. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2008.00479.x>
- Bellavia, G. M., & Frone, M. R. (2005). Work-family conflict. In J. Barling, E. K. Kelloway, & M. R. Frone (Eds.), *Handbook of work stress* (pp. 113–148). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Bennett, M. M., Beehr, T. A., & Ivanitskaya, L. V. (2017). Work-family conflict: Differences across generations and life cycles. *Journal of Managerial Psychology*, 32 (4), 314–332. <https://doi.org/10.1108/JMP-06-2016-0192>

- Bernas, K. H., & Major, D. A. (2000). Contributors to stress resistance: Testing a model of women's work-family conflict. *Psychology of Women Quarterly*, 24 (2), 170–178. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.2000.tb00198.x>
- Bianchi, S. M., & Milkie, M. A. (2010). Work and family research in the first decade of the 21st century. *Journal of Marriage and Family*, 72 (3), 705–725. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00726.x>
- Bianchi, S. M., Milkie, M. A., Sayer, L. C., & Robinson, J. P. (2000). Is anyone doing the housework? Trends in the gender division of household labour. *Social Forces*, 79 (1), 191–228. <https://doi.org/10.1093/sf/79.1.191>
- Bittman, M., England, P., Sayer, L. C., Folbre, N., & Matheson, G. (2003). When does gender trump money? Bargaining and time in household work. *American Journal of Sociology*, 109, 186–214.
- Blagojević, M. (1997). *Roditeljstvo i/ili fertilitet*. ISIFF, Beograd.
- Blagojević, M. (2006). *Rodni barometar u Srbiji 2006: Društveni položaj i kvalitet života žena i muškaraca*. Beograd: UN Women.
- Blagojević-Hjuron, M. (2013). *Rodni barometar u Srbiji: Razvoj i svakodnevni život*. Beograd: UN Women.
- Blair-Loy, M., Hochschild, A., Pugh, A. J., Williams, J. C., & Hartmann, H. (2015). Stability and transformation in gender, work, and family. *Community, Work & Family*, 18 (4), 435–454.
- Bobić, M. (2003). *Brak ili/i partnerstvo: Demografsko-sociološka studija*. ISI FF, Beograd.
- Bobić, M. (2006). Blokirana transformacija bračnosti u Srbiji – kašnjenje ili izostanak Druge demografske tranzicije? U S. Tomanović (Ur.), *Društvo u previranju* (str. 121–139). Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Bobić, M. (2010). Partnerstvo kao porodični sistem. In A. Milić et al., *Vreme porodica: Sociološka studija o porodičnoj transformaciji u savremenoj Srbiji* (str. 115–147). Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Bodá, M., Považanová, M., Nedelová, G., & Vallušová, A. (2024). Gendered division of housework in Slovak couples: Life course and other factors. *Journal of Family and Economic Issues*, 45, 649–671.
- Bouchard, G., & Lee, C. M. (2000). The marital context for father involvement with their preschool children: The role of partner support. *Journal of Prevention & Intervention in the Community*, 20 (1–2), 37–53. https://doi.org/10.1300/J005v20n01_04
- Brannen, J., & Nilsen, A. (2005). Individualisation, choice, and structure: A discussion on current trends in sociological analysis. *The Sociological Review*, 53 (3), 412–428.
- Brannen, J., Lewis, S., Nilsen, A., & Smithson, J. (Eds.). (2002). *Young Europeans, work and family: Futures in transition*. London: Routledge.
- Braun, M., Lewin-Epstein, N., Stier, H., & Baumgärtner, M. K. (2008). Perceived equity in the gendered division of household labor. *Journal of Marriage and Family*, 70 (5), 1145–1156. <http://www.jstor.org/stable/40056333>

- Brines, J. (1993). The exchange value of housework. *Rationality and Society*, 5, 302–340.
- Brines, J. (1994). Economic dependency, gender, and the division of labor at home. *American Journal of Sociology*, 100, 652–688.
- Budig, M. J., & England, P. (2001). The wage penalty for motherhood. *American Sociological Review*, 66 (2), 204–225. <https://doi.org/10.1177/000312240106600203>
- Bühlmann, F., Elcheroth, G., & Tettamanti, M. (2010). The division of labour among European couples: The effects of life course and welfare policy on value-practice configurations. *European Sociological Review*, 26 (1), 49–66.
- Byron, K. (2005). A meta-analytic review of work–family conflict and its antecedents. *Journal of Vocational Behavior*, 67 (2), 169–198. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2004.08.009>
- Carlson, D. L., & Lynch, J. L. (2017). Purchases, Penalties, and Power: The Relationship Between Earnings and Housework. *Journal of Marriage and Family*, 79(1), 199–224. <https://doi.org/10.1111/jomf.12337>
- Carlson, D. L. (2022). Reconceptualizing the gendered division of housework: Number of shared tasks and partners' relationship quality. *Sex Roles*, 86, 528–543. <https://doi.org/10.1007/s11199-022-01282-5>
- Carlson, D. L., Hanson, S., & Fitzroy, A. (2016). The division of child care, sexual intimacy, and relationship quality in couples. *Gender & Society*, 30 (3), 442–466. <https://doi.org/10.1177/0891243215626709>
- Carlson, D. L., Miller, A. J., & Rudd, S. (2020). Division of housework, communication, and couples' relationship satisfaction. *Socius*, 6, 1–17. <https://doi.org/10.1177/2378023120924805>
- Carlson, D. S., Grzywacz, J. G., & Zivnuska, S. (2009). Is work–family balance more than conflict and enrichment? *Human Relations*, 62 (10), 1459–1486.
- Carlson, D. S., Kacmar, K. M., Wayne, J. H., & Grzywacz, J. G. (2006). Measuring the positive side of the work–family interface: Development and validation of a work–family enrichment scale. *Journal of Vocational Behavior*, 68 (1), 131–164.
- Chung, H. (2020). Gender, Flexibility Stigma and the Perceived Negative Consequences of Flexible Working in the UK. *Soc Indic Res* 151, 521–545 <https://doi.org/10.1007/s11205-018-2036-7>
- Collins, R., Chafetz, J. S., Blumberg, R. L., Coltrane, S., & Turner, J. H. (1993). Toward an integrated theory of gender stratification. *Sociological Perspectives*. <https://doi.org/10.2307/1389242>
- Coltrane, S. (2000). Research on household labor: Modeling and measuring the social embeddedness of routine family work. *Journal of Marriage and the Family*, 62 (4), 1208–1233. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.01208.x>
- Coltrane, S., & Ishii-Kuntz, M. (1992). Men's housework: A life course perspective. *Journal of Marriage and the Family*, 54, 43–57.
- Coltrane, S., Miller, E. C., DeHaan, T., & Stewart, L. (2013). Fathers and the flexibility stigma. *Journal of Social Issues*, 69 (2), 279–302. <https://doi.org/10.1111/josi.12015>

- Cooke, L. P. (2014). Gendered parenthood penalties and premiums across the earnings distribution in Australia, the United Kingdom, and the United States. *European Sociological Review*, 30 (3), 360–372. <http://www.jstor.org/stable/24480055>
- Crapo, J. S., & Bradford, K. (2021). Multidimensional family development theory: A reconceptualization of family development. *Journal of Family Theory & Review*, 13 (2), 202–223. <https://doi.org/10.1111/jftr.12414>
- Davis, S. N., & Greenstein, T. N. (2004). Cross-national variations in the division of household labor. *Journal of Marriage and Family*, 66 (5), 1260–1271. <http://www.jstor.org/stable/3600338>
- Davis, S. N., & Greenstein, T. N. (2009). Gender ideology: Components, predictors, and consequences. *Annual Review of Sociology*, 35, 87–105. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-070308-115920>
- de Meester, E., Zorlu, A., & Mulder, C. H. (2011). The residential context and the division of household and childcare tasks. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 43 (3), 666–682. <https://doi.org/10.1068/a43117>
- Deutsch, F. (2007). Undoing gender. *Gender and Society*, 21, 106–127.
- Dinh, H., Martin, A., Leach, L., et al. (2021). Is self-employment a good option? Gender, parents and the work-family interface. *Sex Roles*, 84, 731–746. <https://doi.org/10.1007/s11199-020-01195-1>
- Duvall, E. M. (1957). *Family development*. Philadelphia: Lippincott.
- Đukić-Dejanović, S. (2018). *Usklađivanje rada i roditeljstva*. Beograd: Kabinet ministra bez portfelja zaduženog za demografiju i populacionu politiku.
- Eckart, E. C., & Ziomek-Daigle, J. (2019). An investigation of the variables that influence female counselors' work-family conflict. *Journal of Employment Counseling*, 56 (2), 50–68. <https://doi.org/10.1002/joec.12112>
- Elder, G. H., Jr. (1991). Family transition, cycles, and social change. In P. A. Cowan & M. Hetherington (Eds.), *Family transitions* (pp. 31–57). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Elder, G. H., Jr., Kirkpatrick Johnson, M., & Crosnoe, R. (2003). The emergence and development of life course theory. In J. T. Mortimer & M. J. Shanahan (Eds.), *Handbook of the life course* (pp. 3–23). Kluwer Academic Publishers.
- Elzinga, C. H. (2010). Complexity of categorical time series. *Sociological Methods & Research*, 38 (3), 463–481. <https://doi.org/10.1177/0049124109357535>
- Elzinga, C. H., & Liefbroer, A. C. (2007). De-standardization of family-life trajectories of young adults: A cross-national comparison using sequence analysis. *European Journal of Population*, 23 (3–4), 225–250.
- Erdamar, G., & Demirel, H. (2014). Investigation of work-family, family-work conflict of the teachers. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 116, 4919–4924.
- European Social Survey (2018). *ESS Round 9 Module on Timing of Life – Question Design Final Module in Template*. London: ESS ERIC Headquarters c/o City, University of London.

- Evans, S., & Wyatt, M. (2024). Work life balance and social class. In K. Wilkinson & H. Woolnough (Eds.), *Work-life inclusion: Broadening perspectives across the life-course* (pp. 11–25). Emerald.
- Evertsson, M., & Boye, K. (2016). The gendered transition to parenthood: Lasting inequalities in the home and in the labor market. 1–16. <https://doi.org/10.1002/9781118900772.etrds0399>
- Evertsson, M., & Nermo, M. (2007). Changing resources and the division of housework: A longitudinal study of Swedish couples. *European Sociological Review*, 23 (4), 455–470.
- Felstead, A., Gallie, D., Green, F., & Henseke, G. (2020). Unpredictable times: The extent, characteristics and correlates of insecure hours of work in Britain. *Industrial Relations Journal*, 51 (1–2), 34–57. <https://doi.org/10.1111/irj.12279>
- Ferraro, K. F., Shippee, T. P., & Schafer, M. H. (2009). Cumulative inequality theory for research on aging and the life course. In V. L. Bengtson, D. Gans, N. M. Pulney, & M. Silverstein (Eds.), *Handbook of theories of aging* (2nd ed., pp. 413–433). Springer Publishing Company.
- Fokkema, T., & Liefbroer, A. C. (2008). Trends in living arrangements in Europe: Convergence or divergence? *Demographic Research*, 19, 1351–1418.
- Fox, M. L., & Dwyer, D. J. (1999). An investigation of the effects of time and involvement in the relationship between stressors and work–family conflict. *Journal of Occupational Health Psychology*, 4 (2), 164–174. <https://doi.org/10.1037/1076-8998.4.2.164>
- Frone, M. R., Russell, M., & Cooper, M. L. (1992). Antecedents and outcomes of work–family conflict: Testing a model of the work–family interface. *Journal of Applied Psychology*, 77 (1), 65–78. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.77.1.65>
- Frye, N. K., & Breaugh, J. A. (2004). Family-friendly policies, supervisor support, work–family conflict, family–work conflict, and satisfaction: A test of a conceptual model. *Journal of Business and Psychology*, 19, 197–220. <https://doi.org/10.1007/s10869-004-0548-4>
- Gauthier, A. H., Liefbroer, A., Ajzen, I., Aassve, A., Beets, G., Billari, F., Buhler, C., Bujard, M., Cabaço, S., Corijn, M., Désesquelles, A., Dommermuth, L., Dykstra, P., Emery, T., Fadel, L., Fokkema, T., Hansen, T., Hlebec, V., Hoem, J., Klobas, J., Kogovšek, T., Koops, J. C., Kveder, A., Lappegård, T., Lück, D., Lugtig, P., MacDonald, A., Macura, M., Makay, Z., Mills, M. C., Murinkó, L., Mynarska, M., Neyer, G., Pailhé, A., Petrič, G., Pinnelli, A., Ratikainen, J., Rayboud, A., Rijken, A., Slagsvold, B., Solaz, A., Spéder, Z., Thévenon, O., Vikat, A. (2021). *Generations and Gender Survey Baseline Questionnaire 3.1.1* Netherlands Interdisciplinary Demographic Institute. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12724157>
- Gallie, D., & Russell, H. (2009). Work–family conflict and working conditions in Western Europe. *Social Indicators Research*, 93, 445–467. <https://doi.org/10.1007/s11205-008-9435-0>
- Games, P. A., & Howell, J. F. (1976). Pairwise multiple comparison procedures with unequal N's and/or variances: A Monte Carlo study. *Journal of Educational Statistics*, 1 (2), 113–125. <https://doi.org/10.2307/1164979>

- Gjerdingen, D. K., & Center, B. A. (2005). First-time parents' postpartum changes in employment, childcare, and housework responsibilities. *Social Science Research*, 34 (1), 103–116. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2003.11.005>
- Glauber, R. (2018). Trends in the motherhood wage penalty and fatherhood wage premium for low, middle, and high earners. *Demography*, 55, 1663–1680. <https://doi.org/10.1007/s13524-018-0712-5>
- Glauber, R., & Gozjolko, K. L. (2011). Do traditional fathers always work more? Gender ideology, race, and parenthood. *Journal of Marriage and Family*, 73 (5), 1133–1148. <http://www.jstor.org/stable/41329652>
- Glavin, P., Schieman, S., & Bierman, A. (2024). From flexibility to unending availability: Platform workers' experiences of work–family conflict. *Journal of Marriage and Family*, 86 (3), 574–592. <https://doi.org/10.1111/jomf.12977>
- Goldin, C., Kerr, S. P., & Olivetti, C. (2022). When the kids grow up: Women's employment and earnings across the family cycle (NBER Working Paper No. 30323). National Bureau of Economic Research.
- Greenhaus, J. H., & Beutell, N. J. (1985). Sources and conflict between work and family roles. *Academy of Management Review*, 10 (1), 76–88. <https://doi.org/10.2307/258214>
- Greenstein, T. N. (1996a). Gender ideology and perceptions of the fairness of the division of household labor: Effects on marital quality. *Social Forces*, 74 (3), 1029–1042.
- Greenstein, T. N. (1996b). Husbands' participation in domestic labor: Interactive effects of wives' and husbands' gender ideologies. *Journal of Marriage and Family*, 58 (3), 585–595. <https://doi.org/10.2307/353719>
- Greenstein, T. N. (2000). Economic dependence, gender, and the division of labor in the home: A replication and extension. *Journal of Marriage and Family*, 62 (2), 322–335. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.00322.x>
- Gupta, S. (2006). Her money, her time: Women's earnings and their housework hours. *Social Science Research*, 35 (4), 975–999. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2005.07.003>
- Gupta, S. (2007). Autonomy, dependence, or display? The relationship between married women's earnings and housework. *Journal of Marriage and Family*, 69 (2), 399–417. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00373.x>
- Halbesleben, J. R. B. (2009). The influence of shift work on emotional exhaustion in firefighters: The role of work-family conflict and social support. *International Journal of Workplace Health Management*, 2 (2), 115–130. <https://doi.org/10.1108/17538350910970200>
- Hallgren, E., & Risman, B. J. (2022). Chapter 4: Research on work-life balance: A gender structure analysis. In *Research handbook on work-life balance*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781788976053.00010>
- Han, S.-K., & Moen, P. (1999). Work and family over time: A life course approach. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 562, 98–116.

- Hill, R., & Rodgers, R. H. (1964). The developmental approach. *Handbook of marriage and the family*, 171–211.
- Hochschild, A. R., & Machung, A. (2012). *The second shift: Working parents and the revolution at home* (Rev. ed.). Viking. (Prva verzija objavljena 1989. godine)
- Hodges, M. J., & Budig, M. J. (2010). Who gets the daddy bonus?: Organizational hegemonic masculinity and the impact of fatherhood on earnings. *Gender & Society*, 24 (6), 717–745. <https://doi.org/10.1177/0891243210386729>
- Hu, S., & Mu, Z. (2020). Extended gender inequality? Intergenerational coresidence and division of household labor. *Social Science Research*, 93, Article 102497. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2020.102497>
- Huß, B., & Pollmann-Schult, M. (2023). Relationship satisfaction across the transition to parenthood: The impact of conflict behavior. *Journal of Family Psychology*, 37 (1), 1–14. <https://doi.org/10.1037/fam0001060>
- Jones, G., & Wallace, C. (1992). *Youth, family and citizenship*. Open University Press.
- Kamo, Y. (1988). Determinants of Household Division of Labor. *Journal of Family Issues*. <https://doi.org/10.1177/019251388009002002>
- Kinnunen, U., Feldt, T., Geurts, S., & Pulkkinen, L. (2006). Types of work–family interface: Well-being correlates of negative and positive spillover between work and family. *Scandinavian Journal of Psychology*, 47, 149–162.
- Kjeldstad, R., & Lappegård, T. (2014). How do gender values and household practices cohere? Value–practice configurations in a gender-egalitarian context. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 22 (3), 219–237. <https://doi.org/10.1080/08038740.2013.864703>
- Kluwer, E. S. (2010). From partnership to parenthood: A review of marital change across the transition to parenthood. *Journal of Family Theory & Review*, 2 (2), 105–125. <https://doi.org/10.1111/j.1756-2589.2010.00045.x>
- Kluwer, E. S., & Johnson, M. D. (2007). Conflict frequency and relationship quality across the transition to parenthood. *Journal of Marriage and Family*, 69, 1089–1106. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00434.x>
- Knudsen, K., & Wærness, K. (2008). National context and spouses' housework in 34 countries. *European Sociological Review*, 24 (1), 97–113.
- Kuhar, M. (2009). Da li su bivše jugoslovenske republike države druge demografske tranzicije? U A. Milić & S. Tomanović (Ur.), *Porodice u Srbiji da-nas u komparativnoj perspektivi* (str. 43–62). Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Lachance-Grzela, M., & Bouchard, G. (2010). Why do women do the lion's share of housework? A decade of research. *Sex Roles*, 63, 767–780. <https://doi.org/10.1007/s11199-010-9797-z>
- Lakomy, M. (2018). The role of values and of socioeconomic status in the education-fertility link among men and women. *Vienna Yearbook of Population Research*, 2017, 121–141. <https://doi.org/10.1553/populationyearbook2017s121>

- Lavee, Y., & Katz, R. (2002). Division of labor, perceived fairness, and marital quality: The effect of gender ideology. *Journal of Marriage and Family*, 64 (1), 27–39. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00027.x>
- Ljubičić, M. (2012). Psihološka separacija mladih: prilog konstrukciji integrativnog modela odrastanja, u: S. Tomanović, D. Stanojević, I. Jarić, D. Mojić, S. Dragišić Labaš, M. Ljubičić, *Mladi – naša sadašnjost. Istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji*, Beograd: Čigoja i Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta: 245–273.
- Lee, N., Zvonkovic, A. M., & Crawford, D. W. (2014). The impact of work–family conflict and facilitation on women’s perceptions of role balance. *Journal of Family Issues*, 35 (9), 1252–1274. <https://doi.org/10.1177/0192513X13481332>
- Lengersdorf, D., & Meuser, M. (2016). Involved fatherhood: Source of new gender conflicts? In *Balancing work and family in a changing society. Global masculinities*. Palgrave Macmillan, New York. https://doi.org/10.1057/978-1-137-53354-8_10
- Leopold, T., Skopek, J., & Schulz, F. (2018). Gender convergence in housework time: A life course and cohort perspective. *Sociological Science*, 5, 281–303.
- Lin, K. Y., & Burgard, S. A. (2017). Working, parenting and work-home spillover: Gender differences in the work-home interface across the life course. *Advances in Life Course Research*, 35, 24–36. <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2017.12.003>
- Martin, T. F. (2018). Family development theory 30 years later. *Journal of Family Theory & Review*, 10 (1), 49–69. <https://doi.org/10.1111/jftr.12237>
- Mayer, K. U. (2003). The sociology of the life course and lifespan psychology: Diverging or converging pathways? In U. M. Staudinger & U. Lindenberger (Eds.), *Understanding human development: Dialogues with lifespan psychology* (pp. 463–481). Boston, MA: Kluwer.
- Mayer, K. U. (2009). New directions in life course research. *Annual Review of Sociology*, 35, 413–433. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.34.040507.134619>
- McNall, L. A., Scott, L., & Nicklin, J. M. (2015). Do positive affectivity and boundary preferences matter for work-family enrichment? A study of human service workers. *Journal of Occupational Health Psychology*, 20 (1), 93–104.
- Merz, E.-M., & Liefbroer, A. C. (2018). Cross-national differences in the association between educational attainment and completed fertility. Do welfare regimes matter? *Vienna Yearbook of Population Research*, 1, 95–120. <https://doi.org/10.1553/populationyearbook2017s095>
- Mitić, S., Vukonjanski, J., Terek, E., Gligorović, B., & Zorić, K. (2016). Organizational culture and organizational commitment: Serbian case. *Journal of Engineering Management and Competitiveness*, 6 (1), 21–27.
- Mojić, D. (2020). Neformalne institucionalne prepreke reformi javne uprave u Srbiji. U *Ekonomika politika Srbije u 2020. godini*. Beograd: Ekonomski fakultet.
- Mojić, D., et al. (2018). Culture and public administration reforms in postsocialist transformation: The case of Serbia. *Sociologija*, 60 (3), 653–669.
- Nikitović, V., & Stanojević, D. (2025). Razlike u obrascima kohortnog fertiliteta između žena i muškaraca u Republici Srbiji. UNFPA, Beograd (u štampi).

- Nikitović, V., Arsenović, D., Sekulić, A., & Bajat, B. (2019). Is the Second Demographic Transition a useful framework for understanding the spatial patterns of fertility change in Serbia at the beginning of the 21st century? *AUC Geographica*, 54 (2), 152–167.
- Nikitović, V., Buturović, Ž., & Ignjatović, S. (2018). Uticaj životnog zadovoljstva na nameru rađanja drugog deteta kod visokoobrazovanih majki. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 69 (167(3)), 421–431. ISSN 0352–5732
- Nomaguchi, K. M. (2012). Parenthood and psychological well-being: Clarifying the role of child age and parent–child relationship quality. *Social Science Research*, 41 (2), 489–498.
- OECD. (2021). Parental leave systems. *OECD Family Database*. [oe.cd/fdb](https://www.oecd.org/en/data/datasets/oecd-family-database.html), <https://www.oecd.org/en/data/datasets/oecd-family-database.html>
- Petrović, M. (2009). Domaćinstva u Srbiji prema porodičnom sastavu: Između (pre)modernosti i (post)modernosti. U A. Milić & S. Tomanović (Ur.), *Porodice u Srbiji danas u komparativnoj perspektivi* (str. 115–135). Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Poortman, A. R., & Lippe, T. V. D. (2009). Attitudes toward housework and child care and the gendered division of labor. *Journal of Marriage and the Family*, 71(3), 526–541. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00617.x>
- Rašević, M., & Bjelobrk, G. (2021). Usklađivanje rada i roditeljstva (poslodavci i zaposleni roditelji). Beograd: Ministarstvo za brigu o porodici i demografiju.
- Reimann, M., Schulz, F., Marx, C. K., & Lükemann, L. (2022). The family side of work-family conflict: A literature review of antecedents and consequences. *Journal of Family Research*, 34 (4), 1010–1032. <https://doi.org/10.20377/jfr-859>
- Republički zavod za statistiku – RZS. (2024). *Korišćenje vremena u Republici Srbiji, 2021/2022*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Risman, B. J. (2018). Gender as a social structure. In B. J. Risman, C. Froyum, & W. Scarborough (Eds.), *Handbook of the Sociology of Gender*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-76333-0_2
- Risman, B. J., & Davis, G. (2013). From sex roles to gender structure. *Current Sociology*. <https://doi.org/10.1177/0011392113479315>
- Rodgers, R. H., & White, J. M. (1993). Family development theory. *Sourcebook of family theories and methods: A contextual approach*, 225–257.
- Ross, C. E. (1987). The division of labor at home. *Social Forces*, 65, 816–833.
- Rudman, L. A., & Mescher, K. (2013). Penalizing men who request a family leave: Is flexibility stigma a femininity stigma? *Journal of Social Issues*, 69 (2), 322–340. <https://doi.org/10.1111/josi.12017>
- Ruppanner, L. (2013). Conflict between work and family: An investigation of four policy measures. *Social Indicators Research*, 110 (2), 327–347. <https://doi.org/10.1007/s11205-011-9933-3>
- Ruppanner, L., Brandén, M., & Turunen, J. (2017). Does unequal housework lead to divorce? Evidence from Sweden. *Sociology*, 51 (1), 1–20. <https://doi.org/10.1177/0038038516674664>

- Schieman, S., Ruppanner, L., & Milkie, M. A. (2018). Who helps with homework? Parenting inequality and relationship quality among employed mothers and fathers. *Journal of Family and Economic Issues*, 39, 49–65. <https://doi.org/10.1007/s10834-017-9545-4>
- Searle, S. R., Speed, F. M., & Milliken, G. A. (1980). Population marginal means in the linear model: An alternative to least squares means. *The American Statistician*, 34 (4), 216–221. <https://doi.org/10.2307/2684063>
- Simister, J. (2013). Is men's share of housework reduced by "gender deviance neutralization"? Evidence from seven countries. *Journal of Comparative Family Studies*, 44 (3), 311–325. <http://www.jstor.org/stable/23644604>
- Simonelli, A., Parolin, M., Sacchi, C., De Palo, F., & Vieno, A. (2016). The role of father involvement and marital satisfaction in the development of family interactive abilities: A multilevel approach. *Frontiers in Psychology*, 7, 1725. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01725>
- Slutskaya, N., Simpson, R., Hughes, J., Simpson, A., & Uygur, S. (2016). Masculinity and class in the context of dirty work. *Gender, Work & Organization*, 23 (2), 165–182. <https://doi.org/10.1111/gwao.12119>
- Sprung, J. M., Toumbeva, T. H., & Matthews, R. A. (2015). Family-friendly organizational policies, practices, and benefits through the gender lens. In M. Mills (Ed.), *Gender and the work-family experience* (pp. 227–249). Springer.
- Stanojević, D. (2015). Mladi – tranzicija ka tržištu rada: nejednakosti i izazovi. U *Sekundarne analize podataka dobijenih kroz istraživanje anketa o prihodima i uslovima života*. Beograd: SIPRU.
- Stanojević, D. (2018). *Novo očinstvo u Srbiji – Sociološka studija o praksama i identitetima očeva*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Stanojević, D. (2022a). *Razlike između ruralnih i urbanih područja u položaju žena i dece u Srbiji*. UNICEF, Beograd.
- Stanojević, D. (2022b). Odgovor na izazov depopulacije iz perspektive porodičnog života – da li je moguće uskladiti rodne uloge i dostići željeni broj dece? U *Nacionalni izveštaj o humanom razvoju*. Beograd: UNDP.
- Stanojević, D., & Filipović, B. (2024). *Izazovi porodica sa decom u Čačku*. UNDP, Beograd (u štampi).
- Stanojević, D., & Tomašević, A. (2021). Housing and family trajectories of young adults in five countries: Sweden, Germany, United Kingdom, Italy and Serbia—Sequence analysis of European social survey data. *Sociologija*, 63 (2), 262–288. <https://doi.org/10.2298/SOC2102262S>
- Stanojević, D., Tomanović, S., & Ljubičić, M. (2020). Resources and strategies used by young parents in Serbia. *Revija za sociologiju*, 50 (3), 353–380.
- Stevens, D. P., Minnotte, K. L., Mannon, S. E., & Kiger, G. (2007). Examining the "neglected side of the work-family interface": Antecedents of positive and negative family-to-work spillover. *Journal of Family Issues*, 28 (2), 242–262. <https://doi.org/10.1177/0192513X06294548>

- Stevens, D., Kiger, G., & Riley, P. J. (2001). Working hard and hardly working: Domestic labor and marital satisfaction among dual-earner couples. *Journal of Marriage and Family*, 63, 514–526.
- Stone, P. (2007). *Opting out?: Why women really quit careers and head home* (1st ed.). University of California Press. <http://www.jstor.org/stable/10.1525/j.ctt1ppfrk>
- Stone, P., & Hernandez, L. A. (2013). The all-or-nothing workplace: Flexibility stigma and “opting out” among professional-managerial women. *Journal of Social Issues*, 69 (2), 235–256. <https://doi.org/10.1111/josi.12013>
- Sullivan, O. (2011). Gender deviance neutralization through housework: Where does it fit in the bigger picture? Response to England, Kluwer, and Risman. *Journal of Family Theory & Review*, 3 (1), 27–31. <https://doi.org/10.1111/j.1756-2589.2010.00078.x>
- Sullivan, O., Gershuny, J., & Robinson, J. P. (2018). Stalled or Uneven Gender Revolution? A Long-Term Processual Framework for Understanding Why Change Is Slow. *Journal of Family Theory & Review*, 10(1), 263–279. <https://doi.org/10.1111/jftr.12248>
- Tichenor, V. J. (1999). Status and income as gendered resources: The case of marital power. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 638–650.
- Tomanović, S. (2002). Porodična atmosfera i odnosi generacija. U S. Bolčić & A. Milić (Ur.), *Srbija krajem milenijuma* (str. 315–339). Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Tomanović, S. (2017) Roditeljstvo između familizma i individualizacije: primer Srbije, u: S. Ignjatović i A. Bošković (ur.) *Individualizam*, Beograd: Institut društvenih nauka: 162–181.
- Tomanović, S. (2012). Tranzicije u porodičnom domenu. U S. Tomanović et al., *Mladi – naša sadašnjost*. ISIFF, Beograd.
- Tomanović, S., & Ignjatović, S. (2004). Mladi u tranziciji: između porodice porekla i porodice opredeljenja. U M. Nikolić & S. Mihajlović (Ur.), *Mladi zagubljeni u tranziciji* (str. 39–64). Beograd: CPA.
- Tomanović, S., & Ignjatović, S. (2010). The significance and meaning of family transitions for young people: The case of Serbia in comparative perspective. *ANNALES*, 20 (1), 201–221. Koper: Historical Society of Southern Primorska.
- Tomanović, S., & Stanojević, D. (2015). *Mladi u Srbiji 2015. Stanja, opažanja, verovanja i nadanja*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung i SeCons.
- Tomanović, S., et al. (2012). *Mladi – naša sadašnjost*. ISIFF, Beograd.
- Tomanović, S., Stanojević, D., & Ljubičić, M. (2016). Postajanje roditeljem u Srbiji: Sociološko istraživanje tranzicije u roditeljstvo. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet.
- Tomanović-Mihajlović, S. (1997). *Detinjstvo u Rakovici. Svakodnevni život dece u radničkoj porodici*. Beograd: ISI FF.
- Van de Kaa, D. J. (2002). The idea of a second demographic transition in industrialized countries. Paper presented at the Sixth Welfare Policy Seminar of the National Institute of Population and Social Security, Tokyo, Japan, 29 January 2002.

- Vanyperen, N. W., & Buunk, B. P. (1991). Sex-role attitudes, social comparison, and satisfaction with relationships. *Social Psychology Quarterly*, 54 (2), 169–180. <https://doi.org/10.2307/2786934>
- Verbakel, E. (2010). Partner's resources and adjusting working hours in the Netherlands: Differences over time, between levels of human capital, and over the family cycle. *Journal of Family Issues*, 31 (10), 1324–1347. <https://doi.org/10.1177/0192513X09360188>
- Volling, B. L. (2012). Family transitions following the birth of a sibling: An empirical review of changes in the firstborn's adjustment. *Psychological Bulletin*, 138 (3), 497–528. <https://doi.org/10.1037/a0026921>
- Voydanoff, P. (2002). Linkages between the work-family interface and work, family, and individual outcomes: An integrative model. *Journal of Family Issues*, 23, 138–164.
- Voydanoff, P. (2004). The effects of work demands and resources on work-to-family conflict and facilitation. *Journal of Marriage and Family*, 66 (2), 398–412. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2004.00028.x>
- Voydanoff, P. (2005). Towards a conceptualisation of perceived work-family fit and balance: A demands and resources approach. *Journal of Marriage and Family*, 67, 822–836.
- Wallace, C., & Kovatcheva, S. (1998). *Youth in society: The construction and deconstruction of youth in East and West Europe*. London: MacMillan.
- Walster, E., Berscheid, E., & Walster, G. W. (1973). New directions in equity research. *Journal of Personality and Social Psychology*, 25 (2), 151–176. <https://doi.org/10.1037/h0033967>
- Walther, A. (2006). Regimes of youth transitions: Choice, flexibility and security in young people's experiences across different European contexts. *Young*, 14 (1), 119–141.
- Walther, A., Stauber, B., & Pohl, A. (2009). *Youth: Actor of social change. Final report*. Tübingen: IRIS.
- Warren, T. (2015). Work-life balance/imbalance: The dominance of the middle class and the neglect of the working class. *The British Journal of Sociology*, 66 (4), 691–717. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12160>
- Wayne, J. H., Musisca, N., & Fleeson, W. (2004). Considering the role of personality in the work-family experience: Relationships of the big five to work-family conflict and facilitation. *Journal of Vocational Behavior*, 64, 108–130.
- White, J.M. (1991). *Dynamics of family development: A theoretical perspective*. Guilford.
- Yu, W. & Hara, Y. (2021). Motherhood penalties and fatherhood premiums: Effects of parenthood on earnings growth within and across firms. *Demography*, 58 (1), 247–272. <https://doi.org/10.1215/00703370-8917608>
- West, C., & Zimmerman, D. (1987). Doing gender. *Gender and Society*, 1 (2), 125–151.

- Williams, J. C., Blair-Loy, M., & Berdahl, J. L. (2013). Cultural schemas, social class, and the flexibility stigma. *Journal of Social Issues*, 69 (2), 209–234.
- Yavorsky, J. E., Kamp Dush, C. M., & Schoppe-Sullivan, S. J. (2015). The production of inequality: The gender division of labor across the transition to parenthood. *Journal of Marriage and Family*, 77 (3), 662–679. <https://doi.org/10.1111/jomf.12189>
- Zhang, J., & Liu, Y. (2011). Antecedents of work-family conflict: Review and prospect. *International Journal of Business and Management*, 6 (1), 89–103. <https://doi.org/10.5539/ijbm.v6n1p89>
- Zito, M., Colombo, L., & Mura, G. (2013). Job demands and work-family conflict in a health care staff. The role of work shifts. *Giornale Italiano di Medicina del Lavoro ed Ergonomia*, 35 (3), 168–175.

Korišćene baze podataka:

- European Social Survey European Research Infrastructure (ESS ERIC). (2023). ESS9 – integrated file, edition 3.2 [Data set]. Sikt – Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research. https://doi.org/10.21338/ess9e03_2
- EUROSTAT – <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Porodični život u Srbiji 2020*. Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Aneks

Tabela A1. Radni status i obrazovni nivo

	Muškarac			Žena		
	Osnovna škola	Srednja škola	Visoko	Osnovna škola	Srednja škola	Visoko
Na neodređeno vreme	38	71	77	10	47	66
Na određeno vreme	14	13	18	8	14	21
Sezonski	23	5	1	4	2	1
Povremeno	6	5	2	13	11	5
Ne radi	21	7	3	66	28	12
$X^2=117.7, p<.001$			$X^2=93.4, p<.001$			

Tabela A². Radni status i klasni položaj

	Muškarci				Žene			
	Rukovo- dioci*	Struč- njak	Službenik / tehničar	Radnik	Rukovo- diteljke*	Stručnja- kinja	Službenica / tehničarka	Radnica
Na neodređeno vreme	83	81	76	71	86	73	61	64
Na određeno vreme	17	14	15	15	14	21	20	19
Sezonski		1	3	10		0	1	3
Povremeno		2	5	5		6	18	14
$X^2=43.7, p<.001$					$X^2=34.3, p<.001$			

* Za potrebe grafikona u tekstu su rukovodioci povezani sa grupom stručnjaka

Tabela A3. Učešće fleksibilnog rada u odnosu na klasni položaj

	Rukovodeći kadar	Stručnjak	Službenik / tehničar	Radnik
Muški	71	51	43	39
$X^2=123, p<.05$				
Ženski	71	40	43	32
$X^2=8.8, p<.05$				

Tabela A4. Učešće nestandardnih oblika rada u odnosu na klasni položaj kod muškaraca

...prekovremeni rad					
	Nikada	Nekoliko puta godišnje	Nekoliko puta mesečno	Nekoliko puta nedeljno	Svakodnevno
Rukovodioci	19	11	33	22	15
Stručnjak	14	36	24	17	9
Službenik / tehničar	14	27	31	20	9
Radnik	19	18	34	14	16
$X^2=23.5, p<.05$					
...redovne smene koje uključuju noćni rad					
Rukovodioci	76	8	12		4
Stručnjak	70	8	17	5	
Službenik / tehničar	60	11	22	7	1
Radnik	46	12	17	17	8
$X^2=41.9, p<.001$					
...da u kratkom roku doznajete da morate da radite prekovremeno/menjate smene					
Rukovodioci	35	13	35	17	
Stručnjak	37	33	18	7	5
Službenik / tehničar	30	35	20	12	4
Radnik	41	28	17	6	9
$X^2=20.8, p<.001$					
...rad vikendom					
Rukovodioci	4	24	16	20	36
Stručnjak	24	23	16	25	14
Službenik / tehničar	14	13	12	32	29
Radnik	12	14	13	29	32
	15	16	13	29	27
$X^2=28.4, p<.001$					

Tabela A5. Učešće nestandardnih oblika rada u odnosu na klasni položaj kod žena

...prekovremeni rad					
	Nikada	Nekoliko puta godišnje	Nekoliko puta mesečno	Nekoliko puta nedeljno	Svakodnevno
Rukovoditeljke	7.1	14.3	28.6	42.9	7.1
Stručnjakinja	24.3	30.3	25.7	9.9	9.9
Službenica / tehničarka	29.2	29.2	21.2	12.4	8
Radnica	28.7	19.1	26.6	10.6	14.9
$X^2=18.8, p<.05$					
...redovne smene koje uključuju noćni rad					
Rukovoditeljke	91.7	8.3			
Stručnjakinja	88.3	4.1	6.9	0.7	
Službenica / tehničarka	79.7	6	7.5	3.8	3
Radnica	74.4	2.2	7.8	10	5.6
$X^2=25.2, p<.05$					
...da u kratkom roku doznajete da morate da radite prekovremeno/menjate smene					
Rukovoditeljke	50	28.6	14.3		7.1
Stručnjakinja	59.9	23.1	10.9	4.1	2
Službenica / tehničarka	43.8	28.5	17.5	5.8	4.4
Radnica	42.6	19.1	19.1	10.6	8.5
$X^2=25.2, p<.05$					
...rad vikendom					
Rukovoditeljke	21.4	14.3	50	7.1	7.1
Stručnjakinja	31.8	31.1	12.2	14.2	10.8
Službenica / tehničarka	27.3	13.7	9.4	22.3	27.3
Radnica	15.1	4.3	7.5	37.6	35.5
	15	16	13	29	27
$X^2=81.7, p<.05$					

Tabela B.1: Povezanost uključenosti roditelja u negu deteta sa klasom, resursima i uslovima rada – razlike između parova, roditeljska faza – predškolsko dete

B1.1			
Klasa muškarca	Muškarci	Žene	Razlika
Stručnjaci – Rukovodioci	0.038	0.048	0.015
Stručnjaci – Službenik/tehničar	0.102**	-0.008	-0.110**
Stručnjaci – Radnik	0.189***	0.022	-0.170***
Rukovodioci – Službenik/tehničar	0.064	-0.057	-0.125
Rukovodioci – Radnik	0.152**	-0.026	-0.185***
Službenik/tehničar – Radnik	0.087**	0.03	-0.060
B1.2			
Klasa žene	Muškarci	Žene	Razlika
Rukovoditeljica – Stručjakinja	0.122	0.04	-0.082
Rukovoditeljica – Službenica/tehničarka	0.187	0.038	-0.152
Rukovoditeljica – Radnica	0.275**	0.09	-0.184
Stručjakinja – Službenica/tehničarka	0.065	-0.002	-0.070
Stručjakinja – Radnica	0.153***	0.051	-0.102**
Službenica/tehničarka – Radnica	0.088*	0.052	-0.032
B1.3			
Klasa para	Muškarci	Žene	Razlika
Oboje stručnjaci – Suprug stručnjak supruge niže	0.082	0.011	-0.071
Oboje stručnjaci – Supruge stručnjak suprug niže	0.106*	0.015	-0.091
Oboje stručnjaci – Oboje službenici / radnici	0.151***	0.011	-0.142***
Oboje stručnjaci – Suprug službenik/radnik supruge ne radi	0.230***	-0.009	-0.238***
Oboje stručnjaci – Supruge službenik / radnik suprug ne radi	0.271***	0.094	-0.177
Suprug stručnjak supruge niže – Supruge stručnjak suprug niže	0.024	0.004	-0.020
Suprug stručnjak supruge niže – Oboje službenici / radnici	0.069	0	-0.072
Suprug stručnjak supruge niže – Suprug službenik/radnik supruge ne radi	0.148**	-0.021	-0.168***
Suprug stručnjak supruge niže – Supruge službenik / radnik suprug ne radi	0.190*	0.083	-0.106
Supruge stručnjak suprug niže – Oboje službenici / radnici	0.045	-0.004	-0.051
Supruge stručnjak suprug niže – Suprug službenik/radnik supruge ne radi	0.124*	-0.024	-0.147**
Supruge stručnjak suprug niže – Supruge službenik / radnik suprug ne radi	0.165	0.079	-0.086
Oboje službenici / radnici – Suprug službenik/radnik supruge ne radi	0.079	-0.021	-0.096*
Oboje službenici / radnici – Supruge službenik / radnik suprug ne radi	0.12	0.083	-0.035
Suprug službenik/radnik supruge ne radi – Supruge službenik / radnik suprug ne radi	0.041	0.104	0.062
B1.4			
Radni status muškarca	Muškarci	Žene	Razlika
Redovno – Povremeno	0.109**	0.036	-0.071
Redovno – Ne radi	0.174**	0.06	-0.113*
Povremeno – Ne radi	0.065	0.023	-0.042
B1.5			
Radni status žene	Muškarci	Žene	Razlika
Redovno – Povremeno	0.128***	-0.009	-0.135***
Redovno – Ne radi	0.140***	-0.027	-0.166***
Povremeno – Ne radi	0.013	-0.019	-0.031
B1.6			
Radni status para	Muškarci	Žene	Razlika
Oboje rade – Suprug radi / supruge ne radi	0.122***	-0.019	-0.139***
Oboje rade – Supruge radi / suprug ne radi	0.178*	0.101	-0.076
Oboje rade – Oboje ne rade	0.226*	-0.037	-0.262**
Suprug radi / supruge ne radi – Supruge radi / suprug ne radi	0.056	0.119*	0.063
Suprug radi / supruge ne radi – Oboje ne rade	0.104	-0.019	-0.123
Supruge radi / suprug ne radi – Oboje ne rade	0.048	-0.138	-0.185

B1.7			
Obrazovanje muškarca	Muškarci	Žene	Razlika
Srednje – Osnovno	0.123**	0.063	-0.059
Srednje – Visoko	-0.113***	0.005	0.118***
Osnovno – Visoko	-0.236***	-0.058	0.178***
B1.8			
Obrazovanje žene	Muškarci	Žene	Razlika
Srednje – Osnovno	0.138**	0.073*	-0.063
Srednje – Visoko	-0.083***	0.019	0.105***
Osnovno – Visoko	-0.221***	-0.054	0.168***
B1.9			
Prihodi*	Muškarci	Žene	Razlika
Prihod muškarca	0.000901*	-0.000051	-0.000970*
Prihod žene	0.001770***	-0.000404	-0.002165***
Relativno učešće u prihodima	0.001377*	-0.000456	-0.001826***
B1.10			
Nepredvidivost rada*	Muškarci	Žene	Razlika
Stepen nepredvidivosti rada muškarca	-0.010800*	0.004173	0.015000**
Stepen nepredvidivosti rada žene	0.0055	0.000093	-0.00226
B1.11			
Fleksibilnost rada	Muškarci	Žene	Razlika
Fleksibilnost rada muškarca	-0.006	-0.020	-0.014
Fleksibilnost rada žene	-0.040	-0.054*	-0.008

Tabela B.2: Povezanost uključenosti roditelja oko brige deteta sa klasom, resursima i uslovima rada – razlike između parova, roditeljska faza – predškolsko dete

B2.1			
Klasa muškarca	Muškarci	Žene	Razlika
Stručnjaci – Rukovodioci	-0.105	-0.082	0.038
Stručnjaci – Službenik/tehničar	0.043	-0.012	-0.054
Stručnjaci – Radnik	0.052	-0.023	-0.074**
Rukovodioci – Službenik/tehničar	0.148*	0.07	-0.092
Rukovodioci – Radnik	0.157**	0.059	-0.112*
Službenik/tehničar – Radnik	0.009	-0.011	-0.020
B2.2			
Klasa žene	Muškarci	Žene	Razlika
Rukovoditeljka – Stručjakinja	-0.032	-0.071	-0.040
Rukovoditeljka – Službenica/tehničarka	-0.001	-0.061	-0.057
Rukovoditeljka – Radnica	0.034	-0.089	-0.123
Stručjakinja – Službenica/tehničarka	0.031	0.01	-0.017
Stručjakinja – Radnica	0.065	-0.018	-0.083*
Službenica/tehničarka – Radnica	0.034	-0.028	-0.065
B2.3			
Klasa para	Muškarci	Žene	Razlika
Oboje stručnjaci – Suprug stručnjak supruga niže	-0.032	-0.045	-0.012
Oboje stručnjaci – Supruga stručnjak suprug niže	0.029	-0.040	-0.067
Oboje stručnjaci – Oboje službenici / radnici	0.066	-0.013	-0.075*
Oboje stručnjaci – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	0.05	-0.021	-0.070
Oboje stručnjaci – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	0.051	-0.145	-0.195**
Suprug stručnjak supruga niže – Supruga stručnjak suprug niže	0.061	0.005	-0.055

B2.3			
Klasa para	Muškarci	Žene	Razlika
Suprug stručnjak supruga niže – Oboje službenici / radnici	0.098*	0.032	-0.063
Suprug stručnjak supruga niže – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	0.082	0.024	-0.058
Suprug stručnjak supruga niže – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	0.083	-0.100	-0.183*
Supruga stručnjak suprug niže – Oboje službenici / radnici	0.037	0.027	-0.007
Supruga stručnjak suprug niže – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	0.022	0.019	-0.003
Supruga stručnjak suprug niže – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	0.023	-0.105	-0.128
Oboje službenici / radnici – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	-0.016	-0.008	0.005
Oboje službenici / radnici – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	-0.014	-0.132	-0.120
Suprug službenik/radnik supruga ne radi – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	0.001	-0.124	-0.125
B2.4			
Radni status muškarca	Muškarci	Žene	Razlika
Redovno – Povremeno	0.04	0.02	-0.021
Redovno – Ne radi	0.018	-0.016	-0.034
Povremeno – Ne radi	-0.022	-0.035	-0.013
B2.5			
Radni status žene	Muškarci	Žene	Razlika
Redovno – Povremeno	0.033	0.01	-0.025
Redovno – Ne radi	0.015	0.006	-0.012
Povremeno – Ne radi	-0.019	-0.004	0.013
B2.6			
Radni status para	Muškarci	Žene	Razlika
Oboje rade – Suprug radi /supruga ne radi	0.013	-0.010	-0.025
Oboje rade – Supruga radi / suprug ne radi	0.038	-0.087	-0.126*
Oboje rade – Oboje ne rade	-0.016	0.104	0.118
Suprug radi / supruga ne radi – Supruga radi / suprug ne radi	0.025	-0.078	-0.101
Suprug radi / supruga ne radi – Oboje ne rade	-0.028	0.113	0.143
Supruga radi / suprug ne radi – Oboje ne rade	-0.053	0.191	0.244**
B2.7			
Obrazovanje muškarca	Muškarci	Žene	Razlika
Srednje – Osnovno	0	-0.001	-0.002
Srednje – Visoko	-0.064**	-0.003	0.058**
Osnovno – Visoko	-0.064	-0.002	0.061
B2.8			
Obrazovanje žene	Muškarci	Žene	Razlika
Srednje – Osnovno	-0.032	-0.038	-0.006
Srednje – Visoko	-0.039	0.005	0.046*
Osnovno – Visoko	-0.007	0.044	0.052
B2.9			
Prihodi*	Muškarci	Žene	Razlika
Prihod muškarca	0.000434	-0.00023	-0.000748*
Prihod žene	0.00033	-0.00007	-0.00045
Relativno učešće u prihodima	0.00035	0.00037	0.00000
B2.10			
Nepredvidivost rada*	Muškarci	Žene	Razlika
Stepen nepredvidivosti rada muškarca	-0.0002	-0.0021	0.0019
Stepen nepredvidivosti rada žene	-0.00192	-0.00585	0.00453
B2.11			
Fleksibilnost rada	Muškarci	Žene	Razlika
Fleksibilnost rada muškarca	-0.043	-0.050	-0.007
Fleksibilnost rada žene	0.0530	0.066	0.009

Tabela B.3: Povezanost uključenosti ispitanika u kućni rad sa klasom, resursima i uslovima rada – razlike između parova, roditeljska faza – predškolsko dete

B3.1			
Klasa muškarca	Muškarci	Žene	Razlika
Stručnjaci – Rukovodioci	0.017	0.019	0.002
Stručnjaci – Službenik/tehničar	0.033	-0.023	-0.056
Stručnjaci – Radnik	0.102***	-0.117***	-0.218***
Rukovodioci – Službenik/tehničar	0.016	-0.042	-0.058
Rukovodioci – Radnik	0.085*	-0.135**	-0.220**
Službenik/tehničar – Radnik	0.069***	-0.094***	-0.162***
B3.2			
Klasa žene	Muškarci	Žene	Razlika
Rukovoditeljka – Stručnjakinja	0.07	-0.099	-0.169
Rukovoditeljka – Službenica/tehničarka	0.124*	-0.130	-0.254*
Rukovoditeljka – Radnica	0.146*	-0.163*	-0.308**
Stručnjakinja – Službenica/tehničarka	0.054*	-0.031	-0.085
Stručnjakinja – Radnica	0.076***	-0.064	-0.140**
Službenica/tehničarka – Radnica	0.022	-0.032	-0.054
B3.3			
Klasa para	Muškarci	Žene	Razlika
Oboje stručnjaci – Suprug stručnjak supruga niže	0.068*	-0.088*	-0.156*
Oboje stručnjaci – Supruga stručnjak suprug niže	0.039	-0.085	-0.125
Oboje stručnjaci – Oboje službenici / radnici	0.091***	-0.092**	-0.183***
Oboje stručnjaci – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	0.129***	-0.163***	-0.292***
Oboje stručnjaci – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	0.058	-0.069	-0.127
Suprug stručnjak supruga niže – Supruga stručnjak suprug niže	-0.029	0.002	0.032
Suprug stručnjak supruga niže – Oboje službenici / radnici	0.023	-0.004	-0.027
Suprug stručnjak supruga niže – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	0.061	-0.075	-0.136
Suprug stručnjak supruga niže – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	-0.010	0.018	0.029
Supruga stručnjak suprug niže – Oboje službenici / radnici	0.052	-0.006	-0.059
Supruga stručnjak suprug niže – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	0.090**	-0.077	-0.168*
Supruga stručnjak suprug niže – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	0.019	0.016	-0.003
Oboje službenici / radnici – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	0.038	-0.071*	-0.109
Oboje službenici / radnici – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	-0.033	0.022	0.056
Suprug službenik/radnik supruga ne radi – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	-0.071	0.093	0.165
B3.4			
Radni status muškarca	Muškarci	Žene	Razlika
Redovno – Povremeno	-0.004	0.017	0.021
Redovno – Ne radi	0.021	-0.041	-0.061
Povremeno – Ne radi	0.024	-0.058	-0.082
B3.5			
Radni status žene	Muškarci	Žene	Razlika
Redovno – Povremeno	0.053*	-0.099***	-0.152***
Redovno – Ne radi	0.082***	-0.121***	-0.203***
Povremeno – Ne radi	0.029	-0.022	-0.051
B3.6			
Radni status para	Muškarci	Žene	Razlika
Oboje rade – Suprug radi /supruga ne radi	0.073***	-0.100***	-0.173***
Oboje rade – Supruga radi / suprug ne radi	0.006	-0.014	-0.020
Oboje rade – Oboje ne rade	0.105	-0.170*	-0.276*
Suprug radi / supruga ne radi – Supruga radi / suprug ne radi	-0.067	0.086	0.153

B3.6			
Radni status para	Muškarci	Žene	Razlika
Suprug radi / supruga ne radi – Oboje ne rade	0.032	-0.070	-0.103
Supruga radi / suprug ne radi – Oboje ne rade	0.099	-0.156	-0.256
B3.7			
Obrazovanje muškarca	Muškarci	Žene	Razlika
Srednje – Osnovno	0.025	-0.075	-0.100
Srednje – Visoko	-0.063***	0.060**	0.123***
Osnovno – Visoko	-0.088**	0.135***	0.223***
B3.8			
Obrazovanje žene	Muškarci	Žene	Razlika
Srednje – Osnovno	0.034	-0.057	-0.090
Srednje – Visoko	-0.043**	0.044*	0.087**
Osnovno – Visoko	-0.077**	0.100**	0.177**
B3.9			
Prihodi*	Muškarci	Žene	Razlika
Prihod muškarca	0.00023	-0.00044	-0.00067
Prihod žene	0.000966***	-0.001441***	-0.002406***
Relativno učešće u prihodima	0.001230***	-0.001646***	-0.002876***
B3.10			
Nepredvidivost rada*	Muškarci	Žene	Razlika
Stepen nepredvidivosti rada muškarca	-0.0056	0.0068	0.012400*
Stepen nepredvidivosti rada žene	0.00328	-0.009030*	-0.012300*
B3.11			
Fleksibilnost rada	Muškarci	Žene	Razlika
Fleksibilnost rada muškarca	-0.027	0.043	0.071
Fleksibilnost rada žene	-0.029	0.051	0.08*

Tabela B.4: Povezanost uključenosti ispitanika u **privatnu sferu** sa klasom, resursima i uslovima rada – razlike između parova, roditeljska faza – predškolsko dete

B4.1			
Klasa muškarca	Muškarci	Žene	Razlika
Stručnjaci – Rukovodioci	-0.020	-0.004	0.024
Stručnjaci – Službenik/tehničar	0.058**	-0.013	-0.070**
Stručnjaci – Radnik	0.113***	-0.038	-0.151***
Rukovodioci – Službenik/tehničar	0.078*	-0.009	-0.095
Rukovodioci – Radnik	0.133***	-0.034	-0.176***
Službenik/tehničar – Radnik	0.055**	-0.025	-0.081***
B4.2			
Klasa žene	Muškarci	Žene	Razlika
Rukovoditeljka – Stručnjakinja	0.054	-0.044	-0.098
Rukovoditeljka – Službenica/tehničarka	0.101	-0.051	-0.152*
Rukovoditeljka – Radnica	0.151**	-0.054	-0.205**
Stručnjakinja – Službenica/tehničarka	0.047*	-0.007	-0.053
Stručnjakinja – Radnica	0.097***	-0.010	-0.107***
Službenica/tehničarka – Radnica	0.051*	-0.003	-0.054
B4.3			
Klasa para	Muškarci	Žene	Razlika
Oboje stručnjaci – Suprug stručnjak supruga niže	0.039	-0.039	-0.078
Oboje stručnjaci – Supruga stručnjak suprug niže	0.057	-0.035	-0.092*

B4.3			
Klasa para	Muškarci	Žene	Razlika
Oboje stručnjaci – Oboje službenici / radnici	0.100***	-0.030	-0.129***
Oboje stručnjaci – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	0.135***	-0.063*	-0.196***
Oboje stručnjaci – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	0.126**	-0.038	-0.165**
Suprug stručnjak supruga niže – Supruga stručnjak suprug niže	0.019	0.004	-0.015
Suprug stručnjak supruga niže – Oboje službenici / radnici	0.061*	0.01	-0.052
Suprug stručnjak supruga niže – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	0.097***	-0.024	-0.119***
Suprug stručnjak supruga niže – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	0.088	0.001	-0.087
Supruga stručnjak suprug niže – Oboje službenici / radnici	0.043	0.006	-0.037
Supruga stručnjak suprug niže – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	0.078**	-0.028	-0.104**
Supruga stručnjak suprug niže – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	0.069	-0.003	-0.072
Oboje službenici / radnici – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	0.035	-0.033	-0.067*
Oboje službenici / radnici – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	0.026	-0.009	-0.035
Suprug službenik/radnik supruga ne radi – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	-0.009	0.024	0.032
B4.4			
Radni status muškarca	Muškarci	Žene	Razlika
Redovno – Povremeno	0.049	0.025	-0.025
Redovno – Ne radi	0.071*	0.002	-0.070
Povremeno – Ne radi	0.022	-0.023	-0.046
B4.5			
Radni status žene	Muškarci	Žene	Razlika
Redovno – Povremeno	0.072***	-0.033	-0.105***
Redovno – Ne radi	0.080***	-0.049**	-0.127***
Povremeno – Ne radi	0.007	-0.016	-0.022
B4.6			
Radni status para	Muškarci	Žene	Razlika
Oboje rade – Suprug radi /supruga ne radi	0.070***	-0.044*	-0.112***
Oboje rade – Supruga radi / suprug ne radi	0.075	0	-0.075
Oboje rade – Oboje ne rade	0.106	-0.035	-0.141
Suprug radi / supruga ne radi – Supruga radi / suprug ne radi	0.005	0.044	0.037
Suprug radi / supruga ne radi – Oboje ne rade	0.036	0.009	-0.029
Supruga radi / suprug ne radi – Oboje ne rade	0.031	-0.034	-0.066
B4.7			
Obrazovanje muškarca	Muškarci	Žene	Razlika
Srednje – Osnovno	0.051	-0.004	-0.056
Srednje – Visoko	-0.078***	0.02	0.097***
Osnovno – Visoko	-0.128***	0.024	0.152***
B4.8			
Obrazovanje žene	Muškarci	Žene	Razlika
Srednje – Osnovno	0.048	-0.007	-0.055
Srednje – Visoko	-0.053***	0.022	0.076***
Osnovno – Visoko	-0.101***	0.029	0.131***
B4.9			
Prihodi*	Muškarci	Žene	Razlika
Prihod muškarca	0.000537*	-0.000241	-0.000816**
Prihod žene	0.001035***	-0.000649**	-0.001687***
Relativno učešće u prihodima	0.000981**	-0.000600*	-0.001561***
B4.10			
Nepredvidivost rada*	Muškarci	Žene	Razlika
Stepen nepredvidivosti rada muškarca	-0.006400*	0.0038	0.010200**
Stepen nepredvidivosti rada žene	0.00328	-0.009030*	-0.012300*

B4.11			
Fleksibilnost rada	Muškarci	Žene	Razlika
Fleksibilnost rada muškarca	-0.023	-0.005	0.013
Fleksibilnost rada žene	-0.005	0.021	0.027

Tabela B.5: Povezanost uključenosti roditelja oko brige deteta sa klasom, resursima i uslovima rada – razlike između parova, roditeljska faza – školsko dete

B5.1			
Klasa muškarca	Muškarci	Žene	Razlika
Stručnjaci – Rukovodioci	-0.131	-0.014	0.117
Stručnjaci – Službenik/tehničar	0.062	0.029	-0.033
Stručnjaci – Radnik	0.203***	0.068	-0.135***
Rukovodioci – Službenik/tehničar	0.192*	0.043	-0.150
Rukovodioci – Radnik	0.334***	0.081	-0.253**
Službenik/tehničar – Radnik	0.141***	0.039	-0.103**
B5.2			
Klasa žene	Muškarci	Žene	Razlika
Rukovoditeljka – Stručnjakinja	0.12	0.076	-0.043
Rukovoditeljka – Službenica/tehničarka	0.208*	0.055	-0.153
Rukovoditeljka – Radnica	0.305***	0.165	-0.139
Stručnjakinja – Službenica/tehničarka	0.089*	-0.021	-0.110**
Stručnjakinja – Radnica	0.185***	0.089*	-0.096*
Službenica/tehničarka – Radnica	0.096*	0.110***	0.014
B5.3			
Klasa para	Muškarci	Žene	Razlika
Oboje stručnjaci – Suprug stručnjak supruga niže	-0.008	-0.010	-0.002
Oboje stručnjaci – Supruga stručnjak suprug niže	-0.002	0.004	0.006
Oboje stručnjaci – Oboje službenici / radnici	0.148***	0.036	-0.112*
Oboje stručnjaci – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	0.244***	0.063	-0.181***
Oboje stručnjaci – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	0.189+	0.054	-0.135
Suprug stručnjak supruga niže – Supruga stručnjak suprug niže	0.006	0.014	0.008
Suprug stručnjak supruga niže – Oboje službenici / radnici	0.156**	0.046	-0.110
Suprug stručnjak supruga niže – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	0.251***	0.073	-0.179**
Suprug stručnjak supruga niže – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	0.197+	0.064	-0.133
Supruga stručnjak suprug niže – Oboje službenici / radnici	0.150***	0.032	-0.118*
Supruga stručnjak suprug niže – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	0.246***	0.059	-0.187***
Supruga stručnjak suprug niže – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	0.192+	0.05	-0.141
Oboje službenici / radnici – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	0.095*	0.027	-0.069
Oboje službenici / radnici – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	0.041	0.018	-0.023
Suprug službenik/radnik supruga ne radi – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	-0.054	-0.008	0.046
B5.4			
Radni status muškarca	Muškarci	Žene	Razlika
Redovno – Povremeno	0.021	0.037	0.016
Redovno – Ne radi	0.146**	0.094	-0.052
Povremeno – Ne radi	0.124	0.057	-0.068
B5.5			
Radni status žene	Muškarci	Žene	Razlika
Redovno – Povremeno	0.036	0.074	0.038
Redovno – Ne radi	0.141***	0.039	-0.103**
Povremeno – Ne radi	0.105	-0.035	-0.140**

B5.6			
Radni status para	Muškarci	Žene	Razlika
Oboje rade – Suprug radi /supruga ne radi	0.132***	0.028	–0.104**
Oboje rade – Supruga radi / suprug ne radi	0.129	0.104	–0.025
Oboje rade – Oboje ne rade	0.229**	0.088	–0.141
Suprug radi / supruga ne radi – Supruga radi / suprug ne radi	–0.003	0.076	0.079
Suprug radi / supruga ne radi – Oboje ne rade	0.097	0.06	–0.037
Supruga radi / suprug ne radi – Oboje ne rade	0.099	–0.016	–0.115
B5.7			
Obrazovanje muškarca	Muškarci	Žene	Razlika
Srednje – Osnovno	0.094	0.027	–0.067
Srednje – Visoko	–0.141***	–0.008	0.133***
Osnovno – Visoko	–0.235***	–0.035	0.200***
B5.8			
Obrazovanje žene	Muškarci	Žene	Razlika
Srednje – Osnovno	0.162***	0.061	–0.101*
Srednje – Visoko	–0.121***	–0.033	0.088**
Osnovno – Visoko	–0.283***	–0.094*	0.189***
B5.9			
Prihodi*	Muškarci	Žene	Razlika
Prihod muškarca	0.000925*	0.000533	–0.00039
Prihod žene	0.001875***	0.000328	–0.001547***
Relativno učešće u prihodima	0.002082***	0.00045	–0.001632**
B5.10			
Nepredvidivost rada*	Muškarci	Žene	Razlika
Stepen nepredvidivosti rada muškarca	–0.0021	–0.0081	0.0061
Stepen nepredvidivosti rada žene	0.0023	–0.0016	0.0039
B5.11			
Fleksibilnost rada	Muškarci	Žene	Razlika
Fleksibilnost rada muškarca	0.079*	–0.036	0.043
Fleksibilnost rada žene	–0.056	0.002	0.0570

Tabela B.6: Povezanost uključenosti ispitanika u **kućni rad** sa klasom, resursima i uslovima rada – razlike između parova, roditeljska faza – školsko dete

B6.1			
Klasa muškarca	Muškarci	Žene	Razlika
Stručnjaci – Rukovodioci	0.029	0.003	–0.026
Stručnjaci – Službenik/tehničar	0.032*	–0.051	–0.083
Stručnjaci – Radnik	0.096***	–0.127***	–0.223***
Rukovodioci – Službenik/tehničar	0.003	–0.054	–0.057
Rukovodioci – Radnik	0.066	–0.130*	–0.196+
Službenik/tehničar – Radnik	0.063***	–0.076**	–0.139***
B6.2			
Klasa žene	Muškarci	Žene	Razlika
Rukovoditeljka – Stručnjakinja	–0.033	–0.064	–0.031
Rukovoditeljka – Službenica/tehničarka	0.025	–0.139*	–0.164
tehničarka Rukovoditeljka – Radnica	0.067	–0.188**	–0.255**
Stručnjakinja – Službenica/tehničarka	0.058**	–0.075**	–0.133**
Stručnjakinja – Radnica	0.100***	–0.124***	–0.224***
Službenica/tehničarka – Radnica	0.042	–0.049	–0.091

B6.3			
Klasa para	Muškarci	Žene	Razlika
Oboje stručnjaci – Suprug stručnjak supruga niže	0.037	-0.069	-0.107
Oboje stručnjaci – Supruga stručnjak suprug niže	-0.007	-0.016	-0.009
Oboje stručnjaci – Oboje službenici / radnici	0.074**	-0.119***	-0.193***
Oboje stručnjaci – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	0.138***	-0.180***	-0.318***
Oboje stručnjaci – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	0.068	-0.106	-0.174
Suprug stručnjak supruga niže – Supruga stručnjak suprug niže	-0.044	0.053	0.097
Suprug stručnjak supruga niže – Oboje službenici / radnici	0.037	-0.049	-0.086
Suprug stručnjak supruga niže – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	0.101***	-0.111**	-0.212***
Suprug stručnjak supruga niže – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	0.031	-0.036	-0.068
Supruga stručnjak suprug niže – Oboje službenici / radnici	0.081***	-0.102**	-0.184***
Supruga stručnjak suprug niže – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	0.145***	-0.164***	-0.309***
Supruga stručnjak suprug niže – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	0.075	-0.090	-0.165
Oboje službenici / radnici – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	0.064**	-0.062*	-0.125**
Oboje službenici / radnici – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	-0.006	0.013	0.019
Suprug službenik/radnik supruga ne radi – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	-0.070	0.074	0.144
B6.4			
Radni status muškarca	Muškarci	Žene	Razlika
Redovno – Povremeno	-0.021	-0.002	0.019
Redovno – Ne radi	0.011	0.003	-0.008
Povremeno – Ne radi	0.033	0.005	-0.027
B6.5			
Radni status žene	Muškarci	Žene	Razlika
Redovno – Povremeno	0.047	-0.095**	-0.142**
Redovno – Ne radi	0.088***	-0.096***	-0.184***
Povremeno – Ne radi	0.041	-0.001	-0.042
B6.6			
Radni status para	Muškarci	Žene	Razlika
Oboje rade – Suprug radi /supruga ne radi	0.088***	-0.092***	-0.179***
Oboje rade – Supruga radi / suprug ne radi	0.01	0.001	-0.009
Oboje rade – Oboje ne rade	0.065	-0.041	-0.106
Suprug radi / supruga ne radi – Supruga radi / suprug ne radi	-0.078	0.092	0.171
Suprug radi / supruga ne radi – Oboje ne rade	-0.023	0.05	0.073
Supruga radi / suprug ne radi – Oboje ne rade	0.055	-0.042	-0.097
B6.7			
Obrazovanje muškarca	Muškarci	Žene	Razlika
Srednje – Osnovno	0.081**	0.028	-0.053
Srednje – Visoko	-0.063***	0.089***	0.152***
Osnovno – Visoko	-0.143***	0.061	0.205**
B6.8			
Obrazovanje žene	Muškarci	Žene	Razlika
Srednje – Osnovno	0.04	-0.014	-0.054
Srednje – Visoko	-0.066***	0.098***	0.164***
Osnovno – Visoko	-0.106***	0.112***	0.218***
B6.9			
Prihodi*	Muškarci	Žene	Razlika
Prihod muškarca	0.000334	-0.00047	-0.0008
Prihod žene	0.001262***	-0.001642***	-0.002903***
Relativno učešće u prihodima	0.001378***	-0.001668***	-0.003046***

B6.10			
Nepredvidivost rada*	Muškarci	Žene	Razlika
Stepen nepredvidivosti rada muškarca	-0.009000**	0.007	0.015900**
Stepen nepredvidivosti rada žene	-0.0054	0.0062	0.0116
B6.11			
Fleksibilnost rada	Muškarci	Žene	Razlika
Fleksibilnost rada muškarca	-0.016	0.01	0.027
Fleksibilnost rada žene	0.02	0.031	0.011

Tabela B.7: Povezanost uključenosti ispitanika u **privatnu sferu** sa klasom, resursima i uslovima rada – razlike između parova, roditeljska faza – školsko dete

B7.1			
Klasa muškarca	Muškarci	Žene	Razlika
Stručnjaci – Rukovodioci	-0.048	-0.010	0.038
Stručnjaci – Službenik/tehničar	0.048	-0.011	-0.059
Stručnjaci – Radnik	0.150***	-0.029	-0.180***
Rukovodioci – Službenik/tehničar	0.095	-0.001	-0.096
Rukovodioci – Radnik	0.198***	-0.019	-0.217**
Službenik/tehničar – Radnik	0.102***	-0.019	-0.121***
B7.2			
Klasa žene	Muškarci	Žene	Razlika
Rukovoditeljka – Stručnjakinja	0.04	0.008	-0.032
Rukovoditeljka – Službenica/tehničarka	0.115	-0.040	-0.154
Rukovoditeljka – Radnica	0.184**	-0.009	-0.193*
Stručnjakinja – Službenica/tehničarka	0.074**	-0.048	-0.122***
Stručnjakinja – Radnica	0.143***	-0.017	-0.161***
Službenica/tehničarka – Radnica	0.069**	0.031	-0.039
B7.3			
Klasa para	Muškarci	Žene	Razlika
Oboje stručnjaci – Suprug stručnjak supruga niže	0.016	-0.038	-0.055
Oboje stručnjaci – Supruga stručnjak suprug niže	-0.003	-0.005	-0.002
Oboje stručnjaci – Oboje službenici / radnici	0.113***	-0.040	-0.153***
Oboje stručnjaci – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	0.192***	-0.058	-0.250***
Oboje stručnjaci – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	0.130*	-0.025	-0.155
Suprug stručnjak supruga niže – Supruga stručnjak suprug niže	-0.019	0.034	0.053
Suprug stručnjak supruga niže – Oboje službenici / radnici	0.097**	-0.002	-0.098
Suprug stručnjak supruga niže – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	0.176***	-0.019	-0.195***
Suprug stručnjak supruga niže – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	0.114	0.014	-0.100
Supruga stručnjak suprug niže – Oboje službenici / radnici	0.116***	-0.035	-0.151***
Supruga stručnjak suprug niže – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	0.195***	-0.053	-0.248***
Supruga stručnjak suprug niže – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	0.133*	-0.020	-0.153
Oboje službenici / radnici – Suprug službenik/radnik supruga ne radi	0.080***	-0.017	-0.097**
Oboje službenici / radnici – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	0.018	0.016	-0.002
Suprug službenik/radnik supruga ne radi – Supruga službenik / radnik suprug ne radi	-0.062	0.033	0.095
B7.4			
Radni status muškarca	Muškarci	Žene	Razlika
Redovno – Povremeno	0.00	0.018	0.018
Redovno – Ne radi	0.078*	0.049	-0.029
Povremeno – Ne radi	0.078+	0.031	-0.047

B7.5			
Radni status žene	Muškarci	Žene	Razlika
Redovno – Povremeno	0.042	-0.011	-0.052
Redovno – Ne radi	0.115***	-0.028	-0.143***
Povremeno – Ne radi	0.073*	-0.018	-0.091
B7.6			
Radni status para	Muškarci	Žene	Razlika
Oboje rade – Suprug radi /supruga ne radi	0.110***	-0.032	-0.142***
Oboje rade – Supruga radi / suprug ne radi	0.069	0.052	-0.017
Oboje rade – Oboje ne rade	0.147**	0.023	-0.123
Suprug radi / supruga ne radi – Supruga radi / suprug ne radi	-0.041	0.084	0.125
Suprug radi / supruga ne radi – Oboje ne rade	0.037	0.055	0.018
Supruga radi / suprug ne radi – Oboje ne rade	0.077	-0.029	-0.106
B7.7			
Obrazovanje muškarca	Muškarci	Žene	Razlika
Srednje – Osnovno	0.087**	0.027	-0.060
Srednje – Visoko	-0.103***	0.040*	0.142***
Osnovno – Visoko	-0.190***	0.012	0.202***
B7.8			
Obrazovanje žene	Muškarci	Žene	Razlika
Srednje – Osnovno	0.101***	0.023	-0.077
Srednje – Visoko	-0.094***	0.032	0.126***
Osnovno – Visoko	-0.195***	0.008	0.203***
B7.9			
Prihodi*	Muškarci	Žene	Razlika
Prihod muškarca	0.000630*	0.000033	-0.000596
Prihod žene	0.001569***	-0.000657*	-0.002225***
Relativno učešće u prihodima	0.001730***	-0.000609	-0.002339***
B7.10			
Nepredvidivost rada*	Muškarci	Žene	Razlika
Stepen nepredvidivosti rada muškarca	-0.008500*	0.0024	0.010900*
Stepen nepredvidivosti rada žene	-0.0034	0.0043	0.0077
B7.11			
Fleksibilnost rada	Muškarci	Žene	Razlika
Fleksibilnost rada muškarca	0.047*	-0.014	0.034
Fleksibilnost rada žene	0.0085*	0.0024	0.0109

Tabela X1: Linearna regresija – stepen angažmana muškaraca i žena u roditeljskoj fazi – predškolsko dete

Predškolsko dete	Muškarci		Žene	
	Nega	Razlika	Nega	Razlika
(Intercept)	0.80***	0.16*	0.93***	0.22***
Malo dete (ref. beba)	-0.09***	0.06*	-0.02	0.06*
	Briga	Razlika	Briga	Razlika
(Intercept)	0.19***	-0.06	0.11*	-0.05
Malo dete (ref. beba)	0.09***	0.08***	0.16***	0.07***

Predškolsko dete	Muškarci		Žene	
	Kućni	Razlika	Kućni	Razlika
(Intercept)	0.35***	0.21**	0.61***	0.29***
Malo dete (ref. beba)	-0.02	0.04	0.04*	0.06*
	Privatno	Razlika	Privatno	Razlika
(Intercept)	0.44***	0.10*	0.55***	0.16***
Malo dete (ref. beba)	0.00	0.06***	0.06***	0.06***

Tabela X2: Linearna regresija – stepen angažmana muškaraca i žena u roditeljskoj fazi – predškolsko dete

Predškolsko dete	Muškarci		Žene	
	Nega	Razlika	Nega	Razlika
(Intercept)	0.77***	0.16*	0.93***	0.22***
Malo dete (ref. beba)	-0.08*	0.07*	-0.02	0.06*
Beba +	-0.04	0.00	-0.04	0.00
Malo dete +	-0.13**	0.03	-0.08*	0.03
	Briga	Razlika	Briga	Razlika
(Intercept)	0.26***	-0.03	0.22*	-0.02
Malo dete (ref. beba)	0.07*	0.07*	0.13***	0.07**
Beba +	0.13**	0.06	0.20***	0.06*
Malo dete +	0.27***	0.15***	0.43***	0.16***
	Kućni	Razlika	Kućni	Razlika
(Intercept)	0.34***	0.21**	0.61***	0.31***
Malo dete (ref. beba)	0.00	0.05	0.04+	0.05
Beba +	0.01	0.02	0.02	0.02
Malo dete +	-0.02	0.05	0.05	0.09
	Privatno	Razlika	Privatno	Razlika
(Intercept)	0.45***	0.10*	0.58***	0.16***
Malo dete (ref. beba)	0.00	0.06*	0.05***	0.06*
Beba +	0.03	0.03	0.06***	0.03
Malo dete +	0.04	0.08*	0.13***	0.09**

Tabela X3: Linearna regresija – stepen angažmana muškaraca i žena u roditeljskoj fazi – školsko dete

Dete školskog uzrasta	Muškarci		Žene	
	Briga	Razlika	Briga	Razlika
(Intercept)	0.72***	0.18**	0.96***	0.24***
Srednja (ref. Osnovna)	-0.09**	-0.01	-0.09***	-0.01
	Kućni	Razlika	Kućni	Razlika
(Intercept)	0.27***	0.48***	0.71***	0.41***
Srednja (ref. Osnovna)	0.00	0.01	0.01	0.01
	Privatno	Razlika	Privatno	Razlika
(Intercept)	0.27***	0.48***	0.71***	0.41***
Srednja (ref. Osnovna)	-0.04*	0.00	-0.04*	0.00

Tabela X4: Linearna regresija – stepen angažmana muškaraca i žena u roditeljskoj fazi – školsko dete

Dete školskog uzrasta	Muškarci		Žene	
	Briga	Razlika	Briga	Razlika
(Intercept)	0.66***	0.19**	0.92***	0.27***
Srednja (ref. osnovna)	-0.05	-0.01	-0.04	-0.03
Osnovna +	-0.07+	0.02	-0.06+	-0.01
Srednja +	-0.18***	-0.00	-0.18***	0.09
	Kućni	Razlika	Kućni	Razlika
(Intercept)	0.25***	0.52**	0.72***	0.44***
Srednja (ref. osnovna)	0.02	-0.02	-0.00	-0.03
Osnovna +	– 0.02	0.04	0.01	0.02
Srednja +	-0.04+	0.08+	0.04	0.07+
	Privatno	Razlika	Privatno	Razlika
(Intercept)	0.46***	0.36***	0.82***	0.35***
Srednja (ref. osnovna)	-0.01	-0.02	-0.02	-0.03
Osnovna +	-0.04*	0.03	-0.02	0.02
Srednja +	-0.11***	0.04	-0.07*	0.05

Tabela X5: Stepen angažmana žena oko nege dece – interakcija klase i roditeljske faze

	Nega	Razlika
(Intercept)	0.88***	0.34***
Malo dete (ref. beba)	-0.09*	-0.07
Muškarac – povremeno	-0.03	0.00
Muškarac – ne radi	-0.05	0.04
Žena – povremeno	0.02	0.11***
Žena – ne radi	0.02	0.03
Broj dece	0.01	0.05***
Službenica/tehničarka	0.00	-0.09*
Stručnjakinja	0.02	0.15***
Službenica/tehničarka * Malo dete	0.10*	0.11+
Stručnjakinja * Malo dete	0.03	-0.13*

Tabela X6: Stepen angažmana žena oko nege dece – interakcija obrazovanja i roditeljske faze

	Nega
(Intercept)	0.89***
Malo dete (ref. beba)	-0.05*
Muškarac – povremeno	-0.02
Muškarac – ne radi	-0.04
Žena – povremeno	0.02
Žena – ne radi	0.03
Broj dece	0.01
Žena – osnovno	0.01
Žena – srednje	-0.01
Žena – osnovno * Malo dete	-0.12*
Žena – srednje * Malo dete	0.06*

Tabela X7: Stepen asimetrije oko nege dece – interakcija prihoda muškarca i roditeljske faze

	Razlika
(Intercept)	0.31***
Malo dete (ref. beba)	-0.03
Muškarac – povremeno	-0.02
Muškarac – ne radi	0.04
Žena – povremeno	0.14***
Žena – ne radi	0.12***
Broj dece	0.05**
Prihod muškarac	-0.001*
Prihod muškarac * Malo dete	0.002*

Tabela X8: Stepen asimetrije oko kućnog rada – interakcija prihoda muškarca i roditeljske faze

	Razlika
(Intercept)	0.40***
Malo dete (ref. beba)	-0.08
Muškarac – povremeno	-0.12+
Muškarac – ne radi	-0.04
Žena – povremeno	0.14**
Žena – ne radi	0.16***
Broj dece	0.06**
Prihod muškarac	-0.002*
Prihod muškarac * Malo dete	0.002*

Tabela X9: Stepen uključenosti žene u privatnu sferu – interakcija obrazovanja i roditeljske faze

	Privatno
(Intercept)	0.52***
Malo dete (ref. beba)	0.05**
Muškarac – povremeno	-0.05*
Muškarac – ne radi	-0.04
Žena – povremeno	0.04*

	Privatno
Žena – ne radi	0.03*
Broj dece	0.09***
Žena – osnovno	0.02
Žena – srednje	-0.02
Žena – osnovno * Malo dete	-0.10*
Žena – srednje * Malo dete	0.02

Tabela X10: Stepen asimetrije uključenosti u privatnu sferu – interakcija nepredvidivosti rada i roditeljske faze

Žena razlika privatno	Razlika
(Intercept)	0.53***
Malo dete (ref. beba)	0.14**
Muškarac – povremeno	-0.14***
Muškarac – ne radi	-0.03
Žena – povremeno	0.03
Žena – ne radi	0.00
Broj dece	0.07***
Nepredvidivost rada	0.00
Nepredvidivost rada* Malo dete	-0.01*

Tabela X11: Stepen brige muškaraca i žena – ceo roditeljski tok (sve faze)

	Muškarci	Žene	Razlika
(Intercept)	0.27***	0.25***	-0.02
Malo dete	0.06*	0.13***	0.07*
Beba +	0.13***	0.24***	0.11***
Malo dete +	0.30***	0.47***	0.18***
Školsko – OŠ	0.33***	0.49***	0.16***
Školsko – srednja	0.29***	0.47***	0.18***
Školsko – OŠ+	0.27***	0.42***	0.16***
Školsko – srednja+	0.16***	0.31***	0.15***
Broj dece	0.04**	0.04*	0.00
Muškarac – osnovno	-0.07*	0.01	0.09*

	Muškarci	Žene	Razlika
Muškarac – srednje	-0.08***	0.00	0.08***
Muškarac – povremeno	-0.01	-0.05+	-0.03
Muškarac – ne radi	-0.07*	-0.07*	0.01
Žena – osnovno	-0.11***	-0.05	0.06*
Žena – srednje	-0.05*	-0.03	0.02
Žena – povremeno	-0.01	-0.02	-0.01
Žena – ne radi	-0.04*	-0.01	0.03

Tabela X12: Stepen brige muškaraca i žena – ceo roditeljski tok (4 faze)

	Muškarci	Žene	Razlika
(Intercept)	0.28***	0.27***	-0.01
Malo dete	0.09***	0.15***	0.06**
Školsko – OŠ	0.24***	0.34***	0.10***
Školsko – srednja	0.17***	0.28***	0.11***
Broj dece	0.07***	0.10***	0.02*
Muškarac – osnovno	-0.06	0.03	0.09*
Muškarac – srednje	-0.07***	0.01	0.08***
Muškarac – povremeno	0.00	-0.03	-0.03
Muškarac – ne radi	-0.08*	-0.09*	0.00
Žena – osnovno	-0.11***	-0.05	0.06+
Žena – srednje	-0.04*	-0.02	0.03
Žena – povremeno	-0.01	-0.02	-0.02
Žena – ne radi	-0.05*	-0.02	0.02

Tabela X13: Stepen uključenosti muškaraca i žena u kućni rad – ceo roditeljski tok (sve faze)

	Muškarci	Žene	Razlika
(Intercept)	0.32***	0.60***	0.28***
Malo dete	-0.02	0.04+	0.06
Beba +	-0.01	0.06*	0.07
Malo dete +	-0.05*	0.07*	0.12*
Školsko – OŠ	-0.04*	0.08***	0.12***

	Muškarci	Žene	Razlika
Školsko – srednja	-0.03	0.07*	0.10*
Školsko – OŠ+	-0.04*	0.06*	0.10*
Školsko – srednja+	-0.06**	0.09**	0.15**
Broj dece	0.00	0.00	0.00+
Muškarac – osnovno	-0.07***	0.03	0.11*
Muškarac – srednje	-0.04***	0.04**	0.08***
Muškarac – povremeno	0.04*	-0.04+	-0.08*
Muškarac – ne radi	0.02	-0.02	-0.04
Žena – osnovno	-0.02	0.02	0.05
Žena – srednje	-0.02*	0.03+	0.05*
Žena – povremeno	-0.04*	0.09***	0.13***
Žena – ne radi	-0.07***	0.09***	0.16***

Tabela X14: Step en uključenosti muškaraca i žena u kućni rad –
ceo roditeljski tok (4 faze)

	Muškarci	Žene	Razlika
(Intercept)	0.33***	0.60***	0.27***
Malo dete	-0.03*	0.02	0.05*
Školsko – OŠ	-0.04**	0.04*	0.08**
Školsko – srednja	-0.04**	0.05*	0.09**
Broj dece	-0.01+	0.01	0.02+
Muškarac – osnovno	-0.08***	0.04	0.11*
Muškarac – srednje	-0.04***	0.04**	0.09***
Muškarac – povremeno	0.04*	-0.04+	-0.08*
Muškarac – ne radi	0.02	-0.02	-0.05
Žena – osnovno	-0.02	0.02	0.04
Žena – srednje	-0.02*	0.03+	0.05*
Žena – povremeno	-0.04**	0.09***	0.13***
Žena – ne radi	-0.07***	0.09***	0.16***

Tabela C2. Poređenje putanja u okviru tri tranzicije žena – stepen angažmana muškarca, supruge i razlika između njih, roditeljska faza – predškolsko dete

		Nega			Briga			Kući rad			Privatna sfera		
Poređenje (ref. u desnom delu para)		Muškarci	Žene	Razlika	Muškarci	Žene	Razlika	Muškarci	Žene	Razlika	Muškarci	Žene	Razlika
Bratno-roditeljska													
Kasna vs Produženi brak	Model 1	0.03	0.12**	0.07	0.06	0.04	-0.02	0.03	0.02	-0.01	0.03	0.06*	0.02
Kasna vs Produženi brak	Model 2	0.05	0.12**	0.05	0.02	-0.02	-0.04	0.05†	0.00	-0.05	0.04	0.03	-0.01
Kasna vs Razvod – ponovni brak	Model 1	0.19**	-0.05	-0.23**	0.14*	-0.13†	-0.24***	0.09*	-0.08†	-0.18*	0.13**	-0.09*	-0.19**
Kasna vs Razvod – ponovni brak	Model 2	0.15*	-0.07	-0.21**	0.19**	-0.04	-0.20**	0.06	-0.03	-0.09	0.12**	-0.05	-0.15*
Kasna vs Srednja	Model 1	0.08*	0.02	-0.06	-0.02	-0.03	-0.01	0.05**	-0.02	-0.07†	0.04†	-0.01	-0.05
Kasna vs Srednja	Model 2	0.06†	0.01	-0.05	-0.02	-0.01	0.01	0.05*	-0.01	-0.06	0.03	0.00	-0.03
Produženi brak vs Srednja	Model 1	0.05	-0.10*	-0.12*	-0.08	-0.07	0.01	0.02	-0.05	-0.07	0.00	-0.07*	-0.06†
Produženi brak vs Srednja	Model 2	0.04	-0.09†	-0.10†	-0.04	-0.05	-0.01	0.03	0.01	-0.04	0.01	-0.04	-0.04
Rana vs Kasna	Model 1	-0.09*	-0.05†	0.04	0.06†	0.09*	0.03	-0.06**	0.05†	0.12*	-0.03	0.03	0.06*
Rana vs Kasna	Model 2	0.00	-0.03	-0.03	0.00	-0.02	-0.03	-0.03	-0.02	0.01	-0.01	-0.03	-0.01
Rana vs Produženi brak	Model 1	-0.05	0.07	0.11†	0.12*	0.13*	0.01	-0.03	0.08	0.11	0.00	0.09*	0.08†
Rana vs Produženi brak	Model 2	0.03	0.04	-0.01	0.02	0.00	-0.02	0.03	-0.02	-0.01	0.01	-0.01	-0.01
Rana vs Razvod – ponovni brak	Model 1	0.1	-0.10*	-0.19*	0.20**	-0.04	-0.21**	0.03	-0.03	-0.06	0.10*	-0.06	-0.13*
Rana vs Razvod – ponovni brak	Model 2	0.12	-0.10*	-0.21**	0.20**	-0.06	-0.24***	0.05	-0.06	-0.11	0.11**	-0.07†	-0.17**
Rana vs Srednja	Model 1	-0.01	-0.03	-0.02	0.04	0.06	0.03	-0.01	0.03	0.04	0.01	0.02	0.02
Rana vs Srednja	Model 2	0.04	-0.03	-0.07	0.00	0.00	0.00	0.00	-0.01	-0.01	0.01	-0.02	-0.03
Razvod – ponovni brak vs Produženi brak	Model 1	-0.15†	0.18*	0.30**	-0.09	0.16†	0.23**	-0.06	0.11†	0.17†	-0.09*	0.15**	0.21**
Razvod – ponovni brak vs Produženi brak	Model 2	-0.22†	0.13	0.32**	-0.16†	0.15	0.24***	-0.07	0.1	0.17	-0.14*	0.13†	0.25**
Razvod – ponovni brak vs Srednja	Model 1	-0.11	0.08	0.17*	-0.16**	0.1	0.24***	-0.04	0.06	0.1	-0.09*	0.08*	0.15**
Razvod – ponovni brak vs Srednja	Model 2	-0.12	0.07	0.18*	-0.20**	0.07	0.23**	-0.05	0.06	0.12	-0.11**	0.07†	0.16**
Radno-roditeljska													
Nezaposlenost, posao pa rod. vs Dugo posao pa rod.	Model 1	-0.03	0.08	0.1	0.1	-0.02	-0.11†	0.00	0.02	0.02	0.01	0.03	0.02
Nezaposlenost, posao pa rod. vs Dugo posao pa rod.	Model 2	-0.03	0.07	0.09	0.07	-0.06	-0.12*	0.01	0.01	0.00	0.01	0.01	0.00
Posao pa rod. vs Dugo posao pa rod.	Model 1	0.01	0.08*	0.05	0.04	-0.03	-0.08†	0.06†	0.00	-0.05	0.03	0.02	-0.02
Posao pa rod. vs Dugo posao pa rod.	Model 2	0.01	0.07†	0.05	0.04	-0.03	-0.07†	0.06*	0.00	-0.06	0.02	0.01	-0.02
Posao pa rod. vs Nezaposlenost, posao pa rod.	Model 1	0.05	-0.01	-0.05	-0.05	-0.01	0.03	0.05†	-0.02	-0.08	0.02	-0.02	-0.04
Posao pa rod. vs Nezaposlenost, posao pa rod.	Model 2	0.03	-0.01	-0.04	-0.03	0.02	0.04	0.05†	-0.01	-0.06	0.01	-0.01	-0.02
Rana i brza vs Dugo posao pa rod.	Model 1	-0.06	0.06	0.11*	0.06	0.02	-0.04	0.00	0.04	0.04	-0.01	0.04	0.05
Rana i brza vs Dugo posao pa rod.	Model 2	-0.01	0.05	0.05	0.04	-0.03	-0.06	0.02	0.00	-0.02	0.00	0.01	-0.01
Rana i brza vs Nezaposlenost, posao pa rod.	Model 1	-0.03	-0.02	0.01	-0.03	0.04	0.07	0.00	0.01	0.02	-0.02	0.01	0.03
Rana i brza vs Nezaposlenost, posao pa rod.	Model 2	0.01	-0.03	-0.05	-0.04	0.02	0.05	0.02	-0.02	-0.04	0.00	-0.02	-0.01
Rana i brza vs Posao pa rod.	Model 1	-0.08*	-0.02	0.06†	0.02	0.05	0.04	-0.06**	0.04	0.09*	-0.04*	0.02	0.06**
Rana i brza vs Posao pa rod.	Model 2	-0.03	-0.01	0.02	-0.01	0.00	0.01	-0.04*	0.00	0.04	-0.03	0.00	0.03
Štambena													
Proširena pa samostalno vs Direktno sa suprugom	Model 1	-0.03	-0.15***	-0.10†	-0.07	-0.07	0.00	0.01	-0.04	-0.06	-0.03	-0.09**	-0.05
Proširena pa samostalno vs Direktno sa suprugom	Model 2	-0.05	-0.15***	-0.08	-0.04	-0.02	0.02	0.00	-0.02	-0.03	-0.02	-0.06*	-0.03
Proširena pa samostalno vs Samostalno sa supružnički	Model 1	-0.11*	-0.16***	-0.03	-0.08†	-0.08	0.01	-0.01	0.00	0.00	-0.06*	-0.08*	-0.01
Proširena pa samostalno vs Samostalno sa supružnički	Model 2	-0.10†	-0.14***	-0.03	-0.07†	-0.07	0.01	-0.01	0.00	0.01	-0.06†	-0.07*	-0.01
Proširena vs Direktno sa suprugom	Model 1	-0.07	-0.02	0.06	-0.02	-0.02	0.00	-0.02	-0.09*	-0.07	-0.04	-0.04	0
Proširena vs Direktno sa suprugom	Model 2	-0.07	-0.02	0.05	-0.01	-0.01	0.01	-0.02	-0.09*	-0.06	-0.04	-0.04†	0
Proširena vs Proširena pa samostalno	Model 1	-0.04	0.13†	0.15†	0.05	0.05	0.00	-0.04	-0.05	-0.01	-0.01	0.05	0.05
Proširena vs Proširena pa samostalno	Model 2	-0.01	0.11	0.11	0.00	0.00	0.00	-0.04	-0.06	-0.03	-0.02	0.01	0.03
Proširena vs Samostalno sa supružnički	Model 1	-0.15**	-0.03	0.12*	-0.03	-0.02	0.01	-0.04	-0.06	-0.01	-0.07*	-0.04	0.04
Proširena vs Samostalno sa supružnički	Model 2	-0.09†	-0.03	0.06	-0.04	-0.06	-0.01	-0.01	-0.10*	-0.09	-0.05	-0.07*	-0.01
Samostalno sa supružnički vs Direktno sa suprugom	Model 1	0.08*	0.01	-0.06*	0.01	0.00	-0.01	0.02	-0.03	-0.05	0.03†	-0.01	-0.04†
Samostalno sa supružnički vs Direktno sa suprugom	Model 2	0.04	0.01	-0.03	0.03	0.06†	0.02	-0.01	0.01	0.01	0.02	0.02	0

Tabela C3. Poređenje putanja u okviru tri tranzicije muškaraca – stepen angažmana muškarca, supruge i razlika između njih, roditeljska faza – školsko dete

Poređenje (ref. u desnom delu para)	Model	Briga			Kućni rad			Privatna sfera		
		Muškarci	Žene	Razlika	Muškarci	Žene	Razlika	Muškarci	Žene	Razlika
Bračno-roditeljska	Kasna vs Rana	Model 1	0.10†	0.00	-0.09†	0.02	-0.04	0.06	-0.02	-0.08
	Kasna vs Rana	Model 2	0.03	0.00	-0.03	0.00	-0.01	0.01	0.00	-0.02
	Razvod – ponovni brak vs Kasna	Model 1	-0.09	-0.1	-0.01	0.01	-0.08	-0.04	-0.09†	-0.05
	Razvod – ponovni brak vs Kasna	Model 2	0.01	-0.03	-0.05	0.03	-0.08	0.02	-0.06	-0.08
	Razvod – ponovni brak vs Rana	Model 1	0.01	-0.1	-0.1	0.04	-0.12*	0.02	-0.11**	-0.13*
	Razvod – ponovni brak vs Rana	Model 2	-0.03	-0.1	-0.07	0.02	-0.11*	0.00	-0.10*	-0.1
	Razvod – ponovni brak vs Srednja	Model 1	0.00	-0.08	-0.09	0.01	-0.06	0.01	-0.07†	-0.08
	Razvod – ponovni brak vs Srednja	Model 2	0.01	-0.06	-0.07	0.00	-0.04	0.00	-0.05	-0.05
	Srednja vs Kasna	Model 1	-0.09†	-0.02	0.08	0.00	-0.02	-0.05	-0.02	0.03
	Srednja vs Kasna	Model 2	-0.08	-0.03	0.04	0.02	-0.01	-0.03	-0.03	0.00
	Srednja vs Rana	Model 1	0.01	-0.01	-0.02	0.02	-0.06*	0.01	-0.04	-0.05
	Srednja vs Rana	Model 2	-0.01	-0.01	0.00	0.02	-0.06*	0.00	-0.04	-0.04
Radno-roditeljska	Kasna-odložena vs Brza	Model 1	0.03	-0.02	-0.05	0.03	-0.04	0.03	-0.03	-0.06†
	Kasna-odložena vs Brza	Model 2	-0.02	-0.03	-0.01	0.01	-0.04	-0.01	-0.04	-0.04
	Rana-odložena vs Brza	Model 1	-0.03	0.02	0.05	0.01	0.02	-0.01	0.02	0.02
	Rana-odložena vs Brza	Model 2	-0.03	0.02	0.04	0.01	0.01	-0.01	0.01	0.02
	Rana-odložena vs Kasna-odložena	Model 1	-0.06	0.04	0.10*	-0.02	0.06†	-0.04	0.05†	0.09*
	Rana-odložena vs Kasna-odložena	Model 2	-0.01	0.04	0.05	0.00	0.05	0.00	0.05†	0.05
	Proširena vs Direktno sa suprugom	Model 1	-0.02	-0.02	0.00	-0.04	-0.01	-0.03	-0.01	0.02
	Proširena vs Direktno sa suprugom	Model 2	0.00	-0.02	-0.02	-0.04	-0.01	-0.02	-0.01	0.01
	Proširena vs Samostalan pa supružnički	Model 1	-0.10†	0.00	0.1	-0.06*	0.02	-0.09*	0.01	0.10†
	Proširena vs Samostalan pa supružnički	Model 2	-0.07	0.02	0.08	-0.05	0.04	-0.06	0.03	0.09
	Samostalan pa supružnički vs Direktno sa suprugom	Model 1	0.08*	-0.02	-0.10**	0.02	-0.03	0.05*	-0.02	-0.08*
	Samostalan pa supružnički vs Direktno sa suprugom	Model 2	0.06†	-0.01	-0.08*	0.01	-0.02	0.04	-0.02	-0.06†

Tabela C4. Poređenje putanja u okviru tri tranzicije žena – stepen angažmana muškarca, supruge i razlika između njih, roditeljska faza – školsko dete

Poređenje (ref. u desnom delu para)	Briga			Kućni rad			Privatna sfera		
	Model	Muškarci	Žene	Razlika	Muškarci	Žene	Razlika	Muškarci	Žene
Bratno-roditeljska	Kasna vs Produženi brak	-0.05	0.04	0.09	-0.02	0.08	0.11	-0.04	0.06
	Kasna vs Produženi brak	-0.03	0.04	0.07	-0.02	0.07	0.09	-0.02	0.06
	Kasna vs Razvod – ponovni brak	0.16**	0.17**	0.01	0.01	0.01	0.00	0.08*	0.08
	Kasna vs Razvod – ponovni brak	0.12†	0.18**	0.06	-0.01	0.04	0.05	0.05	0.11**
	Kasna vs Srednja	0.01	0.05	0.04	0.05*	-0.05	-0.10*	0.03	0.00
	Kasna vs Srednja	-0.01	0.06	0.07	0.04†	-0.03	-0.08	0.02	0.01
	Produženi brak vs Srednja	0.06	0.01	-0.05	0.08*	-0.13*	-0.21**	0.07	-0.06
	Produženi brak vs Srednja	0.00	-0.02	-0.02	0.07†	-0.09	-0.16†	0.03	-0.09
	Rana vs Kasna	-0.07†	-0.09**	-0.03	-0.02	0.01	0.03	-0.04†	0.00
	Rana vs Kasna	-0.03	-0.08*	-0.04	0.00	0.00	0.00	-0.04†	-0.02
Bratno-roditeljska	Rana vs Produženi brak	-0.12†	-0.06	0.06	-0.04	0.10†	0.14†	-0.08†	0.02
	Rana vs Produženi brak	-0.04	0.02	0.05	-0.03	0.07	0.1	-0.03	0.04
	Rana vs Razvod – ponovni brak	0.09	0.07	-0.02	-0.01	0.02	0.03	0.04	0.05
	Rana vs Razvod – ponovni brak	0.07	0.07	0.00	-0.01	0.02	0.03	0.03	0.01
	Rana vs Srednja	-0.06	-0.04	0.01	0.04†	-0.03	-0.07	-0.01	-0.04†
	Rana vs Srednja	-0.04	-0.03	0.01	0.04*	-0.04	-0.08†	0.00	-0.03
	Razvod – ponovni brak vs Produženi brak	-0.21*	-0.13	0.08	-0.03	0.08	0.11	-0.12*	-0.03
	Razvod – ponovni brak vs Produženi brak	-0.14	-0.11	0.03	-0.01	0.00	0.01	-0.07	0.02
	Razvod – ponovni brak vs Srednja	-0.15*	-0.12*	0.03	0.04	-0.05	-0.1	-0.05	-0.09*
	Razvod – ponovni brak vs Srednja	-0.13†	-0.12†	0.01	0.05†	-0.07†	-0.13†	-0.04	-0.10*
Radno-roditeljska	Nezaposlenost, posao pa rod. vs Dugo posao pa rod.	0.1	0.07	-0.03	-0.05	0.03	0.08	0.03	0.05
	Nezaposlenost, posao pa rod. vs Dugo posao pa rod.	0.12	0.11	-0.01	-0.06	0.04	0.1	0.03	0.07
	Posao pa rod. vs Dugo posao pa rod.	0.09	0.08	-0.01	0.01	-0.02	-0.03	0.05	0.03
	Posao pa rod. vs Dugo posao pa rod.	0.13	0.11†	-0.01	0.01	-0.02	-0.03	0.07	0.05
	Posao pa rod. vs Nezaposlenost, posao pa rod.	-0.01	0.01	0.02	0.06†	-0.05	-0.11	0.03	-0.02
	Posao pa rod. vs Nezaposlenost, posao pa rod.	-0.02	0.03	0.05	0.06†	-0.03	-0.09	0.02	0.00
	Rana i brza vs Dugo posao pa rod.	0.06	0.02	-0.03	-0.03	0.02	0.04	0.01	0.02
	Rana i brza vs Dugo posao pa rod.	0.13†	0.1	-0.03	-0.02	0.00	0.02	0.05	0.05
	Rana i brza vs Nezaposlenost, posao pa rod.	-0.04	-0.05	0.00	0.03	-0.01	-0.04	-0.01	-0.03
	Rana i brza vs Nezaposlenost, posao pa rod.	-0.02	-0.01	0.01	0.03	-0.02	-0.06	0.00	-0.02
Stambena	Rana i brza vs Posao pa rod.	-0.04	-0.06*	-0.02	-0.03†	0.04	0.07†	-0.04†	-0.01
	Rana i brza vs Posao pa rod.	0.00	0.00	-0.05	-0.03	0.02	0.04	-0.01	-0.02
	Proširena pa samostalno vs Direktno sa suprugom	0.03	0.05	0.02	-0.01	0.02	0.03	0.01	0.03
	Proširena pa samostalno vs Direktno sa suprugom	0.01	0.06	0.05	-0.02	0.03	0.05	-0.01	0.04
	Proširena pa samostalno vs Samostalan pa supružnički	-0.08	-0.06	0.02	-0.03	0.04	0.07	-0.06	-0.01
	Proširena pa samostalno vs Samostalan pa supružnički	-0.07	-0.04	0.02	-0.03	0.04	0.07	-0.05	0.00
	Proširena vs Direktno sa suprugom	0.01	0.04	0.03	-0.01	-0.04	-0.03	0.00	0.00
	Proširena vs Direktno sa suprugom	0.02	0.04	0.02	-0.01	-0.05	-0.04	0.01	0.00
	Proširena vs Proširena pa samostalno	-0.02	-0.01	0.00	0.00	-0.06	-0.06	-0.01	-0.03
	Proširena vs Proširena pa samostalno	0.00	0.03	0.03	0.02	-0.08	-0.1	0.01	-0.02
Samostalan pa supružnički vs Direktno sa suprugom	Proširena vs Samostalan pa supružnički	-0.10†	-0.07	0.02	-0.03	-0.02	0.01	-0.06*	-0.05
	Proširena vs Samostalan pa supružnički	-0.09	-0.05	0.04	-0.02	-0.05	-0.03	-0.05	-0.05
	Samostalan pa supružnički vs Direktno sa suprugom	0.11**	0.11**	0.00	0.02	-0.02	-0.04	0.06*	-0.02
	Samostalan pa supružnički vs Direktno sa suprugom	0.08*	0.11**	0.02	0.01	-0.01	-0.02	0.05†	0.00

Tabela D. 1: Konflikt poslovnog i privatnog domena među muškarcima – poređenje parova u dva domena (nominalni indikatori)

Muškarci		R → P			P → R		
Domen – poslojni		Ceo ciklus	Predšk. dete	Školsko dete	Ceo ciklus	Predšk. dete	Školsko dete
Klasa muškarca	Stručnjaci – Rukovodioci	0.028	0.048	-0.005	-0.032	-0.107	0.098
	Stručnjaci – (Službenik/tehničar)	-0.033	-0.032	-0.036	0.049	0.049	0.044
	Stručnjaci – Radnik	-0.057	-0.087+	-0.036	0.015	0.027	0.001
	Rukovodioci – (Službenik/tehničar)	-0.060	-0.080	-0.031	0.081	0.156+	-0.054
	Rukovodioci – Radnik	-0.085	-0.135+	-0.085	0.047	0.134	-0.097
	(Službenik/tehničar) – Radnik	-0.025	-0.055	0.00	-0.034	-0.022	-0.043
Klasa žene	Rukovodioci – Stručnjaci	0.006	-0.005	0.016	0.021	0.064	0.005
	Rukovodioci – (Službenik/tehničar)	-0.005	-0.020	0.007	0.016	0.075	-0.029
	Rukovodioci – Radnik	-0.032	-0.101	0.02	0.072	0.072	-0.041
	Stručnjaci – (Službenik/tehničar)	-0.011	-0.015	-0.009	-0.006	0.011	-0.035
	Stručnjaci – Radnik	-0.038	-0.095	0.005	-0.014	0.008	-0.047
	(Službenik/tehničar) – Radnik	-0.027	-0.080	0.014	-0.008	-0.003	-0.012
Radni status muškarca	Na neodređeno – Na određeno	-0.066+	-0.019	-0.125*	0.033	0.062	-0.149**
	Na neodređeno – Povremeno	-0.072	-0.084	-0.050	0.052	0.034	-0.169*
Radni status žene	Na određeno – Povremeno	-0.006	-0.065	0.075	0.059	-0.028	-0.020
	Na neodređeno – Na određeno	-0.048	-0.017	-0.076	-0.087*	-0.090	-0.078
	Na neodređeno – Povremeno	-0.044	-0.053	-0.014	-0.082	-0.070	-0.091
	Na neodređeno – Ne radi	-0.064*	-0.054	-0.070+	0.003	0.015	-0.005
	Na određeno – Povremeno	0.003	-0.035	0.063	0.005	0.02	-0.013
	Na određeno – Ne radi	-0.016	-0.037	0.006	0.09*	0.105	0.072
Radni status para	Povremeno – Ne radi	-0.020	-0.002	-0.057	0.086	0.085	0.086
	Oboje rade – (Suprug radi – supruga ne radi)	-0.048*	-0.043	-0.050+	0.03	0.044	0.017
Obrazovanje muškarca	Srednje – Osnovno	-0.009	0.038	-0.065	-0.036	0.092	-0.213**
	Srednje – Visoko	0.041	0.05	0.038	-0.037	-0.047	-0.019
	Osnovno – Visoko	0.05	0.012	0.103	-0.001	-0.138	0.194*
Obrazovanje žene	Srednje – Osnovno	-0.060	-0.017	-0.086	0.004	0.063	-0.030
	Srednje – Visoko	0.009	0.025	0.002	0.016	0.034	0.007
	Osnovno – Visoko	0.069	0.043	0.088	0.012	-0.030	0.037
Fleksibilnost rada	Fiksno – Fleksibilno	0.073*	0.083**	0.079***	-0.047*	-0.086**	-0.013
Domen – privatni							
Podrška roditelja oko dece	Bez podrške – Imaju podršku	-0.029	-0.015	-0.030	-0.052*	-0.063+	-0.039
	Bez podrške – Imaju podršku	-0.017	-0.017	-0.009	-0.062*	-0.061*	-0.056*
	Bez podrške – Daju podršku	-0.035+	-0.055*	-0.017	-0.025	-0.016	-0.033
	Ne – Da	-0.087*	-0.171*	-0.054	0.008	-0.012	0.011
Roditeljske faze	Osnovna – Beba	-0.003			0.005		
	Osnovna – Malo dete	-0.023			-0.053		
	Osnovna – Srednja	0.04			0.005		
	Beba – Malo dete	-0.020			-0.058*		
	Beba – Srednja	0.043			0		
	Malo dete – Srednja	0.063			0.058		

Tabela D. 2: Konflikt poslovnog i privatnog domena među ženama – poređenje parova u dva domena (nominalni indikatori)

Žene		R → P			P → R		
Domen – poslojni		Ceo ciklus	Predšk. dete	Školsko dete	Ceo ciklus	Predšk. dete	Školsko dete
Klasa muškarca	Stručnjaci – Rukovodioci	0.021	0.027	0	-0.043	-0.048	-0.042
	Stručnjaci – (Službenik/tehničar)	-0.010	-0.017	0.002	-0.012	-0.046	0.034
	Stručnjaci – Radnik	-0.037	-0.048	-0.022	0.046	0.031	0.072
	Rukovodioci – (Službenik/tehničar)	-0.031	-0.044	0.002	0.031	0.002	0.077
	Rukovodioci – Radnik	-0.058	-0.076	0.08	0.089	0.022	0.114
	(Službenik/tehničar) – Radnik	-0.027	-0.032	-0.025	0.058	0.077	0.037
Klasa žene	Rukovodioci – Stručnjaci	-0.030	-0.063	0.005	0.061	-0.076	0.189+
	Rukovodioci – (Službenik/tehničar)	-0.064	-0.060	-0.069	0.083	-0.022	0.171
	Rukovodioci – Radnik	-0.071	-0.076	-0.062	0.082	-0.058	0.198+
	Stručnjaci – (Službenik/tehničar)	-0.034	0.002	-0.074	0.021	0.053	-0.018
	Stručnjaci – Radnik	-0.042	-0.013	-0.067	0.021	0.017	0.009
	(Službenik/tehničar) – Radnik	-0.007	-0.015	0.007	-0.001	-0.036	0.027
Radni status muškarca	Na neodređeno – Na određeno	-0.013	-0.018	-0.009	-0.042	-0.018	-0.075
	Na neodređeno – Povremeno	0.027	0.006	0.041	0	0.008	-0.008
	Na neodređeno – Ne radi	-0.124	0.059	-0.225**	0.012	0.083	-0.032
	Na određeno – Povremeno	0.04	0.024	0.05	0.042	0.026	0.067
	Na određeno – Ne radi	-0.110	0.077	-0.216*	0.054	0.1	0.043
	Povremeno – Ne radi	-0.150+	0.052	-0.266**	0.012	0.075	-0.024
Radni status žene	Na neodređeno – Na određeno	-0.021	-0.015	-0.028	-0.038	-0.028	-0.050
	Na neodređeno – Povremeno	-0.062	-0.066	-0.048	-0.138*	-0.304***	-0.011
	Na određeno – Povremeno	-0.041	-0.051	-0.020	-0.100	-0.276**	0.039
Radni status para	Oboje rade – (Supruga radi – suprug ne radi)	-0.125*	0.06	-0.230**	0.019	0.085	-0.022
	Srednje – Osnovno	-0.066	-0.016	-0.090	-0.013	-0.126	0.065
	Srednje – Visoko	0.025	0.033	0.009	-0.036	-0.020	-0.059
Obrazovanje muškarca	Osnovno – Visoko	0.091	0.049	0.099	-0.023	0.105	-0.124
	Srednje – Osnovno	0.038	0.051	0.037	-0.009	-0.265*	0.115
	Srednje – Visoko	0.072**	0.05	0.09**	-0.016	-0.006	-0.029
Obrazovanje žene	Osnovno – Visoko	0.034	-0.001	0.053	-0.006	0.259*	-0.144
	Fleksibilnost rada	0.053*	0.101***	-0.004	-0.037	-0.023	-0.052
Domen – privatni							
Podrška roditelja oko dece	Bez podrške – Imaju podršku	0.002	-0.024	0.01	0.01	0.015	0.009
	Podrška roditelja oko kuće	0.014	0.017	0.003	0.019	0.029	0.009
Podrška roditeljima	Bez podrške – Daju podršku	0.02	0.044	-0.002	0.028	0.014	0.042
	Ne – Da	-0.031	0.029	-0.062	-0.062+	-0.105+	-0.038
Porodični ciklus	Osnovna – Beba	0.021			0.016		0.006
	Osnovna – Malo dete	0.027			0.022		0.022
	Osnovna – Srednja	0.001			0.072*		0.072*
	Beba – Malo dete	0.006			0.006		0.006
	Beba – Srednja	-0.020			0.056		0.056
	Malo dete – Srednja	-0.026			0.051		0.051

Tabela D. 3: Konflikt poslovnog i privatnog domena među ženama – korelacije u dva domena

RODITELJSKA FAZA												
Dete predškolskog uzrasta												
Dete predškolskog uzrasta				Dete školskog uzrasta				Ukupno				
Muškarci		Žene		Muškarci		Žene		Muškarci		Žene		
R → P	P → R	R → P	P → R	R → P	P → R	R → P	P → R	R → P	P → R	R → P	P → R	P → R
1	.252**	1	.300**	1	.375**	1	.262**	1	.310**	1	.281**	
Domen – posao												
Nepredvidivost rada	.289*	0.076	.283**	.174*	.248**	.211**	.338**	.183**	.265**	.134**	.313**	.177**
Prilod muškarca	-0.126	-0.078	-0.006	0.096	-0.057	-0.017	-.191*	-0.031	-0.089	-0.047	-0.1	0.039
Prilod žene	-.166*	-0.029	-0.082	-0.087	-.140*	-0.065	-.170*	-0.004	-.157**	-0.047	-.123*	-0.051
Relativno učešće u prihodima	-0.094	0.044	-0.095	-.212**	-0.129	0.017	0.112	-0.058	-.116*	0.027	0.004	-.144*
Domen – privatni												
Konflikti oko kućnih poslova	0.067	0.03	0.13	.151*	.140*	.205**	.164*	.206**	.103*	.113*	.145**	.178**
Konflikti oko načina odgajanja dece?	-0.028	.185**	.136*	.195**	.200**	.193**	0.115	0.107	0.077	.180**	.127*	.150**
Stepen intimnosti	-0.106	-0.03	-.214**	-0.03	-.198**	-.154*	-0.032	0.024	-.133**	-0.08	-.119*	0.001
Patrijarhalne vrednosti	.172*	0.135	0.041	-0.048	.139*	.249**	0.111	0.064	.154**	.189**	0.075	0.004
Nega dece žena	0.126	0.071	0.069	.142*								
Nega dece muškarac	-.233**	-0.058	0.099	0.034								
Nejednakost oko nege dece	.313**	0.102	-0.026	0.063								
Briga muškarac	-0.065	0.084	0.067	0.016	-0.024	0.025	-0.038	0.096	-0.065	0.024	0.027	0.052
Briga žena	0.006	0.127	0.101	0.069	0.117	0.119	-0.076	0.004	0.018	0.081	0.043	0.031
Nejednakost brige	0.105	0.104	0.047	0.059	.128*	0.079	-0.028	-0.088	.104*	0.077	0.017	-0.023
Kućni poslovi muškarac	-.155*	0.011	-0.02	0.035	-0.056	-0.015	-0.115	0.079	-.102*	0.005	-0.072	0.057
Kućni poslovi žena	.184**	-0.051	-0.001	-0.047	-0.008	-0.054	0.083	-0.01	0.086	-0.058	0.046	-0.031
Nejednakost oko kućnih poslova	.185**	-0.036	0.009	-0.048	0.021	-0.027	0.106	-0.044	.101*	-0.038	0.064	-0.047
Privatna sfera žena (malo dete)	.139*	0.092	0.095	0.087					.139*	0.092	0.095	0.087
Privatna sfera muškarac (malo dete)	-.211**	0.011	0.107	0.041					-.211**	0.011	0.107	0.041
Nejednakost privatna sfera (malo dete)	.274**	0.059	-0.001	0.019					.274**	0.059	-0.001	0.019
Privatna sfera žena (veliko dete)					0.087	0.056	-0.005	-0.003	0.087	0.056	-0.005	-0.003
Privatna sfera muškarac (veliko dete)					-0.042	0.013	-0.077	0.115	-0.042	0.013	-0.077	0.115
Nejednakost privatna sfera (veliko dete)					0.086	0.026	0.051	-0.079	0.086	0.026	0.051	-0.079

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.356.2

316.728:316.362

СТАНОЈЕВИЋ, Драган, 1978–

Konflikt i balans : kako parovi u Srbiji balansiraju između posla, porodice i društvenih očekivanja / Dragan Stanojević. – Beograd : Univerzitet, Filozofski fakultet, Institut za sociološka istraživanja : Dosije studio, 2025 (Beograd : Dosije studio). – 336 str. : graf. prikazi, tabele ; 24 cm

Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Bibliografija: str. 293–305.

ISBN 978-86-6047-474-4 (DS)

a) Социологија породице

b) Свакодневни живот – Породични односи – Србија

COBISS.SR-ID 170145289

